David McNally

BAŞKA BİR DÜNYA MÜMKÜN

Küreselleşme ve Antikapitalizm

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN: OYA KÖYMEN

Yordam Kitap

David McNally

Yazar ve aktivist. Toronto (Kanada) York Üniversitesi'nde siyaset bilimi profesörüdür.

Yazarın eserlerinden bazıları şunlardır:

Against the Market: Political Economy, Market Socialism and the Marxist Critique, Londra: Verso, 1993.

Bodies of Meaning: Studies on Language, Labor, and Liberation, Albany: State University of New York Press, 2000.

Monsters of the Market: Zombies, Vampires and Global Capitalism, Boston: Brill, 2011.

Global Slump: The Economics and Politics of Crisis and Resistance, Oakland, CA: PM Press, 2010.

Oya Köymen

Prof. Dr. Köymen'in uzmanlık alanı iktisat tarihi ve tarım ekonomisidir.

Yayınlanmış Eserleri: *Keban Köylerinde Sosyo-Ekonomik Yapı ve Yeniden Yerleşim Sorunları* (1976), *Türkiye Tarımında İşletmeler Arası Farklılaşma* (M. Çınar ile 1979), *Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi: 1923-1938 (*1981), *Sermaye Birikirken: Osmanlı, Türkiye, Dünya* (1. ve 2. basım: 2007), *Kaptalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler, Patronlar* (2008, 2012).

Köymen, *Başka Bir Dünya Mümkün*'ün yanı sıra, Ellen Meiksins Wood'un *Kapitalizmin Arkaik Kültürü*, *Yurttaşlardan Lordlara*, *Özgürlük ve Mülkiyet* ve Terry Eagleton'ın *Marx Neden Haklıydı?* kitaplarının da çevirmenidir.

Eserin Orijinal Adı:

Another World Is Possible
Globalization & Anti-Capitalism

(2002, Arbeiter Ring Publishing, Manitoba-Kanada,
gözden geçirilmiş ve genişletilmiş basım: 2006)

Başka Bir Dünya Mümkün

Küreselleşme ve Antikapitalizm

David McNally

İngilizceden Çeviren
Oya Köymen

Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş basım

Yordam Kitap: 200 ✣ **Başka Bir Dünya Mümkün** ✣ David McNally
ISBN-978-605-4836-48-2 • *Çeviri*: Oya Köymen
Düzeltme: Nurten Tuç • *Kapak ve İç Tasarım*: Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • *Birinci Basım*: Kasım 2013
© David McNally, 2006; © Yordam Kitap, 2013

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 **Faks:** 0212 528 19 09
W: www. yordamkitap. com • **E:** info@yordamkitap. com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 12027)
Cihangir Mah. Güvercin Caddesi Baha İş Merkezi A Blok
Haramidere - İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

Başka Bir Dünya Mümkün

Küreselleşme ve Antikapitalizm

İçindekiler

Türkçe Basıma Önsöz 9

İkinci Basıma Önsöz 13

1
Chiapas Dağlarından Seattle Sokaklarına:
Demokrasi Böyle Bir Şeydir 15

2
Küreselleşmenin Serbest Ticaretle Alakası Yok 41

3
Görünmez El Sıkılmış Bir Yumruktur: Eşitsizlik,
Yabancılaşma ve Kapitalist Piyasa Ekonomisi 96

4
Paranın Rengi: Irk, Cinsiyet
ve Küresel Sermayenin Çeşitli Baskıları 150

5
Deniz Piyadeleri Karaya Çıktı:
Savaş ve Küreselleşme Çağında Emperyalizm 216

6
Kapitalizme Karşı Demokrasi:
Mülksüzlerin İsyanı 279

7
Özgürlük Şarkısı: Kurtuluş ve Antikapitalizm 346

8
Sonuç: Yaşamaya Değer Bir Hayat 408

Dizin 413

Türkçe Basıma Önsöz

2013 ilkbaharında Türkiye'de esen toplumsal başkaldırı rüzgârı, direniş ruhunun canlı ve sağlıklı olduğunu bir kez daha gösterdi. 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında yükselen küresel adalet hareketi 2001'den sonra bir gerileme dönemine girdiyse de 2008-9 küresel krizinden ve iflasa sürüklenen bankaların borçlarının ödenebilmesi için kemer sıkma politikalarının dayatılmasından sonra yeni toplumsal protesto eylemleri yükselmeye başladı.[1] Yükselen işsizlik, çoğunluğun hayat standartlarının düşmesi, artan toplumsal eşitsizlik ve emeklilik, sağlık ve eğitim sistemlerinin tahrip edilmesi karşısında sıradan insanlar kitlesel olarak sokaklara dökülmeye başladı.

Finansal krizin ilk günlerinde genellikle fabrika işgalleri biçimini alan direnişler, Fransa'da patronları gafil avladı. Bunu kemer sıkma politikalarını ve işten çıkarmaları protesto etmeye yönelik bir dizi genel grev izledi. Tam da grevlerin yetersiz görünmeye başladığı sırada Tunus ve Mısır'daki ayaklanmalar acımasız diktatörlüklerin boyun eğmeyen halkın gücüyle devrilebileceğini kanıtladı. Aradan geçen süre içinde, *meydanların hareketi* Kahire'den Madrid'e, New York'a (burada Wall Street'i İşgal Et hareketi biçiminde) ve yeryüzündeki yüzlerce kente yayıldı. Bütün bu hareketler kamusal

alanları işgal etti ve 1990'ların sonundan beri ayaklanmaların ayırıcı özelliği olan ve bu kitapta belgelenen yeni doğrudan demokrasi biçimlerini yarattı.

Ama bu halk isyanı modeli karşısında, pek çok yorumcu Türkiye'nin farklı olduğunda ısrarcı oldu. Büyük yabancı sermaye girişleri ve görece yüksek ekonomik büyüme hızları nedeniyle onu bir neoliberal başarı öyküsü olarak kutsadılar. Bu yorumcuların unuttukları, "başarının", yüz binlerce Türkiyeli işçinin sendikasızlaştırılmasına ve taşeronluk sisteminin yaygınlaştırılmasıyla istikrarsız ve riskli işlerde bir patlamaya yol açmasıydı. Bunun sonucunda eski ve yeni elitler neoliberal genişleme sayesinde zenginleşirlerken işçilerin, öğrencilerin, gençlerin ve göçmenlerin yaşamları daha da zorlaştı ve daha az güvenceli hale geldi. Parıldayan konut kuleleri ve alışveriş merkezleri inşa edildi; zenginler daha çok lüks araba alırken Türkiyeli işçiler ve gençler dışarıda iki yakalarını bir araya getirmeye çalışıyordu.

Taksim Gezi Parkı'nı savunmak üzere yapılan kitlesel eylemler işte bu nedenle AKP'nin savunduğu neoliberal modele karşı muhalefetin bir parlama noktası oldu. İstanbul'da kamusal ve yeşil alanların tahribi, kapitalist "kalkınma" kuvvetlerinin kentsel mekânları ticarileştirmesinde ve çalışan sınıfları yerlerinden etmesinde yanlış olan her şeyi simgelemektedir. Polis, ilk protestoculara saldırıp onları göz yaşartıcı gaza boğduğunda, milyonların farklı bir yaşam özlemini ifade eden benzeri görülmemiş bir dayanışma hareketini ateşlemiş oldu. Diğer pek çok kente ve kasabaya yayılan protestolara katılan yüz binlerce kişi, özgürlüğün, eşitliğin ve insanlar arasındaki işbirliğinin hüküm süreceği yeni türde bir toplumu kurabilecek olan muhalif enerjiyi ve yaratıcılığı ortaya çıkardı.

Gençlerin, feministlerin, işçilerin, cinsel hak savunucularının, çevrecilerin, öğrencilerin ve diğerlerinin esin verici kolektif eylemleri, Türkiye'de de, bürokratların, bankaların

ve şirketlerin egemenliğinden bağımsızlaşmış yeni yaşam biçimlerine yönelik özlemin büyümekte olduğunu göstermektedir. Parkı işgal ederken, polise direnirken ve aldıkları kitlesel desteği kutlarken, Taksim Gezi Parkı protestocuları, bu yazar da aralarında olmak üzere, dünyada milyonlarca insana esin kaynağı oldu. Bu kitapla onlara bir şeyleri geri döndürmeyi umut ediyorum ve *Başka Bir Dünya Mümkün*'ün Türkçe basımının (ki bu, Yordam Kitap'taki harikulade insanlar sayesinde gerçekleşti) okurları da kendi mücadelelerinin küresel antikapitalist hareketin bir parçası olduğunu görmekten esinlenebilirler. Daha iyi bir dünya için dünya çapında yürütülen mücadelelerle ilgili olarak bu kitabın iletmeyi umduğu pek çok mesaj var. Ve bunların en önemlilerinden biri, şu umut dolu sloganla ifade edilmiş durumda: "Her Yer Taksim, Her Yer Direniş."

28 Ekim 2013

Notlar

1 David McNally, *Global Slump: The Economics and Politics of Crisis and Resistance* (Oakland: PM Press, 2010).

İkinci Basıma Önsöz

Başka Bir Dünya Mümkün: Küreselleşme ve Antikapitalizm'in 2002'de yayınlanmasından bu yana çok fazla şey değişti ama pek çok şey de aynı kaldı. Birinci basım, küresel adalet eylemlerinin 1995 Zapatista başkaldırısıyla başlayıp 2001'de Quebec ve Cenova'daki büyük protesto eylemleriyle devam etmesi nedeniyle iyimserlikle doluydu. Tam birinci basımın yazımını bitirirken 11 Eylül 2001 (9/11) olaylarına cevaben bir baskı dalgası yükseldi ve Batılı hükümetlerin savaş çığlıkları zincirlerinden kurtuldu. O zamandan beri 9/11 sonrası baskılar nedeniyle küresel adalet mücadeleleri dünyanın kimi bölgelerinde, özellikle Kuzey'de zarar gördü. Ancak bu mücadeleler –kitabın önemli savlarından biri bu– sona ermedi. Gerçekten de göstereceğim gibi Küresel Güney'in çoğunda özellikle Latin Amerika'da başkaldırılar aniden yükselmektedir. Dolayısıyla bu kitap, 9/11 sonrasında heyecanımdaki bir tavsamayı barındırsa da bugün dünyada yoksulların ve baskı altında tutulanların kitlesel hareketlerinin gerçek bir umut kaynağını temsil ettikleri konusunda ısrarcıdır.

2006 Venezüella'nın Caracas kentinde Amerikalar Sosyal Forumu'nda bunun canlı tanığı olma ayrıcalığına kavuştum. Baskıdan, açlıktan, şiddetten kurtulmuş bir dünya için mücadele eden on binlerce eylemciyle birlikte olmak gerçekten umut vericiydi. Her gün özgürlük, adalet ve eşitlik için mücadele eden Caracas'ın *barrio*'larından gelen eylemcilerle tanışmak, onlar kadar benim de bu kitabın her zamanki güncelliğini koruyan temel mesajını hatırlamam için yeterliydi.

Pek çok insana teşekkür borçluyum; özellikle beni konuşmaya davet eden birçok sosyal adalet çalışma grubunda ve toplantılarında bu kitaptaki düşüncelerimi tartışma olanağı buldum. Birinci basıma ayrıntılı yorumlarda bulunan David Camfield'e; öğrencilerinin bu kitapla ilgili düşüncelerini paylaşan Larry Patriquin'e ve bu yeni basım için ısrarcı olan Alan Sears'e teşekkürler. Arbeiter Ring Yayınevi'ndeki editörümün her basım için gösterdiği azalmayan teşviki ve desteği için Esyllt Jones'a ve bu basımı hazırlarken Merlin Yayınevi'nden Tony Zurbrugg'a da değerli katkıları için teşekkür ederim. Araştırma çabalarım Kanada Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Konseyi tarafından desteklendi.

Daha iyi bir dünya umuduyla dolu olan bu kitap birçok şeyle beslendi: Daha iyi bir dünya mücadelesinde dayanışma, dostluk, kahkaha ve yoldaşlık. Aynı zamanda sevgiyle beslendi. Bu kitabın baskılarına çalışırken eşim Sue Ferguson'un ve üç oğlumuz Adam, Sam ve Liam'ın sevgisi bana güç verdi. Her biri, yaşamın nasıl olabileceğinin sürekli olarak uyarıcıları oldular. Pek çok açıdan bu çalışma onların da kitabıdır. Ama bir kez daha ithaf etmek adına bu kitap Sam içindir.

(2006)

1

Chiapas Dağlarından Seattle Sokaklarına: Demokrasi Böyle Bir Şeydir

> "Bize tarih diye yeni bir yalan daha satıldı. Umudun yenilgiye uğradığı yalanı, haysiyetin yenildiği yalanı, insanlığın sona erdiği yalanı."
>
> Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun "İnsanlık İçin ve Neoliberalizme Karşı İlk Açıklaması", Ocak 1996.

Tarih harekete geçtiğinde –yani gerçekten ilerlediğinde– bu büyük sarsıcı darbelerle olur. Gündelik yaşamın donmuş temposu altüst olur ve dünyayı sarsan olaylar görülür. Böyle anlarda ezilenler dizlerinin üzerinde doğrulup, yaşamları üstünde belli bir söz sahibi olma talebini dile getirirler ve tarih artık bütün satırlarını güçlülerin yazmadığı bir aşamaya gelir. Siyasi yaşamın tektonik plakalarının yer değiştirmesiyle protesto, direniş dönemi ve değişim başlar. Başka zamanlarda dünyanın zenginleri ve güçlüleri, dünyanın ezilenlerine göz açtırmamak için güçlerini birleştirirler. O zaman baskı, imparatorluk ve savaş devri başlar.

Bunun üzerine her iki yönelim arasında büyük gerginlik anlarına gelinir. Bugün tam da böyle bir kavşaktayız. 1990'ların ortasında Meksika'nın güneyindeki Zapatista başkaldırısı küresel adalet hareketi dalgasını başlattı; protesto ve direniş dönemine girdik – günümüzde bu, Bolivya gibi ülkelerde sürmektedir.

Sonra 2001'de ABD hükümeti New York'taki İkiz Kulelere yapılan korkunç saldırıyı utanmazca kendi çıkarı için kullanarak Afganistan ve Irak'a karşı savaş açtı ve bu ülkeleri işgal etti; böylece başka büyük bir tarihsel yön değişikliği oldu. Şimdi bu olayların karmaşık bir kesişim noktasında yaşamaktayız – bir yanda küresel adaletsizliğe karşı isyan yükselmekte; öte yanda imparatorluk ve savaş için saldırgan kampanyalar yürütülmekte.

Bunun sonucunda hem umut, hem de umutsuzlukla dolu bir zamanda yaşamaktayız. Çoğu zaman özellikle Kuzey'de yaşayan bizler için ikinci duygu sosyal yaşamımızda ağır basmakta. Ne de olsa berbat ve gaddar bir zamandayız. Irak ve Afganistan'da savaş makineleri kol geziyor. Haiti ve Filistin işgal altında. Hemen hemen her yerde, özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'da insan hakları geriliyor; hükümetler sistematik olarak "teröre karşı savaş" adına sivil özgürlükleri çiğniyor. Bu sırada çeşitli köktendincilikler –Hıristiyan, Hindu, Yahudi ve İslam– bağnazlığı ve baskıcılığı teşvik ediyor. Sanki dünyamız bütünüyle hoşgörüsüzlük ve baskıyla yönetiliyor.

Ne var ki, böylesi bir tabloda tümüyle eksik olan bir şey var. Bu tablo, yaşadığımız dünya hakkındaki pek çok yorum gibi, gezegenimiz üzerinde her gün kendilerini gösteren gerçek direniş hareketlerini, destansı küresel adalet mücadelesini unutuyor ve perdeliyor.

Yoksulluk ve şiddetin ortasında, başka bir şey, daha iyi ve umut veren başka bir şey de olmakta. Daha iyi bir dünya hayali düzenli olarak sokaklarda yürüyüş yapıyor, sloganlar atıyor, barikatlar kuruyor ve baskıya meydan okuyor. Bununla, şüphesiz Küresel Güney'de, özellikle Latin Amerika'da başka yerlere göre daha sık karşılaşıyoruz. Ama bu hareketler, her zaman olduğu gibi, dünya çapında umudu canlandırıyor.

Ezilenlerin her başkaldırısıyla umut yükseliyor: 40.000 Yerli, Ekvator'un Quito kentinde hükümete karşı ayaklandı (15-22 Ocak, 2000); aynı ay yüz binler elektriğin özelleştirilmesine karşı Porto Riko'da genel greve katıldı; emekçilerin ve Yerlilerin is-

yanı Cochabamba, Bolivya'da suyun özelleştirilmesinin önüne geçti (Nisan 2000); bir milyon Güney Afrikalı işçi yoksulluğa karşı bir günlük grev yaptı (11 Mayıs 2001); bu yüzyılın ilk beş yılında Nijeryalı işçiler yakıt ve ulaşım zamlarına karşı yarım düzine kitlesel gösteri örgütledi; milyonlarca Hintli işçi "küreselleşme, özelleştirme ve liberalleşmeye" karşı ayaklandı (Nisan 2001); Papua Yeni Gine'de binlerce öğrenci ve yoksul, hükümetin Uluslararası Para Fonu'na (IMF) teslim olmasına karşı başkaldırdı (Haziran 2001); bir milyon yürekli emekçi aynı ay Kolombiya'da IMF tarafından dayatılan "neoliberal model"e karşı greve gitti; İtalya, Cenova'da yirmi bin kişi çevik kuvvet polisinin üstesinden geldi (20-22 Temmuz 2001); milyonlarca Güney Afrikalı işçi özelleştirmelere karşı üç günlük genel greve gitti (Ağustos-Eylül 2001); Bolivya'nın başkenti La Paz'ın denetimini ele geçiren yarım milyon yoksul ve Yerli, 2005 ve 2006'da iki farklı durumda, petrol ve doğalgazda kamu denetimi talep etti; bir buçuk milyon öğrenci, işçi ve işsiz genç 2006'nın başında art arda Paris ve diğer Fransız kentlerinde yaşamı durdurarak işverenlerin genç işçileri atmasını kolaylaştıran yasanın geri çekilmesini talep ettiler.

Bütün bu olaylar ve kitap boyunca tartışılan diğerleri, şiddet ve gaddarlığa karşı dünyanın ezilenlerinin tarihin yapıcıları olarak yeniden ortaya çıkışının heyecan verici kanıtlarıdır. Tarih, onlara yapılan bir şey olmaktan çok –James Joyce'u başka sözcüklerle anlatırsak, uyanmaya çalıştıkları bir kâbus– en azından kritik anlarda bir kez daha sıradan insanlarca yazılmaktadır.

Kuzey Amerika ve Batı Avrupa seçkinleri için ilk büyük şok, ilk kez yakın zamanda her şeyi istedikleri gibi yapamayacaklarının farkına varmaları, 1999'un sonbaharının sonunda Seattle'da kitlesel gösterilerin Bin Yıl Yolu'nu Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) toplanacağı sırada kapatmaları oldu. 1989'da ABD Dışişleri Bakanlığı görevlisi Francis Fukuyama'nın zafer kazanmışçasına neoliberal kör inancının başarıya ulaştığı ve kapitalizmin kalıcı zaferini sağlayarak "tarihin sonuna" gelindiği

iddiasıyla rehavet kapılan küresel seçkinler, Kanada İstihbarat Servisi'nin (CSIS) sözleriyle, Seattle protestolarıyla "şok ve hayret" içinde kaldılar. Biber gazı sıkan ve göz yaşartıcı gaz bombası atan, kitlesel tutuklamalara girişen çevik kuvvetin gaddarlığına ve olağanüstü hal ilan edilmesine rağmen protestocular, otoritelerin üstesinden geldi. Bu süreçte DTÖ ile ilgili politikacıları herkesin önünde aşağıladılar ve yeni bir militan hareketin oluşabileceğinin haberini verdiler.

Egemen seçkinlerin ana akım medyadaki tepkilerine bakınca bunların ciddi biçimde sarsıldığı açıktı. Birçok düzen yandaşı yayın hemen eskimiş bir hileye başvurarak kara çalmaya ve olayı yok saymaya girişti. *The Wall Street Journal* üst sınıf soğukkanlılığını kaybederek Seattle göstericilerini "küresel köyün ahmakları" olarak açıkça suçladı. *New York Times*'tan Thomas Friedman anlaşılan yayınlanmaya değer başka hiçbir haber bulamadığından protestocuları hor görerek onların "dünyanın düz olduğunu iddia eden Nuh'un gemisi yolcuları, korumacılıktan yana sendikacılar ve 1960'larda kalmış yupiler" olduğunu söyledi. *Newsweek* Seattle protestocularını "meseleleri hiç kavramayan" kaybedenler diye suçladı.

Alarma geçen bu sözcüler, Batı'daki egemen sınıfın ciddi biçimde şaşkınlığa uğradığını yansıtır. Yükselen protesto hareketi karşısında seçkinlerin tepkisi giderek kulak tırmalayıcı hale geldi. Britanya Başbakanı Tony Blair, protestocuların "doğrudan doğruya uygarlığı" tehdit ettiğini iddia ederken, Kanada ticaret bakanı onlara "dinozorlar" dedi. Bu anında yapılan saldırıların arkasında derin kaygılar yatmaktaydı: Eğer insanlar defolup gitmezse ne olacaktı? Eğer hareketlerinin gerçek bir kalıcı gücü varsa ne olacaktı? Eğer kamuoyu savaşını kazanmaya başlarlarsa ne olacaktı?

En azından 11 Eylül 2001 terör saldırısına kadar küresel adalet hareketi kamuoyu için yapılan önemli savaşları Kuzey'de bile kazanmaktaydı. Güney'in çoğunda ise kazanmayı sürdür-

dü. Britanya egemen sınıfının başlıca sözcülerinden *Economist* dergisine göre 2001'in başında "küreselleşme karşıtı hareketin çabucak zayıflaması beklenmiyordu. Protestocular (…) kamuoyunun gözünde beklenebileceğinden daha iyi bir biçimde başarılıydılar".[1] Benzer biçimde 1999-2001 küresel adalet dalgası hakkında *Fortune* dergisinin bir köşe yazarı açıkça "hareketin desteklendiği görülüyor" demekteydi.[2] *Küreselleşme Karşıtlığı – Yayılan Olay* ilgi çekici başlığıyla yayınlanan ayrıntılı bir CSIS raporu da aynı şeyi söylemekteydi.[3] Ana akıma yakın haftalık Kanada dergisindeki baş makalede "yeni Yeni Sol"un doğuşuna tanıklık ediyor olabiliriz, deniyordu.[4]

İşte bunun için ABD'deki 11 Eylül 2001 terör saldırısı, egemen sınıflar açısından Hızır gibi yetişen bir devlet kuşuydu. Bilerek kamuoyunda korku ve paniği körüklediler; Batılı hükümetler gaddar yasalar çıkararak suçlamalar yapılmadan süresi belli olmayan tutuklamalara, gizli yargılamalara, gelişigüzel sınır dışı etmelere ve Gulag-tipi cezaevlerinin kurulmasına izin verdi. Muhaliflere suçlu muamelesi yapıldı, sivil özgürlükler kısıtlandı. Bunların sonuçlarının pek çoğunu 5. Bölüm'de tartıştım.

Hiç kuşkusuz bu gelişmeler en azından Kuzey'de bir süreliğine protest politikaya ciddi zarar verdi ve yeni solla ilgili konuşmaları bitirdi. Ama küresel adalet mücadelesi sona erdirilemedi. Gerçekten de dünyanın birçok yerinde ara gibi bir şeyden sonra günümüzde bu tür mücadelelerin yeniden dirildiği görülüyor.

Ancak en son gelişmelere bakmadan önce yeni küresel adalet dalgasının çarpıcı biçimde ilk ortaya çıktığı ana dönmek yararlı olacaktır.

Dağlar kükredi ve Zapatistalar bir hareket başlattı

Her ne kadar zamanında çok az insan farkına varsa da her çeşitten yeni sol, resmen 1 Ocak 1994 küresel adalet hareketi biçiminde başladı. O gün çok önemli iki olay oldu. Birincisi Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) Kanada, Meksika

ve ABD'de yasa haline geldi ve bütün bölgede küreselleşme rejimi resmen başladı.[5] İkincisi ve çok daha önemli olanı şimdiye kadar bilinmeyen Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN) eski sömürge başkenti olan Meksika'nın Chiapas eyaletindeki San Cristobal de las Casas kentini işgal ederek NAFTA'nın bütün Meksika'nın Yerli halkları ve köylüleri için "idam kararı" olduğunu açıkladı.

Zapatista direnişçileri, sadece zenginlerin yararına olan politikalara teslim oldukları için Meksika seçkinlerini açıkça suçladılar. "Hiçbir şeyimiz, kesinlikle hiçbir şeyimizin olmamasına, başımızı sokacak bir evimizin, toprağımızın, işimizin, sağlık hizmetlerinin, yiyeceğimizin ve eğitimin olmamasına aldırmıyorlar; ne siyasi temsilcilerimizi özgürce ve demokratik biçimde seçme hakkımızı ne de yabancılardan bağımsızlığı umursuyorlar" diye haykırdılar. "Halkımızın temel talepleri karşılanıncaya, ülkemizde özgür ve demokratik bir hükümet kuruluncaya kadar savaşmaya son vermeyeceğimizi duyuruyoruz."

Görünüşte bunlar –1776 Amerikan Devrimi'nin söyleminde ya da 1789 Fransız Devrimi'nde yankılan türde– özellikle radikal sözler değil. Ama NATFA'da cisimleşmiş neoliberal saldırı bağlamında bu sözler fiilen savaş ilanıydı. Seçkinlere hakkaniyetle davranmaları için yalvarmadan ziyade Zapatistalar bütün ezilenlere sesleniyor –Yerli halklara, yoksul köylülere, kadınlara, kırsal ve kentsel emekçilere– mücadele için örgütlenmelerini öneriyorlardı. Örneğin işçi sınıfı hareketleriyle dayanışma içinde olduklarını açıklayan EZLN şöyle diyordu: "Bizler başkaldıran savaşçılarız, çalışan halkın grev mücadelesinin sembolü olan kırmızı ve siyahı üniformalarımızda kullanıyoruz."

Ve Meksika bağımsız işçi hareketleri buna aynen cevap verdi. 7 Ocak 1994'te on binlerce kentli işçi Lacondan ormanında EZLN'yi kuşatmaya yönelik askeri harekâta karşı gösteri yaptı. Beş gün sonra işçiler ve öğrenciler Meksiko kent merkezine kitlesel olarak yürüyüp Yerli halka karşı hükümetin yürüttüğü saldırının son

bulmasını talep ettiler. Elektrik işçileri, öğretmenler, otomobil, sağlık ve ulaşım işçileri toplantılar düzenleyerek Chiapas'ta hükümetin sürdürdüğü savaşa karşı çıktılar ve özelleştirme politikalarının durdurulmasını talep ettiler. 1995'in başında bağımsız işçilerin yeni bir hareketi olan *Intersindical* kurularak demokratik sendikalar, yoz "resmi" sendikaların sıradan işçilerinin oluşturduğu kurultay, işçi kooperatifleri, sol partiler ve mahalli örgütler birleşti. Sonra Eylül 1997 Zapatista yürüyüşünün bir parçası olan 1.111 Yerli önder Meksiko kentine geldiğinde çoğu militan işçi olan yarım milyon kişi onları sevgiyle karşıladı.[6]

Zapatistalar Meksika'da bu desteği ateşlemekten daha fazlasını yaptılar. Esin veren bildirileri dünyadaki eylemcilerde yankılandı. Neoliberalizm tarafından ezilen yüz binlerce insan için Zapatistalar umudun tazelenmesini temsil etti. Dizginlenemez, muzaffer, çıplak kapitalizm karşısında EZNL direniş bayrağını yükseltti. Demokrasiyi –yöneticilerin toplantıları arasında mekik dokuyan, küresel konferanslara limuzinlerle gelen zengin adamların (ve az sayıda kadının) değil– dünyanın ezilenlerinin temsil ettiğini açıkça ilan ettiler.

İnsanlığın kurtuluşunun kapitalist küreselleşmede olduğu ilan edildiği zaman her yerde de onlar bu ortodoksluğu savunan basına ve politikacılara meydan okudular. Özgürlük, demokrasi ve küreselleşmenin getireceği refah gibi sözcükleri geri aldılar ve bunların yerine suç ve sefaleti koydular:

> Son yıllarda paranın gücü, suçlunun yüzüne yeni bir maske geçirdi (…)
>
> Bütün insanlığa karşı yeni bir dünya savaşı başlatıldı. Bütün savaşlarda olduğu gibi dünyada yeni bir dağılımın peşine düştüler.
>
> Suikastlar düzenleyen ve unutanlar bu savaşa "küreselleşme" adını koydular. Yeni dünya dağılımı, gücün içinde gücün ve sefaletin içinde sefaletin temerküzüdür (…)
>
> İnsanlığın yerine borsa endeksleri, haysiyetin yerine sefaletin küreselleşmesidir bize verdikleri.[7]

Elbette kapitalist küreselleşmeyi protesto için sokaklara dökülen herkes Zapatistalarla karşılaşmadı. Ama onların ruh hali –protesto, direniş, özgürlük ve demokrasi ruhu– dünyanın bir köşesinden öteki köşesine yayıldı. Benzer biçimde bütün göstermelik sözlerine rağmen yöneticilerimizin bizlere "sefaletin küreselleşmesinden" biraz fazlasını ikram ettiklerine dair kanaatimiz de sürüyor.

Zapatista bildirilerinde Fransız Devrimi'nin yankılandığını düşündüğümüzde, küreselleşmeye karşı ikinci büyük patlamanın Fransa'dan gelmesinin yakışık alacağını söylemek mümkün. Her şeye rağmen o ulus Avrupa devriminin kaynağıydı ve 18. yüzyılda Kıta'nın en büyük devrimci deneyimlerine ebelik yapmıştı; 1830 devrimi, Şubat ve Haziran 1848'de iki büyük devrimci başkaldırı, ilk (kısa ömürlü) işçi hükümeti olan 1871 Paris Komünü; öğrenci ve işçilerin Mayıs 1968'deki büyük çağdaş isyanları (ki bunu 7. Bölüm'de tartışacağım).

Fransa 1995: "Onlar bizi sokağa atmadan önce biz sokaklara çıkalım!"

Fransız gazetesi *Le Monde*'daki Aralık 1995 olaylarını "küreselleşmeye karşı ilk başkaldırı" değerlendirmesi abartılı olsa da bunların küreselleşme gündemine karşı ilk kitlesel grevler olduğu doğrudur.[8]

Aralık 1995'te doruğa ulaşan mücadele dalgası fiilen bir yıl önce gençlik ve öğrenci protestoları olarak başladı. Zapatistaların San Cristobal de las Casas'ı işgal etmelerinden birkaç hafta sonra, Fransa çapında on binlerce genç insan –lise ve üniversite öğrencileri, genç işçiler ve işsizler– hükümetin 25 yaşın altındakilerin asgari ücretini düşürme planlarına karşı okul grevleri ve kitlesel gösteriler düzenlediler. Gösterilerdeki pankartlarda "Onlar bizi sokağa atmadan önce sokaklara çıkın" çağrısı yapılıyordu. Bu militan gençlik seferberliği, hükümete geri adım attırdı. Ama daha etkili hareketler henüz gelmemişti.

Ekim 1995'te ücretlerin dondurulması yasasına karşı beş milyon kamu çalışanının devasa greviyle tansiyon yükselmeye başladı. Bunu, kalabalık sınıfları ve kütüphaneleri, kötüleşen hizmetleri, mezunların iş bulma ihtimalinin zayıflığını protesto amacıyla üniversite öğrencilerinin ülke genelindeki grevi izledi. Öğrenci grevlerinin radikal demokrat kültürü bir şeylerin değiştiğinin açık göstergesiydi. Bir iki günlüğüne kitlesel grev düzenleyen ve sonra işlerine okullarına dönmesi istenen bürokratik eylemlerden farklı olarak öğrenci grevleri son derece katılımcıydı. Altmışı aşkın kampus protestocu öğrencilerce işgal edildi, bazılarında rektörler rehin alındı. Grevci öğrenciler düzenli olarak genel toplantılar yapıp taktiklerini demokratik biçimde kararlaştırdılar; bu toplantılarda ulusal öğrenci koordinasyon komitesine delegeler de seçilmekteydi. Toulouse Üniversitesi'nde 2.000 eylemci her gün toplanmaktaydı. Her gün bazen de dönüşümlü olarak gece-gündüz süren sokak gösterilerinin yanında ara sıra polisle sokak kavgalarına da girildi.[9]

Kasımın sonunda öğrencilere işçiler de katıldı – milyonlarcası. Protesto hareketinin bu yükselişi, Başbakan Alain Juppé'nin açıkladığı Juppé Planı denen büyük neoliberal reforma çok şey borçludur. Başbakanın planı, sağlık hizmetlerinde, aile yardımlarında ve emekli aylıklarından 12 milyar dolarlık kesinti yapılmasını; Fransız Telekom'u ve devlet demiryolu şirketi SNCF'nin özelleştirilmesini; demiryolu sisteminden büyük bölümlerin kapatılmasını (ve binlerce işçinin işten çıkarılmasını); en çok düşük gelirlileri etkileyen katma değer satış vergisinin yüzde 2 artışını öngörüyordu.

24 ve 28 Kasım'da iki büyük sendika federasyonu 24 saatlik grev çağrısında bulundu. Ama 24'ünde bir milyon işçi greve gidince, demiryolu işçileri grevi süresiz uzatma kararı aldılar. Başka işçileri de onlara katılmaya ikna ettiler. Posta ve ulaşım işçileri kısa süre içinde demiryolculara katıldı. Ve hareket büyümeye devam etti. Hemşireler, öğretmenler, temizlik işçileri, tele-

fon operatörleri, havayolu bakımı ve otomobil işçileriyle birlikte başka işçiler de harekete katıldı. Neredeyse bütün kamu sektörü felç oldu.

Kamu hizmetlerinin aksamasına rağmen işçilere büyük destek verildi: Kamuoyu yoklamalarında halkın üçte-iki gibi dikkate değer bir oranı Juppé Planı'na karşı yapılan genel grevi desteklemekteydi. Çok geçmeden işçiler ve öğrenciler birlikte örgütlenmeye başladı; ortak yürüyüşler ve protestolar yaptılar. Aralık ayı başında doruğa gelindi; 2,5 milyon işçi grevdeydi ve tahminen 2 milyon kişi ülke çapında 300 protesto gösterisi düzenledi. Muhteşem bir dayanışma ruhu içinde Marsilya'daki 100.000 kişilik yürüyüşe işsiz işçiler önderlik etti.

Kitlesel gösterilere öğrenciler, işçiler ve sokak sanatçıları bir festival havası kattı. Gelişmekte olan harekette evsizler ve göçmen işçiler önemli bir rol oynadılar. İşçi sınıfının gerçek özelliği bu süreçte dönüşüm geçirdi. Bir yorumcu bu durumu şöyle ifade ediyordu:

> Genç ve yaşlı işçiler, siyah işçiler, işçi kadınlar, beyaz ve "gri" yakalılar, üniversite ve lise eğitimi almış işçiler vb. vardı. İşte onların hepsi Fransa'nın her kentinin, kasabasının ve köyünün yollarındaydı; demiryolu işçilerinin önderliğinde "herkes beraberce" diye şarkı söylüyorlardı.[10]

Hareket büyüdükçe ve radikalleşme derinleştikçe, dayanışma çiçeklendi; insanların benlik duygusu dönüştü. Geceleri, grevdeki otobüs şoförleri evsizleri barınaklarına taşırken araçları "Nüfusun en çok mülksüzleştirilmişleriyle dayanışma içindeki otobüs şoförleri" pankartlarıyla donatılmıştı".

Kadın hareketi de canlandı; 25 Kasım'da 40.000 kişiyi –yıllardır görülmeyen en büyük eylem– başka amaçların yanı sıra kürtaj hakları için de seferber etti.

Dayanışmanın şaşırtıcı boyutlarda sergilenişine katılanlar bile hayret etti. Kendilerini, kapitalizmin ürünlerinin edilgen, atom zerrelerine ayrılmış tüketicileri olarak değil, sosyal insan-

lar, gerçek bir insan topluluğunun üyeleri olarak görmenin deneyimini yaşamaya başladılar. Bir sosyoloğun gözlemlediği gibi "İnsanlar, sokaklarda kendiliğinden dayanışma içinde olmalarına şaşırdılar ve yegâne amacı mal üretmek ve tüketmek olmayan sosyal bir varoluşa ait olduklarını hatırladılar".[11]

Böylesine çetin muhalefet karşısında Juppé gözlerini kırpıştırdı, demiryolu sistemi kesintilerinden geri döndü ve üniversitelere daha çok para vermeyi vaat etti. Bu anda zaferi tamamlamak için bastırmak, hükümeti ve bütün programını alaşağı etmek yerine, sendika yetkilileri ve bazı öğrenci liderleri uzlaşmayı tercih etti ve mücadeleyi aşağı çekmeyi başardılar. Her şeye rağmen Fransa'daki Aralık 1995 olayları kadınları, öğrencileri, göçmen işçileri ve evsizleri içine alan işçi hareketinin taban örgütlenmesinin muazzam gücünü gösterdi. Fransız olayları aynı zamanda küreselleşme karşıtı protestoların Güney'deki ülkelerle sınırlı kalmayacağına dikkat çekti. Bundan böyle küresel kapitalizmin tam da merkezlerinde direnişleri olacaktı – gerçekten de, göreceğimiz gibi, Fransa'da mücadeleler bitmeyecekti. Az sayıda kişi ABD'nin de yakında hareketliliği tadacağını tahmin etti.

Seattle şoku öncesinde: Doğu Asya'daki ısınma ve ayaklanma

Sürpriz Seattle çatışmasından önce gezegenin egemenleri eşit derecede büyük bir şoku sineye çekmek durumunda kaldılar: Doğu Asya "kaplanları" ve "ejderhaları" denen gözde ekonomilerde yaygın bir iktisadi çöküntü oldu.[12] Yıllarca IMF ve Dünya Bankası görevlileri onları dinleyen herkese Doğu Asya'nın iktisadi büyümenin başarılı formülünün yaşayan kanıtı olduğunu söyleyedurdular: Düşük ücretler (sendikal özgürlüklerin başarıyla kısıtlanmasının eşliğinde); yüksek düzeyde yabancı yatırım; düşük vergiler ve kamu hizmetlerine en az harcama yapılması. Küresel seçkinler Güney Kore, Tayland, Endonezya, Filipinler, Malezya ve Tayvan gibi ülkelerdeki olaylar karşısında öyle afallamışlardı ki Dünya Bankası 1993 raporunu *Asya*

Mucizesi başlığıyla yayınladı. Rapor, Doğu Asya'nın uyguladığı iktisadi modelin dünyanın bütün hasta yoksullarının ilacı olduğunun çığırtkanlığını yaptı.

Görünüşteki mucizenin bir aldatmaca olduğu çok geçmeden açığa çıktı. Felaket bir iktisadi çöküş 1997-1998 arasında Doğu Asya ekonomilerini peş peşe sildi süpürdü; Dünya Bankası yeni bir rapor yayınladı: Adı *Asya Mucizesini Yeniden Düşünmek*'ti. Doğu Asya'nın erimesinin, 1930'ların Büyük Depresyon'undan beri hiçbir yerde görülmeyen en tahrip edici deneyim olması hiç de şaşırtıcı değildi.

Kriz, Temmuz 1997'de –tam da Dünya Bankası ve IMF, refahın anahtarı olarak bu ülkeleri överken– küresel yatırımcıların Tayland'ın fişini çekmesiyle başladı. Ülkenin geleceğinin, özellikle Dünya Bankası ve IMF'nin teşvik ettiği dış borçlanma nedeniyle kötüye gittiğini düşünen bankalar ve yatırımcı kurumlar fonlarını geri çekmeye başladılar. Tayland parası baht bir gecede çöktü. Bundan sonra iktisatçılar, Endonezya'daki yatırımcılara, buradaki durumun böylesi bir çöküntüye yol açmayacağını dair güvence vermek için koşuştular. Nefeslerini boşuna tükettiler. Endonezya'nın erimesi öylesine şiddetliydi ki ülke borsasına kayıtlı 282 şirketten 260'ı yok oldu.

Birkaç hafta içinde Güney Kore çöktü. Çöküşün zirvesinde on binlerce Koreli işçi her gün işini kaybetmekteydi. Kriz bütün bölgede yankılandıkça 600 milyar Amerikan doları Doğu Asya borsasından silindi.

Birkaç ay içinde mucize kâbusa dönüştü. Her bağımlı gibi yabancı yatırımlara düşkün ülkeler paraların geri çekilmesiyle acıyı öğrendi. Endonezya, Kore, Malezya, Tayland ve Filipinler'e 1996'da 95 milyar dolar girmişti; bir yıl sonra 20 milyar dolar geri çıktı – 12 ay içinde 115 milyar dolar çekildi. Birdenbire küreselleşme modeli tepetaklak oldu. Yabancı sermaye akışı ekonomileri ne kadar hızlı canlandırırsa, o kadar hızlı da enkaz haline getirebilmekteydi. Ve her zamanki gibi böyle durumlarda en çok zarar görenler yoksullardı.

Ağustos-Aralık arasında beş ay içinde –hâlâ işi olan şanslılar için– Güney Kore'de ücretler yarıya indi. Endonezya'da altı aydan az bir zamanda iktisadi zorluklara karşı öfke, geri dönülmez biçimde, diktatör Suharto'ya nefrete dönüştü. Diktatörlük 12 Mayıs 1998'de altı öğrenciyi kurşunlayarak öldürünce öğrenci hareketi adeta yeniden toparlandı. Altı gün sonra Cakarta sokaklarına dökülerek bütün ülkedeki kent yoksullarının ve öğrencilerin hareketi geçmesini teşvik etti. Parlamento binasını işgal ederek çatısında "Suharto devrilsin" sloganı attılar.

Kuşatılan diktatör geri geldi ama artık çok geçti. Endonezya'yı oluşturan adalarda yiyecek isyanları fırtına gibi esti; öğrenciler açıkça isyan etti ve 21 Mayıs'ta Suharto iktidarı bıraktı. 1965'te iktidara gelen, yarım milyon insanı kan gölünde boğan Batı yanlısı diktatör bowling lobutu gibi yuvarlanıp gitti. Asya krizi küresel seçkinlerin ilk felaketiydi. Bütün gözler bir sonraki Güney Kore'ye çevrildi; bu ülke Doğu Asya ekonomileri içinde en sanayileşmiş olanıydı ve işçiler on yıldır militanca bir direniş göstermekteydi.

1980'lerin sonunda Güney Kore'de muazzam işçi başkaldırıları görüldü. Sendika üyeliği 1986-1990 arasındaki büyük grev dalgası sırasında ikiye katlanarak bir milyondan iki milyona çıktı. İşçilerin işyerlerini işgal edip oturma grevleri yaptıkları eylemler giderek yaygınlaştı. Sanayi kentleri olan Masan ve Changwon'da 1987-1988'de dört başı mamur işçi eylemleri gerçekleşti; şirketlerin bir grup grevci kadın işçiye saldırması üzerine dayanışma grevleri ortalığı sardı. Bu grevler sırasında 30 yeni bağımsız sendika birleşti. Dayanışma ve radikal işçilerin militanlığı o kadar etkileyiciydi ki bu sırada Masan-Chawong "kurtarılmış bölge" olarak tanımlandı. Kasım 1995'te (yasadışı) Kore Sendikalar Konfederasyonu'nun (KCTU) kurulmasından sonra o zamana kadar görülmeyen en büyük grev dalgası yükseldi. İlk dalga Aralık 1996'da geldi. Bunu Ocak 1997'de yeni iş kanunundaki kısıtlamalara ve kitlesel işten çıkarmaların önünü

açan düzenlemelere karşı 630.000 işçinin katıldığı ikinci kitlesel grev dalgası izledi. Sadece on yıl içinde Güney Kore işçi sınıfı dünyadaki en savaşkan sendikal hareketi yarattı.

Bu yeni işçi hareketine en büyük gözdağı 1997-1998 iktisadi erimesi oldu. Krizi "hafifletmek" için 57 milyar dolarlık yardım paketinin koşulu olarak IMF, Güney Kore hükümetinden kitlesel işten çıkarma talep etti. Yakın zamanda kitlesel işten çıkarmalara karşı işçilerin yaptığı genel grevi hatırlayan hükümet dikkatli adımlar atmak durumundaydı; anlaşmanın koşullarını tartışmak üzere iş dünyası, hükümet ve işçi liderlerinden oluşan üçlü komisyona KCTU temsilcileriyle birlikte daha ılımlı görülen Kore sendikalarının sözcüleri de davet edildi. 1998'in başında KCTU liderlerinin bazı ılımlı tavizler karşılığında IMF kurtarma planındaki kitlesel işten çıkarmaları kabul eden bir anlaşma imzalaması sendika aktivistlerini umutsuzluğa düşürdü. Birkaç gün içinde yüzlerce öfkeli KCTU delegesi isyan ederek anlaşmayı kabul etmediğini açıklayıp, bunu imzalayan liderlerini düşürdüler ve ülke çapında yapılacak genel grevin tarihini ilan ettiler. Ama birkaç gün sonra gerekli desteğe sahip olmadıklarını gören militanlar yaptıkları çağrıdan vazgeçtiler.

Bununla birlikte IMF koşullarına karşı direniş yükselmeye devam etti. 27-28 Mayıs 1998'de 120.000 işçi, işten çıkarmalara karşı greve gitti. Bu kitlesel grevin hemen ardından Kia Motorları'ndaki işçiler, ücret kesintilerine karşı üç haftalık bir dizi grevle yönetimi taviz vermeye zorladılar. 1999, 2000 ve 2001 boyunca işten çıkarmalara, özelleştirmelere ve ücret kesintilerine karşı militanca direnişler sürdü. Tersane işçileri, banka memurları, metro işçileri, Daewo Motor'daki işçiler, otel işçileri, özellikle de Seul'daki lüks Lotte Oteli işçileri işverenlerine, hükümete ve binlerce çevik kuvvet polisine karşı cesurca mücadele ettiler. Daha sonra 2004'te Kore'deki göçmen işçilerin hayranlık veren örgütlenmesi ve direnişi gerçekleşti. (Bu konuya 6. Bölüm'de değineceğim.)

Diktatörlerini kaybetmenin yasını tutan ve IMF'ye karşı direnişleri tedirginlikle izleyen Batılı seçkinlerin zaten uykusu kaçmıştı. Derken direniş tam suratlarında patladı – Seattle'ın göz yaşartıcı bombalarıyla dolu sokaklarında.

Seattle: "Devrimi olanaklı kılan ruh hali"

Tarih yapmak –dünya olaylarının var olan gidişatını değiştirmek– sarhoş edici, esin verici ve yaşamları dönüştürücüdür. 30 Kasım Salı ve Çarşamba, 1 Aralık 1999'da Seattle sokaklarında olanlar için durum tam da böyleydi. Bu deneyimin kritik bir yönünü yakalayan eylemci Vicki Larson, "Devrimi olanaklı kılan ruh hali Seattle sokaklarında güçlüydü" demekteydi.[13] Benzer biçimde hareketten etkilenen Luis Hernandez Navarro'ya göre "Seattle, Washington'da 30 Kasım 1999'da küreselleşenlerin isyanıyla yeni bir yüzyıl doğdu".[14]

Seattle, kapitalizmin merkezlerindeki siyasi iklimi dönüştürdü. *Seattle Times*'dan bir muhabir "serbest ticaret tartışmasının terimleri sonsuza kadar değişti" diye yazdı. "Göstericilere karşı kullanılan hiçbir göz yaşartıcı bomba miktarı ve polis tacizi olaydan sonra sözün özünü değiştirmedi. Bir gün için şiddete başvurmayan küresel vatandaşların ayaktakımı ordusu konuştu – ve dünya dinledi." Gerçekten de dinlediler. İşyerlerinde, okullarda *barrio*'larda ve *pub*'larda Seattle sokaklarında duyulanlarla ilgili milyonlarca konuşma yapıldı. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ile ilgili sadece bulanık düşünceleri olanlar, genç insanların uğraşmaları ve toplumsal destekçileri sayesinde başkanlara, başbakanlara ve beraberindekilere meydan okuduklarına ve onların faaliyetlerini aksattıklarına dair temel olguyu kavradılar.

Önemli bir açıdan *In These Times* editörleri "Seattle'ın gerçek hikâyesi gençlikti" derken haklıydılar.[15] Ortak amaçlar etrafında küçük, demokratik topluluklarda örgütlenen, Doğrudan Eylem Ağı'nca koordine edilen binlerce eylemci kendilerini DTÖ delegelerinin ve onların kongre merkezinin önüne attı. Sokaklarda

dans ederek, şarkılar söyleyerek birbirlerine kilitlendiler ve polisin göz yaşartıcı bombalarına, biber gazına, coplarına karşı 500 kişinin tutuklanmasına rağmen direndiler – bütün bunlar dünyadaki insanlara mesajlarını duymasından emin olmak içindi. Ve gerçekten duyurdular da.

30 Kasım Salı'nın şafak öncesi yaklaşık 2.000 doğrudan hareket protestocusu sokaklardaydı; DTÖ delegelerinin toplanacağı Kongre Merkezi'ne giden anayolların kavşaklarını tutmuşlardı. Sonraki 5-6 saat içinde sayıları sürekli arttı. Saat 10'da polis göz yaşartıcı bombalar ve plastik mermilerle ilk büyük saldırısını başlattı; sonra coplarla kafalara ve vücutlara vurmaya başladılar. Göstericiler gözlerini yıkadı, yaralarını bandajladı ama yerlerinden kımıldamadılar. Dört saat sonra bütün kavşaklar tutulmuştu. Bir gözlemci, "Salı günü hava karardığında 2.000 civarında sokak savaşçısı başarılı olmuştu" demekteydi.[16]

Bu muazzam bir zaferdi. Ama aynı zamanda lekelenmişti –40.000 işçinin liderleri tarafından protesto mahalinden uzak tutulduğu bilgisiyle lekelenmişti. Bu taktik 1,5 yıl sonra Quebec kentinde tekrarlanacaktı. Birkaç bin sendika eylemcisi, sokaklardaki genç eylemcilere katılmıştı ama kongre merkezinin etrafındaki sokaklara 50.000 işçinin çıkması gibi muhteşem bir fırsat kaçırılmış ayrıca şirket egemenliğine karşı doğrudan eylemlerden yana olan örgütlü işçilerle çevreciler, öğrenciler, anarşistler ve sosyalistler gibi değişik grupların dayanışma fırsatı da yitirilmişti.

Bununla birlikte işçilerin hareketlenmesine ilişkin her şey kaybedilmiş vakalardan oluşmuyordu. İlk olarak 40.000'den fazla sendika eylemcisini böyle bir olay nedeniyle sokağa çıkarabilmek önemli bir başarıydı. Bu sendika mitingindeki kalabalıkta değişik gruplar, önemli sayıda kadın ve siyah işçiler de vardı. Buna ek olarak bir işçi lideri konuşmasında kapitalizmi, sorunun kendisi olarak bile tanımlamıştı: "Sistem her şeyi metaya dönüştürüyor, Brezilya'daki yağmur ormanı, Philelphia'daki

bir kütüphane, Alberta'daki bir hastane gibi. Bu sistemin adını koymalıyız: Bu şirket kapitalizmidir" demişti.

Bu işçi gösterisinin uluslararası bir tadı da vardı; Dominik Cumhuriyeti'nden, Barbados'tan, El Salvador'dan, Brezilya'dan, Meksika'dan, Güney Afrika'dan, Hindistan'dan, Malezya'dan ve Çin'den misafirler ve konuşmacılar gelmişti. "Amerikalıların işlerini koruyun" türü, milliyetçi belirtiler yoktu; sadece bazı ABD bayrakları vardı. Olayın atmosferi yıllardır işçi hareketlerinden görülenden çok daha enternasyonalistti. Bütün bu başarılara rağmen işçi liderlerinin gösteriyi protesto alanından başka yöne çevirme kararı sokaklarda direnenlere karşı yapılan çok kötü bir ihanetti.

Bu arada Güney'den gelen DTÖ delegeleri muhtemelen sokaklardaki eylemcilerin sindirilemeyeceğini hissettiklerinden, haklarını savunmada daha ısrarcı oldular ve en zengin uluslaın gizli odalardaki manipülasyonlarını reddettiler. Bu delegeler özellikle DTÖ sekretaryasının en zengin uluslarla "Yeşil Oda"da yaptıkları toplantılara alınmama süreçlerini eleştirdiler. Sokaklardaki protestolar cüretkârlaştıkça, konferansta şeffaflılığın ve hesap verebilirliğin olmamasına karşı sesler daha yüksek çıkmaya başladı. Halkla ilişkiler egzersizleri suratlarında patlayınca, o zamanki ABD Başkanı Bill Clinton ve danışmanları kayıplarını azaltmak için herkesi evine yollama kararı aldılar. DTÖ görüşmelerinin iptal edildiği haberi sızınca sokaklarda sevinçli kutlamalar yapıldı.

Medyanın protestocuları suçlayan ve onları "şiddetle" ilişkilendiren yaylım ateşine rağmen –defalarca "aynı kırık pencerenin değişik açılardan çekilen görüntüsünün verilmesinin" yardımıyla– bir köşe yazarı, kamuoyu yoklamalarının, Amerikalıların çoğunun Seattle isyancılarına sempati duyduğunu gösterdiğini yazdı.[17] Sokaklara dökülen genç insanların, öğrencilerin, işçilerin yanı sıra zengin ve güçlülerin yandaşı olmayan basının manşetlerinin etkileri heyecanlandırıcıydı. Göstericiler, "serbest ticaret" tartışmalarını yeniden tanımlaya-

rak çevre, iş ve sosyal program konularını çarpıcı bir başarıyla gündeme soktular. Ama bundan daha çoğunu da yaptılar. Şirket egemenliğinin sağlık hizmetlerine, toplumlara, okullara, çevreye neler yaptığına, yoksulları ve evsizleri nasıl zor duruma düşürdüğüne öfkelenen herkese direnişin mümkün olduğunu gösterdiler. Ve bu sadece yapmacık bir direniş değildi – dünyanın egemenlerinin planlarını bozabilecek kadar etkili ve eşgüdüm içinde bir direnişti.

Seattle sonrasında, dünyanın egemeni olan ulus içinde bile radikal protestolar güvenilir bir strateji haline geldi. Şimdi gündemde, politika yapmanın tamamen yeni yolları vardı. Eğer Seattle direnişçilerinden bir şey öne plandaysa, bu da başarılarının doğrudan militan eylemlere borçlu olmasıydı. Olaylardan sonra anlama kabiliyetine sahip bir yorumcu şöyle diyordu:

> Amerika'daki tarihsel popüler protesto olayları arasında bunlar parlayan saatlerdi; bütünüyle geleneksel düzenli protestoların, resmi aktivizmin, büyük işçi ve çevrecilik önderliğinin ürkek mırıldanmalarının dışında başarıldı. Bu gerçekten alttan gelen bir başkaldırıydı (…)[18]

Ve işte Seattle protestocularını, Zapatistaları, Aralık 1995'teki Fransız öğrencilerini ve işçilerini, Suharto'yu deviren Endonezyalı öğrencileri ve kitlesel grevler yapan Güney Koreli işçileri birleştiren tam da buydu – bunların hepsi alttan gelen isyancılardı. Her şeyden önce Chiapas dağlarından dışarıya doğru yürüyen Zapatistalardan bu yana, yeni radikal hareketlerin anahtarı buydu. Aşağıdan direnişe dayanan yeni bir hareketin doğuşuyla birlikte radikal demokrasinin yeni bir modeli de kök salıyordu.

Zapatistaların subcommandantesi Marcos'un Meksiko kentinde 11 Mart 2001 konuşmasında söylediği gibi:

> Bizler adaletin yukarıdan geleceğini uman aptallardan değiliz; adalet sadece aşağıdan gelebilir; özgürlük hep birlikte kazanılabilir; demokrasi her zaman ve her düzlemde mücadelelerle elde edilebilir.

11 Eylül 2001 sonrası: Baskı, savaş, direniş

Marcos'un konuşmasından tam yedi ay sonra dünya politikası dinamikleri bu kez egemen sınıfların yararına olmak üzere bir kez daha değişti. Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a yapılan terör saldırıları küresel seçkinlerin muhalefeti ezmesi için altın bir fırsat yarattı. Kamuoyunun küresel adalet protestocularına giderek yaklaştığı birkaç yılın ardından hükümetler korku, yalan ve vatanseverliği kullanarak yarattıkları "kanun ve düzeni" koruma zihniyetini protesto hareketlerini halkın gözünden düşürmek için seferber edip artan polis baskılarını gerekçelendirdiler. Bir zamanlar sokak protestolarıyla yakınlık kurmaya hazır olan sendikalar ve hükümet-dışı örgütler gençlik eylemcilerini hemen terk etti. Kuzey Amerika'da ve Avrupa'nın çoğunda gösteriler azaldı ve hükümet baskıları yoğunlaştı. Kuzey'deki küresel adalet hareketi bariz biçimde inişe geçti.

Ama 9/11 sonrası George W. Bush hükümeti önderliğindeki neoliberal saldırı her şeyi istediği gibi yapamadı. Bush'un savaşçı emperyal gündemi muhalefet hareketlerini yeniden alevlendirdi.

Önce Bush yönetiminin Irak'taki "kitle imha silahları" ve sözde El-Kaide bağlantısına ilişkin yalanlarından ve aldatmacaya dayanan kampanyasından iğrenen ve Irak'ın yaklaşan yıkımından dehşete düşen milyonlarca insan dünya genelinde protestolara girişti. 15 Şubat 2003'te savaşa hazırlık artarken 15 ile 30 milyon arasında insan dünyanın 800 kentinde sokaklara döküldü. 15 Şubat, dünyadaki savaş karşıtı gösterilerin en büyüğüydü. Gerçekten de Roma'da 3 milyon insanın gösterisi *Guiness Dünya Rekorları*'na o zamana kadar yapılmış en büyük savaş karşıtı eylem olarak geçti. Bu olaylar açıkça yalanların ve baskıların direniş ruhunu değiştiremediğini ve milyonlarca insanın hâlâ yoksulluğun küreselleşmesine ve savaşa karşı direnme azminde olduğunu gösterdi.

Küresel egemenler için ikinci büyük sorun küreselleşmenin dünyanın yoksullarını kasıp kavurmayı sürdürmesi yüzünden ortaya çıkan kargaşanın da devam etmesiydi. Hayat boyu zorluklara ve cefa çekmeye mahkûm edilmeyi kabul etmeyen milyonlarca insan karşı koymayı sürdürdü. Ve Latin Amerika'da neoliberal gündeme karşı belirli aralıklarla büyük halk hareketleri patlamasıyla hükümetler devrildi ve özelleştirme politikalarından geri basıldı. Arjantin, Venezüella ve Bolivya gibi ülkelerde kitlesel hareketlerle neoliberal küreselleşme reddedildi ve kapitalizme alternatifler aranmaya başlandı. 2006'nın başında, katılma şansını yakaladığım, Caracas'taki Amerikaların Dünya Sosyal Forumu'nda binlerce katılımcı, savaşa ve sömürüye karşı alternatif olabilecek "21. yüzyılda sosyalizm" düşüncesine ilişkin heyecanlı tartışmalara girişti.

Dolayısıyla küresel adalet hareketleri Kuzey'in çoğunda hasar görmüş olsa da dünyanın pek çok yerinde küreselleşmeye, imparatorluğa ve savaşa karşı siyasi ve sokak muhalefeti büyümeye devam etti. Er geç bu mücadeleler, geçmişte Küba, Vietnam ve Güney Afrika'daki mücadelelerde görüldüğü gibi, Kuzey'deki protesto hareketlerini yeniden canlandırabilir. Güney'den esen değişim rüzgârları Kuzey'de başka bir protesto fırtınasına dönüşebilir.

Bolivya'dan Fransa'ya: Ölmeyecek bir direniş

2006'nın ilk aylarında halk hareketleri iki büyük zafer kazandı – kesin biçimde, baskılarla sarsılsa da küresel direnişin kırılmadığı kanıtlandı.

Bu yılın Ocak ayında Cochabamba halkı suyun özelleştirilmesine karşı çok önemli yasal bir başarı elde etti; Bechtel şirketi Dünya Bankası'na karşı açtığı davadan vazgeçti. 2000 yılındaki halk ayaklanması (6. Bölüm'de tartışacağım) Bolivya hükümetini, Bechtel ile imzaladığı suyun özelleştirilmesi anlaşmasını geçersiz kılmaya mecbur etti. Bechtel dava açarak zararı

için Bolivya halkından 50 milyar dolar tazminat istedi. Ama Bolivya'nın işçileri, Yerli halkları ve kent yoksulları geri basmadı. Yıldan yıla kitlesel protestolar sürdü ve talepler genişletilerek doğalgazın da kamulaştırılması talep edildi. Sonra 18 Aralık 2005'te Sosyalizme Doğru Hareket'ten Evo Morales başkan seçildi; Amerikalarda devlet başkanı olan ilk Yerliydi. Ülkedeki bütün siyasi iklimin çokuluslu sermayeye karşı döndüğünün farkına varan Bechtel davasından vazgeçti; bu, Washington'da Bush yönetimiyle sıkı bağları olan 17 milyar dolarlık bir şirketin sıra dışı bir hareketiydi.

Morales'in seçilmesi dahil bütün bunlar Bolivya'nın alt sınıflarının kesinlikle kahramanca bir düzleme çektiği öz seferberliği olmasaydı mümkün olamazdı. Bolivya Fabrika İşçileri Federasyonu'ndan Cochabamba bölümünün örgütleyicisi Claudia Lopez'in anlatımıyla:

> (…) Bolivya'nın yaşadığı mutluluk (…) önce yoğun mücadelelerin, sonra erkeklerin, kadınların, gençlerin ve yaşlıların 2000 Su Savaşı'nda cisimleşen devasa birlikteliklerinin sonuçlarından başka bir şey değildir. Bu süreç 2000'de başladı; su ve hidrokarbon gibi ortak mallarımızın çevresini, talan edilmesinin önlemek için, insan zinciri mücadeleleriyle kuşattık; uluslar ötesi şirketleri kovduk; uluslar ötesi sermayenin kahredici ilerleyişini ve aynı zamanda Dünya Bankası, IMF ve DTÖ gibi finansal kurumların dayatmalarını reddettik.

Ve işte burada da aşağıdan gelen isyan belirleyici oldu:

> Kahramanca geçen bu altı yıl boyunca sürekli gücü olanların çıkar iddialarına karşı çıktık ve onları şu yollarla yenilgiye uğrattık: Sokakları ablukaya alarak kenti kapattık; başkaldırılar, ayaklanmalar, yürüyüşler, toprak işgalleri gerçekleştirdik; gaz boru hatlarının vanalarını kapattık ve petrol kuyularını işgal ettik. Mücadeleler ve kahramanlıklarla dolu bu altı yıl içinde kızgınlık halk protestosuna dönüştü.[19]

Bechtel'in halkın direnişi karşısında davasından vazgeçmesinden üç ay sonra Fransa'da gençlik, öğrenciler ve işçiler neo-

liberalizme karşı büyük bir zafer kazandılar. On yılı aşkın bir süredir Fransız hükümetinin saldırgan bir neoliberal gündemi uygulama çabası güçlü bir muhalefetle karşılaştı. Öğrenci protestoları ve kitlesel grevler, gördüğümüz üzere, Juppé Planı'nı 1995'te yenilgiye uğrattı. Bununla birlikte yaygın protestolara rağmen 2003'te Fransız hükümeti, emeklilik yaşını yükselterek ve sağlık hizmetlerinde önemli kesintiler yaparak sosyal hakları kısmayı becerdi. Ondan sonra 2006 başında Gençlik Sözleşme Planı'nı (CPE) uygulamaya koydu; işverenlere, 26 yaşın altındakileri, sebep göstermeden kovma gücünü verdi.

7 Şubat'tan başlayarak öğrencilerin 400.000 kişiyle bir dizi protesto eylemine girişmesi hiç de şaşırtıcı değildi. Bir ay sonra bir milyon kişi sokakları doldurdu. 18 Mart'ta sayı 1,5 milyona ulaştı. Sonra sayı hızla arttı – 28 Mart'ta 3 milyon kişi gösteri düzenledi; daha da fazlası 4 Nisan'da sokaklardaydı. Yüz binlerce işçinin protestolarla eş zamanlı olarak greve gitmesi hükümet için özellikle kaygılandırıcı bir durum oldu.

Ama hükümeti sarsan yalnızca gösterilerin büyüklüğü değildi. Militan öz örgütlenmeler de kaygıyı artırıyordu. Fransa'daki 88 üniversitenin dörtte-üçü öğrenci grevleri nedeniyle kapandı. Binlerce öğrencinin mücadelenin nasıl ilerletileceğine ilişkin topladığı meclisler nedeniyle üniversitelerin çoğu da işgal edildi; öğrenciler küreselleşmeden cinsel özgürlüğe ve kadın işçilerin koşullarına kadar her konuda "açık üniversite" programlarına başladılar. Mart'ın ortasında çok büyük sayıda lise öğrencisi de harekete katıldı. Yüzlerce okul, Paris'teki liselerin yarısı dahil, öğrenci grevleri nedeniyle kapandı. Özellikle göçmenlerin yoğun olduğu mahallelerin okullarındaki durum dikkat çekiciydi. Kasım 2005'te ırkçılığa ve işsizliğe karşı yapılan güçlü protestolarla hükümet sallandı. Mart ve Nisan'da bir kez daha bu mahallelerin öğrencileri mücadeleye başladı.

Her gerçek kitle mücadelesinde olduğu gibi fikirlerin mayalanması ve öz örgütlenmeler heyecan vericiydi. Birçok üniversitede ve bazı liselerde öğrenci meclisleri broşürler yazmak, sendi-

kalarla ilişki kurmak, film gösterileri düzenlemek ve siyasi tartışma platformları yaratmak için komisyonlar seçti. Demokratik tartışma ve eylemin yeni yapıları yaratıldı; bunların arasında Öğrenci Eşgüdümü de vardı; grevdeki üniversiteler buraya delegeler gönderdi ve Öğrenci Eşgüdümü her hafta sonu farklı bir okulda toplanmaya başladı.

Mart'ın sonunda işçiler hareketlenmeye başladı; gösterilere katıldılar ve protesto grevleri düzenlediler. İşçilerle öğrenciler arasında onlarca yıldır görülmeyen sıkı bağlar kuruldu.

Nisan'ın başında Gençlik Sözleşme Planı'nın (CPE) kaldırılması gereği açıkça ortaya çıktı. Kamuoyu yoklamaları Fransızların yüzde 70'inin –gençlerin yüzde 80'i– plana karşı olduğunu gösterdi. Küreselleşme ve neoliberalizme karşı muhalefet o kadar yükseldi ki martın sonunda *Economist* dergisi Fransızların sadece yüzde 36'sının "serbest piyasa"nın düşünülebilecek en iyi iktisadi sistem olduğunu düşündüğünü üzüntüyle belirtti.

İşçilerin grevde, üniversite ve liselerin işgal altında olduğu, sokakların protestolarla dolup taştığı Fransa'da hükümet CPE'yi geri çekti. Küreselleşmeye karşı önemli bir savaş daha kazanıldı.

Siyasi model arayışı

Yeni hareketlerin en büyük güçlerinden birisi kendi eylemlerine ve binlerce katılımcının öz seferberliğine güvenmeleriydi. Siyasi protestolarda doğrudan eyleme, katılımcı demokrasiye (genellikle kitlesel meclisler aracılığıyla örgütlenmeye) ve şenlikli festival havasına verilen önem hareketin, seçkinci değil, gerçekten halkçı olması, ayırıcı bir niteliğidir. Ve daha sonraki bölümlerde tartışacağım gibi bu, özellikle dünyanın en baskı gören bölgelerindeki cesur ve yaratıcı eylemler –kitlesel grevler ve ayaklanmalar, toprak işgalleri ve yeni halk örgütlenmeleri– için geçerlidir; bunlar küreselleşen kapitalizme karşı olan muhalefeti

beslemektedirler. Diğer bir deyişle, ezilen Güney olarak tanımlananların hareketi öncü bir rol oynamaktadır.

Dahası Naomi Klein'in işaret ettiği gibi, bu hareketi radikal yapan öğelerden birisi de tekil şirketlere ya da kurumlara muhalefet etmekten ziyade "sistemik" bir eleştiri geliştirmesidir – sorunu bütün sosyal yaşamın içine konumlandırmaktadırlar.[20] Böyle bir eleştiriden de, anlamlı bir dönüşüm için hükümetleri ya da devlet başkanlarını değiştirmenin çok ötesinde bir şeyler gerektiği sonucu çıkmaktadır. Çünkü eğer sistem çürümüşse o zaman baskı yapılarını tam da kökünden söküp atmak, geniş kapsamlı dönüşümler, bütünüyle farklı bir yaşam biçimi için umut kaynağı olabilirdi.

Bu mücadele henüz başlangıç günlerinde. Bütün önemli toplumsal hareketlerde olduğu gibi dünyayı değiştirmek için savaşan eylemciler öğreniyor, tartışıyor ve analizlerini derinleştiriyorlar. Çok ciddi engellerle karşılaşıyorlar: neoliberalizmin pis işlerini havale ettiği hükümetlerin kampanyalarıyla ihanetleri, yoğun polis baskıları ve özellikle Kuzey'de sendikaların dayanışma göstermemesi. Ve henüz çözülmeyi bekleyen önemli tartışmalar ve sorularla karşılaşıyorlar. Örgütlü işçiler ya da onların sıradan üyeleri, toplumu değiştirmeyi amaçlayan radikal hareketin gerçek bir parçası olabilir mi? Sosyal ve iktisadi yaşamı piyasa aracılığıyla düzenlemenin alternatifleri var mı? Kökünden sökmeyi amaçladığımız sistem, küreselleşme, neoliberalizm, kapitalizm ya da bunların hepsi mi? Eğer kapitalizme karşı çıkıyorsak o zaman insan haklarını ve katılımcı demokrasiyi geliştirmekte başarısız olan sosyalizmler hakkında ne düşüneceğiz? Irkçılık ve ataerkillik küresel kapitalizmin neresine yerleşiyor? Dünyanın zengin ülkelerinde kitlesel bir küresel adalet hareketini oluşturmak mümkün mü?

Daha sonraki bölümlerde bu ve başka soruların yanıtlanmasını düşünürken bazı yollar önermeyi umuyorum. Bir an için bile bütün cevapları biliyormuş gibi davranmayacağım ama antikapitalist mücadele tarihinin bu sorunlarla uğraşırken

önemli ipuçları sağlayacağına inanıyorum. Elbette bu tür herhangi bir çaba yok etmeye çalıştığımız canavardan başlamalıdır. Dolayısıyla önerim çağımızın moda sözcüğü "küreselleşme" ile başlamak. Eğer bunun ne olduğunu açıp içini boşaltırsak o zaman başka bir dünya kurmak için nelere ihtiyacımız olduğu konusunda daha iyi donatılmış olacağız.

Notlar

1 "Mayhem in May", *The Economist*, 28 Nisan 2001.

2 Jerry Useem, "There's Something Happening Here", *Fortune*, 15 Mayıs 2000.

3 CSIS, *Anti-Globalization – A Spreading Phenomenon*, 22 Ağustos 2000.

4 Brian D. Johnson, "Naomi and the Brand-New Left", *Maclean's*, 12 Mart 2001.

5 Elbette küreselleşme NAFTA ile başlamadı. "Küreselleşme rejimi" terimini kullanırken, yasal olarak yürürlüğe konabilecek ve "küreselleşmeyle" ilgili neoliberal politikaların yasaların içine kilitlenebileceği biçimde tasarlanmış bir dizi anlaşmadan söz ediyorum.

6 Bu paragraftaki bilgilerin çoğu Richard Roman ve Edur Velasco Arregui'nin şu mükemmel makalesinden alındı: "Worker Insurgency, Rural Revolt, and the Crisis of the Mexican Regime", *Rising From theAshes? Labor ine the Age of 'Global' Capitalism* içinde, ed. Ellen Meiksins Wood, Peter Meiksins ve Michael Yates (New York: Monthly Review Press, 1998).

7 The Zapatistas, *Zapatista Encuentro: Documents from the 1996 Encounter for Humanity and Against Neoliberalism* (New York: Seven Stories Press, 1998), s. 11-13.

8 Erik Izraelwicz, "La premiere revolte contre la mondialisation", *Le Monde*, 7 Aralık 1995.

9 Öğrenci gösterileri ve kitlesel grevlere ilişkin bilgilerim için özellikle şu iki kaynağa müteşekkirim: Raghu Krishnan, "December 1995: The First Revolt Against Globalization", *Monthly Review*, v. 48 (Aralık 1996) ve Bret Cemer, "France: Students and Workers Fight Back", *New Socialist*, n.1 (Ocak-Şubat 1996).

10 Krishnan, s. 6.

11 Bertrans Leclair, "Roger Callois, la greve et les totems", *Politis*, 14 Aralık 1995.

12 Buradaki analizimin çoğunu şu makalemden aldım. "Globalization on Trial: Crisis and Class Struggle in East Asia", *Monthly Review*, v. 50, Eylül 1998; *Rising from the Ashes* kitabında yeniden basıldı.

13 Vicki Larson, "Notes from the Editors", *Monthly Review*, v. 51, n. 8 (Ocak 2000), s. 64.

14 Luis Harnandez Navarro, "The Revolt of the Globalized", *Globalize This! The Battle Against the World Trade Organization and Corporate Rule"* içinde, ed. Kevin Danaher ve Roger Burbach (Monroe, Maine: Common Courage Press 2000), s. 41.

15 Craig Araron, "The Kids are All Right", *In These Times*, 10 Ocak 2000.

16 Jeffrey St. Clair, "Seattle Diary", *New Left Review* 238 (Kasım-Aralık 1999), s. 89.

17 Bu olayların ana akım gazetelerde nasıl alaycı biçimde yer aldığının iyi bir sergilenmesi için bkz. Seth Ackerman, "Prattle in Seattle: Media Coverage Misrepresented Protests", *Globalize This!* İçinde, s. 59-66. Bir kırık pencerenin görüntüsünün defalarca gösterilmesine ilişkin John Machlachlan'ın gözlemleri için bkz. "Will the real Tim Leslies please stand up?", *Globe and Mail*, 4 Temmuz 2001.

18 St. Clair, s. 96.

19 Claudia Lopez, "Cochabamba's Water War: The Start of Other Struggles", 1 Mayıs 2006, www.upsidedownworld.org

20 Naomi Klein, *No Logo: Taking aim at the Brand Bullies* (Toronto: Vintage Canada, 2000), s. 338.

2

Küreselleşmenin Serbest Ticaretle Alakası Yok

> Bu anlaşmalar ticaretle ilgili değil. Bunlar, heriflerin nerede olursa olsun istedikleri biçimde iş yapma haklarıyla ilgili.
>
> Eugene Whelan, Kanada'nın eski tarım bakanı

Küreselleşmecilerin gözde meşgalesi muhaliflerini "ticaret karşıtı" olarak yaftalamak. Örneğin, *US News and World* Raporu attığı şu başlıkla Seattle protestocularıyla alay ediyordu: "Kahrolsun Hayır Ticaret Yapmayacağız". Aynı anlayışla *Washington Post*'un makalesi şöyle başlıyordu: "Ticaret karşıtı eylemcilerin gerilla ordusu bugün Seattle'ın merkezini ele geçirdi." *Global and Mail*'in iş dünyası yazarı "serbest ticaret karşıtlarının" eleştirilerini alaya alıyordu: Bunlar kahve içer, kışın taze sebze yer ama Kanada'da ticaret olmazsa bütün bunların zevkini tadamayacaklardır.

Meseleyi ticaret olarak ele alan küreselleşme yandaşları genellikle konuya histeriye yakın biçimde yükleniyorlar. İnsanlık malların, bilginin "ticareti" ve "paylaşımı" ile ilerlemiş dolayısıyla ticaret karşıtları insan kültürünü ve uygarlığı yok edeceklermiş. DTÖ Başkanı Michael Moore, Seattle protestocularının "21. yüzyılda yanlış olan her şeyin şemsiyesini" temsil ettiklerini açıklıyordu.

Ama daha akıllı küreselleşmeciler bu savların düzmece olduğunu mutlaka biliyordur. Zaten küresel adalet eylemcileri dünyadaki malların ve hizmetlerin değiş tokuşuna karşı çıkmıyor. Ulusal sınırların üzerinden geçen mallara da itiraz etmiyorlar. Onların eleştirdiği küresel üretim ve ticaret işlemlerinin çerçevesi: Azınlığı güçlendirirken bu kadar çok insanı sömürmesi.

En cahil neoliberal uzmanlar hariç herkesin kesinlikle bildiği, kendilerini zenginleştirmek üzere ayarlanan şirket küreselleşmesinin ve iktisadi anlaşmaların ticaretle alakası yoktur. Bu noktayı kanıtlamak için küreselleşme yandaşlarının geliştirdiği bazı efsanelere bakalım.

Dünya ticaretinin küreselleşmesi

Küreselleşme sözcülerinin temel iddialarından birisi son yıllarda dünya ticaretinin görülmedik derecede önem kazandığı ve dolayısıyla çok daha serbest bir dünyaya doğru yol aldığımızdır. Bu iddialardan ikisi de delillerle desteklenmemektedir.

16. ve 17. yüzyıllardaki başlangıcından itibaren kapitalizm tüm dünyadaki halkları ve doğal kaynakları sömürerek kâr etme peşinde oldu. Muazzam pamuk, şeker, tütün –en gayriahlakisi köleleştirilen Afrikalılar – ticareti kapitalist zenginliğin yakıtı oldu. Dünyanın devasa alanlarının sömürgeleştirilmesi– İrlanda, Hindistan, Kuzey ve Güney Amerika'nın Yerli halklarının toprakları, Çin, Afrika'nın çoğu – kapitalist gelişme için merkezi önemdeydi. Üç, dört ve beşinci bölümlerde bütün bunların boyutlarını ele alacağım. Şimdilik sadece kapitalizmin her zaman küresel bir yönelim içinde olduğu gerçeğinin altını çizmek istiyorum.

Karl Marx 150'yi aşkın yıl öncesinde modern kapitalizmi incelerken bu noktaya dikkat çekmişti. Doğmakta olan kapitalist sınıf ya da burjuvazi ve bunun yeni iktisadi sistemine ilişkin şöyle yazmıştı:

> Amerika'nın keşfi, Ümit Burnu'nun geçilmesi, yükselen burjuvazi için yeni alanlar açtı. Doğu Hindistan ve Çin pazarları, Amerika'nın sömürgeleştirilmesi, Sömürgelerle ticaret (…) ticarete, denizciliğe ve sanayiye daha önceden bilinmeyen bir dürtü sağladı (…)
>
> Burjuvazinin dünya piyasalarını sömürüsü, her ülkenin üretimine ve tüketimine kozmopolitan bir nitelik kazandırdı (…) Artık yerli hammaddeler değil dünyanın en ücra köşelerinden getirilen hammaddeleri kullanan sanayilerce bütün eski yerleşik ulusal sanayiler yıkıldı ya da her gün tahrip olmakta (…) Bu sanayilerin ürünleri sadece kendi pazarlarında değil dünyanın her köşesinde tüketilmekte.
>
> Burjuvazi (…) bütün ulusları, yok olma pahasına, burjuva üretim biçimini benimsemeye zorlamaktadır; uygarlık dediği şeyi dayatmakta yani burjuva olmalarını istemektedir. Tek sözcükle kendi suretinde bir dünya yaratmaktadır.[1]

Bu pasaj günümüz için daha da geçerlidir. Ve bunlar, dünya piyasalarının gelişmesinin ve dünya ticaretinin yeni olgular olduğu düşüncesine karşı tarafsız okurun gözünü açmalı. Gerçekten de kanıtlara göre ticaret açısından dünya kapitalist ekonomisi yüz yıl önce muhtemelen bugünün küresel ekonomisinden daha uluslararasılaşmıştı.[2]

İktisatçılar geleneksel olarak ekonomilerin ne dereceye kadar küreselleştiğini onların ithalat ve ihracatlarıyla ölçerler –ülkede üretilen malların dışarıya satılma hacmi (genellikle mal ticareti denir)– bunların, bütün ulusal üretimin (gayri safi yurt içi hasıla/ GSYİH) oranına bakarlar. Dünya piyasalarıyla büyük ölçüde bütünleşmiş bir ekonomide, ithalat ve ihracatın GSYİH içindeki oranı da bir hayli yüksek olacaktır. Ve ekonomiler küreselleştikçe –şu an için başlıca ilgilendiğimiz konu– GSYİH içindeki mal ticareti oranı da artış gösterecektir. Bunları akılda tutarak 60 yıllık bir dönem için başlıca ülkeleri kapsayan, I. Dünya Savaşı kesintisinden önceki 1913'ü başlangıç yılı olarak alan aşağıdaki tabloya bakalım.

Tablo 2.1 – Cari fiyatlarla mal ticaretinin (ithalat ve ihracat) GSYİH'ya oranı

	1913	1973
Birleşik Krallık	44,7	9,3
Fransa	35,4	29,0
Almanya	35,1	35,2
ABD	11,2	10,5
Japonya	31,4	18,3
Hollanda	103,6	80,1

Kaynak: A. Maddison, "Growth and Slowdown in Advanced Capitalist Economies".[3]

Bu veriler dünyanın önemli ekonomilerinin I. Dünya Savaşı'nı izleyen 60 yılda daha fazla uluslararasılaşmadığını göstermektedir. Gerçekten de bu ölçüme göre Almanya hariç diğerlerinin daha az uluslararasılaştığı ortaya çıkmaktadır. Büyük Depresyon ve II. Dünya Savaşı altüstlüğünün ardından 1950 sonrasında dünya ticaretinin küresel üretim içindeki payının arttığı doğrudur. Ama yukarıdaki tablonun gösterdiği üzere 1973 gibi geç bir tarihte bile önemli ekonomiler 60 yıl öncesine göre daha az uluslararasılaşmıştı. 1973'ten beri kısmen dünya ticaretine daha çok dayanma eğilimi vardır – ama iktisaden gelişmiş ülkeler açısında değil. Bunun yerine Doğu Asya ve Latin Amerika'nın bazı bölgelerindeki ülkeler küresel ticaret sistemiyle daha çok bütünleşmiştir.

Gerçekten de iktisatçı John Weeks, "küreselleşme" yıllarında –1980'ler ve 1990'lar– dünyanın yüksek gelirli ülkelerinin, savaş sonrası eğilimlerine göre ihracattaki paylarının daha düşük olduğunu göstermiştir. Önemli bir açıdan bunlar daha az küreselleşmişlerdir.[4] Örneğin 1990'lar boyunca ihracat ABD, Avrupa ve Japonya ekonomilerinde GSYİH'nın yüzde 12'si civarında olmuştur ki tarihsel standartlara göre bu özellikle yüksek bir oran değildir. Aksine son yıllarda en zengin ülkelerin ticareti daha çok değil daha az küreselleşmiştir.

Dahası eğer karşılaştırmak için 19. yüzyılın sonuna dönersek, insanların pasaportsuz seyahat ettiği ve hükümetlerin para akışına hiçbir sınırlama getirmediği bir dünyayla karşılaşırız. O

halde tarihsel ölçülere göre günümüzde, dünya ticaretinin geçmişten daha küresel olduğunu iddia etmenin bir temeli yoktur. Dünya Ticaret Örgütü'nün ya da Amerikalar Serbest Ticaret Bölgesi'nin yaratılmasını güçlendirmek için her türlü telaş varsa da, bunun daha bütünleşmiş bir dünya ekonomisinde yaşamakta olduğumuz gerçeğiyle çok az alakası vardır.

Yönetilen ticaret ve korumacılık: Daha serbest dünya ticareti efsanesi

En zengin ulusların günümüzde daha çok küreselleştiği doğru olmadığına göre, o zaman küreselleşmecilerin dünya ticaretinin "daha serbest" hale geldiğini, sınırlamaların daha az olduğunu göstermeleri işe yarayabilirdi. Ne yazık ki kanıtlar böyle bir iddiayı da desteklememektedir. Tersine bugün ticaret 20 yıl öncesine göre daha kısıtlanmıştır.

En geleneksel ticaret kısıtlamalarında –gümrük, ithalat ve ihracattan alınan transit vergileri– bir azalma olduğu doğrudur. Bununla birlikte gümrük vergileri azaltılırken kotalar ve diğer gümrük vergisi dışı kısıtlamalar artırılmıştır. Örneğin 1975-1992 arasında ABD'de bu tür kısıtlamalara tabi ithalatın payı yüzde 8'den yüzde 18'e yükselmiştir. Gerçekten de büyük çaplı ticaret kısıtlamalarının yanı sıra hükümetlerin ihracatlarına verdiği özel sübvansiyonlar da artmaktadır. Çeşitli gümrük vergisi dışı engellerin –kotalar, üretim ve ihracat sübvansiyonları, stratejik uluslar arası ittifaklar, yerli hammadde içerme kuralları, ithalatı kısıtlayan anlaşmalar– sonucunda günümüz dünya ticaretinin önemli bir bölümü yönetilmektedir. Gümrük vergisi dışı engeller o kadar geniştir ki, bir uzmana göre dünya ticaretinin klasik anlamda sadece yüzde 15'i gerçekten "serbesttir". Daha da dikkat çekici olan *Managing the World Economy*'nin yazarlarının kanıtlarına göre firmalar küreselleştikçe, ticaret de daha çok yönetilir duruma gelmektedir.[5]

Aslında bu çok şaşırtıcı değil, çünkü dünya ticaretinin yaklaşık yarısı, çokuluslu şirketlerin yani aynı şirketin alt birim-

leri arasındaki mal ve hizmet transferlerinden oluşmaktadır.[6] Bu, serbest piyasa işlemlerinden başka her şeydir. Bunun yerine mal parçaları, tamamlayıcı parçalar ve hizmetler, şirketin farklı ülkelerdeki birimleri arasında iç transferlerle yapılmaktadır. Teknik olarak bu "ticarettir." Ama gerçekte hiç de serbest piyasada satışlar olmamaktadır; çokuluslu şirketin vergi kaçırmasında ve finansal hesaplarında hile yapılmasında en çok işe yaracak biçimde bütün malların "fiyatlarıyla" oynanmaktadır. Dolayısıyla dünya ticaretinden bahsedildiğinde, bunun içindeki mal ve hizmetlerin yaklaşık yarısının güçlü küresel şirketlerin içinde dolaşımda olduğunu aklımızda bulundurmamız önemlidir.

Dünya ticaretinin sözünü ettiğimiz bu yarısı, "serbest" yani yönlendirilmeyen piyasa güçlerinin sonucu değildir, kesinlikle yönetilmektedir. Geriye kalan yarıya gelince, gördüğümüz üzere, bunun çoğu da bir yığın gümrük vergileri dışı engellere tabidir. Ayrıca özellikle en güçlü ulusların düzenli olarak uyguladıkları doğrudan korumacılık vardır.

Eğer serbest piyasadan, mal ve hizmetlerin engellenmeden akışını anlıyorsak o zaman dünyadaki hiçbir ülke aslında serbest ticarete bağlı değildir. "Serbest ticaret", rakip ekonomilerin kendi çıkarlarını korumak için başkalarının uygulamalarına karşı kullandığı bir slogandır. Serbest ticaret, hiçbir egemen gücün politikası olmayıp birbirlerinin pazarlarını ele geçirmek, onları hırpalamak ve vurmak için bir araçtır. Egemen güçler üstünlükleri olan sanayiler için serbest ticaret fikrini öne sürmekte ve nerede aleyhlerine bir durum olursa bundan yan çizmeye çalışmaktadırlar. Sonuç olarak "serbest ticaret" en zayıflara dayatılan ve en güçlülerin kaytardığı bir politikadır.

Zengin ulusların kendi firmalarına tercihli bir uygulama yapmak üzere hazırladıkları programları en bariz biçimde tarımda görürüz. Aşağıda da tartışacağım gibi zengin ülkeler tarımlarını çok büyük ölçüde desteklemektedirler. Tarımın dışında kerestenden çelik ticaretine kadar her konuda çekişmektedirler. Örneğin 2006'nın başında Fransız hükümeti enerji şirketi Gaz de France

SA'nın, bir İtalyan elektrik şirketince satışını engellemek için bir anlaşmayı başka bir şeyle birleştirmesini "iktisadi milliyetçilik" olarak övünçle savunmuştur. Böyle davranışlar elbette Fransa'ya özgü değildi. Bütün önemli ulusal hükümetler, finansal manevraları, yasal yolları, siyasi baskıları ve tehditleri kullanarak kendi ülkelerinin bankalarını ve şirketlerini teşvik ederek iktisadi milliyetçilik yapmaktadırlar. Gerçekten de Avrupa, Kuzey Amerika ve Japon hükümetleri sistematik olarak, diğerlerinin yanında, otomobil, uzay ve savunma sanayilerini desteklemekte ve korumaktadırlar.

Örneğin Haziran 2001'de ABD'de George W. Bush'un hükümeti Amerika'nın çelik üreticilerini korumak üzere ucuz çelik ithalatını kısan ve ABD firmalarını destekleyen çok geniş kapsamlı ticaret politikalarına başvurmuştur. Bush bunu ABD ticaret kanunun 201. maddesine dayanarak yapmıştır; buna göre ithalat kısıtlanabilmekte hatta tamamen yasaklanabilmekte ve Amerikan şirketlerine mali destek verilebilmektedir. Tabii ABD'nin en büyük rakibi olan Avrupa Birliği'nin (AB) 18 şirketini etkileyen bu karara karşı onlar da ticaretle ilgili tedbirlerle yanıt vermiştir. İstisna olmaktan ziyade bu tür ticaret kavgaları kural haline gelmiştir; büyük güçler birbiri ardına kendi çokuluslu şirketlerini korumak için hilelere ve gizli pratiklere başvurmaktadırlar. Genellikle bu çatışmalarda bir ulus, diğerini piyasalarına ucuz mal boşaltarak (damping) şirketlerine zarar vermekle suçlar. İthalata karşı vergiler koymak ya da yerli şirketleri desteklemek üzere anti-damping iddialarına başvurulur. Yerli firmaları yabancı rekabetten korumak amacıyla ortaya atılan bu iddiaların çoğu, tamamen ve basitçe göz korkutma taktikleridir. Dünya Bankası bile anti-damping vakalarının "korumacılığın, başka bir şeymiş gibi gösterilmesi için ambalajlanması" [7]olduğunu itiraf etmektedir. "Serbest ticaretten" bu tür yan çizilmeler yükseliştedir. Örneğin 2000'de Dünya Ticaret Örgütü"nün (DTÖ) dikkatine getirilen bu tür vakalar bir yıl öncesinde 232 iken bu yıl 328'e fırlamıştır.[8]

Ancak anti-damping vakaları iktisadi anlaşmazlıklarda tek yol değildir. Haziran 2001'de DTÖ, ABD hükümetinin Microsoft ve IBM gibi büyük ihracatçılara milyarlarca dolar vergi muafiyeti getirmesi üzerine şikâyette bulunan Avrupa Birliği'ni haklı bulmuştur. Avrupa Birliği, bu vergi muafiyetlerinin yakın yıllarda ABD'nin şirketlerine yaklaşık 4 milyarlık yasadışı sübvansiyon verdiğini gösterdiği suçlamasını yapmıştı. 2004'te misillime kabilinden Bush da AB'nin niteliğinden yakınmış, bundan üzüntü duyduğunu belirtmiştir.[9]

Bu tartışmaların en ilginç yanlarından birisi de dünya ticaretindeki engellerin kaldırılmasında pek işe yaramamasıdır. Aslında DTÖ'nun karşısında davalarını kaybedenlerin ticaret engellerini kaldırması ya da rakip ulusun ticaret yaptırımlarını dayatmasını kabul etme seçeneği var. Canı yanan ülkelerin çoğu ikinci seçeneği benimsemiştir. Bunun sonucunda ticari engellerin kaldırılmasının yerine DTÖ hükümlerinin etkisi engellerin artırılması olmuştur. Serbest ticaret retoriğine inanların karşısına muazzam bir paradoksun çıktığı gözüküyor; bir yorumcunun belirttiği gibi DTÖ'nun yarattığı ortamda uluslar "fiilen serbest ticaret adına engelleri artırmaktadır".[10] Devasa kapitalist tekeller dünyasında bu eğilimlerin çoğunun daha iyiye değil kötüye gitmesi beklenir. Ne de olsa Kanada'nın federal rekabet izleme komisyonunun yakınlarda belirttiği üzere "Kartellerin etkisi, küresel ekonomide çok daha şiddetli".[11]

Küreselleşen tekeller

Küreselleşmecilerin, serbest, liberalleşmiş, rekabetçi piyasaların erdemlerine dair ilahiler söylemesi ünlüdür ama savundukları dünya ekonomisinin gerçeği bu görüntüden daha da uzak olamazdı. Serbest ticaret gibi "aleniyet" ve "rekabet" terimleri, gücün olağanüstü yoğunlaşmasını gizlemeye yarayan saf ideolojik kurgulardır. Dünya küreselleştikçe, zenginlik ve kaynaklar giderek daha az sayıda elde toplanmaktadır. Küreselleşme

gündeminin merkezinde, küresel erişimi olan tekelci şirketlerin yaratılması, devasa firmaların gezegenin iktisadi yaşamının kurallarını yazmaya muktedir olması vardır.[12] Aşağıdaki verilerin üzerinde düşünelim:

- 2000 yılı itibariyle dünyadaki şirketlerin küçücük bir azınlığı –500 şirket– dünya ticaretinin yüzde 70'ini yürütüyor. Böylece bu şirketler ulus devletlerinin büyük çoğunluğundan daha güçlü iktisadi aktörler durumunda oluyorlar.
- Politika Çalışmaları Enstitüsü'nün Aralık 2000 raporuna göre dünyadaki en büyük100 ekonominin 51'i şirketlerken sadece 49'u ulus devletler.[13]
- Gerçekten de bu şirketlerin pek çoğunun serveti, büyük ulusların GSYİH'sinden daha büyük. Bu açıdan 1999 sonunda Microsoft'un malvarlığı İspanya'nınkine; General Electric'inki Tayland'ınkine; Wal-Mart'ınki Arjantin'inkine; Cisco Systems'ınki İran'ınkine; Lucent Technologies'inki Güney Afrika'nınkine; IBM'ninki Kolombiya'nınkine eşitti.[14]
- Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'na göre 1997'de dünyanın en büyük 100 finansal olmayan şirketinin malvarlığı 1,8 trilyon dolar, çalıştırdıkları insan sayısı 6 milyon ve ihraç ettikleri malların değeri 2,1 trilyon dolardı.
- Şirketlerin başka şirketleri satın alarak birleşmesi sonucu büyük bir hızla devasa şirketler oluştu. Örneğin 1980'de en büyük 20 ilaç şirketi dünya ticaretinde reçeteyle satılan ilaçların yüzde 5'ini üretirken 20 yıl sonra bu rakam yüzde 40'a çıktı.
- Tarımsal kimya sanayisi daha da çarpıcı bir örnektir. 20 yıl önce dünya piyasalarında 65 şirket rekabet halindeyken bugün 9 şirket, tarım ilaçları uluslararası satışının yüzde 90'ını gerçekleştiriyor.[15]
- 1983'te Ben Bagdikian *The Media Monopoly* kitabında 50 firmanın kitle medyasına egemen olduğunu tahmin etti. 17 yıl sonra kitabın 2000 baskısında aralarında Disney, Time Warner, General Electric, Viacom ve Sony'nin de bulunduğu egemen şirket sayısı 10'a düşmüştü.

Küçükler bir yana orta boy şirketlerin, küresel dev şirketlerle rekabet etme ve yaşama şansı olmadığı açıktır. Küreselleşme modelini en dindarca uygulayan iki Latin Amerika ulusuna baktığımızda bu durumu açıkça görebiliriz. Arjantin'de 1990'lar boyunca 38.000 orta boy şirket ya iflas etti ya da felç edici borçları nedeniyle fiilen yıkıma uğradı. Meksika'da ise 750.000 firma, banka borçluları organizasyonuna katıldı.[16]

Bu sonuçlar özellikle tarımda çok çarpıcıdır. Gelecek bölümde daha ayrıntılı göstereceğim gibi Batılı hükümetler her yıl tarımsal sanayilerine 360 milyar dolarlık destek verirken Üçüncü Dünya ülkelerinin açık pazarlar olmalarını talep etmektedirler. Hindistan, Filipinler ve Meksika'da tarımsal piyasaların zorla açılmasını sağlayan Batılı uluslar, Üçüncü Dünya çiftçilerinin rekabet edemeyeceği kadar ucuz, desteklenmiş fiyatlarla bu ülkelere tarım mallarını boca etmişlerdir. (Sonraki bölümde bu uygulamaların Küresel Güney'in pamuk, şeker ve diğer üreticilerinin üstündeki yoksullaştırıcı belirli etkilerini ele alacağım.) Batı, "serbest ticaret" yoluyla tarımsal fiyatları manipüle etmekte ve küçük üreticileri mülksüzleştirmektedir. Böylece Üçüncü Dünya çiftçileri yılda ortalama 400 dolarla yaşamaya çalışırken ABD, Kanada ve Avrupa'da her çiftçi, ortalama her yıl hükümetlerinden 16.000-21.000 dolar para almaktadır – bütün bunlar "serbest ticaret" adına olmaktadır.[17] Piyasalar daha rekabetçi değil giderek ve devamlı olarak daha az rekabetçi hale gelmektedir. Neoliberal serbest ve açık dünya piyasası efsanesinin tersine, durmadan az sayıda çokuluslu şirketin egemenliği altına giren bir dünyada yaşamaktayız – ve yeni ticaret kuralları sayesinde bunların zenginliği ve gücü görülmedik bir hızla artmaktadır.

Harvard Hukuk Okulu'nun İnternet ve Toplum Merkezi'nden Andrew Shapiro, Bill Gates'e yazdığı açık e-posta mesajında küresel tekelleşmecilerin bütün ikiyüzlülüklerini inceliyor. İnternet devrimi denen şeyin özgürleştirici etkilerine ilişkin aldatıcı reklamlara değinen Shapiro, Gates'e şöyle meydan okuyor: "Eğer bu

devrim fikrinin esası halkı güçlendirmekse Bill, o zaman neden piyasayı kapatıyor ve seçenekleri kısıtlıyorsunuz?"[18]

Cevap, internet devriminin, halkın güçlendirilmesiyle küreselleşme ve "serbest ticaretten" daha fazla alakasının olmaması. Bunlar dünyadaki en zengin iktisadi aktörlerin daha da zenginleşmesi ve güçlenmesiyle ilgilidir. Kanada'nın eski tarım bakanı Eugene Whelan'ın dediği gibi "Bu işler serbest ticaretle ilgili değil. Bunlar bu adamların istedikleri işleri, istedikleri yerlerde yapma haklarıyla ilgili". Ve bu açıdan bakıldığında, çok başarılılar.

Ticaretin değil sermayenin özgürleşmesi

Eğer çoğalan iktisadi anlaşmaları gerçekten anlamak istiyorsak serbest ticaret söyleminin kafa karıştırıcı etkisinin ötesine geçip görüntünün ardındaki şifreleri çözmek zorundayız. Bir kez bunun yaptıktan sonra neler olduğuna ilişkin ipuçlarını bulmak zor olmayacak.

Önce ABD ile Kanada arasındaki ilk "serbest ticaret" anlaşmasına başkanlık eden eski Kanada Başbakanı Brian Mulroney'in makalesine bakalım. Nisan 2001'de Quebec'te Amerikalar Zirvesi arifesinde ulusal bir gazetede yazan Mulroney, NAFTA anlaşmasının görünürdeki bir dizi yararından bahseder. Listesinin sonunda okurlarına NAFTA'nın "yatırımcıları koruma rejimi kurduğunu" hatırlatır.[19] Sonra 1990'ların sonunda Çokuluslu Yatırım Anlaşması (MAI) olarak bilinen son derece kapsamlı bir iktisadi anlaşmanın görüşmelerini hızlandırmak üzere yapılan saldırganca adımları ele alalım. 1998'de müzakereler büyük ölçüde kamuoyu muhalefeti nedeniyle sonuçsuz kalınca dünyanın en zengin uluslarının ne elde etmeyi umdukları düşünmeye değer. Özellikle amacımız açısından aydınlatıcı olan, başarısız kalan anlaşmanın tam da isminin ticaretten ziyade yatırımdan bahsetmesidir.

Bu ipuçlarına başvurarak, küresel iktisadi anlaşmaların başlıca amacının ticareti serbestleştirmekten çok uluslararası yatı-

rımcıların haklarını ve ayrıcalıklarını korumak olduğunu söylüyoruz. Bu çerçeveden küreselleşme gündemine bakınca pek çok şey yerli yerine oturmaktadır.

Başlangıç gözlemi olarak, 1970'lerin ortasından itibaren başlayan küreselleşme döneminin ayırt edici özelliği (ki bunun 1913'e göre nasıl olduğunu gördük) dünya ticaretinin büyümesinden çok doğrudan yabancı yatırımların patlaması ve özellikle ortaya çıkan çokuluslu şirketlerin bunun itici gücü olmasıdır. Küreselleşme döneminin özgün nitelikleri buradadır.

1950 öncesinde fiilen ülkelerinin dışında doğrudan yatırım yapan şirket sayısı azdı. Bu zamana kadar yabancı yatırımların çoğu çeşitli finansal borçlardan (genellikle "portföy yatırımlar" olarak bilinir) oluşmaktaydı. Kapitalistler, yabancı hükümetlere, bankalara ya da yatırımcılara büyük miktarlarda (hatırı sayılır kârlar karşılığında) borç verirdi. Ama bu borçlar hemen paraya çevrilebilen "likit" biçimdeydi – faiz getiren nakit avanslar (hisse senedi ve tahvil gibi) varlığa dayalı senetlerdi. Varlığa dayalı senetler kolayca başkalarına satılabildiği ve bir ülkeden çekilebildiği için likit sayılmaktaydı. Böylece yabancı kapitalistler, sömürge dünyasının ve başka yerlerin işgücünü ve kaynaklarını sömürüp büyük kârlar elde ederken nadiren fabrikalar, madenler ya da iletişim sistemleri gibi uzun vadeli sabit yatırımlara girişmekteydiler. Bu tür yatırımlar kolayca paraya çevrilemediği için likit değil sabit olarak değerlendirilmekteydi (ne de olsa her zaman bir fabrikayı ya madeni kolayca satın alabilecek birisi bulunamayabilirdi ama her zaman için hisse senetlerine ya da tahvillere, hele satıcı biraz fiyatı düşürürse, alıcı bulmak kolaydı).

Bununla birlikte II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD kaynaklı firmalar yabancı ülkelere doğrudan yatırım yapılmasında büyük fırsatların olduğunu gördüler. Savaşın yıkıntılarından –fabrikalar, yollar, havaalanları ve evler milyonlarca insanla birlikte yok olmuştu– çıkmaya uğraşan Avrupa'nın çoğunda ABD firmaları bu alanlara girmeye hevesliydiler. Birçok durumda yabancı ülkelerde fabrikalar ve diğer alanlarda doğrudan yatırımlar yap-

mak çok cazipti; böylece ABD firmaları pazara yakın olabilecek (düşük ulaşım maliyetini garanti edebilecek) ve buralardaki vasıflı işgücünden yararlanabilecekti. Bu yolla Amerikan şirketleri Avrupa ve başka yerlerde savaştan zarar gören şirketlerin pazarlarını da ele geçirmeyi umuyordu. 1950 ve 1960'lar boyunca ABD kökenli firmalar (büyük ölçüde Avrupa ve Kanada'da) bu tür bir yayılmaya girişerek modern çokuluslu şirketlerin doğuşuna öncülük ettiler.[20]

Küreselleşme çağını tanımlayan özellikler büyük çaplı doğrudan yatırımlarla birlikte artan finansal faaliyetlerdir. Bu sadece göreli olarak yeni bir olgu değildir; ama doğrudan yabancı yatırımlar genel olarak dünya ekonomisinden daha hızlı büyümektedir. Basitçe kapitalistler yerkürenin başka bölgelerinde, uluslarası ekonominin büyümesinden daha hızlı bir tempoda dükkânlarını açmaktadırlar. Örneğin 1960'larda doğrudan yabancı yatırımlar mal ve hizmet üretiminden iki kat daha fazla artarken 1980'lerde dört kat daha hızlı artmıştır. Ama gerçekten çarpıcı hızlanma 1990'larda oldu. Bu on yıl boyunca doğrudan yabancı yatırımlar yüzde 314 artarak yüzde 65 artan dünya ticaretini ve yüzde 40 büyüyen dünya gayri safi yurt içi hasılasını gölgede bıraktı.

Çokuluslu şirketlerin gözü kara biçimde dünya çapındaki yatırımlara yeni kurallar istediği ortam buydu. 1998'e gelindiğinde bir yıl için doğrudan yabancı yatırımlar 649 milyar dolar rekor seviyesine geldi; bir sonraki yıl 865 milyar dolara ulaştı ve dünya doğrudan yatırım stoku (yabancı ülkelerdeki doğrudan yatırımların toplam değeri) 5 trilyon dolara dayandı. Birleşmiş Milletler uzmanlarına göre bu rakam 2000'de 1 trilyon dolara ulaştı. "Küreselleşme" sürecinin itici gücünün çokuluslu şirketlerin doğrudan yabancı yatırımları olduğunu kavradığımız zaman dış ticaret haklı olarak arka plana geriliyor. Her şeye rağmen 1980'lerde küresel şirketlerin yabancı ülkelerdeki bağlantılı şirketleri, kendi ülkelerinden yaptıkları ihracatlarından çok daha fazla iş yapmıştı. Diğer bir deyişle, yabancı piyasalardaki

paylarını artırmak için oralara mal sevk etmek yerine dükkân açmışlardı. Gerçektenden de 1998'e gelindiğinde yabancı bağımlı ortaklıkların toplam satışı 11 trilyon dolar olurken, dünya ihracatı 7 trilyon dolardı. Dünya Yatırım Raporu'nun belirttiği gibi bütün bunlar "küresel olarak uluslararası üretimi, yabancı piyasalara mal ve hizmet götürmek açısından, ticaretten daha önemli kılmaktadır".[21]

Eğer ticaret değil de uluslararası üretim küreselleşme sürecinin yürütülmesinin püf noktasıysa o zaman çokuluslu şirket bunun başlıca kurumudur. Daha önceki küreselleşme dönemine (yaklaşık 1880-1914) baktığımızda 1914'te birkaç yüz çokuluslu şirket olduğunu görürüz; bugün bu sayı 60.000'e ulaşmıştır. Bu firmalar neredeyse bütün doğrudan yabancı yatırımları yapmaktadırlar ve gördüğümüz üzere mal ve hizmetlerin şirketlerin kendi bünyelerinde sınırlar arası sevkiyatı dünya ticaretinin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Gerçekten de bu şirketlerden en büyük 100'ü yabancı malvarlıklarının yüzde 40'ından fazlasına sahip olup (2 trilyon dolardan fazla) kimi büyükçe uluslardan daha zengindirler. Bütün bunları aklımızda tutarak küreselleşmenin en kapsamlı analizlerinden birinin belirttiği gibi günümüzde çokuluslu şirket "iktisadi faaliyette küresel değişimler yaratan yegâne en önemli güçtür".[22]

Gene bir kez daha küreselleşme teriminin yanıltıcı çağrışımlarını hatırlayalım. Bu firmaların "ulus ötesi" nitelikte olduğu doğru değildir. Dünyanın pek çok bölgesinde iş yaparken merkez ofisleri belirli ülkelerdedir ve kârların önemli bir bölümü merkeze aktarılır. Örneğin 2004'te Londra *Financial Times* dünyanın en büyük 500 çokuluslu şirketine ilişkin kapsamlı bir sıralama yayınladı. Bunların yaklaşık yarısının merkezi ABD'de, ¼'ünün Batı Avrupa'daydı. Kısaca ¾'ünün üssü dünya kapitalizminin geleneksel merkezleriydi. Diğer yüzde 18'i Asya, özellikle Japonya'daydı. Eğer listeyi 100 en büyük çokuluslu şirkete indirirsek 75'i ABD, 20'si Avrupa ve 5'i Japonya merkezliydi.[23] Özetle "çokuluslu" firmalar büyük bir çoğunlukla egemen kapitalist

uluslarda kurulmuştur ve işlerinin çoğunu kendi içlerinde ya da diğer "gelişmiş" ülkelerin firmalarıyla yapmaktadırlar.

Bununla birlikte çokuluslu şirketlerin "gelişmekte olan dünya" denen yerkürenin belirli *bölgelerinde* özelikle Asya'da doğrudan yabancı yatırımlara girişme eğilimi de dikkat çekicidir. Örneğin 1975-1985 arasında Asya'ya giden doğrudan yabancı yatırımların payı dünya toplamının içinde yüzde 5,3'ten yüzde 7,8'e çıkmıştır. Ama doğrudan yabancı yatırımlardaki büyük artış 1990'larda gerçekleşti. İki yıl içinde, 1991-1993 arasında gelişmekte olan ülkelere giden doğrudan yabancı yatırımlar ikiye katlandı. Gene de bu tür yabancı yatırımlar bir avuç ülkede yoğunlaştı. 1994'te doğrudan yabancı yatırımların yarısı Doğu Asya'ya özellikle de Endonezya'ya, Kore'ye, Malezya'ya, Çin'e ve Tayland'a gidiyordu. 1990'ların sonunda Latin Amerika'nın kimi ülkeleri özellikle Meksika ve Brezilya, daha az ölçüde Arjantin doğrudan yabancı yatırımların başlıca hedefi oldular. 1990'ların sonuna doğru gelişmekte olan dünyaya giden doğrudan yabancı yatırımların yüzde 55'i sadece 5 ülkede yoğunlaşmıştı: Çin, Brezilya, Meksika, Singapur ve Endonezya. (Gelişmekte olan ülkelere giden doğrudan yabancı yatırımların büyük bölümünün yeni tesisler ve üretim araçları yaratmaktan ziyade yerli firmaların çokuluslu şirketlerce satın alınmasından oluştuğunu belirtmekte yarar var, bu noktaya daha sonra döneceğim.) Bu arada dünyanın en yoksul 48 ülkesi dünya çapındaki doğrudan yabancı yatırımların sadece 0,5'ini almıştır.[24] Küresel çapta olmaktan çok uluslar arası yatırımlar hâlâ büyük ölçüde egemen ülkelerle gelişmekte olan dünyanın seçilen bir avuç ülkesinde toplanmıştır. Birçok neden arasında bu da kapitalist küreselleşmenin dünyada eşitsizlikleri azaltmaktan çok artırdığını göstermektedir ki, bunu bölümün sonuna doğru tartışacağım.

Bir kez iktisadi küreselleşmenin ticaretten ziyade çokuluslu şirketlerde yapılan doğrudan yabancı yatırımların patlaması olduğunu kavradıktan sonra küresel şirket gündemini daha iyi anlamlandırabiliriz. İktisadi anlaşmaların ticareti serbestleştirmekle

pek bir ilgisi bulunmamakla birlikte sermayeyi özgürleştirmekle her türlü ilgisi vardır – yabancı yatırımları ve şirketlerin devralınmasını kolaylaştıracak yeni kurallar konmakta ve dünyanın her yerinde yabancı yatırımlar güçlü bir yasal korunmaya alınmaktadır. Gerçekten de 1991-1999 arasında yabancı yatırımlarla ilgili binden fazla yasal değişikliği ortaya koyan kapsamlı bir uluslarası çalışma, bu değişikliklerin yüzde 94'ünün yabancı kapitalistlerin özgürlüğünü artırdığını göstermektedir.[25] Sermayenin "serbest" hareketi –her yerde, her zaman kendi yaptığı kurallara göre– küreselleşmenin gerçek gizli gündemidir.

Bunun yanı sıra kısa vadeli sermaye akışının serbestleşmesi söz konusudur – hisse senetleri, döviz, devlet tahvilleri, gayrimenkuller ve çeşitli karmaşık finansal araçlar satın almak ve saatler ya da günler içinde bunları satmak için akan para. Bu tür yatırımlar tamamıyla *spekülatif* niteliktedir çünkü kısa vadede hangi fiyatların (döviz ya da petrol gibi) artacağına ilişkin bahse girilir; bir ülkenin üretken altyapısına (fabrikalar ya da makineler gibi) yatırım yapılmaz. Muazzam paraların kısa vadeli piyasalara akmasıyla (her gün bu piyasalarda 1,9 trilyon dolar hareket halindedir; bu, günlük mal ve hizmet ticaretinin 30 katıdır) Kore ve Arjantin gibi ülkelerin acıyla öğrendiği gibi küresel dünya ekonomisi giderek daha çok istikrarsız hale gelmektedir. Buna rağmen küreselleşmeciler hâlâ ülke halkları ne sonuçlarla karşılaşırsa karşılaşsın dünya finans piyasalarının, dünya tüccarlarının ve spekülatörlerinin tam serbestliğinde ısrarcıdırlar.

Halkın değil mülkiyet hakkının genişletilmesi

Hükümetin ve iş dünyasının liderleri, uluslararası iktisadi anlaşmaların demokrasiyi ilerletmekle alakalı olduğunu iddia etmeye bayılırlar. Ama bu anlaşmalardaki – NAFTA'dan DTÖ sözleşmelerine kadar) bir madde bile halkın sivil haklarına ya da insan haklarına tek bir katkı sağlamamıştır. Başardıkları şey, şirketlerin yasal haklarını ve güçlerini görülmedik ölçüde genişletmek olmuştur.

Bunun en açık örneği muhtemelen NAFTA'nın 11. Bölüm'üdür; buna göre yatırımcılar, serbest ticaret ve yatırım kurallarının yerine getirilmemesinden dolayı zarara uğradıklarını düşündüklerinde hükümetlere dava açabilmektedirler. Geçmişte yasal sistemlerin çoğu hükümetlere –teorik olarak kamu çıkarının koruyucusu olarak– kamu yararına olduğunu açıkça gösterdikleri durumda özel çıkarlara engel olma hakkını tanımıştı. Kirleten şirketlerden çevreyi koruyan ya da özel firmalarda çocuk işçi kullanmayı yasaklayan yasalar bunun açık örnekleridir. Nesiller boyunca uluslararası anlaşmaların yegâne tarafları ulus devletlerdi. Ama NAFTA'nın 11. Bölüm'ü bütün bunları değiştirdi. İlk defa uluslarası hukukta şirketlere, tarafı olmadıkları anlaşmaları doğrudan yürütme hakkı tanındı. Dahası bu anlaşmaları dayatırken taraflara karşı iyi bir tüzel varlık olmak ya da çevreye saygı göstermek gibi hiçbir sorumlulukları kesinlikle yok. Sonuç olarak NAFTA, hükümetlerle özel kuruluşlar arasında bulunduğu varsayılan ilişkiyi (ne yazık ki sadece teorik olarak) tersine çevirerek, hükümetleri devasa özel şirketlerin mülkiyet haklarını korumaya yönelik olarak tasarlanan uluslararası yatırım kurallarına tabi kıldı. Birtakım NAFTA kararları bu mülkiyet haklarının kamunun haklarının üstüne sinsice çıkarıldığını gösterir.

Dile düşen örneklerden birisi bir ABD toksik atık işleme şirketi olan Metalclad'ın Meksika hükümetini şikâyet etmesiydi. 1992'de şirket Meksika'nın ortasındaki San Luis Potosi atık gömme yerinde her yıl 360.000 ton tehlikeli atığın işleneceği bir fabrika kurma iznini aldı. Üç yıl sonra fabrika kurulurken bu yörede yaşayanlar bir protesto kampanyası başlattı ve şirketin yerel hükümetin onayı olmadan bu işi yapmaya hakkı olmadığı iddia edildi. Kitle baskısı karşısında eyalet valisi yerel onayı engelledi. Bunun üzerine Metalclad NAFTA'nın 11. Bölümü'ne göre Meksika'yı dava edeceğini duyurdu ve 2000 yılında NAFTA mahkemesi şirketi haklı bularak Meksika'nın şirket zararları için 16,7 milyon dolar ödemesine karar verdi.[26] Diğer bir deyişle

NAFTA anlaşmasına göre şirketlerin binlerce ton tehlikeli atığı işleme hakkı, yöre toplumunun sağlığını koruma hakkının önüne geçmekteydi.

Ve Metalclad davası sadece başlangıçtı. Yakın zamanda metil alkole dayanan benzin katkı maddesi (MTBE) üreten Kanada şirketi Methanex, bu katkı maddesinin Santa Monica'da suları kirletmesi üzerine bunun kullanımını yasaklamaya çalışan Kaliforniya eyaletini dava etti – Kaliforniya yönetimini bölgenin birçok kuyusunu kapatmaya mecbur etti. Benzer biçimde bir Kanada maden şirketi olan Glamis, Kaliforniya eyaletini dava ederek nehir havzalarını tahrip edecek olan açık ocak madenciliği yapma hakkını savundu. Gene Amerika'nın en büyük taşıma şirketi United Parcel Service 11. Bölüm'e göre Kanada hükümetine 200 milyon dolarlık bir dava açtı; Kanada Posta servisinin yasadışı desteklenmesi sayesinde sıradan mektuplarda tekel olduğunu iddia etti. En büyük –ve muhtemel en tartışmalı dava– Kaliforniya Sun Belt Water şirketinin Kanada hükümetine karşı Kanada'nın batısındaki British Columbia eyaletinin 1993'te büyük çapta su ihracatını yasaklaması üzerine açtığı 14 milyar dolarlık davadır. Hükümetleri gözü öylesine korkmuştur ki, 11. Bölüm'den dava açma tehdidi bile onların hemen geri basmasına neden olmaktadır; örneğin Kanada, ABD atık firması S.D. Myers'in NAFTA'ya şikâyeti üzerine tehlikeli PCB ithalatı yasağını hemen kaldırmıştır.

Bütün bu kararlar seçilmiş ya da hesap verebilir konumdaki memurlar tarafından alınmamakta, usulleri ve kararları kamuya duyurulmamaktadır. Bunun yerine her şey gizli yürütülmekte, yurttaşların denetimi bir yana, onların incelemesine bile imkân tanınmamaktadır. O halde ABD tüketici izleme grubu Public Citizen'ın eski başkanının NAFTA'yı "gizli hükümet" olarak suçlamasına şaşırmamalıyız. Bir *New York Times* muhabirinin açıkladığı gibi:

> Toplantıları gizli. Üyeleri genellikle bilinmez. Kararlarını tam olarak açıklamak zorunda değillerdir. Ama küçük bir ulusla-

rası hâkimler grubunun baktığı davalar, yatırımcılarla yabancı hükümetler arasındaki ulusal yasaların iptal edilmesine, adalet sisteminin sorgulanmasına ve çevresel düzenlemelere meydan okunmasına yol açar. Ve bütün bunlar Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'na göre yabancı yatırımcıların haklarının korunması adına yapılır.[27]

Serbest ticaret anlaşmalarının püf noktası yatırımcılara tanınan yeni yasal haklar ve koruma paketidir. Yabancı doğrudan yatırımların olağanüstü arttığı 25 yılın sonunda çokuluslu sermaye şimdi de küresel mülk sahiplerinin haklarının –uluslararası yatırımcıların– her şeyin üstünde korunacağı yeni bir yasal rejimin peşindedir.

"Mülkiyeti gözetme": DTÖ sözleşmelerinin şifresini çözmek

Gelecek bölümde tartışacağım gibi kapitalizm her zaman mülkiyet haklarını halkın üstünde tutmuştur. NAFTA ve DTÖ, dev kapitalist yaratıklar olan çokuluslu şirketlerin istediklerini yapma, kanunlara, toplumların pratiklerine ve geleneklerine karşı sorumsuzca hareket etme kapitalist ütopyasının ortak çabalarını temsil ederler.

Ama şimdilerde siyaset ve iş dünyasının önderleri mutluluk verici şeylerin peşinde oldukları numarasını yapmaktadırlar: Demokrasi, küresel refah ve insan hakları gibi. Bu demokrasi iddiaları tarihsel açıdan oldukça yenidir. Sadece 20. yüzyılda ana akım siyasi partiler ve devlet başkanları "demokrasiyi" sahiplenmeye başladılar. Demokrasi ve kapitalizmle ilgili konuları 6. Bölüm'de ayrıntılı olarak ele alacağım. Ama şimdilik görüşlerini demokratik kavramlarla ifade etmedikleri zamana bakarak günümüzün bazı meselelerine açıklık getirmek istiyorum. Kapitalizm çocukluk dönemindeyken, mülkiyet haklarıyla halkın haklarına ilişkin çarpıcı dürüstlükte bir tartışma olmuştu – bugün ortaya çıkan tartışmaya ilişkin olarak çok aydınlatıcıdır.

Yıl 1647, ülke İngiltere. Kral, sıradan emekçi insanların –çiftçiler, zanaatkârlar, denizciler ve işsizler– ordusu tarafından henüz yenilgiye uğratılmıştır. Bu ordunun önderliğini kralın mülkiyetlerine saygı göstermeyeceğinden kuşkulanan zengin toprak sahipleri yapıyordu. Yeni Model Ordu olarak bilinen bu halk güçleri kraliyet ordusunu yenilgiye uğratmış ve kralı esir almıştı. Şimdi ne tür bir anayasal düzenin monarşinin yerine geçeceğini belirleme göreviyle karşı karşıyaydılar. Zengin önderlerin onlara ihanet edip daha az demokratik bir sistem getireceğinden endişelenen sıradan askerler bir konsey toplayıp, en önemli iki generali davet ettiler. Oliver Cromwell ve Henry Ireton onlarla Putney Kilisesi'nde buluştu. Eşitlikçiler olarak bilinen radikal bir grubun desteğiyle askerler Halkın Sözleşmesi adlı bir belge ortaya çıkardı ve bütün erişkin erkeklerin oy hakkını savundu.[28] Bereket versin ki birisi gelecek nesilleri için bu tartışmaların kayıtlarını tuttu (tarihçiler bunlara Putney Tartışmaları dedi). Bunun sonucunda siyasi tarihin en olağanüstü yazılı belgelerinden birisine sahip olduk.

Putney'de yaşananlar bazı bakımlardan olağanüstüdür çünkü yoksul insanlar, zengin üstlerini sorgulamışlardır. Ama aynı zamanda tartışmanın tarafları açısından da olağanüstüdür çünkü bu mülkiyet ve demokrasi arasındaki bir çarpışmaydı.

Halkın ordusundan Albay Rainsborough demokratların görüşlerini generallere şöyle anlatıyordu: "İngiltere'de en güçlünün olduğu kadar en yoksulun da yaşayacak bir hayatı olduğunu düşünüyorum ve dolayısıyla baylar gerçekten de bir devletin yönetimi altında yaşayacak her insanın önce kendi onayıyla bu devletin idaresi altında yaşamaya karar vermesi gerektiğinin açık olduğunu düşünüyorum." Rainsborough ve Eşitçilikleri için bu onay sadece oylamayla gerçekleşebilirdi.

Zengin toprak sahipleri ve tüccarlar adına konuşan General Ireton, Rainsborough'nun argümanına doğrudan saldırdı. "Burada, hangi yasalarla idare edileceğimizi belirlemek ya da seçmek açısından hiç kimsenin ne hakkı ne de payı söz konu-

sudur – bu krallıkta kalıcı, sabit çıkarı olmayan hiç kimsenin buna hakkı yoktur. Sadece küçük bir grubun bu tür kalıcı ve sabit çıkarı vardır, bunlar "bütün topraklardan sorumlu kişiler ve bütün ticareti yürüten şirketlerdir."

Peki, neden hükümeti seçme hakkı sadece muazzam mülkiyete sahip insanlarındır? Çünkü hepimizin siyasi olarak eşit olduğunu kabul ederseniz –dolayısıyla herkesin oy hakkını– o zaman neden hepimizin sosyal ve ekonomik olarak da eşit olmamız gerektiğini kabul etmeyesiniz? Eğer "bir kişinin kimin idaresini istediğine ilişkin başkasıyla eşit hakkı olursa" der Ireton, o zaman "aynı doğal hakka dayanarak onun geçimi için istediği herhangi bir malı da –et, içecek, yiyecek– alıp, kullanma hakkı olur. Toprağı sonuna kadar kullanma hakkından yararlanır ve onu işler". Kısaca Ireton'a göre eğer devlete katılma konusunda eşit hak tanırsak, kısa sürede herkesi kapsayan bir eşitliği kabul etmek zorunda kalırız ve bu eşitsiz mülkiyet dağılımının sonu olur. Demokrasiyi kabul edemeyeceğinin nedenini "çünkü mülkiyeti gözetmek zorundayım" diye açıklar.[29]

Mülkiyeti gözetmek: İşte bu, kapitalizmin tarihi boyunca şiddetle dönüp dolaşıp sürdürdüğü pek çok tartışmanın püf noktasıdır – günümüzde küreselleşmeye karşı muhalefet bakımından da benzer durum söz konusudur. Chiapas dağlarında, Hindistan'ın ve Çin'in köylerinde, Arjantin ve Bolivya'nın şehir meydanlarında, Venezüella'nın gecekondularındaki meydan okumalarda 350 yıl önce Putney Kilisesi'nde yapılan tartışmalar yankılanır: Haklar, insan oldukları için insanlara mı yoksa sadece zengin mülk sahiplerine mi aittir?

NAFTA, MAI ya da DTÖ sözleşmelerinin mimarlarına göre cevap açıktır: Amaçları, sıradan yurttaşların yararlanamayacağı, çokuluslu sermaye için yeni haklar yaratmaktır. Pazarlık sürecinde bundan da daha fazlasının peşinde olurlar – dünya ekonomi toplantılarına yurttaş grupları erişemez bile. Üst düzeydeki bir DTÖ görevlisinin *Financial Times*'a söylediğinde kabul ettiği gibi "DTÖ, hükümetlerin baş başa, kendi baskı gruplarına karşı

gizlice anlaştıkları yerdir".[30] Başka şeylerin yanında bu gizli anlaşmalar milyonlarca insanın daha da yoksullaşmasına yol açar.

Yoksulluk ve eşitsizliğin küreselleşmesi

Küreselleşme yandaşları, çokuluslu şirketlere bahşedilen ürkütücü yeni güçlere ilişkin kanıtlarla karşılaştıklarında, genellikle tartışmanın terimlerini değiştirirler. Monoton bir sesle anlaşmanın zayıflıkları ne olursa olsun, küreselleşmenin en önemli unsurunun, refahı küresel ölçekte yaygınlaştırmak olduğunu söylerler. *New York Times* köşe yazarı Thomas Friedman, bu tür görüşün en önde gelen savunucularındandır. "Küreselleşmenin itici gücü serbest piyasa kapitalizmidir" diye yazar. "Piyasa güçlerinin işlemesine ne kadar çok izin verirseniz ve ekonominizi ne kadar çok serbest ticarete ve rekabete açarsanız, ekonominiz o kadar daha çok verimli olacak ve büyüyecektir." Bu açıklama neredeyse her yönden yanlıştır. Gördüğümüz üzere, küreselleşme "serbest piyasalarla" ya da "rekabetle" alakalı değildir. Ve kuşkusuz hemen göstereceğim gibi, ekonomileri "daha verimli kılmamış, büyütmemiştir". Ama meseleyle ilgili olgular, Friedman'ın görüşlerini yankılayan ana akım sözcülerinin şiddeti gittikçe artan seslerini durduramamıştır. Örneğin Kanada'nın en etkili yayını *Globe and Mail,* Quebec kentindeki 2001 Amerikalar Zirvesi öncesi bu koroyu tekrar eden yedi bölümlük bir yazı yayınlamıştır. Gazetenin editörlerine göre "Küreselleşme sonsuza dek sürecek bir güçtür; milyonlarca insanı yoksulluktan kurtaracak, dünyayı daha güvenli, zengin ve iyi bir duruma getirecek potansiyeli vardır". Ertesi gün aynı konuya dönerek: "Tarihte ilk kez kitlesel yoksulluğun sonu, gözle görülür hale gelmiştir. Yoksulluk içinde yaşayan yüz binlerce insan için nihayet bir çıkış yolu vardır. Bu yol küreselleşmedir." Ölü atı harekete geçirmeyi umut ederek kırbaçlama ruhuyla editörler beş gün sonra da yayını aynı minvalde sürdürerek "Küreselleşme, milyonlarca insanı yoksulluktan çıkarma potansiyeli olan daimi bir güçtür" demişlerdir.[31]

Şimdi eğer bu doğruysa, küreselleşme bütün tatsız sonuçlarına rağmen milyonlarca kişiyi açlık ve yoksulluktan kurtarmışsa, eğer gerçekten dünyayı daha güvenli ve iyi bir hale getirmişse, o zaman pek çok muhalif iki kere daha düşünme zorunluluğu hissedecektir. Ama küreselleşmecilerin elinde somut olgular yoktur. Neoliberal serbest ticaret söylemi ve ideolojisinin kendi amaçları bakımından yeterli olduğu görülmektedir. Ama dünyadaki milyonlar için söylem aç çocukları doyurmayacak, temiz içme suyu sağlamayacak ve salgın hastalık dalgalarını önlemeyecektir. Ve bu ve diğer alanlarda meselenin gerçek olgularına baktığımızda küreselleşmecilerin savları hiç de ikna edici değildir.

Küreselleşme düşük büyüme hızları yaratmıştır

Önce, ekonomilerin genişlemesi için küreselleşmeyle ilişkilendirilen büyüme hızlarının arttığına dair hiçbir ciddi kanıt yoktur. Gerçekten de kanıtlar büyük ölçüde tam tersini göstermektedir. Özellikle kapitalist sanayinin büyümesinin çevresel sonuçları ortadayken büyüme saplantısına düşmememiz gerekliyse de, küreselleşmecilerin *kendi terimleriyle* öne sürdükleri savların başarısızlığı anlamlıdır. Washington'daki Ekonomi ve Politika Araştırma Merkezi'nin açıkladığı gibi önceki 20 yılla karşılaştırıldığında küreselleşme dönemi, standardın altında büyüme hızları göstermiştir. Dünyadaki bütün ülkeleri zenginliğe göre beşe bölen Merkez, IMF verilerini kullanarak en zenginlerin bile küreselleşme döneminde (1980-2005) büyüme hızlarının düşük olduğunu belirtir. Ve düşük büyüme hızları, yaşam standartlarının yavaş yükselmesinin başlıca nedeni olarak gösterilir. Gerçekten de dünyanın pek çok bölgesinde küreselleşme dönemindeki düşük büyüme hızları yaşam düzeyindeki felaket *düşüşle* ilişkilidir. Latin Amerika ve Sahra altı bölgelerde sonuçlar aşağıdaki tablodan görülebileceği gibi yıkıcı olmuştur.

Tablo 2.2 – Kişi Başına Gelir Artışı, 1960-80 ve 1980-2000

	1960-80	1980-2000
Latin Amerika	+ % 73	+ % 7
Afrika	+ % 34	- %23

Kaynak: Murray Dobbin, "Democracy and the Quebec Summit", *Financial Times*, 30 Nisan 2001.

Kısaca bu iki bölgede küreselleşmenin etkisi korkunç olmuştur. Birleşmiş Milletler'in belirttiği gibi Latin Amerika "ticaretin serbestleşmesinde dünyaya önderlik etmiş" ama büyüme hızları muazzam düşmüştür; Afrika ise neredeyse bir facia yaşamış, kişi başına gelir ¼ oranında düşmüş ve birçok ülkede yaşam süresi kısalmıştır.

Daha yeni verileri kullanan Ekonomi ve Politika Araştırma Merkezi bu iki bölgedeki iktisadi gelişmenin yavaşlamasının dramatik boyutlarını göstermiştir.[32] Tablo 2.3'te bu verileri kullanarak bu bölgelerdeki küreselleşme öncesi (1960-79) ve küreselleşme döneminin yıllık ortalama büyüme hızlarını karşılaştırdım.

Tablo 2.3 –Yıllık Kişi Başına Ortalama Gelir, 1960-79 ve 1980-2005

	1960-79	1980-2005
Latin Amerika	+ % 4	+ % 0.7
Sahra Altı Afrika	+ % 1.8	- % 0.75

Kaynak: Ekonomi ve Politika Araştırma Merkezi'nin verilerinden hesaplanmıştır, *The Scorecard on Development* (Washington, 2005).

Küreselleşme döneminde, bu rakamların gösterdiği gibi, hayat standartlarında sadece sıhhatli bir büyüme görülmemekle kalmamış, aynı zamanda bebek ve çocuk ölümleri açısından dünyanın birçok ülkesinde çok daha az iyileşme gerçekleşmiştir. Kısaca eğer küreselleşme öncesi eğilimler sürseydi dünya çapında çok daha az bebek ve çocuk ölürdü. Aynı şey yetişkinler için de geçerlidir. O halde bütün bu açılardan küreselleşme dünyadaki insanların çoğu ve özellikle en yoksullar için insan refahının

acımasızca kötüleşmesini temsil etmektedir. Bu eğilimleri daha somut insani terimlerle ifade edersek:

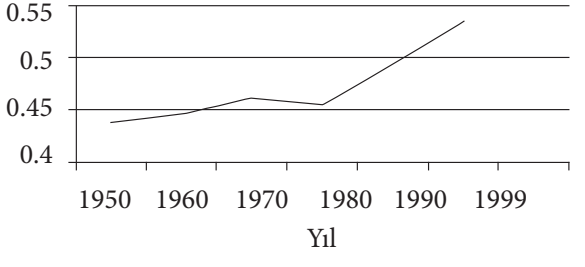
- 2004 *İnsani Gelişme Raporu*'na göre 46 ülkede insanlar 1990'a göre daha yoksullaştı.
- Bunun sonucunda yılda kişi başına 900 dolardan az gelir düşen ülkeler (Bileşmiş Milletler "en az gelişmiş" ülkeler kategorisini yok etmiştir) 1971'den itibaren ikiye katlandı – 25'ten 49'a yükseldi.[33]
- Sonuçlardan birisi de 18 ülkede yaşam süresinin kısalması oldu – 10'u Afrika'da, 8'i Doğu Avrupa'da ve eski Sovyetler Birliği'nde.
- Birleşmiş Milletler'in yayınladığı 2005 *İnsani Gelişme Raporu*'na göre dünyada bir milyardan fazla insan günde 1 dolardan az parayla geçinmeye çalışıyor. 1,5 milyar insan ise günde 1-2 dolarla yaşamaya çalışıyor. Yani insanlığın yüzde 40'ı amansız bir yoksulluğa ve zorluğa mahkûm edilmiş durumda. Buna ilaveten 1 milyar insanın güvenli içme suyu yok. Gerçekten de başlıca uluslararası kurumların tanımına göre dünyadaki insanların yüzde 75'i yoksul.
- Yukarıdakilerle bağlantılı olarak her yıl 10 milyondan fazla çocuk 5 yaşına gelmeden ölüyor. Gene Birleşmiş Milletler'e göre, "bu ölümlerin çoğu basit, düşük maliyetli müdahalelerle önlenebilir", kızamık, difteri ve tetanos aşıları gibi.[34]

Küreselleşme dünyadaki eşitsizlikleri artırdı

Küreselleşme düşük iktisadi büyümeyle (ya da doğrudan küçülmeyle) ilişkili olduğu için dünyadaki zenginliğin daha da eşitsiz dağılımına yol açtı – yani küreselleşmecilerin iddiasının tam tersi gerçekleşti. Dünya Bankası için yapılan yeni araştırmalara dayanan London School of Economics'ten Robert Wade, küreselleşme rejiminin zenginleri daha zenginleştirirken, yoksulları daha yoksullaştırdığını gösterdi. 1988-1993 arasındaki gelir dağılımına bakan Wade'in ulaştığı sonuç, "dünya nüfusunun en yoksul yüzde 10'una giden gelir ¼ düşerken, en zengin

yüzde 10'unun geliri yüzde 8 artmıştır". Onun sonuçları birçok araştırmayla teyit edildi. Örneğin Birleşmiş Milletler raporları, verilerin olduğu 73 ülkenin 53'ünde –dünya nüfusunun yüzde 80'den fazlası– eşitsizlikler arttı. Eşitsizliğin azaldığı çok az ülkede dünya nüfusunun sadece yüzde 4'ü yaşamaktadır. Dolayısıyla insanlığın yüzde 96'sı bakımından toplumsal eşitlikte hiçbir iyileşme olmamıştır. Gerçekten de dünyanın 4/5'i için yakın 10 yıllarda eşitsizlik daha da artmıştır. Bu kanıtların ağır basması üzerine en muhafazakâr ana akım sözcüleri bile, en azından dürüst olanları verileri dikkate almak durumunda kaldılar. Örneğin Dünya Bankası'ndan William Easterly şimdi küreselleşme dönemini gelişmekte olan ülkeler açısından "kayıp on yıllar" olarak tanımlamaktadır. Bir diğer Dünya Bankası iktisatçısı Branko Milanovic daha ileriye giderek kapsayıcı bir dizi araştırmada küreselleşmenin zengin ile yoksul arasındaki eşitsizlikleri önemli ölçüde artırdığını göstermiştir.[35] Gerçekten de aşağıdaki grafiğin gösterdiği gibi (Gini endeksine göre ölçülen) uluslararası eşitsizlik, önceki 30 yıl içinde (1950-80) göreli istikrarlı bir eğilim gösterirken küreselleşme döneminde yüzde 20'den fazla artmıştır.[36] Dahası neoliberal küreselleşmenin tam olarak uygulandığı 1990'larda eşitsizliğin keskin biçimde arttığı görülmektedir. Basitçe zengin ve yoksul ülkeler arasındaki eşitsizlik küreselleşme dönemi boyunca artmıştır.

Grafik 2.1 Gini Endeksine Göre 1950-98 Arasında Uluslararası Eşitsizlik

Kaynak: Branko Milanovic, "The Two Faces of Glabalization".

Bu eğilimlerinin insani bakımdan sonuçları tiksindiricidir:

- Dünyanın en zengin 200 insanın net varlıkları ikiden fazla katlanarak 1998'de 1 trilyon dolardan fazlaya ulaşmıştır.
- Sadece 3 milyarderin malvarlığı, 600 milyon kişinin yaşadığı, dünyanın "en az gelişmiş" ülkelerinin toplam gayri safi hasılasından fazladır.
- *Forbes* dergisinin 2006 dünya süper zengin sıralamasına göre dünyanın 793 milyarderinin toplam zenginliği, 6 ülke hariç, dünyadaki bütün ülkelerin gayri safi hasılalarından fazladır.
- En zengin ülkelerde yaşayan insanların 1/5'i ile en yoksul ülkelerdekilerin 1/5'i arasındaki gelir farkı 1960'ta 30:1, 1990'da 60:1 ve 1997'de 74:1 olmuştur. Dünyadaki en zengin yüzde 10 ile en fakir yüzde 10 arasında eşitsizlik 103:1'dir.
- ABD'de CEO (Chief Executive Officer/icra kurulu başkanı) geliri, ortalama işçi ücretine oranı 1965'te 35:1, 1980'de 80:1 ve 2005'te 450:1 olmuştur.
- Microsoft CEO'su Bill Gates'in geliri bütün Amerikan hane halklarının en alt yüzde 45'inin gelirinden fazladır. Aslında Gates'in geliri Orta Amerika ülkelerinin –Nikaragua, Guatemala, El Salvador, Panama, Honduras ve Belize– toplamının gayri safi milli hasılasından fazladır. Bu listeye 1998'de Jamaika ve Bolivya'yı da eklediğimizde Gates'in geliri gene hepsinden çoktur.
- En üst ABD şirketlerindeki yönetici maaşları 1990-2000 arasından yüzde 571 artmıştır; aynı zamanda en yoksul ülkelerde 1 milyar yetişkin okuryazar değildi, 2,4 milyar en temel sağlık hizmetlerinden yoksundu ve 1 milyar kişinin temiz içme suyu yoktu.[37]

Bu verilerin kiminin gösterdiği gibi sadece ülkeler arasındaki küresel eşitsizlik değil ülkelerin içinde de eşitsizlikler artmıştır. En "küreselleşmiş" iki Latin Amerika ekonomisi örneğine bakalım. 1975'te Arjantin'de nüfusun en zengin yüzde 20'sinin gelirinin, en yoksul yüzde 20'sine oranı 8:1'di. Neoliberal reformlarla

birlikte 1991'de bu oran ikiye katlandı ve 1997'de 25:1'e çıktı. Bu sırada Brezilya'da iki grup arasındaki eşitsizlik 44:1'le tavan yaptı.[38] Açıkçası, küreselleşme yoksuldan zengine büyük çapta zenginlik transferi mekanizmasından başka bir şey olmadı – yani tam da tasarlandığı gibi.

Dünya ticareti Sahra Altı Afrika'yı yoksullaştırdı

Küreselleşmeciler dünya piyasalarında ticaretin, refahın yolu iddiasını dile getirmeyi çok sevseler de, dünyanın en yoksul bölgesi olan Sahra altı Afrika'ya ilişkin kanıtları rahatlıkla görmezden gelirler. Her şeye rağmen, aşağıdaki tablonun gösterdiği gibi, bu bölgenin ihracatının payı, dünyanın herhangi bir bölgesine göre, üretiminden çok daha fazladır.

Tablo 2.4 İhracatın Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki Payı

OECD ülkeleri (*)	% 19
Latin Amerika	% 15
Sahra altı Afrika	% 29

(*) OECD (İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı), iktisaden gelişmiş Kuzey Amerika, Avrupa ülkelerini ve Japonya'yı kapsamaktadır.

Kaynak: *Human Development Report 1999*, s. 2, 31.

Serbest ticaret mitinin tersine yüksek ihracat oranları bölge halkına hiç de yardımcı olmamıştır. Dünya Bankası'na göre 1987-2000 arasında Sahra altında kişi başına gelir yüzde 25 azalmıştır. Alt kıta Afrika halkı küreselleşme döneminde hem mutlak, hem de göreli olarak daha da yoksullaşmıştır. 1950'de Afrikalılar ortalama olarak Küresel Kuzey'in yüzde 16'sı kadar para kazanıyorlardı. Ama 2001'e gelindiğinde göreli kazançları Kuzey'inkinin yüzde 7'sinin altına düştü.[39] Daha önce işaret ettiğimiz gibi bölgenin çoğunda gelirler düştükçe yaşam süresinin azalması da şaşırtıcı değildi. Gerçekten de dört Sahra altı Afrika ülkesinde yaşam süresindeki düşüşler çarpıcıdır: Botswana'da

düşüş yüzde 14, Uganda'da yüzde 15, Zambia ve Zimbabwe'de yüzde 17 olmuştur.[40] Kahveden bakıra kadar dünya hammadde fiyatlarındaki düşüş eğilimi muhtemelen sürecektir. Ama yabancı bankalara ve IMF gibi borç veren kurumlara borçlarını ödemek zorunda olan Afrika ülkelerinin döviz ihtiyacı içinde olması ve çaresizce döviz arayışı nedeniyle uluslararası fiyatlar düşse de, daha çok üretmekten başka seçenekleri yoktur. Aslında şimdi Sahra altı Afrika ülkeleri *günlük* 500 milyon dolar borç ödemesi yapmaktadırlar – bu miktar zengin ülkelerden gelen herhangi bir "yardım" miktarını gölgede bırakır. Böylece bütün bölge bir borç tuzağının içinde olup azalan ihracat gelirlerini yerel yatırımlara, sağlık ya da eğitim hizmetlerine yatıracakları yerde, dünya bankalarına ve finansal kurumlarına göndermektedirler. Sonuçlar bütünüyle –ve trajik biçimde– öngörülebilir: Düşük gelirlerle birlikte, kötü beslenme ve zayıflayan bağışıklık sistemi, kolera ve tüberkülozun salgın hale gelmesi, HIV-AIDS'in yaygınlaşması ve yukarıda belirtilen çocuk ölüm oranlarının artması. Bu noktayı açmak için bir örnek verelim. 1990'dan beri tüberküloz oranı 21 Afrika ülkesinde üç kat arttı. Her yıl 2 milyon Afrikalıya bu hastalık tanısı konuyor ve yarım milyon insan bundan ölüyor. Altı aylık bir tedavinin maliyeti ise sadece 15 dolardır. Ama ölmeye devam ediyorlar çünkü hükümetler çaresizce sağlık ve eğitime harcama yapmak ihtiyacındayken, küresel kapitalizmin zorunlu kıldığı şey borç ödemeleridir.[41] Afrikalıların çoğunu düşündüğümüzde yükselen dünya ticareti dalgasının bütün gemileri de yükselteceği fikri mide bulandırıcı bir şaka gibidir.

Gerçekten de gördüğümüz gibi bütün gerçek kanıtlar, kıtanın bir yanından öteki yanına kadar neoliberal politikaların yaşamları yıkıma uğrattığını göstermektedir. Yakın bir örneği ele alalım. Dünyanın ikinci en yoksul ülkesi olan Nijer'deki 2005 "açlığında" yüz binlerce kişi öldü. Britanyalı bir gazeteci bu ülkenin "serbest piyasadaki kıtlık" gerçeğini yakın bir zamanda anlattı:

> Tahou piyasasında zor zamanların geleceğine dair hiçbir işaret yoktu. Tersine pazarlar kırmızı soğan yığınları, parlak ıspanak demetleri, balkabakları ve portakallarla doluydu. Plastik torbalarda pirinç, makarna ve manyok unu vardı (…)
>
> Pazardan arabayla birkaç dakika öteye gittiğinizde (…) örümcek gibi bacakları olan bebeklere yardım hizmetlileri bir yudum süt içirmeye ya da küçücük yüksek proteinli makarnaları yedirmeye uğraşıyorlardı.
>
> Açlıktan ölmek üzere olan bebekler, ısınmaları için altın renkli folyolarla sarmalanmıştı. Ağlayan, öksüren çocuk sesleri duyuluyordu.
>
> (…) Bu Nijer'in açlık krizinin garip gerçeğiydi. Bol yiyecek vardı ama ebeveynleri bunları satın alamadığı için çocuklar açlıktan ölüyordu.
>
> Nijer'deki açlıktan ölümler, yoksulluğun kaçınılmaz bir sonucu ya da çekirgeler ve kuraklık nedeniyle değildi. Bu, serbest piyasanın, dünyanın en yoksul ülkelerinden birinde, sorunları çözebileceği inancının da sonucuydu.
>
> (…) Fiyatlar yükseliyordu çünkü tüccarlar daha zengin komşulara tahıl ihraç ediyordu (…)
>
> Birleşmiş Milletler de bedava yiyecek dağıtmaktan kaçındı. Nedeni, eğer serbest piyasaya müdahale edilirse, Nijer'in yoksulluktan çıkması engellenebilirdi.[42]

Diğer bir deyişle, serbest piyasa dogmasının mihrabında, yoksullar ve savunmasızlar, bolluğun ortasında açlığa mahkûm edilerek kurban edilmekteydi. Gelecek bölümde göreceğimiz gibi bu, sapıklıktan başka bir şey değildir. Bu tür kanıtlarla karşılaşınca küreselleşmeciler, iddialarından biraz geri çekilerek bu ülkelerin biraz daha uzun süre neoliberal yolda devam etmeleri gereğinden bahsetmekte ve er geç sonuç alacaklarını söylemektedirler. Bu iddia hiç de etkileyici olmamasına rağmen yakın yıllarda neoliberal modeli tam olarak benimseyen gelişmekte olan ülkelere bakalım – Güney Kore, Arjantin ve Meksika. Daha sonra modeli en geç kucaklayan küreselcileri ele alacağım: Çin ve Hindistan.

Küresel bütünleşme ve ekonomik erime: Güney Kore ve Arjantin

1950'lerin ortasından itibaren devlet destekli sanayileşmeye giren Güney Kore 1970'lerde dünyanın en güçlü "yeni sanayileşen ülkelerinden" biri sayılıyordu. 1980'lere gelindiğinde ülke dünya çapında elektronik, çelik, otomobil ve gemi yapımcılığı alanlarında büyük bir güçtü.[43] Bu noktada Amerikan hükümeti Kore'yi piyasalarını yabancı mallara ve yatırımlara açmaya zorlamak için saldırıya geçti. 1983'te ABD Başkanı Ronald Reagan Kore'yi ziyaret ederek bu doğrultuda bir ültimatom verdi. Ondan sonra ABD hükümeti "Süper 301" ticaret yasasını kullanmaya başladı –"haksız" tüccarlara misilleme yapmak için Washington'u yetkilendiren kanun– Kore ekonomisi zorla açılacaktı. Neoliberal jargonla söylenen bu saldırı öyle etkili oldu ki, Kore'nin ABD'den ithal ettiği tarım ürünleri 1985'te 1,8 milyar dolarken1991'de 5 milyar dolara fırladı. Gerçekten de şimdi Kore Amerikan tarım ürünlerini, herhangi bir ülkeden çok daha fazla tüketmektedir.[44]

Kore'nin pazarları zorla ele geçirilince uluslararası yatırımcılar ve spekülatörler bu ülkeye akmaya başladı; sonra da Tayland, Endonezya, Malezya ve Filipinler gibi diğer Doğu Asya ülkelerini hedeflediler. 1990-1995 arasında bu beş ülkeye akan yabancı yatırımlar beş misli artarak 20 milyar dolardan 95 milyara çıktı. Ama bütün denetimsiz piyasalarda olduğu gibi spekülatif sermaye akını bütün gerçek kâr fırsatlarının önüne geçti. Bu durum ortaya çıkar çıkmaz, yabancı sermaye bölgeden kaçmaya başladı. Sonra Tayland'daki iktisadi sıkıntılar, sermaye kaçışının çığ gibi büyümesini tetikledi. Bu beş ülkeye gelen yabancı sermaye dramatik bir U dönüşü yaparak 115 milyar dolar azaldı (sonuç, 20 milyar dolar net çıkış oldu) ve 1997'de felaket gibi bir iktisadi erime yaşandı. Sadece birkaç hafta içinde Tayland'da bir milyon, Endonezya'da 22 milyon insan yoksulluk sınırının altına düştü.

Bir zamanlar bölgenin gururu olan Güney Kore, neoliberalleştikten sonra açık pazar olmanın baş döndürücü etkilerini yaşamaya başladı. Krizin doruğunda her gün 10.000 kişi işten çıkarılıyordu – her ay 300.000 iş kaybediliyordu.[45] Buradaki toplumsal ve insani trajediyi görmek yerine küresel sermaye – ve IMF, ABD hükümeti ve özellikle Amerika merkezli şirketler– bunu yağmalama fırsatı olarak değerlendirdi. Kore'yi krizinden çıkarmak için verilecek borçların koşulu olarak, ülkenin bankalarını ve şirketlerini yabancı sermayeye açan yeni yasaların çıkarılması talep edildi. Bu değişiklikler yapıldıktan sonra Amerikan işadamları son öldürücü darbeyi vurmak üzere daha önceki herhangi bir yılda yaptıkları gibi 1998'in ilk 5 ayı içinde iki misli Kore şirketi satın aldı – ve kriz nedeniyle en düşük fiyatlarla. Tipik bir örnek General Motors'un otomobil imalatçısı Daewoo Motors'u almasıdır – bu anlaşma Daewoo'nun 22.000 çalışanından 1/3'ünü işten çıkarmasından sonra imzalandı.[46] Benzer dönüşümler Endonezya ve Tayland'a da dayatıldı; bunun sonucunda bazı yorumcuların dediği gibi yarım yüzyılda, yerli varlıkların yabancıların eline geçmesinde en büyük dönüşüm gerçekleşti. İktisadi istikrarsızlık ve güvensizlik, işten çıkarmalar ve düşen hayat standartları, yabancı sermayenin bankaları ve sanayiyi devralması: İşte bunlar neoliberal yolun ödülleri/bedelleriydi.

Ama eğer herhangi bir ülke küreselleşme modelini kabul ettiği için böylesine ahlaksızca cezalandırılmışsa, bu da Arjantin'di. 1990'larda boyun eğmesi için dayak atılan Kore'den farklı olarak Arjantin'in yöneticileri din değiştirenlerin coşkusuyla neoliberalizmi kucakladılar; ticaret engellerini kaldırdılar ve 400 kamu şirketini özelleştirdiler. Serbest piyasa dinini benimseyen Arjantin hükümeti Latin Amerika'da ABD'nin en sadık dostu oldu. Bölgenin hiçbir ülkesi Amerika'nın 1991 Irak savaşına asker göndermeyi kabul etmezken, Latin Amerika ülkeleri arasında yalnızca Arjantin sürekli olarak uluslarası kurumlarda hep ABD'nin yanında oy kullandı. Arjantin dışişleri bakanı ülkesi-

nin ABD ile bağlarını "cinsel ilişki" olarak tanımlayacak kadar hükümetinin ABD yanlısı politikalarının coşkusu içindeydi.[47]

Ekonomi cephesinde ülkede bir dizi neoliberal politika uygulandı: Özelleştirmeler, pazarların açılması, sosyal harcamaların sert biçimde azaltılması. Bunların üstüne hükümet dolarizasyonu kabul etti – kendi parasını (peso) dolara bağlama. Bunun sonucunda dolar yükseldiği zaman, her ne kadar dünya piyasalarında kendi mallarını pahalandırsa da peso da yükseliyordu. Mallarının fiyatları yükseldikçe, ihracatı düşüyordu ve ticaret açığı büyüyordu. Arjantin hükümeti ödemelerini yapabilmek için yabancı borçlara mecbur kalıyordu. Washington, IMF ve Dünya Bankası'nın teşvik ettiği dolarizasyon politikası sonucunda acımasız bir kaçınılmazlıkla yabancı borçlar çığ gibi büyüdü ve 2001'de 141 milyar dolara ulaştı.

Ülke giderek borca battıkça halk da özelleştirmelerin, sosyal hizmetlerin azalmasının ve kitlesel işten çıkarmaların sonuçlarıyla sersemlemiş durumdaydı. *Wall Street Journal*'in tahminine göre bu yıllarda 4 milyon insan, nüfusun yüzde 10'u, yoksulluk sınırının altına düşmüştü.[48] Resmi istatistiklere göre krizin zirvesinde Arjantinlilerin yüzde 18'i işsizdi (elbette gerçek rakam çok daha büyüktü); bu, herhangi bir sanayileşmiş ülkeyle kıyaslandığında en yüksek oranlardan biriydi. Dünya Bankası ve IMF sıkıntılı bir durumu daha da kötüleştirmeyi başarmışlardı.

Kriz derinleştikçe Eylül 2000'de Arjantin ile IMF arasında "Teknik Anlaşma Mutabakatı" imzalandı ve krize gömülürken 2012'de 1,2 milyarlık bütçe kesintisine karar verildi. "Yoksulların Koşullarını İyileştirme" bölümünde hayret verici biçimde hükümetin acil istihdam programından ödediği maaşlardan her ay 40 dolar kesilmesi öngörüldü – böylece yüz binlerce insan daha yoksulluğa itildi.

Ekonomideki çöküş apaçıkken ve sanayi üretimi yüzde 25 azalmışken Dünya Bankası başkanı Arjantin'de hükümet harcamalarında ve işçi maliyetlerinde 3 milyar dolarlık kesinti yapılmasıyla övünüyordu. İktisadi çöküntüyü, yükselen yoksulluğu

ve kitlesel işten çıkarmaları görmezden gelen bankanın başkanı James Wolfensohn heyecan içinde ülkede yeni uygulanmaya başlanan "esnek işçi piyasası" (bunu düşük ücretler diye okuyun) için methiyeler düzüyordu.[49] Bu arada resmi yoksulluk oranı, on yıl öncesine göre ikiye katlanarak nüfusun yüzde 44'üne ulaştı; krizin tepe noktasında Arjantinlilerin yarısından fazlası yoksullaşmıştı.[50] Düşüş artık yoksulluk ve çaresizlik çığına dönüştüğünde başkaldırılar birbiri ardına hükümetlerin düşmesine yol açtı ve ne Dünya Bankası, ne de IMF kendi yarattıkları yıkıma çare olarak fon vermeyi kabul etti. Bununla birlikte Kore'de olduğu gibi ülke bankalarının kitlesel olarak yabancılara devredilmesini teşvik ettiler. On yıl boyunca Amerikan-tipi neoliberalizme köle gibi bağlılıktan sonra Arjantin halkının ödülü finansal çöküntü, sanayinin iflası, yükselen yoksulluk ve devasa yabancı borç oldu. Neoliberalizm gerçekten de film yönetmeni E. Solanas'ın, Arjantin'in çöküşüne ilişkin belgeselinin 2004'teki ödül töreninde dediği gibi "sosyal bir soykırımdı". Bütün bu örnekler küreselleşme modelinin sonuçlarına ışık tutmaktadır: Küresel piyasalarla tam bütünleşme; yanı sıra özelleştirmeler ve sosyal harcamaların muazzam kısılması ve küçülen ekonomilerin finansal ve iktisadi çöküşlere karşı savunmasız kalması – bunlar katı küreselleşmeci iddialarının tam da tersidir. Arjantin ekonomisi, hükümetin açıkça IMF reçetelerini reddetmesine uygun olarak düzelmeye başladı.[51] Ama hükümetin bu hareketi, ülke çapındaki ve Latin Amerika'nın çoğundaki halkların radikalleşmesinin sadece soluk bir yansımasıydı; 6.Bölüm'de neoliberal küreselleşmeye karşı yükselen isyanı göreceğiz.

NAFTA Meksika halkını kasıp kavuruyor

Eğer herhangi bir ülke için küreselleşmenin başarısından söz edilecekse bu, Meksika'dır. Dünyanın en büyük pazarına herhangi bir yoksul ülkeden daha yakın olan Meksika, NAFTA'ya dahil edilen kalkınmakta olan yegâne ülkedir; dolayısıyla küreselleşmenin yararlarından kazançlı çıkması gerekir. Dahası

Sahra altı Afrika'dan farklı olarak Meksika son yıllarda büyük miktarlarda doğrudan yabancı yatırım almıştır. Yukarıda işaret ettiğim gibi Meksika, gelişmekte olan ülkelere giden doğrudan yabancı yatırımlardan en büyük payı alan beş ülkeden biridir. Gerçekten de ülkenin *maquiladoras* olarak bilinen serbest ticaret ihracat bölgesinde şaşırtıcı bir hızla yeni fabrikalar inşa edilmiştir. 2000 yılının sonunda 3.700 *maquiladora* 1.350.000 kişiyi istihdam ediyordu – 1987'den beri bir milyon yeni iş yaratılmıştı.[52] Şu halde küreselleşme standartlarına göre Meksiko hızla kalkınan bir kentti. Ama sıradan insanlar için tahrip ediciydi. 1994'te NAFTA uygulanmaya başladığından beri:

- Gerçek asgari ücret yüzde 40 düştü;
- ABD ile Meksika arasındaki ücret farkı yüzde 30 arttı;[53]
- Otomobil sanayisinde –*maquiladora* bölgelerindeki başlıca aktör– Meksikalı işçilerin ücreti şimdi Amerikan otomobil işçisinin 1/12'si– 1980'de 1/3'üydü;
- NAFTA'nın teşvikiyle pirinç, mısır ve kahvenin fiyatı düşünce küçük çiftçilerin topraklarından geçinme imkânı kalmadı ve yüz binlerce insan topraklarını terk etti.
- Şimdi 36 milyon insan yoksulluk sınırının altında ücret alıyor – çalışan nüfusun yüzde 62'si;
- 1995'ten beri, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'na göre, Meksika'da gerçek ücretler yüzde 10 düşerken (muhtemelen eksik tahmin) işçi üretkenliği yüzde 45 arttı.[54]

Sonuncu nokta çok önemli. Hızla yükselen üretkenlik ve ücretlerin düşmesinin tercümesi büyük kârlardır. Ve vurgulamakta olduğum gibi NAFTA ve benzeri anlaşmaların hepsi bundan ibarettir. Küreselleşme gündeminin tam da özü, çokuluslu şirketlerin kârlarını yükseltmek için ücretlerin düşürülmesi, vergilerin azaltılması, çevre koruma kısıtlarının gevşetilmesi ve işçi haklarının tırpanlanması için hep birlikte kampanya yürütülmesidir. O halde ana akımdan bir yorumcunun "NAFTA, maliyetleri azaltmaya odaklandığı ve Meksika işgücü hızla büyüdüğü için, Meksikalı işçiler kazançlı çıkmamışlardır" sözleri şaşırtıcı değildir.[55]

Bu sözler, NAFTA'nın kuralları altında Meksika'da şirketlerin başına konan talih kuşunun önemli bir yanını dışarıda bırakmaktadır: Polis ve asker baskısı. Her şeye rağmen Meksikalı işçiler, köylüler ve Yerli halklar küreselleşme gündemine karşı mücadele etmişlerdir. Ama bunlar sürekli olarak devletin gaddarlığıyla karşılaşmışlardır.

Maquiladoras işçilerinin bağımsız sendikalar kurma girişimleri defalarca ezilmiştir. Örneğin Haziran 2000'de polis, püskürtme aygıtları ve tüfekleriyle Amerikan Duro fabrikasının barışçıl bir biçimde eylem yapan grevcilerine saldırmış, dövmüş ve liderlerini tutuklamıştır. Uluslararası bir kampanya sayesinde grev liderleri serbest bırakılmışsa da, şirket 100'den fazla grevciyi işten çıkarmış, devlet de sendikaya onay belgesi vermeyi reddetmiştir. Münferit bir olay olmayan bu örnek, polis ve canilerin *Maquiladoras* işçilerini yaralamalarının, tutuklamalarının ve sindirmelerinin yaygınlığını gösterir. Dahası bu, insanların hayatlarının daha iyi olacağına dair göstermelik iddialarıyla çelişir; NAFTA anlaşması boyunca on yıl içinde tek bir işçi bile işine geri dönememiş ve tek bir bağımsız sendikaya yasal onay verilmemiştir.[56]

Ve bu, Zapatistaların çok iyi bildiği gibi, neoliberal gündemin kirli sırlarından birine ilişkin önemli bir ipucu verir: O, baskıya ve şiddete dayanmaktadır. Gerçekten de polis ve asker kullanımı olmasaydı küreselleşme gündemi başarıyla uygulanamayacaktı. Ama bu meseleye dönmeden önce Hindistan ve Çin örneklerine de bakalım.

Hindistan ve Çin: Küreselleşmenin başarı öyküleri?

İş dünyasının yayınlarında son yıllarda kutsallık mertebesinde tekrarlanan Çin ve Hindistan'ın küreselleşme modelinin başarısını kanıtladığıdır. Bu büyük ulus devletlerin, özellikle de Çin'in standardın üstünde büyüme hızları olduğu doğrudur. Ama bu ülkeleri "başarı öyküleri" olarak dillendirmeden önce ayrıntılara bakmamız akıllıca olacaktır – çünkü eğer dedikleri

gibi bunlar pusuda bekleyen şeytanlardıysa Hindistan'la başlayalım.

1980-2005 arasında Hindistan ekonomisi kişi başına ölçütüne göre yılda yüzde 3,8 büyüdü. 1990'dan beri ülke ihracatı her yıl yüzde 10'dan fazla arttı. Ama bunun bir bütünsellik içinde ele alırsak, 2005'te dünya ihracatında Hindistan'ın payı hâlâ yüzde 0,7'ydi. Kısaca bütün aldatıcı reklamlara rağmen dünya piyasalarının önemsiz bir aktörüdür.

Buna rağmen Hindistan'ın büyümesinin önemli olduğunu kabul etsek bile bundan küreselleşmeciler kendilerine pay çıkaracak durumda değildirler. Ne de olsa Hindistan hükümeti 1991'de hızlı biçimde bir dizi neoliberal girişimde bulunmuştu – özelleştirmeler, ticaret engellerinin indirilmesi, yabancı yatırımcılara daha çok açılma vb. Ama o zamandan beri iktisadi büyüme neoliberalizm öncesi 1980'ler kadar hızlı değildi.

Ama insanların refah düzeyine baktığımızda, gerçek resim çarpıcı biçimde açığa çıkmaktadır. İhracat ekonomisinin büyümesi, yazılım programcılığının ve çağrı merkezlerinin yaygınlaşması, istihdam ve kazançları neredeyse hiç etkilemedi. Şimdi cep telefonları alabilecek küçük bir orta sınıfın olduğu doğrudur. Ama bunun büyük çoğunluğun hayatıyla hiçbir ilgisi yoktur. Ne de olsa Hindistanlıların yüzde 92'si "örgütsüz sektör"de çalışmaktadır –sokak satıcıları, göçmen işçiler, çiftçiler ya da kamyon şoförleri– bunların iş güvenlikleri, düzenli gelirleri yoktur ve temel yardımlardan faydalanamamaktadırlar. *Wall Street Journal*'ın dikkat çektiği gibi bütün Hindistan'da "yoksulluk oranı yüzde 20'dir ve pek çok insan devamlı işsiz durumundadır". Gerçekten de istihdam, müşteri hizmetleri ve yazılım programcılığı gibi "taşeronla çalışan" sanayiler konusunda bir sürü işle ilgili makale yazılmasına rağmen bütün bunlar sadece istatistiksel görüntüler olup Hindistan'daki işlerin yüzde 1'inin ¼'ünü ilgilendirmektedir.[57]

Büyük çoğunluğun yaşadığı kırsal Hindistan'a baktığımızda küreselleşme döneminin sonuçları özellikle endişe vericidir.

Neoliberal reformların etkisi, Hindistan'ı Küresel Kuzey'in ucuz (ve büyük devlet desteği alan) tarım ithalatına açarken enerji ve gübre maliyetleri artmış ve yoksul çiftçilerin zor yıllarda kredi alma imkânları güçleşmiştir. Bunun sonucu, düşen gelirler ve milyonlarca köylü için hızla yükselen bir borç krizi olmuştur. Köylüler için çaresizliğin boyutu on binlerce çiftçiyi intihara sürükledi – örneğin Andhra Pradesh eyaletinde 6 yılda 3.000 kişi intihar etti. Ama genellikle bu olgu –neoliberal yoksullaşma nedeniyle on binlerce intihar– ana akım medyada görmezden gelindi. Bir istisnası *New York Times* muhabirinin olduğundan şaşırtıcı biçimde az gösterse de doğru gözlemleriydi: "Ölen çiftçiler, Hindistan tarım ekonomisi için felaket habercileriydi – darboğazın göstergeleriydi".[58]

O halde küreselleşme çağında Hindistan'daki yoksullukta hiçbir iyileşme görülmemesi şaşırtıcı olmuyor. Her 11 Hindistanlı çocuktan 1'i 5 yaşına gelmeden ölüyor. Kötü beslenme çocukların yarısını etkiliyor.[59] Ama bu öyküleri dünyanın iş âlemi basınında hiç aramaya çalışmayın.

Şimdi Çin örneğine bakalım. Burada iktisadi büyüme, Hindistan'dan çok daha büyük ölçüde gerçekten olağanüstüdür. Örneğin 1980'den itibaren dünya ekonomisindeki ağırlığını 3 misli artırarak dünya üretimindeki payını yüzde 14'e çıkardı; 25 yıl önce bu yüzde 5'ti. Bu dönem boyunca Çin'in imalat sanayi ihracatını 10'a katlaması, ABD'de ve başka yerlerde yeni bir iktisadi gücün doğmakta olduğuna ilişkin endişelerin artmasına neden oldu. Bununla birlikte bir kez daha, tek başına büyüme rakamlarının, daha rahatsız edici yönelimleri, özellikle yoksulluk ve sosyal eşitsizlikle ilgili olanları, gölgeleme eğiliminde olduğunu hatırlayalım.

Dünya Bankası'nın işaret ettiği gibi gerçekte 20 yıldan az bir zaman içinde (1980'ler-2000) Çin'deki zengin-yoksul eşitsizliği *ikiye katlandı*. İnanılmaz bir şekilde Çin'deki toplumsal eşitsizliğin artışı dünyanın herhangi bir ülkesinden daha fazla oldu; "sosyalizmin" hâlâ var olduğuna ilişkin her türlü iddia-

ları yerle bir oldu ve Çin yeryüzünün en eşitsiz toplumlarından biri haline geldi.[60] Hindistan'da olduğu gibi kırsal kesimde yoksulluk ve açlık hızla yükseldi. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bile, Çin'in bu örgüte katıldığı 2001 yılından beri kır yoksullarının yaşam standartlarında "keskin bir yüzde 6'lık düşüş" olduğunu kabul ediyor. Kırsal kesimde yaşayan en yoksulların yaşam seviyelerindeki düşüş felaket boyutlara ulaşarak on milyonlarca insan tamamen açlığa ve sefalete sürüklendi. Gerçekten de Dünya Bankası'nın tahminlerine göre kırsal kesimde 200 milyon Çinli günde 1 dolardan az bir parayla yaşamaya çalışıyor; başka incelemelere göre bu rakam en az iki misli yüksek. 2006'da yapılan kapsamlı bir araştırmaya göre Çin'de 700 milyon insan ya da nüfusun yarısına yakını günde 2 dolardan az kazanıyor – kısaca Dünya Bankası'nın ifadesini kullanırsak bu insanlar "mutlak yoksulluk" koşullarında yaşamak için çabalıyor.

Aynı zamanda milyonlarca kent sakini de –çoğu, yakın zamanda, kırsal kesimden yerinden edilenler– yaşam mücadelesi veriyor. Bir de üstüne üstlük devlet işletmelerinden çıkarılanlar ve bu işletmelerin kapatılmasıyla da 36 milyon işçi işsiz kalıyor. Böylece milyonlarca insan şehirlere akarken buralarda boş yer bulma mücadelesi başladı. Örneğin Şanghay'da lüks apartmanlar, gökdelenler ve alışveriş merkezleri yapmak için 1991-1997 arasında 1,5 milyon kişi "yer değiştirmek" durumunda kaldı. Küçük adacıklar içindeki aşırı zenginliğin ortasında yoksulluğun yoğunlaşması arttı.

Yoksulluğun en kötü sonuçlarından bazıları sağlık hizmetlerinde görülebilir. Çin küreselleşmeciliğe katılırken sağlık hizmetleri hızla özelleşti. Günümüzde sağlık harcamalarının yüzde 60'ını halk cebinden ödemektedir. En kötüsü de kırsal kesimde yaşayanların ¾'ünün hiçbir sağlık sigortası yok; aynı durum kentlerde yaşayanların yarısına yakını için de geçerlidir. Araştırmalara göre bu insanların en az yarısı hasta olduklarında sağlık hizmetine başvuramamaktadır. Hindistan'daki gibi canlı

iktisadi büyümeye rağmen Çin küreselleşme modelini benimsedikçe çocuk ölüm oranı arttı.[61]

Bu arada kötü koşullardaki imalathanelerde işçiler genellikle haftada 60-70 saat çalışmaktaydı. Bunların 2/3'ünün sağlık sigortası ve yüzde 90'dan fazlasının emeklilik hakkı yok. Bunlar aynı zamanda dünyadaki bazı en tehlikeli ve sağlıksız koşullarda çalışmaktadırlar.[62]

Yakın zamanlarda Çin'de olanlar hızlandırılmış bir *sınıfsal farklılaşma* sürecidir. Az sayıda Çinli gerçekten büyük ölçüde zenginleşirken –örneğin ülke 2006 dünya listesine 8 yeni milyarder katmıştır– çok büyük sayıda insan daha yoksullaşmıştır. Dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi neoliberal küreselleşme azınlığı zenginleştirip çoğunluğu yoksullaştırmıştır. Çalışanların Güçlendirilmesi ve Hakları örgütünün başındaki Hou Wenzhou'nun haklı olarak gözlemlediği gibi "Çin toplumu bir tür Karl Marx'ın betimlediği topluma evrilmiş, kimi güçlü ve zengin sınıf yoksulları adalet ya da eşitlik fırsatlarından mahrum bırakmıştır." O, bu durumun zengin ve yoksul arasındaki çatışmayı yoğunlaştırdığını da belirtmektedir.

Çin hükümeti bu kadarını kabul eder. Kendi istatistikleri, toplumsal protestoların ya da kendi tabirleriyle "kitlesel hadiselerin" 1993'te 8.700'den 2004'te 74.000'e fırladığını göstermektedir. Bu protestoların büyüklüğünün artması da benzer biçimde dikkat çekicidir. 1990'larda tipik "hadiselere" 10 ya da daha az kişi karışmışken, 2003'e gelindiğinde ortalama protestocu sayısı 50 kişiden fazladır – sayıların artmasıyla yüz binlerce katılımcıyı seferber etmek de mümkün hale gelmiştir. Aynı zamanda grev sayısı ve işçi protestoları da artmıştır. Topraklara el konmasından doğan çatışmalar özellikle değişkenlik gösterir. Örneğin 2004'te hidrolik santral yapmak üzere tarım arazilerine el konunca 100.000 yoksul köylü polisle çatışmaya girmiştir. Özellikle 2005'te balıkçı kasabası Dongzhou'da yüzlerce köylüye karşı otomatik silahlar kullanan çevik kuvvet gaddarca saldırmıştır. Polis ateşiyle en az 20 köylünün öldürüldüğü, çok daha

fazlasının yaralandığı anlaşılıyor.[63] Burada Çinli otoriteler, cephaneliklerinin önemli araçları olan şiddet ve baskı konusunda dünyanın küreselleşmecileriyle elbirliği etmektedirler.

Kentte polis faaliyetleri, yoksulların hapsedilmesi: Devlet şiddeti ve neoliberalizm

Küreselleşmecilerin sonu gelmez biçimde özgürlük laflarıyla böbürlendikleri göz önünde tutulduğunda bu noktanın üstünde durmamız daha da önemli hale gelmektedir. Her şeye rağmen neoliberaller kanun ve düzen fanatikleridir. Gençliğe karşı sert davranmak, acemi birlikleri kurmak, parkları evsizlerden temizlemek, uyuşturucu kullananları hapsetmek, mültecileri tutuklamak, idam cezasını kullanmak, siyasi muhaliflere suçlu muamelesi yapmak ya da Amerika'nın "teröre karşı savaşında" işkenceyi ve tutuklulara kötü muameleyi haklı görmek konularında hiç kimsenin sesi küreselleşmecilerden daha yüksek çıkamaz. Serbest ticaret ve serbest piyasalara ilişkin yumuşak konuşmalarının arkasında sıradan insanların özgürlüklerine karşı pusu kurulur – polis ve hapishanelerle birlikte bir aşk ilişkisidir bu. Kahramanları, haklarını savunan kötü koşullarda çalışan işçiler, topraklarını geri isteyen Yerli halklar ya da polis dayağına direnen evsizler değildir. Bu insanlar onların kâbusudur. Bunların yerine, otomatik silahlarıyla kaba kuvvet kullanan polise taparlar ve silahsız göstericilere ateş açan, siyah gençlerin ağzını burnunu dağıtan polisi savunmak için koştururlar. Gaddarlık, sivil hakların ve özgürlüklerin korkunç ihlali hatta cinayet bile, mülk sahiplerinin çıkarları için "özgürlüklerini" sapına kadar savunmak açısından kabul edilebilir.

Seattle, Washington, Bangkok, Buenos Aires, Melbourne, Seul, Prag, Quebec ya da Cenova gibi kentlerde küresel adalet protestolarına katılan herhangi bir kişi bunun doğruluğunu bilir. Toplum polisi göz yaşartıcı bombalar, biber gazı, plastik mermiler ve tazyikli su ve daha bir sürü şeyle saldırırken birçok kişi

her an polisin dünya ticaret toplantıları protestocularından birini öldürebileceğini hisseder. Böyle bir an 20 Temmuz 2001'de İtalya'nın Cenova kentinde polisin 21 yaşındaki Carlo Giuliani'yi öldürmesiyle geldi. Carlo'yu ve onun katillerini her ne kadar hep hatırlamak ihtiyacındaysak da onun ölümü münferit bir olay değildi. Böyle görülürse, Vietnam'dan Kolombiya'ya kadar birçok ülkede zenginlerin mülkünü korumak için öldürülen pek çok kişiye haksızlık etmiş olunur. Sonraki iki bölümde bu konudaki birçok örneğe yer vereceğim. Ama şimdilik küreselleşmecilerin devlet baskılamasına hayranlığının üstünde duracağım.

Neoliberal polis ve cezaevleri tapınmasına ilişkin en iyi çalışmalardan biri Christian Parenti'nin *Lockdown Amerika* kitabıdır. Parenti ABD'nin şimdiki yarı askeri eğiliminin nasıl 1960'ların ve 1970'lerin başının toplumsal hareketliliğine –Vietnam Savaşı karşıtı hareketler, Siyah Panterler, kadın hareketi, işçi grevleri vb.– bir cevap olarak başladığını belgelemektedir. Ama asıl 1980'de başlayan Reagan-Bush-Clinton döneminde –tam da küreselleşme gündeminin ortaya çıktığı bir sırada– sosyal programlardan büyük kesintilerin kaçınılmazlığıyla uğraşmak üzere bir yan ürün olarak polis ve hapishane tercih edilir bir araç haline geliyor. Yoksulluk ve evsizlik hızla arttıkça "suçu" kontrol altına almak için milyarlarca dolar hapishane inşa etmek ve polise askeri silahlar vermek için harcanıyor.

Son 20 yıl içinde Amerika'nın kanun ve düzeni sağlamak için dikkatlice tasarladığı ve giriştiği haçlı seferinin birkaç önemli öğesi var: Kamuda uyuşturucularla ilgili çılgınlığa varan bir öfke yaratmak; nezih şehir merkezleri yaratmak amacıyla sokakları yoksullardan temizleme programları yürütmek; özellikle Meksika sınırında olmak üzere göçmenler ve sığınmacılarla ilgili sıkı önlemler almak; şehir merkezlerinde ırkçı bir kanun ve düzen rejimiyle nüfusun neredeyse kaybedecek hiçbir şeyleri olmayan ve büyük olasılıkla isyancı olabilecek kesimlerini sindirmek. New York'tan Cincinnati'ye ve Los Angeles'e kadar şaşırtıcı olmayan polis şiddeti –özellikle siyah ya da Latin köken-

li gençlere ateş edilmesi– genellikle toplumsal ayaklanmaların ateşleyicisi olmuştur.

Bazen "hapishane-sanayi bloku" denen şeyin birkaç temel öğesi vardır.[64] Birincisi –adları Şiddetli Suçların Kontrolü ve Kanuni Yaptırımları Yasası (1994) ya da Anti-Terörizm ve Geçerli Ölüm Cezası Yasası (1996) olan– bir dizi Amerikan kanunu (genellikle "uyuşturucuya karşı savaş" adına) polise yeni geniş yetkiler vermiş ve suçlananların haklarını azaltmıştır. Benzer kanunlar Britanya, Kanada ve Avustralya'da da vardır. İkinci olarak, polis giderek çok daha askerileşmiş, M-16 gibi otomatik silahlarla donatılmış, helikopterlere, roketatarlara ve zırhlı personel araçlarına sahip olmuştur. Üçüncüsü, 1980'ler ve 1990'lar Amerika'sında yılda 7 milyar dolara varan bir harcamayla muazzam sayıda hapishane inşa edilmiştir. Bunların ortak sonuçları dehşet vericidir:

- 1990'larda hapishane nüfusu her hafta 1.000 kişi artmıştır.
- Amerikan hapishanelerinde1980'de 500.000 olan kişi sayısı 2000 yılında 2 milyonu geçmiştir.[65]
- Amerika'da hapse atılan kişilerin 2/3'ü siyah ya da Latin kökenlidir; uyuşturucu suçlamasıyla hapisteki siyah kadın sayısı fırlamıştır.
- Amerika'daki her üç siyah erkekten biri ya hapistedir ya da bir tür gözetim altındadır (denetimli serbestlik gibi).
- Amerika'da 1995-2000 arasında ölüm cezasına çarptırılan 675 kişinin yarısı siyah yüzde 20'si Latin kökenlidir.[66]
- Hapiste olan her 10 kişiden sadece 3'ü şiddet suçu iddiasıyla tutukludur; geri kalanı uyuşturucu, mülke tecavüz (genellikle hırsızlık) ya da kamu düzenin bozmakla suçlanmaktadır.[67]
- 1998'de Amerika'da yerleşmiş her 100.000 kişiden 682'si hapisteydi – bu sayı (neoliberalizme karşı direnişin özellikle güçlü olduğu) Fransa'daki karşılaştırılabilir sayıdan 8 kat daha fazladır.[68]

Bütün bunlar suç oranlarının düştüğü bir ortamda oluyor – her ne kadar medya ve hükümet, kamunun beynini aksi yönde yıkasa da.[69] Gerçekten gördüğümüz gibi tanık olunan, sokaklarda suçun artışı değil, polis denetiminin sistematik olarak askerileşmesidir. Bir yorumcunun dikkati çektiği gibi yeni suç kontrolü modeli "polisle değil askeriye" ile temsil edilmektedir. Bunun sonucunda suç sanki isyanmış gibi muameleye tabi tutulmaktadır.[70] Ve gördüğümüz üzere neden suçun tırmanması değil. Tersine bu, neoliberal gündemin ana noktası: Bu, çalışan sınıfların ve yoksulların sosyal denetimi ve disiplini için yeni rejimlerin uygulanmasıdır. En yoksul mahalleler ve topluluklarla sanki fethedilecek ve boyun eğdirilecek düşman bölgeleriymiş gibi uğraşılmaktadır ve yoksulların kendileri kanun ve düzen için tehdit gibi görülüp bunlara gaddarca davranılmakta ve hizaya getirilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla kaçınılmaz olarak yoksullaşmış insanlar –özellikle siyah yoksullar– fiilen suçlu muamelesi görmekte; onları kontrol etmek ve canından bezdirmekle görevli olanlar daha ırkçı, gaddar ve fanatik hale gelmektedirler. Yakın zamandan iki Amerikan örneğine bakalım:

> *Washington* – Bir içişleri araştırması, polis arabalarındaki bilgisayarlardan birbirlerine bir milyondan fazla ırkçı, cinsiyetçi, homofobik mesajın atıldığını açığa çıkardı.[71]
>
> *Los Angeles* – Los Angeles Emniyet Müdürlüğü'ne ilişkin yapılan kapsamlı bir araştırma, özellikle sokak kabadayılarına karşı görevliler programının (CRASH/EZME) yürütücülerinin şok edici vahşeti ortaya çıkardı. Kanıtlara göre Los Angeles polisi rutin biçimde siyahları ve Latin kökenlileri merkezlerine götürüp "ellerini arkadan bağladıktan sonra kan revan içinde kalana kadar dövmüş, kollarını, bacaklarını kırmış, bilinçlerini yitirene kadar boğmaya çalışmış ya da kafalarını duvarlara çarpmışlardır". EZME görevlileri birilerini vurdukları her defasında, üsleri tarafından plaketler verilerek ödüllendirilmişlerdir. Bir muhabirin dikkati çektiği gibi "dövmek, zanlıları zorlayarak itiraf ettirmek, tanıkları yanlış tanıklık etmekle suçlamak ya da susturarak sindirmek, silah ya da uyuşturucu yerleştirerek in-

> sanlara tuzak kurmak, sebepsiz yere ateş etmek, ölüm mahalliyle oynayarak yanlış ateş ettiklerini haklı göstermek için insanların üstüne silah yerleştirmek, muhbirlere uyuşturucuyla ödeme yapmak, mahkemede yalan söylemek ve el konulan uyuşturucuları satmak rutin faaliyetler içindedir".[72]

Eğer sözü edilen örneklerden giderek bu ceza adaleti sisteminin Amerika'ya özgü olduğunu düşünen varsa yakından tanıdığım Kanada polis faaliyetleri vakalarına bakabiliriz. Aşağıdaki örnekler bu tür eğilimleri aydınlatacaktır.

Yerli halkın ırkçı tutumla hapsedilmesi – Kanada'nın en yüksek mahkemesi 1999'daki sert kararıyla Yerli halka egemen olmanın bir silahı olarak lanet olası hapsetmenin kullanıldığını açıkladı. Mahkeme, bir Yerli erkeğin hapse yollanmasının, Yerli olmayana göre 25 misli fazla olduğunu; Yerli bir kadın için Yerli olmayan bir kadına göre bunun 131 misli daha çok olduğuna dikkati çekti.[73]

Onario'da siyahlara karşı ayrımcılık – Sistematik Irkçılık Komisyonu'nun 432 sayfalık raporu Ontorio Ceza Adaleti Sistemi'ndeki (1996), siyah insanların hapsedilme eğiliminin artışını "şoke edici" olarak tanımladı. Komisyon, siyahlara karşı ceza adaletinde sistematik ayrımcılığın her seviyede özellikle hapsedilmede görüldüğünü açıkladı.[74]

Tetiği çekip ateşlemekten mutluluk duyan sabıkalı Toronto polisi – Toronto polisindeki yaygın yolsuzlukların soruşturulması bağlamında bir avukat, şehir merkezinde uyuşturucu faaliyetlerinde görevli polisleri "sürekli sahtekârlık yapan, yalan söyleyen ve hırsızlık yapan suç örgütlerinin üyeleri olmakla" itham etmiştir. Yakın zamanlardaki başka bir rapor da kentteki cinayet oranlarına bakıldığında Toronto polisinin Washington ya da Los Angeles'teki meslektaşlarına göre silahlarını daha fazla ateşlediklerinden söz etmektedir.[75]

Bir taksi şoförünü öldürmekten suçlu bulunan Montreal polisleri görevlerine döndü – 12 kişilik jüri 1993'te polisi, taksi şoförü Richard Barnabe'yi gözaltındayken saldırarak öldürmekten suç-

lu buldu. Barnabe'nin kafatasında kırıklar vardı, burnu ve dişleri kırılmıştı, aldığı darbelerin şiddetinden kırılan bir dişi boğazına saplanmıştı. Jürinin kararına rağmen yargıç katillerin polislik görevine dönebileceğine karar verdi.[76]

Baskıcı kanun ve düzen gündemiyle özellikle sığınmacılara ve mültecilere kötü davranılmıştır. Küreselleşmenin üzücü ironileri arasında sermayenin özgürce hareketini isteyen neoliberallerin halkın hareketlerinin büyük ölçüde kısıtlanmasını onaylamaları vardır. Ve bütün Kuzey'de hükümetler, daha iyi bir yaşam için sınırları geçen insanları engellemiş, gözaltına almış, hapsetmiş ve sınır dışı etmişlerdir. Ama hâlâ şiddetten, iç savaştan, baskılardan ve yoksulluktan kaçan insanlar Kuzey'e erişmenin bir yolunu bulmaktadırlar. Burada da insanlar kendilerini sıkıştırılmış – ve hapsedilmiş olarak bulmaktadırlar. Sadece iki korkunç örneğe bakalım: Britanya ve Avustralya.

Britanya hükümeti, Amerika'nın "teröre karşı savaşının" Avrupalı destekçileri arasında en sıkı yandaşı olmuştur ki bunu daha sonraki bir bölümde ele alacağım. Bunun getirdiği Güney'den gelen insanlara ayrımcılık uygulayan bir "ulusal güvenlik" gündemi olmuştur. Gerçekten de Britanya hükümeti, insanların avukatla temsil edilmeden sınır dışı edilmelerini kolaylaştırmak ve işkenceyle karşılaşmaları olası kendi ülkelerine gönderilmeleri için İnsan Hakları Yasası'nı değiştirmiştir. Tabii bütün Avrupa, Kanada, ABD ve Avustralya hükümetleri de Güney'den gelen yoksul insan hareketine göz açtırmamak için (elbette zenginlerin sınırlardan geçme sorunu yoktur) ellerinden geleni yapmaktadırlar. Giderek çok daha fazla insan Kuzey'e girdiklerinde kendilerini büyük hapishanelerde bulmakta, avukatlara erişimleri engellenmekte ve genellikle ırkçı ve insanlık dışı muamelelere maruz kalmaktadırlar. Britanya'nın Yarl's Wood gözaltı merkezinin 900 "sığınmacı" kapasitesinde tasarlanması olması bu eğilimlerin göstergesidir. Britanya'daki dini önderlerin tanıklığına göre Yarl's Wood'da genellikle şilte ve battaniye verilmemekte, sığınmacılar sanki hayvanmışlar gibi beslenmektedir-

ler. Onların dini ve etnik kökenleri genellikle gardiyanlar tarafından alay konusu yapılmaktadır. Bu tür bir vakada adı Eunice Igbegwe olan bir kadının dua odasına gitmesinin gardiyanlarca engellenmesi isyana yol açmış ve gözetim evinin bir bölümü kızgın sığınmacılarca yakılmıştı. Daha sonra mahkeme aşamasında gazetecilerin verdiği bilgilere göre isyanla suçlanan neredeyse herkes kötü niyetli görevlilerin ve ceza adalet sisteminin acımasız baskılarının kurbanı durumundaymış ve birkaç kişi hapiste tutulmalarından umutsuzluğa düşerek intihara teşebbüs etmiş.[77]

Ama sığınma talebiyle gelenlere acımasız muamele bakımından çok az ülke Avustralya kadar kötü şöhretlidir. Bu ülkede yakın zamanda sığınmacı karşıtı fanatik hareketin hızla yükseldiği görülmüştür. Bu bağnazlığı en iyi simgeleyen kurumlardan ülkedeki 6 kamptan biri olan Woomera gözetim kampıdır; burada dayanılmaz koşullarda sayıları1.500 ulaşan sığınmacı tutulmaktadır. Bir gazetecinin anlatımına göre:

> Çölde gizlenen bu yerde dar baraka sıraları 3 sıra dikenli telle çevrilmiş, bunların arasındaki yere de jiletli teller çekilmiştir. Yazın sıcaklık 40 dereceyi aşmaktadır.
>
> (…) Bazı tutsaklar kaçmak için barakaların çatılarına çıkarak atlarken jiletli tellerin üstüne düşmüş ve vücutları parçalanmıştır.
>
> Yüzlercesinin kollarında dikenli tel kesikleri vardır ya da kendilerini asmışlardır.[78]

Bu insanların herhangi bir şiddet olayıyla suçlanmadıklarının belirtilmesi önemlidir. Bunlar hırsızlık yapmadı, kimseye saldırmadı ya da kimseyi tehdit etmedi. Gerçekten de bu insanların 1/3'ünü çocuklar oluşturuyor. Onların "suçu", koşullarından çaresizliğe kapılmaları ve daha iyi bir yaşam arayışında olmaları. Ama "serbest ticaret" ve "açık dünya"nın önünde diz çöken küreselleşmeciler, Güney'den gelen bu yoksul insanların hapsedilmesine, aşağılanmasına, suçlu muamelesi görmesine ve genellikle sınır dışı edilerek ülkelerinin güvensiz koşullarına dönmelerine dünden razıdırlar. Her nedense bizim de onların

özgürlük ve insanların iyiliğini istedikleri iddialarını ciddiye almamızı beklemektedirler.

Bunun özgürlükle de ilgisi yok

Bu örnekler misliyle çoğaltılabilir. Dahası, gelecek bölümde göstereceğim gibi, dünyanın en yoksul ülkelerinde zenginlerin gücünü korumak amacıyla muhalefeti bastırmak, Yerli halkları ezmek, sendikaları dağıtmak üzere askeri güç, ABD destekli ölüm mangaları yarı askeri güçler kullanıldığında durum çok daha kötüleşmektedir.

Her halükârda bütün bunların açık ettiği; küreselleşmenin ne ticaretle, ne de insanların özgürlüğüyle ilgili olduğudur. Bunun yerine, küreselleşme çalışan sınıfları daha iyi kontrol etmek ve sömürmek amacıyla tasarlanmış bir disiplin ve baskı rejimiyle ilgilidir. 350 yıl önceki selefleri gibi küreselleşmeciler de "mülkiyete göz kulak" olurlar. Onların ticaret işlemleri de bununla ilgilidir. Ve bunun için ekonomi forumlarında bir araya gelirler; bu nedenle dünyanın çeşitli yerlerine yatırım yaparlar; gene bu nedenle yoksulları polis denetiminde tutmak ve hapsetmek için toplumsal servetten muazzam miktarlar harcarlar.

Düzenleri, güç, ayrıcalık, baskı ve eşitsizlik sistemidir. Ve bunu destekleyen altyapı polis, mahkeme ve hapishaneden oluşur ki, başlıca amaçları yoksulları sindirmek ve denetlemektir. Sınıf egemenliklerinin düzeni, sınıfsal yönetimlerinin araçları olan polis ve hapishaneye dayanır – bu, mülk sahiplerinin örgütlü gücüdür.

Yaklaşık 80 yıl önce önemli Amerikan sosyalisti Eugene Debs bütün bunların nasıl işlediğini mükemmel biçimde kavramıştı. Kitlesel grevlere önderlik etmekten ve radikal propaganda yürütmekten yaşamının 4 yılını hapiste geçirmişti. Ama hapishane siyasi çalışmalarını engelleyemedi: 9653 numaralı tutuklu, 1920'de ABD'nin sosyalist başkan adayı olarak bir milyon oy aldı. Ölümünden sonra yayınlanan kitabında Debs, kapitalizm ve hapishanelerle ilgili görüşlerini şöyle dile getirmişti:

> Kapitalist sistemde suç bütün çeşitli biçimleri ve tezahürleriyle o kadar yaygındır ki, kapitalizm ve suç neredeyse eşanlamlı terimler haline gelmiştir. (…)
>
> Varoluş araçlarına sahip olan ve bu araçları denetleyenler, kelimenin tam anlamıyla insanlığın efendileridir. Mülksüzleştirilmiş insanlığın büyük çoğunluğu ise onların köleleridir (…)
>
> Sömürücü sistemlerini desteklemek ve korumak için kapitalistin özel mülkiyeti fetiş ve kutsal bir şey haline getirilmiş; binlerce kanun ve daha da çoğu bunları bütünleyici mahkeme kararı, kutsal özel mülkiyet kurumuna karşı işlenmiş sözde suçları cezalandırmak için çıkarılmıştır.
>
> Kanunlara göre ceza alarak hapishaneye yollanan insanların suçlarının çok büyük çoğunluğu doğrudan ya da dolaylı olarak mülkiyete karşı işlenmiş suçlardır. Kapitalist sistemde, mülkiyet çok fazla ilgi odağıdır; daha da fazla endişelendikleri husus ise, insan hayatı yerine, bunun muhafazasıdır.[79]

Bir örnek olarak Debs, hükümetlerin işçileri öldüren fabrika yangınları nedeniyle kapitalistleri sorumlu tutmayı reddettiğini belirtir. Ve bu geçmişte kalan eski bir suç değildir. 2001 ilkbaharında 52 Bengaldeşli kadın, 1995'ten beri gerçekleşen, çoğu büyük can kaybına neden olan, otuzuncu fabrika yangınında ölmüştür.[80] Son 75 yılda iş, mülkiyetin insan yaşamına önceliğine gelince ne kadar az şeyin değiştiği, bize toplumumuzun tesadüfi konularıyla değil derin kökleri olan sosyal ve ekonomik yapılarla ve pratiklerle uğraştığımızı gösterir.

Debs açıkça bu düzenlemelerin suç olduğunu anlamıştı – güçlülerin, çoğunluğu sömürerek zenginleştiği sistemi korumak için yapılan düzenlemelerdi bunlar: "Yeryüzünün, doğal kaynakların ve yaşama araçlarının özel sömürüsü, insanlığa karşı suçtan başka bir şey değildir."[81]

Bu suçlu sistemin bir adı var: Kapitalizm.

Notlar

1 Karl Marx ve Frederick Engels, "Manifesto of the Communist Party", *The Revolution of 1848*, içinde, ed. David Fernbach (Harmondsworth: Penguin Books, 1973), s. 68, 71.

2 Kanıtların çoğu şu eserde derli toplu ve ikna edici biçimde özetlenmiştir: Paul Hirst ve Graham Thompson, *Globalization in Question* (Cambridge, UK: Polity Press, 1996), s. 26-31. Bu tartışmaya önemli bir katkı da Robert Zevin'den gelmiştir: "Are World Financial MArkets More Open? If So, Why and With What Effect?", *Financial Openness and NAtional Autonomy: Opportunities and Constraints*, içinde, ed. Tariq Banuri ve Juliet B. Schor (Oxford: Clarendon Press, 1992), s. 43-83.

3 Veriler A. Maddison'dan derlenmiştir: Growth and Slowdown in Advanced Capitalist Economies", *Journal of Economic Literature*, v. 25, n. 2, Haziran 1987, s.649-98.

4 John Weeks, "Globalize, Globa-lize, Global Lies: Mythss of the World economy in the 1990s", içinde *Phases of Capitalist Development: Booms, Crissi and Globalizations*, ed. Robert Albiritton, Makoto Itoh, Richard Westra ve Alan Zuege (New York: Palgrave, 2001), s. 268-9.

5 Bu iddiaya ilişkin referanslar şu makalemde vardır: "Globalization, Trade Pacts and Migrant Workers: Rethinking the Politics of Working Class Resistance", *Restructuring and Resistance: Canadian Public Policy in an Age of Global Capitalism,* ed. Mike Burke, Colin Mooers ve John Shields (Halifax: Fernwood Publishing, 2000), s. 266.

6 Aynı şirketin birimleri arasındaki ticareti tam olarak ölçmek zordur. Steven Shrybman *WTO: A Citizen's Guide* (Toronto, Candian Centre for Policy Alternatives/ Lorimer, 2001) s.3'te bu oranın dünya ticaretinin yüzde 40'ı olduğunu söylerken, Kanada'nın eski OECD elçisi Kimon Valaskakis makalesinde yüzde 60 olduğunu belirtir: "It's about world governance", *Globe and Mail*, 19 Nisan 2001. *The Wall Street Journal* (5 Temmuz 1991) ABD şirketlerini içeren ticaretin yarısından fazlasının aynı firmanın alt birimleri arasındaki transferlerden oluştuğunu iddia etmektedir. Daha yakın bir zamanda Amerikalı bir iktisatçı bunun yüzde 42 olduğunu tahmin etmiştir: Timothy Appel, "Global firms give trade a new twist", *Wall Street Journal* 31 Mayıs 2005. Bu tür tahminleri hesaba katarak dünya ticaretinin yaklaşık yarısının bu kategoriye girdiğini söylemek makuldür.

7 Aktaran Alan Freeman, "Has the Empire Struck Back?", *Phases of Capitalist Development*, içinde, s. 212.

8 Guy de Jonquiere, "EU leads surge in anti-dumping claims", *Financial Times,* 17 Nisan 2000.

9 Adrian Croft, "WTO rules against U.S.", *Globe and Mail*, 24 Temmuz 2001; Scott Miller, "U.S. file surprise complaint against EU", *Wall Street Journal*, 22 Eylül 2004.

10 William Thorsell, "Energy, trade, crime and the Web", *Globe and Mail*, 16 Nisan 2001.

11 Shawn McCarthy, "Global cartels a growing threat, watchdog says", *Globe and Mail*, 9 Temmuz 2001.

12 Bazı iktisatçılar, tekeller yani bir firmanın belirli bir malda bütün piyasayı kontrol etmesi ile oligopoller, bir avuç firmanın piyasanın denetimini aralarında paylaştığı durumların, ayırt edilmesinden yanadır. Bu tartışmanın amacı açısından tekeller terimini daha gevşek anlamda, devasa şirketlerin, benzer başka şirketlerle birlikte piyasalara egemen olmasını anlatmak için kullanıyorum.

13 Institue for Policy Studies, *Top 200: The Rise of Corporate Global Power* (Washington: IPS, 2000).

14 Gretchen Morgenson, "A Company Worth More than Spain?", *New York Times*, 26 Aralık 1999.

15 İlaç sanayisi ve tarım ilaçlarına ilişkin veriler şu kaynaktan derlendi: Pat Roy Mooney, "The ETC Century: Erosion, Technological Transformation and Corporate Concentration in the 21st Century", *Development Dialogue*, 1999: 1-2, s.74.

16 James Petras ve Henry Vetlmeyer, *Globalization Unmasked: Imperialism in the 21st Century* (Halifax: Fernwood Publishing, 2001), s. 84-5.

17 Bkz. Natividad Yabut-Bernardino, "An Impact Study of Agricultural Trade Liberalization in the Philippines", (Manila: International South Group Network, 2000), s. 9-10, www.isgnweb.org; Michel Chossudovsky, *The Globalization of Poverty: Impacts of IMF and World Bank Reforms* (Londra: Zed Press, 1998), s. 141; Walden Bello, *Dilemmas of Domination: The Unmaking of the American Empire* (New York: Metropolitan Books, 2005), s. 153.

18 Aktaran Naomi Klein, *No Logo: Taking Aim at the Brand Bullies* (Toronto: Vintege Canada, 2000), s. 164.

19 Brian Mulroney, "What's in free trade for Canada?", *Globe and Mail*, 17 Nisan 2001.

20 Politik ekonomi literatüründe "uluslar ötesi şirket" ile "çokuluslu şirket" ayrımını yapanlar arasında farklar vardır; firmaları küresel işlemleriyle tanımlayanlar ikincisini kullanmaktadırlar. Bu ayrım üstünden tartışma yapan her iki tarafın da haklı olduğu yönler bulunmaktadır. Eksiklikleri ne olursa olsun "çokuluslu şirket" terimini kullandım çünkü "uluslar ötesi şirket" teriminin, bu firmaların yeryüzünün hemen her yerinde doğrudan faaliyet göstermesini (aslında bunlar dünyanın çoğunu görmezden gelirler) ve bunların belirli ulus devletlerle bağlantıların ötesine geçtiklerini ima etmesinden endişelenmekteyim; bana göre bu çok yanıltıcı bir kavram. Çoğunlukla bu şirketler ulusal tabanlı olup dünyanın stratejik olarak seçtikleri bölümlerinde faaliyet göstermektedirler (yani çokuluslu şirketlerdir). Bu konudaki yararlı kanıtlar için bkz. Hirst ve Thompson, *Globalization in Question*; Paul N. Doremus, William W. Keller, Louis W. Pauly ve Simon Reich, *The Myth of Global Corporation* (Princeton: Princeton University Press, 1998).

21 United Nations Conferance on Trade and Development, *World Investment Report 1999* (New York ve Cenevre: United Nations 1999), s. 14. Bu paragraftaki diğer veriler raporun 9. ve 12. sayfalarından ve Peter Cook'un sunduğu Birleşmiş Milletler verileriyle güncellenmiştir: "Who's winning the war over globalization", *Globe and Mail*, 9 Ekim 2000.

22 Peter Dicken, *Global Shift: The Internationalization of Economic Activity*, 2. basım (Londra: Paul Chapman Publishing, 1992), s. 47. Dicken uluslar ötesi şirket terimini kullanmaktadır; ben 20. notta belirttiğim nedenlerle bu terimi tercih etmedim.

23 "Global 500: Special Report", *Financial Times*, 27 Mayıs 2004.

24 World Investment Report 1999, s. 18-19, 11.

25 United Nations, *World Investment Report 2000* (New York ve Cenevre: United Nations, 2000).

26 Bu davanın anlatımı için bkz. Anthony DePalma, "Nafta's Powerful Little Scret", *New York Times*, 11 Mart 2001.

27 DePalma, "Nafta's Powerful Little Secret".

28 Gerçek Eşitlikçiler ve Topraksızlar olarak bilinen bazı radikal gruplar kadınların oy hakkını da savundu. Eşitlikçiler için bkz. H. N. Brailsford, *The Levelers and the English Revolution*, ed. Christopher Hill (Nottingham: Spokesman Books, 1976); G. E. Alymer, ed, *The Levelers in the English Revolution* (Ithaca: Cornwell University Press, 1975); A. L. Morton, ed, *Freedom in Arms: A Selection of Leveller Writings* (New York: International Publishers, 1975).

29 A. S. P. Woodhouse, ed, *Puritenism and Liberty: Being the Army Debates (1647-49) from the Clarke Manuscripts*, 3. baskı (Londra: J. M Dent and Sons, 1986), s. 53, 54, 58, 57.

30 Aktaran Barlow ve Clark, *Global Showdown*, s. 74.

31 Thomas Friedman, "Manifesto for a Fast World", *New York Times Magazine*, 28 Mart 1999; "The myths about globalization (2)", *Globe and Mail*, 13 Nisan 2001; "The myths about globalization (7)", *Globe and Mail*, 19 Nisan 2001.

32 Mark Weisbrot, Dean Baker, Egor Kraev ve Judy Chen, *The Scorecard on Globalization 1980-2000: Twenty Years of Diminished Progress* (Wahington: Center for Economic and Policy Research), s. 7-8, 16.

33 Richard Gwynn, "Global economy isn't global", *Toronto Star*, 18 Nisan 2001; Constant Brand, "Poorest countries demand more help", *Globe and Mail*, 15 Mayıs 2001.

34 United Nations, *Human Development Report 2005*, s. 24-25.

35 Robert Wade, "Global Inequality: Winners and Losers", *Economist*, 28 Nisan 2001, s. 74; William Easterly, "The Lost Decades: Developing Countries' Stagnation in Spite of Policy Reform 1980-1998", World Bank, Şubat 2001; Branko Milanovic, "The Two Faces of Globalization: against Globalization as We Know It", World Bank Research Department, Mayıs 2002.

36 Gini endeksi (katsayısı) 0-1 arasında değişen bir rakamdır. Herkes aynı geliri alırsa 0, 1 kişi bütün geliri alırsa 1'dir. Bu sadece eşitsizlik ölçümlerinden biridir. Eksiklikleri ne olursa olsun ülkeler arasındaki temel eşitsizlik eğilimlerini gösterir. Bunun kullanımıyla ilgili daha fazlası için bkz. Branko Milanovic, *World Apart: Measuring International and Global Inequality* (Princeton: Princeton University Press, 2005).

37 Bu veriler *Human Development Report 1999*, s.3, *Human Development Report 2000*, s. 30, 34, 82, *Human Development Report 2005*, s. 38 ve Petras ve Veltmeyer, s. 86'dan çıkarılmıştır.

38 *Ibid*.

39 World Bank, *World Development Report 2000/2001* (New York: Oxford University Press); Bob Sutcliffe, "World Inequality and Globalization", *Oxford Review of Economic Policy*, v. 20, n.1 (2004), s. 23.

40 *Human Development Report 1999*, s. 130.

41 Karen Palmer, "TB in Africa a crisis, health experts warn", *Toronto Star*, 27 Ağustos 2005. Ayrıca bkz. Patrick Bond, *Against Global Apertheid: South Africa Meets the World Bank, the IMF, and Internatioanl Finance*, güncellenmiş baskı (Londra: Zed Books, 2003), s. 26.

42 Jeevan Vasagar, "The hungry reality of free-market Niger", *Guardian,* 2 Ağustos 2005.

43 Çok yararlı bir genel bakış için: Nigel Harris, *The End of the Third World* (Harmondsworth: Penguin Books, 1986), s. 31-45.

44 Waldon Bello, Shea Cunningham ve Bill Rau, *Dark Victory: The United States and Global Poverty*, 2. basım, (Londra: Pluto Press, 1999), s. 77.

45 Bkz. David Mcnally, "Globalization on Trial: Crisis and Class Struggle in East Asia", *Rising from the Ashes? Labor in the Age of "Global Capitalism"*, içinde, ed. Ellen Meiksins Wood, Peter Meiksins ve Michael Yates (New York: Monthly Review Press, 1998), s. 142.

46 Sang-Hun Choe, "Gm to acquire Daewoo", *Globe and Mail*, 21 Eylül 2001. Asya krizinin genel olarak sonuçları için bkz. Walden Bello, *Deglobalization: Ideas for a New World Economy*, 2. basım (Londra: Zed Books, 2004), s. 48-50; Peter Gowan, *Global Gamble: Washington's Faustian Bid for World Dominance* (Londra: Verso Books, 1999), 6. Bölüm; R. Wade ve F. Veneroso, "The Asian Crisis: The High Debt Model versus the Wall-Steet-Treasury-IMF Complex", *New Left Review* 228 (1998), s. 3-23.

47 Larry Rohter, "Argentina And the U.S. Grow Apart Over a Crisis", *New York Times*, 20 Ocak 2002.

48 Thomas Walkom, "Argentina a warning to Canada", *Toronto Star*, 8 Ocak 2002.

49 Şu mükemmel makaleye bkz. Greg Palast, "Argentina: World Bank President's Secret Plan for Bleeding Nation an Uncharming Mix of Self-Delusion and Cruelty", Ocak 2002, www.americas.org.

50 James Petras, "Road Warriors", Şubat 2002, www.americas.org.

51 Larry Rohter, "Economic Rally for Argentines Defies Forecasts", *New York Times*, 26 Aralık 2004.

52 Veriler şu kaynaktan türetilmiştir: John MacArthur, "The secret free trade agenda", *Globe and Mail*, 12 Nisan 2001 ve Linda Diebel, "Murder most foul", *Toronto Star,* 23 Mayıs 1999.

53 Alan Tonelson, "Bush's Latin American Trade Mirage", *Washington Post*, 17 Nisan 2001.

54 Son 5 noktadaki veriler şu kaynaklardan: Professor John Warnock, "Who Benefits from the Free Trade Agreements?" basılmamış makale, İlkbahar 2001. Warnock şu kitabın yazarıdır: *The Other Mexico: The North American Triangle Completed* (Montreal: Black Rose Books, 1995); Ginger Thomson, "Farms Unrest Roils Mexico, challengig New Chief", *New York Times*, 22 Temmuz 2001. OECD yüzde 10 ücret düşüşü tahmininin çok az olduğunu düşünüyorum çünkü Amerikan Çalışma Bakanlığı'nın istatistiklerini kullanan Tonelson, Meksika'da gerçek ücret düşüşünü yüzde 20 olarak tahmin etmiştir.

55 Tenelson.

56 Lynda Yantz, "Mr. Fox, does Mexican democracy include Workers?", *Globe and Mail*, 23 Ağustos 2000; David Bacon, *The Children of NAFTA* (Berkeley: University of California Press, 2004).

57 Joanna Slater, "India: Job creation remains a weak spot", *Wall Street Journal*, 5 Nisan 2004.

58 Amy Waldman, "Heavy Debt and Drought Drive India's Farmers to Desperation", *New York Times*, 6 Haziran 2004.

59 *Human Development Report 2005*, s. 30.

60 World Bank, *China: Promoting Growth with Equity*, 15 Eylül 2003, s. 12-13.

61 *Human Development Report 2005*, s. 68, 28.

62 International Confederation of Free Trade Unions, "Trade Development and Employment in the People's Republic of China", Nisan 2006.

63 Geoffrey York, "A burst of gunfire in the darkness", *Globe and Mail*, 17 arlaık 2005. İşçi protestoları için bkz. Wong Kam Yan, "China's Worker Protests", *Against the Current*, Mart-Nisan 2006 ve Han Dongfang, "Chinese Labour Struggles", *New Left Review 34*, Temmuz-Ağustos 2005.

64 Günümüz Amerikan kapitalizminde hapsetmenin merkezi önemini vurguladığı için bu terimin cazip yönleri bulunsa da "askeri-sanayi blokunun" artık geçmişte kaldığı yanılgısına yol açabilir. Bu konudaki dikkatli düşünceler için bkz. Parenti, *Lockdown Amerika: Police and Prisons in an Age of Crisis* (New York: Verso Books, 1999), s. 213-16.

65 Joseph T. Hallinan, *Going Up the River: Travels in a Prison Nation* (New York: Random House, 2001).

66 Associated Press, "Minorities overrepresented on death row", *Globe and Mail*, 13 Eylül 2000.

67 Parenti, s. 217, 239, 167.

68 John Ibbitson, "U.S. prison population numbers dropping", *Globe and Mail*, 14 Ağustos 2001. Bu makale 2000'in son 6 ayında ABD hapishane nüfusunda küçük bir düşüş olduğuna işaret etmektedir. Bunun yeni bir eğilim olup olmadığını söylemek için henüz çok erkendir ama şimdi kimi Amerikan eyaletlerinde insanları hapsetmek için harcanan muazzam miktarda paralar sorgulanmaktadır.

69 Martin Woolacott, "The long army of the law", *Globe and Mail*, 27 Ocak 1996; Timothy Appleby ve John Saunders, "Growing fear of crime unfounded, data show", *Globe and Mail*, 13 Ocak 1999. Timothy Appleby, "Murder rate at its lowest since 1967", *Globe and Mail*, 19 Ekim 2000.

70 Woolccott, "The long army of the law".

71 William Walker, "Police-force racism shocks Washington", *Toronto Star*, 18 Nisan 2001.

72 Doug Saunders, "How fierce war on L. A. Gangs spawned police reign of terror", *Globe and Mail*, 28 Şubat 2000.

73 Kirk Makin, "Top court appalled as natives fill Canada's jails", *Globe and Mail*, 24 Nisan 1999.

74 Kirk Makin, "Black imprisonment trends 'shocking' says racism report", *Globe and Mail*, 16 Ocak 1996.

75 Colin Freeze, "Mountie leads probe of city police", *Globe and Mail*, 17 Ağustos 2001; Nicole Nolan, "Metro cops more likely to shoot than LAPD", *Now*, 11-17 Temmuz 2001.

76 Ingrid Peritz, "Montrealers aghast at Barnebe ruling", *Globe and Mail*, 9 Mart 2000.

77 Jenny Matthewsi "Some Kind of Asylum", *The Guardian Weekend*, 6 Eylül 2003.

78 Campbell Clark, "Outback brutal for boat people", *Globe and Mail*, 19 Mart 2002.

79 Eugene Debs, *Eugune Debs Speaks* (New York, Pathfinder Press, 1970), s. 305-6.

80 Barry Bearek, "Lives Held Cheap in Bangladesh Sweatshop", *New York Times,* 15 Nisan 2001.

81 Debs, s. 305.

3

Görünmez El Sıkılmış Bir Yumruktur: Eşitsizlik, Yabancılaşma ve Kapitalist Piyasa Ekonomisi

> Eğer IMF'nin ürkütücü olduğunu düşünüyorsanız o zaman kapitalizmden haberdar olana kadar bekleyiniz.
>
> Washington'da IMF karşıtı bir protestocunun taşıdığı pankart

Küreselleşme karşıtı hareketin içindeki pek çok kişi, özellikle Kuzey Amerika'dakiler "kapitalizm" terimini kullanmakta belirli bir utangaçlık içinde oldular; ama bu durum özellikle Latin Amerika'da değişmeye başladı. Belki de çılgın radikaller olarak yaftalanmaktan ya da otoriter komünist parti rejimlerinin mirasıyla tanımlanmaktan korktukları için Kuzey'deki birçok küresel adalet taraftarı "neoliberalizm" ya da "serbest piyasa ekonomisi" gibi ideolojik inançları, zengin ile yoksulun arasındaki uçurumun açılmasından, doğal çevrenin tahribatından ve küreselleşmenin diğer kötülüklerinden sorumlu tutmuşlardır.

Ama "kapitalizm" terimini kullanmaktan kaçınmanın bir maliyeti oldu: Eleştirmenler ve aktivistlerin, sorunu yaşamımızı organize eden bir sistem olarak görmesinden çok, sadece şimdi işin başında olan tepedekilerin izlediği bir dizi politika olarak algılamalarını teşvik etti. Sistemin bütününü değil de yalnızca hükümet politikalarını yönlendiren ideolojinin değişimini önermelerinin sonucu hareketin radikalleşmeden uzaklaşması

oldu. Bununla tutarlı olarak kapitalizmin adını koymakta isteksiz olan eleştirmenler genellikle problemin çözümü için amaçlarını yurttaş baskı gruplarının, kapitalist çerçevenin içinde hükümet politikalarında düzeltmeler yapmaları için uğraşmalarıyla sınırladılar.

Bu yaklaşımı benimseyenlerin tipik çağrısı, serbest ticaret gündeminin, adil ticaret politikalarıyla değiştirilmesi oldu. Bu yönelim genellikle ana akım hükümet dışı örgütlerle (NGO) ve kapitalizmin adil biçimde işleyeceği umudunu taşıyan sosyal demokrat gruplarla bağlantılıydı – yani acımasız toplumsal eşitsizlikler ya da çevresel yıkım ve ülkeler arasında artan eşitsizlikler olmadan. Bu görüştekilere göre ilkesel olarak küresel ticaret anlaşmalarına karşı çıkılacak bir durum yoktu, yeter ki bunlar adil biçimde yapılsın.[1] Elbette sınırlı koşullarda üreticiler ve aktivistler Üçüncü Dünya'daki kahve, şeker ve kakao üreticileri için dünya piyasalarındaki fiyat dalgalanmalarından bağımsız olarak adil ticaret adına asgari taban fiyatları almayı başarmışlardır. Bu tür uygulamalar övgüye değer olmakla birlikte genellikle sonuçları yetersiz olmuştur.[2] Dahası bu tür pratikler dünya piyasalarındaki malların sadece çok küçük bir kısmını etkileyebilmektedir. Böyle düzenlemeleri çelik, petrol, biçerdöver, otomobil vb. ticaretinde yapmak mümkün değildir.

Kapitalizmin adil ticaret ilkelerine göre işleyebileceği fikrini ilk kez liberal ekonominin şöhretli kurucusu Adam Smith (1713-1790) öne sürmüştü. Liberal efsanenin tersine Smith, kapitalistlerin savunucusu değildi.[3] Gerçekten de onun savı, kapitalistlerin her zaman fiyatlarını ve kârlarını artırmak için gizlice anlaştıkları, "aldatma ve kamuya tahakküm etme" peşinde olduklarıdır. Sonuç olarak Smith "acımasızca açgözlü olan tüccar ve imalatçıların tekelleşme gayretlerini" kınamış ve hükümetleri onların kalleşliklerine karşı her zaman tetikte olmaya çağırmıştır.[4] Ama bu görüşleri Smith'i kendiliğinden bir kapitalizm eleştirmeni yapmadı. Bunun yerine, düzgün biçimde yönetilen bir kapitalist toplumun, büyük çoğunluğun yara-

rına olabileceğini iddia etti. Hükümetler, tekelci davranışları kontrol ettikleri sürece (piyasaları ele geçirme ve fiyatları suni biçimde yükseltme) Smith'e göre piyasanın "görünmez eli" herkesi ödüllendirecekti. Kısaca, kapitalistler serbest ticaret için gerçek tehditti. Onların hilekârlığından korunulduğunda gerçek bir serbest ticaret mümkündü; tekellerin ya da kapitalistler arası gizli anlaşmaların olmadığı bir piyasa ekonomisi adil biçimde işleyebilirdi.

Radikal ve sosyalist eleştirmenler Smith'in *Wealth of Nations*'ta geliştirdiği inceleme biçiminin temel hatalarını hiç zorluk çekmeden gösterdiler. Kapitalistler gizli anlaşmalar yapmasalar ve tekelleşmeye gitmeseler dahi, piyasa düzeni, sistematik biçimde onların yararına ve yoksulların zararına işlemektedir. Bu, büyük mülk sahipleriyle mülksüzler arasındaki ilişkinin eşitsizliğinin doğal sonucudur. İkincilerin, işgüçlerini satın alacak kimse bulamadıkları sürece açlık ve yoksulluk riskiyle karşı karşıya olmaları onların yapısal bir dezavantajıdır. Tanıdık ana akım iktisat metinlerindeki hepimizin piyasada eşit biçimde hem alıcı, hem de satıcı olduğumuz masalını kabul etmek zordur; bu, piyasanın görünmez elinin, çokuluslu kapitalistlerle dünyanın yoksulları arasındaki güç eşitsizliğini görmediği inancının bir tür genişletilmesidir. Bu, özellikle yoksulların çoğunun satabilecekleri sadece tek bir şey –işgüçleri– olduğu ve küresel seçkinlerin her ülkede çalıştırabilecekleri milyonlarca yoksul emekçi bulabildikleri koşullarda fazlasıyla geçerli bir durumdur. Göreceğimiz üzere, bu yapısal toplumsal eşitsizlik, işgücü piyasalarının sistematik olarak sömürüye dayanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle dünyanın yoksulları için piyasanın görünmez eli daha çok sıkılı bir yumruk gibidir.

Kapitalizmin içinde adil ticaret için anlamlı kurallar ve pratikleri önerenlerin adil ticaret teorileri, kapitalizmin özü olan kapitalistlerle mülksüz işçiler arasındaki sistematik yapısal eşitsizlikle yüzleşmemektedir. Küresel yoksulluk, kötü iş koşulları ve işçi haklarının olmaması gibi sorunlar, sisteme özgü olgulardan

ziyade biraz ince ayarla düzeltilebilir geçici bozukluklar gibi ele alınmaktadır. Neyse ki giderek artan sayıda küresel aktivistler bu yaklaşımdan ciddi kuşkular duymaya başladı. Naomi Klein'in işaret ettiği gibi aktivistler giderek daha çok "çokuluslu şirketlerin tekil davranışlarının doğrudan daha geniş küresel sistemin ürünü olduğunu" farkına varmaya başladılar.[5] Ve giderek artan sıklıkta sistemin adı konmaya başlandı. Örneğin *Economist* dergisi şimdilerde küresel adalet protestocularından söz ederken "anti-kapitalist duyarlılıkların patlaması" demektedir.[6]

Ancak buradaki *duyarlılık* sözcüğü dikkate değer. Sıkça ortaya çıkan anti-kapitalist duyarlılık, anti-kapitalist tam *bilinçlilikle* aynı şey değil. Bunun için kapitalizmin esaslı bir eleştirel analizine ihtiyacımız var.

Piyasalar ve kapitalizm

Piyasa ekonomilerinin doğal olduğu liberal ideolojinin basmakalıp bir ifadesidir. Kapitalizmin savunucuları, ticaretin insanların bir içgüdüsü olduğunu ya da Adam Smith'in "bir şeyi başka bir şeyle takas etmek, değiştirmek ve değiş tokuş etmek doğal bir eğilimdir" görüşünü öne sürmeyi pek severler. Ticaretin, genlerimize kazınması nedeniyle kapitalizm insan doğasına uygunmuş. Dolayısıyla bu mantığa göre insan toplumunu kapitalist olmayan bir biçimde örgütlemeye çalışan her girişim baştan başarısızlığa mahkûmdur ve yeniden düzenlemeye yönelik her çaba anında tehlikeli değilse bile, sadece bir çılgınlık olabilir.

Kitle medyasının, politikacıların, öğretmenlerin ve sözde entelektüellerin borazanlığını yaptığı bu argüman o kadar yaygındır ki, bütün bunların tamamıyla yanlış olduğunun farkına varılması şok etkisi yaratır. Liberal sav, yüzeysel ve pespaye teorik argümanlara dayanan elverişli bir yalandan başka bir şey değildir. İnsanların yarattığı ekonomilerin çoğunun piyasa ilkelerine göre örgütlendiği iddiasının hiçbir gerçekliği yoktur. Dahası liberal bakış, malların değişimi ile iktisadi yaşamın piyasa ilkele-

rine göre düzenlenmesini bütünüyle birbirine karıştırmaktadır. Ama buradaki fark o kadar temeldir ki, bu kavrandığı zaman bütün liberal sav un ufak olur.

Değişik insan toplumlarını inceleyen tanınmış iktisat antropoloğu ve tarihçi Karl Polanyi'ye göre, "daha önce hiçbir zaman piyasalar, iktisadi yaşamın aksesuarında daha fazla bir şey olmamıştır. İlkesel olarak iktisadi sistem sosyal sistemce özümsenmişti (…) Kendi kendini düzenleyen piyasa bilinmezdi".[7] Tarih boyunca piyasadaki değiş tokuşların genellikle iktisadi yaşamın "aksesuarları" olduğuna dikkat çeken Polanyi, piyasalar ile *piyasa-düzenlemesi* arasında ayrım yapar. Kuşkusuz piyasalardaki alışveriş iktisadi yaşamın kenarlarında bir rol oynamış ve nadiren merkezi bir konuma gelmiştir. Genellikle piyasa ilkeleri olmayan unsurlar ağır basmıştır – Polanyi, bu iddiasını piyasaların genellikle "sosyal sistemce özümsenmesi" olarak ifade etmiştir.

Polanyi, inandırıcı biçimde insan topluluklarının çoğunun iki ilkeye göre örgütlendiğini gösterir: *Karşılıklı davranış* ve *yeniden bölüşüm*. Karşılıklı davranış, toplumun her üyesinin diğerlerine karşı görev ve sorumlulukları olduğu fikrine gönderme yapar. Buna yeniden bölüşüm kavramı eşlik eder; toplumun daha az zengin olanlarına sistematik biçimde zenginlik transferi yapılır. Bu nedenle, bu tür toplumlarda iktisadi yaşamın bireysel birikimi azamileştirmek üzere örgütlenmesi fikrine yer yoktur. Bunun yerine kolektif bir rehber ilke vardır: Toplumun bütün üyelerinin refahının sağlanması. Dolayısıyla böyle toplumlarda "toplum benzer kötü koşullarda olmadığı sürece birey için açlıkla karşı karşıya kalma tehlikesi yoktur."[8]

Birçok antropoloğun dikkati çektiği gibi bununla tutarlı bir biçimde insan toplumlarının çoğu, muazzam özel servet biriktirenlere karşı büyük saygınlık göstermekten ziyade zenginliğini yaygın ve cömertçe paylaşanlara değer vermiştir. Gerçekten de çoğu kültürde, paylaşım amacı birikimin yegâne güdüsüydü. Geniş bir yelpazedeki toplum ve kültürlerdeki kanıtları özetle-

yen antropolog Marshall Sahlins'e göre "Aslında zenginlik biriktirmenin amacı genellikle bunu dağıtmak içindi".[9]

Kısaca, eğer karşılaşsalardı, insan kültürlerinin çoğu kapitalist güdülerden ve değerlerden tiksinirdi. Bireylerin özel servet yığmak amacıyla birikim yapması,birini sömürmesi, aldatması ve hile yoluna sapması fikrinin garip bir anti-sosyal davranış olduğu düşünülürdü. Ebedi olması bir yana, piyasa ekonomileri ve kâr dürtüsü yakın zamanların bir gelişimidir ve ancak zora başvurarak karşılıklılık ve yeniden bölüşüm pratikleri yok edilerek yerleşmiştir. Örneğin Kanada'da hükümetler, Yerlilerin ihtiyacı olanlar için yeniden bölüşüm yaptıkları hediye verme törenlerini (potlatch) yasadışı ilan etmiştir. Bu törenlere katılanların ilk kez 1884'te suçlu muamelesi yapılmasından beş yıl sonra federal Yerli İşleri Bakanı hükümet politikasını şöyle açıklamıştı: "Kabile düzenine ya da komünist sisteme mümkün olan her yolla hücum edilmiş ve yerine bireysel sorumluluk ruhunu aşılamak için her çaba gösterilmiştir."[10] Başka bir deyişle bireyci çıkarcılık, sahip olma ve biriktirme ancak eski komünal ve kooperatif pratikleri yıkarak teşvik edilmiştir. ABD'den Avustralya'ya kadar Yerli halkın ortaklaşacılığını yıkmak için benzer çabalar sürmüştür.

Kapitalizm öncesi toplumların romantik bir şekilde ele alınmaması önemlidir çünkü onların da kendi eşitsizlik ve baskılama ilişkileri vardı. Ama antropolojik ve tarihsel kanıtların da kapitalizmin doğallığına ilişkin iddiaları tamamen çürüttüğünün farkına varılması benzer biçimde önemlidir. Sadece kapitalizmle birlikte bütün mal ve hizmetler piyasa metaları haline geldi ve en önemlisi toprak ve işgücü metalaştı. Ama bu –toprak ve işgücünün sistematik olarak metalaştırılması– tarihte örneği görülmeyen bir olgu olup daha önceki sosyal yaşamın dokusunun tahribini gerektirmiştir. Pek çok toplum bazı malların alınıp satılmasını kabul etmekle birlikte çoğu, toprağın ve insanın işgücünün alınıp satılabilmesi fikrini iğrenç bulurdu. Yalnızca yaşamın bütün yönlerinin metalaştırılması –en önemlisi insa-

nın işgücü– her şeyin bir fiyatı olduğu kapitalist toplumu yaratabilirdi. İnsan ilişkilerinde bu muazzam devrimin nasıl olduğunun anlaşılması, yaşadığımız dünyanın anlaşılması için de hayati önemdedir.

İşgücü piyasasının yaratılması: Yoksula karşı kapitalizmin ilk savaşı

Kapitalist toplumun ayırt edici özelliği insanın işgücünün metalaştırılmasıdır – ve bu husus erken modern İngiltere'yi diğer uluslardan farklılaştırır. İngiltere uzun mesafeli ticareti geliştiren ya da dünyanın diğer kısımlarını yağmalayan ilk ülke değildi. 15. 16. ve 17. yüzyıllar boyunca Portekiz, İspanya ve Hollanda gibi ülkeler bu açıdan İngiltere'den daha ilerdeydi. İngiliz toplumunu zaman içinde Avrupalı rakiplerinden ayıran, yalnızca bu ülkede, kapitalist gelişmenin anahtarı olan, yaygın bir işgücü piyasasını kurmasıydı.

İşgücü piyasası teriminin kendisi yanıltıcı olabilir. Her şeye rağmen belirli malların piyasalarıyla –tahıl, otomobil ya da bilgisayar gibi– işgücü piyasası arasında dünya kadar fark vardır. Yalnızca sonuncusunda insanın gücünün ve kapasitesinin alınıp satılması söz konusudur. Diğer bir deyişle işgücü piyasalarında sadece belirli bir malın değil daha ziyade insanın yaşam faaliyetinin önemli bir unsurunun (bazen işgücü olarak tanımlanır) ticareti yapılır. Polanyi'nin dikkat çektiği gibi meta olarak işgücünün alınıp satılması "bu belirli metanın taşıyıcısı olan insanı etkilemeden" gerçekleşemez.[11] İşgücü piyasasında her iktisadi işlem doğrudan insan yaşamının temel niteliklerini etkiler – maddi, sosyal ve manevi. Ücret karşılığında işgüçlerini satanlar, yapılacak işin nihai kontrolünü, koşullarını, hızını ve örgütlenmesini kapitaliste teslim ederler. Yaratıcı enerjimizin kişisel kimliğimizin özgün bir kaynağı olarak ele alınması yerine, "üretim koşullarının sahipleri yaşayan işgücüne şey muamelesi yaparlar".[12] Sonuç, derin bir kişisel yabancılaşmadır; yaşamın anlamının içinin boşaltılmasıdır. Göreceğimiz üzere, bu neden-

le yoksullar tarih boyunca yegâne yaşam vasıtası olarak işgücü piyasalarına sürülmeye karşı direnmişlerdir.

Bu ilişki üstüne düşüncelerini Karl Marx, kapitalist sistem altında çalışmayı, *işçinin yabancılaşması* olarak açıklar. İşgücünün denetimini başkasına bırakan işçi, insanlığının asli bir bölümüne yabancılaşmasının ıstırabını çeker.[13] Marx, özlü bir pasajında şöyle der:

> İşgücünün kullanılması, emek, işçinin kendi yaşam faaliyeti, yaşamını ortaya koymasıdır. Ve bu hayati faaliyetini, yaşaması için gerekli şeyleri almak amacıyla başka bir kişiye satar. Böylece onun yaşam faaliyeti sadece var olabilmesini sağlar. Yaşamak için çalışır. Emeğinin yaşamının bir parçası olduğunun farkına bile varmaz; bu daha ziyade yaşamından yaptığı bir fedakârlıktır. Bu, başkasına devrettiği bir metadır.[14]

Başka bir deyişle işçinin çalışması yaşamının bir aracıdır ama yaşamın kendisi değildir. Gerçek yaşam işten sonra "serbest zaman"da başlar yani çalışmaktan uzaklaşıldığında. Bilindik "Çok şükür, bugün cuma" tabiri, çalışmanın çoğunluk için baskılayıcı, yabancılaştırıcı, sıkıntı veren ve insanlıktan çıkarıcı bir şey olduğunun hüzünlü bir kabulüdür. Tabii işler kapitalistin bakış açısından çok farklıdır.

İşçi, iş koşullarının denetimini kapitaliste bırakmakla yabancılaşır, kapitalist ise onu sömürme konumundadır – işçiyi, ödediği ücretin değerinin ötesinde iş yapmaya zorlar. Gerçekten de işlemin kapitalist açısından esas noktası budur: İşçileri satın alarak, ödenen ücretten daha fazla değer üretmelerini ve kendisinin kâr etmesini sağlamak. Ücret ile işçinin üretimi sayesinde elde edilen değer arasındaki fark –artıdeğer denir– kapitalizmdeki muazzam eşitsizliğin sırrıdır: İşçilerce üretilen büyük miktarda zenginlik üretim araçlarına sahip olan sınıfın elinde birikir.

Ama işçiler böyle bir alışverişi niye kabul eder? Neden sömürüye boyun eğerler? Açık gerçek, değişik toplumlarda insanların her zaman bu düzenlemeye karşı çıktıklarıdır. Az uygun da olsa

herhangi bir seçenek olduğunda insanların büyük çoğunluğu, çiftçiler, balıkçılar, avcılar ve benzerleri, kapasitelerini bir alıcıya satmaktansa riskli koşulları tercih ederler. Ancak yaşamak için hiçbir seçenek kalmayınca, kısaca bütün başka iktisadi seçenekler onlardan alınınca, insanlar istemeyerek ücretli işçi yaşamını kabul ederler.

İngiltere'de 16. ve 17. yüzyıllarda milyonlarca köylü topraklarından koparılarak ücretli işçi sınıfı yaratıldı. Sadece hem topraklarından, hem de kişisel mallarından (genellikle bir tür kiracılıktan kaynaklanan şeylerden) bütünüyle mülksüzleştirildikleri zaman ve *ortak topraklara* erişimleri engellendikten sonra büyük sayıda İngiliz yoksulu ücretli işçi olmuş ve iş piyasasının disiplinine boyun eğmiştir.

Kapitalizmden önce var olan feodal toplumda köyler lorda (çoğu köylülerce kira ve hizmet karşılığında işlenmekteydi); çayırlar ve ormanlar ise bütün olarak topluma aitti; topluma ait topraklarda hayvancılık, balıkçılık, avcılık yapılıyor, ürün yetiştiriliyor ve odun toplanıyordu. Herkes, sadece köy toplumunun bir üyesi olduğu için bu tür toprakların ortak kullanım hakkına sahipti.[15] Avrupa'daki milyonlarca dönüm ortak toprak, yoksulların yaşaması için vazgeçilemez önemdeydi. Genellikle kişisel kullanım için ayrılan küçük bir toprak parçası, av hayvanı, balık, böğürtlen elde etmek ve (eğer bir inekleri, domuzları ya da birkaç koyunu varsa) otlak olarak kullanmak bakımından büyük bir dayanak oluyordu. Buna ek olarak, Avrupa'nın çoğunda, tarlaların birbirinden çitlerle ayrılmadığı (kapatılmadığı) açık tarım yapılmaktaydı; çiftçiler kendi kişisel topraklarına ya da ortak topraklara başkalarının elindeki topraklardan geçerek giderlerdi.

16. ve 17. yüzyıllarda İngiliz kırsalında dramatik iktisadi ve sosyal değişimler gerçekleşti; doğmakta olan kapitalist toprak sahipleri ve zengin çiftçiler köylüleri topraklarından ayırmak için büyük bir savaş başlattılar. İngiliz toprak sahipleri, kiraları yükselttiler, mahkemelerde köylü mülkiyetine karşı davalar açtılar ve ipotekli borçlunun malını ipotekten kurtarma hakkını

kaldırarak yüzlerce köylüyü topraklarından ettiler. Zengin çiftçiler bu toprakları ele geçirip büyük çiftlikler kurdular; toprak sahiplerine yüksek kiralar ödediler ve topraksız köylüleri ücretli işçi olarak kullandılar. Ama hâlâ büyük sayılarda mülksüzleştirilmiş köylü işçi piyasasına girmeye direnmekteydi. Birçoğu, işverene işgüçlerini satmaktansa, ortak topraklarda yaşayabilmeyi umut ederek kulübeler yaptı. Bunun sonucunda doğmakta olan kapitalist sınıf ortak topraklara karşı bir savaş başlattı ve mümkün olabilen her yerde bunları özel mülkiyetine kattı.

Bu sürecin önemli bir parçası *kapatma* diye bilinir –önceden herkese açık olan ortak toprakları kapatmak için etraflarına çitler, tel örgüler çektiler– bu harekette, doğrudan köylüleri topraktan atmanın merkezi bir önemi oldu. Kapatma karşıtı ayaklanmaların çoğunda çitlerin parçalanması şaşırtıcı değildir. Gene de zorbalıkla, hileyle, şiddet ve manipülasyonla giderek daha çok toprak kapatıldı – muhtemelen 1600-1760 arasında toprakların yüzde 30'u böyle kapatıldı. Ortak toprakların merkezi bir önemde olduğu bir sosyal düzen sistematik biçimde özelleştirilmiş mülkiyet rejimince aşındırılmıştır.

Bir kere zengin ve güçlüler, ortak toprak sisteminin (ve bunun bir parçası olan ortak hakların) yıkımını harekete geçirdikten sonra bu süreci parlamentoyla mühürlemişlerdir. Burada, diğer zengin toprak sahipleriyle birlikte özel Kapatma Yasaları çıkararak zengin toprak sahiplerine yasal hak tanımışlar ve yoksulları hayati geçim kaynaklarından mahrum etmişlerdir. 1760-1830 arasından en az 6 milyon dönüm ortak toprak parlamento kararlarıyla kapatılmıştır.[16] Bu yasalar kır yoksullarının geçim kaynaklarını korumak için çaresizce mücadele vermelerine yol açarak genellikle kırsal kesimde sınıf savalarını ateşlemiştir. Ancak parlamentonun, mahkemelerin, askerleri birliklerin ve üstün silahların desteğiyle otoriteler köylü direnişini ezmişlerdir. Yeni kapitalist düzen Marx'ın ifadesiyle "tepeden tırnağa kan damlayarak, her gözeneğinden kan ve pislik fışkırarak" doğmuştur.[17]

Genellikle yapıldığı gibi kapatmacılar ve özelleştirmeciler, kavgalarını açgözlülerin ve şiddet kullanarak mülkiyeti yağmalayanların bir eylemi olarak değil, yoksulları, yoksulluk ve aylaklıktan kurtaracak büyük bir ahlaki haçlı seferi olarak sunmaya çalışmışlardır. "Ormanlara el konmasını" savunan bir kadastrocu, böylece "bütün ortak toprakların, kullanılmayan arazilerin ve ormanların çevresinde görülen miskinlik, aylaklık ve sefalet yuvalarının ve seralarının yok edilmesiyle daha fazla tarımsal istihdam yaratılacağını" iddia etmiştir.[18]

Buna rağmen, sınıfının açgözlülüğünü insanların moralini yükselten bir hizmet olarak sunan bu broşürün yazarı aynı zamanda amacın "tarım için ilave yararlı eller" yaratmak olduğunu" kabul etmiştir. Topraksız ücretli işçi sınıfının –yaşamaları için işgüçlerini satmaktan başka imkânları olmayan insanların– yaratılması kapitalist gelişimin temelidir. Çünkü emekçi sınıf ya da proletarya artıdeğer yaratarak (ödenen ücretten fazla değer) kapitalist kârı ve birikimi mümkün kılar. Aşağıdaki tablo yaratılan bu sınıfın muazzam ölçekte olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.1 İngiltere ve Galler Bölgesi'nde Topraksız Köylü Sayıları 1086-1640

Tarih	Nüfus (milyon)	Topraksız köylü sayısı
1086	1,1	66.000
1279	3,3	330.000
1381	2,1	42.000
1540-67	2,9	360.000
1600-10	3,7	1.312.500
1620-40	5	2.000.000

Kaynak: D. McNally, *Against the Markets*, Tablo 1.1'den uyarlanmıştır, s. 9.

1540'tan 1640'a kadar geçen 100 yılda topraksız köylü sayısında bir patlama görülür: 1 milyonun üçte birinden 2 milyona, İngiltere ve Galler nüfusunun yüzde 10'undan yüzde 40'ına çıkmıştır. Yüzyıl boyunca milyonlarca insanın yaşam koşulları

dramatik ve dönüşü olmayan biçimde değişti. Artık sayısız nesiller boyunca aileleriyle birlikte çalıştıkları köy toplumları yoktu; köklerinden kopartılan topraksız yoksullar piyasada zengin alıcılara işgüçlerini satmak zorundaydılar. Tablo 3.2'nin gösterdiği gibi 17. yüzyıl bitmeden köylülerin çoğu ücretli işçi olmuşlardı.[19]

Tablo 3.2 Ücretli İşçi Olan İngiliz Köylülerinin Oranı, 1086-1688

Tarih	Ücretli İşçi olarak Çalışan Köylüler (%)
1086	6
1279	10
1380	12
1540-59	11
1550-67	12
1600-10	35
1720-40	40
1688	56

Kaynak: Richard Lachman, *Form Manor to Market: Structural Change in England 1530-1640, s. 17.*

Tabii her zaman ücretli işçiliğin bir alternatifi vardı: Dilencilik yapmak. Bu seçeneği ortadan kaldırmak için çok ağır cezalar öngören Serserilik Yasaları çıkarılarak sadaka isteyen sağlıklı bireylere suçlu muamelesi yapıldı. 1530'da yasa güçlü kuvvetli avare insanların vücutlarından kan akıncaya kadar kırbaçlanmalarına, bundan sonra hapsedilebileceklerine karar verdi. 1547'de çıkarılan bir yasa, bir şikâyetçinin başvurması durumunda, çalışmayı reddeden herhangi birisinin kırbaçlanabileceğine, zincirle bağlanabileceğine ve köle yapılabileceğine izin verdi. 1572'deki bir yasaya göre izinsiz çalışan dilenciler acımasızca dövülebilir ve sol kulakları damgalanabilirdi.[20] Bu yasaların bütün amacı insanları ücretli işçiliğe yöneltmekti. İki yüz yıl sonra savaş 1744 Serserilik Yasası'yla sürdü; hâkimlere dilencileri, işportacıları, kumarbazları, gezici oyuncuları, Çingeneleri ve "her zamanki ortalama ücretlerle çalışmayı reddedenleri" kır-

başlatma ya da hapsetme yetkisi verildi. [21] Doğal bir şey olması bir yana, insanlar zorla ücretli işçiliğe doğru itilmeliydi. Ve bugün olduğu gibi işçi piyasasının disiplinine uyamayanlar ya da buna isteksiz olanlar basitçe hapsedilmekteydi; geç 18. yüzyılda hapsedilen ve idam edilenlerin sayısı hızla yükseldi; bu, kapitalizm için can alıcı önemi olan "sanayi devrimi"nin başlangıç dönemiydi.[22]

Dolayısıyla kapitalizm, önceki kapitalist olmayan yaşam biçimlerine karşı yapılan şiddetli ve kanlı mücadelelere dayanarak doğmaktaydı. Ancak köylüleri topraklarından sürerek, ortak toprakları kapatarak, yoksulların kulübelerini yıkarak, "avareliği" suçlayarak ve yeni bir cezalandırma sistemi getirerek, kapitalist işgücü piyasası yaratılabilmekteydi. Söz konusu olan "serbest piyasa kapitalizminden" kendiliğinden çıkan doğal bir toplumsal yaşam değil önceki sosyal düzenlemeleri yıkarak gelişen bir sistemdi. Ya da Polonyi'nin biraz alaylı biçimde ifade ettiği gibi "*laissez faire* planlanmıştı".[23] Aynı şey bugün için de geçerlidir. Neoliberal sınırlanmamış kapitalizm ütopyası, yoksullara ve ortak varlıklara karşı savaş açarak yaratılmaktadır. Gerçekten de bu tür mücadelelerin işareti ve kapitalizmin doğuşunun göstergesi de olan "yeni kapatmalar" hâlâ çok canlıdır.

Küreselleşme ve "küresel ortak varlıkların" kapatılması

Nasıl kapitalizmin yükselişine ortak kaynakların –özellikle ortak toprakların– yaygın biçimde kapatılması ve özelleştirilmesi eşlik etmişse, çağdaş kapitalizm de bu süreçleri devam ettirmekte ve yoğunlaştırmaktadır. Kapitalist ekonomi birkaç yüzyıldan beri var olmaktadır; doğal, insani ve çevresel ortamların büyük bölümü şu ana kadar metalaştırılmaktan kurtulmuştur – yani özel kişilerce sahiplenilen, alınıp satılabilir meta olmaktan.

Tarih boyunca toplumların çoğunda, temel mal ve hizmetler ortak mülkiyetteydi; bunlar toplumların ortak varlıklarıydı.

Genellikle okyanusların, göllerin, nehirlerin, uzay ve atmosferin kamusal mallar olduğu düşünülmüştü. Çiftçilik ve tohumlarla ilgili geniş bir yelpazedeki bilgi ve insan pratikleri de benzer biçimde değişik toplumların geleneksel ortak "mülkiyetiydi". Ama günümüzde bütün bunlar özelleştirilmekte ve metalaştırılmaktadır – çiftçilerin kullandığı tohumların genetik yapılarından insanın genetik kodlarına kadar. Küresel ortak malların bir parçası olan –su, tohumlar, yağmur ormanları ve yaşamın genetik düzeni gibi– şeyler şimdi özelleştirilmekte ve metalar olarak piyasaya sürülmektedirler. Aynı anlayışla, genellikle herkesin yararlanabileceği ortak hizmetler olarak düzenlenmiş olan eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetler artık hızla metalaştırılmaktadırlar.

Ortak zenginlikler, kamusal alandan özel sektöre devredilme sürecinde. Özel yatırımcıların hakları garantili biçimde korunurken, küreselleşme, çoğu insanın düşünemeyeceği ölçüde, metalaşmayı yaygınlaştırmaktadır. Gerçekten de eğer küreselleşmeyi stenografik bir biçimde ifade etmek istersek *küresel metalaşma*'dan daha beter bir terim bulamayız. Ya da kapitalizmin başlangıçtaki yükselişine atıfla "yeni kapatmalara" tanık olduğumuzu söyleyebiliriz.[24] Aynı dram İngiltere'de kapitalizmin doğuşuna yol açtı –muazzam mülkiyet yağmalaması, yoksulların mülksüzleştirilmesi ve onların işgücü piyasasına mülksüz işçiler olarak sürülmeleri– şimdi bu, dünyanın değişik kesimlerinde uygulanmaktadır.[25] Ve bir kez daha milyonlarca yaşama acı çektirilmektedir.

Küreselleşme, tarım ve toprak mücadelesi

Küreselleşme gündeminin çok az yönü DTÖ, IMF ve Dünya Bankası'nın "kalkınmakta olan ülke" tarımlarına yaklaşımından daha gülünçtür. Bu kurumlar Kuzey'de tarımın korunmasını desteklerken, Üçüncü Dünya'da büyük çaplı ihracata yönelik tarımı teşvik etmişlerdir. Sonuç, gıdada kendine yeterlik, Güney'de köylülerin ve küçük çiftçilerin geçimi bakımından felaket olmuştur.

Küreselleşmecilerin gülünçlüğü, sözde "serbest ticaret" anlaşmalarıyla Batı tarımının korunmasını sağlamalarıyla başladı. İkinci bölümde tartıştığımız üzere Avrupa, ABD ve Kanada tarımlarını yoğun biçimde, yılda 360 milyar dolara ulaşan miktarlarda desteklediler – bu sübvansiyonlar fiilen tarımla ilgili DTÖ anlaşmalarıyla garantiye alındı.[26] Avrupa ve Kuzey Amerika'daki büyük sayıda çiftçinin mali olarak desteklenmesi sağlama alındı; bu destekler tarım ürünlerinde küresel bir bolluk yaratarak fiyatların düşmesine yol açtı. Böylece Üçüncü Dünya üreticileri, aşırı fazla ürünle dolmuş, Batı'dan gelen ürünlerin desteklendiği dünya piyasalarında rekabet etmeye zorlandılar; bu, hiçbir zaman kazanamayacakları bir rekabetti.

Sadece iki ürünü ele alayım: Şeker ve pamuk. Avrupa Birliği'nde (AB) şeker üreticilerine, dünya piyasa fiyatından *dört misli* fazla ödeme yapılıyor. Daha sonra AB, şeker dünya piyasalarına çıkarken ihracata bir milyar daha sübvansiyon veriyor. "Serbest" olmaktan ziyade piyasada şike var; Avrupalı üreticiler dünya piyasalarındaki fiyatlarla alakası olmayan bir kazanç sağlıyorlar. Ama bu sübvansiyonlar sayesinde yaşanan büyük şeker bolluğu, dünya fiyatını olabileceğinin 1/3'ü altına indiriyor. Ve böylece Mozambik'in Brezilya'nın, Tayland'ın ve Güney Afrika'nın yoksul çiftçileri kaybediyor. Aynı şey ABD pamuk sanayisi için geçerlidir. ABD tarım bakanlığı 20.000 pamuk üreticisine 5 milyar dolara yakın sübvansiyon veriyor – Bu, ABD'nin Sahra altı Afrika'ya yaptığı bütün yardımlardan fazladır. Şekerde olduğu gibi pamukta da sübvansiyonlar dünya piyasasındaki fiyatları düşürüyor, Mali, Burkino Faso ve Benin gibi Afrika ülkelerinin yoksul çiftçilerini inanılmaz zorluklara uğratıyor. Gerçekten de ABD sübvansiyonları nedeniyle dünya pamuk fiyatlarının düşmesinin, Mali'deki yoksulluk oranının 2001-2 arasında nüfusun yüzde 37'sinden yüzde 59'a fırlamasından sorumlu olduğuna inanılıyor.[27] Mide bulandırıcı ikiyüzlü serbest ticaretle ilgili konuşmaların arkasında milyonlarca insan, dünyanın en güçlü hükümetlerinin korumacı uygulama-

larından dolayı doğrudan etkileniyor ve yoksulluğa katlanmak zorunda kalıyor.

Ve bütün bu dinamikler, döviz kazanmak ihtiyacında olan yoksul borçlu ülkeler (borçların ödenmesi için döviz gerekiyor) ihracata yönelik tarımı teşvik ettiklerinde daha da beter hale geliyor. Ne de olsa iç piyasa için üretim yabancı para kazandırmıyor; bu, sadece tarım ürünleri ihracatı ile mümkün. Ama yoksul ülkeler birbiri ardına ihracatı teşvik ettikçe, dünya piyasalarında daha da çok mal bolluğu oluyor ve fiyatlar baş aşağı gidiyor ve genellikle Üçüncü Dünya çiftçilerini daha da yoksullaştırıyor. Bu eğilimin açık bir örneğini dünya kahve piyasası vermektedir. Mali gibi borçların baskısının altında ezilenler, özellikle de Vietnam, giderek daha çok toprağı kahve üretimine ve ihracatına ayırmaya başladı ve şimdi Kolombiya'yı gölgede bırakarak Brezilya'dan sonra bu ülke dünyanın ikinci büyük üreticisi durumuna geldi. Ama dünya piyasalarına bu kadar çok kahve boca edilmesi fiyatların sadece 2001'in ortasında, 36 yılın en düşük seviyesine düşmesi sonucunu doğurdu. Sonra Güney Amerika'da bol yağmur yağması, kahve hasatının gelecekteki anlaşmalar bakımından rekor bir seviyeye ulaşacağı umudunu yeşerttiyse de fiyatlar pound başına yüzde 42,5 gibi rekor bir seviyeye düştü – 1997'de bir pound'un fiyatı 3,05 dolardı. 2002'ye gelindiğinde kahve üreticileri, ihracatlarından 5 yıl öncesine göre 8 milyar dolar daha az kazanıyorlardı.[28] Bütün bunlar kahve üreticileri ve kahve gelirine dayanan hükümetler için felaket demekti:

> Nikaragua'da kahve toplayıcıları yetersiz beslenmiş çocuklarıyla birlikte sokaklarda yiyecek dilenmektedir. Peru'da bazı aileler topraklarını terk ederken, diğerleri, Kolombiya'da olduğu gibi para kazanmak için uyuşturucu bitkiler yetiştirmeye başladı. Meksika'dan Brezilya'ya kadar on binlerce toprak işçisi işsiz kalarak kentlerin çeperlerine iş aramak için doluştu.[29]

Kahve, sadece muzdan kakaoya kadar uzanan, bu eğilimi izleyen tarımsal malların uzun listesinin en yenisidir. Fiyatların ve üreticilerin gelirinin düşmesi, yoksul çiftçilerin altından kal-

kamayacakları bir borcun içine girmesi demektir. Bu koşullarda genellikle ya mahalli zengin çiftçilere ya da Batılı tarım-sanayisi şirketlerine topraklarını satmak zorunda kalırlar. Birkaç yüz yıl önce Britanya'daki topraksız köylülerin başına gelen, onların da başına gelir; işgücü piyasasına sürüklenerek ücretli işçi grubunu şişirirler. Toprak sahipliği az sayıda kişide yoğunlaşır ve kapitalist işverenler herhangi bir ücretle çalışmaya hazır olan daha çok çaresiz yoksul insan bulur. Bütün bu eğilimler Güney'deki hükümetlerce teşvik edilir, çünkü zengin kapitalist çiftçiler ürettiklerinin daha büyük bir bölümünü ihraç edebilir (zira yoksul çiftçiler ürettiklerini ya doğrudan tüketir ya da başka mallarla takas eder) ve yabancı para girişini sağlarlar.

Her şey birlikte düşünüldüğünde, Batılı tarımın korunması, Üçüncü Dünya borcu, piyasalardaki mal bolluğu, düşen tarımsal fiyatlar ve büyük çaplı ihracata dönük tarımı teşvik eden politikalar bir noktaya yönelerek milyonlarca insanı topraktan koparak işçi piyasasına doğru sürer. Küresel ve yerel kapitalistler böylece bütün dünyada kullanmaya hazır büyüyen bir ucuz işçi havuzu bulurlar. Nüfusun giderek daha büyük kesiminin proleterleşmesi, toprak için mücadelenin doğal bir sonucudur.

Üçüncü Dünya'da çevrenin yıkımı

Geleneksel tarımın ve toprağın kullanım biçimlerinin baltalanmasının yanı sıra küreselleşme politikaları doğal çevreye de korkunç zarar verir. Ailelerini ve kendilerini geçindirecek parayı getiren ürünler yetiştirmek için her şeyi göze alabilen Üçüncü Dünya üreticileri bu baskılar altında toprakların korunmasını, ormanların yaşamını göz ardı eden ve biyo-çeşitliliğe zarar veren yöntemler kullanmaktadırlar. Bunların birikerek artan etkileri akıllara durgunluk vericidir.

Yakın zamandaki bir Birleşmiş Milletler raporu tehlikeye işaret ederek, kontrolsüz ağaç kesme veri alındığında, dünyanın geriye kalan sağlıklı ormanlarını ancak bir mucizenin kurtarabi-

leceğini belirtir. Ormanların kaybı, yaban yaşamının ve biyo-çeşitliliğin tahribine yol açmasının yanında, yağmur sularını tutan ve selleri önleyen ormanlık arazileri de yok etmektedir. Bu risklere rağmen Asya ormanlarının yarısı şimdiden tehlike altındadır; Brezilya ve Endonezya'daki yağmur ormanları; Meksika'da 40 yıl içinde ormanların yarısı yok edilmiştir. Gerçekten de sadece 8 yıl içinde (1993-2000) Meksika 2,78 milyon akre toprak kaybetmiştir – ormansızlaştırılmış alanın büyüklüğü bütün İrlanda toprakları kadardır.[30] Bu sırada Brezilya'da her yıl 15.000 kilometre kare yağmur ormanı yok olmaktadır – Ontorio gölü büyüklüğünde bir alan. Amerikan Bilimleri Geliştirme Derneği'nin 2004 toplantısına göre dünyadaki ekilebilir topraklar 10 yıl içinde kişi başına yüzde 20 azalmış, toplam olarak 300 milyon hektar –Britanya topraklarının 10 katı– artık yiyecek üretilemeyecek kadar kötüleşmiştir. Ormansızlaşmayla birlikte küresel ısınma –ki bu sanayi kirliliğinin yarattığı sera etkisinin sonucudur– dünya gıda üretimi için büyük bir tehlike oluşturmaktadır. İklim değişikliği sonucunda, Birleşmiş Milletler'in tahminine göre dünyanın en yoksul 40 ülkesinde gıda üretim kapasitesinin yaklaşık 1/5'i azalacaktır. 2008'e gelindiğinde bu ülkelerdeki gıda kıtlığı 60 milyon ton olacaktır ki, bu yoksul insanlar için astronomik bir miktardır. [31]

Bu gidişatı tersini çevirmeye izin vermek yerine şimdiki küreselleşme sadece bu eğilimleri artırmaktadır. İhracat ürünleri yetiştirme telaşı çevreye daha da zarar vermektedir. 1980'lerin başında sadece bir örneğe bakalım; borçlu ülkelerin organik, gölgede yetiştirilen kahve yerine daha yüksek verim almak amacıyla güneşe dayanıklı türler üretmesi teşvik edilmiştir. Borçlarını ödeyebilmek için döviz ihtiyacında olan Brezilya ve Kolombiya gibi ülkelerde tam da bu yapılmıştır. Gölgede yetiştirilen kahve, ağaçları ve biyo-çeşitliliği korurken, güneşe dayanıklı çeşitlerde bu olmamaktadır.[32] Neticede, gölgede yetiştirilen kahve üretiminin terk edilmesiyle çevre krizi daha da kötüleşmiştir – bütün bunlar IMF ve Dünya Bankası'nın zorlamasıyla olmaktadır.

Benzer eğilimler başka yerlerde de görülür. Örneğin Haiti'de her yıl geçinmeye çalışan çaresiz köylülerce 30 milyon ağaç kesildiği için ormanların yüzde 90'ı kaybedilmiş durumdadır. Ve Kongo'da her yıl 3.000 mil kare bereketli yağmur ormanı tahrip edilmektedir.

En kötü çevre felaketinin tam da Dünya Bankası ve IMF'nin egemenliğindeki Üçüncü Dünya ülkelerinde gerçekleşmesi rastlantı değildir. Başlangıcından beri küreselleşmenin yeni sömürgeci bir niteliği olmuş, Üçüncü Dünya, yağmalanmaya hazır ucuz işgücü ve doğal kaynak gettosu ve Batı'nın çöplerini, sanayi atıklarını ve çevre kirletici maddelerini boca edeceği yer olarak görülmüştür. Örneğin 1991'de, Dünya Bankası baş iktisatçısı Lawrence Summers, dağıttığı bir notta "zehirli maddelerin en düşük gelirli ülkelere boca edilmesinin arkasındaki iktisadi mantığın kusursuz olduğunu düşünüyorum" demiştir.[33] Böylece biyosfer tahrip edilirken, zararlar eşitsiz biçimde dağıtılacaktı – Güney ve Kuzey'deki yoksul topluluklar en çok etkilenecekti.

Bu nedenlerle sosyal çözümler olmadan çevre sorunları çözülemez. Orta Amerika'da emperyalizmin mirasını ve çevresel yıkımı inceleyen Daniel Faber, "Orta Amerika'daki insanların yoksulluğu gibi yaygınlaşmakta olan çevre krizinin kaynağı da toprakların ve doğal kaynakların adaletsiz dağılımıdır" sonucuna ulaşmaktadır. Çevre krizinin ve toplumsal eşitsizliklerin, "tek bir sürecin iki yüzü" olduğunu haklı olarak söylemektedir.[34]

Toprak krizi: Hindistan'da tarım ve kırsal yoksulluk

Dünya Bankası'nın tarımsal "başarı öykülerinden" birisi olan Hindistan'da, toprak dağılımı, çevresel bozulma ve kırsal yoksulluğun birbirleriyle ilişkisi keskin biçimde görünür olmuştur. 1960'larda Hindistan tarımında başlatılan "Yeşil Devrim" denen şey, büyük ölçekli, merkezileşmiş, yoğun kimyasallar kullanılan çiftçiliğin yolunu açmıştı. Tarım ilaçlarının ve kimyasal gübrenin fiyatlarının yüksekliği, maliyeti artırmış, pek çok köy-

lü iki yakasını bir araya getiremez olmuştu. Bunun sonucunda, Hindistan'ın çoğunda kırsal nüfusun daha fazla toprak sahibi olmasını amaçlayan toprak reformu uygulamalarına rağmen, köylüler genellikle kendilerini ağır borç yükü altında bulmuşlardı.[35] Neticede, toprak reformunun gerçekten yürütüldüğü durumlarda bile, büyük çaplı ticari çiftçiliğin teşvik edilmesiyle reform baltalanmıştır. Bir araştırmacıya göre Yeşil Devrim'den önce Hindistan köylülerinin yüzde 18'inin toprağı yokken, devrimden sonra tam 1/3'ü topraksızlaşmıştır.[36]

Bu eğilimler, Hindistan'ın borçlarını ödemek için yeni bir borca ihtiyacı olduğu 1991'de IMF'nin bir iktisadi operasyonu dayatmasıyla hızlandı (gerçekten de maliye bakanlığına yönelik Hindistan hükümetinin temel politika belgeleri doğrudan IMF ve Dünya Bankası'nca yazılmıştır). Her durumda bu kurumlar giderek artan vurguyla ihracata dönük tarımı teşvik etmişlerdir. Bir zamanlar yerli halkın tüketimi için gıda üretimine ayrılan topraklar artan bir hızla ihracat ürünleri yetiştiren topraklara dönüştürülmüştür:

> Kerala'da çok büyük orman alanları ve çeltik tarlaları kauçuk, kahve ve hindistancevizi üretimi plantasyonlarına dönüştürüldü. Her yıl yaklaşık 25.000 hektarlık verimli çeltik tarlası (pirinç üretimi) bu alanın dışında kullanılmaya başlandı. Bu yapısal dönüşüm sadece Kerala'ya özgü değildi; ülkenin hemen hemen her yerinde gerçekleşmekteydi. Ticari ürünler, temel gıda maddelerinin yetiştirildiği verimli toprakları yalayıp yutmaktadır. (…)[37]

Geçimlik üretimden ticari çiftçiliğe geçişle birlikte iç tüketim için gerekli gıda arzı azaldı. Daha önce kendine yeterli olan Üçüncü Dünya ülkeleri giderek daha fazla gıda ithal etmek zorunda kaldı; böylece ürünlerine yeni pazarlar arayan Avrupa'nın ve ABD'nin tarımsal gıda şirketleri peşinde koştukları pazarlara kavuşmuş oluyordu. Bu koşullarda yoksul Üçüncü Dünya ülkeleri, özellikle de topraklarından sürülenler, artık eskisi gibi yiyecek tüketemez oldular – ve bu süreç kötü beslenme ile ar-

tan yoksulluğu tetikledi. 1970'lere göre Hindistan'daki yetersiz beslenme oranı yüzde 10 arttı.[38] Kapsamlı bir araştırma, dört yaş ve altı Hindistanlı kızların ve erkeklerin yüzde 47'sinin, erişkinlerin yüzde 48,5'inin yetersiz beslendiğini göstermektedir.[39] Bu eğilimler Haryana eyaleti gibi Hindistan'ın yakın zamanda iktisadi canlılık gösteren yerlerinde bile vardır. Bir araştırmacının gösterdiği gibi, artan tarımsal üretime ve iyileşen kişi başına gelire rağmen mutlak yoksulluk içinde olan insanların sayısı 1990'lar boyunca yükselmiştir. Bu durumun sadece bir anlamı vardır; iktisadi büyümenin yararları giderek daha eşitsiz biçimde paylaşılmaktadır – ve zengin ile yoksul arasındaki fark açılmaktadır.[40] İşte geçen bölümde sözü edilen binlerce yoksul ve umutsuz köylü intiharının bağlamı budur.

Bu nedenle zaten mal bolluğu içindeki dünya piyasası veri iken, küreselleşmecilerin tarımsal ihracata dönük üretime bel bağlanmasını savunan gündemi, Batı'dan yiyecek ithalatına bağımlılığı, toplumsal eşitsizliği, kırsal yoksulluğu ve kötü beslenmeyi artırmıştır. Bu şablonun genel olarak işleyişini bir eleştirmenin haklı değerlendirmesi, "Üçüncü Dünya tarımının yeniden iktisadi olarak sömürgeleştirilmesi" olmuştur:

> Tarımsal alanda sömürgeci belirtinin yapısal özellikleri –ihracatın artması, yerel nüfusun daha yoksul çoğunluğunun temel gıda tüketimin azalması– kalkınmakta olan bütün dünyada tekrarlanmaktadır (…)
>
> (…) Giderek artan sayıda kalkınmakta olan ülkeye aynı politikalar gerekli kılındıkça, birbirleriyle benzer ürün ihracatında rekabete zorlandıkça, düşen fiyatlar karşısında ihracat miktarı yükselse de gelir azalmaktadır. Bugün tanık olduğumuz, Üçüncü Dünya tarımının yeniden iktisadi olarak sömürgeleştirilmesidir (…)[41]

Kırsal kesimlerde topraksız yoksulların sayılarındaki artış doğrudan doğruya bu gündemin sonucudur. Benzer şekilde kendi topraklarından geçinemeyen kırsal hane halklarının sayısı artmakta ve değişik biçimlerde başkaları için çalışmak

zorunda kalmaktadırlar. Kadınlar, özellikle 1991'de başlayan neoliberalizm ve yapısal uyum programları döneminde asıl yükü çektiler.[42] 1991'de IMF'nin dayattığı yapısal uyum politikalarının sonucunda örneğin, Hindistan'ın kimyasal gübreye verdiği desteği kaldırmasıyla fiyatlar yüzde 40 arttı. Çok büyük sayıda yoksul köylü yıkıma uğradı ya da artık geçinemez olunca ücretli işçilik aramaya başladı ve işçi piyasasına akarak kapitalist çiftçilerin ve yabancı tarım şirketlerinin sevindiği ücret düşüşlerine vesile oldular.[43]

Belki de hiçbir şey topraksızlığın artmasına, küreselleşmecilerin ve birbirini izleyen Hindistan hükümetlerinin dev barajlar yapma saplantısı kadar katkıda bulunmadı. Bu inşaat projeleri birçok hükümet için çok cazipti çünkü Dünya Bankası'nın sağladığı büyük fonlar sayesinde büyük yatırımlar yapılabiliyordu. Buna ek olarak, Hindistan hükümetleri, dev barajların yapımıyla suyun kurak topraklara yönlendirebileceğini ve tarımsal kalkınmayı teşvik edeceğini iddia ediyorlardı. Bilimsel açıdan bu akıl yürütme su götürür. Dahası Hindistan'da yapılan 4.000 büyük barajdan neredeyse hiçbiri kitlelere su ulaştırma vaadini yerine getiremedi. Ama dev barajlar, Gujarat'taki kuraklık çeken ihracata yönelik büyük şeker kamışı plantasyonlarına suyu götürdü. Etkisi büyük olan yaptıkları başka bir şey de milyonlarca insanı topraklarından ve geçim kaynaklarında mahrum bırakmak oldu.

1950'den beri en az 20 milyon insan bu büyük projeler nedeniyle yerlerinden oldu – gerçek rakam bunun iki misli olabilir. Örneğin, Bargi Nagar'da tek bir baraj 162 köyü sular altında bırakarak 114.000 insanın yaşadığı topraklardan koparılmasına yol açtı. İstatistikler milyonların bu projelerle yerlerinden edildiğini ve bunların en az yarısının dilenecek duruma geldiğini göstermektedir. Dahası, yerlerinden edilenlerin yüzde 40'ı –*adivavis* olarak bilinen– Hindistan'ın toplam nüfusunun sadece yüzde 8'ini oluşturan yerli halktı. Dev barajlardan etkilenenler nefes kesen bir cesaretle ve kararlılıkla (6. Bölüm'de tartışıyorum) direnmelerine rağmen kapitalist küreselleşmenin çok bü-

yük güçleriyle karşı karşıya kaldılar. Her zamankinden çok daha ağır ölçüde verilen mahkeme kararları, polis ve asker uygulamaları karşısında yenilenler oldular.

Gene burada da tanıdık kapatma ve yerinde etme öyküleriyle karşılaşıyoruz. Yükselen maliyetler, düşen fiyatlar, kapitalist çiftçilerin ve yabancı tarım şirketlerinin toprakları yağmalaması, çevre için zararlı dev baraj projeleri, hepsi bir noktada birleşerek kırsal yoksulların proleterleşmesinin hızlanmasına ve küresel sermayenin işine gelen işçi havuzunun büyümesine yol açıyor. Yerinden edilen yaşlı bir çiftçi *New Internationalist* muhabirine, "Khatedar [toprak sahibi] olmaktan gündelikçi işçi ve yoksul hale geldik"[44] diyor. Üçüncü Dünya ülkelerinde birbiri ardına bu sözleri duymak mümkündür.

Büyük vuruş devam ediyor: Köylülerin ve Yerli halkların proleterleşmesi

Aynı kalıbın işleyişinden örnekleri, bir ülkenin ardından öbüründe de ayrıntılı bir biçimde göstermek zor değil. Bununla birlikte birkaç örnek bile bu eğilimlerin ne kadar yaygın olduğunu ortaya koyacaktır.

Filipinler – Dünya Bankası ve IMF'nin ihracat amacıyla ticari ürünlerin artırılması için yaptığı baskılarla, 10 yıl içinde hububat üretimindeki 1 milyon dönüm azaldı. İç gıda tüketimi büyük oranda düştü: Yalnızca 1993-1998 arasında hububat üretimi yüzde 20, pirinç yüzde 24 azaldı. 1993-2000 arasında hububat üretimine ayrılan topraklarda 600.000 hektarlık düşüş oldu.[45] Bu arada hindistancevizi, şekerkamışı, muz ve ananas gibi ihracat ürünlerinin üretimi hızla arttı. DTÖ kayıtlarına göre 4 yıl içinde (1994-98) hububat ithalatı yüzde 500 arttı. Pirinç ithalatı şimdi yerli üretimin yüzde 40'ına ulaştı; (geleneksel bir gıda olmayan) buğday ithalatı, yerli pirinç üretiminin yüzde 30'u oldu.[46] Burada da aynı mülksüzleşme ve proleterleşme süreçlerini görüyoruz:

> İhracat için üretimi teşvik etmek için hükümet yerli ve yabancı şirketlere kamusal topraklara ve sahillerle ilgili kaynakların kullanımına ilişkin imtiyazlar tanıdı, yetki belgeleri verdi. Ortak malların özelleştirilmesinin sonucunda geçimlik üretim yapan çiftçiler ve dağlık bölgelerde yaşayan Yerli halklar topraklarından sürüldü, yerlerini büyük maden şirketleri ve kereste plantasyonları aldı.[47]

Endonezya – Madencilik şirketlerine geniş alanlar vermek için tropik yağmur ormanlarının çok büyük bir bölümü kesildi, milyonlarca insan yerinden edildi. Kalimanten adası boyunca 1970'lerde, tomrukçuluğu ve diğer ticari faaliyetleri kolaylaştırmak için 2,5 milyon Yerli yaşadıkları topraklardan atıldı. En kalabalık yer olan Java'dan 3,5 milyon insan başka adalara "yeniden yerleştirildi". Ormansızlaşma, yılda 1,3 milyon hektarlık hızıyla binlerce insanı yerinden ederek sürdü.[48]

Kolombiya – Uyuşturucuya karşı savaş bahanesiyle bütün Kolombiya'da askeri ve yarı askeri güçler, düzenli olarak köylüleri, Yerli halkları ve Afro-Kolombiyalı toplulukları yaşadıkları yerlerden çıkardılar. Bu sürgün, özellikle zengin petrol, doğalgaz ve diğer doğal kaynakların bulunduğu yerlerde haşindi. 2002'de yapılan bir tahmine göre *her yıl* ortalama 1029 Kolombiyalı topraklarından çıkarılmaktaydı.[49]

Meksika – NAFTA'dan çok önce çiftçiler, et ihracatı çok daha kârlı olduğu için mısır ya da fasulye gibi yiyecek üretiminden hayvancılığa geçmekteydiler. NAFTA ihracata yönelik çiftçiliği ve yoksul köylülerin yerinden edilmesini hızlandırdı. Meksika Ekonomik Çalışmalar Merkezi'nin bir araştırmasına göre küçük çiftçilerin yüzde 30'u topraklarından çıkarılacaktır.[50] Yakın zamanda *New York Times*'de çıkan bir makalede de "Meksika'da on binlerce köylünün, doğuştan hakları olduğunu düşündükleri küçük toprak parçalarını terk ettikleri" iddia edilmektedir. Bu davranışın nedenlerini araştıran yazar, bunların NAFTA, düşen fiyatlar ve hükümetlerin tarımsal üreticilere desteğinin azaltması olduğunu belirtmektedir.[51]

Papua Yeni Gine – IMF ve Dünya Bankası'na tamamen teslim olan Papua Yeni Gine hükümeti, geleneksel toprak sahiplerinin haklarının kayda geçirilmesi talebi dahil yoğun bir özelleştirme kampanyasına girişti. Toprakların yüzde 90'ı ortak mülkiyette olduğu için bireysel tapuların verilmesiyle, Dünya Bankası'nın ve IMF'nin isteği doğrultusunda özel toprak mülkiyetinin ve ticari toprak piyasasının geliştirilmesi için açıkça çaba harcanmaktaydı. Buna karşı olan Haziran 2001'deki öğrenci direnişi vahşice bastırıldı, polis en az üç protestocuyu öldürdü.[52]

Honduras – 1998'de 5.000 kişiyi öldüren ve 2 milyon kişiyi yerinden eden Mitch kasırgasını fırsat bilen Honduras hükümeti, Yerli halkın kıyılara 25 mil mesafedeki topraklarının satışını ve yabancı mülkiyetini yasaklayan anayasa maddelerini yürürlükten kaldırdı. Garifunalara ait olan ve 200 yıldır Afrika kölelerinin soyundan gelenlerin yaşadığı Atlantik kıyılarındaki topraklarda, İngiliz kapatmalarını hatırlatan, etrafı kapalı ve korumalı büyük özel malikâneler inşa edildi. Honduras Siyahî Örgütler Koordinasyonu ve Yerli Toplumlar Federasyonu şimdi ortak varlıklarını korumak için tarihsel bir mücadeleye girmiş durumda.[53]

Bütün bu süreçler, kapitalist gelişme için elzem olan, üreticilerin topraklarından ayrılmasının çeşitli biçimleridir. Marx köylülerin mülksüzleştirilme ve ücretli işçi sınıfının yaratılma süreçlerini orijinal ya da sermayenin ilk birikimi olarak tanımlamıştır; böylece insanlar "kitleler halinde", "birden bire ve zorla geçim kaynaklarından koparılmış ve işçi piyasasına serbest, korumasız ve hakları olmayan proleterler olarak fırlatılmışlardır".[54]

Bu sürecin can alıcı noktası insan işgücünün metalaştırılmasıdır. Ve "küreselleşme" denen şey, ister Hindistan'da, isterse Filipinler, Meksika ya da herhangi bir borçlu yoksul ülkede olsun bu sürecin merkezidir. Gerçekten de ilk birikimin hızlandırılması neoliberal dönemim en önemli özelliğidir. Petras ve Veltmeyer'in işaret ettiği gibi:

> (…) kapitalist gelişme süreci çok büyük sayıda üreticiyi üretim araçlarından ayırdı, onları proleterlere dönüştürdü ve dünya çapında 1980'de tahminen 1,9 milyar işçiyi ve çalışanı, 1990'da yaklaşık 3 milyar insanı kapsayan bir işgücü yarattı.

Bu, çok kısa bir sürede küresel mülksüz işçi sınıfının olağanüstü artışının boyutunu göstermektedir. Küreselleşme dramatik bir mülksüzleşme ve insanların kitlesel proleterleşmesi anlamına gelir – ve kapitalistler için fazla işgücü yaratılır. Bu insanlar topraklarından zorla koparıldıkça, şehirlere akarlar ve devasa gecekondu alanlarında çok kötü barınma koşullarında küçücük bir yer edinebilmek için çabalarlar; bu bölgeler şimdi insanların sığındığı en hızlı büyüyen yerlerdir. Bu kentsel ortamlarda yeni proleterlerin yaklaşık yarısı işsizdir ya da yeteri kadar işleri yoktur; "Üçüncü Dünya'daki hızla büyüyen kayıt dışı işlerle şişen kent merkezlerinde ya da kapitalist ekonominin çeperlerinde sadece var olma mücadelesi verirler."[55] Dolayısıyla küreselleşme aynı zamanda işgücünün küresel olarak metalaştırılması ve yoksulluğun küreselleşmesi, küresel proleterleşme demektir – sermayenin sömürmesi için dünya çapında yoksul ve mülksüzleştirilmiş işçi sınıfının yaratılmasıdır.

Yaşam biçimlerinin kapatılması: "Bir zamanlar bedava olan şeylerden para alınmasıdır"

İşgücünün metalaştırılmasının yanı sıra kapitalizm, birbiri ardına insan yaşamının değişik yönlerini metalaştırmak için bir saldırı içindedir. Kapitalizmin bu mantığını iki ana akım iktisatçı açıkça dile getirir: "İktisadi gelişmenin tarihi, bir zamanlar bedava olan şeyleri fiyatlandırmayı içerir."[56] Tabii Polanyi ve başkalarının da gösterdiği gibi bu iddia saçmadır. Eğer buradaki ibarenin yerine "kapitalist gelişimin tarihi"ni koyarsak o zaman çağdaş dünya sisteminin mantığı mükemmel biçimde kavranabilir. Çünkü kapitalist sistem altında insan toplumlarının dayanakları peş peşe özelleştirilmiş ve metalaştırılmıştır. Küresel

metalaşma çağında bu süreçler, sömürgeci çağın toprak yağmalamalarına benzer biçimde oluyor ama bugün yeni kapatmalar daha önce görülmeyen alanları da içermektedir.

İnsan genomunun metalaştırılması

"Entelektüel mülkiyet hakları" bayrağı altında DTÖ, neredeyse her entelektüel buluşa ya da keşfe özel patent hakkı vermektedir – bunlar insanların bildiği ve yüz yıllarca kullandığı bitkiler bile olsa. Ticaretle İlgili Entelektüel Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIP) vasıtasıyla DTÖ küresel patent haklarını saptamaktadır; bunların ihlali, ticari yaptırımlarla cezalandırılmaktadır. Daha şimdiden HIV-AIDS ilaçları ve tedavisinin yanı sıra başka hastalıklar için de önemli anlaşmazlıklar çıkmaktadır.

Bu tartışmaların kaynağı, şirketlerin şimdi belirli insan, hayvan ve bitki genlerinin patentlerini almaları ve bunların üstünde entelektüel mülkiyet hakkına sahip olduklarını iddia etmeleridir. Bunun sonucunda, bu genlerle herhangi bir biçimde uğraşan herhangi bir kişi –ister araştırma ya da tedavi amaçlı olsun– "sahibine" telif hakkı ödemek zorundadır. Şimdi insan genomunun yüzde 20'si özel mülkiyettedir. Şimdi ABD merkezli bir biyo teknoloji şirketi, hepatit C virüsünün bütün genomunun; bir diğer şirket diyabet genlerinin sahibidir. Eğer bu genlerle ilgili herhangi bir araştırma yapmak isterseniz, bu şirketlerin "mülkünü" kullanmak için onlara ödeme yapmanız gerekmektedir. Ve bu mülkiyet hakları uygulamasının insanların sağlığına ilişkin felaket sonuçları vardır.

Özellikle çok çarpıcı bir örnek Amerikan Myriag Genetics şirketinden verilebilir. Göğüs kanserine yatkınlığı gösteren iki genin ve bunların standart kadın genleriyle karşılaştırma sürecinin patentini alan şirket, bu genlerle ilgili teşhis amaçlı testler yapan hastanelere karşı harekete geçmiştir. Gerçekten de Myriad, herhangi bir kadının bu alandaki kendi genlerinin içeriğine erişimini, eğer doktorlar bunları şirketin tesislerinde

incelemiyorlarsa, bloke edebileceğini iddia etmektedir. Bunun sonucunda Kanada hastanelerinde bu testlerin (ki maliyeti yaklaşık 1.330 dolardı) durdurulması emredilmiş; böyle işlemlerin Salt Lake City'deki Myriad laboratuarında 3.850 dolara yapılabileceği belirtilmiştir. Bu maliyetleri karşılayamayan, Myriad'a büyük zarar tazminatları ödemekten korkan para sıkıntısı içindeki British Columbia hastaneleri teşhis testlerini durdurmuşlardır. Bunun binlerce kadının yaşamını tehdit etmesi şirketin bir nebze bile umurunda olmamış; Myriad'ın başkanı, gazetecilere "ticari haklarımızı koruyacağız" demiştir.[57]

İnsan embriyonun kök hücre patentini almış olan firmalar, benzer biçimde diyabet ve Parkinson hastalığı tedavilerini de tehlikeye sokmaktadırlar. ABD'de kayda geçen 45.000 biyo teknoloji patenti (bunlardan 60'ı Myriad'ındır) geleceğin tüyler ürpertici olacağını göstermektedir. Toronto'daki Kuzey York Genel Hastanesi'nde genetik testler başkanı şöyle demektedir:

> Bugün göğüs kanseri, yarın prostat kanseri ve kalp hastalıkları olmak üzere bu patentlerden yüzlercesi gelmektedir. Eğer hepsi böyle işleme konacaksa bu, kamuca desteklenen sağlık hizmetlerinin sonu demektir.[58]

Üçüncü Dünya'da HIV-AIDS tedavisi üstüne savaşlar

Entelektüel mülkiyet haklarına ilişkin en tartışmalı çatışmalardan birisi ilaç kullanımıyla ilgilidir. DTÖ ve diğer anlaşmalar, ilaç imalatındaki patent korumasını artırmış ve daha ucuz eşdeğer ilaçlara karşı bir savaşa girişilmiştir. Dünya'daki HIV/AIDS salgının merkezi olan Afrika'da sonuçlar, hiçbir yerdekine benzemeyen ölçüde vahim olmuştur.

2000 yılı itibariyle dünyadaki 36 milyon HIV/AIDS'linin 25 milyonu Sahra altı Afrika'da yaşamaktadır. Güney Afrika'da erişkin nüfusun en az yüzde 16'sında HIV testi pozitif çıkmıştır. İlaç şirketleri için bu insanlar "büyüyen bir pazarda" kâr getiren metalardır. Örneğin Kenya'da AIDS tedavisinde kullanılan

Fluconazale patentini Pfitzer almıştır; her hapın bedeli 18 dolardır. Tipik bir tedavide 8 hafta günde 2 hap, sonra her gün 1 hap alınması gerektiğinden bir Kenyalı ilk 2 ay boyunca 1.080 dolar, sonra yaşamı boyunca her ay 540 dolar ödemek zorunda – bu ülkede bir polisin aylık kazancı 43 dolardır.

Bu imkânsız fiyatlar karşısında çileden çıkan Güney Afrika hükümeti 1997'de fiyatlarının altından kalkılabilecek olan eşdeğer ilaçların ithalatına İlaçlar Yasası'yla izin verdi. Buna karşı dünya çapındaki 36 ilaç firması patent haklarını korumak için dava açtı. HIV/AIDS tedavisinde önemli krizlerle karşılaşan Brezilya ve Tayland'da benzer yasalar çıkarıldı – bunların hepsi DTÖ'ya göre yasadışıydı. Gerçekten de 2001'de ABD'nin, DTÖ'ya Brezilya'nın ilaç patentlerini ihlal ettiğine dair şikâyeti haklı bulundu. İnsanlarına anti-retroviral ilaçları bedava veren Brezilya'nın hiçbir yerde görülmeyen biçimde en etkili HIV/AIDS programına sahip olması ironiktir. Tayland'ın durumunda, ticari yaptırımlarla tehdit edilince hükümet anti-HIV ilacı ddI'i üretme planından vazgeçti. Mülkiyet haklarının bu biçimde polisliğini yapan küresel ilaç şirketlerinin satışları 1980'de 22 milyar dolardan 1990'ların ortalarında 260 milyar dolara fırladı. Binlerce patent uygulaması, sanayideki az sayıda küresel deve aittir.

İlaç patentleri ve AIDS/HIV salgını arasındaki savaş, kapitalizmin temelindeki özel mülkiyet ile kamusal ihtiyaçlar ve çıkarlar arasındaki çelişkiyi göstermektedir. Şimdilerde AIDS/HIV ilaçları söz konusu olduğunda bir "uzlaşmanın" gerektiğine dair gürültüye rağmen ilke açıktır: Yaşamı tehlikeye atan bir hastalık olduğunda bile kapitalist firmaların pozisyonu Myriad'ın başkanının "ticari haklarımızı koruyacağız" sözünde yankılanır.

Bitki tohumları ve genlerinin sahipliği

İnsan genlerinin, teşhise yönelik testlerin ve ilaçların tekelci mülkiyetinin yanında diğer biyo teknoloji firmaları da bitki ya-

şamı ve tohumlara odaklandılar. 2000 yılı itibariyle yaşayan organizmalardaki 500.000 gen ve kısmi gen patenti verildi ya da verilmek üzeredir; bunların dörtte üçüne 5 yaşam bilimleri şirketi sahiptir.[59] Patent haklarının pek çoğunun içinde, hiç kimsenin sahiplik iddiasında bulunmadığı, yüz yıllardır doğanın bir hediyesi olarak kabul edilen bitkiler ve tohumlar da vardır. Örneğin 2003 yılı itibariyle Hindistan'da, yerli bilgilere dayanan ve çok uzun zamandan beri toplumun ortak mülkiyetinde olan şeylere 7.000 patent verilmiştir. Tarım sektöründe en kötü şöhretli biyo teknoloji firmalarından olan Monsanto, 81 ülkede belirli genleri ya da "vahşi" veya "egzotik" soya fasulyesinin DNA parçalarını içeren patentler için müracaatta bulunmuştur. Monsanto'yla imzalamak zorunda oldukları sözleşmeye göre çiftçilere, tohumları yeniden ekim için saklamaları ya da bunları başka birine vermeleri yasaklanmaktadır. Üreticiler aynı zamanda Monsanto'nun tarlalarını denetlemesini ve eğer sözleşmeye aykırı davrandıkları tespit edilirse teknoloji bedelinin 120 katı parayı ve yasal maliyetleri de ödeyeceklerini kabul etmek zorundaydılar. Şubat 1999'a gelindiğinde dev biyo teknoloji şirketi, çiftçilere karşı 525 dava açmıştı ve bundan sonra yüzlerce dava daha açıldı.

Kapitalizmin biyo teknoloji sektöründeki mantığını tam olarak kavramak için sonlandırıcı (terminator) tohumların – yeniden üremeyen genetiği değiştirilmiş tohumlar– gelişimine bakmak lazım. Dünya çiftçileri bu tohumları, bin yıllık doğanın hediyesi onlardan çalındığı için, her yıl almak zorunda. Ve tabii yoksul köylüler iki yakalarını bir araya getirmeye uğraşırken, topraklarını satmak ve işgücü piyasasına girmek zorunda kalırlarken, biyo teknoloji firmaları kârlarının ve hisse değerlerinin hızla artışını seyretmekteydi.

Dünyanın suyunun özelleştirilmesi

Muhtemelen önümüzdeki yıllarda şirketlerin suyu özelleştirmesinden başka hiçbir şey, bu kadar çok insanı etkileyemeye-

cektir. Birleşmiş Milletler'e göre şu anda 1 milyar insan temiz içme suyundan yoksundur. Bu sayının 25 yıl içinde 2,7 milyara fırlayacağı yani insanlığın üçte birini kapsayacağı tahmin edilmektedir. Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın büyük şehirlerinde bütün evlerin en az yarısında musluk suyu vardır. Küresel su kıtlığı beklentisi çok uluslu şirketlerin ağzını sulandırmakta ve bu piyasayı ele geçirmek için 1 trilyon dolar gerektiğini tahmin etmektedirler. Bunlara Dünya Bankası yardım etmekte ve suyu özelleştirmek için en az 84 projeye mali destek sağlamış bulunmaktadır.

Zaten bir süredir su kaynaklarının özelleştirilmesi hızla sürmekteydi. Örneğin Hindistan'ın bir kısmında Coca Cola'ya bütün bir yağış alanının içindekiler için lisans bahşedilmesiyle, insanların kendi topraklarındaki kuyulardan su kullanması yasadışı hale getirilmişti.[60] Ve çok daha yaygın uygulamalara hazırlanılmaktadır. ABD Başkanı George W. Bush, Amerika'nın güneyine, Kanada'dan büyük partiler halinde su ihracatını teşvik etmişti. Eğer Kanada buna uymakta ağırdan alırsa muhtemelen hemen DTÖ'ya başvurulacaktır. Gerçekten de Kaliforniya Sun Belt Water şirketi, şimdiden Kanada'nın bir eyaleti olan British Columbia yönetimine karşı, büyük miktarlarda su ihraç etmeyi reddettiği için dava açmıştır. Dahası DTÖ'nun önceki başkan yardımcısı William Cosgrove "gelecekte Dünya Ticaret Örgütü görüşmelerinde suyun başlıca gündem maddesi" olacağına söz vermişti.[61]

Bu bağlamda, Monsanto'nun da su işine girmesi şaşırtıcı değildir. Bir şirket belgesinde, "su, yiyecek üretiminde tohum kadar önemli olduğu ve su olmadan yaşamak mümkün olamayacağı için [Monsanto] şimdi su üzerinde kontrolünü kurmaya çalışmaktadır" denmektedir. Şirket ayrıca "Hindistan ve Meksika'da, bu ülkeler su kıtlığıyla karşı karşıya olduğu için, yeni su işlerine giriştiğini" belirtmektedir.[62] İşte mesele bu. Kıtlık talebi, fiyatları ve kârları artırıyor. Bir ya da iki milyar insanın onsuz "yaşamın mümkün olmadığı" temiz suya erişiminin zaten olmadığı

gerçeği, kederlenilecek değil kutlanan bir şey oluyor. Hindistan ve Meksika gibi su kıtlığı çeken ülkeler, sömürü için hedef alınıyor. Gerçekten de su nerede özelleşmişse su maliyetleri fırlamıştır. Bu, şirket kârları bakımından iyi olurken aynı zamanda güçlü direnişleri de tahrik etmiştir çünkü insanların çoğu suya erişimi bir hak olarak görmektedir. Bu, ise su sanayisini fena halde üzmektedir. Bir Su Mühendisliği ve İşletmeciliği yazarına göre "pek çok bölgede su düşük fiyatlı ve fazla desteklidir".

Kısaca, su henüz tam olarak metalaştırılmadı. Ama DTÖ, IMF ve Dünya Bankası, çokuluslu kapitalistlerle birlikte bu durumun değiştirilmesini planlıyorlar. Gerçekten de Katar, Doha'daki Kasım 2001 DTÖ toplantısında, dünyanın temiz suyunun özelleştirilmesini daha ileriye götürmek üzere nihai metne bir madde eklenmiştir.[63] Eğer küreselleşmecilerin istediği olursa dünyanın bütün yoksul bölgelerinde hastalıkların ve çocuk ölüm oranlarının korkunç yükselişine tanık olacağız. Bereket versin ki su, önemli direniş hareketlerinin odağı olmuştur. Bu gerçek hiçbir yerde Bolivya'daki kadar açık biçimde görülmez (6. Bölüm'de tartışacağım); Yerli halkın ve sendikaların ayaklanışı bu ülkenin ikinci büyük kentinde suyun özelleştirilmesini önlemiştir. Şimdiye kadar gözü pek özelleştirmeciler dünyanın su kaynaklarını kapatmayı sürdürmüştür. Eğer başarılı olurlarsa, sonuçları çok kapsayıcı olacaktır.

İnsan ruhunun metalaştırılması: Kapitalizm ve insanın yabancılaşması

Hiçbir kavram, Marx'ın kapitalizmin eleştirel analizindeki yabancılaşmış işçiden daha fazla merkezi değildir. Marx kapitalizmi basitçe sömürü ve eşitsizlik ürettiği için değil ama aynı zamanda içsel dünyamızı yoksullaştırdığı ve insanlar arasındaki ilişkileri aşınmaya uğrattığı için de suçlamaktadır. 1844'te genç Marx, yaşadığımız çevreyi biçimlendiren bilinçli, yaratıcı faaliyetin insan olmamızdaki merkezi önemine dikkat çekmişti.

Ama kapitalist düzende bu vazgeçilmez yaşam faaliyeti –sosyal çalışma– sermayenin emirlerine göre yapılan işe dönüşmüştür. Neyin, nasıl, hangi teknikler kullanılarak, hangi koşullarda üretildiği sermaye birikiminin mantığına göre belirlenir. Birlikte yaşayan yaratıcı varlıklar olarak insanlığımızı ifade etmek yerine çalışma, kapitalizmin altında bir angarya, tiksinti uyandıran, zihnimizi uyuşturan, yaşamı kayba uğratan bir şey haline gelir.

Kapitalizmde çalışmaya yabancılaşmanın dört temel yönü vardır. Birincisi işçi, çalışmasının ürününe yabancılaşır çünkü bu ürün kapitalistin eline (hizmet sektöründe kontrolüne) geçer. İkincisi işçi, üretim sürecine yabancılaşır çünkü bu, işveren, yönetici ya da denetçi tarafından kontrol edilir ve belirlenir. Üçüncüsü işçi, çalışma arkadaşlarına yabancılaşır çünkü planlanmış bir faaliyette, paylaşılan bir işbirliğinin yerine, bölünür ve diğer işçilerle rekabet yarışına sokulur. Ve sonuncusu, işçiler kendi ortak toplumlarının üyeleri olarak yaratıcı bir biçimde kendilerini geliştirme kapasitelerinden koparılırlar.[64]

Çalışmaya yabancılaşmanın önemli bir yanı da çalışmanın, farklı işçilerin değişik işlerde uzmanlaştığı ve sürekli hızlarının artırıldığı bir dizi tekrarlanan fiziksel harekete indirgenmesidir. "Bilimsel işletmecilik" her iş sürecini parçalarına ayırır; her biri bu süreci tasarlayan Amerikalı Frederick Winslow Taylor'un adı verilen *Taylorizm* denen süreölçere tabidir. İki örnek vereyim. Bir örnek General Electric ve Stanford Üniversitesi gibi kurumların kullandığı "Sekreterlik Ofisi Zaman Standartları Rehberi"dir. Düşünülebilen her büro faaliyetinin (dakikanın parçalarına dayanan) bir süre standardı vardır. Çekmeceleri açıp kapama, zımbalama, daktiloda yazma (her karakter ve her inç için), zarf açma, bütün bunlar zamana ayarlanmıştır. Sandalyeden ayağa kalkma 0,33 saniye, başka bir iş yapmak için sandalyeyi döndürme 0,009 dakikada olmalıdır.[65]

İkinci örneğim, sürekli yaygınlaşan küresel hızlı yiyecek sanayisinin bir parçası olan Wendy burger zincirinden. *Wall Street Journal*'a göre, bu sanayinin büyümesinin arkasındaki itici güç

olarak zaman, hiçbir yerde bu kadar önemli değildir. Siparişi aldıktan sonra 5 saniye içinde ızgaracılar 25 burger köftenin hazır olduğu ızgaradan bir köfte alıp burger ekmeğinin içine koymuş olmalı; "et ekmeğe dokunur dokunmaz, ızgaracı bunu sandviççilere geçirmeli, onların sandviçi müşterinin isteğin göre tamamlamak için ancak 7 saniyeleri vardır."[66]

Küreselleşme sürecinin vazgeçilmez bir yönü, iş sürecinin hızının olağanüstü artırılması, jargonu kullanırsak "esnek" üretim dürtüsüdür – yani daha az sayıda işçiden daha çok iş istemek.[67] Giderek daha çok yorumcunun kabul ettiği gibi sonuç, stresi hep daha çok yükselten çalışma yüzünden fiziksel olarak tükenmiş işçilerdir.

Yabancılaşmanın bütün bu yönlerinin sonucunda insan yaşamının tam da temelinin değeri düşürülüyor. Bir tek yabancılaşmış amaç –yabancılaşmış çalışma karşılığında para kazanma– yaşamlarımızın merkezi özelliği haline geliyor. Her şey bu alçaltıcı işte ve amaçta yoğunlaşıyor. Potansiyelimizi para karşılığındaki değiş tokuşa feda etmek, yaşamımızın bütün yanlarını çarpıtıyor ve sakatlıyor. Yaratıcı çalışma, oyun ve eğlence, sanatsal ifade, entelektüel olarak uyarılma, sevgi, dayanışma ve işbirliğinin olduğu zengin bir sosyal yaşam yerine yaşamlarımız yoksullaşıyor. İnsanın olasılıklarının zengin çeşitliliği akılsızca bir tek dar, yabancılaşmış amaca –özel servet biriktirmeye– indirgeniyor. Şeylere sahip olmak, zevk alabileceğimiz ve yaşam deneyimleri kazanabileceğimiz her şeyin yerini alıyor. Marx'ın sözleriyle:

> Özel mülkiyet bizi öylesini aptallaştırdı ve tek yönlü yaptı ki, bir nesne sadece sahip olunca bizim oluyor, sermayemiz olarak var olabiliyor ya da doğrudan sahipsek, yiyip, içebiliyor, giyinip, içinde barınabiliyorsak vb. (…) bütün fiziksel ve entelektüel duyuların yerine basitçe bütün bu duyuların yabancılaşması –sahip olma duygusu– geçmiştir.

Bu çok yönlü yabancılaşma sürecinin özünde kendimizi meta olarak düşünmeye zorlanmamız vardır. "Kendini satma" bu top-

lumda bir maharet olmuştur. Ve tam sözcük anlamıyla giderek daha çok kişi bunu ciddiye almaktadır. Örneğin ABD'de artan sayıda kişi, para karşılığında ellerine şirket markasının dövmesini kabul etmektedir. Bunlara "insan reklam panosu" denir – Toyota'nın spor markalarının yanında başka şirketlerinki de vardır.[68] Eğer vücutlarımız açıkça metalaştırılıyorsa o zaman kimliklerimizin diğer asli özellikleri de neden metalaştırılmasın? Örneğin 2002'de soyadları Dunlop olan 4 Kanadalının her biri 6.000 dolar karşılığında Goodyear şirketinin önemli bir markası olan Dunlop-Lastik'in reklamını yapmak için soyadlarını Dunlop Lastik olarak değiştirmişlerdir. [69]

Dolaysıyla kapitalizmde yabancılaşmış çalışma insanın aşağılanmasının köküyken, çoklu yabancılaşma biçimleri de yaşamımızın bütün yönlerini sarmaktadır: Kişiliklerimiz; doğayla ilişkilerimiz; bedenlerimizi ve cinselliğimizi algılayışımız; duygusal iyiliğimiz, cinsiyetler, gençler ve yaşlılar, dünyanın değişik yerlerindeki insanlar arasındaki ilişkiler. Yaşamın bütün bu alanlarında giderek kendimize ve başkalarına karşı daha çok yabancılaşıyoruz.

Sonra, bu yabancılaşma kısır döngüsü içinde, kapitalizm bize kendimizi gerçekleştirebileceğimizi, yabancılaşmanın tam da işareti olan metalaşma aracılığıyla yaşam amaçlarımızın bilincine varabileceğimizi vaat ediyor. Hayatımızın anlamını çaldıktan sonra, kapitalizm bunu şeyler biçiminde geri satar gibi görünüyor. Sadece yaşamın basit araçları –otomobiller, giysiler, mücevherler vb.– yaşamın nihai amaçları olarak sunuluyor. Sonuç, insan ilişkilerinin yerine şeylerin konduğu "tepetaklak olmuş bir dünya".[70] Gerçekten de Marx'ın teorisinin gülünç sanal bir taklidi, bütün çağdaş pazarlama felsefesinde, Nike, Pepsi ya da Ford gibi markalarda model olarak kullanılıp, bunların gerçek insan ilişkilerini temsil ettiği öne sürülmektedir.[71] Yabancılaşmayı aşmak yerine markalarla bu ilişkiler sadece yabancılaşmayı daha da derinleştirmektedir. Kapitalizmin sunduğu şeylerin peşinde koştukça, derinden arzuladığımız insan niteliklerinden –işbirli-

ği, amaçların bilincinde olma, ait olma, dayanışma, yaratıcılık– daha fazla koparılmaktayız.

Marx'ın analizi, kapitalist toplumda insanın yabancılaşmasının derin köklerine dair zengin bir açıklama getirirken, pek çok çalışmada da söyledikleri teyit edilmiştir. Örneğin birtakım sosyal bilimciler, egemen ülkelerde gelirlerin yükselmesiyle birlikte daha yüksek seviyelerde insan mutluluğuna ulaşılmadığı gerçeği karşısında şaşırmıştır. Bu olguyu inceleyen bir araştırmacı, kitabının başlığını *The Joyless Economy* (Neşesiz Ekonomi) koymuştur. Bu çalışmasında yazar, çoğu insanın mutluluğu, tatmin edici bir iş, arkadaşlık, entelektüel teşvikler vb. gibi şeylerle ilişkilendirdiğini, diğer bir deyişle ticari olmayan "şeylerden" keyif aldıklarını belirtir.[72] Daha sonraki bir çalışmada da aynı bulgular teyit edilir: "Eğer insan iyiliğine en çok katkıda bulunan şeyler parayla bağlantılı değilse, o zaman bunları satın alamayız" diye değerlendirme yapan yazar, "işte bu, tuhaf biçimde paranın mutluluk getirmekte başarısız olmasının başlıca nedenidir" demektedir.[73] Kapitalist zenginlik insanın kendini üst düzeyde gerçekleştirmesi ve mutluluğundan ziyade, sadece boşluğu ve sistemin içindeki yabancılaşmış işçi ve kapitalist mülkiyetin anlamsızlığını sürdürür. Dolayısıyla psikoterapiye giden Amerikalıların büyük çoğunluğunun sürekli sıkılma, amaçsızlık, manasızlık ve hem kendilerine, hem başkalarına yabancılaşması gibi bir tür "ruhsal duyarsızlıktan" şikâyetçi olduklarını öğrenmek şaşırtıcı gelmemektedir.[74]

Kapitalizm, yabancılaşma ve doğal çevrenin tahribi

Kapitalist yabancılaşmanın doğal bir sonucu da insanların hem kendi vücutlarına, hem de doğal çevrelerine yabancılaşmalarıdır. Ne de olsa insanlar ücret karşılığında fiziksel, duygusal ve entelektüel kapasitelerini feda etmektedirler; kapitalizm çevremizdeki her şeyin sadece parayla satılabilir, metalaştırılabilen şeyler olduğunu düşünmemizi teşvik etmektedir. Ne kadar çok

yabancılaşırsak, kendimizi ve dünyamızı o kadar çok bizimle bağlantısız, cansız ticari potansiyellermiş gibi görürüz. Dahası eğer bedenlerimizi (geçici bile olsa) satıyorsak, neden doğayı da satmayalım? Marx'ın yazdığı gibi "Doğa, insanın inorganik vücududur (…) ve ölmedikçe onunla sürekli diyalog içinde olunmalıdır".[75] Bedenimizi ve kapasitemizi satmaya şartlandıktan sonra artık aynı şeyi inorganik bedenimize yapmaya bir adım kalmıştır. Metalaşmış sosyal yaşamın içine sinen yabancılaştırıcı bakış açısı bizi doğal çevremizi, ticari sömürüye hazır kaynakların toplamı olarak algılamaya koşullar.

Ama burada sadece bir tavır alışın ötesinde bir tehlike bulunmaktadır. Kapitalizm, kapitalistlerin maliyetleri en aza indirmesini, işçiyi sömürmesini ve çevreyi aşındırmasını gerektiren hareket yasalarına dayanır – davranışın sosyal kaideleri ya da zorunluluklar. Çünkü bu, her kapitalistin maliyeti düşürmesinin bir yolunu bulmasına, piyasada söz sahibi olmasına ve kârlarını artırmasına dayanan rekabetçi bir birikim sistemidir. Buna ayak uyduramayan kapitalistler, piyasadaki yerlerini kaybederler ve iflas etme tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. Eğer bu rekabetçi mücadelenin içinde ayakta kalacaklarsa, kapitalistlerin ne olursa olsun maliyeti düşürmenin yolunu bulmaları ve mallarını daha ucuz üretmeleri gerekir. Bunun anlamı, düzenli bir biçimde iş sürecini hızlandıracak herhangi bir yerde ve hatta her yerde maliyeti azaltacak yeni teknolojilerin ortaya çıkarılmasıdır. Kapitalizmi hicvettiği bir yerde Marx onun için Tanrı buyruğu: "Biriktir, biriktirdir! Yani Musa ve peygamberleri!"[76]

Maliyeti en aza, kârı en çoğa çıkarma zorunluluğunun anlamı, doğanın hediyesi sayılan rüzgâr ve su gücünün, toprağın, havanın, fosil çökeltilerinin, nehirlerin ve göllerin, ağaçların ve minerallerin insanın işgücü gibi acımasız bir muameleye maruz kalmasıdır. Bunun neticesinde yüksek hızlı üretime dayanan sanayi sistemi, doğanın bütün bu unsurlarını sömürmek ve sonra da sanayi atıklarını doğaya geri pompalamak üzere yaratılmış olur. Kapitalistler doğanın tahribinin toplumsal maliyetinin on-

ların üstlenmesi gerektiği fikrine (çünkü bu, kârlarını düşürecektir) karşı çıkar, böylece bütün toplum sonuçlardan mağdur olur. Hava ve su sistemleri devamlı kirletilir, ormanlar yerle bir edilir, balık ve mineral stokları tüketilir ve biyosferin yaşamı destekleyen kapasiteleri tehlikeye girer.

Örneğin yakın zamandaki bir çalışmada, bütün sosyal maliyetler hesaba katıldığında –maden işçilerinin akciğer hastalıklarının tedavi maliyeti dahil– rüzgâr enerjisinin kömürünkinden çok daha ucuz olduğu saptanmıştır. Ama hem bireyler, hem de toplum sağlık hizmetlerine ödeme yapmayı tercih ettiklerinden özel şirketlerin piyasaya sürdükleri kömür hâlâ daha ucuz enerji kaynağı oluyor, çünkü şirketler hasta insanlar gibi yarattıkları sosyal maliyetleri değil sadece özel maliyetlerini hesaba katıyor. Kapitalizmin akıldışı mantığı –kamunun kaybının özel çıkarların yararına olması– burada açıkça görülüyor. Bir çevrecinin dediği gibi:

> Bütün toplum açısından elbette rüzgâr çok daha ucuz. Ama kamu hizmeti veren şirket toplumu hiç umursamıyor. Yalnızca kendi kârını düşünüyor ve kârlarını artırmak için kamunun sağlığını feda etmeye istekli.[77]

Dünya çevre krizi apaçık bu mantığın sonucu. Paldır küldür özel kâr peşinde koşuş, önündeki her şeyi aşındırıyor. Bunun sonucunda ortaya çıkan çevreyle ilgili yıkımın boyutlarını düşünmek zor. Bir çevrecinin tasviri tüyler ürperticidir:

> Gezegenimizin her yerinde resim aynı. Ormanlar kesiliyor, sulak alanlar kurutuluyor, mercan kayalıkları köklerinden sökülüyor, tarımsal topraklar erozyona uğruyor, tuzlanıyor ve çölleşiyor ya da asfaltlanıyor. Kirlilik genelleşiyor – yeraltı sularımız, derelerimiz, nehirlerimiz, haliçlerimiz, denizlerimiz ve okyanuslarımız, soluduğumuz hava, yediğimiz gıdalar, bütün bunların hepsi etkileniyor. Neredeyse dünyadaki bütün canlı yaratıkların bedenlerinde tarımsal ve sanayi atıklarının kalıntıları vardır – bunların çoğu kanser yapıcı ya da canlıyı mutasyona uğratıcıdır.[78]

Gerçekten de yakın zamanda yapılan bir araştırmada, insanların 12 ayda tükettiği doğal kaynakları yerine koymak için doğanın 15 aya ihtiyacı olduğu hesaplanmıştır. Başka türlü söylersek 1961'de insanlar her yıl yeryüzünün yıllık biyolojik üretkenliğinin yüzde 70'ini kullanmıştır; 2002'ye gelindiğinde bu rakam yüzde 125'e çıkıyor. Basit aritmetiğe göre bu durum sürdürülemez. Böylece balık stokları tükenmekte, hayvan ve bitki türleri yok olmakta, Kuzey Kutbu'nun buzulları erimekte (1978-2000 arasında bir milyon kilometre kareden fazlası), denizler kirlenmekte ve mercan kayalıkları aşınmakta ve gezegendeki yaşam giderek daha az sürdürülebilir hale gelmektedir.[79]

Aynı zamanda Dennis Soron'un da vurguladığı gibi sorunun merkezinde, bireysel tüketicilerin değil kapitalist sanayinin davranışı vardır. Örneğin ticari tarım ve sanayi dünyadaki suyun yüzde 92'sini kullanmaktadır; ABD'deki sermaye malları üretimi enerjinin yüzde 78'ini kullanırken, zehirli atıkların yüzde 88'inden sorumludur.[80] Yeryüzünün bütün yeni bölgelerindeki, Çin'deki büyük alanlarda olduğu gibi, apar topar sanayileşme, durumu sadece daha da kötüleştirmektedir. Çin şimdi petrol tüketiminde dünyada ikincidir. Dünyanın en kirli 30 kentinden 20'si Çin'dedir. Bu ülkede her yıl hava kirliliğinden yaklaşık 400.000 insanın erken ölümü şaşırtıcı olmuyor.[81]

Bu gidişatı tersine döndürmek, gezegeni ve burada yaşayan türleri kurtarmak yerine DTÖ ve benzer anlaşmaların bütün bu alanlarda kaygı verici etkileri oluyor, çünkü bunlar hükümetlerin çevre dostu üretim süreçlerini tercih etmelerini yasadışı kılıyor. Ticaretle ilgili bir karara göre, ülkeler eski ormanların kesilmesi yerine denetlenen yeni ormanlardan seçici biçimde kereste elde etmeyi tercih edemez. Başka bir kötü şöhretli kararda DTÖ (ve bunun önceki kurumu Genel Gümrük ve Ticaret Anlaşması/GATT) ABD'nin yunusları da öldüren ağlarla yakalanan orkinos balığı ithalatını kısıtlama kararı yasadışı sayılmıştır. Yunusları ya da eski ormanları koruyan yasaların çıkmasının akla uygun, insani, akıllı ya da ileriye görmesi gerçeği DTÖ gibi kurumlar

için konu dışıdır. "Serbest ticaret" dininden her sapma –bu din, sosyal akılcılığı değil sadece dar iktisadi verimliliği kabul eder– toplumsal ve çevresel hedefleri olan her ticaret politikasını tanımları gereği "kısıtlayıcı" bulur ve kaldırılmalısını talep eder. Piyasa inancına göre çevrenin korunması, yoksulluk ve eşitsizlik gibi istisnai bir durum değildir. Şaşırtıcı olmayan biçimde çevreye ilişkin tek bir önlem önerisi bile NAFTA, GATT ya Dünya Bankası'nca kabul edilmemiştir; krizler geldiğinde, çevre sistematik biçimde kapitalist piyasa kurallarına tabi kılınmıştır.[82] Bu kuralların yaşamın sürmesini sağlayan ekosistemi tahrip etmesi de kapitalizmin mantığının akıldışılığını gösterir.

Kapitalizmin akıldışı mantığı

"Akıldışı mantık" ibaresi kendisiyle çelişkili gözükse de uygun bir tanımlamadır. Kapitalizmin bir mantığı olmasından kastim, sistemin bir dizi kurala ve öngörülebilir esaslara göre çalışmasıdır. Ama bunlar insanlığın çıkarları ve iyiliği bakımından yıkıcı sonuçlara yol açmaktadırlar. Kısaca, kapitalist toplumda davranış kuralları, sistematik olarak akıldışı sonuçlar üretmektedir.

Kapitalizmin bir mantığı var demek, diğer bir deyişle, tanımladığın bütün bu eğilimlerin –küresel ortak varlıkların özelleştirilmesinden biyosferin tahribine kadar– sistemsel bir kalıbı olduğunu iddia etmektir. Bunu kavrayamayan eleştirmenler, basitçe tanımladıkları sorunların köküne inememektedirler. Bunun sonucunda çok sayıda eleştirmen tanımladığım birçok olguyu tartışmakla birlikte genellikle eleştirilerini sadece ahlaki terimlerle yapmaktadırlar. Elbette ahlaki kızgınlık gerekli ve övgüye değerdir. Ama sadece ahlaki karşı çıkış, kapitalizmin egemen katılımcılarının sömürücü ve yıkıcı biçimde davranma olgusunu göz ardı etmektedir. Hiçbir ahlak ya da aydınlatma dersi bir grup olarak kapitalistlerin davranışını değiştiremez çünkü ancak yapageldiklerini sürdürdükleri zaman kapitalistler olarak

ayakta kalabilirler. Eğer yoksulları sömürmez, toprak ve kaynakları yağmalamaz, yeryüzünü metalaştırmaz ve çevreyi tahrip edici biçimde davranmazlarsa iktisadi rekabet savaşına direnemezler. Maliyetleri en aza indirme, kârları en çoğa çıkarma zorunluluğu, kapitalistleri böyle şeyler yapmaya mecbur ediyor. Eğer bir şirket bunları yapmazsa, bunları yapacak olan başkaları onun yerini alır. Bu nedenle dünyanın egemen gruplarının davranışını suçlamanın yanı sıra kapitalizmin davranışlarını yönlendiren *hareket yasalarına* ilişkin eleştirel bir kavrayış da geliştirmeliyiz. Bir kere bunu yaptıktan sonra fakirlerin yoksullaştırılmasından, yaşam biçimlerinin özelleştirilmesine ve doğal çevrenin yıkımına kadar, birbirine benzemeyen olguları bir araya getiren toplumsal bağlantıları kavrayabiliriz.

Kapitalizmi çelişkili bir sistem olarak tanımlıyorum çünkü bireysel düzlemde (şirket gibi) görünüşte akılcı olan, bir bütün olarak toplum için açıkça akıldışıdır. Acımasızlık, rekabet ve maliyet düşürücü davranış genellikle kapitalist işletmelerin sahipleri ve idarecileri için yegâne ayakta kalma yoludur. Ama milyonlarca aktörün sadık kaldığı genel faaliyet ilkeleri, kapitalist iktisadi "akılcılık" en sonunda insanlığın temellerini yıkıma uğratacaktır. Çünkü bu, yabancılaşmış, atomize olmuş, birbirinden kopuk rakiplere dayanır; kapitalizm gerçek bir toplumsal akılcılık yaratamaz; sistemin bir parçası için akılcı görünen ile bütün toplum için gerçekten akılcı olan arasında doğal bir uçurum vardır.

Kapitalizmdeki toplumsal akıldışılığın temelinde, sistemi tanımlayan özgün bir yabancılaşmış ilişkiler yapısı bulunur. Gördüğümüz gibi kapitalizm, üreticileri üretim araçlarından (özellikle toprak) koparmadan yaşayamaz. Bir kez bu biçimde yabancılaştıktan sonra, üreticiler, çalışmalarının, emeklerinin ürünlerinin, işçiler ve insanlar olarak sosyal bağlantılarının kontrolünü kaybederler. Bu yapısal yabancılaştırıcı yapıyla bağlantılı olarak sınıfsal çelişkiler sistemi var olur. Bir tarafta kapitalistler işçileri mümkün olabilen en fazla ölçüde sömürebilmek

için onların ve çalışmalarının üstündeki denetimlerini artırmaya çalışırlar – ve böylece kapitalist rekabet dünyasında yaşayabilmek için gerekli kârı elde etmeye uğraşırlar. Diğer tarafta, işçiler çalışma yaşamlarında yeniden belli bir söz hakkı elde etmeye, yeniden saygınlık kazanmaya ve sömürüyü sınırlama mücadelesine girerler. Sonuç, işçiyle sermaye arasında sınıfsal bir çatışmadır (6. Bölüm'de tartışıyorum). Ama şimdilik önemli bir nokta üstünde duralım: Yabancılaşmış toplumsal ilişkiler, kontrolden çıkmış, kendi yıkımına açık krizleri barındıran bir sosyal sistem yaratır. Ve bütün bunlar olduğunda, en yüksek bedeli ödeyen dünyanın yoksulları ve emekçileridir.

İktisadi krizler ve toplumsal akıldışılık

1930'ların iktisadi krizini dehşetini düşünelim, bundan faşizm ve dünya savaşı çıktı ve böylece iktisadi krizlerin, kapitalizmin akıldışı mantığının, en yıkıcı göstergelerinden biri olduğu fark edildi. Analizimizin gösterdiği gibi bu tür krizler tarihsel kazalar değildi. Bunlar, kapitalistleri, işletmelerinin verimliliğini artırmak için her yola başvurmaya zorunlu kılan bir sistemin kaçınılmaz sonuçlarıydı. Rekabete ayak uydurmak için kapitalistler bilgisayarlar ve fiber optik gibi çalışma hızını artıracak ve ürün maliyetlerini düşürecek yeni teknolojileri piyasaya sürmek mecburiyetindeydiler.[83] Ama her kapitalist yeni makineler ve araçlar satın aldığında en modern fabrikaları yaptığında birkaç şeyin olması muhtemeldir. Birincisi, genellikle banka kredileriyle büyük maliyetlerin altına giriyorlar. İkinci olarak otomobillerden bilgisayar çiplerine kadar her şeyin üretilebileceği muazzam bir kapasite yaratılıyor – genellikle bu kapasiteler piyasa talebine ilişkin makul beklentileri çok aşıyordu. Bu, Marx'ın *aşırı birikim* diye tanımladığı bir krize yol açıyor; yani kapitalistler kârlı biçimde kullanabileceklerinin çok ötesinde tesis ve üretim araçları birikimine sahip oluyor. Fazla kapasite (ve bununla ilişkili maliyetler), yetersiz satışlar ve kârlarla karşı karşıya kalındı-

ğında bazı kapitalistler iflasın eşiğine geliyor. Çin gibi birtakım yeni oyuncuların piyasaya girmesi ve büyük bir yeni küresel sanayi yelpazesinin varlığı, bu eğilimleri şiddetlendiriyor. Aslında Çin'de de en büyük sanayilerinin 11'inde yoğun bir aşırı birikim bulunmakta.

Bugün otomobil sanayisinde örneğin firmaların, var olan talepten her yıl 7-8 milyon daha fazla otomobil üretim kapasitesi var. Bu da dünyada yaklaşık en gelişkin teknolojili 80 fabrika fazlası demek oluyor. Dolayısıyla 2001'de küresel iktisadi yavaşlama başladığında otomobil firmalarının işçi çıkarmaya, fabrika kapatmaya ve maliyetleri dramatik biçimde düşürmeye girişmeleri sürpriz olmuyor. Ford, Kuzey Amerika'da 5.000 işçiyi çıkaracağını açıklarken, General Motors'un Avrupa şirketi Opel benzer sayıda işçinin eline işten çıkarma bildirimleri tutuşturuyor. Ama daha da büyük şok dalgaları, dört yıl sonra sadece General Motors 10 fabrikasını kapatmayı ve 30.000 kişiyi işten çıkarmayı planladığını duyurunca geldi. Ford da bunu izleyerek büyük çapta fabrika kapatma ve işçi çıkarma sürecine girdiğini açıkladı. Otomobil sanayisindeki altüstlük sona ermeden düzinelerce fabrika kapanacak ve on binlerce işçi çıkarılacaktı.[84]

Benzer cereyanlar telekomünikasyon sektöründe de görüldü, şirketler birbiri ardına iflas etti. *Wall Street Journal* Marx'ın önemli aşırı birikim teorisini teyit eden bir telekom krizi yazısında, "Çok fazla ucuz sermaye ile rekabette üstünlük sağlama çabası nedeniyle telekomünikasyon şirketleri ve internet hizmeti veren firmalar, gerçekçi talep tahminleriyle haklı görülemeyecek ölçüde fazla kapasite yarattılar. Şimdi bu şirketlerin birçoğu ya iflas etmiş durumda ya da kapanmak üzeredir."[85] Dünyadaki telekomünikasyon altyapısı o kadar fazladır ki, bir tahmine göre fiber optik kapasitesinin yüzde 95'inden fazlası kullanılmamaktadır.

Kapitalizmin aşırı birikim ve azalan kâr krizine iki kısmi çözümü vardır. Birincisi durgunluk ve depresyon birtakım firmaların iflası, kapasitenin azaltılması ve geriye kalan şirketle-

rin bir kez daha kârlı üretime geçebilmeleri için gereklidir. Bazı firmalar piyasadan çekilince, diğerleri pazar paylarını artırabilir; kitlesel işten çıkarmalar ve tırmanan işsizlik ise ücretleri, dolayısıyla maliyetleri düşürür. Dolayısıyla durgunluk, depresyonlar kitlesel işten çıkarmalar ve işsizlik kapitalist piyasaların doğal mekanizmalarıdır ve bunlar kriz durumuna "uyum" sağlamak için kullanılır. Bir Kuzey Amerikalı iktisatçının yakın zamanda belirttiği gibi "serbest piyasanın işi götürmesine izin verilmesi daha iyidir; bırakalım kan gövdeyi götürsün ve bazı fazla kapasitelerden kurtulunsun".[86] Bu kan gölünün bedelini genellikle milyonlarca işin kaybolması nedeniyle yoksullaşan milyonlarca insan öder; yaşamların ve umutların darmadağın olması hiçbir zaman iş dünyasından yana yorumcuları endişelendirmez. Kapitalist krize çözüm arayışının ikinci yönü, işçi çıkarmaları ve işsizliğin artışından kaynaklanan güvensizlik ve korkudan yararlanılmasıdır; işçilerin ücretlerine, yan yardımlara ve bunları korumaya çalışan sendikalara karşı topyekün bir saldırı başlatılır.

20. yüzyılın en derin ve uzun süren depresyonu 1930'ların Büyük Dünya Buhranı'ydı ve ancak bir dünya savaşının kırımı ve yıkımıyla son bulmuştu. Ama 1970'lerin başında diğer bir küresel iktisadi çöküntü ortaya çıktı. 1970'lerin ortalarından 1980'lerin başına kadar dünya kapitalizmi bir krizden ötekine tökezleyip durdu: Gerileme (1974-75), çift haneli enflasyon ve durgunluğun derinleşmesi (1980-82), Meksika, Polonya ve Brezilya gibi ülkelerdeki borç krizleri. 1980'lerin başında kapitalistler neoliberalizm ve küreselleşme bayrağı altında eşgüdümlü bir karşı saldırıya geçtiler. Britanya Başbakanı Margaret Thatcher ve ABD Başkanı Ronald Reagan ve benzerlerinin önderliğinde Batılı hükümetler sosyal programlarını kestiler, sendikaları ezdiler ve Üçüncü Dünya ülkelerini neoliberal modeli benimsemeye zorlamak için bir "ticaret saldırısı" başlattılar ve dünya ekonomisini küreselleşme kalıbına hapsetmek için DTÖ gibi mekanizmaları kullandılar.

Toplumsal eşitsizliğin artışı: Küreselleşme ve piyasanın demir yumruğu

Kapitalizmle ilgili öğrendiklerimiz, neoliberal küreselleşmecilerin iki şeye niyetlendiklerini göstermektedir: Giderek daha çok insanı proletaryanın saflarına katmak (ucuz işgücü havuzunu genişletmek) ve işçi ücretlerini aşağı çekmek için (kârlarını azamileştirmek amacıyla) bir savaş başlatmak. Ve beklenebileceği gibi bu süreçler son 20 küsur yıldır küreselleşme gündeminin merkezindeydi.

Yukarıda gördüğümüz üzere bütün dünyada mülksüz işçilerin (proletarya) sayısı 1980'de 1,9 milyardan 1995'te yaklaşık 3 milyara fırlamıştır. Sayıların bu olağanüstü artışı – özellikle Üçüncü Dünya köylülerinin topraklarından sürülmesi – yoksul, geçici ve örgütsüz işçi sınıfı saflarını şişirerek, küresel sermayenin işçi sömürüsünü artırması açısından muazzam bir fırsat olmuştur. Bu gelişimlerin yanı sıra dünya çapında ücretlere, iş güvenliğine, işçilerin sendikal haklarına karşı neoliberal saldırılar sürmüştür.

Reagan'ın 1980'lerin başında ABD hava trafiği kontrolörleri sendikasını çökertmesi, bu on yılın ortalarında Thatcher'in maden işçileri sendikasına karşı açtığı savaş, işçi sınıfına karşı başlatılan küresel saldırıların sadece en ünlü iki örneğidir. Fransa'da genellikle "sendikal yoğunluğun" düşmesi olarak tarif edilen olgu benzer biçimde çok dramatikti; sendika üyeliği yüzde 21'den yüzde 10'a düştü. İspanya'da sendikalarca korunan işçilerin oranı yüzde 50'den yüzde 10'a düştü.[87]

Ama hiçbir yerde işçilere karşı açılan savaş, Latin Amerika'daki kadar vahşi ve yıkıcı olmadı. Askeri diktatörlüklerin, devlet baskılarının ve IMF güdümlü yapısal uyum politikalarının etkileri ezici oldu. İşkanunlarının gevşetilmesiyle daha çok işçi sözleşmesiz çalışmaya mecbur oldu ya da önceki sözleşmelerindeki güvencelerini kaybetti. Örneğin 1996'ya gelindiğinde sözleşmesi olmayan ya da güvencesi zayıf sözleşmelerle çalışan işçilerin oranı Şili'de yüzde 30, Arjantin'de yüzde 36,

Kolombiya'da yüzde 39 ve Peru'da yüzde 41'e fırladı.[88] İşçilerin geliri inanılmaz ölçüde düştü. Bugün çoğu Batılı ülkede işçi ücretleri milli gelirin yüzde 40'ıdır. 1970'de bu, Latin Amerika için de böyleydi. Ama Tablo 3.3'ün gösterdiği gibi neoliberal çağda çarpıcı bir geri gidiş yaşandı.

Tablo 3.3 – Milli Gelirin İçinde Ücretlerin Oranı

	1970	1980	1985	1989	1992
Arjantin	40,9	31,5	31,9	24,9	n.a *
Şili	47,7	43,4	37,8	19	n.a. *
Ekvador	34,4	34,8	23,6	16	15,8
Meksika	37,5	39	31,6	28,4	27,3
Peru	40	32,8	30,5	25,5	16,8

* veri yok.

Kaynak: James Petras ve Henry Veltmeyer, *Globalization Unmasked*, s. 85-6.

İşçi sınıfı gelirlerinin bu ölçüde azalması –milli gelirdeki paylarının ortalama yarı yarıya düşmesi– felaket doğuran sonuçları da beraberinde getirdi. Bunlar açıkça evsizliğin, yoksulluğun ve kötü beslenmenin fırlamasından görülebilmektedir. Kaçınılmaz biçimde en korkunç etkilerini ücretliler en yoksulları yaşadı. Örneğin asgari ücret düzeyini ele alalım: 1994'te Peru'da 1985'düzeyinden yüzde 62, Meksika'da yüzde 86 daha düşüktü.[89] Bu bağlamda sadece 1980'lerde yoksulluk içinde yaşayan insanların sayısı 50 milyon arttı. Şaşırtıcı olmayan bir biçimde bu dönem boyunca çok sayıda Latin Amerika şehrinin eteklerinde gecekondu mahallelerin büyük çaplı artışı görüldü.

Yoksulluğun artışının yanında zenginlerin serveti aşırı biçimde büyüdü. Örneğin Arjantin'de 20 yıl içinde nüfusun en üst yüzde 20'si ile en alt beşte biri arasındaki gelir farkı oranı üçe katlandı: 1975'te 8:1'den 1997'de 25:1'e çıktı. Brezilya'da şimdi en üst yüzde 10, en alt yüzde 10'dan 40 misli daha fazla kazanıyor. Farklılıklar o kadar aşikâr ki, artık aynı ülkede "farklı dünyaların" olduğunu söylemek mümkün.

> Bugün Latin Amerikalıların yüzde 15-yüzde 20 arasındaki kesimi "Birinci Dünya" yaşam biçimine sahip: Çocuklarını özel okullara gönderiyorlar; özel kulüplere gidiyorlar (…); özel kliniklerde yüzlerini gerdiriyorlar; lüks arabalarda paralı yollarda seyahat ediyorlar; bilgisayar, faks ve özel kurye servisleriyle haberleşiyorlar. Genellikle New York, Miami, Londra ve Paris'e tatil ve alışveriş için gidiyorlar (…) Onlar yeni emperyal sistemin uluslararası çevresinin bir parçasıdırlar.
>
> Nüfusun geri kalanı tamamıyla farklı bir dünyada yaşıyor. Sosyal harcamaların ve temel yiyecek sübvansiyonlarının azalması köylüleri kötü beslenmeye ve açlığa itiyor. Fabrika işçilerinin büyük ölçüde gereğinden fazla olması ve onların "kayıt dışı" sektöre girmelerinin anlamı ancak var olmalarını sağlayan asgari geçim geliri elde ediyorlar demektir (…) Su, kanalizasyon ve diğer kamu hizmet fonlarındaki kesintiler salgın hastalıkların yeniden ortaya çıkışına neden oldu. Düşen hayat seviyeleri (…) nüfusun 2/3 ve daha fazlasının gerçeği.[90]

Küresel çapta incelendiğinde söz konusu eşitsizlikler o kadar açık seçik ki, bunları tarif etmekte sözcükler yetersiz kalmaktadır. Bir milyardan fazla insanın temiz suya, yeterli yiyeceğe ve barınağa erişimi yokken, şimdi dünyanın 793 milyarderinin toplam serveti *Forbes* dergisine göre akıl almaz bir miktar, 2,6 trilyondur – dünyadaki 6 ülke hariç bütün ülkelerin gayrisafi yurtiçi hasılasından fazladır.[91] Gerçekten de dünyanın en zengin 200 kişisinin toplam serveti insanlığın yüzde 41'inin toplam gelirinden çoktur.[92]

Dolayısıyla küreselleşmenin yaptığı şey, kapitalizmin temelindeki sosyal eşitsizlik artışını hızlandırmak olmuştur. Örneğin ABD'de hane halklarının en üst yüzde 10'luk dilimi 2003'te bütün şirketlerin servetinin yüzde 57,5'ine sahipti – 12 yıl önce bu, yüzde 38,7'ydi.[93] Sürekli olarak emekçi sınıflardan işveren/sahip olan sınıflara büyük miktarlarda servet (artıdeğer) aktarıldığı için kapitalizmdeki eşitsizliklerin artışının da sonu yoktur. Fakir olanlar kaçamayacakları yoksulluk tuzağına düşerken zenginler onların sırtından servetlerini artırmayı sürdürmekte-

dir.[94] Marx'ın sözleriyle "bir kutupta servet birikimi olduğu için aynı zamanda karşıt kutupta sefalet, işçinin ıstırabı, kölecilik (…) birikmektedir."[95]

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bile bu kadarını kabul etmektedir. 1999 Ticaret, Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk çalışmasında DTÖ 1985'te bir Amerikalının ortalama kazancı "bir Etiyopyalının ortalama kazancından yüzde 5.500 daha fazlaydı". Çalışmanın devamında "Bu farklılıklar hayal gücünü aşıyor (…) ve bu gidişle bir buçuk yüzyıl içinde ikiye katlanacaktır" denmektedir.[96] En kötüsü de bu istatistiklerde sadece ortalama bir Amerikalının geliriyle Etiyopyalınınkinin karşılaştırılması. Zira ABD'deki eşitsizlik küreselleşme dönemi boyunca hızla artmıştır. *Business Week*'in belirttiğine göre, ABD merkezli şirketlerin baş yöneticilerinin (CEO) tazminat paketleri 1990'da ortalama Amerikalı işçinin 85 katıyken, 1999'da 475 katına çıkmıştır.[97] Eğer Amerikalı bir baş yöneticinin gelirini ortalama bir Etiyopyalının geliriyle karşılaştıracak olursak farkın yaklaşık yüzde 2,5 milyon daha fazla olduğunu görürüz! Dolayısıyla küreselleşme çağı, ulusların içinde ve aralarında sürüp giden eşitsizliklerin hızlandığı kapitalizme özgü, yaygın bir hastalığı temsil etmektedir. Tablo 3.4'ün gösterdiği gibi kapitalizmin bütün tarihinin karakteristiği, en zengin ve en yoksul ülkeler arasındaki eşitsizlik oranının sürekli artmasıdır.

Tablo 3.4 – Dünyanın en zengin yüzde 20 dilimindeki ülkesinin, dünya gelirindeki payının, en yoksul yüzde 20 dilimindeki ülkeye göre oranı

1820 – 3:1
1870 – 7:1
1913 – 11:1
1960 – 30: 1
1990 – 60:1
1997 – 74:1

Kaynak: United Nations Development Program, *Human Development Report, 1999*, s. 38.

Tablo, kesin biçimde, kapitalizmin, artan eşitsizliklerin tarihine sahip olduğunu göstermektedir – bu tam da analizimiz öngördüğü bir durum. 1960-1997 arasındaki muazzam sıçrama, küreselleşme çağının bu eğilimi hızlandırdığına işaret etmektedir. Küreselleşmecilerin iddia ettiği gibi, "milyonları yoksulluktan çıkaracağına ve dünyayı daha güvenli, daha zengin ve daha iyi bir yer yapacağına", küreselleşme tam da bunlara karşıt sonuçlar doğurmuştur.[98] Bugün dünya bilinen en büyük eşitsizliklerin içindedir – ve neoliberal gündem bunları sadece artırmayı sürdürecektir. Böylece küreselleşme, kapitalizmin doğumuna ve sonrasına damgasını vuran sömürgeci, ırkçı ve emperyalist tarihsel mirası pekiştirmektedir. Sonraki iki bölüm bu mirası ele alacaktır. Daha sonra vites değiştirip bütün baskı biçimlerine karşı büyüyen küresel isyanı inceleyeceğiz.

Notlar

1 Adil ticaret görüşünün bazı örnekleri için bkz. Kanada'nın federal Yeni Demokratik Parti bülteni, "Fair Trade Not Free Trade", ilkbahar 2001; Deborah James, "Fair Trade Not Free Trade", *Globalize This!* İçinde, ed. Kevin Danaher ve Roger Burbach (Monroe, Maine: Common Courage Press, 2000), s. 188-94; Maude Barlow ve Tony Clarke, *Global Showdown: How the New Activists are Fighting Global Corporate Rule* (Toronto: Stoddart, 2001), s. 28. Bazı adil ticaret projelerinin – kahve üreticilerine ilişkin olanları gibi – övgüye değer girişimler olduğuna işaret etmeliyim. Benim sorguladığım, küreselleşme karşıtlığının, adil ticaret üzerinden ifade edilmesinin altındaki siyasi bakış açısıdır.

2 Jennifer Alsever, "Fair Prices for Farmers: Simple Idea, Complex Reality", *New York Times,* 19 Mart 2006.

3 Yakın zamandaki Smith'in mirasının ana akım bakış açısıyla araştırılması için bkz. Paul Mattick, "Who Is the Real Adam Smith", *New York Times Book Review*, 8 Temmuz 2001 ve Jeet Heer, "Adam's Smith's Identity Crisis", *National Post* (Toronto), 3 Aralık 2001.

4 Adam Smith, *The Wealth of Nations,* 2 cilt, ed. R. H. Campbell ve A. S. Skinner (Oxford, Oxford University Press, 1976), cilt 1, s. 267, 144. Bu açılardan Smith'le ilgili ayrıntılı bir tartışma için bkz. David McNally, *Political Economy and the Rise of Capitalism* (Berkeley, University of Californis Press, 1988), 4. ve 5. bölümler ve McNally, *Against the Market: Political Economy, Market Socialism and the Marxist Critique* (Londra, Verso Books, 1993), 2. Bölüm.

5 Naomi Klein, *No Logo: Taking Aim at the Brand Bullies* (Toronto: Vintage Canada, 2000), s. 421.

6 "The case for globalization", *The Economist*, 23 Eylül 2000.

7 Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Times* (Boston: Beacon Press, 1957), s. 68. Çok değerli bazı sezgilerine rağmen Polanyi, kapitalizmin doğuşunu yanlış olarak sınıf çatışmalarından ziyade teknolojik değişime bağlamıştır. Bu nokta için bkz. Ellen Meiksins Wood, *The Origin of Capitalism* (New York: Monthly Review Press, 1999), s. 103-4.

8 Karl Polanyi, *Primitive, Archaic and Modern Economies* (Boston: Beacon Press, 1968), s. 66.

9 Marshall Sahins, *Stone Age Economics* (Chicago: adline Publishing, 1972), s. 213.

10 Aktaran Donald Purich, *Our Land: Native Rights in Canada* (Toronto: Lorimer, 1986), s. 127.

11 Polanyi, *Great Transformation*, s. 73.

12 Karl Marx, "Results of the Immediate Process of Production", *Capital,* v. 1, çeviri: Ben Fowkes (Harmondsworth: Penguin Books, 1976), s. 989.

13 Bkz. Karl Marx, "Estranged Labour", *Early Writings* içinde ((Harmondsworth: Penguin Books, 1975), s. 322-34.

14 Karl Marx, *Wage-Labour and Capital* (Moskova: Progress Publishers, 1952), s. 20.

15 İngitere'nin ortak topraklarına ilişkin mükemmel bir tasvir için bkz. Jeanette M. Neeson, *Commoners: Common Right, Enclosure and Social Change in England, 1700-1820* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993). Bu toprakların ayrıntılı bir analizi için bkz. A. W. B. Simpson, *A History of the Land Law*, 2. Basım (Oxford: Oxford University Press, 1986). Ortak hakların anlamı için bkz. E. P. Thompson, *Customs in Common* (New York: The New Press, 1991).

16 Bu tartışmalar için daha önceki bir çalışmamdan yararlandım: *Against the Market*, s. 7-14.

17 Karl Marx, *Capital*, v. 1, s. 926. Kapatma hareketine karşı direnişin anlatımı için bkz. Roger B. Mannig, *Village Revolts: Social Protest and Popular Disturbances in England, 1509-1640* (Oxford: Clarendon Press, 1988); Andrew Charlesworth, *An Atlas of Rural Protest in Britain 1548-1900* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1983); Buchanan Sharp, *In Contempt of All Authority: Rural Artisans and Riot in the West of England, 1580-1660* (Berkeley: University of California Press, 1980).

18 Aktaran Thompson, *General View of the Agriculture of Hampshire*, s. 163.

19 Bu köylülerin birçoğu ücretli işçiliği yarı zamanlı ya da mevsimlik olarak yapmış olabilir ama yavaş yavaş kesinlikle proleterleşmekteydiler yani işgücü piyasasına bağımlı hale geliyorlardı.

20 Marx, *Kapital*, v. 1, s. 896-7.

21 Aktaran McNally, *Agaist the Market*, s. 39.

22 Ibid., s. 40'taki verilere bakınız.

23 Polanyi, *Great Transformation*, s. 141.

24 "Yeni kapatmalar" terimini Pat Roy Mooney kullanmıştır: "The ETC Century:

Erosion, Technological Transformation and Corporate Concentration in the 21st Century", *Development Dialogue 1999*, n. 1-2, s. 83.

25 Bu ülkelere kapitalizmin yeni girdiği söylenmek istenmiyor sadece en dramatik biçimlerde bunun yoğunlaşmasından söz ediliyor.

26 Bkz. Natividad Yabut-Bernardino, *An Impact Study of Agricultural Trade Liberalization in the Philippines* (Manila, 2000); www.isgnweb.org adresinden ulaşılabilir.

27 *Human Development Report 2005*, s. 131.

28 Flavia Krause-Jackson, "Price of cofee futures plunges to 36-year low", *Toronto Star*, 4 ağustos 2001; Anthony DePalma, "For Cofee Traders, Disaster Comes in Paris", *New York Times*, 28 Ekim 2001; Kim Bendheim, "Global Issues Flow into America's Cofee", *New York Times*, 3 Kasım 2002.

29 "Drowning in cheap cofee", *The Economist*, 29 Eylül 2001.

30 Alanna Mitchell, "Forests face global extinction, study says", *Globe and Mail*, 21 Ağustos 2001; Sam Dillon, "Mexican villagers rise to fight illegal loggers devastating forests", *New York Times*, 30 Nisan 1999; "Mexican deforestation", *Globe and Mail*, 12 Aralık 2001.

31 Alanna Mitchell, "Hungriest may turn to Canada, UN warns", *Globe and Mail,* 11 Temmuz 2001.

32 Julien Haber, "The real Price of cofee", *Globe and Mail*, 2 Ağustos 2001.

33 Lawrence Summers, Memo, 12 Aralık 1991, www.whirledbank.org/our words/summers.html.

34 Daniel Faber, *Environment Under Fire: Imperialism and Ecological Crisis in Central America* (New York: Monthly Review Press, 1993).

35 Kırsal yoksulların borç yüküne ilişkin olarak bkz. *Journal of Peasant Studies* (Hindistan'daki kırsal işgücü ilişkileri özel sayısı), v, 26 n2/3, Ocak/Nisan 1999: Lucia Da Corta ve Davuluri Venkateshwarlu, "Unfree Relations and the Feminisation of Agricultural Relations in Andhra Pradesh, 1970-95, s. 71-139; Jens Lerche, "Politics of the Poor: Agriculturer Labourers and Political Transformations in Uttar Pradesh", s. 182-241; J. Mohan Rao, "Agrarian Power and Unfree Labour", s. 242-261.

36 Vandana Shiva, "The Green Revolution and After", *The Great Grain Drain*, içinde (Bangalore: Books for Change, 1998), s. 17.

37 Devinder Sharma, "The Future Shock", *The Grain Drain* içinde, s. 83.

38 R. Nagaraj, "Indian Economy since 1980: Virtuous Growth or Polarisation", *Economic and Political Weekly*, 5 Ağustos 2000, s. 283-288.

39 Madhura Swaminathan, "A further attack on the PDS", *Frontline*, 2 Şubat 2001, s. 30.

40 Sheila Bhalla, "Liberalisation, Rural Labor Markets and the Mobilisation of Farm Workers: The Haryana Story in an All-India Context", *Journal of Peasant Studies*, v. 26, n. 2/3 (Ocak/Nisan 1999), s. 30-33.

41 Utsa Patnaik, "Export-Oriented Agriculture and Food Security", *The Great Grain Drain* içinde, s. 53.

42 Bkz. Da Corta ve Venkateshwarlu.

43 Michel Chossudovsky, *The Globalisation of Poverty: Impacts of IMF and World Bank Reforms* (Londra: Zed Press, 1998), s. 128.

44 Bu alıntı ve Hindistan'daki dev barajlarla ilgili bilgiler Maggie Black'in *New Internationist*'teki (336, Temmuz 2001) aydınlatıcı makalelerinden alınmıştır.

45 Yabut-Bernardino, s. 16; Walden Bello, *Dilemmas of Domination: The Unmaking of the American Empire* (New York: Metropolitan Books, 2005), s. 152.

46 Yabut-Bernardino, s. 17.

47 Yabut-Bernardino, s. 21.

48 Curtis Runyan, "Indonesia's Discontent", *World Watch*, Mayıs/Haziran 1998.

49 S. H. Larsen, "Uribe's Dictatorial Rule Suits Oil Companies", Znet Colombia, 21 Ekim 2002.

50 Richard J. Barnet ve John Cavanagh, *Global Dreams: Imperial Corporations and the New World Order* (New York: Touchstone, 1995), s. 254.

51 Ginger Thompson, "Farm Unrest Roils Mexico, Challenging New Chief", *New York Times,* 22 Temmuz 2001.

52 Sean Healy, "Papua New Guinea: People rebel against World Bank", *Green Left Weekly*, Haziran 2001.

53 Kari Lyderson, "Land Sharks: The Honduran government is selling off indigenous lands", *In These Times*, 10 Ocak 2000.

54 Marx, *Capital*, v. 1, s. 876.

55 James Petras ve Henry Veltmeyer, *Globalization Unmasked: Imperialism in the 21st Century* (Halifax: Fernwood Publishing, 2001), s. 24. Ayrıca bkz. Mike Davis'in harikulade kitabı *Planet of Slums* (Londra: Verso Books, 2006).

56 Joseph Pine II ve James H. Gilmore, *The Experience Economy* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1999), aktaran Harvey Schachter, "Have you been experienced?", *Globe and Mail*, 5 Mayıs 1999.

57 Lynda Hurst, "U. S. firm calls halt to cancer test in Canada", *Toronto Star*, 11 Ağustos 2001.

58 Aktaran Hurst. Ayrıca blz Richard Gold, "My body, your patient", *Globe and Mail, 29 Ekim 2001.* Embriyona ait kök hücrelerin sahipliği konusunda bkz. Andrew Pollack, "The Promise in Selling Stem Cells", *New Yok Times,* 26 Ağustos 2001.

59 James Meek, "The race to buy life", *The Guardian*, 15 Kasım 2000. Ayrıca bkz. Birgit Muller, "On the Ownership of Nature", içinde *Not for Sale: Decommodifying Public Life*, ed. Gordon Laxer ve Dennis Soron (Peterborough: Broadview-Garamond, 2006).

60 Robert Mata, "Coalition wants to make water the issue for antiglobalization forces", *Globe and Mail*, 7 Temmuz 2001.

61 Alanna Mitchell, "Canadian water on tap for future trade talks", *Globe and Mail*, 13 Ağustos 2001.

62 Aktaran Nate Dogg, "Oh Canada!", *Clamor*, Nisan/Mayıs 2001, s. 38.

63 Maude Barlow, "Don't swallow their water grab", *Globe and Mail*, 30 Kasım 2001.

64 Bütün bu noktalar Marx'ın "Estranged Labour" yazısında ele alınmıştır; bu yazı *Early Writings*'in içindedir, özellikle s. 327-31. İşçilerin bu süreçlere direndiklerini belirtelim; bunlar esas olarak kapitalizmdeki çalışma koşullarını tanımlamaktadır.

65 James W. Rinehart, *The Tyranny of Work: Alienation and the Labour Process*, 3. Baskı (Toronto: Harcourt Brace, 1996), s. 85.

66 J. Ordonez, "An efficiency drive: fast food lanes are getting even faster", *Wall Street Journal*, 18 Mayıs 2000.

67 Bkz. Kim Moody, *Workers in a Lean World* (Londra: Verso Books, 1997).

68 Lisa Sanders, "Selling Scions with Forehead Ads: Huma Billboards Prowl Times Square for Toyota", *Aadvertising Age*, 7 Nisan 2004.

69 John Heinzl, "our renamed Dunlops now big wheels", *Globe and Mail*, 12 Mart 2002.

70 Marx kapitalizmi tanımlarken genellikle bu terimi kullanır. Bkz. *Early Writings*, s. 379.

71 Bkz. Naomi Klein, *No Logo*, s. 176.

72 Tibor Scitovsky, *The Joyless Economy: An Inquiry into Human Satisfaction and Consumer Dissatisfaction* (Londra: Oxford Universit Press, 1976). Bu çalışmada ciddi teorik eksiklikler olmakla birlikte "ileri" kapitalizmde insanın tatminsizlik biçimlerine ilişkin aydınlatıcı bilgiler vardır.

73 Robert E. Lane, "Does Money buy happiness?", *The Public Interest*, n. 113 (Sonbahar 1993), s. 81.

74 John F. Schumaker, "Dead Zone", *New Internationalist* 336 (Temmuz 2001), s. 35.

75 Marx, *Early Writings*, s. 328.

76 Marx, *Capital*, v. 1, s. 742.

77 Jack Gibbons, Ontario Temiz Hava İttifakı, aktaran Dawn Walton, "Wind power cheaper than coal, study says", *Globe and Mail*, 24 Ağustos 2001.

78 Edwar Goldsmith, *The Way* (Londra: Rider, 1992), p. xi. Ne yazık ki pek çok çevreci gibi Goldsmith de bu eğilimlerin nasıl belirgin biçimde kapitalizmin devinim yasalarına içkin olduğunu incelemiyor.

79 Alanna Mitchell'in şu makalelerine bkz. "Earth faces supply crisis, study finds", *Globe and Mail*, 25 Haziran 2002; "Arctic ice melting much faster than Thought", *Globe and Mail*, 28 Kasım 2002; "Few of the world's large fish remain, study says", *Globe and Mail*, 15 Mayıs 2003. Bu konunun mükemmel bir teorik sunumu için bkz. Joel Kovel, *The Enemy of Nature: The End of Capitalism or the End of the World?* (Halifax: Fernwood Publishing, 2002).

80 Dennis Soron, "Decommodifying Daily Life: The Politics of Overconsumption", Laxer ve Soron'un içinde, s. 219-37.

81 Geoffrey York, "Chineese subsidize nascent gridlock on the road to environmental ruin", *Globe and Mail*, 31 Mart 2006).

82 Bkz. Shrybman, s. 20, orkinos ve yunus meselesi, s. 20-22.

83 Maliyetlerin düşürülmesinden kastedilen gerçek maliyetlerdir. Enflasyonist bir ortamda nominal maliyetler, gerçek fiyatlar düşerken, yükselebilir.

84 Scott Miller, "Opel slashes capacity", *Wall Street Journal*, 16 Ağustos 2001; "Ford to slash up to 5.000 jobs", *Globe and Mail*, 8 Ağustos 2001; Gordon Pitts, "GM economic aftershocks", *Globe and Mail*, 22 Kasım 2005.

85 Rebecca Blumenstein, Scott Thurm ve Greg Ip, "Telecom sector's collapse disrupts entire food chain", *Wall Street Journal,* 25 Temmuz 2001.

86 Finansal analizci John Tumazos, aktaran Greg Keenan, "Steeel markers melt down over more than imports", *Globe and Mail*, Mayıs 2000.

87 Kim Moody, *Workers in a Lean World* (Londra: Verso Books, 1997), s. 183.

88 United Nations Development Program, *Human Development Report 1999* (New York: Oxford University Press, 1999), s. 37.

89 Henry Veltmeyer, "The World Economy and Labour", *Canadian Journal of Development Studies* 20 (1999), s. 693.

90 Petras ve Veltmeyer, *Globalization Unmasked*, s. 88.

91 "The World's Richest People", *Forbes*, 27 Mart 2006.

92 United Nations Development Program, *Human Development Report 1999* (New York: Oxford University Press, 1999), s. 38.

93 David Cay Johnson, "Corporate Wealth Share Rises for Top-Income Americans", *New York Times*, 29 Ocak 2006.

94 Elbette istisnai durumlarda fakir bir insan zengin olabilir ya da zengin birisi servetini kaybedebilir. Ama sosyal bilimcilerin defalarca gösterdiği gibi bu durumların, çok nadir olduğu için, istatistiksel bir anlamı olmamaktadır.

95 Marx, *Capital*, v. 1, s. 799.

96 WTO, *Trade, Income Disparity and Poverty 1999*, www.wto.org.

97 *Business Week*, 17 Nisan 2000.

98 *Globe and Mail*, 12 Nisan 2001, baş makale.

4

Paranın Rengi: Irk, Cinsiyet ve Küresel Sermayenin Çeşitli Baskıları

> Irkçılık yapmayan bir kapitalizm bulamazsınız.
> Malcolm X

Yüzyıldan daha fazla bir zaman öncesinde Britanya İmparatorluğu adına Afrika'nın güneyinin büyük bölümünü fetheden Cecil Rhodes, "Eğer yapabilseydim gezegenleri ilhak ederdim" demişti. Rhodes'un bu cümlesi kapitalizmin önemli bir özelliğini içerir – topraklara sınırsız bir biçimde el koyma ve hep daha fazla insanı mülksüz işçilere dönüştürme dürtüsüdür bu. Şirketler şimdiden uzay boşluğunun mülkiyeti için araştırmalara başladılar bile. Ama bunda niteliksel olarak yeni bir şey yok; kapitalizmin başlangıcından beri küreselleştirmeci bir itici gücü vardı; dünyanın giderek daha çok parçasını sistematik olarak yörüngesine sokmaktaydı. Liberal efsanenin tersine sakin bir süreç olmaktan çok kapitalizmin uluslararasılaşmasına işgal, fetih, savaş ve yağma eşlik etmiştir. Kapitalizmin doğuşunda İngiliz köylülerinin uğradığı şiddet, kısa sürede Avrupalı olmayan halklara yapılanlarla karşılaştırıldığında sönük kaldı. Britanyalıların öncülüğünde Avrupa kapitalizmi İrlanda'yı, Amerika'ları, Asya ve Afrika'yı işgal etti, düşünülemeyecek vahşet ve zulüm uygulandı. Kapitalizmin kazdığı kan nehirle-

ri giderek derinleşti, en caniyane hayal gücünü aştı. Bu süreçte sömürgecilik sistemi ve modern ırkçılık ideolojisi inşa edildi – hâlâ bu iğrençlikler, yaşadığımız dünyanın kâbusu olmaya devam ediyor.

Egemen sınıfın uzmanlarının işi, bu tarihi reddetmek, yerine kapitalizmin gelişmesiyle insanlığın özgürlüğe yürüdüğü hikâyesini dokumak. Ama o kadar kitlesel cinayet ve soykırım olmuş ve olmakta ki, kurbanların sesini sonsuza kadar susturmak mümkün değil.

Altın, gümüş, kölecilik ve cinayet: Kolomb'un mirası

2001 Sonbahar'ında Montreal'deki Concordia Üniversitesi öğrenci birliğinin bir el kitabı hakkında medyada büyük bir yaygara koparıldı. Birtakım örgütler bir basın toplantısı yapıp bu yayını reddederken, öfkeli sağcı başmakale yazarları da başka şeylerin yanı sıra öğrenci birliğini "üniversitenin adını kirleten anti-küreselleşmeci partizanlar" diye suçladı.[1] El kitabında önem verilen şeylerin arasından seçilen bir tanesi basın toplantısında suçlanmıştı; bunun girişi 8 Ekim 2001'di ve "Şükran Günü – Sömürgecinin Tatili" başlığını taşıyordu.

Ama bunun sağcıların itirazıyla ne alakası vardı? Her neyse Yerliler kesinlikle Şükran Günü'nü ne başlatmış, ne de kutlamışlardı. Amerikan Yerli Hareketi'nden Ward Churchill'in her yıl bu günde yapılan kutlamayla ilgili olarak dediği gibi:

> Her İngiliz sömürgesinin kafatasları için ödediği para nedeniyle –aynı zamanda her ABD eyaletinde ve 48'in altındaki topraklarda– kadınlar ve çocuklar dahil her bir Kızılderilinin ölümünün kanıtlanması istendiği için müteşekkir mi olmalıyız? 1763'te Lord Jeffrey Amherst'in yayınladığı emrin gereği çiçek hastalığı taşıyan malların hediye olarak Ottowa'lılara verilmesi "böylece bu alçak ırkın kökünün kazınmasını" istemesine karşı minnettarlığımızı en iyi biçimde nasıl göstermemiz bekleniyor? Kızılderililerin Şükran Günü'nü kutlamadığı sır değil. Asıl

> soru, milli yas ve gönül alma günü olması gerekirken sizin niye bu günü ziyafet çekme ve bayram günü olarak kutladığınızdır.[2]

Bu bir yas tutma ve gönül alma günü olarak ele alınmadığına göre eğer Avrupalıların, Kuzey Amerika'yı, sömürgeleştirmesini kutlamaları değilse, bu tatilin anlamı nedir? Bu noktada kızgın muhafazakârlar yan çizmeye başlarlar. Haklı olarak. Kristof Kolomb'un "seferleriyle" başlayan, Amerikaların, Avrupalılar tarafından sömürgeleştirilmesinin mirası, kutlamayı seçtikleri pek de neşelendirici bir olay değildi.

Birtakım yorumcuların işaret ettiği gibi Kolomb keşif ve maceradan ziyade altınla ilgileniyordu. Gerçekten, bu madene düşkünlüğü saplantı derecesindeydi denebilir. Bir uzmanın dikkati çektiği gibi Amerikalara ilk yolculuğunda tuttuğu günlüğünde altın sözcüğü 140 kere geçmekteydi: "Günlüğünün yegâne sabit, devamlı tekrar eden ve bazı günler hiç aklından çıkaramadığı amacıydı."[3] Heyhat, "Yeni Dünya"ya yaptığı ilk iki seferden (1492 ve 1493) eli boş döndü. Ama beş yıl sonra şansı döndü: Yeni Esponala (şimdi Haiti ve Dominik Cumhuriyeti) sömürgesinde altın bulundu. Yoğun bir madencilik faaliyetinin sonunda 1504-1519 arasında sömürgeden her yıl 1-3 ton civarında sarı maden çıkarılmaya başlandı. Kolomb dışarıya akıtılanlardan "altın en değerlisidir" der. "Altın hazinedir ve buna sahip olan dünyada her istediğini yapabilir, ruhları cennete bile götürebilir."[4]

Ama cennet Yerli halkların ziyaret edebileceği bir mekân değildi. Birinci ve ikinci seyahatlerinde altın bulmaktan umudunu kesen Kolomb, seferlerini paraca desteklemiş olan İspanya kralının ve kraliçesinin hoşuna gidebilecek başka bir mal keşfetti: köleler. Birinci seferi sırasında altın bulamayınca birkaç düzine Yerli göndermişti. Sonra ikinci seyahati sırasından Esponala'nın içlerinden 1.600 Tainos yakaladı ve İspanya kraliyetine bu erkek, kadın ve çocukların, büyükbaş hayvanlar ve diğer ihtiyaçlar için değiş tokuş yapılmasını önerdi. Üçüncü seferinde altın bulunca, Amerikalardaki sömürge tarihinin bütün erken dönemini biçimlendirecek karara sıra geldi: Büyük "kâşif" Yerli halkların

köleleştirilip zorla altın madenciliğinde çalıştırılabileceğini buyurdu.[5] Zamanla kölelik "Yeni Dünya"da başlıca mallar için – altın, gümüş, şeker, tütün– tercih edilen bir işgücü çalıştırma sistemi haline geldi.

Tabii Yerli halkın bu yeni düzenlemeyi kolayca kabul etmesi beklenemezdi. Onların direnişini kırmak için, terör, sömürge politikasının rutin bir parçası durumuna geldi. Her İspanyol kasabasında darağaçları kuruldu; sadece Vega Real'de bunlardan 340 adet vardı.[6] Ve bunlar, kanlı sonuçlarda kullanıldı. Amerikalara Katolik misyonuyla gelen Bartolomé de Casas, İspanyol vahşetini günlüğüne kaydetti. Onun bulgularını bir tarihçi şöyle özetledi:

> De las Casas geniş darağaçlarının, astıkları Arawak'ların ayakları yere değecek biçimde nasıl alçak yapıldığının rapor ediyor. Sonra ayaklarının altına yanan yaş odunlar koyuyorlardı. Bu idamlar bir sürü 13'lük partiler halinde gerçekleştiriliyordu. Her seferinde 13 Arawak asılıyordu. Neden? Bu, "Kurtarıcımız ve Onun On İki Havarisinin anısına" ithafen yapılmaktaydı.
>
> De las Casas, genellikle şeflerin ve asillerin böyle asılmadığını; ızgara biçiminde dizilen çubukların üstünde ölünceye kadar yakıldıklarını söyler. Bir keresinde bir kaptan çığlıklardan rahatsız olup uyuyamadığını söyleyerek boğulmalarını emretmişti. Ama başçavuş (…) dillerini üzerine çubuklar saplayarak ses çıkaramamalarını ve "istediği gibi yavaş yavaş kızarttıklarını" söylemiş. Kolomb'un Hispaniola'sında erkekler, kadınlar ve çocuklar lime lime parçalanmış ve bu parçalar İspanyollara köpeklerini beslemek üzere satılmıştır.[7]

Cinayet, aşırı çalıştırarak öldürme ve hastalık Yerli halkları kasıp kavurdu. İnsan yıkımının boyutları afallatıcıdır. Şimdi bilimsel araştırmalar Kolomb'un 1492'de ilk geldiği zaman Tainos nüfusunun yaklaşık 8 milyon olduğunu tahmin etmektedir. Dört yıl sonra yalnızca 3 milyonu kalmıştı. 1500'te Kolomb, sömürge valiliğinden ayrıldığında bu yerli halklardan yalnızca 100.000'i yaşamaktaydı. 1542'ye gelindiğinde muhtemelen 200 kişi ha-

yattaydı. Kısaca 50 yıllık Avrupalıların fethi sırasında Tainos nüfusunun yüzde 99,9'undan fazlası can vermişti.[8] Kıyamet, Amerikalar boyunca yankılanacak olan, insanların imha edildiği dalgayla birlikte gelmişti.

"Aç domuzlar gibi canları altın çekiyor"

Kolomb, sömürge seferlerinden 1504'te çekildi. Ama bunun sömürgeci yıkımı yavaşlatmak bakımından hiçbir etkisi yoktu. İspanyollar sonra da Portekizliler Karayipler'in bir ucundan Güney Amerika'nın öbür ucuna kadar kıymetli madenlerin cazibesine kapılmıştı. Nahuatl şöyle demişti: "Altını, maymunlar gibi büyük bir neşeyle, sanki bu içlerine yeni bir can daha katmış gibi (…) yukarıya doğru kaldırıyorlar (…) vücutları bununla semiriyor ve şiddetle bunun açlığını çekiyorlar. Aç domuzlar gibi canları altın çekiyor."[9]

Derken gümüş keşfedildi; İspanyol sahillerine bu pırıltılı metali getirebilmek için yeryüzü tıka basa yenmeye başlandı. 1503-1660 arasında 185.000 kg. altın İspanya'ya gönderildi. Ama bu, 16.000.000 kg. gümüş sevkiyatıyla karşılaştırıldığında sönük kalır.[10] Altın dağlarının yanında insan cesetlerinden tepeler yükseldi.

Potosi Yerli halkı perişan oldu –bir zamanlar Bolivya'nın canlı bir kültür merkeziyken şimdi yıkıma uğramış bir köşesi– bu sadece yıkıcı "gümüş çevriminden" bir örnektir. Tonlarca gümüş yerin altından çıkarıldıktan sonra 8 milyon Yerli ölmüştü ve bölge yıkıma uğramış bir halde bırakıldı.[11] Ama sanki eski katliamları aşma yarışmasıymış gibi, her katliam bir sonrakinin yolunu döşedi. Ama Meksiko Aztek halkının İspanyol fatihi Cortés tarafından yok edilmesi kadar trajik ve mide bulandırıcısı az bulunur. 1519'da Aztek başkenti Tenochtitlan'ı ele geçiren Cortés'in ilk saldırısının ardından çiçek hastalığı salgınının yaygınlaşması için verilen kısa bir aradan sonra asıl acımasız saldırı başlatıldı. 12.000 insan bir öğleden sonra katledildi; sonraki gün ölü sayısı 40.000'e ulaştı. Hastalıklarla ve etraflarını saran ölüm-

lerle mahvolan kent halkının etkili bir direniş yapacak gücü kalmamıştı. Ama Cortés hâlâ ve defalarca saldırdı ta ki 350.000 olan Tenochtitlan nüfusunun yaklaşık 2/3'ü ölene kadar.[12]

1525'te Meksikaların fethini tamamlayan fatihler, Güney'in Maya ve diğer Yerli halklarına odaklandı. Cortés'in yüzbaşısı Pedro de Alvarado kumandasında ilerleyen İspanyol askerleri, Las Casas'a göre "bütün ülkeye ölüm saçtı, kırıp geçirdi, yaktı, talan etti ve tahrip etti". İşlenen "katliamlara ve cinayetlere" atıf yaparak Las Casas, Alvarado hakkında şunları söyler: "O ve kardeşleri, başkalarıyla birlikte 1525-540 arasında, 15-16 yıl içinde dört ya da beş milyondan fazla insan öldürdü ve hâlâ geriye kalmış olanları öldürmeyi ve kırıp geçirmeyi sürdürüyorlar."[13]

Toprakları ve kaynakları kontrol etmek için yapılan katliamlar, kölelik ve aşırı çalıştırmanın sonucu olan kitlesel ölümlerle birleşti – hepsi Kolomb'un ilk açtığı yolun taklidiydi. Örneğin orta Meksika'da "Yeni İspanya" sömürgesini kurduktan sonra Cortés, terör ve köleciliğe dayanan bir ekonomi oluşturdu. Boğazlarından zincirlenen Yerliler, madenlere doğru uygun adımla yürüyüşe geçirilmekteydi. Yerlilerin tökezlemesi ya da düşmesi durumunda boyunlarının vurulması rutin bir cezalandırmaydı; fazla ağır yürüyen çocuklar bıçaklanarak öldürülüyordu. Çalışma koşulları o kadar haşin ve köleler o kadar güçten düşmüşlerdi ki, İspanyol memurlarının tahminine göre, kakao plantasyonlarında çalışanların yaklaşık 1/3-1/4'ü zorunlu çalışmanın ilk beş ayında ölüyorlardı.[14] Ceset dağları yükselmeye devam etti. Eski Meksika krallığının alanından 1519'da yaşayan 25 milyon kişi 1595'te 1,3 milyona düştü. And Dağları'nın sömürgecilerin işgalinden önce 14 milyon olan nüfusu, 16. yüzyılın sonunda 1 milyona indi.[15]

Bu arada hareketin dışında kalmak istemeyen Portekiz sömürgeciliği Brezilya'ya girerek "beyaz altın" (şeker) ve sarı metalin kendisini arama sürecinde 300.000 Yerliyi köleleştirdi. 16. yüzyıl kapandığında Yerli nüfus yüzde 90 azalmıştı. Köle işçi bulmak için her şeyi göze alan Portekiz, Afrika'da köleleştirdiği

insanların ticaretine başladı – "Antiller'in madeni parası" olarak anılan 10 milyon siyah köle ithal edildi.[16] Ve Portekiz köleleştirilmiş sonsuz Afrikalıya sahip görünen bir satıcı buldu: 1672'de Britanya, Kraliyet Afrikalı Şirketi'ni kurarak Afrika köle ticaretine başladı. Kırk yıl içinde Batı yarımküresinin başlıca Afrikalı bağımlı işgücü tedarikçisi oldu. Bu ticaretin doruğunda Londra'ya köleler için ödenecek altın sevkiyatı haftalık 50.000 İngiliz poundu mertebesindeydi. Ama Britanyalılar sadece köleleştirilen Afrikalıları satmıyordu; "Yeni Dünya"daki Britanya sömürgeleri kısa sürede dünyanın en büyük köle alıcıları haline de geldi.

Kapitalizm ve kölecilik: Britanya sömürgeciliğinin mirası

Sömürgeci kölecilikte Britanya'nın rolü özellikle önemliydi çünkü çağın önde gelen kapitalist gücüydü. Gerçekten de belki dönemin diğer birçok ya da bütün sömürgeci güçleri –özellikle İspanya ve Portekiz– hâlâ temel olarak, tipik olmasalar da, feodal toplumlardı. 14. yüzyılda Avrupa çapında görülen krizin sonucu olarak feodal egemen sınıflar güçlerini korumak için savaşmaya, dış ticarete yöneldiler ve sömürgeleştirdikleri toprakları yağmalamaya başladılar. 16. yüzyıla gelindiğinde birtakım Avrupa monarşileri, askeri kampanyalarını finanse etmek için ganimet aramaya ve (Kolomb'unki gibi) denizaşırı keşifleri desteklemeye başladılar. Bu açıdan Avrupa sömürgeciliği feodalizmden çıktı. Ama Britanya'nın sömürgecilik projesi önemli bakımlardan İspanya'nın ya da diğer Avrupa güçlerinkinden farklıydı. Aslında bu dönemin Britanya İmparatorluğu, saf kapitalist sömürgeciliği temsil eder. Onu, rakiplerinden ayıran önemli farklılıkları incelediğimizde, bu daha da açık hale gelecektir.

Tarihçi Sidney Mintz, İspanya "Yeni Dünya'daki sömürgeleştirme çabalarını değerli madenlerin çıkarılmasına yoğunlaştırırken" Britanya, pamuk, çivitotu, kahve, şeker ve tütün gibi "satılabilir malların üretimine odaklandı" der.[17] Ayrım, ilk ba-

kışta görülebileceğinden daha önemlidir. İspanyol sömürgeciliği büyük ölçüde yeryüzünden değerli madenleri koparıp almak ve savaşları finanse etmek üzere İspanya'ya götürmeye dayanıyordu; gümüş ya da altın arzı tükendiği zaman toprak terk ediliyordu. Dolayısıyla İspanyol sömürgeciliği başlangıcından itibaren ardında artık kullanılamayan madenler ve ölü işçiler bırakmaktaydı. Ama Britanya sömürgeciliği büyük ölçüde üretim araçlarını geliştirmeye dayanıyordu – toprak temizleniyor, iyileştiriliyor ve ekiliyor; depolar, değirmenler, kurutma, tuzlama evleri, hammadde "imalatında" kullanılan damıtma tesisleri; (genellikle köleler tarafından) üretilen mallar için gerekli yolar ve ticaret merkezleri altyapısı inşa ediliyor ve mallar dünya piyasalarına deniz yoluyla gönderiliyordu. Haliyle Britanya'nın sömürgecilik sistemi sermaye yatırımlarını ve meta üretimini teşvik eden bir modeldi ve Mintz'in de ifade ettiği gibi bunlar esas olarak "endüstriyel" türdeydi. Britanya sömürge sisteminin ve plantasyon ekonomisinin kalbi ekme, biçme ve hasat kaldırma gibi tarımsal faaliyetlerdi ama bütün bunlar yüzlerce bağımlı işgücünün çok büyük çiftliklerde sıkı üretim standartları gözetilerek ve işgücü disiplini içinde yapılmaktaydı.[18] Dolayısıyla Britanya 17. yüzyılın ortalarından itibaren haklı olarak "plantasyonlara ve meta üretimine bağlı sistemik kölecilik" olarak tanımlanan düzenin öncüsü oldu – ki bu, İspanya ve Portekiz'in değerli maden arayışından radikal biçimde farklıydı.[19]

Bir kere Britanya sömürge siteminin bu özgün kapitalist niteliklerini kavradıktan sonra, çağdaşlarının, Britanya'nın köleci sisteminin "Yeni Dünya"nın diğer yerlerindekinden daha baskıcı olduğuna ilişkin yorumlarına anlam verebiliriz. İspanyol sömürgelerinde kölelere daha az haşin davranılmasının kültür ya da dinle çok az ilgisi vardır; her şey sömürme sistemleriyle ilgilidir. Kapitalizmin feodalizme üstün geldiği alanlardan birisi, sömürmedeki etkililikle alakalıdır. Kapitalizmden farklı olarak feodal toplumda üreticiler –genellikle köylüler– sistematik gözetime, denetime ve iş sürecinin düzenlenmesine tabi değildir.

Bunun yerine köylüler büyük ölçüde kendi toprak parçalarını işler, kira verir sonra da vergi öderler. Ama kapitalizm çalışma sürecinin kontrolünü ele geçirir ve ücretli işçileri sistematik olarak en girift ve saldırgan bir denetim, yönlendirme ve idare sistemine maruz bırakarak sömürme "verimliliklerini" artırır. Böyle yaparak herhangi bir sosyal sistemden daha yoğun sömürür.

Bu eğilimlerin uygulaması Anglo-Amerikan plantasyon ekonomilerindeki sistematik kölecilikte görülür. İspanyolların daha insani olduğu savını sorgulayan David Brison'un dediği gibi, "Hiç kuşkusuz Latin Amerika'daki kölelik, Kuzey Amerika'dakiyle karşılaştırıldığında rekabetçi kapitalizmin baskılarına daha az maruzdu".[20] Kısaca Anglo-Amerikan köleciliği Marx'ın tanımladığı kapitalist kölecilikti; dünya piyasalarına yönelik meta üretiminin köle işgücüne dayanarak yapıldığı bir sistemdi. Bunun sonucunda, gözlemcilerin özellikle sert bulduğu, kölelerin özgün kontrol ve disiplin biçimlerine tabi olduğu özellikler ortaya çıkmıştı.

Sistematik köleciliğe dayanan meta üreten plantasyon ekonomisini kurduktan sonra Britanya, bölgenin çoğunu fethetmeye girişti ve kölelerin çoğunu ithal etti ve dünyanın egemen sömürgeci gücü haline geldi. Yalnızca Fransa'nın aynı yolu izleyebilecek askeri ve iktisadi kaynakları vardı ama hiçbir zaman Britanya hegemonyasına ciddi biçimde meydan okuyamadı. 1770'e gelindiğinde sömürge dünyasında Britanya türü plantasyon sisteminde "yaklaşık 2.500.000 köle tarlalarda, değirmenlerde, atölyelerde ve Yeni Dünya kolonilerinin hanelerinde ter döküyor", bütün Avrupa ticaretinin 1/3'ü değerinde olan şeker ve tütün gibi metaları üretiyorlardı.[21] Zamanın bu kesitinde köleleştirilen Afrikalılar, plantasyon işlerinin çoğunu yapıyorlardı. Şimdi plantasyon ekonomisinin temeli ırkçı baskı olmuştu. Ama Amerikalardaki Afrikalıların baskı görmesi, başlangıcında diğer grupları da kapsayan karmaşık bir bağımlı işgücü sisteminden türemişti. Bu açıdan özellikle İrlandalılar ve Amerika Yerlileri dikkat çeken gruplardı.

İrlandalılar, Yerliler ve ırkçı baskının kökenleri

Eylül 1880'de Londra'daki *Times* yazarı, İngilizlerin İrlandalıları nasıl tasvir ettiklerine dair bir yazı yazdı. Ona göre "en büyük İngiliz gazeteleri İrlandalıyı, geri bir ırk olarak görme konusunda hiçbir fırsatı kaçırmıyorlar – bir tür beyaz zenciler".[22] Bu gözlem iki yönden önemli – birincisi, İrlandalıların ırkçı baskılara maruz kalmasıyla ilgili olarak söyledikleri; ikincisi, ırk ve ırkçılığın toplumsal inşasına ışık tutması.

İrlandalıların ırkçı biçimde karikatürleştirilmesi sürpriz değil, ne de olsa İrlanda, Britanya'nın en eski sömürgesiydi. Ama birkaç yüzyıldır İngiliz egemenliği hiçbir zaman tam sağlanamamıştı. Ancak 16. ve 17. yüzyıllarda tarımsal kapitalizmin ortaya çıkışından sonra İngiltere, Amerikalar için de model olacak yeni sömürge egemenlik biçimiyle denetimi ele geçirmişti. Bu yeni denetim sistemi, 16. yüzyılda geçici olarak dört savaşın ardından ve birtakım sömürgeleştirme girişimleriyle başladı. Dönüm noktası, 1649-52 arasında Cromwell'in ordusunun İrlanda direnişini bozguna uğratmasıydı. Ama Cromwell'in fethinin başarısının anahtarı, askeri gücünün üstünlüğünün ötesinde başka faktörlerdi. İlk kez zengin, fakir İrlandalı toprak sahipleri ayrım yapılmaksızın topraklarından atıldı ve İngiliz, İskoç kökenli yeni kapitalist toprak sahipleri onların yerlerine yerleşti. 1641'de toprakların 2/3'üne sahip olan Katolik İrlandalılar, 1665'te sadece 1/5'ini ellerinde tutuyorlardı.

Britanya egemen sınıfı, İrlanda'da, İngiliz köylülerini topraklarından atarken kullandığı yöntemleri kullandı. Büyük toprak parçaları el değiştirdi, yeni bir egemen toprak sahibi sınıfı yaratıldı –tarihçiler buna Protestanlığın egemenliği der– köy dışında yaşayan toprak sahiplerinden farklı olarak bunlar doğrudan İrlanda köylülüğünü baskı altında tuttu ve kontrol ettiler. Sıkıca yerleşen bu egemen grup daha sonra durumlarını pekiştirdi. Ceza Yasaları olarak bilinen bir dizi anti-Katolik yasa çıkarıldı; İrlandalı Katoliklerin parlamentoda yer alması, parlamento seçimlerin-

de oy kullanması, silah bulundurması, okul açması, üniversiteye girmesi ya da avukatlık yapması yasaklandı. Bu yasaların altında Katolikler, ülkenin sadece 1/16'sı ellerinde kalana kadar daha da çok toprak kaybetti. Gerçekten etkili bir ırk ayrımı sistemi yaratıldı. Ama din sömürenle sömürüleni ayıran bir kimlik kartıyken, bir Anglo-İrlandalı tarihçinin işaret ettiği gibi "Ceza Yasası fiilen uygulanırken fanatizmden çok açgözlülüğü yansıtıyordu ve Katolik dinine karşı olmaktan ziyade bunun öğreticiliğini yapan mülk sahiplerine ve sanayicilere karşı kullanıldı."[23] Kısaca bu, dinsel maske altında muazzam bir mülk yağmalamaydı.

Yağmacılığın ve etno-ırkçı ayrımcılığın evliliği, Amerika'da olacağı gibi, ırkçı baskıların yapılarını kurdu. Şiddet ve terör, sistematik ayrımcılık ve köleleştirme, bunların hepsi kullanıldı. Anti-İrlandalı fetih savaşları sırasında her gün öldürülenlerin kafaları halka açık yerlerde teşhir edildi.[24] Dahası 1650'lerin sonunda 40.000 İrlandalı, Britanyalı maceracılar tarafından, yabancı ordulara asker olarak satıldı ve yüzyıl boyunca bu uygulama sürdü. Aynı zamanda genç İrlandalılar, İngiliz maceracılarınca kaçırılarak Virginia ve diğer yerlerdeki plantasyonlara çıraklık sözleşmesiyle satıldı.[25] Afro-Amerikalılara uygulanacak ırkçı egemenliğin yasal çerçevesindeki pek çok unsur İrlandalılara uygulananlarla paralellik gösterir. Theodore Allen'in dikkati çektiği gibi:

> 1723'te Virginia'da "kölenin öldürülmesi cezayı gerektirmez" diye bir yasanın çıkarılmasına benzer bir biçimde Anglo-Norman hukukunda da ölenin İrlandalı olması durumunda beraat kararı verilir. Anglo-Norman rahipler suçun bağışlanmasını "Bir İrlandalıyı öldürmek, bir köpeği ya da herhangi bir hayvanı öldürmekten daha fazla günah değildir" gerekçesine dayandırırlar.[26]

Elbette bu tür bir baskı ve ayrımcılık rejimi, bir tür ideolojik gerekçelendirmeyi de getirir. İngiliz sömürgeciler başlangıçta bu açıdan iki nedenle zorlandılar. Birincisi, 1366'ya dayanan bir İngiliz kanunu İrlandalılara, İngiliz tebaayla aynı yasal statüyü

tanımaktaydı. İkincisi uzun zamandan beri Hıristiyanların başka Hıristiyanlara acı çektirmesi ya da onlar köleleştirmesi günah sayılıyordu. Bu problemlerin çevresinden dolanan İngiliz egemen sınıfı, ırkçılığın bir inanç sistemi olarak ele alınmasının çok önemli yapı taşlarının temelini attı.

İdeolojik hamlenin anahtarı onların uygar olmadıkları dolayısıyla İrlandalıların da gerçekten Hıristiyan olmadığı iddiasıydı. Egemen dünya görüşü "vahşilerin" Hıristiyan olamayacağına dayandığı için İrlanda'nın fethini savunanlar İrlandalıların barbarlığını kanıtlamaya giriştiler. Bu amaç için bir seri ırkçı, basmakalıp örnek gösterildi; bunlarla İrlandalıların seks düşkünü, ensest yaşamları olan, dinsiz ve uygarlaşmamış insanlar olduğu anlatıldı. Müslümanların, putperestlerin ve Afrikalıların ortaçağ Avrupa'sının bir bölümünde köleleştirilmesi tam da bu gerekçeye dayandırılmıştı.[27] Şimdi aynı mantık, sömürgeci egemenlik için –terör ve kölecilik dahil– kullanılmakta, "vahşi" İrlanda halkı uygarlaştırılmaya çalışılmaktaydı. Bu savı geliştirirken İngiliz yazarları, Amerikalardaki halklara karşı yapılan katliam ve yağmalamanın İspanyol gerekçelerini kolaylıkla kullandılar.[28] Avrupa'nın sömürgeci döneminin tam da kökenlerine İrlandalıların, Amerikan Yerlileriyle birlikte "uygarlaşmamış" bir grup olarak ele alınıp, her türlü şiddetin ve baskının haklı görülmesi vardır.

Kapitalizmin yükselişinde ırk, sınıf ve özgür olmayan işgücü

İrlanda deneyimi, Trinidadlı tarihçi Eric Williams'ın çığır açan öncü kitabı *Capitalism and Slavery*'nin (1944) önemli bir doğrulamasıdır. Köleciliğin temel olarak iktisadi bir kurum olarak anlaşılması gerektiğini ve ırkçılığın bundan beslendiğini söyleyen Williams'a göre:

> Karayipler'de kölelik, dar biçimde zenciyle eş tutulmuştur. Esasen iktisadi olan bir olgu, ırkçı çarpıtmaya uğramıştır.

> Kölelik, ırkçılıktan doğmamıştır; ırkçılık, kölelikten doğmuştur. Yeni Dünya'daki özgür olmayan işçiler esmer, beyaz ve sarıydı; Katolik, Protestan ve putperestti.[29]

Willams'ın savı bazı açılardan tek taraflı olmakla birlikte çok temel bir gerçeği de barındırıyor: Başlangıçta Amerikalarda özgür olmayan işgücü ırka dayanmıyordu. Ancak çok uzun bir deneme yanılma döneminden sonra plantasyon kapitalistleri, köleleştirilmiş Afrikalıların ırkçı baskılara maruz bırakılma stratejisinde karar kıldılar. Başlarda Amerikalardaki bağımlı işgücü Williams'ın dediği gibi "esmer, beyaz, siyah ve sarıydı". Gerçekten de Yeni Dünya için Yerli işgücünün yetersiz olduğu anlaşılınca –ya direnme kapasiteleri nedeniyle ya da hastalıklar ve katliamlardan sayıları muazzam azalınca– plantasyoncular Avrupa'dan bağımlı ya da sözleşmeli işgücü sağlamaya başladı. Bu bağımlı işgücü genellikle 5-7 yıl arasında bir süre efendileri için çalışmak zorundaydı. Yasal statüleri siyah kölelerden farklı değildi: İzin almadan evlenemezlerdi ve başkalarına satılabilirlerdi, bahislerde ortaya konabilirler, miras bırakılabilir ya da borç ödemelerinde kullanılabilirlerdi.[30] Yasaya göre mülk sayılan sözleşmeliler, tebaaya tanınan yasal haklardan yoksundu; "dövülebilirler, sakat bırakılabilirler, hatta cezadan muaf olarak öldürülebilirlerdi."[31]

Büyük çaplı Afrikalı köle ithalatı olmadığı on yıllarda, sözleşmeli beyaz işçiler ilk plantasyon ekonomilerinde merkezi önemi olan bağımlı işçi grubunu oluşturmaktaydı. Gerçekten de 150 yılı aşan bir süre Kuzey Amerika beyaz göçmenlerinin yarısından çoğu sözleşmeli, bağımlı işçiydi – bunların arasında büyük sayıda mahkûm, kaçırılan İrlandalılar ya da Amerika'da onları iyi bir hayatın beklediği konusunda dolandırılarak para kaptıran yoksul İngiliz gençleri vardı. 1607-1763 arasında 350.000'den fazla "beyaz" sözleşmeli işçi Britanya'nın sömürgelerine, en az 250.000'i de Britanya Kuzey Amerika'sına gitti.[32]

Bu tarihin ışığında Williams'ın "Beyaz kölelik, zenci köleliğinin üstünde inşa edildiği temeldi" iddiası tamamen inandırıcı

gözükmektedir; benzer biçimde, onun siyahların köleliğinin kökenine ilişkin "işçinin ten rengiyle değil, ucuzluğuyla ilgiliydi" savı da ikna edicidir. O, plantasyoncu sınıfın "işçi bulmak için gerekirse Ay'a bile gidebileceğini; Afrika'nın Ay'dan ve kalabalık Hindistan ve Çin gibi ülkelerden daha yakın olduğunu; ama onların da sırasının geleceğini" dile getirmişti.[33]

Sömürgeci kapitalist tarihin bu noktasındaki ırksal kategorilerin epeyce değişken olması şaşırtıcı gelmemeli. Aslında ırka dair modern söylem henüz geliştirilmemişti, en azından kısmen, ten rengi farklılıkları yüzünden özgür ve özgür olmayan ayrımı henüz tam oluşmamıştı. Ne de olsa Amerikalarda hem özgür olmayan beyazlar, hem de özgür siyahlar vardı. Sonuncu grubun, kesinlikle azınlıkta olmakla birlikte, yasal hakları vardı (sistematik ırkçılık gelene kadar); alıp satabiliyorlar, toprak ve köle sahibi olabiliyor ve Avrupalı-Amerikalı sözleşmeli işçi satın alabiliyorlardı.[34] Aynı zamanda Britanya ve sömürgelerindeki yoksul İrlandalıların ırksal kimlikleri belirsizdi. Örneğin 1690'da Barbados sömürge konseyi, sömürge hükümetinden "beyaz hizmetkârlar" istediği zaman, "İrlandalı isyancıları" bunun dışında bırakmak için "beyaz olmayan işçilerin bizim için çalışmasını" cümlesini ekleyerek onları istemediklerini söylemişlerdir.[35] Bu dikkat çekici pasaj, ırkın ne denli büyük bir sosyal yorum olduğunun altını çizmektedir. Burada, zamanla Amerika'da "beyazlık" kazanacak İrlandalıya , "beyaz hizmetkârlardan" farklı bir ten renginin atfedildiği görülüyor. Britanya adalarından işçiler kaçırılıp sözleşmeyle satıldıkları sürece özgür ve özgür olmayan arasındaki çizgi açıkça ırk ayrımcılığı değildi. Bunun sonucunda günlük dilde Anglo-Amerika'da "hizmetkâr" terimi geniş bir beyazlar ve siyahlar grubunu içeriyor, buna "daimi ve zenci sıfatları eklenerek" köleler tanımlanıyordu.[36] 1770'te köleden ne kastedildiğini tanımlamak üzere Benjamin Franklin hiç ırksal ölçüt kullanmamış ve Britanya'da binlerce "köle" olduğunu söyleyerek, sözleşmeli işçilere işaret etmişti.[37]

İlkesel olarak Yeni Dünya'da doğmakta olan kapitalizm, bağımlı işgücü stokunu oluşturan değişik etnik-ırksal gruplarla gayet mutlu biçimde yoluna devam edebilirdi. Ve uzunca bir süre de, plantasyoncular, sömürge topluluklarını tam da bu temelin üstüne inşa etmeye çalıştılar. Ama ana sorun –işgücünün kontrolü– sonunda onları ırksal egemenlik stratejisini seçmeye zorladı. Böylece, çok kötü etkileri yaşadığımız dünyada da süren yeni baskı biçimleri doğdu.

"Delişmen çokluk" nasıl terbiye edilmeli: Sömürgeci kapitalizmin açmazı

Irkçı köleciliğin artması ve beyaz üstünlüğü doktrinleri sıkça, elde bulunan özgür olmayan işgücü arzına bağlanır. Buna göre, Afrika köle ticareti, Yeni Dünya sömürgelerinin ihtiyacı için büyük sayıda bağımlı işgücü temin etmenin tek güvenilir kaynağıydı. Ama Theodore W. Allen'in önemli yapıtı *The Invention of the White Race*'de gösterdiği gibi bu arz yönlü açıklamalar hayli yetersizdi. Plantasyoncu sınıfın "karışık" bağımlı işçileri kullanmaktan mutlu olduğu gerçeğinin görmezden gelinmesiyle egemen seçkinlerin Anglo-Amerikan sömürgelerindeki isyankâr beyaz hizmetkârları, Yerlileri ve siyah köleleri disipline etmek sorunları da görülmemiş olur.

Köleleştirilen Yerlilere güvenilemeyeceğine ilişkin zorluklar iki misli fazlaydı. Birincisi Brezilya ve Kuzey Amerika gibi kıtasal topraklarda eğer Yerli halklar hastalıklardan sağ çıkmışsa epeyce direnme kapasiteleri ya da "yerleşme olmayan" topraklara kaçma imkânları vardı. Küçük ada sömürgelerinde Yerlilerin etkili biçimde köleleştirilebilmesiyle işler rahatlıkla yürütülebilirdi ama bu strateji büyük topraklarda yetersiz kalmaktaydı. İkincisi, Yerli toplumlar yeterince farklılaşmadığı için bunların ayrıcalıklı bir kesimini "satın alarak" egemen yapının içine sokmak mümkün değildi. Ulster dışında İrlanda'nın çoğunda İngilizler, Katolik burjuvaziyi yeni sö-

mürgeci düzenlemeye katarak en sonunda bir çözüme ulaşmıştı. Bu sosyal tabaka "tampon grup" olarak hizmet etmiş –sömürgeci ilişkideki bir tür küçük ortak olarak– İrlanda'da toplumun dışında görülmeyen grup, sosyal denetim sistemlerinin idarecileri olmuştu.[38] Ama Yerli toplumlar bu stratejinin uygulanabilmesi için yeterince eşitsiz değildi. Dolayısıyla köleleştirilmeye karşı direnişe bütün halk katılıyordu. 1700'lerin başında Kuzey Amerika'daki Britanya sömürgelerinde binlerce Yerli esaret altına alınırken bu yaygın köleleştirmenin maliyeti –yeni kurulan sömürgelerde Yerlilerle savaşma bakımından– çok yüksek oldu.[39]

İlk kez Virginia plantasyoncuları için bu sosyal ve iktisadi maliyetler, Powhatan Konfederasyonu Yerlileri, Yerli topraklarına doğru genişleyen Anglo-Amerikalılara karşı büyük bir savaşı 22 Mart 1622'de başlatınca açık hale geldi. Savaşın neden olduğu yıkımdan sonra plantasyoncular Yerlileri köleleştirmekten vazgeçtiler ve yerine bütün Anglo-Amerikan işgücüne çalışma zorunluluğunu dayattılar.[40] Aynı açmaz Güneydoğu Amerika'da Yamassee Savaşı (1715-17) denen Yerli halkların ayaklanmasının neredeyse Güney Carolina sömürge yönetimini devirdiği olaydan sonra gene gündeme geldi. Bu Yerli ayaklanmasından sonra Yerlilerin köleleştirilmesi hızla son buldu.[41] Özgür olmayan Yerli işgücünü disiplin altına sokmaya çalışmanın maliyetinin çok yüksek olduğu görüldü. Yerliler en sonunda soykırımla yok edildi; ama bu arada nüfusun yerleştirilmesi ve askeri gücün başarısının kesin olmadığı durumlarda, yeni bağımlı işgücü kaynakları bulunmak zorundaydı.

17. yüzyılın büyük bölümünde, bu amaçla Britanya adalarından giderek büyüyen sözleşmeli işçi ithalatı yapıldı. ¾'ü köle gibi bağımlı işgücü olan 90.000 Avrupalı göçmen 1607-1682 arasında Virginia ve Maryland'e geldi.[42] 1672'de Kraliyet Afrikalı Şirketi'nin kurulmasının sonucunda düzenli Afrikalı köle akışı sağlandı. Ama bu işgücü kaynağı garantili olmakla birlikte kontrolünde durum böyle değildi. Sosyal huzursuzluktan kay-

naklanan yeni sorunlar ortaya çıktı; plantasyon burjuvazisi düşe kalka sıkı bir ırksal baskılama stratejisine doğru yol aldı.

Sömürgeciler için temel sorun alt sınıfların ayaklanma kültürüyle ilgiliydi. Bu halk kültürünün etnik-ırksal ayrımları aşma biçimi özellikle endişe vericiydi. Örneğin 1660'ların Virginia'sında egemen sınıf "delişmen çokluktan" yakınmaktaydı; bir tarihçinin tanımladığı gibi bu, "sözleşmeli işçilerin ve kölelerin, yoksul beyazların ve siyahların, topraksız özgür kişilerin ve borçluların karışımından oluşuyordu."[43] Alt sınıfların bu karışık "ayaktakımı" özgür olmayan işgücüne uygulanan şiddet düzenli olarak direnmekteydi. Bazen de 1676'da olduğu gibi direniş ayaklanmaya dönüşebiliyordu.

1676 Bacon'un İsyanı sömürge Amerika tarihinin en büyük halk ayaklanmasıydı. Kriz, Yerli karşıtı politikaların uygulanmasıyla ilgili olarak sömürge seçkinlerinin arasında çıkan bir tartışmayla başladı, ama genellikle halk ayaklanmalarında görüldüğü gibi, toplumun tepesindeki bölünme ve çelişki, alt sınıfların kendi adlarına seferberliğe girişeceği bir açılım yarattı. Bu çalkantılı olaylara karışan 15.000 kişinin çoğu bağımlı işçilerdi – 2.000 Afro-Amerikalı ve 6.000 Avrupalı-Amerikalı. İyi silahlanmış isyancılar malı mülkü yağmaladı, başkenti ateşe verdi; bu süreçte kraliyet valisi ve çevresi saklanmak zorunda kaldı.[44] Belki de en dikkat çekici olan özgürlük, köleci esaretten kurtulma talepleriydi. Egemen sınıf şimdi "özgür insanlardan, hizmetkârlardan ve kölelerden" oluşan bir isyancı orduyla karşı karşıyaydı.[45] Böylesine çeşitli işçi gruplarının ortak bir ayaklanmaya girişebilmesi özellikle endişe vericiydi. Bir noktada bu çatışmaya müdahale etmesi için gönderilen İngiliz kaptanı Thomas Grantham, "yaklaşık 400.000 silahlı İngiliz ve zenciyle karşılaştım" der.[46] Siyah ve beyaz, köle ve bağımlı işçinin ortak ayaklanma görüntülerinin sarsıcılığı kanıtlandı. Alt sınıfların birleşik ayaklanması karşısında sömürge burjuvazisi, bütün sömürge sömürme sisteminin ve imtiyazların risk altında olduğunu anladı.

"Yeni Dünya"da toplumsal denetim: Beyaz üstünlüğünün doğuşu

Alttan gelen devrim tehdidini yok etme kararlılığı içindeki sömürgeciler yeni bir toplumsal denetim sistemi tasarladılar. İngiliz burjuvazisinin İrlanda'da yaptığı gibi düzeni güçlendirecek bir tampon grup yaratmaya çalıştılar. Bu amaçla beyaz işçilerin esaretini hafiflettiler, siyah kölelerin zincirlerini sıkılaştırdılar ve yeni bir ırksal baskı rejimi başlattılar. Böylece fiilen beyaz ırkı –ve bununla birlikte beyaz üstünlüğünü– yarattılar.

Gene bu stratejiye yol açan toplumsal denetin sorununun üstünde durmak önemlidir. Temel mesele, renk önyargısı değil, her ne kadar bu varsa da, ayaklanmaya karşı istikrarlı baskı yapılarının kurulmasıydı. Örneğin Britanya'nın Batı Hint Adaları'nda alt tabaka ayaklanmasına karşı "renkli" bir orta sınıfın oluşumu teşvik edilmiş ve kullanılmıştı.[47] "Ayaklanma ya da böyle bir tehdit" diye yazar Orlando Patterson "Jamaika köle toplumunun neredeyse sabit bir özelliğiydi." Maronlarla (özellikle kaçan kölelerin tepelerde ve dağlarda kurdukları siyahların özgür yerleşimleri) yapılan savaşlara ilaveten büyük köle ayaklanmaları ya da teşebbüsleri 1770, 1776, 1784, 1823, 1824 ve 1831'de oldu. Bu ayaklanmaların sonuncusuna 20.000 isyancı köle katılmıştı.[48] Britanya Kuzey Amerika'sına giden "beyaz" göçmenler nedeniyle Batı Hint Adaları'nın Avrupalı nüfusu etkili bir disiplin gücü olmakta yetersizdi. "Özgür siyahlar ve renklilerden" oluşan önemli bir grubun belirmesi geçerli bir strateji olarak ortaya çıktı. 1830'ların başında bu grup Jamaika bağımlı işgücünün yaklaşık ¼'ünün sahibi oldu.

Ama Britanya Kuzey Amerika'sında Avrupalılar genellikle sömürge nüfusunun çoğunluydu. İstikrarlı bir toplumsal denetim rejimi kurmak için sömürge burjuvazisi beyaz esareti gevşetti ve Afro-Amerikalıların statülerini değersizleştirdi. Tarihçilerin çoğu 1660 sonrasında beyaz ve siyah hizmetkârların koşullarının önemli ölçüde birbirinden farklılaştığını kabul eder. Bu zamandan önce pek çok siyah hizmetli, yaşam boyu sözleşmeye

bağlanmamış gözüküyor. Ama 1660'tan itibaren siyah ve beyaz hizmetlileri birbirlerinden ayırmak için sürekli yasalar çıkarılmış; "karma" evlilikler ve "karma ırktan" çocukların doğumu (melezleşme suçu) önlenmeye çalışılmıştır.[49] Ancak yasa başka pratik başkaydı. Kanıtlara göre davranışsal değişimler gözlendi –bu, özellikle siyah ve beyaz hizmetlilerin ortak başkaldırılarındaki azalmada görüldü– Virginia için bu değişimin başlaması 1680 ve sonrasıdır.[50]

Sömürge yasası, siyah hizmetlilerin yaşam boyu bağımlı kılınması uygulamasını giderek daha yaygınlaştırdı – özellikle yaşam boyu esaretin onların çocuklarına da uygulanması dikkat çekicidir. Bunlar Amerikan köleciliğini tanımlayan özellikler oldu.[51] 1660'larda Virginia'daki mahkeme kararları ve 1664'te Maryland'de çıkarılan yasa bu eğilimi yansıtır. 1691 tarihli başka bir Virginia yasası ırklar arası evliliği engelledi; bu tür bir yasa 1715'te Kuzey Carolina'da da çıkarıldı. Bu arada Güney Carolina'da 1712'de bütün siyahlar, Yerliler ve melezler, aksi ispat edilemedikçe, köle olarak tanımlandı. On iki yıl sonra bu sömürgede sözü edilen gruplar, yasal olarak özgür ve mülk sahibi olsalar da oy verme haklarından yoksun bırakıldı. 1723'te bir Virginia yasasıyla Afro-Amerikalıların kamuda görev almaları, beyazlara karşı mahkemede tanık olmaları; herhangi bir Avrupalı-Amerikalıya el kaldırmaları (cezası halka açık kırbaçlama yerlerinde 30 kırbaçtı) ya da herhangi tür bir silah taşımaları yasaklandı. Vali William Gooch'un açıkladığı üzere Virginia Meclisi, "Özgür zencileri ve melezleri kalıcı olarak damgalama kararı" aldı.[52] Dört bir tarafta yasalar yeniden düzenlenerek Avrupalılar ile Afro-Amerikalıların hakları ve koşulları arasında keskin farklılaşmalar getirildi. Bu süreçte siyasi haklardan yoksun bırakma merkezi bir önemde oldu: Oy verme hakkının tanınmaması. İlginç olan, daha önce çoğu Anglo-Amerikan sömürgesinde özgür siyahlara oy verme hakkının tanınmış olmasıydı. Ama şimdi bu, yürürlükten kaldırılıyordu: 1723'te Virginia'da, 1761'de Georgia'da, 1812'de Louisiana'da

vb.[53] Bu değişimlere baktığımızda, sömürge Amerika'sında egemen sınıfın "ırkı icat etme halinde" olduğunu gözlemleriz.[54] Beyazların üstünlüğü ve siyahların geriliği sistemi inşa edilmekteydi – sınıfsal ayrımları aşılarak yoksul Avrupalılar imtiyazlı beyazlara katılıyordu. Sömürgeciler "sınıfsal konumlarını, beyaz ırkın birliğini savunarak" sağlamlaştırıyorlardı.[55] Özgürlük giderek daha çok sınıfla değil ırkla tanımlanır oldu. Ve yeni bir zihinsel evren –modern ırkçılık ideolojisi– bu sürecin doğal bir parçası olarak inşa edildi.

Sömürgeci kapitalizm ve ırkın icadı

Anglo-Amerika'da ırksal baskı, kapitalistin, emekçi sınıfı kontrol etme stratejisinden doğdu. Ama modern ırkçılığın bu sürecin bir parçası olarak ortaya çıktığı iddiasına genellikle inanılmaz. Bunun bir nedeni birçok tarihsel dönem boyunca dışarıdakilere ve yabancılara karşı değişik önyargıların var olmasıdır. Ama farklı olana karşı düşmanlık –bazen karşı cinsten korkma olarak da adlandırılır– ten rengi önyargılarını içerse de, modern ırkçılıkla ayrımının ortaya konması önemlidir. Modern kapitalizm dünyasında özgün olan, radikal biçimde farklı nitelikleri ve özellikleri olan, fiziksel olarak farklı insan ırkları olduğu fikridir.

Örneğin eğer Eski Yunan ve Roma toplumlarına bakarsak, esaret derinin rengi ya da fiziksel görünüşle ilişkilendirilmez. Aynı şey 7. yüzyılda Müslümanlığın Arabistan'ın dışına yayılma dönemi için de geçerlidir: Mısır'da siyah köleler olmakla birlikte, onların ten rengi esaretlerini haklı göstermek için kullanılmaz. Benzer durum, Avrupa tarihinin değişik zamanlarında Kafkasyalılar ve diğer açık renk tenli insanların köleleştirilmesinde de söz konusudur. Müslüman ve Hıristiyan toplumlar köleciliğe göz yummakla birlikte bunu istisnai bir durum olarak kabul etmişler ve hiçbir zaman ten rengiyle meşrulaştırmamışlardır.[56] Bir tarihçinin Akdeniz dünyasıyla ilgili yazdıkları, toplumlarının çoğu için geçerli gözüküyor: Onlar "beyazlar için hiçbir üstünlük teorisi geliştirmediler."[57]

Bin yıl içinde Akdeniz dünyası iki düşman uygarlıkla parçalanmıştı: Müslümanlık ve Hıristiyanlık. Ama bu çatışma ırksal değil dini terimlerle sürüyordu. Dahası din, doğuştan gelen bir özellik olarak değil inançlar ve pratikler dizisi biçiminde algılanmaktaydı; –dinsel konuşmalar sırasında– zulme uğrayan bireyler mazlum statüsünü kaybetse de. Bütün bu çağ boyunca "din, ırk değil, inanç meselesiydi".[58] Yalnızca modern kapitalizm çağında eziyet görenlere, belirli bir grubun doğal ve değiştirilemez özellikleri ("ırk") açısından bakıldı. Örneğin Yahudiler yüz yıllardır Müslüman ve Hıristiyan dünyalarında dinleri nedeniyle zulme uğradılar; ama sadece son yüz yılda Yahudilerin doğuştan, biyolojik olarak farklı oldukları iddialarına rastlanır. Modern antisemitizmi önceki (dinsel) biçimlerle karşılaştıran Hannah Arendt'e göre önceden "Yahudiler, Museviliklerini dile getirmekten kaçınabilmekteydi; Yahudilikten ise kaçış yoktu."[59]

Gerçekten de aynı şey sömürgeleştirmenin ilk aşamalarında Avrupalıların, Afrikalılara ve Yerli halklara karşı tavrı bakımından da geçerlidir. Elbette bu gruplar "vahşi", "barbar" ve Avrupalılardan aşağı görülüyordu. Ve onlar "uygarlaşmamış" olduklarından onları köleleştirmek ve terörize etmek kabul edilebilirdi – onları "uygarlaştırmak" için yapıldığı sürece. Ama şiddet, önyargı ve bağnazlık, onlar tam insan olmayan ayrı ırklar oldukları için meşrulaştırılmıyordu. Bir ırkçılık teorisyeninin gözlemlediği gibi "18. yüzyıl öncesinde Afrikalıların eksik insan olduğu nadiren iddia edilirdi". Hıristiyan doktrinine göre Afrikalılar ve Yerliler "kâfir" olmakla birlikte en sonunda Avrupa-Hıristiyan uygarlığının seviyesine yükseltilebilirlerdi. Yalnızca 18. yüzyılda bu görüş bırakıldı ve ırksal gerilik doktrini benimsendi.[60] O halde kapitalizmin gelişiminin modern ırkçılığa yol açmasının nedeni neydi?

Buradaki temel mesele, kapitalist "özgürlük" iddialarının yarattığı çelişkilerle ilgilidir. Doğuşundan itibaren pek çok toplumda kapitalizm büyük insan gruplarını, pre-kapitalist güç ve ayrıcalık biçimlerini kırmak için seferber etti – böyle-

ce kapitalist mülkiyet ve güç ilkeleri yüceltildi. Erken modern İngiltere'de örneğin, monarşinin serveti vergileme hakkına ya da mülk sahiplerinin onayı olmadan mülkiyete müdahale etmesine karşı yapılan 17. yüzyıldaki devrimlerle kapitalizm yerini sağlamlaştırdı. Kapitalist mülkiyet, kralın yağmasından "özgürleştirilecekti" – bunun anlamı tiranlığa karşı savaşın "özgürlük" iddiasına dayanmasıydı. Benzer biçimde 150 yıl sonraki Fransız Devrimi yoksulları monarşiye karşı "özgürlük, eşitlik ve kardeşlik" adına seferber etti.

Kapitalizm özgürlük ve eşitlik söylemini başarıyla kullanabildi çünkü toplumsal egemenliğin "ekonomi dışı" temellerini yok ediyordu. Pre-kapitalist toplumlarda servet edinme talebi ya da başkalarının işgücünü kullanma hakkı her grubun farklı siyasi statüsünden kaynaklanıyordu. Örneğin feodal lordlar monarşi tarafından verilen asalet unvanlarına sahiptiler. Bu siyasi unvanlar ya da mevkiler, köylülerden toprak kirası alma hakkı, yerel mahkemelerde görevli olmak gibi belli avantajlarla birlikte veriliyordu. Benzer biçimde sömürülen köylü (ya da serf) olmak, kişinin içine doğduğu grubun statüsüyle ilgiliydi. Kişinin iktisadi durumu saf iktisadi faktörler tarafından belirlenmiyordu; aksine bir kişinin asil ya da köylü bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmesi gibi "ekonomi dışı" faktörlerce önceden belirlenmiş oluyordu.

İki temel nedenle kapitalizm önceki egemenlik yapılanmasına karşıydı. Birincisi, siyasi unvanlar ve mevkiler sistemi –ki bu sayede tarım, ticaret ya da sanayiden muazzam servetler edinilebiliyordu– kapitalistlerin hükümette belirleyici bir etkiye sahip olmasını engelliyordu. Aristokrasinin bir parçası değillerse, kapitalistler siyasi güç çevrelerinden dışlanıyordu. İkinci olarak, doğuştan gelen belirli haklar –özellikle ortak topraklara erişim– yoksul köylülerin pazar ekonomisine katılmaları için bir alternatif yaratıyordu. Her şeyi metalaştırmaya çalışan sermaye, alıp satmayı sınırlayan bu geleneksel haklara karşı düşmanca bir tavır alıyordu.

Sonuç olarak, burjuva ideologları, kapitalizmin özgürlük ve eşitliğe dayandığını iddia ediyorlardı. Piyasa özgürlüğü teorisini ortaya çıkararak her bireyin piyasada mal alıp satmak açısından eşit hakka sahip olduğunu ve hiçbir yasanın bu hakkı engellemesine izin verilmeyeceğini öne sürüyorlardı. Fransız Devrimi'nin doruğunda radikal lider Jacques Roux'un dediği gibi: "Bir adamlar sınıfının, onlara karşı hiçbir önlem alınmadan, başkalarını açlığa mahkûm etmesine izin verilebiliyorsa, özgürlük boş bir kabuktan başka bir şey değildir."[61] Hâlâ bu "boş kabuk" genellikle özgürlükle tanımlanıyor; kapitalistlerle işçiler arasındaki piyasadaki değiş tokuş, Ellen Meiksins Wood'un sözleriyle, "biçimsel olarak özgür ve eşit bireyler arasındaki sözleşme ilişkisini" kapsamaktadır.[62]

Ama eğer herkes eşit ve özgürse o zaman kölelik nasıl haklı çıkarılacak? Bu ideallere sahip çıkan bir toplumda bazı insanların özgürlük ve eşitlikten mahrumiyetinin mümkün olması nasıl açıklanacak? Pre-kapitalist toplumlarda bu, sorun değildi. Kölelik sadece çeşitli eşitsizlik ilişkilerinden birisiydi. Ve bu eşitsiz ilişkiler, hiyerarşileri –Tanrılar ve insanlar, krallar ve tebaaları, erkekler ve kadınlar, lordlar ve köylüler, efendiler ve köleler– yaratan ilahi buyrukla ilgi ideolojilerce gerekçelendiriliyor, insan toplumunun doğal olarak böyle olacağı söyleniyordu. Ama bu gerekçeler, özgürlük ve eşitliğe dayandığı iddia edilen bir toplumda geçerli değildi. Sonuç itibariyle Wood'a göre "kapitalizmde aforoz edilme ölçütünün, insan ırkının ana gövdesinden aforoz edilme olduğu görülüyor".[63] Eğer bazı insanlar özgürlük ve eşitlikten yoksun bırakılıyorsa bunun nedeni onların gerçekten insan olmaması, barbar yaratıklar ve geri ırkların üyeleri olmalarındandı.

Ve böylece esaret 18. yüzyıl Amerika'sında Afrikalılarla ilişkilendirilerek ırk kavramı yaratılmış oldu. Kendilerini beyaz olarak tanımlamaları bile Avrupalı-Amerikalıların buluşuydu. Kural olarak kendilerini milliyetlerine (İngiliz, İspanyol gibi) ya da dinlerine (Hıristiyan) göre tanımlarlardı. Beyaz olarak adlan-

dırma hâlâ çok nadirdi. Ama erken 18. yüzyıldan beri bu terimle daha sık karşılaşılır oldu.[64]

Bu gelişmenin ön saflarında sömürgeci sınıf üyeleri ve onların yakınları vardı. Peter Fryer'in harikulade çalışması *Staying Power:The History of Black People in Britain*'da açıkladığı gibi sömürgecilerin Afrikalıların, Avrupa ırkıyla aynı insan ırkından olmadıklarına ilişkin ilk iddiaları, Kutsal Kitap'a aykırı düşen dinsel bir sapkınlık gibi ele alındı. Çünkü sömürgecilik bir Hıristiyan misyonu olarak haklı bulunuyordu, Afrikalıların vaftiz edilmesi ve dine bağlanması gerektiği öngörülmekteydi. Ama sömürgeciler zamanla bu politikaları reddettiler. Vaftiz edilmenin ve Hıristiyan eğitiminin köleleri eşit haklar adına isyana sürükleyeceğinden korkuyorlardı ve bu uygulamaların atları vaftiz etmek kadar saçma olduğunu öne sürdüler. Önce savları egemen düşünceye itici geldi. 1734'te İngiliz donanma cerrahı John Atkins ısrarla "Beyazların ve siyahların mutlaka farklı asal hücrelerden (insan soylarından) gelmesi gerektiğini" savunduğu zaman bunun dini ortodokslukla ters düştüğünü de kabul ediyordu. Ama 40 yıl sonra Edward Long *History of Jamaica*'sında açıkça "Beyaz ve zencinin iki farklı tür" olduğunu yazdığında bu, artık egemen sınıfın görüşleriyle ters düşmüyordu.[65] 1734-1774 arasında modern ırkçılık doğdu.

Bu değişimin çeşitli nedenleri vardı. Birincisi, sömürgecilerin, Afro-Amerikalı kölelerin başkaldırmalarına ilişkin endişeleriydi. Georgia ve Florida'da devlet görevlerinde bulunmuş olan William Knox, 1768'de, eğer kölelere okuma öğretilecek olursa "genel bir zenci ayaklanması olacağını ve efendilerin katledileceğini" yazar.[66] İkincisi, Britanya hükümetinin 1773'te Bengal'i kontrol etmeye başlamasıyla "Yerliler" toplumunun hangi temele dayanılarak idare edileceğine ilişkin tartışmaların da sömürgelerdeki değişime katkısının olduğudur. Üçüncüsü, Amerikan Devrimi'ne ve Britanya'dan 1776'da bağımsızlığın kazanılmasına giden süreçte, özgürlük ve bağımsızlık doktrinleri çerçevesinde yürütülen ajitasyonla ilgilidir.

Özellikle önemli olan son etmen ise Amerikan bağımsızlık mücadelesi söyleminin büyük ölçüde özgürlük ve kölelik karşıtlığı üstünden yürütülmesiydi. Britanyalıların niyeti Amerikalıları sanki köleymişler gibi yönetmekti; ama bağımsızlık yandaşlarına göre özgürlük insanlığın doğal hakkıydı. Bu güçlü söylem, köle statüsünden kurtulup özgür insan haklarına kavuşmak isteyen alt sınıftan beyazların arasında derinden yankılandı. Bunun yanı sıra özgürlük, bağımsızlık ve doğal haklar söyleminin radikal mantığı, en azından zımnen, her türden köleliğin ve bütün biçimlerinin bütün ahlaki ve siyasi temeline meydan okumaktaydı. Bu, özellikle Amerikan bağımsızlık davasını savunan Thomas Paine'in çok satan kitabı *Common Sense*'te (1776) görülür. Aynı temele dayanarak Amerika'daki Britanya sömürge yönetimine karşı çıkan Paine, Afro-Amerikalıların köleleştirilmelerini reddetti. "Halk yığınlarını köleleştirdik ve çok masum kanı döktük."[67] Kısaca kölecilik yaptıktan sonra Amerikalılar şimdi kendilerinin köleleştirilmesiyle karşı karşıya kalmışlardı; tek düzgün yanıt bütün bu "aşağılık ve insanlık dışı" kurumun reddedilmesiydi. Ama tabii köle sahipleri buna hazır değildi. Ve böylece ırkçılık ideolojisi –ırkların doğuştan farklılığı ve eşit olmaması– "cumhuriyetlerini radikal özgürlük ve doğal haklar doktrinlerini üstüne inşa eden insanlara köleciliği açıklama aracı olarak" sistematik biçimde yaratıldı.[68]

Gerçekten de sömürge yasaları Afro-Amerikalıları ayrımcılık ve baskı rejimine tabi kılarken; özgürlük ve bağımsızlık kavramları Avrupalı-Amerikalıların arasında yaygınlaşırken sözde bilimsel bir ırkçılık doğdu; bundan kastim, doğa bilimleriyle ilişkilendirilen yöntemlerin kullanılarak değişik insan "ırkları" arasında doğuştan gelen farklılıklar olduğunu "ispatlama" gayretidir. Ve bu değişim gene 18. yüzyılın ortalarında gerçekleşmiştir.

General System of Nature'un (1735) birinci basımında büyük doğa bilimci Charles Linnaeus, insanlar tasnif etmeye çalışmıştı. Ama bu yakın bir zamanda değişecek, ırkçılık edebiyatının

–seyahatnameler, tarihler vb.– etkisi artacaktı. Beş yıl sonra Linnaeus, ikinci baskıda insan tipleri için dörtlü bir tasnif yaptı. 1758'deki onuncu baskıda tasnifini altı gruba çıkardı. Daha önemlisi bu baskıyla Linnaeus, her gruba atfettiği belirli fiziksel tanımlamaların ötesine geçti. Anatomik farklılar şimdi ahlaki karakterlerdeki temel farklılıklarla ilişkilendiriliyordu.[69] Kısa süre içinde diğer doğa bilimciler, monojenizm diye bilinen insanların tek kaynaktan (Âdem ve Havva) çıktığına ilişkin egemen Hıristiyan görüşünü sorgulamaya başladılar. "Bilimsel" ırkçılık şimdi poligenizme sarıldı; bu tam da sömürgecilerin yaydığı bir doktrindi; değişik insan "ırklarının" aslında değişik biyolojik yaratılışlar olduğu öne sürülüyordu.[70] Bundan çıkarılan sonuç da insanlara uygun hakların "alt-insan" türlerine verilmesine gerek olmadığıydı.

Modern ırkçılığın inşasında, ırklar belirli renklerle de tanımlandı. 18. yüzyıldan önce Amerika Yerlileri genellikle sosyal evrimin alt aşamasında olan beyazlar olarak kabul edilirken şimdi "Kızılderililer" olarak nitelendiriliyorlardı.[71] Değişik bir renk, değişik bir ırkın/türün göstergesi olarak kabul edilerek eşit olmayan muameleye maruz bırakılıyordu. En basit terimlerle ırkçılık açıkça şiddet ve baskıyı haklı bulur. Örneğin 1764'te Benjamin Franklin "Dost olsun, düşman olsun bütün Kızılderilileri öldürme eğilimi inanılmaz biçimde bütün ülkede yaygınlaşmıştır" der.[72] Yerli karşıtı şiddetin yükselmesinin, modern ırkçılık ideolojisinin pekiştiği dönemle örtüşmesi rastlantı değildi.

Amerikan Devrimi'nden sonra sözde bilimsel ırkçılık söylemi Amerikan entelektüel yaşamının resmi pozisyonu oldu; bu, Harvard Üniversitesi profesörü, Karşılaştırmalı Zooloji Müzesi Başkanı Louis Agassiz gibi doğa bilimcilerce aktif olarak teşvik edildi.[73] 1850'de etkili bir dergi olan *United States Magazine and Democratic Review,* "Koyu derili ırklar beyaz ırkın işareti olan entelektüel üstünlüğe erişme kapasitesinden bütünüyle yoksundurlar" iddiasında bulunurken, beyaz okurlarını şaşırtacak hiçbir şey söylememiş oluyordu.[74] Birbirinin içine geçen sömür-

gecilik ve plantasyon köleciliğiyle sarmaş dolaş olan Britanyalı egemen sınıf, başka yerlerdeki sömürgeci güçler gibi, bu davanın destekçisiydi. Derin kökleri olan ırkçı baskı, şimdi Anglo-Amerikan kapitalizminin –ve bununla birlikte göreceğimiz üzere bütün uluslararası kapitalizmin– ayrılmaz bir parçası oldu.

Irk ve imparatorluk

19 ve 20. yüzyıl boyunca ırkçılık yeni imparatorluk çağında merkezi konumda oldu. İlk başlarda Amerikaların kontrolü kapışmasında Avrupalı güçler arasında sömürgelere ilişkin çatışmalar egemen olurken, çok geçmeden dünyanın geri kalanı da bundan kaçınamadı. Afrika kıyıları yüzlerce yıl Avrupa köle ticaretiyle kasıp kavruldu ve Hollanda, bugünkü adlarıyla Hindistan ve Endonezya'da yaygın sömürgeleştirme projelerine girişti. Doğu Hindistan Şirketi'nin izinden giden Britanya kapitalizmi 18. yüzyılın ortasında Bengal'i ele geçirdi, toprağın zenginliklerini kanatarak, tarımsal üretim sistemini mahvetti ve açlığa yol açtı. Ama asıl 19. yüzyılın son çeyreğinde imparatorluğun kökleşmesiyle birlikte dünyanın başlıca kapitalist güçlerinden yarım düzinesi arasında sömürge toprakları için çılgın bir kapışma başladı. Gezegenin devası parçaları ve buralarda yaşayan on milyonlarca kişi Avrupa egemenliğinin yörüngesine girdi. Klasik emperyalizm çağı başlamıştı. Tarihçi Hobsbawm'ın açıkladığı gibi,

> 1880-1914 arasında (…) Avrupa ve Amerika'nın dışındaki dünyanın çoğu resmi ya da gayri resmi olarak bir ya da bir avuç devletin egemenliğine girdi: Bunların başlıcaları Büyük Britanya, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika, ABD ve Japonya idi (…)
>
> Gerçekçi amaçlar için dünyanın iki önemli bölgesi tamamıyla bölüşüldü: Afrika ve Pasifik (…)
>
> 1876-1915 arasında dünya toprak yüzeyinin dörtte biri bir düzine devlet arasında bölüşüldü veya yeniden bölüşüldü. Britanya topraklarını 4 milyon mil kare, Fransa 3,5, Almanya 1milyon-

dan fazla, Belçika ve İtalya'nın her biri birer milyondan biraz az artırdı.[75]

Çağın emperyalist güçlerinin sömürgeci fetihleri ve yağmayı gerekçelendireceği ideoloji hazırdı: Irkçılık. Eğer Hindistan'ın (Bengal) fethi meşruiyet gerektiriyorsa, yeni bir ırk, "Hindular" yaratılabilir ve onlara bir dizi yoz nitelik atfedilebilirdi. George Coombe onların ırksal özelliklerini kafalarının incelenerek bulunabileceğini iddia etti ve "Hindu beyninin Savaşçılık ve Yıkıcılık bakımından kusurlu olduğunun görüldüğünü" açıkladı ve bu ırkın insanlarının " dikkati çeken biçimde şahsiyeti olmadığını" ekledi.[76] Ellerindeki bu sahte bilimsel stereo tiplerle emperyal güçler, alçakça şiddet ve yağmayı sürdürdüler.

Hindistan veya Afrika'nın bazı kısımlarında olanları okumak iç karartıcı olmakla birlikte tanıdık geliyor. Muazzam büyüklükte topraklara el konulması; genellikle bağımlı emek kullanılarak madencilik ve tarımsal üretimin geliştirilmesi; Yerli halkların yoksullaştırılması ve sömürgeciler için işgücü haline getirilmeleri; kanlı bir terör sisteminin başlatılması. Britanya, Doğu Afrika sömürgesini kurarken, yerli kavimler emperyal "ilerleme" tekerleğinin altında eziliyordu. 1904'te Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'na yazan sömürge valisi Sir Charles Elliot üslerini şöyle bilgilendiriyordu: " Kuşkusuz Masai ve pek çok diğer kavim suyun dibini boylamak zorundadır. Soğukkanlılık ve vicdan rahatlığıyla görüşüm bu beklenti doğrultusundadır."[77] Ve ırkçılık bu tür vicdanları temizliyordu. Cecil Rhodes, 40 milyon siyah Afrikalı Britanya egemenliğine sokulurken kendini şöyle rahatlatıyordu, "Britanyalılar dünyayı idare edecek en iyi ırktır".[78] Aynı ruh haliyle Britanya halkı 1902'de kraliyet taç giyme törenine çağrılırken, tacın "dünya çapında ırklarının egemenliğin bir sembolü" olarak da kabul edildiği dile getiriliyordu.[79] Britanyalılar sömürgelerdeki şiddet pratiğinin en başarılı örneği olsalar da bu konuda yalnız değillerdi. Örneğin Belçika Kralı Leopold'un, sömürgelerini geliştirme saplantısı vardı. Bu amaç-

la Amerika'yı istila edenlerin tarihini incelemiş, Britanya'nın egemenliğindeki Seylan, Hindistan ve Burma'yı ziyaret etmişti. Sonra 1880'lerde Kongo diye bilinecek olan büyük Afrika topraklarını ele geçirmek için hile ve rüşveti birlikte kullanmıştı. Kolomb'un mirasını benimseyen Leopold, muazzam miktarlarda fildişi ve kauçuk üretmek için insanları köleleştirmiş ve zorla çalıştırmıştı. Dünya kauçuk talebi hızla artarken –lastik, hortum, elektrik kablosu ve boru üretiminde kullanılan– Leopold astronomik kârlar elde etmişti. Ama disiplinli işgücü sağlamak bir problemdi çünkü kauçuk işçileri yağmur ormanları boyunca dağınık çalışmak durumundaydı. Ama Leopold dersini iyi çalışmıştı. Askerleri bir köyü işgal edip kadınları kaçırıyor ve erkekler belli bir kauçuk kotasını üretmeden serbest bırakmıyorlardı. Kota miktarı teslim edildikten sonra kadınlar köyün erkeklerine dönebiliyordu – bedel ödeyerek. Uygun terör iklimini yaratmak için Leopold'un askerleri kabile halkını katlediyor; koparılmış kafaları ve çürüyen vücutları herkesin görmesi için ortada bırakıyorlardı. Subaylarından birisi "Amacım nihayetinde insancıldır (…) yüz kişiyi öldürdüm (…) ama böylece beş yüz kişinin yaşaması mümkün oldu" demiştir.[80] Bu yöntemlerle birlikte açlık, hastalık, aşırı çalıştırma nedeniyle 1880-1920 arasında Belçika'nın kontrolündeki Afrika'da on milyon insan öldürüldü.[81]

Leopold'un Kongo'da gerçekleştirdiği insan yıkımında çok da özgün bir yan yoktu. Zengin kauçuk ağaçlarının bulunduğu ekvator Afrika'sındaki Fransız sömürgelerinde benzer biçimde nüfus yüzde 50 azaldı. Yaklaşık aynı zamanda ABD askeri birlikler, Filipinler'de sömürgecilik karşıtı isyancıları katletti, köyleri yaktı, esirlere işkence etti ve 200.000 Filipinli öldürüldü.[82]

Aynı Sir Charles Elliot gibi Belçika, Amerika, Fransa ve Britanya liderlerinin vicdanları rahattı. Beyazın üstünlüğü doktriniyle dolu olan bu liderleri, imparatorluklarını kan gölleriyle yaratmak hiç de rahatsız etmiyordu. Dünya görüşlerinde beyazın üstünlüğü doktrini öylesine içlerine işlemişti ki, "beyaz

ırkların" egemenliği onlara doğa yasası gibi gözüküyordu. Artık ırkçılık, köleliğe bağlanmamakla birlikte, dünyanın en ezilmiş halklarına karşı emperyalist işgal ve ırkçı ayrımcılık ideolojisine dönüştü. Beyaz üstünlüğü kavramları aynı zamanda işçi sınıfı arasında da bölünmelerin ve güçlü farklılıkların yaratılmasına yol açarak sermayeye karşı direnişi zayıflattı. Burada ırkçılığın sadece manipülasyon stratejisi olduğu kastedilmiyor ama Avrupalı Kuzey Amerikalı egemen sınıflar ırkçılığın önyargılarını ve varsayımlarını tamamen içselleştirdikleri için bu, renkli insanlara karşı işlenen şok edici en barbarca hareketleri gerekçelendirmelerini sağlıyordu.

Örneğin I. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya liderleri Milletler Cemiyeti'nin sözleşmesini tartışırlarken Japonya'nın ilkesel olarak ırk eşitliğine dair bir maddeyi eklemek istemesine, ABD Başkanı Woodrow Wilson şiddetle karşı çıkmıştı. Wilson'un itirazlarını Britanya Dışişleri Bakanı Arthur Balfour da destekleyerek "bütün insanlar eşit yaratıldı" ilkesinin, "Orta Afrika'daki bir insanın bir Avrupalıyla eşit yaratıldığı anlamına gelmeyeceğini", belirli bir ulusun *içinde* de insanların eşit olduğu anlamına geleceğini söylemiştir.[83] Kölecilik kaldırılmış olabilirdi ama 18. yüzyılın köle sahipleri, belirli nitelikleri ve özel hakları olan farklı "ırklar" olduğunu ileri sürmekte ve emperyalizm çağının eşitsizliklerini ve baskılarını meşrulaştırmaktaydılar.

Aynı şey ulus devlet maskesi altında yapılan Avrupa sömürgeciliği mantığıyla kurulan, özellikle de Avustralya ve Kanada gibi "beyaz yerleşimci devletler" için söz konusudur. Örneğin 1901, "Beyaz Avustralya" politikası, birkaç Britanya sömürgesince geliştirilen "Renkli Irklar için Kısıtlamalar ve Kurallar" yasalarına dayanılarak kurulmuştu. Avustralya'nın göçmenler ve yerleşimlerle ilgili ırkçı politikaları Londra Sömürge Dairesi tarafından desteklenerek, "geri ırktan pek çok kalıcı unsurun" varlığını önleme arzusunun sempatiyle karşılandığı bildirilmişti.[84]

Kanada da çok kültürlülük konuşmalarının güncelliğine rağmen beyaz üstünlüğü hattına dayanılarak inşa edilmişti.[85] Yerli

halkın, 1876 Yerli Yasası'nın kurumlaştırılmasıyla, ırkçı tecrit ve baskı altında tutulması, Yerli yerleşimleri için geçiş izni sisteminin geliştirilmesi –ki bu Güney Afrika ırk ayrımcı hükümetince incelenip, taklit edilmiştir– ailelerinden koparılan çocukların yerleşim okullarına gönderildiği korkunç politika, bütün bunlar Kanada toplumunu yaralayan resmi ırkçılık mirasının devamıdır.[86] Avustralya'daki gibi "Beyaz Kanada" politikası göçmenlere ve yerleşimlere uygulandı. Özellikle Çinli işçiler bunun etkilerine maruz kaldı.

Binlerce genç Çinli 1880'lerde kıtayı kat eden demiryolu yapımında kullanılmak üzere getirilirken, kısa süre sonra Kanada hükümeti daha fazla Çinli göçmenin gelmesini engellemeye girişti. 1885'te o zaman için çok büyük para olan kafa başına 50 dolarlık verginin göçü önleyeceği düşünüldü. Kafa vergisi iki kere daha artırılarak 1903'te 500 dolara ulaştı. Sonunda 1923 Çinlileri Dışarıda Bırakma Yasası'yla doğrudan doğruya Çinli göçü yasaklandı; ülkeye yerleşmiş olan Çinlilere de II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar oy verme hakkı tanınmadı. Dahası, savaş sırasında Kanada, Nazi işgali altındaki Avrupa'dan kaçan Yahudileri taşıyan gemilere giriş izni vermedi. Ülkenin başbakanın sözleriyle Yahudiler söz konusu ise "hiçbiri istenilmez".[87]

Bu ırkçı miras açıkça ülkenin bir sürü siyasi liderince dile getirilir. 1885'te Kanada'nın ilk başbakanı Sir John A. Macdonald, Afrika ve Asya'dan "insanların gelmesi, melez bir ırkımızın olması, Britanyalı-Amerika Aryan geleceğimizin bu tür melezlemeyle tahrip olması arzu edilemez" demiştir.[88] Altmış yıldan fazla bir zaman geçtikten sonra Başbakan Mackenzie King'e göre ("hiçbiri istenilmez" sözleriyle ünlü), "Eminim ki Kanada halkının, kitlesel göçlerin sonucunda nüfusunda temel bir nitelik değişmesini istemediği konusunda genel bir mutabakat vardır. Doğu'dan gelen büyük çaplı göç, Kanada nüfusunun temel birleşimini değiştirecektir".[89] Kanada'nın ırkçı yönelimli göçmen politikası hemen göze çarpmayacak biçimde hâlâ yürütülmektedir.[90]

Beyazlığın ücretleri

Şimdiye kadar yaptığım açıklamalarımın bir eksikliği, ırkçılığın, sadece güçlülerin tepeden dayattığı bir komplo olarak görülmesine yol açabileceğidir. Modern ırkçılığın işgücünü disipline etmek aracı olarak kullanıldığı doğrudur. Başlangıçta sömürge plantasyon sistemindeki köle işgücünün denetlemek için kullanılmıştı. Daha sonra klasik emperyalizmin ideolojisi haline geldi; olağanüstü boyutlardaki şiddet ve yağmanın meşrulaştırılması için kullanıldı. Dahası emperyal ülkelerdeki işçi sınıfını bölmek için kullanıldı; çok sayıda kişi kendini, "kendi" ulus devletinin ırkçı ve milliyetçi gelenekleriyle tanımladı.

Ama sonuncuyu elde etmek ve pek çok işçinin kendini böyle tanımlamasını sağlamak için, ırkçılığın seçkinlerin bir aracı olmasından daha fazla bir şey olması, büyük sayıda Avrupa ve Kuzey Amerika işçi sınıflarının görüşlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmesi gerekir; bunlar kendilerini "beyaz" olarak görmekten fazlasıyla memnundu. Diğer bir deyişle, önemli açılardan dikkate değer sayıda "beyaz işçi" kendini anlamada ırkçılığı merkezi bir konuma getirmiş olmalıydı.

Irkçılığın boyutlarını, "beyaz işçilere" cazip gelme gücünü, tarihçi W. E. B. Dubois, *Black Reconstruction in America* kitabında mükemmel bir şekilde incelemiştir. ABD'nin güneyindeki yoksul beyazlar arasında ırkçılığın yaygınlığını açıklarken Dubois şöyle yazmıştı:

> Beyaz işçi grubu düşük ücretler alırken, bunun kısmen bir tür kamusal ve psikolojik ücretle telafi edildiğini hatırlamak önemlidir. Beyaz oldukları için kamu nezdinde saygı görüyor ve onlara karşı nezaketle davranılıyordu. Diğer bütün beyaz insanların sınıfları gibi kamusal hizmetlere, barlara ve en iyi okullara özgürce girebiliyorlardı. Polis onların saflarından alınıyordu (…)[91]

Dubois'nin kamusal ve psikolojik ücret kavramı, "beyazlığın ücretleri" ile ilgili önemli tartışmalarda aydınlatıcı oldu; bu, beyaz üstünlüğünün, sömürülen beyaz işçilere, alt iktisadi sta-

tülerinin kamuca farkına varılmasına dayanan bir tür psikolojik tazminat sağladığı görüşüydü.[92] Her an gözden çıkarılabilir ücretli işçi olmanın yakıcılığına karşılık, kamusal hizmetlerde, polisin ve mahkemelerin karşısında, okullarda ve iş görüşmelerinde, egemen kültürel grubun üyeleri olarak daha iyi muamele görmeleri içlerini ısıttı.

Egemen sınıfın içinde bazıları uzun süredir beyaz işçilere böyle bir psikolojik ücret vermenin avantajlarının farkındaydı. Örneğin 18. yüzyılda bir Virginialı sömürgeci, yoksul beyazların, beyaz üstünlüğünden anlamlı iktisadi kazanımlarının olmadığını gözlemlemişti. Ona göre "daha yüksek bir kastın içine doğmaları dışında, beyaz cilt renklerinden başka onları teselli edecek çok az şey vardı".[93] Ama bu küçük ten rengi meselesiyle birlikte "üstün ırkın" üyeleri olarak kamusal itibar kazanmışlar, tam da beyaz işçilerin başka çok az şeyi olduğundan bu, çok değerli hale gelmişti. Gerçekten de birçok çalışmanın gösterdiği gibi ırk ayrımcılığının çok göze batar olduğu ABD'nin güneyinde, beyaz işçiler, başka yerlerdekilere göre daha yoksuldu. Amerika ve Avrupa'daki gibi baskı altındaki grupların ırka ait statülerinin özellikle endişe verici olduğu koşullarda, beyazlığın güçlü bir çekiciliğinin olması şaşırtıcı değildi. Bu özellikle, diğer gruplara göre Amerika'daki İrlandalılar için geçerliydi. Amerika'ya 17, 18 ve 19. yüzyıllarda giden İrlandalı göçmenlere reva görülen kötü muamele günümüzde tarih okuyanları genellikle şoke eder. Ancak İrlanda tarihinin, Britanya'nın sömürgesi olma tarihi olduğu düşünüldüğünde bu durum sürpriz olmamalı. İrlanda'dan göç eden milyonlarca insan –sözleşmeli çırak ya "ekonomik göçmen" olarak– yalnızca yoksul değil, aynı zamanda hor görülen, toplumdan dışlanmış grupların mensuplarıydı. Amerika'ya geldikten sonra da en kötü ve zor işleri kabul etmekten başka seçeneklerinin olmadığını gördüler. Gerçekten de siyah köleler için tehlikeli olduğu düşünülen işlerin İrlandalılara verilmesi sıra dışı bir durum değildi çünkü köle sahibi, köle satın almakla uzun vadeli bir yatırım yapmıştı. İrlandalıları kira-

layan bir Alabama gemi şirketi örneğin siyahların "burada riske atılamayacak kadar pahalı olduğu; eğer İrlandalılar denize düşerse ya da belini kırarsa, kimse hiçbir şey kaybetmez" değerlendirmesi yapar.[94] İrlandalılar o kadar yoksul ve en tehlikeli işlerde öylesine tecrit edilmişlerdi ki, Amerika'ya ayak basmalarından sonra genellikle ancak altı yıl yaşayabiliyorlardı.[95]

Ayrıca, İrlandalıların herhangi bir gruba göre Afro-Amerikalılarla daha yakın kişisel ilişkileri vardı. Siyahlar ve İrlandalılar genellikle sefil apartmanlarda birlikte yaşıyor ve New York, Boston gibi şehirlerde "karma" çiftlerin çoğunu İrlandalı kadınlar ile siyah erkekler oluşturuyordu. En azından 1830'lara kadar birçok Amerikan kentinden İrlandalı ve Afro-Amerikalılar birlikte yaşayıp, toplumsallaştılar ve canlı bir halk kültürü yarattılar. Zenci Seçim Günü gibi siyahların kutlamalarında köleler kente gelir ve beyazlarla birlikte siyah "yöneticilerini" seçerlerdi; günlerce süren böyle törenlere ve festivallere İrlandalılar çok rağbet ederdi.[96] Birbirleriyle böyle yakın ilişkiler nedeniyle İrlandalılardan genellikle "tütsülenmiş İrlandalı", "beyaz zenciler", ya da "ters yüz edilmiş zenciler" diye bahsedilirdi. Gerçekten de bazı yorumcular, İrlandalıların "koyu renkli" ırkın bir parçası olduğunu ve muhtemelen köklerinin Afrika'da bulunduğunu iddia etmiştir.[97] Dolayısıyla ırkçılar için 1829 Boston beyaz ayaklanmasında hem siyahların, hem de İrlandalıların hedef alınması gayet mantıklıydı.[98]

19. yüzyılın ortasında ırkçılık yeniden yapılandırılırken –ABD'nin kuzeyinde sanayi kapitalizminin yoğunlaşması ve iç savaştan sonra güneyde ırkçılığın terk edilmesi nedeniyle– İrlandalılar, beyazlıklarını ve saygınlıklarını iddia ederek sosyal ilerlemelerinin mümkün olabileceğini düşünmeye başladılar. Bu kolay bir iş değildi. Sanayi kapitalizminin disiplin rejimine geçiş özellikle Katolik İrlandalılar açısından içler acısı oldu. Birçok "beyaz" göçmen grubun aksine İrlandalı Katolikler, nesille boyunca "Protestan iş ahlakına" uyum sağlayacak kültürel ayarlamaları yapamamıştı – sanayi işçisini zorlayan disiplin, cin-

selliğin bastırılması, bunlara eşlik eden eğlence ve kutlamalar.[99] Kapitalist olmayan kültürel unsurları barındıran toplumlardan gelen diğerleri gibi İrlandalı Katoliklerin de başa çıkılmaz, pis, tembel ve şehvet düşkünü olduğu düşünülüyordu. Kuzey eyaletlerinde sanayi kapitalizmi derinleştikçe İrlandalılar sosyal ve kültürel saldırılara maruz kaldılar; yeteneksiz oldukları ve gerçekten Amerikalı olmadıkları için alay edildiler, aşağılandılar: "Genç İrlandalı çıraklar, çömezler ve çocuk işçiler, bazen ailelerinin gözü önünde, çocukları adam etmeye çalışan Protestan işverenlerin psikolojik hırpalamaları altında acı çektiler."[100]

İrlandalılar 19.yüzyıl Amerika'sında kendilerine bir yer ararken sanayi kapitalizminin bir parçası olan yoğun ruhsal baskılar altında kaldılar – eğlence, içki, festival, sevişme ve toplumsal kutlama yapma arzuları, işverenlerinin ağırbaşlı, çalışkan ve disiplinli işgücü taleplerine tabi kılındı. Ama her zaman olduğu gibi yoğun içsel baskılamalar bir yansıtılma hedefi buldu. Beyazlık ve saygınlık peşindeki İrlandalı, bastırmaya çalıştığı özellikleri siyahlara yöneltmeye başladı. Kendilerini disiplin altına soktukça Afro-Amerikalılardan, tam da kendilerinin kontrol etmeye çalıştıkları arzuların ve davranışların fantastik bir deposu olarak nefret etmeye başladılar. Özellikle kısa süre içinde siyahlara ilişkin ırkçı yorumlarını onların azgın ve doymak bilmez "ilkel cinsellikleri" üstüne yapmaya giriştiler.[101] Bu yersiz korkuyla ilgili olarak Frantz Fanon şöyle der: "Uygarlaşmış beyaz, akıldışı biçimde olağanüstü bir cinsel serbestlik döneminin özlemi içindedir (…) Kendi arzularını zenciye yükleyerek beyaz adam 'sanki' zenci gerçekten bunlara sahipmiş gibi davranır."[102]

Irkçı psikoloji böylece, kapitalizm ve emperyalizmin reddettiği, tam da –aşk, zevk, eğlence– gibi şeyleri geri kazanmak için güçlü duyguları besler. Ama bunlar baskı altında oldukları için bu arzular (ırkçı yorumlarda) abartılmış, canavarca yıkıcı biçimde yeniden ortaya çıkar. Bu arzular ne kadar güçlüyse, bunlara teslim olma, kamusal kınamaya, aşağılanmaya muhatap olma ve statü kaybı endişesi de o kadar büyük olur. Dolayısıyla

beyazlığın büyük bir psikolojik bedeli vardır; bu, kısmen patolojik ve şiddet boyutlarını açıklar. Birçok açıdan ilkel ırkçı zihniyet, bastırılmış, yasaklı Öteki'yle özdeşleşmeyle savaş halindedir; beyaz olmayan, obur bedensel cesaret ve şehveti temsil eder. David Roediger'in işaret ettiği gibi "siyah olan yüzün" inanılmaz popülerliği, 19. yüzyıl Amerikan halk ozanlarında görülür; kendilerini siyaha boyayıp, hiçbir yasaklamaya tabi olmadıklarını gösteren izin belgeleri varmış gibi davranarak Afro-Amerikalı gibi görünürler –ya da böyle davranan göstericiler alkışlanır– beyaz kalabalıklar hem "siyahlığa" özlem duyar, hem de onlara karşı mesafeli dururlar. "Siyahların" törenlerine katılmalarına izin verilir çünkü aynı anda bunları küçümser ve alay ederler.[103]

Beyazların arasında ırkçılığın merkezinde (genellikle cinsellikle ilgili) gizli arzularının bilinebileceğine ve –siyah olarak– uygarlık dışı diye tanımlanabileceklerine dair derin bir endişe vardır. Burjuva kültürü, özellikle klasik emperyalizm çağında, birbiri ardına beyaz olmayan halklar fethedildikçe, gerçek insan vücudunu pis kokularından ve temizlemeye dönük törenler sahnelenir. Pisliğe karşı tavırlar fobi boyutuna ulaşır: Sabun ve diğer temizleyicilerin kullanılması sürekli teşvik edilir, saplantılı biçimde, hizmetçilerden kapı kollarını, pencereleri vb. temizlemeleri istenir.[104] Emperyalizm yaygınlaştıkça, beyaz olmayan halkların (cinselleştirilmiş) gücünden korku da artar. Genellikle egemen ulusların emekçi sınıfları da diğer baskı altındaki gruplarla birlikte yoz ve uygar değil diye aşağılanan karışıma katılır. Örneğin beyaz kadınların gizlice siyah erkek özlemi çektiği, emperyalist zihniyetin başlıca unsurudur. Irkçı kalabalıklar özellikle beyaz kadınlarla siyah erkekler arasındaki cinsel ilişkilere dair dedikodular karşısında dehşete kapılır. ABD ve Britanya'nın sömürgelerinde düzenli aralıklarla ırklar arası evliliklere, cinsel ilişkilere karşı yeni kanunlar çıkarılmıştır.

Tabii bu cinsel endişeler aynı zamanda isyanların çıkması korkularıyla birleşmiştir. Örneğin sömürgeci dünyada "Siyah Tehlike" terimi cinsel tehdit olduğu kadar ayaklanma korkusu

anlamına da gelir.[105] Dahası siyahlarla alt sınıflardan beyazlar arasındaki cinsel ilişki, egemen sınıfın korkularında güçlü bir yansıma bulur; ya "vücut insanları" ortak bir amacın etrafında bir araya gelirse, o zaman devrim kaçınılmaz olacaktı.[106] Victor Kiernan'ın söylediği gibi egemen sınıf için "sömürgelerdeki hoşnutsuz Yerli ile atölyelerdeki kışkırtıcı işçi aynı yılanın değişik gizli görünümleridir."[107]

Açıkça vücuttan tiksinen (ama gizlice onun hakkında fanteziler kuran) bir kültürde, ter, kir ve bütün "vücut insanları" tehlikeliydi. Bu nedenle kadınları "dişileştirmek" için fobik bir kampanya vardı; nihayetinde vücut insanlarıydı ve onlar ev hayatı kültünün içine sokulmalıydılar. Gerçekten de 19. yüzyılın ortasında Britanya'daki dikkat çekici güçlü kampanyalarla kadınların madenlerde çalışmasının önlenmesi amaçlanmıştı. Anne McClintock, bunların güvenlikle çok az ilgili olduğunu, asıl kir pas içinde kürek sallayan –ve belki de en çok dehşete düşürenin– pantolon giyen kadınlar olduğunu göstermiştir.[108] İşçi sınıfından, köle ve sömürgelerdeki kadınlar, emperyal egemen sınıfların en derin endişelerindendi – onları çıplak elleriyle parçalayabilecek ya da cinsel organlarıyla yiyip bitirecek güçlü kadın sürüleriyle çevrilmiş olmak korkusu.[109] Bütün burjuva olmayan ötekiler – Afrikalılar, İrlandalılar, Doğulular, kadınlar, homoseksüeller, fahişeler ve Avrupa'nın yoksul emekçileri – hayvanlaştırılmış, dişileştirilmiş, ırk ayrımcılığının nesneleri haline getirilmiş ve burjuva uygarlığının bütünü için tehdit oluşturan tehlikeli ırkların/sınıfların mensupları olarak kurgulanmışlardır.[110] Algılanan cinsiyet ilişkilerinin bozulması, egemen sınıfın doğal olduğunu iddia ettiği yaşama düzeninin dağılma korkusunu sembolize ediyordu: Bu Batılı burjuva erkeğin dünyanın egemeni olduğu düzendi. Dolayısıyla cinsiyet düzeninin korunması kapitalist egemenliğin en önemli öğesiydi – ve hiçbir yerde bu, dünya sisteminin sömürgeleştirilmiş ve emperyalizmin altındaki kısımlarında olduğundan daha çok geçerli değildi.

Kapitalizm, ataerkillik ve sömürge yönetimi

Elbette kadınların ikinci sınıfa düşürülmesi kapitalizmle birlikte ortaya çıkmadı; binlerce yıl önce dünyanın pek çok kısmında, toplumsal ve sınıfsal eşitsizliklerle birlikte çıkmış gibi gözüküyor. Gerçekten eşitlikçi toplumlarda cinsiyet baskısı yoktu.[111] Ve değişik toplumlarda cinsiyetler arası işbölümü kadınları sistematik olarak ikincil konuma itmemişti. Ama her nerede sınıfsal farklılaşmalar olmuşsa, erkek egemen akrabalık ağları sayesinde özel mülkiyet artmış ve bu, nesiller boyunca aktarılmıştır.[112] Erkek egemen olmayan, sınıflara bölünmüş bir topluma dair kayıtlar kesinlikle yoktur.

Bunu söylemek, cinsiyet düzenini, sınıfsal bir yapıya indirgemek anlamına gelmez. Tersine içsel bağlantılar ve karşılıklı ilişkiler vurgulanarak bunların diyalektik olarak birbiriyle ilişkili olduğu iddia edilmekte, basit bir neden sonuç ilişkisi olmadığı gösterilmektedir. Dahası bunu söyleyerek tarihselliğe, sınıf ve cinsiyet ilişkilerinin genel toplumsal dönüşüm kalıpları içinde nasıl değiştiğine dikkat çekilmektedir. Böylece sınıfsal olarak bölünmüş bütün toplumlarda, kadınların ikincil konuma düşürülmesindeki süreklilik izlenebilirken aynı zamanda bu egemenliğin örgütlenmesindeki toplumsal üretim ve aile yaşamına ilişkin önemli değişiklerin ve kırılmaların haritası da çıkarılabilmektedir. *Ataerkillik* kavramı –genellikle kadınların ve çocukların kocalara ve babalara sistematik olarak tabi kılınmasını akla getirir– önemli tipik bir örnektir. Bunun güçlü bir açıklayıcı kavram olması için, çoğu köylü ekonomisinde kadınların nasıl babalar ve kocalarca tabi kılındığının, kapitalist toplumlarda ise kadınlara baskının, babaların ve kocaların ötesindeki biçimlerle olduğunun, cinsiyetçi ücretler, işyerindeki ilişkiler ve cinsiyetçi yasalar ve devlet düzenlemelerinin etkilerinin mantıklı bir açıklamasının yapılmasında yardımcı olması gerekir.

Başlangıçta kapitalizm (ataerkil) hane halkı dışında işler yarattıkça çok sayıda kadın daha fazla bağımsızlık elde etmeyi

başarmıştı. Köylerde, kasabalarda ve kentlerde piyasa ilişkileri önem kazandıkça bekâr ya da evli kadınların pazara mal taşımalarının, alışveriş yapmalarının ve ticari faaliyetlere girmelerinin olanakları arttı. Genellikle küçük çiftçilerin karıları bu işlere girerken, kırsal kesimi terk eden dullar, kızlar, yalnız yaşayan kadınlar da artık sokak satıcılığı, zanaatkârlık ya da küçük çaplı ticaretle uğraşır olmuştu. İngiltere'nin birçok kesiminde özellikle 15, 16, 17. yüzyıllarda, küçük kapitalist işler yaygın olduğu sürece çok sayıda kadının hareket halinde ve bağımsız olduğu gözüküyor.[113] Sonra kapitalizm yerleştikçe –ve küçük kapitalistler fabrika sisteminin büyük verimliliği karşısında giderek iflas ettikçe– kadınlar çok daha sınırlı sosyal ilişkilerin içine hapsoldu. Fabrika sistemiyle birlikte hane halklarında yapılan işler darbe yedi; kadınlar ve çocuklar çeşitli iktisadi faaliyetler yapamaz oldular. Birçok başka nitelendirmeye ihtiyaç göstermekle birlikte genel bir değerlendirme yapıldığında, erkeklerin giderek daha çok ücretli işlere girerken, kadınların ev işleri yaptığı söylenebilir.[114] 18. yüzyılın büyük bölümünde örneğin İngiltere'de kadınlar, sarrafların, taş duvar ustalarının, gravürcülerin, dokumacıların, doktorların ve dişçilerin çıraklığını yapmaktaydılar. Ama bu kapıların çoğu 19. yüzyılda kapandı; daha katı bir işbölümü oldu ve hane halkı (özel) alanı ile ekonomi (kamu) alanı arasındaki ayrım keskinleşti.[115]

Beyaz işçiler, ırkçılıkta olduğu gibi genellikle yeni cinsiyetçi işbölümünün de suç ortaklarıydı. İlk işçi sınıfı örgütleri erkeksi nitelikte olup çalışma, beceri ve kardeşliğin erkek erdemleri olduğunu vurguluyor, kadınların dışlanması gerektiğini savunuyorlardı. Sermayenin dışlamalarının erkek kimliğine işaret ettiğini iddia ediyorlardı; bu özellikle zanaatçı birliklerinde savunuluyordu.[116]

Bundan böyle kadınların büyük çoğunluğunun durumu –imtiyazlı sınıfların kadınları dışında– temel bir çelişkiyle tanımlanacaktır. Bir yanda, sermaye kadınları tekstil fabrikalarında, ter dökülen atölyelerde ve zenginlerin evlerinde ucuz işgücü

deposu olarak kullanacaktı. Diğer yanda, sürekli ucuz işgücü arzına ihtiyaç duyduğu için kapitalizm çocuk doğurma, bakma ve eğitme açısından kadınların özel rolünü vurgulayacak, onların çocuklarının gelecek nesilleri yaratacağından dem vuracaktı. Bu doğurganlık rolü egemen ideoloji tarafından da güçlü bir biçimde vurgulanıyordu çünkü sermaye, parasını ödemediği, sağlıklı ve eğitimli bir işgücünden kazançlı çıkacaktı. Bir sürü çeşitliliğe rağmen kapitalizm her zaman için gelecekteki işçi sınıfının yaratılması için kadınlara, sosyal-biyolojik üremede özgün bir sorumluluk yüklemiştir.[117] Kadınların üretken ve yeniden üretme rolleri arasındaki gerginlik ünlü "çift sorumluluk" tabirinde görülür – kadınlardan hem ücretli işçi olmaları, hem de hane halkından sorumlu olmaları beklentisi. Bundan daha da fazlası, kadınlar baskıcı ideolojik ve kültürel bir engelle karşı karşıyadır; ev hayatındaki başlıca sorumlukları betimlenirken onlardan eşzamanlı olarak erkeklerin cinsel zevklerinin nesneleri ve çocuklarını sevgiyle büyüten bakıcıları olmaları beklenir. Bağımsız yaşayan ya da burjuva cinsiyetçi rolü sorgulayan ve bu rollerin dışına çıkan kadınlar, genellikle aralarında tecavüz ve cinsel şiddet de bulunan en saldırgan baskıların hedefi olmuşlardır.

Kadınların maruz kaldığı baskıların bütün bu boyutlarıyla dehşet verici bir haşinlikte olan sömürge Amerika'nın köle ekonomilerinde karşılaşılır. Köleleştirilecek Afrikalı arzı bol ve ucuz olduğu sürece köle kadınların, Afro-Amerikalılarla çiftleşmesi ve hamile kalması engellenmiştir (ama efendilerce ırzlarına geçilmesi başka bir meseleydi). Yatırımlarından en iyi kazançları bekleyen sömürgeciler, hamile kalıp bebeklerine bakmak için zaman ayıracaklarına, kadın kölelerin sürekli tarlalarda çalışmalarını istemişlerdi. Bu koşullarda "üreme" hevesi kırılmış ve köle kadınlarla erkekler arasındaki ilişkiler yasaklanmıştı. Buna ek olarak daha fazla siyah çocuğun köle olmasını istemeyen kadınlar bilerek bebeklerini düşürmüş ya da ölüme terk etmişti.[118] Ama köle arzı yavaşladığı zaman –kölecilik karşıtı hareketin baskısı, özellikle Haiti'de büyük köle isyanları nedeniyle– pek

çok Afro-Amerikalı kadın çocuk doğurmaya itilmiştir.[119] O zaman da çocuklarının –domuz yavruları ya da taylar gibi– köle sahibinin malı olduğunu kabul eden yasaya tabi oluyorlardı.[120] Köleleştirilmiş Afro-Amerikalı kadın, kapitalist işlevleri olan işçi ve çocuk doğuran olma açısından en uç çelişkileri yaşamıştır. Köle işçi olarak tarlalarda çalıştırılmış, verimlilikleri düştüğünde kırbaçlanmış; çocuklarının onlardan çalınması, bazen satılması ama hep köle olarak kalması için çocuk doğurmaya zorlanmışlardır. Köle kadınlara yapılan baskılar, bir model olarak sömürge dünyasında tekrarlanmıştır.

Dünyanın pek çok yerinde kadınlara uygulanan baskıların sadece geleneksel toplumların ataerkillik eğiliminden kaynaklanmadığının altının çizilmesi önemlidir. Batı kapitalizmi çoğu kez kadınların özgürlüğü için uğraşıyormuş gibi gözükmekte ama geleneksel toplumun engelleriyle karşılaştığını iddia etmektedir. Yakın bir zamanda Batılı hükümetler, bu sahtekârlığı Afganistan'a karşı yürüttükleri vahşi savaşta da sürdürmeye çalıştılar; Taliban hareketini para akıtıp, desteklerken ve savaşa gerekçe bulmak ihtiyacındayken, emperyalizm birden bire baskı altındaki kadınları keşfetti. Ama geleneksel toplumlar açıkça erkek egemen yapılarken, Batı kapitalizmi hem kadınlara baskıları sürdürmekte, hem de bunları yeni eziyet ve zorluk biçimleriyle artırmaktaydı.

Örneğin sömürgeleştirme öncesi birçok Afrika toplumunda kadınların çiftçi olarak aktif rolleri vardı –bazen erkeklerle birlikte bazen de yalnız olarak– fazla ürünlerini takas edebilir ya da satabilirlerdi. Gerçekten de Güneybatı Nijerya'da kadınlar, fiyatların saptandığı ve anlaşmazlıkların çözümlendiği mahkemeleri idare ederlerdi.[121] Sri Lanka'da, Tamil ve Sihalese toplumları arasındaki sosyal ilişkiler kadınlara anlamlı bir iktisadi güç vermiş ve cinsel eşlerini seçmede bazı gerçek özgürlükler tanımıştı. Bu olanaklar büyük ölçüde ortak toprak sahipliği pratikleri sayesinde ortaya çıkmıştı; özel mülkiyetin yokluğunda kadınların kimi gerçek iktisadi seçenekleri vardı.[122] Sömürgeciliğin etkisi, kadın-

ların statüsünü sistematik olarak alçaltmak olmuştur. Özel mülkiyet ve Batılı yasal sistemler girdikçe kadınlar genellikle toprağa ulaşamaz olmuştur (çünkü sömürgeciler özel mülk sahibi olarak yalnızca erkekleri tanımaktaydı). Batı sermayesi erkekleri köylerinden koparıp madenlerde ya da plantasyonlarda çalıştırmaya başlayınca kadınlar çocuklarını büyütmek ve geçimlerini sağlamak bakımından kendi başlarına kalmışlardır.[123] Böylece sömürgeciliğin etkisi kadınların iktisadi bağımsızlığını azaltmak, çocuk yetiştirmede sorumluluğunu artırmak olmuş ve genellikle sömürgecilerin cinsel şiddetine maruz kalmışlar; düzenli tecavüz etme, bütün toplumu sindirmek ve erkeklerin direnişini kırmak için bir silah olarak kullanılmıştır.[124] Sömürgecilik kadınları geleneksel haklarından ve desteklerinden yoksun bırakırken, daha önceki erkek egemenliğini yoğunlaştıran yeni kapitalist ataerkillik ilişkileri inşa etmiştir. Sömürgeleştirme öncesi ataerkil unsurlarla ittifak kuran sömürgeci kapitalizm bunları birtakım yollarla ağırlaştırmıştır: Yeni mülkiyet ilişkileri kadınları olumsuz biçimde etkilemiş; yeni işçi kontrolü sistemleri kadınların çocuk yetiştirme sorumluluğunu artırmış; ırkçı cinsel şiddet ve denetleme biçimleri (tecavüz ve fahişelik) devreye sokulmuştur. Cinsiyetçi ve ırkçı egemenliğin bütün bu cepheleri, kapitalist küreselleşme çağının ana özellikleridir.

Cinsiyet, ırk ve küreselleşme

Üçüncü Dünya halklarının topraklarından koparılması özellikle kadınlar bakımından yıkıcıydı. Kırsal alanlardan sürülmelerinin ve kentlerdeki yoksulluklarının, tropik Afrika'dan Güney Asya'ya kadar pek çok ülkede kadınların yaşam süreleri üstünde feci etkileri oldu. Buna ek olarak çocuk ölüm oranları özellikle kızlarda hızla artı çünkü (daha iyi gelir getirmeleri beklenen) oğlanlara göre daha yetersiz beslenmekteydiler. Kadınların ve kız çocuklarının bu yüksek ölüm oranları basitçe geleneksel eğilimler diye açıklanamaz çünkü bu oranlar kapitalist "gelişme" sürecinde artmaktaydı.[125]

Yükselen ölüm oranlarının yanı sıra kadınlara karşı şiddetin ürkütücü bir biçimde arttığını görüyoruz. Örneğin Hindistan'da yapılan birkaç çalışmada kadınların dövülmesindeki, genç gelinlerin yeterince çeyiz (damadın ailesine düğünde ya da başka vesilelerle verilen para ya da mallar) getirmediği için öldürülmelerindeki artış gözler önüne seriliyor.[126] Bu tür şiddetin kesinlikle belli geleneksel pratiklerde kökü olmakla birlikte bunun dramatik bir biçimde artışı, kırsal alanlardan insanların sürülmesi ve kapitalist tarımın hızlandırılması bağlamında ele alınmalıdır. Maria Mies'in dikkati çektiği gibi "En vahşi şiddet ve cinsiyetçi terör, yakın yıllarda tarımın hızla "geliştiği" yerlerde görülmektedir".[127] Şimdi bir alanda kadınlar, uzun zamandan beri yapageldikleri gibi toprak sahiplerinin tarlalarının kenarındaki otları biçmeleri nedeniyle de dövülmektedirler çükü artık bu otlar mandıra çiftliklerine satılan meta haline gelmiştir. Toprak sahipliğine, tarımsal ücretlere ve benzeri nedenlere ilişkin büyük anlaşmazlıklar çıktığında, köylülerin kulübelerinin yakılmasının, emekçi erkeklerin dövülmesinin yanı sıra toprak sahipleri ve polis düzenli biçimde köylülerin ve tarım işçilerinin direnişini kırmanın bir yolu olarak yoksul kadınlara tecavüz etmektedir. Kırsal kesimde kadınlara uygulanan şiddet, sınıf mücadelesinde öne çıkarken cinsiyetçi ve iktisadi şiddetin arasındaki girift ilişki keskin biçimde ortaya serilmektedir.[128]

Özellikle Hindistan'da başka bir eğilim daha gözlenmektedir; kırsal kesimde alt-proletarya olmaları için kadınlar özellikle baskılara maruz kalmaktadırlar. Örneğin Hindistan'ın Andhra Pradesh eyaletinde ticarileşme, tarımsal ürünlerin düşen fiyatları ve gübrenin yükselen maliyeti küçük çiftçi ailelerinin topraklarından geçinmelerini imkânsız kılarken, kadınlar en eziyetli ve zor olan tarımsal işçilik biçimlerine mecbur bırakılmışlardır. "Bağımlı işçi" sözleşmeleriyle kadınlar standart altı ücretlerle toprak sahiplerine çalışıp, borçlarını ödemeye, ailelerini ayakta tutmaya uğraşmaktadırlar. Bu aşağılayıcı "bağımlı işçi" sözleşme düzeni köleliği hatırlattığı için erkekler bunu reddedip

karılarını ve kızlarını böyle sözleşmelerle işe gönderip, kendileri erkek çocuklarıyla aile topraklarını işlemeyi sürdürmüşlerdir.[129]

"Kalkınmayı" teşvik etmekten ziyade küreselleşme çağı dünyanın çoğu için yaşam süresi beklentisinin azalmasını, kız çocuklarının ölüm oranının artmasını, kadınlara karşı şiddetin yükselmesini ve çok eziyetli iş sözleşmelerini getirmiştir. Bu eğilimlerle ilişkili olarak özellikle dört unsur görülmektedir: Kayıt dışı ekonomide gettolaşma; Batılı müşterilere yönelik seks ticaretinin artması; genç kadınların sömürüldüğü küresel, kötü çalışma koşulları olan atölyelerin ortaya çıkması; Üçüncü Dünya kadınlarının ev işi yapmak için emperyalist ülkelere göç etmesi.

Gettolaşma ve kayıt dışı sektör

Bütün dünyada, ne kadar çaresizce ararlarsa arasınlar, milyonlarca kadın ücretli iş bulamamaktadır. Düzenli ücretli istihdamın dışında çalışan – ister Kolombiya'da çiçek üretsin ya da satsın, ister Meksika'da meyve, şeker satan sokak satıcıları olsun ya da Hindistan'da tığ işi dantel yapanlar olsun – bu kadınlar kayıt dışı denen ekonomiye katılırlar. Bu terim belirli saatler içinde ücretle çalışılan standart (ölçülebilir ve devletçe vergilendirilen) bir işe sahip olunmadığını gösterir; tersine, kayıt dışı istihdam, sokaklarda ve evlerde hiçbir resmi kayıt olmadan sürdürülür. Ama bir yorumcunun belirttiği gibi göz ardı edilen husus bunların "gizlenmiş sanayi proletaryaları" olduğudur. Bağımsız satıcılar olmalarından çok, kapitalist haydutlar ve ter-atölyeleri sahipleri katmanında iş tutarlar.[130]

Standart olmayan çalışma biçimlerine rağmen bu kadın işçilerin, bazıları kayıtlı ekonomide ücretli olarak çalışsa da, ister kocaları olsun, ister ebeveynleri ya da çocukları olsun aile bireylerinin ekonomik olarak yeniden üretimde bulunmalarına çok önemli katkıları vardır. Gerçekten de Üçüncü Dünya kapitalistlerinin ücretleri düşük tutmalarını, tam da hane halkı gelirine kayıt dışı çalışan kadınların yaptığı takviye mümkün kılar. Birçok durumda bu işleri yapan orta yaşlı ya da yaşlı kadınların

bu işleri, fiziksel nitelikleri fahişe, garson ya da ev işleri yapmaya elvermediği için yaptıkları düşünülür.[131] Dahası "kayıt dışı" demek yarı zamanlı olmak anlamına gelmez. Bu sektörde çalışan çok büyük sayıda kadın üç kuruş için sabahın köründen alacakaranlığa kadar çalışır. Ve bazen bu tür çalışma, standart üretimin gerektirdiği titizliğe benzer bir düzende yürütülmektedir. Tığ işi dantelciliğinin yaygın olduğu Hindistan'ın Naraspur ve Batı Godavari bölgelerindeki köylerde yaklaşık 150.000 kadın evlerinde sıkı biçimde üretim kurallarına göre çalışır.[132] Dolayısıyla bu kadınlar, standart ücretli işleri olmamakla birlikte, proleter hane halkının vazgeçilmez bir kısmını oluştururlar; emekleri, sermaye için doğrudan kayıtlı ekonomide çalışanların sosyal ve maddi yeniden üretimini garantiye alır.

Kayıt dışı ekonomi, kayıtlı istihdamda geçerli olan çalışma saatleri, asgari ücret, sağlık ve iş güvenliği gibi yasal kurallara tabi değildir. En ilkel korumalardan yoksun olarak kayıt dışı gettolarda çalışan kadınlar emeklerinin her bir zerresini sonuna kadar kullanırlar. Aynı zamanda Meksiko gibi kentlerde polisin tacizine uğrarlar zira bu kadar aşikâr yoksulluğun, ticaret ve turizm için kötü olduğu düşünülür.

Elbette erkekler ve milyonlarca çocuk da kayıt dışı çalışır. Bununla birlikte dünya ekonomisinde kayıt dışı gettolarda çalışmada kadınlar önde gelir. Ve cinsiyetçi ideoloji burada önemli bir rol oynar; kadınların gerçek rolünün ücretli işçilik değil kocalarına ve çocuklarına bakmak olduğu ve imkân olursa aile gelirine katkı yapabilecekleri fikri tekrar edilip durur.

Küresel seks ticaretindeki kadınlar

Belki de küresel seks ticaretinden başka herhangi bir yerde ırkçı ve cinsiyetçi baskılar bu kadar açıkça görülmeyebilir. Ne de olsa bu sanayinin başlıca işi beyaz olmayan genç kadın vücutlarını zengin erkek müşterilere ve seyahat eden Batılı işadamlarına sunmaktır.

Fahişelik sömürgeciliğin ilk yıllarında doğmuş olmakla birlikte dünyanın birçok bölgesinde II. Dünya Savaşı'ndan sonra çokuluslu şirketlerin yükselişiyle beraber gerçek bir sanayiye dönüşmüştür.[133] Ama seks ticareti asıl küreselleşme çağında büyük bir sıçrama yapmıştır. Uluslararası işadamlarının dünya çapında seyahatlerinin artmasıyla birlikte Üçüncü Dünya'nın birçok yerinde lüks oteller, gece kulüpleri ve seks dükkânları ağları da çoğalmıştır. Gerçekten de Doğu Asya gibi "gelişmiş dünya" denen yerlerde, küresel sermaye çemberine tam dahil edilen kısımlarda seks ticaretinde bir patlama yaşanmıştır. Örneğin Tayland'da 15-34 yaş arasında muhtemelen bir milyon kadın gece kulüplerinde ve masaj salonlarında seks satmaktadır.[134] Filipinler'in de büyük bir seks sanayisi vardır: Taa 1979'da Çalışma ve İstihdam Bakanlığı "ikramcı kızlar" için 100.000 sağlık belgesi vermişti; kuşkusuz bu rakam o zamandan bu yana artmıştır; eğer izin belgesi olmayan seks ticareti çalışanlarını da hesaba katarsak sayıların artışı daha da dramatik olacaktır.[135]

Batılı bir erkek seyyah için Tayland, egzotik zevklerin olduğu sadece başka bir sömürge bahçesidir; Batı'nın dışında (ama kesinlikle ona tabi) olan bu yerde burjuva erkeği, çoğu köylerinden Bangkok gibi bir kente yeni gelen genç kızlardan oluşan yoksul kadınlar için gözden çıkardığı birkaç kuruş karşılığında "edepsiz zevkler" tadabilirdi. Bu ülkelerin doğal kaynakları, işgücü ve genç kadın vücutları gibi "bakir alanları" vicdan azabı duymadan sömürülebilirdi. Tayland seks ticaretinin köklerinin, Vietnam Savaşı sırasında izne çıkan ABD askerlerinin talebiyle yaratılmış olmasında yatması küçük bir rastlantı değildi; benzer biçimde Filipinler'deki seks ticaretinin kaynağı da burada uzun süreler için kurulan ABD askeri üsleriydi.[136] Ama erkek turist ve işadamlarının ABD askerlerinin ayak izinden gitmesi hiç sorun değildi. Savaş ya da iş yapmak olsun, sömürge dünyası hem sistematik talan edilecek bir alan, hem de yasaklanmış arzuların tatmin edilebileceği fantezi mekânıydı. "Güneş, seks ve kum sömürgeci seyyahların seyahat amacına uygundu" diye

yazar sezgileri kuvvetli iki yorumcu ve bir kere daha Tayland gibi ülkelerin "dünya arzu haritasında zevk noktaları" olduğuna işaret ederler.[137]

Batılı burjuva erkek fantezisinin altında yatan kâbusta tabii ki, sömürü ve eziyet çektirme vardır. Üçüncü Dünya kentlerinde seks satan genç kadınların çoğu, babaları tarafından genelevlere satılan yoksul köylü ailelerinin çocuklarıdır. Kazandıkları değerli dolarlar genellikle köylü hanesini ayakta tutmak için köye gönderilir. Batılıların tarım sanayilerini ve kendi tarımlarını korumasının yol açtığı köylü borçluluğu ve mülksüzleşmesi ile Üçüncü Dünya kentlerinde artan seks ticareti arasındaki doğrudan ilişki apaçıktır. Kötü durumu daha da kötüleştiren Batılı erkeğin bu kadınları önemsememesidir; HIV/AIDS salgının artmasında bu kadınların da rolü vardır. Bazı tahminlere göre Tayland'da çocuk fahişelerin yarısı HIV pozitiftir. Brezilya'da ve Batılı sermayenin Üçüncü Dünya kalkınmasıyla ilgilendiği diğer yerlerde de benzer durumla karşılaşılır.[138] Bir kez daha Batı kapitalizmi beyaz olmayan dünya pahasına kendini zenginleştirirken, kadınlar genellikle erken ölümleriyle de ortaya çıkan özel bir bedel öderler. En ahlaksız ironilerden birisi de Batılı çokuluslu şirketlerin bu ülkelerin AIDS'le mücadele etmek için yapmak istedikleri ucuz ilaç üretimine ya da ithalatına izin vermemeleridir. Ürküntü veren bir sağlık krizinin yaratılmasına yardımcı olduktan sonra Batılı sermayenin gözü, büyüyen bir ilaç pazarından başka bir şeyi görmez olmuştur.

Küresel ter atölyelerindeki kadınlar

Büyük sayıda kadının payına kayıt dışı ekonomide çalışma ve seks ticareti yapma düşmekle birlikle küresel sermaye aynı zamanda kadın emeğinden çok düşük ücretlerle imalat sanayisinde de yararlanma peşinde olmuştur. Özellikle Meksika'nın maquiladora bölgelerinde ve Malezya, Kore, Endonezya, Filipinler ve Bangladeş gibi Asya ülkelerinde ter atölyelerindeki üretimde yeni bir kadın proletarya doğdu. Bu ülkelerin

çoğunda genellikle bekâr olan genç kadınlar, Nike, Reebok, Esprit, Ralph Lauren ve Gap gibi şirketlere ayakkabı ve elbise; Sony, JVC gibi elektronik firmalarına parça, Ford ve GM gibi şirketlere de otomobil parçaları üreten atölye ve fabrikalarda çalıştırılmaya başlandı.

Bu tür ter atölyeleri "gelişmekte" olan ülkelerin ihracata yönelik serbest bölgelerinde de birbiri ardı sıra kuruldu; bunlar, çokuluslu şirketler (ya da taşeronları) için vergi ve gümrük verilmeyen limanlardı; istedikleri gibi çalışma saatlerini, koşullarını ve ücretleri belirleyebiliyorlardı. Güney hükümetleri, yeni yatırımları çeken, küresel sermayeye beyaz olmayan genç kadınları sömürme imkânı tanıyan bu stratejiden o kadar memnundular ki, şimdi en azından 70 ülkede, 27 milyon işçi çalıştıran böyle bölgeler kurulmuş durumda.[139]

Serbest bölgelerde genç kadınların sömürülmesi, Doğu Asya ve başka yerlerde "mucizelerin" yaratılmasının ardındaki kirli bir sırdır. Küresel sermayenin kadınları üretime katmasının boyutları afallatıcıdır. Örneğin 1956-1986 arasında Tayvan işçi sınıfı içinde kadınların oranı yüzde 20'den yüzde 45'e fırlamıştır. Benzer eğilim Meksika, Mısır, Hong Kong, Kore, Malezya, Filipinler ve Singapur gibi ülkelerde de görülür.[140] Meksika'da yüzde 70'i kadın olan yarım milyondan fazla işçi çalıştıran 2.000'den fazla maquiladora fabrikası açılmıştır.[141] Ve Bangladeş gibi bazı durumlarda ihracata yönelik giysi sanayisinde kadınlar çoğunluktadır; "sanayi üretimi görünür biçimde kadınlaşmıştır". 1.500.000 giysi üreten işçi 3.000'den fazla fabrikada çalışmaktadır – bunların yüzde 80 - yüzde 90 arasındaki bölümü kadın olup büyük çoğunluğu 14-25 yaş grubundadır.[142] Tabii Bangladeş giysi sanayisinin büyümesi, ülkenin dünyanın en yoksul ülkeleri arasında olması gerçeğini değiştirmemiştir. Bangladeş Kalkınma Çalışmaları Enstitüsüne göre bu ülkedeki kadın giysi işçilerinin geliri ayda 35 dolar, erkeklerinki 40 dolardır.

Bu yeni ter atölyelerindeki proletaryaya ödenen ücretler o kadar düşüktür ki, yorumcular onların koşullarını anlatırken

kölelik tabirini kullanmaktadırlar. Bir insan hakları grubu Honduran serbest bölgesinde gömlek diken 33 Bangladeşli işçinin saatte 20 sente haftada 80 saat çalıştıklarını görmüştür. Şaşırtıcı biçimde bu ücretler Çin'in belli bölgelerindekinden yüksektir; buralarda Wal-Mart, Ralph Lauren, Adidas, Nike ve benzeri şirketler için çalışanların saat ücreti 13 senttir.[143]

Hiç kuşkusuz son 20-25 yıl içinde imalat sanayisinin küreselleştirilmesinde kadınların merkezi bir rolü vardır. Bu önemli olgunun farkında olan işverenler ek maliyetler ödememek için ellerinden geleni yapmıştır. "Serbest ticaret" bölgelerindeki kadınlar korkunç bir denetime maruz kalmıştır; bunların arasında hamile olmadıklarını kanıtlamak için her ay kanlı tamponlarını teslim etmek zorunda bırakılmak da vardır (ve dolayısıyla gebelik yardımlarına hak kazanmadıkları saptanır). Bu kadınlar kesinlikle yeniden üretim amacıyla değil üretken işler için istenmektedirler. Gerçekten pek çok maquiladora fabrikasında ustabaşlarının doğum kontrol hapları dağıtması sıradan bir şeydir. [144] Tabii genç kadınların hamile kalmasını önlemenin bir yolu onları henüz çocukken işe almaktır; örneğin Hindistan ve Pakistan'da ABD'de satılacak malları teyelleyen ve diken en az bir buçuk milyon çocuk çalışmaktadır.[145] Sanki bu uygulamalar yetmezmiş gibi Tayland ve Orta Amerika'daki serbest bölgelerdeki pek çok firma işçileri yıl sonunda işten çıkarmakta, birkaç hafta sonra yeniden işe almaktadır; böylece onların "daimi" statü ve varsayılan yasal hakları almasını önlemek için bir dalavere daha yapılmaktadır. Bu pratiklerin yanı sıra Meksika, Endonezya, Guatemala ve birçok başka yerde polis ve asker düzenli biçimde kampanyalar örgütleyen sendikaları ezmekte ve grevleri dağıtmaktadırlar.[146] Dikkatli bir yorumcu bu işçilerin koşullarını şöyle özetlemektedir:

> Serbest bölgeler nerede yoğunlaşmış olursa olsun işçilerin hikâyeleri şaşırtıcı bir aynılık gösterir: İşgünü uzundur – Sri Lanka'da 14 saat, Endonezya'da 12, Güney Çin'de 16, Filipinler'de 12 saattir. İşçilerin büyük çoğunluğu genç kadın-

> lardır (…) İdare askeri biçimde olup genellikle küfürlü denetimler söz konusudur; ücretler asgari geçimin altındadır, işler düşük vasıflı ve bıktırıcı niteliktedir.[147]

Aynı zamanda bu ter atölyelerinde çalışmak son derece tehlikelidir; kapitalizmin tarihindeki en yıkıcı yangınlar buralarda çıkmıştır. Bunlardan en kötüsü Tayland'da Bangkok'un eteklerindeki Kader oyuncak fabrikasında 10 Mayıs 1993'te çıkan yangındır. Yanmış birçok ceset tanınmaz halde olduğu için ölü sayısı muhtemelen daha yüksek olmakla birlikte resmi veri 188'dir. On dördü hariç ölenlerin hepsi kadındı bazıları 13 yaşında çocuklardı. Birçok durumda olduğu gibi fabrikanın ana kapısı kilitliydi ve pencerelerde demir parmaklıklar vardı (sözde işçilerin hırsızlık yapmasını önlemek için) ve kolay alevlenebilir dolgu maddeleri ve kumaşlar her yerde yığılıydı. Alevler nihayet söndürüldüğünde çoğu genç kadın olan 200 beden Disney ve Sesame Caddesi karakterleri oyuncakların yanında kavrulmuş olarak yatmaktaydı. Bu fabrikada çıkan üçüncü ya da dördüncü yangın olmasına rağmen hiçbir yangın uyarı sistemi ya da yangın söndürme cihazı yoktu. İki ay sonra Bangkok'ta gömlek fabrikasındaki yangında 10 kadın öldü. Dört ay sonra 84 kadın daha Çin'in Shenzhen oyuncak fabrikasındaki yangında hayatını kaybetti. Bu yangınlar bezdirircesine tahmin edilebilir hale geldi. Ve yangınların sıklığında hiçbir düşüş olmadı. 1995-2000 arasında Bangladeş giysi fabrikalarında çıkan 30 yangının 17'sinde can kaybı oldu; Kasım 2000'dekinde en az 52 işçi öldü.[148] Her vakada koşullar tüyler ürpertici biçimde benzerdi: Kilitli kapılar, parmaklıklı camlar, yangın uyarı sisteminin ve yangın söndürme cihazlarının bulunmaması, yığılı yanıcı maddelerin elektrik donanımının yakınında olması. Kader yangınıyla ilgili olarak bir yorumcu bunun "serbest piyasanın kendisi tarafından emredilmiş ve örgütlenmiş" olduğunu söylemiştir.[149] Bütün diğerleri için de aynı şey söylenebilir.

Bu tür ter atölyelerinin sadece Üçüncü Dünya'da bulunduğunu düşünmek yanlış olur. Pek çok Amerikalı, Ağustos

1995'te Taylandlı 72 kadının Kaliforniya apartman bloklarında 7 yıl tutsak edilip ABD imalatçıları ve bayileri için giysi diktiklerini öğrenince dehşete düşmüştü. Gerçekten de milyonlarca göçmen bütün ABD'de evlerinde ve korkunç koşullardaki atölyelerde ter dökmektedir; marul, çilek ve benzeri işlerde çalışan yüz binlerce göçmen tarım işçisi Kuzey'deki Üçüncü Dünya proletaryasıdır.

Los Angeles'te ¾'ü Meksika'dan gelen göçmen olan ve belgeleri bulunmayan 120.000 işçi 5.000 fabrikada giysi üretmektedir. Çocuklar dahil binlercesi daha evlerde sanayi ile ilgili işler yapmaktadır. San Francisco-Oakland bölgesinde en kötü işlerde Çinli göçmenler çalışmaktadır.[150] 10, 12 hatta 14 saatlik işgünü yaygındır; ücretler ve çalışma koşulları tiksindiricidir. 72 Taylandlı kadının yaşadıkları durum ve çalıştıkları koşullar kölelerinkine yaklaşmaktaydı: 18 saatlik vardiyalar halinde dikenli tellerle çevrili bu yerlerde ter döken kadınlar, silahlı bekçilerce kuşatılmıştı. Bütün yiyecek ve tuvalet malzemelerini kendilerini tutsak edenlerde fahiş fiyatlarla satın almaktaydılar. Dış dünyayla ilişkileri yakın denetime tabiydi. Sonra bu durum ortaya çıkınca göçmen kadınlar Göçmen ve Vatandaşlığa Kabul Edilme Dairesi tarafından tutuklandılar.[151]

Göçmen hakları grupları, sendikalar ve insan hakları örgütlerinin ortaklaşa yaptığı bir kampanyayla bu tür işçiler bazı kazanımlar elde ettiler. Ve bu, küreselleşen kapitalizm için tehlikeydi. Yüzsüzce sömürmek için büyük bir ucuz kadın işçileri havuzu yaratırlarken –gerçekten de Harvard profesörü Jeffrey Sachs gibi âlimler dünyada çok az ter atölyesi olduğunu ilan ederken[152]– dünya kapitalizmi aynı zamanda potansiyel olarak güçlü bir karşıtını uyandırmaktaydı: Ter atölyelerinin kadın proletaryası. Altıncı bölümde gösterdiğim gibi korkunç baskılar karşısında bu yeni işçi sınıfı mücadele etti ve bazı önemli çatışmalardan zaferle çıktı. Etkili bir örgütlenmeye sahip olduğu takdirde küresel işçi hareketlerini dönüştürebilecek çok önemli mücadelelere tanık olabileceğiz.

Göçmen kadın işçiler: Kullanıldıktan sonra atılan temizlikçiler

Şimdiye kadar ter atölyeleri işçilerinin genellikle küresel göçmenler olduğu açıkça görülmüş olmalı. Her yıl gerçekten milyonlarca Asyalı kadın Batı'da seks işçileri, ev hizmetçileri, hizmet işçileri ve hemşire olarak –küreselleşmenin sözde başarı hikâyelerinin yazıldığı ülkelerden– göç etmektedir. Bazı ülkelerde kadın işçiler gözde ulusal ihracat malı haline gelmiştir. Örneğin Filipinler'de her yıl yüzde 70'i evlerde hizmetçi olmak için 700.000 kadın Avrupa ve Kuzey Amerika'ya göç ediyor. Hepsi birlikte ülkenin toplam nüfusunun yüzde 4'ü denizaşırı ülkelerde sözleşmeli işçi durumunda.[153] Meksika ve Orta Amerika'dan da büyük sayılarda insan göç etmektedir. İş arayarak göç edenlerin durumu genellikle bir seçim meselesi olarak sunulmakla birlikte bunlar açıkça iktisadi zorunluluklar yüzünden bu yola başvurmaktadırlar. Örneğin istatistiklerin gösterdiğine göre Filipinler'de insanların yüzde 30 - yüzde 50 arasındaki oranı göçmen işçilerin gönderdiği paraya muhtaç.[154] Bu insanların Batı'da kendilerini bekleyen muhteşem hayat nedeniyle işleri kabul edip ülkeyi terk ettiği konusunda kimse kendini kandırmasın. Bir çalışma, San Francisco-Oakland bölgesinde, ağırlıklı olarak evlerde temizlikçi ve hizmetçi olarak çalışan kadınların yaklaşık yüzde 60'ının ayda 250-500 dolar arasında bir para kazandığını ve çoğunun bu ücretlerle 1-6 kişiye baktığını – ve bu sırada evlerine para da yolladığını göstermektedir.[155] Bu işçiler büyük ölçüde kendi ülkelerindeki var olan imkânların sınırlılığı (ya da kötüleşmesi) nedeniyle göç etmektedirler. Çoğu durumda neoliberalizm, Batı korumacılığı ve IMF/Dünya Bankası yapısal uyum programlarının müşterek etkileri onları göç etmeye zorlamaktadır.

Dominik Cumhuriyeti ilginç, tipik bir örnektir. ABD'nin kendi şeker sanayisine yılda 3 milyar dolara varan desteği ve koruması Karayipler'in şeker sanayisini yok etmişti. On yılda kısa

bir zaman içinde Dominik Cumhuriyeti'nin ABD'ye şeker ihracatı önceki düzeyinden ¼ oranında azaldı; Karayip havzasında toplam olarak 1982-1988 arasında 400.000 kişi işsiz kaldı. Bu dönemde ABD'ye göçte gözle görünür bir artış oldu.[156] Aynı eğilim Asya'nın büyük bölümünde, özellikle Filipinler'de görülür; buralarda da 1980'den beri IMF/Dünya Bankası yapısal uyum programları sürekli uygulanmıştır. Yurtiçi tüketim için üretilen pirinç ve mısır gibi geleneksel ürünlere ayrılan topraklar, ananas ya da ihracat için egzotik çiçekler yetiştirmeye dönüştü; küçük çiftçiler yükselen maliyetler ve düşen tarımsal ürün fiyatları nedeniyle çöküntüye uğradı, özellikle kadınlar önce toprağı sonra da ülkeyi terk ettiler. Yapısal uyum programlarının özellikle yoksul kadınların üstünde yıkıcı etkileri oldu. Topraklardan sürüldüler ve genellikle düşük ücretli yerel ter atölyelerinde mevsimlik olarak çalışmaya başladılar. Üçüncü Dünya ülkelerinde uyum programları gereği ekmek ya da pirincin fiyatının düşük tutulmasına yarayan yiyecek sübvansiyonları kaldırılınca, çocuklarını besleyebilmek için tüketimlerini kesen genellikle kadınlar oldu. Sağlık bütçesi azaltılınca, ailelerindeki hastalara bakmak için kızlar okuldan alındı. Büyün bunlar ailenin yoksulluk ve borç batağının içinde boğulmasını engellemeye yetmeyince genç kadınlar büyük kentlerdeki ter atölyelerinde, seks ticaretinde çalışmak zorunda kaldı ya da iş peşinde yurtdışına göç ettiler.[157]

Asya ve Latin hizmetçilerin durumunda kadın göçmen işgücünün Kanada, ABD ve Avustralya gibi ülkelere akış yönünü belirleyen önemli etken ırk oldu (Filipinler toplam göçünün yüzde 93'ü bu ülkelereydi). İkincil konumdaki cinsiyet, ırk ve sınıfın kesişim noktası beyaz olmayan yoksul kadınların, hali vakti yerinde beyaz ailelere hizmetçi olmasıydı. Gerçekten de kapitalist küreselleşme sadece eski modelin yeniden işleme konmasıydı: "Orta sınıf beyaz profesyonel kadınlara hizmet eden göçmen kadın, beyaz efendiye hizmet eden geleneksel siyah hizmetçinin yerini aldı."[158] Kadın ev hizmetçisi, kapitalizmin kadınlardan is-

tediği ikili talebin çelişkisini yaşamaktadır: Onun üretken emeğine, orta ve üst sınıftan beyaz kadınların biyolojik-sosyal yeniden üretimi bakımından değer verilir. Aynı zamanda bir sürü yasayla onların Kanada ve ABD gibi ülkelere yerleşmeleri, ailelerini getirmeleri ve kendi çocuklarını yetiştirmeleri zorlaştırılır. Kısaca "göçmen kadın emeği istenmekle birlikte onların –ister biyolojik ister sosyal– yeniden üremeleri istenmez".[159]

Küresel kapitalizmin cinsiyetçi ve ırkçı sınıfsal eşitsizlik sistemi olduğu açıktır. Dünya işçi sınıfı içinde, göçmen işçi alt kategorisi denetlenir, kayıt altına alınır, rahatsız edilir ve gurur kırıcı eşitsizlik biçimlerine maruz kalır. Bu küresel göçmenlerin "yeni dokunulmazlar" olarak tarif edilmesi doğrudur.[160]

Yeni dokunulmazlar: Küreselleşme çağında göçmen işçiler

Üçüncü Dünya ülkelerinden gelen göçmen işçilerin kötü durumu, kapitalist küreselleşmenin kirli bir sırrını açık eder: Sermaye hareketlerine ilişkin kısıtlamalar azaltılırken, işçi hareketi sistematik olarak zorlaştırılmaktadır. Bu, küresel iş dünyasının Batı'ya göçmen işçi istememesi meselesi değildir. Sadece bu işçileri kendi koyduğu koşullarda istemektedir: korkutulmuş, baskılanmış ve savunmasız. Bu amaç doğrultusunda onların temel haklarının tanınmadığı ırk ayrımcı bir sistem uygulanır –iş değiştirme, taşınma, sosyal hizmetlerden yararlanma, oy verme, sendikalara katılma– bu haklardan çalıştıkları ülkelerdeki insanların çoğu yararlanır. Küreselleşmenin temel gerçeği –sermayeye özgürlük, işçiye özgürsüzlük– özellikle küresel göçmenlerin durumunda açıkça görülür.

Gene, işçilerin, sermayenin çıkarlarına göre bütün dünyada dolanmasında yeni bir şey yoktur. Gördüğümüz gibi 10-20 milyon Batı Afrikalı evlerinden çalınıp plantasyonlarda köle olarak çalıştırılmıştı. Muhtemelen 50 milyon Hintli ve Çinli, sömürgeci güçler (ve Kanada gibi küçük ortakları) tarafından

Kuzey Amerika, Güneydoğu Asya, Karayipler ve Afrika'da çalıştırıldı. Ardından II. Dünya Savaşı sonrası Batılı ekonomilerin uzun iktisadi genişleme dalgası sırasında çeşitli "misafir işçi" programları yaratıldı. 1955-1973 arasında Almanya ve Fransa, Yunanistan, Fas, İtalya, Türkiye ve başka ülkelerden 2.500.000 göçmen işçi ithal etti.[161] ABD, 1942-1964 arasında günümüzdeki "misafir işçilere" model olan, yüz binlerce Meksikalı işçiyi her yıl Bracero programı altında ülkesine getirdi.[162]

Kuzey'de yükselen hayat seviyesi ve doğum kontrol imkânlarının artışı nedeniyle doğum oranları düştü ve yabancı işçiye talep sürekli biçimde yükseldi. 1970'ten beri göçmen işçiler ABD işgücünün yüzde 7'sini oluşturmakla birlikte büyümenin yüzde 22'si onların sayesindedir.[163] Batılı sermayenin göçmen işçilere son derece çok ihtiyacı vardır. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, göç olmazsa 2050'de Avrupa'nın 31 ülkesinde nüfusun şimdiki 726.000.000'dan 603.000.000'a düşeceğini, sadece Almanya'da göçe kapısını açmadığı durumda aynı dönemde nüfusun 82.000.000'dan 60.000.000'a ineceğini tahmin etmektedir.[164] Benzer endişeler, Kanada hükümetinin eski iktisat danışmanın Kanada'nın yeni göçmen sayısını ikiye katlamasını ve her yıl 500.000 göçmen almasını önermesine neden olmuştur.[165] Giderek daha çok sayıda yorumcunun kabul ettiği görüş, her yıl 500.000'e varan "yasadışı" göçmen akışı sayesinde ekonominin bütün sektörlerinin çalışabildiğidir. Yakın zamanda bir *New York Times* yazarı "Şirket Amerika'sı giderek daha fazla göçmen istemektedir: Eğer 6 milyon yasadışı göçmen yarın ülkeden atılacak olsa binlerce otel, restoran, et paketleme tesisi, çevre düzenleme şirketi ve giysi fabrikaları muhtemelen kapanacaktır".[166]

Ancak göçmen işçiye bu kadar ihtiyaç olması, hiç de onların iyi karşılandığı anlamına gelmiyor. "Yasadışı" göçmenlere ekonominin mutlak ihtiyacı olmakla beraber onlar aynı zamanda sistematik yasal bir zulme maruz kalıyorlar. ABD tam da ihtiyacı olan Meksikalı göçmenleri korkutmak üzere sınırlarda duvarlar, karakollar inşa etmek ve silahlı devriyeler bulundurmak için her yıl 2

milyar dolar harcıyor. 2006'ya gelindiğinde, 1990'lara göre ABD sınır devriyeleri üç kat arttı. Bunların hiçbir çaresizce iş ve gelir peşindeki göçmenleri ve onları istihdam etmek isteyenleri durduramadı. Ama devriyeler ve teknik denetimler Meksika-ABD sınır geçişlerini çok tehlikeli hale getirdi: 1993-1996 arasında, sadece üç yılda yaklaşık 1.200 kişinin sınırı geçmeye çalışırken öldüğü tahmin ediliyor.[167] Bu yolculuktan sağ çıkanlar belgeleri olmadan Göçmen ve Vatandaşlık Dairesi korkusuyla yaşamaktadır; bu daire, sendikaları ezmek isteyen ya da ödenmeyen ücret taleplerine karşı, işverenlerin telefon ihbarlarıyla düzenli biçimde işyerlerine baskınlar yapmaktadır.[168] Dahası yakın zamanda geçirilen yasalarla göçmenlerin sosyal, sağlık ve diğer yardımlardan faydalanması fiilen 5 yıl için önlenmiştir. Kaliforniya'nın 187 Planı'yla belgesi olmayan göçmenlerin çocuklarını okula göndermeleri ya da aşılanmaları engellenmiştir.[169]

ABD bu tür engellemeler bakımından yalnız değildir. Yakın yıllarda Britanya hükümeti iki yasa çıkararak Orta Avrupa'dan gelen göçmenlere kısıtlamalar getirmiş ve göçmenlik için başvuranların sosyal hizmetlere erişimini sınırlamıştır. Kanada'da 2001'de çıkarılan, insan hakları örgütlerinin ve avukatların topa tuttuğu, yeni göçmen yasasıyla göçmenler ve daimi oturma izni olanlar, temel sivil ve yasal haklardan mahrum edilmiş; itiraz etme hakkı tanımadan sınır dışı edilmelerinin yolu açılmıştır. Bu arada Kanada giderek artan biçimde, Üçüncü Dünya'dan gelen işçilerin haklarını ve özgürlüklerini, göçmen işçi programlarına dayanarak kısmaya başlamıştır.[170] Altta kalmamak için Almanya da suç işlediğinden şüphelenilen göçmenlerin sınır dışı edilmelerini sağlayan yasalar çıkarmıştır. Dikkat çekici bir bağnazlık ve kültürel şovenlik örneği olarak bu ülkede yakın zamanda çıkarılan bir politika belgesinde "Hıristiyan kültürümüzün değerlerine" denilerek bütün yabancıların buna bağlı kalmak zorunda oldukları dile getirilmiştir. Bu sırada Hollanda hükümeti de 26.000 göçmen adayının sınır dışı edilmesini mümkün kılan bir yasa çıkarmıştır.[171]

Bütün bu açılardan göçmen işçiler yeni dokunulmazlardır; aşağılanan ve suçlanan yoksul işçiler tabakasıdır. Yabancı bir ülkede iş aramak için maliyeti yüksek ve tehlikeli yolculuklardan sonra suçlu muamelesi görmekte, acınası ücretlerle uzun saatler çalışılan iş gettolarına doldurulmakta, tüm insan ve sivil haklarından mahrum bırakılmaktadırlar. Böylece sermaye giderek azalan kısıtlamalarla dünyayı dolaşırken, göçmen işçi giderek artan baskılara, düzenlemelere ve kısıtlamalara tabi kılınmaktadır. Ve küresel sermaye, düşük ücretlerden, işçileri saran siyasi ve iktisadi güvensizlikten yararlanarak kârlarını katlamaktadır. Burada küreselleşmenin temel gerçeklerinden birisiyle daha karşılaşırız: Sermayeni özgürlüğü, dünyanın milyonlarca yoksulunun *özgürsüzlüğüne* dayanmaktadır.

Gerçekten de göçmen işçinin özgürsüzlüğü, neoliberal çağın insan özgürlüğünü kısıtlayan daha geniş eğilimleriyle kesişir. Kölecilik Karşıtı Derneği'nin tahminine göre dünya çapında 200 milyon insan "köle" olarak tanımlanabilir – çeşitli borçlarını ödemek için bağımlı olarak işçilik yapan insanlar. Hindistan'ın Varanasi bölgesinde her yıl yaşları 6-14 arasında olan 100.000'den fazla çocuk halıcılık yapmak üzere satılır. Bazı uzmanlara göre Latin Amerika'da 8 milyon ve Sahra altı Afrika'da daha da fazla bağımlı işçi vardır; Hindistan'da bu sayı muhtemelen 5 milyondur.[172] Ve gördüğümüz üzere giderek artan sayıda kadın ya dünyanın değişik yerlerindeki ter atölyelerine gönderiliyorlar ya da küresel fuhuş zincirlerine satılıyorlar. Çocuk işçilerin artması bu süreçlerin ayrılmaz bir parçasıdır. Ve bütün bunlarda tüyler ürpertici biçimde aşina olduğumuz bir şeyler vardır:

> Bir zamanlar köylüler şafaktan günbatımına kadar yerli oligarkları zenginleştirmek ve Beşinci Cadde köşklerinin, Amerikan şeker baronlarının Manhattan'daki gökdelenlerinin inşa edilmesi için şeker plantasyonlarında çalışırlarken, şimdi bu köylülerin çocukları ve torunları gün doğumundan batımına bazen de gecenin ilerleyen saatlerine kadar dikiş makinelerinin önünde oturup sutyenler, kot pantolonlar, bluzlar dikiyorlar ve piyasa-

nın sihirli eliyle bunlar CEO'ların multimilyon tazminat paketlerinin ve ayrıcalıklı azınlığın kârlarının içinde yerini alıyor.[173]

Bu, gezegenimizde yaşayan yüz milyonlarca insana küreselleşmenin vaatlerinin gerçeğidir. Uzun bir süre bu küresel eşitsizliğin daha isabetli bir ismi vardı: emperyalizm. Yaşadığımız dünyayla ilgili çağdaş tartışmada bu terimi yeniden canlandırmanın zamanı gelmiştir.

Notlar

1 Jonathan Kay, "Concordia disgraced by its student union", *National Post*, 28 Eylül 2001. Öğrenci birliğinin gündemi, 2001-2002 Ayaklanması'ydı.

2 Ward Churchill, "A Day to Give Thanks", 15 Kasım 2000 (internette dolaşıma girdi).

3 Kirkpatrick Sale, *The Conquest of Paradise: Chirstopher Columbus and the Columbian Legacy* (New York: Plume/Penguin Books, 1991), s. 106.

4 Aktaran Sale, s. 181.

5 İlkin Kolomb, zorunlu haraç sistemini denedi ama 1490'lar bitmeden doğrudan kölecilik yapmaya karar verdi.

6 Sale, s. 154.

7 Hans Koning, *Columbus: His Enterprise* (New York: Monthly Review Press, 1991), s. 117. "Hispaniola", Espanola'yla aynı sömürgedir.

8 Ward Churchill, *A Little Matter of Genocide: Holocaust and Denial in the Americas 1692 to the Present* (Winnipeg: Arbeiter Ring Publishing, 1998), s. 85-87; Sale, s. 160-1.

9 Aktaran Eduardo Galeano, *Open Veins of Latin America: Five Centuries of the Pillage of a Continent*, çev.Cedric Belfrage (New York: Monthly Review Press, 1973), s. 29.

10 Galeano, s. 33.

11 Galeano, s. 42-43.

12 Churchill, *A Little Matter*, s. 98.

13 Aktaran Churchill, *A Little Matter*, s. 99.

14 Sömürgeci vahşetin boyutları konusunda bkz. William L. Sherman, *Native Forced Labor in Sixteenth Century Central America* (Lincoln: University of Nebraska Press, 1979); David E. Stannard, *American Holocaust: Colombus and the Conquest of The New World* (New York: Oxford University Press, 1992); John Hemming, *The Conquest of the Incas* (New York: Harcourt Brace, 1970).

15 Churchill, *A Little Matter*, s. 101-103.

16 Galeano, s. 64-68.

17 Sidney W. Mintz, *Sweetness and Power: The Place of Sugar in Modern History*

(New York: Penguin Books, 1986), s. 35-36. Mintz, bu açıdan Fransa'yı da Britanya'nın yanına katmak istiyor ama bana göre o dönemde durum biraz daha çetrefilliydi.

18 Mintz, s. 48-52.

19 Robin Blackburn, *The Overthrow of Colonial Salvery 1776-1848* (Londra, Verso Books, 1988), s. 9.

20 David Brion Davis, "Patterns of Slavery in the Americas", *American Negro Slavery*, içinde, ed. Allen weinstein ve Frank Otto Gatell (New York: Oxford University Press, 1968), s. 203. İspanyol ve Anglo-Amerikan kölecilik sistemlerinin ilginç bir karşılaştırması için bkz. Herbert S. Klein, *Slavery in the Americas: a Comparative Study of Cuba and Virginia* (Chicago: University of Chicago Press, 1967).

21 Blackburn, s. 3.

22 Aktaran L. Perry Curtis, *Apes and Angels: The Irishmen in Victorian Caricature* (Newton Abbot: David and Charles, 1971), s. 1.

23 W. E. H. Lecky, *History of Ireland in the Eighteenth Century*, 2. Baskı, 3 cilt, (Londra, 1881). Benim önceki paragraftaki açıklarım şu kaynağa dayanıyor: Liam de Paor, *Divided Ulster*, 2. baskı (Harmondsworth: Penguin Books, 1971), s. 5-12 ve O'Brien ve Conor Cruise O'Brien, *A Concise History of Ireland*, 2.Baskı (Londra: Thames and Hudson, 1973), s. 56-78.

24 Bkz. Nicholas P. Canny, "The Ideology of English Colonization: Form Ireland to America", *William and Mary Quarterly*, 3.seri, v. 30 (1973), s. 582.

25 İrlandalı erkeklerin yabancı ordularda zorla alıkonulma durumları için bkz. William Petty, "The Political Anatomy of Ireland", (1672), *The Economic Writings of Sir William Petty,* içinde, ed. Charles Henry Hull, 2 cilt (New York: Augustus M. Kelly, 1963), s. 150. Amerika'ya çıraklık sözleşmesiyle satılan İrlandalılar için bkz. John W. Blake, "Transportation from Ireland to America, 1653-60", *Irish Historical Studies,* v. 3 (1941-43), s. 267-81.

26 Theodore W. Allen, *The Invention of the White Race, Volume One: Racial Oppression and Social Control* (New York: Verso Books, 1994), s. 46-47.

27 Charles Verlinden, *The Beginning of Modern Colonization*, çev. Yvonne Feccero (Ithaca: Cornell University Press, 1970), 2. Bölüm.

28 Bu konuların tartışması için bkz. Canny, s. 584-95

29 Eric Williams, *Capitalism and Slavery* (Londra: Andre Deutsh, 1964), s. 7.

30 David Brion Davis, "The Evolution of Slavery in British America and Latin America", *American Negro Slavery*, içinde, s. 27. Ayrıca bkz. Williams, s. 16; genel bir bakış için Abbot E. Smith, *Colonists in Bondage: White Servititude and Convict Labor in America, 1607-1776* (Gloucester, Mass: P. Smith, 1965). 1680 sonrası büyük sayılarla gelen Afrikalı kölelerden farklı olarak, Avrupalı işçiler yaşam boyu bağımlılaştırılamazlardı ama bunun fazla bir anlamı yoktu çünkü çok sayıda kişi sözleşmeleri bitmeden ölmekteydi.

31 Barbara Jeanne Fields, "Slavery, Race and Ideology in the United States of America", *New Left Review* 181 (1990), s. 102.

32 Buradaki sayılara Blacburn'un verilerinden ulaştım, s. 11 ve Theodore W. Allen,

The Invention of the White Race, Volume 2: The Origins of Racial Oppression in Anglo-America (Londra: Verso Books, 1997), p. 314n10.

33 Williams, s. 19, 20.

34 Allen, v.2, s. 181-9; Kenneth Wiggins Porter, "Negroes on the Southern Frontier, 1670-1763", *Journal of Negro History* 33 (1948), s. 74-75; Fields, s. 104.

35 Aktaran Allen, v. 2, s. 353n57.

36 David Roediger, *The Wages of Whiteness: Race and the Making of the American Working Class* (Londra: Verso Books), s. 25.

37 Benjamin Franklin, "Conversation on Slavery", *Public Advertiser*, 30 Ocak 1770, aktaran Roediger, s. 29.

38 Allen, v. 1, s. 99-112.

39 18. yüzyılın başında Anglo-Amerika'da on binlerce Yerlinin köleleştirilmesine ilişkin bilgi için: Gary B. Nash, *Red, White and Black: The Peoples of Early America* (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 1974), s. 152.

40 Allen, v. 2, s. 84, 102-2.

41 William S. Willis, "Divide and Rule: Red, White and Black Southeast", *Journal of Negro History* 68, 3 (1963), s. 158; Allen, v. 2, s. 44.

42 Allen, v. 2, s. 119, 314n4.

43 T. H. Breen, "A Changing Labor Force and Race Relations in Virginia", *Journal of Social History* (Sonbahar 1973), s. 3.

44 Allen, v.2, s. 211; Fields, s. 105.

45 Her iki alıntı Breen'den, s. 10. Ayrıca bkz. Peter Linebaugh ve Marcus Rediker, *The Many-Headed Hydra: Sailors, Slaves, Commoners, and the hidden History of the Revolutionary Atlantic* (Boston: Beacon Press, 2000), s. 136-39.

46 Aktaran Allen, v. 2, s. 214.

47 Theodore Allen'in 2 ciltlik önemli eserine çok şey borçlu olduğumu tekrar söylemeliyim. Bu paragrafın geri kalanının çoğunda bu kaynaktan yararlandım: Allen, v. 2, s. 224-38.

48 Orlando Patterson, *The Sociology of Slavery: An Analysis of the Origins, Development and Structure of Negro Slave Society in Jamaica* (Rutherford, N. J.: Fairleigh-Dickinson University Press, 1969), s. 266, 271-3.

49 Erken tarihçeyi Winthrop Jordan incelemiştir: "Modern Tensions and the Origins of American Slavery", *Journal of Southern History* 38 (Şubat 1962), s. 18-30. Jordan, 1660'ı bir dönüm noktası olarak ele alır. Barbara Fields'in de işaret ettiği gibi bu tarihten itibaren yasama önemli değişimlere uğrar; 1660'a kadar toplumsal pratiklerin önemli bir değişim geçirmedikleri görülür.

50 Breen, s. 7.

51 Jordan, s. 19.

52 Vaughan, 934-5; Allen, v. 2, s. 250; Gouch'u aktaran Allen, v. 2, s. 242.

53 W. E. B. Dubois, *Black Reconstruction in America 1860-1880* (New York: Touchstone Books, 1992), s. 6-7.

54 Fields, s. 107.

55 Ira Berlin, "Time, Space, and the Evolution of Afro-Amerikan Society on British Mainland North America", *American Historical Review* 85 (1980), s. 72.

56 David Brion, *Slavery and Human Progress*, s. 33, 37, 38. Ayrıca bkz. William McKee Evans, "Form the Land of Canaan to the Land of Guinea: The Strange Odyssey of the 'Sons of Ham'", *American Historical Review* 85 (1980), s. 15-43.

57 Frank M. Snowden Jnr., *Blacks in Antiquity* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1970), s. 183.

58 Erna Paris, *The End of Days: A Story of Tolerance, Tyranny and the Expulsion of the Jews from Spain* (Toronto: Lester Publishing, 1995), s. 33.

59 Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (New York: Harcourt-Brace, 1951), s. 87.

60 Robert Miles, *Racism* (Londra: Routhledge, 1989), s. 28, 29-30.

61 Aktaran Albert Soboul, *The French Revolution 1781-1799*, çev. Alan Forest (Londra: New Left Books, 1974), v. 1, s. 255-6.

62 Ellen Meiksins Wood, *Democracy Against Capitalism* (Cambridge, U. K.: Cambridge University Press, 1995), s. 269. (*Kapitalizm Demokrasiye Karşı*, 2. Basım, Yordam, 2008).

63 Meiksins Wood, s. 269.

64 Vaughan, s. 931.

65 Peter Fryer, *Staying Power: The History of Black people in Britain* (Londra: Pluto Press, 1984), s. 146, 144, 158.

66 Aktaran Fryer, s. 154.

67 Thomas Paine, "African Slavery in America", *The Thomas Paine Reader*, içinde, ed. Isaac Kramnick (Harmondworth: Penguin Book, 1987), s. 55, 53.

68 Fields, s. 114.

69 Bkz. Vaughan, s. 944 ve Stephan Jay Gould, *The Mismeasure of Man* (New York: W. W. Norton, 1981), s. 35.

70 Bu doktrinle ilgili olarak: Gould, s. 39-72.

71 Bu davranışın ilginç dönüşümü için bkz. Vaughan.

72 Aktaran Vaughan, s. 937.

73 Gould, s. 42-50.

74 *United States Magazine and Democratic Review*, yeni seri, v. 27, n. 145 (Temmuz 1850), s. 48.

75 Eric Hobsbawm, *The Age of Empire 1875-1914* (Londra: Sphere Books, 1981), s. 57-59.

76 Aktaran Miles, s. 35.

77 Aktaran G. Bennett, "Settlers and Politics in Kenya", *History of East Africa, v*, 2. Basım, ed. V. Harlow ve E. M. Chivier (Oxford: Clarendon Press, 1965), s. 271.

78 Aktaran Fryer, s. 183. Ayrıca bkz. Victor G. Kiernan, *The Lords of Human kind: European Attitudes to the Outside World in the Imperial Age* (Harmondsworh: Penguin Books, 1972).

79 Aktaran Hobsbawm, s. 70.

80 Aktaran Adam Hochschild, *King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror and Heroism in Colonial Africa* (New York: Houghton Miflin, 1999), s. 166.

81 Hochschild, s. 233.

82 Hochschild, 280, 282.

83 Aktaran Paul G. Lauren, *Power and Prejudice – The Politics and Diplomacy of Racial Discrimination* (Boulder: Westview Press, 1988), s. 84.

84 Aktaran A. T. Yarwood, "The 'White Australia's' Policy: A Reinterpretation of its Development in the Late Colonial Period", *Historical Studies* 10 (1962), s. 263.

85 Kanada'nın çok kültürlülük politikasının muhteşem bir eleştirisi için bkz. Himani Bannerji, *The Dark Side of the Nation: Essays on Multiculturalism and Gender* (Toronto: Canadian Scholars Press, 2000).

86 Bkz. Donald Purich, *Our Land: Native Rights in Canada* (Toronto: Lorimrd, 1986); Howard Adams, *Prison of Grass: Canada from a Native Point of View*, gözden geçirilmiş basım (Saskatoon: Fifth House, 1989); Howard Adams, *A Tortured People: The Politics of Colonization*, gözden geçirilmiş basım (Penticton, B. C.: Theytus Books, 1999).

87 Bkz. Irving Abella ve Howard Troper, *None is Too Many: Canada and the Jews of Europe*, 3. Basım (Toronto: Lester Publishing, 1991).

88 Canada, House of Commons, *Debates* (4 Mayıs 1885), s. 1.588.

89 Canada, House of Commons, *Debates* (1 Mayıs 1947), s. 2.645.

90 Bkz. Lisa Marie Jakubowski, *Immigration and the Legalization of Racism* (Halifax: Fernwood Publishing, 1997).

91 Dubois, s. 700.

92 Bu kavramın en ayrıntılı incelemesini Roediger yaptı.

93 Aktaran Allen, v 1, s. 154.

94 Aktaran Noel Ignatieff, *How the Irish Became White* (New York: Routhledge, 1995), s. 109.

95 Aktaran Noel Ignatieff, s. 109.

96 Joseph P. Reidy, "Negro Election Day and Black Community Life in New England, 1750-1860", *Marxist Perspectives* 1 (Sonbahar 1978), s. 102-17.

97 Bkz. Carl Wittke, *The Irish in America* (New York: Russell and Russell, 1970), s. 34; Jonathon A. Gluckstein, *Concepts of Free Labor in Antebellum America* (New Haven: Yale University Press, 1991), s. 340; Ignatieff, s. 41; Roediger, s. 133.

98 Roediger, s. 134.

99 Klasik Protestan iş ahlakı tezi Max Weer'in *The Protestan Ethic and the Spirit of Capitalism*'idir, çev. Talcott Parsons (New York: Charles Scribner's Sons, 1958). Kapitalist iş disiplininin özellikle güçlü bir analizi için bkz. E. P. Thompson, "Time, Work-Discipline and Industrial Capitalism", Thompson'un *Customs in Common: Studies in Traditional and Popular Culture* içinde (New York: The New Press, 1991), s. 352-403.

100 Roediger, s. 152.

101 Bu argüman Joel Kovel'in güçlü öngörülerine dayanılarak geliştirildi, *White Racism: A Psychohistory* (New York: Columbia University Press, 1984) özellikle s. xlv, 186-9, 193-5. Roediger, bu tür bir analizi, ücretlerin beyazlığı açıklamasının içine güzelce yerleştirmiştir.

102 Frantz Fanon, *Black Skin, White Masks* (New York: Grove Press, 1967), s. 165.

103 Roediger, bölüm 6-7.

104 Anne McClintock'un şu muhteşem eserine bkz. *Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest* (New York: Routhledge, 1995).

105 Ann Laura Stoler, "Carnal Knowledge and Imperial Power: Gender, Race and Morality in Colonial Asia," *Gender at the Crossroads: Feminist Anthropology in Postmodern Era*, içinde, ed. Micaela di Leonardo (Berkeley: University of California Press, 1991), s. 68.

106 Bu güzel "vücut insanları" terimini Himani Bannerji'den aldım, "Gender, Race, Class and Socialism: An İnterview", *New Socialist* 3, 1 (Şubat-Mart 1998).

107 Kiernan, s. 316.

108 McClintock, s. 114-17.

109 Amerika'daki kadın kölelerin gücü ve bir gezginin bu konudaki gözlemi için bkz. Angela Davis, (New York: Vintage Books, 1983), s. 11.

110 Bkz. David McNally, *Bodies of Meaning: Studies on Language, Labor and Liberation* (Albany: Stae University of New York Press, 2001), s. 4-5.

111 Örneğin bkz. Maria Lepowsky, *Fruit of the Motherland: Gender in an Egalitarian Society* (New York: Columbia University Press, 1993).

112 Bunun bir açıklaması için bkz. Evelyn Reed, *Woman's Evolution: Form Matriarchal Clan to Patriarchal Family* (New York: Pathfinder Press, 1975). Daha sonraki birçok yorumcu, ilk insan toplumlarını anaerkil değil "ana soylu" ya da "ana odaklı" olarak tanımlamayı tercih etmiştir; bununla birlikte Reed'in savlarının çoğu destek bulmuştur. Reed savlarını, Frederick Engels'in, *The Origin of the Family, Private Property and the State* (Moskova, Progress Publishers, 1972) bazı iddialarının üstüne inşa etmekle birlikte bunlarda radikal değişiklikler de yapmıştır. Engels'in görüşleriyle ilgili başka düşünceler için bkz. Janet Sayers, Mary Evans ve Nanneke Redclift, *Engels Revisited: New Feminist Essays* (Londra: Tavistock Publication, 1987). Ayrıca bkz. Evelyn Reed, *Sexism and Science* (New York: Pathfinder Press, 1978).

113 Rodney Hilton, "Women in the Village", *The English Peasantry in the Later Middle Ages*, içinde (Oxford: Clarendon Press, 1975), s. 106-10; Maria Mies, *Patriarchy and Acumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labor* (Londra, Zed Books, 1986), s. 78-81.

114 Bu süreç eşitsiz bir biçimde gelişti, kimi sanayilerde kadın işgücü merkezi önemde oldu.

115 Bkz. Ivy Pincbeck, *Women and the Industrial Revolution 1750-1850* (Londra:Virago Books, 1981); Mary Lynn McDougall, "Working Class Women During the Industrial Revolution" ve Theresa M. McBride, "The Long Road Home: Women's Work and Industrialization", içinde *Becoming Visible: Women in European History*, ed. Renate Bridenthal ve Claudia Koontz (Boston: Houghton Mifflin, 1977).

116 Örneğin bkz. Anna Clark, *Struggle for the Breeches: Gender and theMaking of the British Working Class* (Berkeley: University of California Press, 1995).

117 Bu konuda bkz. Lise Vogel, *Capitalism and the Oppression of Women: Toward a Unitary Theory* (Londra: Pluto Press, 1983).

118 Rhoda Reddock, *Women, Labour and Struggle in 20th Century Trinidad and*

Tobago 1898-1960 (The Hague: Institute for Social Studies, 1984), s. 16-18. Köleliğe karşı bir direniş biçimi olarak yeni doğan bebeklerin öldürülmesi Toni Morrison'un *Beloved* romanının ana konusudur.

119 Köle isyanlarıyla ilgili olarak özellikle bkz. Blacburn ve C. L. R. James, *The Black Jacobins: Toussaint L'Ouverture and the San Domingo Revolution*, 2. Basım (New York: Vintage Books, 1963).

120 A. Davis, s. 7.

121 Margaret Snyder ve Mary Tadesse, "The African Context: Women in the Political Economy", *The Women, Gender and Development Reader*, içinde, ed. Nalini Visvanthan, Lynn Duggan, Laurie Nisonoff, Nan Wiegersma (Londra: Zed Books, 1997), s. 75-76.

122 Jean Grossholtz, *Forging Capitalist Patriarchy: The economic and Social Transformation of Feudal Sri Lanka and its Impact on Women* (Drham, N. C.: Duke University Press, 1984), s. 109-10.

123 Snyder ve Tadesse, s. 76-77.

124 Amina Mama, "Sheroes and Villains: Conceptualizing Colonial and Contemporary Violance Against Women in Africa, *Feminist Genealogies ,Colonial Legacies, Democratic Futures,* içinde, ed. M. Jacqui Alexander ve Chandra Talpade Mohanty (New York: Routhledge, 1997), s. 51-53.

125 Janet Henshall Momsen, *Women and Develpment in the Third World* (Londra: Routhledge, 1991), s. 9-17; Maria Mies, Veronika Bennholdt-Thoomsen ve Claudia ven Werlhof, *Women: The Last Colony* (Londra: Zed Books, 1988), s. 30-31.

126 Bkz. Uma Shankar Jha ve Premlata Pujari, *Indian Women Today: Tradition, Modernity and Challange, Volume 2: Women in the Flames* (Yeni Delhi: Kanishka Publishers, 1996); Truti Shah ve Bina Srinivasan, "The effect of Capitalist Development on Gender Violence: Dowry and Female Feticide", *Women's Lives in the Global Economy*, içinde, ed. Penny Duggan ve Heather Dashner, Notebooks for Study and Research, 2. 22 (Amsterdam: IIRF/IIRE, 1994).

127 Mies, "Class Struggles and Women's Struggle in Rural India", *Women: The Last Colony*, içinde, s. 137. Kızlar ve genç kadınlar için kötüleşen sağlık ve eğitim koşulları için bkz. *Human Development Report 2005*.

128 Mies, "Class Struggle", s. 135-38.

129 Bkz. Lucia Da Corta ve Davuluri Venkateshwarlu, "Unfree Relationsa and the Feminisation of Agricultural Labor in Andhra Pradesh, 1970-95", *Journal of Peasant Studies* 26, 2/3 (Ocak-Mart 1999), s. 71-139.

130 Cythia Truelove, "Disguised Industrial Proletariat in Latin America: Women's Informal Sector Factory Work and the Social Reproduction of Coffee Farm Labor in Columbia", *Women Workers and Global Restructuring*, içinde, ed. Kathryn War (Cornell: ILR Press, 1990). Ayrıca bkz. Davis, *Planet of Slums*, s. 176-85.

131 Lourdes Arzipe, "Women in the Informal Labour Sector: The Case of Mexico City", *The Women, Gender and Development* içinde, s. 235. Ayrıca bkz. Julia Cleves Mosse, *Half the World, Half a Chance: An Introduction to Gender and Development* (Oxford: Oxfam, 1993), s. 70-76.

132 Mies, "Capitalist Development and Subsistence Production", s. 39-40.

133 Örneğin Maria Rosa Cutrufelli'inin verilerine bkz. *Women of Africa: Roots of Oppression*, çev. Nicolas Romano (Londra: Zed Books, 1983), s. 30-36.

134 Ryan Bishop ve Lillian S. Robinson, *Night Market: Sexula Cultures and the Thai Economic Miracle* (New York: Routhledge, 1998), s. 8.

135 1979 rakamı Lourdes Beneria'dan, "Gender and the Global Economy", *Instability and Change in the World Economy*, içinde, ed. Arthur MacEwan ve William K. Tabb (New York: Monthly Review Press, 1989), s. 251.

136 Mies, *Patriarchy*, s. 138; Bishop ve Robinson, s. 98-99.

137 Bishop ve Robinson, s. 4.

138 Bishop ve Robinson, s. 4; Mosse, s. 75-76.

139 Aktaran Naomi Klein, veriler Uluslararası Çalışma Örgütü'nden, *No Logo: Taking Aim at the Brand Bullies* (Toronto: Vintage Canada, 2000), s. 205.

140 Rita S. Gallin, "Women and the Export Industry of Taiwan: The Muting of Class Consciousness" ve Susan Tiano, "Maquiladora Women: A New Category of Worker?", *Women Workers and Global Restructing*, içinde, s. 179; Beneria, s. 244.

141 Carmen Valadez Prez, "NAFTA versus Human Rights", *Women's Lives in the Global Economy*, içinde, s. 51.

142 Dina M. Siddiqi, "Miracle Worker of Womanmachine? Tracking (Trans)national Realities in Bangladeshi Factories", *Economic and Political Weekly*, 27 Mayıs 2000. Bangladeş'teki giysi işçileri sayısını Barry Bearak'ın verilerine göre yükselttim: "Lives Held Cheap in Bangladesh Sweatshop", *New York Times*, 15 Nisan 2001.

143 Alan Howard, "Labor History and Sweatshops in the New Global Economy", *No Sweat: Fashion, Free Trade and the Rights of Garment Workers*, içinde, ed. Andrew Ross (New York: Verso, 1997), s. 156; Klein, s. 212.

144 June Nash, "Cultural Parameters of Racism and Sexism in the International Divission of Labor", *Racism, Sexism and the World System*, içinde, ed. Joan Smith vd. (New York: Greenwood Press, 1988), s. 27.

145 Howard, s. 158.

146 International Confederation of Free Trade Unions, *Behind the Wire: Anti-Union Repression in the Export Proccesing Zones* (Brüksel: ICFTU, 1996).

147 Klein, s. 205.

148 Bearak, s. 1.

149 William Greider, *One World Ready or Not: The Manic Logic of Global Capitalism* (New York: Simon and Schuster, 1997), s. 344. Benim Kader yangınıyla ilgili kullandığım bilgiler Greider'e dayanmaktadır, s. 337-40.

150 Steve Nutter, "The Structure and Growth of the Los Angeles Garment Indusry", *No Sweat*, içinde, s. 199, 207.

151 Julie Su, "El Monte Thai Garment Workers: Slave Sweatshops", *No Sweat*, içinde, s. 143-44.

152 Aktaran Klein, s. 228.

153 Grace Chang, "*Disposable Domestics: Immıgrant Women Workers in the Global Economy* (Cambridge, MA: South End Press, 2000), s. 129.

154 Chang, s. 130.

155 Chang, s. 56-57.

156 Saskia Sassen, *Globalization and its Discontents* (New York: The New Press, 1998), s. 13.

157 Bkz. Natividad Yabut-Bernardino, *An Impact Study of Agricultural Trade Liberaliztion in the Phillipines* (Manila: International South Group Network, 2000), www.isgnweb.org; Chang, s. 124.

158 Sassen, s. 90-91. Ayrıca bkz. Evelyn Nakano Glenn, "Form Servitude to Service Work: Historical Continuities in the Racial Division of Paid Reproductive Labor", *Signs* 18, 1 (1992), s. 1-43.

159 Chang, s. 10.

160 Nigel Harris, *The New Untouchables: Immigration and the New World Worker* (Harmondsworth: Penguin Books, 1995).

161 Harris, s. 3, 9.

162 Bkz. Linda Jacobs Altman, *Migrant Farm Workers: The Temporary People* (New York: Franklin Watts, 1994), s. 43-47, 50-53.

163 Sassen, s. 33.

164 John Shaw, "Australia Wants More People, but Without More Immigration", *New York Times*, 25 Kasım 2001; Roger Cohen, "How Open to Immigrants Should Germany Be? An Uneasy Country's Debate Deepens", *New York Times*, 13 Mayıs 2001.

165 Shawn McCarthy, "Doubling of Immigrants urged", *Globe and Mail*, 3 Mart 2001.

166 Eric Schmitt, "Americans (a) Love (b) Hate Immigrants", *New York Times*, 27 Mayıs 2001. Ayrıca bkz. Eduardo Porter, "The Search fo Illegal immigrants Stops at the Workplace", *New York Times*, 5 Mart 2006.

167 Robert Biel, *The New Imperialism* (Londra: Zed Books, 2000), s. 260.

168 Chang, s. 67, 110-11, 179.

169 Chang, s. 61, 1.

170 Campbell Clark, "New immıgration law called Draconian", *Globe and Mail*, 16 Mart 2001; John Herron, "Immigration bill seriously flawed", *Toronto Star* 1, 2001; Sandro Contenta, " Anti-Immigration fever runs high", *Toronto Star,* 29 Şubat 2004; Alan Freeman, "Dutch join Europe's anti-refugee tide", *Globe and Mail*, 18 Şubat 2004.

171 Hannah Behrend, "Germany's War Against Aliens", *New Politics* 7, 1 (Yaz 1998), s. 25-32; Cohen; Nandita Sharma, *Home Economics: Nationalism and the Making of 'Migrant Workers' in Canada* (Toronto: University of Toronto Press, 2006).

172 Harris, s. 81-83.

173 Howard, s. 159.

5

Deniz Piyadeleri Karaya Çıktı: Savaş ve Küreselleşme Çağında Emperyalizm

> Küreselleşmeden en çok biz yararlandığımız için farkında olmadan dünyanın geri kalanını muazzam bir baskı altında tutuyoruz (…) bu, bütün merhametsizce davranılanlarda ya da geriye düşenlerde güçlü bir ters tepki yaratıyor (…) Piyasanın gizli eli hiçbir zaman gizli yumruk olmadan işleyemez – McDonalds, F-15'lerin yapımcısı McDonnell Douglas olmadan büyüyemez. Ve gizli yumruk Silicon Vadisi teknolojilerinin güvenliğini sağlar; bu da ABD ordusu, hava kuvvetleri ve deniz piyadeleri demektir.
>
> Thomas Friedman, *New York Times* yazarı[1]

"Deniz piyadeleri Afganistan'a çıktı şimdi ülkenin bir parçasına sahibiz" diye çığlık attı ABD generali James Mattis 26 kasım 2001'de. Generalin bildirisi tek bir cümleyle tam da emperyalizmin ruhunu özetliyor: Bu, dünyanın egemen iktisadi ve askeri güçlerinin, silahları sayesinde dünyanın bir kısmına sahip olabilecekleri ve kontrol edebilecekleri fikridir. Yunan filozofu Platon 2.500 yıl önce "güçlü olan haklıdır" düşüncesini reddedebilirdi ama Amerika ve müttefikleri bunu dış politikalarının temel taşı yapmışlardır.[2] Gerçekten de bu doktrini öylesine eksiksiz biçimde benimsemişlerdir ki, ABD Başkanı George W. Bush kimin

yaşayacağına, kimin öleceğine karar verme hakkına sahip olduklarını açıklamıştır. "Bugün Bush yönetimi dünya uluslarına bir seçim hakkı verdi" diye yazıyordu *New York Times* 14 Eylül 2001'de, "terörizme karşı ya bizi desteklersiniz (…) ya da belli bir ölüm ihtimaliyle karşı karşıya kalırsınız".

Bu doktrin –kimin ölüp kimin yaşayacağı kararının güçlünün hakkı olduğu– tarihi boyunca emperyalizmin köşe taşı olmuştur. Elbette yaşam ve ölüme karar verme gücünde olanlar, yüce bir amaç uğruna böyle davrandıklarını iddia etmişlerdir: "Uygarlığı" savunma. Böylece Bush "uygarlığın kendisi, bizim paylaştığımız uygarlık tehdit altındadır" diyebilmekte ve Irak'ın, Afganistan'ın üstüne bombaları "uygarlığı kurtarmak adına" atmaktadır.[3] Uygarlık adına bombalanacak insanların İslama bağlı kahverengi derililer olması bu işe yardımcı olmaktadır. Ne de olsa ortaçağdan beri Avrupalı-Amerikalı kimliği açısından Müslüman korkusunun merkezi bir önemi olmuştu. Bir bilim insanının işaret ettiği gibi yüzyıllar boyunca Muhammed Peygamber, Avrupa'nın gözünde "şeytanla işbirliği yapan İsa karşıtı" idi.[4] Dolayısıyla Bağdat halkı ya da Afganistan'ın yoksul köylüleri ve kentlileri bombalanırken Bush uygarlığın korunması iddiasına başvurduğunda güçlü bir ırkçı Müslüman-şeytan bağlantısını da kaşımaktaydı. Dünya Ticaret Merkezi'nin yıkılışından beş gün sonra Bush dinleyicilere "dünyayı bütün şeytani işler yapanlardan kurtaracağız" demiştir. Gerçekten da daha önceki bir konuşmasında "haçlı seferi" lafını bile kullanmışsa da danışmanlarının müttefik İslam ülkelerinin gücenebileceği endişesiyle karşılaşmıştır.[5]

Uygarlığın korunmasını hatırlatmak aynı zamanda uygar olmayan, vahşi ve barbar bir düşman tanımı yapmaktır – hepsi ırkçılığın standart öğeleridir. Karşıtını bu kadar insanlıktan çıkardıktan sonra artık onlar tartışmanın ve uzlaşmanın mümkün olmadığı canavarlar olarak reddedilebilirlerdi. 11 Eylül 2001'den kısa bir süre sonra Bush "Uzlaşmaya, tartışmaya gerek yok" demiştir. Bu ruh hali içinde Bush, Pakistan'ın iki İslamcı partisinin

Eylül ve Ekim 2001'in başına Usama Bin Ladin'in uluslararası ceza mahkemesinde yargılanmak üzere Pakistan'dan çıkarabileceklerine dair bir anlaşma önerisini es geçmiştir.[6] Amerika'nın adalet modeli budur ve yalnızca bu geçerli olacaktır – "tartışma yok". Ve Amerikan "adaletinin" Vietnam rezilliğindeki B-52 bombardıman uçaklarından, F-15'lerinden, çok suçlanan parça tesirli bombalarından başka daha iyi hangi araçları vardı? Bu silahların binlerce masum Afgan ve Irak yurttaşının canını alacak olmasının hiç önemi yoktu. Kana susamış Bush haykırıyordu: "Adalet istiyorum." " Batı'da eski bir afişi hatırlıyorum, şöyle diyordu, Aranıyor: Ölü ya da Diri."[7] Binlerce ölü Afganın, sonra 100.000'den fazla ölü Iraklının üstünden Amerika "adaletini" dağıtmayı sürdürdü. Ve görünürde bu durumun biteceği yok: ABD görevlileri gelecek yıllarda da ülkeleri işgal edeceklerini, füze saldırılarını sürdüreceklerini ısrarla söylüyorlar. Bazı Amerikan politika belirleyicileri var olan çatışmaların daimi bir savaş hali olduğunu açıkça dile getiriyor, bunda "zaman ve coğrafi kısıtlama" bulunmadığını açıklıyor.[8] "Küreselleşmenin sonsuza dek sürecek güçlü bir kuvvet olduğu, dünyayı daha güvenli, zengin ve iyi bir yer yapacağı" [9]iddiası için şimdilik bu kadar yeter. Yeni dünya küreselleşmesine hoş geldiniz: Sonu olmayan savaş.

Klasik emperyalizmden ABD egemenliğine

Tabii kapitalizmin tarihini bilen hiç kimse bütün bunlara şaşırmayacaktır. Ne de olsa kapitalizm çağında dünya savaşları yaşandı. Hiçbir toplum biçiminde askeri çatışmalar bu şekilde küreselleştirilmedi. Ve askeri anlaşmazlıkların uluslararasılaştırılması –modern dünya ekonomisinin yükselişinin eşliğinde– artan teknolojik çok yönlülüğü de içermektedir. Bunun sonucunda yıkım sanatının yeni karmaşık düzeylere taşındığı bir dünyada yaşamaktayız; insanlar şimdi bilgisayar yönlendirmeli füzelerle, ileri kimya, biyoloji ya da atom bilimi verilerini kullanan silahlarla kitleler halinde öldürülebilmektedir.

İnsanlar sadece böyle öldürülmeyip eylem belirli düzenlilikte vahşice sürdürülmektedir. Belki de bu düzenle kitle katliamlarının en çirkin yanı bunların tamamen öngörülebilir olmasıdır. Gerçekten de insanlık tarihinin en kanlı savaşları –1914-19 ve 1939-45 dünya savaşlarında toplam 65 milyon insan öldü– klasik emperyalizmin neredeyse kaçınılmaz sonuçlarıydı. Önceki bölümde gördüğümüz gibi yaklaşık 1875'ten başlayarak egemen kapitalist güçler yeryüzünün büyük bir bölümünün fethinin kavgasına girdiler. Sonraki 40 yıl içinde "Britanya topraklarını 4 milyon mil kare, Fransa 3,5 milyon, Almanya 1 milyondan fazla, Belçika ve İtalya da birer milyon mil karenin altında genişlettiler."[10] Bu 40 yılın sonuna doğru savaş artık kaçınılmaz olmuştu. Kapitalist rekabet dünyanın büyük parçalarının kontrolü mücadelesiydi. Bu özellikle Almanya açısından önemliydi çünkü bir sanayi gücü olarak büyük bir sıçrama yaptığı halde başlıca rakipleri olan Fransa ve Britanya'nın muazzam sömürge imparatorlukları tarafından kısıtlanmış durumdaydı. Bunlar Almanya'nın dünya pazarlarına ve hammaddelerine erişimini engellemekteydi. Ya Almanya rakiplerinin topraklarını ele geçirecekti ya da piyasalar ve sömürgeler için yapılan savaşı kaybedecekti.

Ne ciddi tarihçiler, ne de zeki siyasi yorumcular, I. Dünya Savaşı'nın temelinde bir neden olmadığına inanmaktadırlar. 1914'te savaş çıktığında bu, bir süredir bekledikleri bir şeydi. Çatışmanın başlangıcında Rus Marksist Nikolay Buharin, savaşın köklerinin, bir tarafta başlıca güçlerin üretim kapasitelerini artırmaları, diğer tarafta gümrük duvarlarıyla diğer güçlerin kendi yurtiçi ve sömürge pazarlarına erişimini kısıtlamaları arasındaki çelişkide olduğunu yazar. Tekelci firmaların devasa boyutları düşünüldüğünde bütün egemen güçlerin yabancı piyasalara son derece büyük ihtiyaçları olduğu açıktı; böylece iktisadi rekabet yoğunlaşması, silahlara başvurmanın ön ikazı gibiydi. "Ama gümrük savaşları kısmi hücumlardı" diye yazar Buharin. "Uzun vadede çelişkiler 'gerçek güçlerin' birbirleriyle ilişkisiyle

yani silahların gücüyle çözüldü (…) son söz askeri tekniğe aitti."[11] Zamanında yorumcuları şaşırtan savaşa yaklaşım değil bunun görülmedik vahşette olmasıydı. El bombaları, lav silahları ve zehirli gazlar Avrupa'nın manzarasını cesetlerle doldurdu. 1917'nin başında sadece Rusya'da 6 milyon asker öldü. Diğer savaşan ülkeler bakımında da durum benzer kitlesellikte ve şoke ediciydi: Fransa'da 2,6 milyon, Britanya'da 1 milyon, İtalya'da yaklaşık 900.000 kişi öldü.[12] Savaş bitmeden milyonlarca insan da açlıktan ölecekti.

Savaşın temel nedeni ilk emperyalist sömürgecilerle sanayisi "daha sonra" güçlenen ama rakipleri ölçüsünde sömürge imparatorluğu olmayanlar arasındaki çelişkiydi: "Britanya, Fransa gibi eski sömürgeci devletler aslan payına sahipti ve Alman kapitalistleri eski yerleşik emperyal güçlere gıpta ediyorlardı (…) Britanya'nın devasa bir sömürge imparatorluğu varken Almanya göreli olarak küçücük bir paya sahipti; bununla birlikte Almanya yakın zamanda üstün bir sanayi gücü haline gelmişti."[13] Dünyayı yeniden paylaşım baskısının yoğunlaşmasıyla çekişen tarafların savaşa girişmeleri kaçınılmaz olmuştu. Bu temel nedenleri anlayan radikal sol bunun bir emperyalist savaş olduğunu ilan etti.[14]

Ama bu barbarca savaş –"bütün savaşları sona erdirecek savaş"– meselelere asla çözüm olmadı. Yenildikten sonra Almanya ağır biçimde cezalandırıldı, onu aşağılayanlara savaş tazminatı ödemek zorunda bırakıldı. Tazminatların iktisadi yükü Almanya'yı elden ayaktan düşürdü. 1929 Dünya Buhranı patlayınca Alman ekonomisi feci biçimde erimeye başladı; işsizlik ikiye katlanarak 6 milyona çıktı. Üç yıl içinde Hitler'in Nazi hareketi kaz adımlarıyla iktidara yürüdü; sendikaları ve sol partileri ezdi; yabancı güçlere nefreti körükledi; Yahudileri ve Romanları ("Çingeneler") şeytan gibi gösterdi. İlk savaştan sadece 20 yıl sonra dehşet verici bir devam filmi ortaya çıktı ve muhtemelen 54 milyon insan, dünya piyasalarını ve topraklarını kontrol etme uğruna katledildi.[15] Pek çok açıdan II. Dünya Savaşı birincisinin devamıydı; sanayi gücü ile emperyal erişim arasındaki uyum-

suzluk çatışmayı ateşledi. Şüphesiz saldırgan Hitler'di. Ama muzaffer müttefikler için bu, kesinlikle faşizme karşı bir savaş değildi. Batılı egemen sınıfların çoğu –Kanada Başbakanı William Lyon Mackenzie King'den Amerikan kapitalizminin önde gelen sözcüsü Henry Ford'a kadar– önce Hitler'i ve Alman işçi sınıfını ezme hizmetini iyi karşıladılar. Örneğin 1937'de ABD Dışişleri Bakanlığı faşizm "başarılı olmalı yoksa (…) kitleler gene sola dönecektir" demekteydi.[16] Eğer Hitler sola dönüşe karşı bir silahsa hiçbir yabancı müdahaleyle karşılaşmayacaktı. Komünistlerin, Yahudilerin ve sendikacıların yakalanma görüntülerinin ABD, Kanada ve Britanyalı seçkinlere hiçbir maliyeti yoktu; bunlar, bir nebze bile uykularını kaçırmıyordu. Gerçekten de Hitler'in iktidarı ele geçirmesinden sonra Almanya'ya ABD yatırımları akmıştı. Müttefikler savaşa katıldıklarında faşizmi değil Alman yayılmacılığını hezimete uğratmak amacındaydılar. Dahası Japonya'nın yenilgisinin kaçınılmaz olduğunun görüldüğü bir zamanda, muzaffer müttefikler, ABD'nin 1945'te Hiroşima ve Nagasaki halkının üstüne atom bombaları atmasında işbirliği içindeydiler.

1914-1945 arasında 30 yıllık savaş nihayet eski emperyalist yapıyı parçaladı. Ama bu çok az kişinin öngörebildiği biçimde oldu; dünya kapitalizminin ağırlık merkezi Avrupa'dan Amerika'ya kaydı. Bu değişimi Avrupa ve Japonya'nın savaşta yıkıma uğraması tetikledi – sonuncusu fabrika binalarının ¼'ünü ve sanayi tesisleri ile donanımlarının 1/3'ünü; Almanya sermaye stokunun yüzde 17'sini kaybetmişti.[17] Ama bu değişimin altında yatan uzun dönemli ABD iktisadi gelişimiydi; Amerikan iç savaşının sonundan itibaren bu süreç devamlı yeni topraklara yayılmayı içerir. Kapitalist Amerika herhangi bir ulus devlete göre çok güçlü hale geldi; nüfusu ve var olan kaynakları bütün rakiplerini gölgede bıraktı. Er ya da geç egemen bir güç olacaktı. Avrupa'nın otuz yıllık savaşta başına gelenler bu süreci dramatik biçimde mühürledi. Tablo 5.1 1880'den beri Britanya'nın düşüşünü ve ABD'nin yükselişini göstermektedir.

Tablo 5.1 – Dünya Sanayi Üretimindeki Paylar (%), 1880-1938

	1880	1900	1913	1928	1938
Britanya	22,9	18,5	13,6	9,9	10,7
ABD	14,7	23,6	32	39,3	31,4
Almanya	8,5	13,2	14,8	11,6	12,7
Fransa	7,8	6,8	6,1	6	4,4

Kaynak: Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers*, s. 259.

II. Dünya Savaşı'nın sonunda bu gerçek, bir sisteme bağlandı ve Amerika dünyanın lideri olarak kabul edildi. Yeniden inşa için acilen ABD fonlarına ihtiyacı olan Avrupa, Amerika'nın, bir dizi uluslararası iktisadi ve siyasi kurumun liderliğini yapmasına razı oldu. Ve Amerikan kapitalizmi, Avrupa'nın canlanmasına "yardım" etmede kesin çıkarı olduğunu gördü. ABD büyük iş çevreleri, saygınlığını faşizme ve Nazi işgaline karşı olan direnişten alan İtalya, Fransa ve Yunanistan'daki sol partilerin –komünistler ve sosyalistler– itibarından derin endişe duyuyordu. Bir ABD Dışişleri Bakanlığı görevlisi Amerikan sermayesinin endişesini 1947'de dile getirirken "Eğer her ulus sosyalist olacaksa, ABD'de gerçek özel teşebbüsü korumak imkânsız değilse bile fevkalade zor olacaktır" demiştir.[18] Bu amaçla ABD dolarları etkilemek, gözden düşmüş muhafazakâr ve liberal partileri güçlendirmek ve solu çökertmek için kullanıldı.

Ama bu kadar yüksek siyasi çıkarlar söz konusu olduğu halde ABD sermayesi aynı zamanda kısa dönemli çıkarlarının peşine düştü. Bir dizi ikili anlaşmayla savaş yıkımına uğrayan Avrupa'ya fonların akması karşılığında, bu paraları alan ulusların, Amerikan vatandaşlarına kaynaklara erişim açısından kendi vatandaşlarına tanıdığı aynı hakları tanıması sağlandı. Aslında savaş sürerken bile Amerika'nın müttefiklerine verdiği borçların koşulu "uluslararası ticarette her türlü ayrımcı politikanın" kaldırılması yani pazarların ABD mallarına ve yatırımına açılmasıydı.[19] Küreselleşme çağında çok tanıdık olan şablona

göre "yardım" ABD şirketlerinin dünya kaynaklarını satın alması karşılığında veriliyordu.

ABD şimdi çokuluslu şirketleri ve ezici askeri gücü aracılığıyla emperyalizmin yeni biçimlerine öncülük etmeye hazır konumdaydı. Sömürge topraklarının kontrolüne dayanan eski tip emperyalizme güçlü bir saldırı vardı; aynı zamanda anti-faşist kitle hareketlerinin başarısı, sömürgecilik karşıtı hareketlere de canlılık getirmişti; en büyükleri Hindistan, Çin ve Endonezya 1949'da bağımsızlıklarını kazanmışlardı. Sömürgecilik karşıtı hareketler Asya ve Afrika'nın büyük bölümünü etkisi altına almıştı. Eski imparatorluklar geriledikçe –Portekiz, Afrika sömürgelerinden ancak 1970'lerde defedilebilmişti– ABD, doğrudan siyasi kontrolünü kolaylıkla sağladı. Kurduğu yeni imparatorluk biçimi bazı önemli değişimlerle birlikte yaşadığımız dünyayı tanımlamayı sürdürüyor.

Amerikan emperyalizmi: Kızılderili savaşlarından Üçüncü Dünya'nın boyun eğdirilmesine

Amerikan emperyalizmiyle ilgili çoğu tartışmada, köklerinin kıtadaki Kızılderililere karşı yürütülen soykırım savaşlarıyla elde edilen toprak genişlemesi olduğu unutuluyor. Toprakların ve kaynakların şiddet kullanılarak asıl Yerli halkın elinden alınması, vahşi bir *iç sömürgeleştirme* göz önüne alınmadan Amerikan kapitalizminin gelişimi tam olarak anlaşılamaz. Aslında başlangıçtan itibaren Virginia gibi sömürgelerde Amerikan Kızılderililerinin köleleştirilmesi yasallaştırılmıştı. 17. yüzyıldan başlayarak beyaz yerleşimcilerle Yerli halk arasında pek çok silahlı çatışma çıktı. Örneğin 1637'de sömürgeciler Connecticut'taki Pequod toplumunu kuşattı ve yöreyi ateşe verdi. 400 insan canlı canlı yandı ya da cehennemden kaçarken vuruldu. Amerikan Devrimi'nden sonra George Washington Iraqois'ların "yok edilmesi ve mahvedilmesi" talimatını verdi. 19. yüzyılın başında "Kızılderili savaşları" Amerika'nın güneyini sildi süpürdü; özellikle Florida'daki Semionale topluğuna karşı

şiddetli saldırılar düzenlendi çünkü burası kaçan siyahlar için güvenli bir limandı. Sonra 1830'da Başkan Jackson, Yerlilerin Mississippi Irmağı'nın ötesine sürülmesini onaylayan bir yasa çıkardı. Bunu izleyen pek çok dehşet verici acımasız olaylar arasında Cheroke Ulusu'nun Oklamaha'ya sürülüşü özellikle yürek burkucuydu. Ama 19. yüzyılın ikinci yarısında Batı'ya doğru genişleme sırasında Amerikan sömürgeciliği kendi kanlı tarih rekorunu aştı; Kaliforniya, Yeni Meksika, Oregon, Oklahoma'da ve ovalarda baş döndürücü bir hızla Yerli toplumları ezdi geçti. Navajo, Sioux, Cheyenne ve Comanche toplulukları üstün güçlere karşı kahramanca dövüştü. Bu savaşlarda yeterince kalabalık oldukları zaman ABD güçlerini yenmek için Yerlilerin cesareti, gözü pekliği ve zekâsı da seferber edilmekteydi; en unutulmazlardan biri Sioux, Cheyenne ve diğer savaşçıların 1876'da Little Big Horn'da General Custer'i bozguna uğrattığı savaştı. Ama bu kahramanlık fırsatları çok azdı. Amerikan kapitalizminin Yerli halkları ezmek, aşağılamak ve değersizleştirmek için kullanabileceği büyük maddi kaynakları vardı ve beyaz ırkçılık acımasızlığıyla utanç verici soykırım suçları işledi.[20]

Kızılderili topraklarına el konulması, diğer toprakları genişletme stratejileriyle el ele gitti. Anlaşmalarla, satın almalarla, ilhakla ve savaşla ABD birbiri ardına kıtanın büyük toprak parçalarına el koydu: 1819'da Florida, bir yıl sonra Missouri, 1845'te Teksas, birkaç yıl sonra Kaliforniya ve Yeni Meksika ülke topraklarına katıldı. Sonuçta Teksas, Yeni Meksika ve Kaliforniya'nın bir bölümüne sahip olunmasıyla ABD toprakları 1844'te 1,8 milyon mil kareden dört yıl sonra 3 milyona çıktı. Genişleme sürecekti.

1867'de Alaska, Rusya'dan satın alındı; 30 yıl sonra Hawaii ilhak edildi. Sonra İspanya'yla savaşa tutuşuldu ve Filipinler işgal edildi; bu işgal ABD sömürgeci yayılmacılığında en uzun süreli deneyim oldu. Ama Filipinler deneyiminin yanı sıra 1906-9 arasında Küba'nın işgali gibi eylemler yani sömürgeleri doğrudan kontrol etme konusu ABD yöneticilerinin pek hoşuna gitmedi.

Bunun yerine Orta Amerika ve Karayipler'e karşı yaklaşımlarının çok daha kârlı olduğunu keşfettiler. İktisadi egemenliğin belirli aralıklarla askeri müdahalelerle birleştirilmesi bölgeyi ABD sermayesi için bir altın madenine dönüştürdü.

Amerikan sermayedarları Orta Amerika ve Karayipler'e yatırımlarını akıtırken buralara düzenli biçimde askeri birlikler de gitti. 1912'de Küba yeniden işgal edildi. Sonraki 40 yıl içinde Nikaragua, Guatemala, Dominik Cumhuriyeti, Meksika ve Haiti Amerikan bayrağı işlenmiş askeri üniformalarla yeniden tanıştı. Ama bu durumlarda ABD hiçbir zaman sürekli işgalin peşinde olmadı. Bunun yerine acımasız generalleri ve diktatörleri iktidara getirdi, para ve askeri yardım yaptı; bu ülkelerde zengin seçkinlerin, ABD bankalarının ve şirketlerinin çıkarları doğrultusunda polislik yaptı. Ve Amerikan yöneticileri bu stratejiyi –askeri birlikler ve deniz piyadelerince desteklenen iktisadi egemenlik– II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlaştırdılar.

1945 sonrası Amerikan politikasının birkaç önemli unsuru vardır. En başta gelen "serbest ticaret" emperyalizmi olup ısrarla diğer ulusların pazarlarının ABD mallarına ve çokuluslu şirketlerinin yatırımlarına açılması istenir. ABD dışişleri bakan yardımcısı savaştan bir yıl sonra açıkça, "Dünyada alıp satmak için pazarlara –büyük pazarlara– ihtiyacımız var. Bütün bu pazarlarda özel imtiyazlar istemiyoruz" demiştir.[21] Elbette özel imtiyazlar konu dışıydı. Pazarların açılacağı ülkelerin herhangi birinden Amerikan ekonomisi çok daha güçlüydü, rekabette aman vermemek kaçınılmazdı. Ve 20 küsur yıl boyunca aşağı yukarı böyle oldu. Yabancı ticaret ve yabancı yatırım –çokuluslu şirketler aracılığıyla örgütlenen– ABD ekonomisinin işleyişinde merkezi önemdeydi. Gerçekten de 1950'ler ve 1960'larda Amerikan kapitalizminin en parlak döneminde ABD merkezli firmaların yabancı yatırımları, yurtiçi yatırımlarından daha hızlı gelişti. 1960-1965 arasında Amerikan firmaları, ABD dışındaki fabrikalara ve gereçlere yaptıkları harcamaları neredeyse üçe katladı – bu, yurtiçi yatırımlarının artış hızından altı kat fazlaydı.

1960'ların yarısından çoğunda ABD firmalarının yabancı pazarlara satışları, yurtiçi pazarından iki kat fazlaydı. Ve yabancı yatırımların kâr oranı, yurtiçindekilerden yüksekti.[22]

Amerikan çokuluslu şirketlerini ve bunların dünya piyasalarını işgal etmesini, Amerikan dolarını uluslararası döviz rezervi yapan dünya ekonomisinin kurumsal yapısı desteklemekteydi – bütün ülkelerin doları ülkeler arası bir ödeme parası olarak kabul etmesi. Bu sistem "doları altın değerinde" kabul etmekle dünya küresel ekonomisinin üstünde ABD hegemonyasını resmen ilan ediyordu. Yeni kuruluna Dünya Para Fonu'nun (IMF) ve Dünya Bankası'nın merkezleri kaçınılmaz biçimde New York'taydı; bu, savaş sonrası dünya kapitalizmindeki hiyerarşinin sembolik bir ifadesiydi.

Dünya sisteminin egemen gücü nihayetinde askeri gücü sayesinde dünyayı yönetir. Zenginliği ve nüfusu düşünüldüğünde ABD açıkça 1945 sonrası küresel jandarma olarak davranma kapasitesi olan yegâne Batılı ülkeydi. Bunun sonucunda savaş sonrası dönemdeki uluslararası ilişkiler ABD dış politikası çıkarlarıyla (her ne kadar bir dereceye kadar eski Sovyetler Birliği tarafından sınırlandırılsa da) büyük ölçüde uyum içinde oldu.

Başlangıçta Amerikan sermayesinin en büyük endişesi Batı Avrupa'nın geleceğiydi. Çünkü Ruslar, Alman savaş makinesini kırmakta belirleyici bir rol oynamıştı – tek başlarına 45 Alman tümenini tahrip etmişlerdi – Yunanistan ve diğer yerlerdeki komünist partilerin üstünde etkili oldukları sürece Doğu Avrupa'ya sahip olabilirlerdi. Bu konuda, Amerikan Başkanı Franklin Roosevelt, Britanya Başbakanı Winston Churchill ve Rusya Lideri Josef Stalin arasında Şubat 1945'te Yalta'da anlaşmaya varılmıştı. Üç liderin, Rus ve Amerikan etkisi altında olacak alanları son haline getirdiği akşam yemeğindeki havayı Roosevelt "sanki bir aile yemeği gibiydi" diye tasvir etmiştir.[23] Gene de Churchill ve Roosevelt, Doğu Avrupa'nın büyük bölümlerini Stalin'e devretmeye hazırlanırlarken, kendi etki alanlarında da komünist ve sosyalist partilerin yeniden güçleneceği

korkusu içindeydiler. Washington, bölgede sol partileri yıkarak Batı Avrupa'da kapitalizmin istikrarını sağlama amacındaydı. Ama 1945'te Kore'de başlayan toplumsal karışıklıklar ve dört yıl sonra gerçekleşen Çin Devrimi kısa süre içinde Asya'nın Washington'un başlıca meşgalesi olmasına yol açtı. Bundan böyle soğuk savaş, Batı ile Doğu arasında doğrudan karşı karşıya gelmekten ziyade Washington ve müttefiklerinin Güney'deki ayaklanmaları bastırması yönünde ilerledi. Moskova'ya karşı yürütülen antikomünizm söylemi öncelikle Üçüncü Dünya'daki radikal hareketler anlamına geliyordu. Özellikle Kore anlaşmazlığı su yüzüne çıktıkça bu apaçık hale geldi.

Çin gibi Kore de Japonya tarafından işgal edilmişti. 1945'te Japonya'nın teslim olması kaçınılmaz hale gelince direniş güçleri yüreklendi ve solun öncülüğünde yeni bağımsızlık savaşı başladı. Ağustos 1945'in sonunda ülke çapında 145 kentte ve kasabada halk komiteleri kurularak özyönetim organları olarak çalışmaya başladı. Bir hafta sonra Kore Halk Cumhuriyeti ilan edildi. Ama Japonya teslim olmaya hazırlanırken Amerikan askerleri Kore'ye girdi; yoksul köylülere toprak dağıtan halk hareketine karşı tahammülleri yoktu. Başlangıçta ABD, Kore'deki nefret edilen Japon askeri hükümetini destekledi. Daha sonra Amerikan işgal ordusu yeterinde güç toplayınca kendi hükümetini kurdu, Japon personeli tuttu ve yağmaya girişerek yerli halkı kısa sürede yabancılaştırdı.

Amerikalılar sol partilerin ve hareketlerin halk tarafından desteklendiğinin farkındaydılar. Ocak 1946'da *Christian Science Monitor*'da çıkan bir haberde "sosyalistlerden ve komünistlerden oluşan sözde Halk'ın Cumhuriyeti herhangi bir siyasi gruplaşmaya göre çok daha fazla halk desteğine sahip" olduğu belirtiliyordu.[24] Ancak bütün ABD dış politika tarihinde görüldüğü üzere Washington, demokratik kaygıların amaçlarını engellemesine izin vermeyecekti. Kore'de yaşam standardı hızla düşerken Washington muhalefeti ezmek için büyük bir asker yığınağına başladı. Sonra, nefret edilen Japonlar gibi bir işgal

hükümeti kurdukları görünümü vermemek için Amerikalılar bir danışma konseyi tayin etti, başına da yozlaşmış politikacı Syngman Ree'yi getirdi.

Buna karşı güçlü bir direniş hareketi patladı. Eylül 1946'da Pusan demiryolu işçilerinin başlattığı protesto grevi kısa sürede 300.000 işçiyi kapsayan genel greve dönüştü. Polisin grev gözcülerine saldırısı sırasında 41 işçi öldürüldü. Kasım başında Amerikan Askeri Hükümeti sıkıyönetim ilan etti; 100.000 öğrenci işçilerle dayanışmalarını göstermek üzere sınıflarını terk etti. Kısa sürede isyan kırsal kesime de sıçradı. Bu başkaldırılar ancak yoğun baskıyla sınırlandırılabilirdi – ve Rhee tam da bu işin adamıydı. Ekim 1948'de "bütün muhalif gazeteleri kapattı, editörlerini hapse attı, sağcı eleştirmenleri bile yoğun gözetim altına aldı (…) resmi verilere göre eylüle gelindiğinde Güney Kore'de 36.000 siyasi tutuklu vardı" (burası yakın zaman önce 38. Paralel itibariyle Rusya ile Amerika arasında bölünmüştü).[25]

ABD hükümeti ve General Douglas MacArthur'un idaresindeki işgal ordusu bu çirkin gerçekler karşısında kıllarını kıpırdatmadı. MacArthur Amerikan politikasını açıkça ilan ederken, "Komünizme karşı savaşacak herkese yardım etmeliyiz. Eğer şeytan dünyaya gelse ve komünistlere karşı savaşta yardım edeceğini söylese ona da yardım ederim" demiştir.[26] İç savaş şiddetle sürerken şeytanla anlaşma Rusya'yla ve Kore topraklarında Çin'le savaşı içermekteydi. "Soğuk Savaş" birdenbire çok sıcak hale geldi.

Kore Savaşı on binlerin ölümüne neden oldu ve ülke zorla bölündü. Aynı zamanda askeri harcamaların olağanüstü artırılmasının da bahanesi oldu. 1962'ye gelindiğinde her yıl silahlara 120 milyar doların harcandığı çılgın bir silahlanma yarışına girilmişti (bunlar Vietnam Savaşı öncesi harcamaları) – bu miktar o zaman dünyada üretilen malların yüzde 9'u ya da insan ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılan fabrika ve gereçleri kapsayan küresel altyapı harcamalarının yarısına eşittir.[27] ABD ve Sovyetler Birliği süper askeri güçler haline geldiler, yeryüzünün

bölümlerinin polisliğini yapan her birinin elinde muazzam nükleer silah stokları vardı. Bu ikisinden Amerika en güçlüsüydü ve iki blok arasında soğuk savaş hızlandıkça, daimi savaş ekonomisi Amerikan emperyalizminin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Yaratılan savaş makinesi şimdi giderek daha fazla oranda Güney'i hedeflemiş durumda.

Güney'in hapsedilmesi: Guatemala, Küba, Endonezya, Vietnam

ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı'nın (CIA) tarihçisi Gerald Haines samimi bir açıklamasında "kendi çıkarları için" ABD "dünya kapitalist sisteminin selametinin yükümlülüğünü almıştır" der.[28] En basit terimlerle bu, herhangi bir yerde ve her yerde Amerikan iş dünyasının korunmasını –ve ancak CIA'nin kıymetini bileceği acımasızlığı– gerektirir. Gerçekten de şeytanla yapılan anlaşmaların kurbanı olduklarını düşündükleri için ABD saldırganlığı nedeniyle ölen milyonlarca insan affolunabilir. ABD'nin iş çevrelerinin çıkarlarını korumak için kullandığı gücün tam olarak belgelenmesi birkaç kitap alabilir ama bizim amacımız açısından belirli dört olay dikkate değerdir.

1954: Guatemala'da kitlesel cinayetler

II. Dünya Savaşı'nın bitmesine doğru Guatemala'daki acımasız diktatör Jorge Ubico, liberal orta sınıfın başkaldırısı sonunda devrildi. Yeni hükümet eğitim sistemi reformu yaptı ve sendikaların gelişebileceği bir çalışma yasası çıkardı. 1951'de izleyen hükümet toprak reformu yaparak kullanılmayan toprakları köylülere dağıttı ve toprak sahiplerine de tazminat ödedi. Üç yıl içinde 100.000'den fazla aile yeni toprak sahibi oldu.

Ama köylüler yaşamlarını iyileştirirken olağanüstü güçlü ve zengin ABD şirketi hızla öfkelenmekteydi. Birleşik Meyve Şirketi bir okyanustan öbürüne uzanan devasa topraklara sahip olmasının yanı sıra demiryolları ve limanlara da sahipti (muz ve diğer meyve ihracatına hiçbir vergi ödemiyordu). Topraklarının

yalnızca yüzde 8'ini kullandığı için, önemli bir bölümünün köylülere dağıtılabileceği korkusunu yaşıyordu. Mülkiyete karşı bu saldırıya fena halde kızan ABD medyası taşkınlık içinde suçlamalara girişti. ABD'de eğitim görmüş bir Guatemalalı albay ve Amerikan pilotlarının kullandığı F-47 bombardıman uçaklarının desteğiyle ülke şiddetli bir öç alma güdüsüyle bombalanırken Washington mağrur biçimde sorumluluğu kabul ettiğini açıkladı. Duruma gayet uygun bir ironiyle zamanın CIA Başkanı Allen Dulles, Birleşik Meyve Şirketi'nin yönetim kurulundaydı; bu gelenek CIA ve diğer Amerikan hükümet görevlilerince de sürdürüldü.[29]

Guatemala reformcu hükümetinin devrilmesi bir istisna olmaktan çok, erken 20. yüzyıl boyunca sürdürülen ABD askeri müdahaleler tarihinin bir parçasıdır; bunun içinde askeri darbeler, işgal ya da Haiti, Nikaragua, Küba, Meksika ve El Salvador'daki kitle katliamları vardır. Özellikle 1935'te samimi bir hatırlamada ABD generali Smedley D. Butler şöyle der:

> Ülkemizin en çevik askeri gücünde –deniz piyadelerinde– otuz üç yıl, dört ay aktif görev yaptım (…) Ve bu dönemde zamanımın çoğunda büyük iş çevreleri, Wall Street ve bankacılar için birinci sınıf bir pazı gücü oldum. Kısaca kapitalizmin gangsteriydim. (…) 1914'te Meksika'nın ve özellikle Tampico'nun Amerikan petrol çıkarları için güvenli olmasına yardım ettim. Haiti ve Küba'nın National City Bank'ın gelir toplamasına uygun yerler olmaları için yardım ettim. (…) 1909-1912 arasında Nikaragua'yı uluslararası bankacılık şirketi Brown Brothers için temizledim. 1916'da Amerikan şeker sanayisi için Dominik Cumhuriyeti'ni gün ışığına çıkarttım. 1903'te Honduras'ın Amerikan meyve şirketleri için "düzgün" bir yer haline gelmesine yardımcı oldum.[30]

1954'te Guatamala'ya yapılanlar kolayca ve sadece ABD emperyalizminin tanıdık bir hareketi olarak görülebilir ama az kişi bunun şiddetini ve süresinin uzunluğunu tahmin edebilirdi. Bugüne kadar ülke toprak reformunu durduran ve Amerikan büyük iş çevrelerine karşı muhalefeti ezen katlia-

mın gölgesi altındadır. Sendikacıların, muhalif entelektüellerin, köylülerin ve Yerli halkın idam edilmeleri durmadı. Ne zaman halk muhalefeti başını kaldırsa, vahşet de arttı: 1974-1978 arasında örneğin askeri birlikler ve ölüm mangaları 12 sendika liderine suikast düzenledi.[31] Ama en kötü yıl 1967 olabilir; ABD'den gelen bir Katolik rahibe göre sağcı teröristler köylü, öğrenci, entelektüel ve sendika aktivisti olmak üzere 2.800 kişiyi öldürmüştü.[32] ABD tarafından tavizsiz biçimde ve mali olarak desteklenen bir kampanyada, fatihleri hatırlatırcasına askeriye seri cinayetlere girişti:

> Cajon del Rio köyünün bütün erkekleri yok edildi; Tituque'dekilerin barsakları bıçaklarla dışarıya döküldü; Peidre Parada halkının derisi yüzüldü; Agua Blanca de Ipala'da insanların bacaklarına ateş edildikten sonra diri diri yakıldılar. İsyancı bir köylünün kafası bir direğe geçirilerek San Jorge meydanının ortasında teşhir edildi. Cerro Gordo'da Jaime Velazquez'in gözlerine iğneler sokuldu (…) San Lucas Sacatepéquez'in kuyularından su yerine cesetler çıktı. Miraflores plantasyonunda erkekler şafağı elleri ya da ayakları olmadan karşıladı.[33]

ABD destekli bu terör rejimi –çoğunluğu Yerli olmak üzere 200.000 kişi öldü– bugüne kadar yerinde durmaktadır.[34] Ve sonuçları tamamıyla öngörülebilir: Guatemala kırsal nüfusunun yüzde 76'sı yoksulluk içindedir (günde 1 dolardan az geliri vardır); işçilerin yüzde 3'ünden azı sendikalıdır.[35] Ama iş hayatı özellikle Birleşik Meyve Şirketinin mirasçıları, muz ve kahve baronları için mükemmeldir.

1961: Küba Üzerinden Nükleer Savaşın Eşiğinde

Guatemala'dan fazla uzak olmayan Küba adası 1898'de ABD tarafından işgal edildi ve 60 yıl boyunca Amerikan uyuşturucu lordlarının, şeker baronlarının ve örgütlü suçluların oluşturduğu küçük bir klik tarafından yönetildi; Havana, kumarın ve fahişeliğin özel derebeyliği haline getirildi. Görünümü kurtarmak için Fulgencio Batista adlı diktatör 1952'de devlet başkanı yapıl-

dı. O zaman 13 ABD şirketi şeker üretimi yapılan toprakların yarısına sahipti ve her yıl 180 milyon dolar şeker kârını ceplerine indiriyorlardı. Batista diktatörlüğünün devrilmesinden bir yıl önce 1958'de Küba'da kayıtlı fahişeler maden işçilerinden fazlaydı; çocukların yarısı okula gidemiyordu ve bir buçuk milyon Kübalı tamamen ya da kısmen işsizdi.[36]

Küçük ama iyi örgütlenmiş isyanın karşısında Amerikan yanlısı yoz diktatörlük iskambilden yapılma ev gibi Temmuz 1959'da çöktü. Ama henüz Fidel Castro liderliğindeki yeni hükümet hiçbir sosyalist ya da komünist hedef açıklamamışken, sadece Amerika'ya karşı durabileceği ve el konulan toprakların bir bölümünün geri alınabileceği ihtimali karşısında ABD egemen sınıfı kırbaç yemiş gibi çılgınca bir suçlama kampanyasına girdi. İlkin Eisenhower hükümeti Küba'yı yeniden fethetme vaadiyle ülkeyi havadan bombalamaya başladı. Sonra 1960'ta yeni seçilen ABD Başkanı John F. Kennedy, Castro'yu dize getirme saplantısını olağanüstü boyutlarda sergiledi – bu, Küba liderinin Sovyetler Birliği ile ittifak yapma kararından çok önceydi. Bir çalışma Kennedy'nin Küba politikaları açısından özellikle aydınlatıcıdır; yazarı beş yıl boyunca ABD propaganda sistemi Amerika'nın Sesi'nin Birleşmiş Milletler'deki muhabiriydi.[37] Tarihsel kayıtları inceledikten sonra Richard J. Walton şu sonuçlara varıyor:

- Kennedy yönetimi sistematik olarak saldırgandı, "Karşı koymak için acınacak derecede az silahı olan Küba'ya karşı askeri, siyasi ve iktisadi saldırılara girişti" (s. 41).
- Kennedy Nisan 1961'de 1.400 sağcı Küba mültecisini Domuzlar Körfezi'ni istila etmeye yolladı, komik bir başarısızlık girişimiydi bu (s. 44-47).
- Kennedy ve danışmanları sürekli olarak Castro'ya suikast düzenleme planlarının üstünde çalıştılar – bu uluslararası hukukun tamamen ihlali anlamına geliyordu (s. 48).
- "Domuzlar Körfezi işgali Küba füze krizinin başlıca nedeniydi"; Sovyetler Birliği'ni saldırgana karşı korunmak üzere

Küba'ya füze gönderdiği için tehdit eden Kennedy, dünyayı tehlikeli biçimde nükleer savaşın eşiğine getirdi (s. 104).

- Küba ve Sovyetler Birliği'nin, Amerika'nın başka işgal denemelerine girişmemesi karşılığında füzelerin geri çekilmesi önerisini konuşmayı "ABD kesinlikle reddetti" (s. 116).
- ABD gene uluslararası hukuka aykırı biçimde Rus gemilerinin yolunu keseceği tehdidinde bulununca "nükleer savaşı ve Kennedy'nin dünyayı nükleer felaketin kenarını doğru itmesini önlemek" için makul bir öneri getiren Sovyet lideri Nikita Kruşçev oldu (s. 134).

Amerikan hükümetine çalıştığı ve onun olayları yorumlayışına inandığı için –yani olayları inceleme fırsatı bulana kadar– Walton'un kitabı özellikle önemlidir. Ama açıklamadığı Kennedy ve onu izleyen hükümetlerin Küba'yı ezme saplantısıdır. Bugüne kadar Noam Chomsky'nin dediği gibi ABD, "Küba'ya karşı dünyadaki en sert yaptırımları uygulamaktadır", bunlar, Saddam Hüseyin'in son yıllarında "Irak'a karşı uyguladıklarından daha haşindir".[38] ABD'yi bu açıdan destekleyen bir tek ülke dahi yoktur (İsrail bile kâğıt üstünde desteklese de pratikte bunlara uymamaktadır). Gerçekten de Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Inter-Amerikan Hukuk Komitesi ve diğerleri defalarca ABD yaptırımlarını kınamışlardır. Bu kuruluşların hiçbiri, yaptırımların ABD'yi korumak için ya da Küba'daki insan hakları ihlallerine karşı yapıldığına inanmamaktadır.[39] Küba'ya mahsus kampanya basit bir emperyal politika ilkesine dayanır: Eğer isyankârın meydan okumasına müsaade edilirse hastalık yayılır.

Chomsky'nin belirttiği gibi Kennedy'nin danışmanlarından Arthur Schlesinger'in yazdığı rapor okunduğunda ABD güdüleri daha açık hale gelir. Ona göre Küba'daki sorun "işleri insanların kendi ellerine almasına dair Castro düşüncesinin yaygınlaşmasıdır". Bu düşüncenin Latin Amerika'da çok desteklenmesine hayıflanan Schlesinger, "Yoksullar ve sosyal hakları olmayanlar Küba örneğiyle uyarılıp düzgün yaşam fırsatları verilmesini ta-

lep etmektedirler" der.[40] İşleri insanların kendi ellerine alması ve düzgün bir yaşam istemesi –özyönetim ve maddi refah ilkeleri– ABD'nin bastırmaya kararlı olduğu huzur bozucu fikirlerdir. Ve bu nedenle bağımsızlığını kazanmasından 40 yıldan fazla bir zaman geçtiği halde Küba'nın, gezegenin en güçlü ülkesince kuşatılması ve zorbalığa maruz kalması sürüyor.

1965: Endonezya Katliamı

Endonezya uzun bir süredir Hollanda sömürgesiyken II Dünya Savaşı sırasında Japonya askeri birliklerince işgal edildi. Savaş sona doğru yaklaşırken ve Japonya teslim olmaya hazırlanırken Endonezya'da bütün sömürgeci güçlerden kurtulmak için bağımsızlık mücadelesi patladı. Hollandalıları desteklemek üzere Britanya-Avustralya ortak işgali karşısında dört yıl boyunca devrimci savaş sürdü ve Endonezya halkı yeni bir anayasayla yeni devlet kurumları oluşturdu, sömürgeci zorunlu çalışma sistemini sona erdirdi. 1949'da bağımsızlıktan sonra öne çıkan siyasi kişilik Sukarno'ydu (çoğu Endonezyalı gibi tek bir isimle anılmaktaydı); önderlik ettiği hareket otoriter eğilimleri olan milliyetçilikti. 1958'de Sukarno'nun Güdümlü Demokrasi dediği siyasi sistemde bütün sosyal sınıflar, kendi liderliğinin altında ortak bir milli projenin içinde birleştiriliyordu. Aynı zamanda belirsiz sosyalist laflar ederek büyük Endonezya Komünist Partisi (PKI) ile işbirliğine hazırlanıyordu. Genellikle PKI ile ilişkili kitlesel hareketler Hollanda fabrikalarına el konması için büyük gösteriler ve grevlere girişti; Sukarno bu sanayileri, sahiplerine tazminat ödemeden millileştirdi.[41]

Başından itibaren ABD, Endonezya'daki gelişmelerden huzursuz oluyordu. Ama kısmen Vietnam'daki artan askeri müdahalesi nedeniyle ABD, Güneydoğu Asya'da ikinci bir cephe açmak anlamına gelecek doğrudan müdahale yerine Sukarno karşıtı güçleri desteklemeye başladı. Stratejisinin merkezinde ülkenin silahlı güçlerini etkilemek vardı. PKI gücünü artırırken –1960'larda partinin köylü örgütlenmesi yaklaşık 9 milyon insa-

nı kucaklamaktaydı– Endonezyalı subaylar da Sukarno'ya karşı giderek düşmanca tavır almaya başladılar. Eylül 1965'te PKI'nin belli kesimleriyle ordu arasında çıkan çatışmalar, bekleyişte olan subaylar için bir fırsat yarattı. General Suharto'nun yönetimindeki ordu sendikaları ve komünist örgütlenmeleri ezdi. Ölüm saçan bir çılgınlık içinde 500.000 insan öldürüldü ve yüz binlercesi hapsedildi.

1965 Endonezya katliamı hâlâ II. Dünya Savaşı sonrasının en vahşi olaylarından birisi olma özelliğini koruyor. Beklendiği gibi Washington kitle katliamcılarının iktidarını iyi karşıladı; ülkedeki Amerikan büyükelçisi "Elçiliğin ve ABD hükümetinin genel olarak ordunun yaptıklarına sempati ve hayranlık duyduğunu" açıkladı.[42] Aynı ruh hali içinde *Time* dergisi okurlarına Endonezya Komünist Partisi'nin yok edilmesinin " Batı için yıllardır Asya'dan gelen en iyi haber olduğu" bilgisini verdi.[43] Otuz yılı aşan bir süre içinde General Suharto'nun başkanlığındaki diktatörlük, ABD onayı güneşinin tadını çıkardı; Endonezya'yı yabancı yatırımlar için güvenli bir yer haline getirdi ve bütün muhalefeti acımasızca bastırdı. 1997'de mali kriz felaketi ve öğrencilerin önderliğindeki ayaklanmalar Suharto'yu devirdikten sonra *New York Times* muhabiri Suharto'ların "dünyada egemenlik kuran en yoz, rüşvet yiyen, açgözlü bir aile" olduğunu lütfedip okurlarına duyurdu.[44]Ama 32 yıl boyunca Suharto Endonezya'yı iş dünyası için güvenli bir yer halinde tuttu, en değerli müttefik ve dost sayıldı, Clinton yönetiminin tarifine göre "bizim gibi bir adamdı", ABD tarafından yardım edildi ve silahlandırıldı, 1995 Vancouver Asya Pasifik Ekonomi Topluluğu zirvesinde Kanada Başbakanı tarafından pohpohlandı.

1959-75: Vietnam Savaşı ve Hindiçin'in Yıkımı

Mesele insanlara karşı işlenen suçlara gelince, II. Dünya Savaş sonrası dönemde hiçbir şey ABD'nin Vietnam'a yaptıklarıyla karşılaştırılamaz. Bunlar, açıkça yalanlarla gizlenen kitlesel cinayetlerdi.

Fransız sömürgeciliğine karşı verdiği tarihsel mücadelenin ardından Vietnam halkı 1954'te Fransa'yla barış antlaşması imzaladı. Ama ABD'nin barış antlaşmasına saygı göstermeye niyeti yoktu. Fransa ile Vietnam arasında Cenevre'de imzalanan antlaşmadan birkaç gün sonra Washington'daki Ulusal Güvenlik Konseyi, "silahlı saldırı olmasa da yerel komünist yıkım ya da ayaklanma durumunda" askeri güç kullanma hakkının olduğunu açıkladı.[45] Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin gene bir ihlali olarak herhangi bir radikal başkaldırı –protesto grevleri, toprak reformu, kitle gösterileri– Amerikan askeri müdahalesinin gerekçesi olarak kullanılabilecekti. Bu politikayla tutarlı biçimde Washington, Güney Vietnam hükümetine (ülke, 1956 seçimlerinde tek bir hükümet kuruluncaya kadar geçici olarak bölünmüştü) kendisine bağlılığı dayattı. ABD kuklası lider seçimleri bloke etti ve 1957-1965 arasında yürüttüğü terör kampanyasında 155.000 kişiyi öldürdü. Bu arada John F. Kennedy ve onu izleyen Lyndon Johnson'un başkanlığı sırasında bombalama saldırıları başladı ve barbar bir savaşı yürütmek üzere yarım milyon Amerikan askeri gönderildi.[46]

Güney'de halkın ABD askeri varlığından ve yoz kukla hükümetten nefret ettiğini kabul eden Amerika, savaşı bütün Vietnam halkına karşı yapma kararı aldı. Sıradan köylüler kimyasal silahlarla ekinlerini yok eden, insanları ve su kaynaklarını zehirleyen ve tarihte şimdiye kadar olan savaşlardan daha fazla bomba yağdıran dünyanın en güçlü ülkesinin düşmanları haline geldi. Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi (NFL) güçleri, 1968 başlarında Güney'in büyük bölümünü ele geçirmek için ani saldırılar düzenlemeye başlayınca –kısa bir süre için Saygon'daki ABD elçiliği bile ele geçirildi– Amerikan askerleri ve ABD'nin taşeronu Güney Vietnam ordusu (ARVN) açıkça sivilleri katletmeye giriştiler. Bölgedeki bir gazeteci durumu şöyle anlatıyordu:

> ABD ve ARNV saldırılara karşı kör bir devin hiddetiyle cevap verdiler. Kentlerde savaşmaya zorlandıkları için en kalabalık bölgeleri sanki balta girmemiş ormanlarmış gibi bombaladılar. (…)

> Ben Tre'deki cesetleri ve yıkılmış binaları inceleyen bir AP muhabiri "Kurtarmak için tahrip etmemiz gerekiyordu" demiştir.(…) Üç haftanın sonunda Müttefik Komutanlığı yaklaşık 165.000 sivilin öldüğünü ve yeni mülteci sayısının 2 milyon olduğunu tahmin etmiştir.[47]

Tahrip etmenin yanı sıra ABD Başkanı Richard Nixon'un savaşı bütün Hindiçin'e yaygınlaştıracaklarına dair 1970 konuşması doğrultusunda Laos ve Kamboçya'dan büyük bölümler işgal edildi. Bu zamana kadar öldürülen resmi Vietnamlı sayısı 1.4 milyondan fazlaydı. Çatışma sona ermeden en az 600.000 Kamboçyalının yanında 2 milyon Vietnamlı daha ölecekti.[48] Bu rakamlar bile kesinlikle düşük tahminlerdir, çünkü ABD savaş makinesince yaratılan yıkımın sonunda açlık ve hastalık salgınları oldu. O zaman bir gazetecinin raporuna göre, "Mülteci kamplarında ve uzak köylerde insanlar besinsizlikten ölmekte ve çocuklar deforme olmaktalar. Kentlerde hiçbir sıhhi tesisat yok, nadiren musluklardan su akıyor, erişkinler kolera, tifo, tüberküloz, cüzam, vebadan çocuklar ise pislikten kaynaklanan uyuz ve iltihaplı yaralardan ölüyorlar".[49] Şimdi Nixon'un Vietnam halkına karşı nükleer silahları kullanmayı bile tartıştığını biliyoruz.[50]

Benzer ahlaksızca bir durum, ABD askerlerinin Saygon'u terk etmesinden sonra da binlerce kişinin ölmesidir. 1997 gibi yakın bir tarihli *Wall Street Journal*'ın raporuna göre zehirli diyoksinle ilgili salgın, yarım milyon yeni doğan bebeğin sakatlanmasına yol açıyor – Washington'un milyonlarca ton zehirli maddeyi Güney Vietnam'a boca etmesinin sonucu.[51]

Amerikan vahşetine rağmen NLF ve destekçileri pes etmeyecekti. Amerika'nın kentlerinde protesto hareketleri patladı, Vietnam halkının kahramanca direnişini destekleyen güçlü küresel savaş karşıtı hareketin, Amerikan emperyalizmini küçük düşüren yenilgiye katkısı oldu. 1975'te son ABD danışmanları da helikopterlere doluşarak Saygon'dan kaçtılar. Güneydoğu Asya'da 8 milyon Amerikan askerinin görev yapmasına ve savaşa 141 milyar dolar harcamasına rağmen ABD hükümeti Vietnam

halkını ezmeyi başaramadı. Amerika şimdi "Vietnam sendromu" diye bilinen bir hastalıkla kıvranmaya başladı; Üçüncü Dünya'daki gerilla hareketlerine karşı yoğun kara birliklerini kullanmaya tereddüt eder oldu. Ama bu arada Güney'i disipline edecek yeni bir silah buldu: Borç.

Borç krizi, neoliberalizm ve "piyasa sömürgeciliği"

Borcun, Üçüncü Dünya'yı sistematik olarak baskı altına alacak bir silah olacağını Amerikan egemen sınıfı 1980 başında keşfetti. Amerikan dolarları içinde yüzen bir dünyada –Vietnam Savaşı'nı ve kabaran ticaret açığını finanse etmek için bütçe açığını dolar basarak karşılamıştı– küresel finans kurumlarının elinde 1970'lerde muazzam dolar stokları birikmişti ve bunları borç verecek yerler arıyorlardı. Kuzey'de borç verme imkânları daraldıkça Güney'de yatırım fonları elde etmeye hevesli hükümetlere ve firmalara yöneldiler. On yıl içinde 1971'den 1980'e kadar bir sürede Üçüncü Dünya'nın dış borcu 8 kat arttı – 70 milyar dolardan 560 milyar dolara çıktı.[52] Sonra 1979'da ABD ve Britanya hükümetleri iktisadi yavaşlamayı tetiklemek, işçi hareketliliğini kırmak ve enflasyonu azaltmak için faiz hadlerini yükseltme kararı aldılar. Üçüncü Dünya borçluları için sonuç felaket oldu: İhracat pazarları küçülürken (durgunluk nedeniyle), yüksek faizler yüzünden borç ödemeleri üçe katlandı.[53] 1980-82 dünya durgunluğunun ortasında Meksika ve Polonya fiilen iflas ettiklerini duyurdu ve borç taksitlerini ödeyemeyeceklerini alacaklılara açıkladılar.

Batılı bankalar ve hükümetler şimdi bir riskle ve bir fırsatla karşı karşıya kalmışlardı. Risk, Meksika gibi bir ülkenin borcunu ödememesi durumunda, uluslararası finans sistemi aracılığıyla şok dalgalarının ortaya çıkabileceğiydi. Ama Batılı liderler, aynı zamanda çaresiz koşulların, borçlu ülkeyi yeni borç alabilmek için her koşula zorlama fırsatı olduğunu da gördüler. Her zaman kan kokusu almakta usta olan Ronald Reagan hükü-

meti (1980-88) Dünya Bankası'nı geleneksel borç verme koşulu olan Yapısal Uyum Borçları stratejisini değiştirmeye yöneltti. Eğer uygun koşullar dayatılırsa Yapısal Uyum Borçları, Üçüncü Dünya hükümetlerini Batı yanlısı iktisadi ve sosyal politikalar benimsemeye zorlayabilirdi. ABD Maliye Bakanlığı'ndan bir görevli şöyle açıklama yapıyordu: "Yalnızca piyasa yönelimli iktisadi reformlar yapan ülkeler yardım alacaktır."[54] 1980'lerin başından itibaren Dünya Bankası ve IMF borç verirken, alacak ülkeden Yapısal Uyum Programı'na uyacağını taahhüt eden Niyet Mektubu istemeye başladılar. Yapısal Uyum Programı (SAP) şu unsurları içeriyordu:

- Hükümet harcamalarının özellikle eğitim ve sağlık kalemlerinin olağanüstü azaltılması;
- Kamu çalışanlarını kitlesel olarak işten çıkarılması;
- Ticaretin serbestleştirilmesi, yabancı yatırımların önündeki kısıtlamaların kaldırılması;
- Ekmek, pirinç, yağ gibi yoksullarca tüketilen temel maddelerden desteğin çekilmesi;
- Paranın değerinin düşürülmesi – bu ihracatı ucuzlatıyor ama halkın ihtiyacı olan ithal mallarını daha pahalı hale getiriyor (ve böylece hayat seviyesinin daha fazla düşmesine yol açıyor);
- Petrol ve gaz gibi devlet mülkiyetindeki işletmelerin, kamu telefon, demiryolları ve hidroelektrik sistemlerinin özelleştirilmesi.

Afrikalı bir politik iktisatçının dediği gibi Yapısal Uyum Borçları fiilen "yeniden sömürgeleştirme" sürecini ifade ediyor.[55] Bunlar, genellikle kitlesel olan halkın protestolarına rağmen, borçlu Üçüncü Dünya ulusunu küresel sermayenin buyruklarına tamamen tabi kılıyor. Kamu harcamaları politikası, sağlık, eğitim, çevre, yabancıların mülkiyeti ve daha fazlasının tümü Üçüncü Dünya'nın "yeni efendileri" olarak tanımlanan Dünya Bankası ve IMF tarafından dikte ettiriliyor.[56] 1987'de IMF Genel Müdürü muzaffer bir edayla "Uyum şimdi evrensel

hale geldi" demiştir.[57] O zamandan beri düzinelerce ülke daha "yapısal olarak ayarlanmıştır"; gerçekten de dünyadaki 190 ülkeden 100'den fazlası şimdi Yapısal Uyum Programı'na tabidir.[58] Bazı yorumcular bu programların Üçüncü Dünya borcunun azaltılması için planlandığını varsaymaktadır. Hiçbir şey gerçekten bu kadar uzak değildir. Tablo 5.2 bütün Yapısal Uyum Borçları döneminde Güney'in borçluluğunun hızla arttığını göstermektedir.

Tablo 5.2 – Üçüncü Dünya Ülkelerinin Dış Borcu

Yıl	Toplam dış borç (milyar ABD doları)
1980	586,7
1990	1.459,9
2000	2.527,5

Kaynak: World Bank, *Global Development Finance 2001*, s. 246.

Borcu azaltmaktan çok, 20 yıllık yapısal uyumun bunu artırdığını görüyoruz. Güney'deki uluslar şimdi 1980'e göre 4,5 kat daha fazla borçlu. Ama yapısal uyumun başardığı şey, Üçüncü Dünya'yı neoliberal çizgide hizaya getirerek Güney'den Kuzey'e muazzam bir zenginlik aktarımı yapılmasını sağlamak oldu. Her yıl 160-200 milyar dolar, çoğu faiz olan borç ödemeleri için Güney'den dışarıya akıyor. 1980-1992 arasında Üçüncü Dünya ülkeleri borçları için 1,7 trilyon dolar ödedi – ama sonuçta, ödedikleri muazzam miktardaki borç ödemesinden daha fazla borcun altına girdiler.[59] Küresel borç ve IMF/Dünya Bankası programları en yoksul ülkelerin zenginliğini en zenginlere boşaltan emperyal hortumlardır. Eski bir Dünya Bankası müdürünün dediği gibi, "Fatihlerin Latin Amerika'yı yağmalamasından bu yana dünya bugün gördüğümüz yönde bir akışa tanık olmadı."[60]

IMF/Dünya Bankası saldırısı Güney'i Batılı sermayenin kaprislerine göre yeniden biçimlendirdi ve bu süreçte onu yoksullaş-

tırdı. 1982 Meksika borç krizini izleyen dört yıl içinde örneğin 25 Latin Amerika ülkesinde ve Sahra altı Afrika'sının çoğunda ortalama gelirler düştü.[61]Gördüğümüz gibi, küreselleşme programı aynı zamanda borçlu ülkelerin içinde de eşitsizlikleri artırdı. 1990'ların başında yeni bir borç krizi patlayınca yeni bir yapısal uyum borçları çemberi ortaya çıktı; finansın serbestleşmesi ve devlet işletmelerinin özelleştirilmesiyle sonuçlanarak muazzam servetler zenginlerin cebine aktarıldı. Örneğin 1996'da 24 Meksikalı aile dünyanın en zengin aileleri listesine katıldı – aynı zamanda 35 milyon Meksikalı günde 1 dolardan az bir parayla geçinmeye çalışıyordu.[62]

Bazı durumlarda yapısal uyum borçları felakete yakın sonuçlara yol açtı. Ağustos 1990'da Peru'ya dayatılan –Başkan Alberto Fujimori'nin adı verilen– "Fujişok" milyonlarca insanın hayatını mahvetti. Bir günde ekmeğin fiyatı yüzde 1000, petrolün fiyatı yaklaşık yüzde 3000 arttı. 1991'in ortasına gelindiğinde gerçek gelirler 1974 seviyesinden yüzde 85 azalmıştı; nüfusunu yüzde 83'ünden fazlası asgari kalori ve protein miktarını alamaz olmuştu; çocukların yüzde 38,5 yetersiz beslenmekteydi.[63]

Bu arada dünyanın başka bir ucunda Ruanda'da Dünya Bankası ve IMF müdahalesi Tutsi kökenli bir milyon insanın soykırımının zeminin hazırlamaya yardımcı oldu. 1976-1994 arasında ülkenin dış borcu 20 kat artarak 1 milyar dolardan fazlaya ulaşmış ve Ruanda rejimi IMF ve Dünya Bankası'yla Yapısal Uyum Programı imzalamıştı (borcun ¾'ü bu kurumlaraydı). Kahve üreticilerinin aldığı fiyat dondurulurken petrol fiyatı yüzde 79 arttı. Yüz binlerce kahve üreticisi yıkıma uğradı ve kamu çalışanlarının yüzde 80'i yoksulluk sınırının altına düştü; yoğun sosyal gerginlikler başladı. Umutsuzca iktidara yapışan Avrupa eğitimli siyasi seçkinler öfkenin yönünü saptırmak amacıyla etnik düşmanlıkları kışkırtmaya başladı. 900 sayfalık *Leave None to the Story* raporu, kendiliğinden olmaktan çok uzak olan üç aylık toplu katliamların sistematik biçimde yoz egemen grupça

organize edildiğini göstermektedir.[64] Ama hiçbir şey soykırımı kolaylaştıran yoğun silah alımı için IMF ve Dünya Bankası'nın oynadığı rol kadar tiksindirici değildir. Milyonlarca insanın hayatını mahveden "ayarlamalar" talep ederken, bu küresel borç verenler 1990-1992 arasında, insan hakları örgütlerince suçlanan, toplu katliamlara girişen rejimin askeri harcamalarını 3 kat artırmaları için para akıtmışlardır. Nihai ironi de –küreselleşme çağına uyan kanıt– sağ kalanlardan şimdi, bu suçların işlenmesinde kullanılan silahlar için alınan borçları ödemelerinin istenmesidir.[65]

Artık şimdi borç saldırısının en yıkıcı sonuçlarının Afrika'da olması şaşırtıcı gelmemeli. 1990'da Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, dünyanın en yoksul 37 ülkesinin çoğunun Afrika'da olduğunu ve 1975'ten bu yana sağlık harcamalarının yüzde 50 azaldığını belirtir. Bunun sonucunda her yıl yüzde 70'i, 5 yaşından küçük çocuklar olmak üzere bir milyon Afrikalı sıtmadan ölmektedir. Afrika nüfusunun yarıdan fazlası yoksulluk içinde yaşamaktadır.[66] Yapısal uyumun insani etkileri şoke edici biçimde açıktır: Özellikle çocuklarda yetersiz beslenmenin artışı; birkaç ülkede çocuk ölüm oranlarının yükselişi; önlenebilir hatalıklardan ölüm oranlarının muazzam artışı ve gelecek nesillerin üstündeki borç yükündeki büyük artış. Belki de en çarpıcı olanı, Sahra altı Afrika'sının yakın on yıllarda kişi başına dünya gıda üretiminin düştüğü yegâne bölge olması.[67]

Hiç kuşkusuz Güney'i disipline etmek için yapısal uyum, Batı kapitalizminin güçlü bir silahı oldu. Bu, kölecilik ya da sömürge ordularının kullanılması gibi çok açık olmamakla birlikte, korkutucu boyutlarda insan canı alan bir silahtır. Bir uzmana göre gelecekte "Borç veren ülkeleri ve onların uluslararası kurumları IMF ve Dünya Bankası'nı, bu gücü kullanmalarının acılı sonuçlarını, tarihçiler Afrika'daki köleliği tanımladıkları aynı terimlerle anlatacaklardır". [68] Böyle olacağını umalım.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) saldırısı ve Güney'deki "şiddetli barış"

Vietnam sonrası dönemde Amerikan politikası Üçüncü Dünya'daki kara savaşlarından uzaklaştı. Askeri kampanyalar hâlâ sürdürülmekle birlikte emperyal hedef, her zamankinden daha fazla küresel iktisadi politikaya odaklandı. Son 20 yılda Amerika'nın dünya egemenliğini yeniden inşası her şeyden önce iktisadi yeniden yapılanmaya dayandı: Önce yurtiçinde sendikalarla savaşıldı ve sosyal hizmet harcamaları kısıldı ve ikinci olarak Güney'e karşı "serbest ticaret" saldırısı başlatıldı.

Amerikan küresel ekonomik saldırısı asıl Reagan döneminde (1980-88) başlayıp ve sonra birinci George Bush iktidarında (1988-92) sürdüyse de Clinton döneminde bir sisteme bağlanarak *jeo ekonomi* adı verildi. Clinton'un ABD Ticaret Temsilcisi Mickey Kantor'un sözleriyle askeri güvenlik ve iktisadi güç aynı madalyonun iki yüzüdür: "Ulusal güvenlik ve ulusal iktisadi çıkarlarımız birbirinden ayrılamaz."[69] Bu ruh haline uygun olarak iktisadi ve askeri politikayı eşgüdüm halinde yürütebilmek için Clinton, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin yanında bir de Ulusal Ekonomi Konseyi kurdu.

Eğer Güney'e karşı saldırının başlangıcı olarak bir an seçilecek olursa bu Ronald Reagan'ın 1983 Kore ziyaretidir; Kore'den pazarlarını açmasını ve mülkiyet haklarını daha güvenceli hale getirmesini talep etmiştir. Reagan'ın ziyaretinin ardından Kore pazarlarının kapılarını kırıp geçmek için, anti-damping davaları ve ABD Kongresi'nin Washington'a "adil olmayan" tüccarlara misilleme yapma hakkı tanıyan "Süper 301" ticaret yasası aracılığıyla bir kampanya başlatıldı. Serbest ticaret adına iktisadi korumacılığın yeni güçlü silahları Güney'e karşı kullanılmaya başladı. ABD işgali yayıldıkça Kore'nin ABD'den ithal ettiği tarımsal ürünlerde bir patlama oldu, ithalata ödenen para 1985'te 1,8 milyar dolardan 1991 sonunda 5 milyar dolara yükseldi; Kore şimdi herhangi bir yabancı ülkeden daha fazla kişi başına

ABD tarım ürünü tüketmektedir.[70] Çok geçmeden Endonezya, Tayland, Brezilya ve Hindistan kendilerini ABD'nin kara listesinde buldular. Küreselleşme saldırısının parlak bir başarı anı 1991'de Hindistan'ın, yapısal uyum sürecinin bir parçası olarak IMF ve Dünya Bankası'na teslim olmasıydı; böylece ülkenin maliye bakanlığının sömürgeleştirilmesine girişildi. 2. Bölüm'de gördüğümüz gibi Entelektüel Mülkiyet Hakları (TRIPs) ve servisleri (GATS), Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) şiddetli saldırısına kolaylık sağlamak amacıyla bu örgütte birleştirilirken cephaneye yeni silahlar eklenmişti.

Ekonomik saldırı iki tarihsel olayla çakışarak ABD'ye dünya sisteminde görülmemiş bir üstünlük sağladı: 1989'da Sovyetler Birliği'nin ve etki alanındaki ülkelerin çözülüşü ve 1990'ların başında Tokyo borsasının çöküşü; henüz üstesinden gelinemeyen on yıllık krizin başlaması. Birkaç yıl içinde Amerika'nın en dinamik iktisadi rakibi (Japonya) ve başlıca askeri rakibi (Sovyetler Birliği) derin bir karışıklık içine girmişlerdi. Aynı zamanda yapısal uyum programı, piyasaları Batı mallarına ve yatırımına açarken Güney'de borç saldırısı büyük kâr payları getirmekteydi. Serbest ticaret saldırısı için ortam hazırdı; bunun içinde Meksika'nın NAFTA'ya katılması (1994); Çok Yönlü Yatırım Anlaşması'nı uygulama çabaları (1994-98); DTÖ'nun Binyıl Oturumu (1999); Amerikalarda serbest ticaret bölgesi kurmak üzere Amerikalar Zirvesi'nin toplanması vardır. Bütün bunlar dünya ekonomisinin ABD'nin ve en yakın mütefiklerinin görüntüsünü yansıtacak biçimde yeniden biçimlendirilmesinin ayrılmaz parçalarıdır; Güney'in "serbest ticaret" kalıbına kilitlenmesidir.

ABD şimdi aşılması güç bir iktisadi, siyasi ve askeri hegemonyayı neoliberal köktenciliğiyle güçlendirerek kurmuştur. Ama birtakım yorumcuların da gözlemlediği gibi ABD kesinlikle halkın tutmadığı bir konumdadır – özellikle dünyanın, önüne gelen her şeyi yıkan küreselleşme inancının gücüne zorla boyun eğdirilen bölümlerinde. *New York Times* yazarı ve küreselleşme

hayranı Thomas Friedman, gülünç benzetmeler yapsa da, açıkça bu durumu kötü şöhretli 1999 bildirgesinde ortaya koymuştur:

> Dünyanın geri kalanı için Amerikan tarzı, fiilen ülkenize gelen 40 küsur bilgisayar yazılımcısı gibi bir şeydir (…) Ön kapınızı tekmeleyerek kırarlar, evinizdeki her şeyi altüst ederler, ağzınıza büyük bir hamburger tıkarlar, çocuklarınızı hiç duymadığınız ya da hiç anlamadığınız fikirlerle doldururlar, MTV kanalına ayarlanmış bir kablo kutusunu televizyonunuza fırlatırlar, bilgisayarınızı internete bağlarlar "bunu indir ya da öl" mesajı çıkar.
>
> Biz Amerikalılar Hızlı Dünya'nın havarileriyiz, serbest piyasa peygamberleriyiz, ileri teknolojinin rahipleriyiz. Hem değerlerimizi, hem de Pizza Hut'larımızı yaygınlaştırmak isteriz (…)
>
> Dolayısıyla Amerika'ya karşı küresel kızgınlığın artması boşuna değil.[71]
>
> Ama Friedman'ın bu kızgınlığa ve neden olduğu "gaddarca davranılanların ya da geride bırakılanların güçlü tepkisine" bir çözümü var. Ve bu, çok da öldürücü bir çözüm:
>
> Piyasanın gizli eli hiçbir zaman gizli yumruk olmazsa çalışamaz – McDonald'lar, F-15 yapımcıları McDonnel Douglas olmazsa gelişemez. Ve Silicon Vadisi teknolojileri için dünyayı güvenli yapan gizli yumruğun adı ABD ordusu, hava kuvvetleri ve deniz piyadeleridir.

Friedman'ın betimlemelerinin gülünç olduğunu söylüyorum, çünkü yeryüzündeki insanların çoğunluğu, MTV'yi görmek ya da internete bağlanmak şöyle dursun, bir telefon bile etmemiştir. Bununla birlikte küresel sermayenin manyak mantığına dair bir şeyler ortaya koymaktadır; sömürgeleştirmek için durmaksızın yeni piyasalar aranması, McDonald ve Pizza Hut adına kapıları kırması ve kültürleri altüst etmesi gibi. Eşit biçimde önemli olan, küreselleşme için askeri gücün merkezi önemini kabul etmesidir. ABD bankacısının ve sanayicisinin ya da IMF memurunun arkasında, F-15 filoları, deniz destroyerleri, kruz füzeleri ve parça tesirli bomba stokları gizlenmiştir. "Gaddarca davranılanları ya da geride bırakılanları" halletmek için.

Gene de gaddarlık o kadar yıkıcıdır ki, bütün olumsuzluklara karşı koyarak insanlar direnmektedir. İşte bu tehdit Jacques Attali'nin *Millennium: Winners and Losers in the Coming World Order* kitabının kâbusudur. Yeniden İnşa ve Kalkınma için Avrupa Bankası önceki başkanının Güney'in milyonlarca insanını "binyılın kaybedenleri" olarak bir yana koyma konusunda hiç tereddüdü yoktur. Duygusuz bir tonda Latin Amerika'nın "ölümcül yoksulluğun" içine gömülmekte olduğunu ve Afrika'nın "kayıp kıta" olmaktan başka bir şey olmadığını söylemektedir. Ama sorun, zenginler daha zenginleşirken sinsice sürünmek ya da ölmek yerine bu nankörlerin baş belası olmasının beklenmesidir. Tarihin dalgasıyla bir kenara sürüklenenler büyük ihtimalle "7. ve 8. yüzyıllarda barbar akınlarına benzer bir biçimde modern zamanlarda görülmeyen bir savaşa" girişebilirlerdi.[72]

İlginçtir ki, ABD savunma stratejisi uzmanları da benzer senaryolara kafa yormaktadır. Örneğin 1988 tarihli Washington'un Uzun Dönemli Bütünsel Strateji Komisyonu tarafsız bir jargonla benzer savlar ileriye sürmüştür. "Neredeyse son 40 yılın bütün silahlı çatışmaları ne olduğu tam da açık olmayan Üçüncü Dünya denen yerlerde geçti: Asya'nın birbirinden farklı ülkelerinde, Ortadoğu'da, Afrika'da, Latin Amerika'da ve Doğu Karayipler'de" der yazarlar. "Aynı dönemde ABD'nin karıştığı bütün savaşlar –ya doğrudan savaşçı güçleriyle ya dolaylı askeri yardımlarla– Üçüncü Dünya'daydı."[73] Rapor şöyle devam eder: ABD'nin karşılaştığı ana sorun "düşük yoğunluklu çatışmalardı", bunlar "ayaklanmalar, örgütlü terörizm, yarı askeri suçlar, sabotaj ve diğer şiddet biçimleridir". Sonra Bush yönetiminin daimi savaş söyleminin ışığında özellikle dudak uçuklatan bir açıklama yapılır:

> ABD çıkarlarını Üçüncü Dünya'da doğru biçimde koruyabilmek için düşük yoğunluklu çatışmaları daha ciddiye almak zorunda. Bu, her zaman, her yerde var olan "düşmanın" teslim olma ihtimalinin olmadığı bir savaş türüdür. Geçmişte bu sal-

dırılar, bazen birbirini izleyen geçici ve yalıtılmış krizler olarak değerlendirildi. Şimdi bunları, savunma problemleri planlaması menüsüne daimi olarak eklemeyi düşünmeliyiz.[74]

Bu belli belgeyi istisnai bir durum diye bir kenara koyamayız. İki yıl sonra (1990) ABD Stratejik Hava Komutanlığı da, Güney'den gelen tehlikelere odaklandı ve "başlıca Çin ile Üçüncü Dünya hedeflerine karşı kullanılmak üzere" Nükleer Yurtdışı Sefer Kuvveti kurulmasını önermenin yanında konvansiyonel silahlarla tahrip edilemeyen yeraltı sığınaklarını vurmak için yeryüzünü delen savaş başlıkları kullanılmasını tavsiye etti.[75] Gene iki yıl sonraki Donanma/Deniz Piyadeleri hakkındaki Eylül 1992 resmi raporunda, sözü edilen strateji teyit edilerek, "Stratejimizin odağı küresel tehditten bölgesel meydan okumalara ve fırsatlara kaydı" denmekteydi. Bu noktanın altını çizmek istercesine Küba, Libya, Kuzey Kore ve Irak hayali hedefler olarak belirlendi ve deniz piyadeleri buna göre planlama ve eğitim tatbikatlarına girişti.[76] 1993'te Clinton'un savunma bakanının yaptığı Baştan Sona İnceleme adlı raporda da benzer bir hava vardır. Tek bir düşmana odaklanmak yerine (Soğuk Savaş döneminde Rusya gibi) rapor aynı anda iki "önemli bölgesel çatışma" –Irak ve Kuzey Kore potansiyel düşmanlar olarak gösterilmiştir– için hazırlanmak gereğini vurgulamıştır. Amerikan askeri strateji incelemesi olan bu çalışmayı bitirmek için 1997'de Savunma Bakanlığı'nın yaptığı Dört Yıllık Savunma İncelemesi'ne bakalım. Bu belgede "Uluslararası ortamı biçimlendirmek ve çeşitli küçük ölçekli beklenmedik olaylara ve asimetrik tehditlere daha iyi cevap verebilmek için denizaşırı varlığımızın kalıcılaştırılmasına sürekli gereksinim vardır" denmektedir.[77]

Washington'un küreselleşmenin yol açtığı sonsuz çatışma ve şiddet nedeniyle yüksek düzeylerde Güney'e karşı "daimi" savaş hazırlığı içinde olduğu çok az şüphe götürür. ABD egemen sınıfı, yeryüzünü denetlemek ve "şiddete uğrayanlar ya da geri bırakılanların" tehlikeli eylemlerini ezme niyetindedir. Ve bu insanların modern orduları ve teçhizatı ve bunlar 100 ya da daha fazla

ülkede bulunduğu için, şimdi bölgeler arası askeri hareketlerin daha hızlı olması, ABD'nin "asimetrik tehditlere" yani hava kuvvetleri, hava savunma sistemleri ya da modern silahları olmayan küçük kuvvetlere karşı daha iyi mücadele etmesi bekleniyor. ABD askeri politikası şimdi düşük yoğunluklu çatışmaların çıktığı herhangi bir yere müdahaleyi öngörüyor –yeni "terörizme karşı savaş" yandaşları 60 ülkeye kadar askeri müdahalelerin olabileceğinden söz ediyorlar– cephesi sürekli değişen hiç bitmeyen kampanyalar. ABD'nin amacı savaşı bitirmek değil, bunun Üçüncü Dünya'yla sınırlandırılması.

Bu Amerikan strateji uzmanlarının "barışın şiddetle korunması" çağrılarına yol açıyor.[78] İki zıt anlamlı kelimenin bir arada kullanılmasının arkasında Amerika'nın "barış" içinde yaşayabileceği anlayışı var –yani yatırımlarının ve kurumlarının güvenliği– şiddet "ait olduğu yerde" tutulabilirse mümkün. Eğer koyu renkli insanlar, çoğu Amerikalının yerini bile bulamadığı, dünyanın bir yerinde ölüyorsa savaşa itiraz edilemez. Gerçekten de George W. Bush'ın Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, bu açıdan Afganistan savaşının ilk yıllarında dikkate değer ve açıklayıcı sözler etmişti. Bir Savunma Bakanlığı bilgilendirme toplantısında gazetecilere "Artık savaşların, çıktıkları bölgede tehlikesiz biçimde sürdürüldüğüne bel bağlayamayız" demiştir.[79] Kısaca, savaşlar ait oldukları yoksul ülkelerde sürdükçe güvenlidir ama Amerikalılara zarar vermeleri durumunda tehlikeli hale gelirler.

Tabii Güney için daimi savaş planlarının yapılması, nükleer silahlardan geri adım atıldığı anlamına gelmemektedir. ABD askeriyesi sürekli olarak nükleer silahlarla ilgili başvuruları reddetmektedir. Bu, hem gerçek bir tehdit, hem de caydırıcı bir etkendir. Örneğin 1995 tarihli bir Pentagon belgesi, Amerikalıların hiçbir zaman soğukkanlı ve akılcı görünmemesi gerektiğini belirtir: "Öngördüğümüz ulusal kişiliğin bir parçası, hayati çıkarlarına saldırıldığında, ABD'nin akıldışı ve intikamcı olabileceğidir."[80] Bu açıdan 1945'ten beri Güney'deki savaşlarda ölen 20 milyon kişi Amerikan başarısının kanıtıdır.

Emperyalizm ve "sınırları olmayan savaş"

Küreselleşme çağı, emperyalizmin yeni dönemini açtı. ABD emperyal gücünü kullanmaya devam ediyor ama şimdiye kadar görülmeyen biçimde daha küresel yöntemlerle. Artık emperyalizm belli bir bölgenin ya da tanımlanabilir bir alanın denetimi anlamına gelmiyor; şimdi söz konusu olan dünya piyasalarının bütünüdür. Friedman'ın sözleriyle "Şimdi küreselleşme denen yeni bir uluslararası sistemin içindeyiz (…) Küreselleşmenin arkasındaki itici fikri güç serbest piyasa kapitalizmidir (…) Küreselleşmenin devamı kapsayıcı ulusal çıkarımızdır (…)". Sorun, "hemen görülebilir bir tehditten" ziyade (eski Sovyetler Birliği gibi) ABD'nin karşı karşıya kaldığı "pek çok küçük tehdit ve sürdürülmesi gereken soyut küresel sistemdir". Bunun sonucunda eğer "soyut küreselleşme sistemi" korunacaksa, Amerikan imparatorluğunun belirli bölgelere odaklanmış bir askeri stratejiden çok, bütün dünyayı içine alan bir stratejiye ihtiyacı vardır.[81] Ve bu, günümüz emperyalizmine yeni bir boyut katmaktadır.

Yeni emperyalizmin geometrisini olağanüstü bir içgörüyle kavrayan bir radikal kuramcı Ellen Meiksins Wood'dur. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) 1999 Kosava savaşı hakkında yazarken şunları belirtir:

> Günümüzde emperyalizm, kapitalizmin "evrenselleşmesi" denebilecek bir bağlamda cereyan etmektedir. Bu, şimdi başlıca toprak fethi ya da doğrudan askeri veya sömürgeci kontrol meselesi değildir. (…) Şimdi söz konusu olan kapitalist piyasa güçlerinin yer kürenin her köşesinde zorunlu kılınmasıdır. (…) Artık sadece belirli bölgelerin kontrolü değil, bütün dünya ekonomisinin ve küresel piyasaların her yerde ve her zaman denetimi önemlidir.[82]

Bush'un yeni terörizme karşı savaş politikasını yorumlarken Wood artık şimdi "sınırları olmayan bir savaş (…) açık, ulaşılabilir hedefi olmayan, tanımlanabilen bir düşmanı, coğrafi hedefi ya da finali olmayan askeri harekâtlar vardır" der.[83] Birçok açıdan "terörizm", küreselleşme çağında ideal bir düşmandır: Değişken

bir şey, sürekli biçim ve kimlik değiştirmekte –dün Sırbistan'ın Slobodan Miloseviç'i ya da Irak'ın Saddam Hüseyin'i, bugün Usama bin Ladin ve yarın ABD kimi "yeni Hitler" seçerse o– ve bu, seçtiği her yerde bulunabilir. Görünüşte terörizme karşı savaş, ABD plancılarının 1988'den beri tartıştıkları "her yerde, her zaman var olan" düşmana karşı "daimi" askeri çatışmaların olmasının kılıfıdır. Korkunç 11 Eylül 2001 saldırılarına karşı Washington'un benimsediği yeni bir yöntemden ziyade, daimi savaş doktrinine –Bush'tan alıntılarsak "hiçbir zaman bitmeyecek görev"– uzun bir süredir hazırlanılmaktaydı. 11 Eylül sadece ABD politika yapıcılarına hızla bir dizi yasal ve askeri hareket yapabilmek için sınırsız yetki verilmesine vesile olmuştur. Aijaz Ahmad'ın açıkladığı gibi:

> Trajediden kaynaklanan insani öfke ve ıstıraptan yararlanan, büyük iktisadi gerilemenin geleceği korkusunu ve endişesini sömüren ABD yönetimi, hızla yeni, küresel, daimi savaşa doğru hareket etti; bunun anlamı, Amerika'nın gücünü istediği gibi kullanacağı yeni bir doktrindi. Başkanlığın savaş açma yetkileri genişletildi, sonsuz gözetlemeye dayanan yeni bir rejim yerleştirildi ve Vietnam Savaşı'ndan sonra Amerika'nın yerkürenin her yerinde cinayetler işleme ve gizli kapaklı işler çevirme hakkına getirilen her çeşit sınırlama kaldırıldı (…)
>
> ABD Kongresi hızla Bush'a, terörizme karşı savaş yürütmesi için geniş yetkiler veren bir karar aldı; "Bütün gerekli ve uygun güç" diğer ülkelere, örgütlere ya da kişilere karşı kullanılabilirdi. Kişiler bir yana hiçbir ülke ya da örgüt adı verilmedi; başkan neye saldırılacağını belirleyecekti. Hiçbir zaman sınırı da yoktur (…)[84]

Daimi küresel savaş, kapitalist küreselleşme mantığının kaçınılmaz bir sonucudur. IMF, Dünya Bankası, DTÖ evrensel kapitalist mülkiyet hakları rejiminin (Kuzey'in çıkarlarının lehine olarak) dayatılmasını nasıl temsil ediyorlarsa, yeni emperyalizm de evrensel savaşın doktrinini ve pratiğini temsil etmektedir. "Gaddarca davranılanlar ve geride bırakılanların" polisliğini ve kontrolünü yapmak için yoksulluğun küreselleşmesi, savaşın küreselleşmesiyle eşgüdümlü biçimde gerçekleşmektedir.

Emperyal İkiyüzlülük

Gördüğümüz gibi ABD, Britanya, Kanada ve diğer Batılı güçlerin yöneticileri askeri harekâtın temeli olarak sürekli biçimde "uygarlığın" savunulmasına başvuruyorlar. Önceki ABD Başkanı Bill Clinton bu tür açıklamalar yapmakta ustalaşmıştı ama çok az kişi iş, savaş kışkırtıcılığıyla tumturaklı ahlaki laf ebeliğini birleştirme bakımından Britanya Başbakanı Tony Blair'i geçebilir. Örneğin NATO'nun Yugoslavya'yı bombalamasını savunan Blair, yıkımın nedeninin "herhangi bir toprak kazanımı özlemine değil değerlere dayanan haklı savaş" olduğunu söyler.[85] Neyse ki dalaverede, arkadaşı Clinton kendisini geçmesine izin verdi. Bombalamanın başlamasından bir gün önce Clinton verdiği bir beyanatta "Kosova meselesi" güçlü bir ABD-Avrupa ilişkisinden ibarettir, demiştir. Konuyu açarak "Eğer güçlü iktisadi ilişkilerimiz olacaksa, bunun içine bütün dünyada satış yapma kapasitemiz de girer, o zaman Avrupa anahtar olmak zorunda".[86] Kısaca ABD piyasalara erişim için savaşa girer. Bu açıklama herhangi bir toprak kazanımı özlemini göstermez ama "sınırları olmayan emperyalizmden" de beklememiz gereken zaten budur. Mesele, iş yapmak ve yatırırımlar için dünyayı güvenli halde tutmaktır.

Genellikle dünya liderleri kulağa ulvi gelen ifadeleri tercih ederler. Piyasalara erişimi savunmak için savaş lafı, kulağa biraz fazla ahmakça hatta emperyalistçe gibi gelebilir. Dolayısıyla devlet başkanları askeri politikanın köşe taşları olarak insan hakları, özgürlük ve uygarlığı savunmak gibi ibarelere başvururlar. Bu moral yükseltici ifadeler, en son askeri müdahalenin "uluslararası topluluğun" desteğiyle –ki genellikle bunun anlamı çeşitli ulusların zorlanması ya da satın alınmasıdır (Pakistan'ın, Afganistan savaşını desteklemesi için Bush hükümeti bu ülkeye bir milyar dolarlık yardım yapmıştır)– olduğuna dair sözlerle pekiştirilir.[87] Hiçbir zaman kabul etmeyecekleri şey, davranışlarının altında köktenciliğin –bu durumda neoliberal piyasa köktenciliği– yattığıdır; bunun her zerresi, iddialarının tersine, son derece dogmatik ve acımasızdır.

11 Eylül 2001'den kısa süre sonra bir İslam Çalışmaları profesörünün önemli bir Kanada gazetesinde çıkan ilginç açıklamasına bakalım. New York ve Washington'da terör saldırılarını gerçekleştirenlerin düşünce tarzını açıklaması istendiğinde, cevabı şöyleydi: "Onlar bunun iyi ve kötü, karanlığın ve aydınlığın güçleri arasında bir savaş olduğuna inanıyorlardı (…) Böyle korkunç bir olayı kendinizce haklı görebilmenin yegâne yolu, kendinizi belirli bir mesajı doğru yorumladığınıza ikna etmenizdir (…) Her şey konu dışı hale gelir. Kurbanlarınıza aldırış etmezsiniz."[88] Kuşkusuz profesör, intihar saldırıları gibi eylemleri ateşleyen fanatiklikle ilgili bir şeyi yakalamıştır. Ama açıklamanın iki unsuru özellikle ilgi çekicidir: Birincisi, fanatiğin bu çatışmaları "iyi ve kötü" arasındaki savaş olarak görmesidir ve ikincisi, bir kez buna karar verdikten sonra "kurbanlarınıza aldırış etmemenizdir". Her iki gözlem de ABD hükümetinin ve müttefiklerinin davranışını çok güzel açıklamaktadır. Bu noktayı açmak için iki örneğe bakalım: ABD'nin Kolombiya ve Afganistan savaşları. Sonra süregelmekte olan mide bulandırıcı Irak savaşının hikâyesine döneceğim.

Kolombiya: Kan, toprak ve güç

1999'da Kolombiya, ABD'den askeri yardım ve polis yardımı gören, İsrail ve Mısır dışında ki, bunlar kendilerine mahsus kategorilerdeydi, dünyanın en büyük alıcısıydı. Kolombiya hükümeti bu ayrıcalığa sahip olmak için ne yapmıştı? Aşağıdakilere bakalım.

- Her yıl Kolombiya'da 4.000'in üstünde siyasi cinayet olmaktaydı. Sivillerin maruz kaldığı, her yıl görülen, yaklaşık 300 toplu katliam Kolombiya ordusuyla bağlantılı yarı askeri güçlerce işlenmekteydi.
- 1986'da başlayan iç savaş nedeniyle 10 yıl boyunca 45.000 insan –36.000'i sivil– öldü.
- 1990'dan beri 3.000 sendikacı öldürüldü (bütün dünyada öldürülen sendikacıların yarıdan fazlası).

- İnsan Hakları İzleme Örgütü ve Birleşmiş Milletler'e göre, cinayetlerin çoğu Kolombiya ordusuyla yakından ilişkili sağcı paramiliter güçler tarafından işlendi.[89]
- İlaveten 1999 ABD Savunma Bakanlığı raporuna göre "hükümet güçleri, yargısız infazlar dahil sayısız, ciddi suç işlemeye devam ediyor."[90]
- Ülke Yerli nüfusunun yüzde 80'i ve bütün ülke nüfusunun yüzde 40'ı olağanüstü yoksulluk içinde.

Kolombiya'nın hikâyesi yürek parçalayıcıdır. Muazzam doğal zenginliği olan ülke, ABD ile yakın ittifak içindeki yoz oligarşi ve burjuvazi tarafından yönetilmektedir. Egemen sınıfı, iç anlaşmazlıklarını çözmek için genellikle şiddete başvurur; değişmez biçimde yoksulların muhalefetini bastırmak için de bu yolu kullanır. Yüzyılın dönümünde (1899-1902) Bin Gün Savaşı'nda topraksız köylüler, Yerli halk ve kent yoksulları gerilla grupları kurarak yaşanabilir bir gelecek için savaşmaya başladılar ve en az 100.000 kişi öldürüldü. Yüzyılın ortasında (1948-65), oligarşinin gücünü geriletme vaadi veren halkçı liberal başkanın öldürülmesinin ardından *La Violence* diye bilinen zalim olaylar zincirinde halk ayaklanması kitle katliamıyla karşı karşıya kaldı. 1947'de 14.000, bir sonraki yılda 43.000 kişi öldürüldü. 1953'e gelindiğinde 200.000 insan ölmüştü.

Hüzünlü biçimde tanıdık olunan şablona göre her şiddet dalgası yüz binlerce köylüyü topraklarından etti. *La Violence* sırasında bir milyon kişi silahlı sağcı haydutlarca topraklarından zorla çıkarıldı; böylece zenginler daha büyük ölçüde mal mülkün sahibi oldu.[91] Bugün Sudan ve Angola dışında Kolombiya herhangi bir ülkeden daha fazla yerinden edilen insanların –2,75 milyon– ülkesi durumunda. Ve bu sayı paramiliter her saldırıda daha da artmakta; bunun başlıca amacı, Yerli halkın, köylülerin ve yerleşimcilerin topraklarına şiddet kullanarak el konulmasıdır.[92] Yüz yıldan daha fazla zamandır Kolombiya'daki sermayenin ilkel birikimi –köylünün mülksüzleştirilmesi– Marx'ın tarif ettiği gibi "kan ve ateş harfleriyle" yazılmıştır.[93]

Bütün bunlar ülkeyi özellikle ABD için cazip hale getirmiştir. *La Violence*'ın (1949) ilk zamanlarında Dünya Bankası, Kolombiya hükümetiyle yakın işbirliğine girdi ve ülke bankanın en çok borç alanlarından biri oldu. Üç yıl sonra ABD'yle Karşılıklı Savunma Anlaşması imzalandı ve Kolombiya, Washington'un Latin Amerika'daki ilk kontrgerilla eğitim okulunun mekânı oldu.[94]

Şiddet yapılanması, kahve, kömür ve petrol üretiminin gelişmesi vasıtasıyla yoz egemen sınıfın muazzam servet birikimine yol açarken, kitleler bundan çok az pay alabildi. 1980'lerin ortasına gelindiğinde kent nüfusunun yarıdan fazlası kayıt dışı ekonomide –yeniden satmak için çöp toplamak, ayakkabı boyacılığı yapmak, çiçek ve gazete satmak ya da fahişe olarak çalışmak ve dilenmek gibi– çalışıyordu. 14 yaşın altında 4,5 milyon çocuk açtı – ülke gençliğinin yarısı. Kırsal kesimde koka yetiştirmek genellikle köylü ailelerin yegâne geçim kaynağıydı.

Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler o kadar tiksindirici ve seçkinlerin eli öylesine kanlıydı ki, direnişler hiçbir zaman eksik olmadı. Kadınların, sendikacıları cesur eylemleri, Afro-Kolombiyalıların, köylülerin ve Yerli halkların inatla şiddete ve baskıya karşı çıkışları, sömürülenleri ve dışarıda bırakılanları seferber etmek içindi. Ve solcu gerilla grupları –özellikle Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (FARC) ve Ulusal Kurtuluş Ordusu (ELN)– kendi otoriter eğilimlerine rağmen ülkenin önemli bölümlerini denetimleri altına aldılar ve genellikle köylüleri sağcı paramiliter saldırılardan korudular.

Ama Washington'un iyi örgütlenmiş gerilla hareketlerinin kendi kuvvet üslerinin geliştirdiğini görmeye tahammülü yoktu. ABD şimdi Güney Amerika'nın kuzey bölgesini –Kolombiya, Ekvador'un doğusu ve Venezüella– fethedilmesi gereken bir antiemperyalist mücadele alanı olarak görüyordu. Onun bölgeye ilişkin giderek artan saplantısı ağır basan iki endişeye dayanıyordu: Birincisi önemli stratejik bir kaynak olan petrol zengini bölgenin kontrol edilmesi ve ikincisi, "ABD'nin yarıküredeki

hegemonyasına karşı radikalleşmiş ve iyi örgütlenmiş muhalefetin" etkilerinin bütün kıtaya yayılabileceği korkusuydu.[95] Bu amaçla Clinton yönetimi, 2001-2 Kolombiya için 1,6 milyar dolarlık bir "acil yardım" paketi hazırladı. Plan Kolombiya diye bilinen bu paketle doğrudan terör ve cinayetlere karışan orduya muazzam askeri yardım yapıldı. Aynı zamanda göstermelik "uyuşturucuya karşı savaş" –bu gerilla ve köylülere karşı yapılan savaşın sis perdesiydi– nedeniyle topraklarını kaybedecek binlerce ve binlerce yoksul köylü için "yardım" vaat etti. Kolombiya'nın birçok ilerici aktivisti Plan Kolombiya'nın alt metninin, Washington ve Kolombiya seçkinlerinin "geliştirmek" istedikleri topraklardan Yerli halkların ve Afro-Kolombiyalıların çıkarılması olduğuna inanmaktadır. Kaynak zengini ve özellikle Afro-Kolombiyalıların yasal "devredilemez ve satılamaz" haklarının bulunduğu stratejik önemi olan Pasifik Okyanusu kıyılarından bu insanları çıkarmak ve topraklarına el koymak için egemen sınıf savaşı bir vasıta olarak kullanmak umudundadır. [96] Yerlerinden edilenlere yardım vaadi, kerameti kendinden menkul kehanet niteliğindedir: İnsanları zorla topraklarından çıkarın, bunlara "geliştirmek" için el koyun sonra onlara göstermelik tazminat önerin.

11 Eylül 2001'den beri Kolombiya hükümeti ve ABD silahlı güçleri, solcu gerillaları ezme, halk direniş hareketlerini yok etme, Dünya Bankası stili kalkınma programlarıyla köylüleri, Yerli ve Afro-Karayip halklarını yerlerinden etme gündemlerini gerçekleştirmek için "terörizme karşı savaş" konusunu sömürmüşlerdir. Ekim 2001'de yaklaşık 200 sivil paramiliter güçlerce öldürüldü; iki kongre üyesi kaçırıldı ve bir sendika lideri kaçırılıp öldürüldü.[97] 2001 Kasım sonuna gelindiğinde toplam 121 sendikacıya suikast yapıldı, 67'si kaybedildi. Kasımın başında Kolombiya Ulusal Üniversitesi'nde savaş karşıtı protestoya katılan bir tıp öğrencisi öldürüldü. Birkaç gün sonra paramiliterler Barrancabermeja'da ortak mutfak hizmeti, psikolojik danışmanlık ve teknik eğitim kursları vermek gibi tehlikeli işler yapan

Halk Kadınlarının Örgütü'nün evini tahrip ettiler. Kaçırmalar ve köylü katliamları tüm şiddetiyle sürdü.[98]

Bir kere daha söyleyelim, ABD'nin, devletin himayesinde yürütülen bu katliamlarla ilgili bilgisi olduğuna dair kafa karışıklığı olamaz çünkü kendi belgelerinde bunlar ayrıntılarıyla tartışılmaktadır. Gerçekten de, Kolombiya'yı ülkedeki ABD görevlilerinin suçlanamayacağına ilişkin yasanın geçirilmesine zorlamıştır. Ama o zaman da ABD hükümetlerinin barış ve insan hakları ideallerinin sonsuz derece üstünde başka amaçları olduğu açık edilmektedir. Onların "gözleri mülkiyetin üstündedir". Ve bunun adına bütün direnişler kırılmalıdır. Bir yorumcunun belirttiği üzere:

> Plan Kolombiya, imparatorluğun yenilmezliğine dair esrarlı havanın ve neoliberal politikalardan geri dönüşsüzlüğün sürdürülmesinden ibarettir (…) Bir kez ABD egemenliği sınanır ve bir bölgede başarılı halk mücadeleleriyle karşı durulursa, esrarlı hava bozulurdu (…) Plan Kolombiya, Kolombiya'nın seçeneklerin mümkün olabileceği ve Washington'un yenilebileceğini gösteren bir örnek haline gelmesini önlemek içindi.[99]

Ve böylece Kolombiya halkı da kurban edilecektir – her şey "uygarlığı" savunmak içindi.

Afganistan'da "ikincil hasarlar"

ABD'nin Afganistan'a karşı yürüttüğü savaşın basit gerçeği bunun çok sık tekrarlanamayacağıdır: ABD silahları ve fonları olmadan Orta Asya ve Ortadoğu'da iyi silahlanmış İslamcı gruplar olamazdı. On yıl boyunca ABD (ve Suudi Arabistan'daki müttefikleri), Afganistan'daki Moskova eğilimli sol liberal reformcu hükümeti devirmek amacıyla, köktendinci İslamcı grupları –Mücahidin olarak bilinen– silahlandırmak için milyarlarca dolar akıttılar.

Birbirini izleyen Noor Mohammed Taki ve Babrak Karmal (1978-1992) hükümetleri asgari ücret uygulamasını getirdi, ka-

dınlara eşit haklar tanıdı, sendikaları yasallaştırdı, kızların okula gitmesini teşvik etti ve toprak reformu yapma çalışmalarını başlattı.[100] ABD bunları kabul edemezdi. 1979'da önceki ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski'nin övündüğü gibi, Rus birlikleri Afganistan'a girmeden çok önce CIA karşıdevrimci güçlere para akıtmaya başladı.[101]Sonra 1986'da CIA Başkanı William Casey, Mücahidin'i kuvvetlendirmek için üst düzeyden yetkilendirildi. Geniş bilgi sahibi bir yorumcunun raporuna göre Casey,

> ABD Kongresi'ni Mücahidin'e, Sovyet uçaklarını vurmak için Amerikan yapımı Stinger ve uçaksavar füzeleri verilmesine ve gerillaları eğitmek için ABD danışmanları yollanmasına ikna etti (…) Casey, Pakistan İstihbarat Teşkilatı'na (ISI) uzun süreli CIA desteği taahhüt etti; bu, bütün dünyadan radikal İslamcıları devşirip Mücahidin'le birlikte savaşa sokmak içindi. (…)
>
> 1982-1992 arasında Ortadoğu, Orta ve Uzak Asya'nın 43 İslam ülkesinden 35.000 Müslüman Afgan mücahitleriyle birlikte savaşarak ilk deneyimlerini yaşadı. (…)
>
> Toplanan binlerce yabancı asker adayı arasında genç Suudi öğrenci Usama bin Ladin de vardı.[102]

ABD hükümeti kendini bin Ladin gibi İslamcı militanlara öyle kaptırmıştı ki, o zamanki ABD Başkanı Ronald Reagan onlara kahramanlar diyor "Kurucu Babaların ahlaki eşitleri" olarak görüyordu. Eduardo Galeano'nun alaycılıkla gözlemlediği gibi Hollywood, Afgan Müslümanlarını Rambo 3'ün kahramanları yapmaya karar vermişti.[103] 1989'da Sovyetler Birliği çekilmek zorunda kalınca, sol eğilimli hükümet üç yıl sonra yenilgiye uğradı; Reagan'ın halefleri de Talibanla gizlice aşk oyunlarına başladı. Elbette petrol, Afganistan'la sınırı olan Hazar bölgesinde olduğu gibi burada da petrol başlıca ilgi odağıydı; ülkede, dünyanın en büyük keşfedilmemiş ve yararlanılmamış kimi rezervler vardı. Gerçekten de Washington 1990'lar boyunca ABD şirketlerine bu petrolü kontrol etme ve bölgeden dışarıya nasıl taşınacağıyla ilgili kararları etkileme yetkisi verdi. Bütün bu he-

saplamalarda Afganistan merkezi bir konumdaydı.[104] Ama petrolün ötesinde ABD uzun zamandan beri otoriter İslamcı bölgelerden (Suudi Arabistan gibi) memnundu ve Talibanla iş tutmaya can atmaktaydı. 1994-1997 arasında Taliban güçleri belli başlı Afgan kentlerini ele geçirdikçe ABD onlara yakın durmaktaydı. 1996'da Taliban Kâbil'i ele geçirdiğinde Güney Asya'ya bakan ABD devlet bakanı yardımcısı Robin Raphael, "Taliban'ın tecrit edilmesinin" ABD çıkarlarıyla uyuşmadığını söylerken Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Glyn Davies, Taliban'ın İslam hukukunu dayatmasının "karşı çıkılacak bir şey olmadığını" açıkladı.[105] 1997 sonunda "tek gözlü Molla Mohammed Ghaus"un başkanlık ettiği Taliban heyetine Houston'da Bush ailesiyle yakın ilişkisi olan ABD petrol sanayisi yöneticileri, beş yıldızlı lüks otellerde şirket hesabına kalırken, kur yapmaya başladılar.[106] George W. Bush, Taliban'a karşı o kadar koruyucuydu ki, eski FBI ajanı John O'Neill'e göre ABD Dışişleri Bakanlığı, bin Ladin'in ABD hedeflerinin 1993, 1996 ve 1998'de bombalanmasına karıştığını ispat etme girişimlerini önledi. Düş kırıklığı içinde FBI'den istifa eden ve Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırıda ölen O'Neill, Bush'a yakın petrol şirketlerinin Taliban'ı gücendirebilecek her şeye karşı düşmanca bir tutum aldıklarını söylemişti.[107]

Sonra korkunç 11 Eylül 2001 olayları oldu. Bush şimdi bin Ladin ve Taliban'ı cezalandırmayı görev edindi ve her şeyden önce onun ve öncüllerinin onları güçlendirdiğini kolaylıkla görmezden geldi. 3.000 sivil Amerikalının canını alanları güçlendirmesinin sorumluluğunu almaktan ziyade Bush basitçe önce kahraman ilan ettiği bin Ladin'inin "şeytan" olduğunu söyledi ve savaş başladı. Çok nadir saygıya değer istisnalarla, çok uzun bir zamandır zaten eleştirel aklı ve ahlaki sorumluğu terk etmiş olan Batılı medya görev duygusuyla hemen hizaya girdi.[108]

Ve böylece dünyanın en yoksul halklarından biri olan, 20 yıllık savaşla, kuraklık ve kıtlıkla boğuşan, 7 milyon kişinin açlık tehlikesiyle karşı karşıya olduğu insanların tepesine B-52'ler yollandı, kruz füzeleri ve 2 ton parça tesirli bomba atıldı. İnsani

yardımı tamamen engelleyen ABD bombalamaları böylece bu insanların pek çoğunun ölümünü de garantilemiş oldu. Bu arada masum Afganların katledilmesi de başladı. Sekiz haftalık bombalama sırasında ABD savaş makinesi muhtemelen Amerika'da 11 Eylül'de ölen sivillerden daha çok insanı öldürdü. Neler olduğuna ilişkin küçük bir fikir verebilmek için birkaç örnek gösterelim:

- Ekim 2001'in sonunda ABD savaş uçakları Chowkar-Karez köyünü bombaladı; İnsan Hakları Örgütü'ne göre 35 sivil öldürüldü. Buna bir açıklama istendiğinde Pentagon sözcüsü "Bu insanlar öldü çünkü biz onların ölmesini istedik" dedi.[109]
- Kasımın ortasında Kunduz civarının bombalanması sırasında, bölgeden kaçan mültecilere göre 150 sivil öldürüldü. 21 yaşındaki biri "Toplu mezar kazdık ve cesetleri gömdük" dedi. "Komşum, akrabalarım öldü. 20 çocuk ölüsü gördüm."[110]
- İki hafta sonra binlerce kişiyle birlikte Kandahar'dan kaçan 70 yaşındaki Hacı Mohammed gazetecilere bombalama saldırıları sırasında 200'den fazla sivilin öldüğünü ve kent nüfusunun ¼'ünün canını kurtarmak için kaçtığını söyledi. "İnsanlar öleceklerini biliyorlar, ne yapabilirler ki" dedi.[111]
- 1 Aralık'ta Amerikan bombardıman uçakları Tora Bora yakınındaki üç köyü vurdu, bir görgü tanığına göre en az 70 kişi öldü. Canının kurtaran bir kişi yaşadığı yer için "artık köy yok" diye hıçkırarak ağlıyordu. " 12 kişilik bütün ailem öldürüldü, Bir tek ben kaldım. Çocuklarımı, karımı kaybettim. Artık yoklar."[112]

ABD'nin faaliyetleri sonucunda ölen sivillere ilişkin sayılar değişkenlik göstermektedir ama *New York Times* bile "muhtemelen binlerce masum Afganlının Amerikan saldırılarında hayatını kaybettiğini" kabul etmektedir.[113] New Hampshire profesörü Marc Herold geniş kapsamlı bir incelemeye dayanarak Mart 2002'de 3.000'den fazla sivil ölümün kayıtlara geçtiğini

söylemektedir.[114] Bu ölümlerin yanı sıra Kuzey İttifakı ve ABD askeriyesi kitle katliamları yapmış, özellikle Mezar-ı Şerif'te, Kasım 2001'de Cenevre Antlaşması tamamen ihlal edilerek 400 tutuklu öldürülmüştür.[115] Tabii Amerika'nın yeni bulduğu Kuzey İttifakı müttefikinin 1992-1996 arasında tahminen 50.000 kişiyi katlettiği göz önünde bulundurulduğunda ABD danışmanları gibi bu konuda deneyimli olduğu görülür.[116] Dahası ABD'nin Afganistan'ı yoğun biçimde bombalamasının sonucunda 6 milyon kişi evlerini terk ederek kaçmış, bunlardan sayısız kişi, özellikle çocuklar, açlık ve hastalıktan ölmüştür.

Bu arada Afganistan'daki tutuklu merkezlerinde, Irak'ın kötü ünlü Ebu Garip hapishanesindekine benzer işkence yöntemleri konusunda uzman olan Amerikalı gardiyanlarınca uygulanmıştır. *New York Times*'ta açıklanan bir vakada 22 yaşındaki Dilawer adlı bir taksi şoförü gardiyanlarca sürekli dövülüp aşağılanmıştır: "Sorgucunun emriyle gardiyan genç adamı dizlerinin üstüne çökmeye zorlamış ama günlerce dövüldüğü için dizlerini artık dizleri bükülmez olduğundan diz çökememiş. Sorgucu Dilawer'e işlerini bitirdikleri zaman doktoru görebileceğini söylemiş. Ama en sonunda hücresine götürüldüğü zaman, gardiyanlara tutukluyu zincirle tavandan asma talimatı verilmiş." Birkaç saat sonra öldüğü açıklanmış – o, ABD görevlilerinin işin üstünü örtmek için büyük gayret sarf ettiği pek çok kurbandan biriydi.[117]

İşkence, yerinden edilme, masum sivillerin öldürülmesi karşında Afgan halkının teröristleri, anti-teröristlerden nasıl ayıracaklarını sorması mazur görülebilir. Eduardo Galeano'nun ikna edici biçimde ortaya koyduğu gibi,

Ev yapımı terörizmle ileri teknoloji terörizmi, köktendincilikle piyasa köktenciliği, çaresizlerle güçlüler, ipini koparmış delilerle askeri üniforma içindekiler arasında pek çok benzerlik vardır. Hepsi insan yaşamını hafife almada buluşur (…) Kötüye karşı İyi adına, Tek Gerçek adına hepsi her şeyi önce öldürerek çözmeye çalışır sonra sorular sorar.[118]

Masumların toplu katliamı: "Batılı çocuk katilliğinden" Irak'taki yasadışı savaşa

ABD'nin Saddam Hüseyin'in Baas Partisi'ni nasıl iktidara getirdiği ve muazzam miktarda askeri yardım yaptığı başka bir yerde gayet iyi biçimde belgelenmiştir. Saddam, komünizme karşı savaşta yardım edilen birçok şeytandan birisiydi. 1999'da *National Catholic Register*'in rapor ettiği gibi "1970'ler ve 1980'ler boyunca Saddam Hüseyin'in önderlik ettiği Irak hükümetleri (…) ABD'nin müttefikiydi. Irak çok büyük sayıda kitle imha silahının alıcısıydı özellikle de dikkate değer biyolojik silah stokları vardı".[119] Gerçekten de 1988'de Kuzey Irak'ta Kürtlere karşı kimyasal silahlar kullandığına ilişkin ilk raporlar gelmeye başladığında Washington bunu şiddetle reddetti (ama sadece iki yıl sonra, korumakta olduğu Irak'ın önderini "yeni Hitler" ilan edince bu hikâye yeniden canlandırıldı). ABD Senatosu'nun Dış İlişkiler Komitesi'nin görevlendirdiği araştırma heyeti Irak'ın sivillere karşı kimyasal silah kullandığına ilişkin "çok kuvvetli deliller" olduğunu iddia etmesine rağmen Washington 1990 öncesi inkârında ısrarcı olmayı sürdürdü.[120] Elbette bu noktada Saddam önemli bir müttefikti ve 1987-88 arasında İran'a karşı ABD himayesindeki savaşı yürütmüştü. Gerçekten de ABD ile Irak diktatörü arasındaki dostluk o kadar yakındı ki, Saddam Temmuz 1990'ın sonunda ABD elçisine Kuveyt ile anlaşmazlığı hakkında bilgi verdi, o da "Sizin Kuveyt'le sınır anlaşmazlığınız gibi Araplar arası çekişmelerle ilgili hiçbir görüşümüz yok" dedi.[121] Yeşil ışık yakıldığına inanan Irak lideri işgali başlattı ama sonradan onu desteklemiş olan Washington'un şimdi ders vermek istediğini anladı – bu dersin bedelini Irak halkı canlarıyla ödemeye devam ediyor.

ABD hükümeti Saddam'a dayak atmaya o kadar kararlıydı ki, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini müzakere etme önerilerini sürekli olarak reddetti. *New York Times*'ın yazdığına göre "krizin tansiyonu düşer" korkusuyla Washington önerileri reddetmek-

teydi.[122] Ne de olsa, kriz olmazsa savaş aldatıcı görünebilirdi. Tam onay almadan harekete geçen Saddam'ın bedel ödemesinde kararlı olan ABD savaş makinesini Bağdat'a karşı salıverdi. 150.000 Irak askeri personeli öldükten sonra Saddam barış için ricacı olmaya başladı. Ama ne o, ne de daha önemlisi halk barışı elde edemedi. Britanya ve ABD, Birleşmiş Milletler onayı olmadan, her gün ülkeyi bombalamayı sürdürdüler. Bombalamanın yanı sıra Ağustos 1990'da, Irak halkına karşı kitle imha silahları işlevini gören askeri ve iktisadi yaptırımlar başladı – bütün bunlar yakın zamandaki savaş ve işgalden önceydi.

Yaptırımlar nedeniyle Irak Sağlık Bakanlığı'nın istediği ilaçların ve teçhizatın yarısını Birleşmiş Milletler bloke etti. Ülkeye girmesi yasaklanan malların arasında "böbrek nakli araç gereçlerinin yedek parçaları, buzdolapları, sayısız ilaç, yapay bacaklar ve röntgen cihazları yedek parçaları vardı".[123] Sağlık sistemi çökerken ve temiz su bulmak imkânsız hale gelirken özellikle çocuklar başta olmak üzere ölüm oranları hızla yükseldi. Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF), yaptırımlar sonrasında çocuk ölüm oranlarının iki buçuk misli arttığını rapor etti: Her 1000 canlı doğumdan ölen sayısı 50'den 125'e çıktı. Bunun anlamı 1991-1998 arasında 500.000 daha çocuğun ölmesidir.[124] Aynı zamanda ilk Körfez Savaşı sonrasında, özellikle ABD savaş uçaklarının seyreltilmiş uranyum başlıklı bombalar yağdırdığı Güney Irak'ta lösemi ve diğer kanser hastalıklarının oranları tavan yaptı. Şimdi bu bölgedeki 800 ton seyreltilmiş uranyumun kaybolması için 4,5 milyar sene gerekecek. Bunun sonucunda muhtemelen yarım milyon insan daha öldü. Toplam olarak 1,5 milyon insan yaptırımlar nedeniyle hayatını kaybetti.[125]

Tabii şimdi önden bilme sorusu var: Washington yaptırımların bu etkisi olacağını biliyor muydu? Ne de olsa Batılılar, saldırıdan önce Usama bin Ladin'in Dünya Ticaret Merkezi'nde öleceklerin sayısını hesapladığını gösteren videosu ortaya çıkınca –haklı olarak– dehşete düşmüştü. Ama kuşkusuz Washington

da benzer biçimde, yaptırımlar sonucunda Irak halkının kitlesel olarak acı çekeceğini ve öleceğini biliyordu. Bunların kaldırabilecekleri bir maliyet olduğunu hesapladılar. ABD hükümet birimlerinin, yaptırımlar sonucunda çekilen acıları ve ölümleri yüzsüzlükle sayıp döktükleri şu açıklamalara bakalım:[126]

- Irak'ın özel araç gereç ve belli ağır kimyasallar temin edememesi "salgın hastalıklara yol açmadığı takdirde bunların sayısını artıracaktır" (ABD Savunma Bakanlığı, "Iraq's Water Treatment Vulnerabilities" / Irak'ın Su Arıtma Zafiyeti, 22 Haziran 1991;
- "Hastalıkların artış oranı, normal koruyucu sağlık sisteminin, atık tasfiyesinin, su arıtma/dağıtım ve elektrik sistemlerinin çöküşüne ve salgın hastalıkları kontrol edebilme kabiliyetinin azalmasına dayandırılabilir" (ABD Savunma Bakanlığı, "Subject: Effects of Bombing on Disease Occurance in Baghdad"/Bağdat'ta Hastalık Vakalarında Bombalamanın Etkileri, Ocak 1991;
- Bir rapora göre hastalıklar şimdi "savaş nedeniyle ortaya çıkan kötü sağlık koşullarıyla (mikroplu sular, uygun olmayan atık su boşaltım tesisleri) daha sıradan hale geldi. İshal ve solunum yolları hastalıkları artmakta, "özellikle çocuklar bu hastalıklardan daha çok etkilenmekte" (ABD Savunma Bakanlığı, "Medical Problems in Iraq"/Irak'ta Sağlıkla İlgili Sorunlar, Mart 1991.
- CBS televizyonunun 60 Dakika programında yaptırımlar "Hiroşima'dan daha çok çocuğu mu öldürdü ve buna değer miydi?" sorusuna Clinton'un Savunma Bakanı Madeleine Albright "Biz değdiğini düşünüyoruz" demiştir."[127]

Irak'a karşı yaptırımların dehşet verici, canice acımasızlığı Birleşmiş Milletler'in içinde de ciddi bir muhalefete yol açtı. Eski Birleşmiş Milletler Irak İçin İnsani Yardım Koordinatörü Denis Halliday, 34 yıl bu kuruma hizmet verdikten sonra protesto olarak Eylül 1998'de istifa etti. 1991-1998 arasında Irak'ta Birleşmiş Milletler'in silah denetçisi Scott Ritter de benzer bir biçimde acımasızlığı sergilemek üzere işini bıraktı. 1990'da

Saddam Hüseyin'le ilgili bir mülakatta Ritter, " O acımasız bir diktatördü. Bir yılda 1.800 kişiyi işkence ederek öldürmüş olabilir. Bu korkunç ve kabul edilemez. Ama biz ayda 6.000 kişiyi öldürüyoruz. Bunu da teraziye vuralım".[128] Irak'ın işgaline doğru yol alırken Ritter, Birleşmiş Milletler'in kitle imha silahları bulundurduğu gerekçesiyle yeni bir savaşı meşru kılmaya çalışmasına karşı konuştu. Britanya'nın en büyük gazetesinde şöyle yazdı:

> Silahlar, tarihte yapılan en sıkı yerinde incelemelerden birinden geçirilmiş ş, Irak'ın biyolojik silah programları yürürlükten kaldırılmış, yok edilmiş ya da binlerce habersiz denetimle zararsız hale getirilmiştir. Başlıca biyolojik silah tesisi –Irak'ta şarbon üreten al Hakum– havaya uçurulmuş ve bütün araç gereçleri yok edilmiştir. Herhangi bir zamanda, biyolojik silahlar için araştırma geliştirmefaaliyetinde bulunduğu tespit edilen diğer biyolojik tesisler de benzer kaderi paylaşmışlardır.[129]

Bütün bunlar Washington'da zerre kadar bir değişiklik yaratmadı. Ne de ABD görevlilerinin bile 10 yıllık bombanın bir günde atılmasının ardından "çok az hedef" kaldığını kabul etmesi de umurunda oldu. Bir hükümet görevlisi "en son, ek yapılara kadar gittik" dedi.[130] Ne kadar mantıkdışı olursa olsun Washington işgali gerekçelendirmek için kanıt uydurmaya kararlıydı – ABD uzmanları bile böyle bir şeyin mümkün olmadığını belirtene kadar bir süre ABD'deki birçok şarbon saldırısı için Saddam suçlandı. Yaptırımlar nedeniyle 1,5 milyon insanın ölmesi sanki yeterli değilmişçesine yakında bu sayıya en az 100.000 kişi daha eklenecekti. Ama tabii uzmanların dediği gibi eğer fanatiksen "kurbanlarını görmezden gelirsin".

Gene de ABD hükümetinin yalancılığının boyutu şoke ediciydi. 11 Eylül 2001 saldırılarından saatler sonra yalanlar başladı. CBS haberlerine göre Amerikan Havayolları'nın 77 sayılı seferinin Pentagon'a çarpmasından beş saat sonra ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld yardımcılarına ABD'nin içindeki saldırılarla Sadam Hüseyin'i ilişkilendirmeyi imal etmeme ta-

limatı verdi. Yardımcılarınca alınan notlarda bakanın "Hızlı haber yapın. Saddam Hüseyin'i vurmak için bunların yeterince iyi olup olmadığına göre karar verin" dediği yazılı. "Büyük oynayın, birbiriyle ilişkili olsun olmasın her şeyin üstüne yürüyün" diye emir veriyor Rumsfeld.[131] Son açıklama gerçekten olayı ele veriyor: Yardımcılarına, 9/11 ile "ilişkili olsun olmasın" her şeyin birbirine bağlanması talimatıyla Rumsfeld, utanmazca Amerikan ölümlerinin yarattığı korku ve öfkeyi, yasadışı bir savaş uğruna sömürüyor. Ve bütün düşünen insanların bildiği –ve o zaman da bilmesi gerektiği– gibi Saddam Hüseyin'in Irak rejiminin 9/11 saldırılarıyla hiçbir ilişkisi yoktu. Ama ABD hükümetinin yalan ve kandırma kampanyası o kadar etkiliydi ki bugün bile Amerikalıların büyük bölümü hâlâ Saddam'ın 9/11'e "karıştığına" inanıyor.

Sonra Saddam'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu yalanları geldi. ABD hükümeti bile Irak'ın nükleer silahlara sahip olduğu iddiasını yutturamayacağını bildiği için Irak'ın kimyasal ve biyolojik silah stokları olduğunu ileri sürdü. Bu kendisinin en iyi istihbarat bilgilerine bile meydan okumaydı –bunun içinde Irak'tan ABD'ye kaçan Saddam'ın kayınbiraderinin CIA'ya verdiği bilgiler de vardı– Irak önderinin 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra bütün bu silahların yok edilmesi talimatının verdiği biliniyordu. Birleşmiş Milletler'in denetçilerinin habersiz silah denetimleri ve kapsamlı raporları da bu bilgileri kuşkuya yer vermeyecek biçimde doğruluyordu. Bütün bunların önemi yoktu. Amerikan Başkanı George W. Bush ve çevresi savaş istiyordu. Kuşandıkları sahte kanıtlar, dünyanın çoğu hükümetini ikna etmedi. Ama ABD Kongresi ve Amerikan kitle medyası başka bir şeydi.[132] Her biri hemen sürüye katıldı – ve Irak halkı bir kez daha bunun bedelini ödedi.

Ama ne bedeldi. En az 100.000 Iraklı 2003 ABD işgalinin ve süren askeri işgalin bedelini canlarıyla ödedi. 2006'ya gelindiğinde sadece doğrudan askeri çatışmalarda 35.000-39.000 arasında Iraklı öldürülmüştü.[133] Öldürülenler arasında ABD bir-

liklerinin katlettiği siviller de vardı. Örneğin 2006'da ABD birliklerine atfedilen iki ayrı sivil katliamdan söz edildi. Birincisi Kasım 2005'te Haditha kasabasında evlere girilerek 24 sivil öldürüldü; ABD deniz piyadeleri bir patlamanın intikamını almıştı. İkinci olay BBC haberlerine göre Ishaki'de bir evde 5'i çocuk olmak üzere 11 sivilin öldürülmesiydi. Amerikan muhabirlerine göre yüksek rütbeli subaylar bu cinayetlerin üstünü örtmeye çalışıyorlardı.

Doğrudan askeri harekâtların sonucunda ölen 100.000'den fazla insana ilaveten, bu sayının iki katı sivil de, su ve sıhhi tesisat sistemlerinin, sağlık ve hastane altyapısının çökmesi nedeniyle ortaya çıkan hastalıklardan öldü. Baltimore'daki Johns Hopkins Bloomberg Kamu Sağlığı Okulu'nun Uluslararası Acil Yardım ve Mülteci Çalışmaları Merkezi'nin ölüm oranlarıyla yaptığı kapsamlı bir çalışmaya göre 2004'ün ortasında en az 100.000 Iraklı ABD savaşının sonuçları nedeniyle öldü.[134] Dahası çatışmalar nedeniyle ölüm ve yaralı oranları zamanla *yükselmekte*; bu durum ise, ABD hükümetinin Iraklıların barış ve istikrar yolunda "ilerleme" gösterdikleri iddiasının tam tersini göstermektedir.[135] Iraklıların ülkelerinin "özgürleştirilmesi denen şeye" sıkça acı acı atıfta bulunmalarına hiç şaşmamak lazım.

İşkence ustaları

Belki de başka hiçbir şey ABD işgalinin gerçek niteliğini Bağdat'taki Ebu Garip hapishanesinden gelen şoke edici fotoğraflar kadar açık etmemiştir. Uluslararası Kızıl Haç Komitesi'nin raporlarına göre tutukluların başlarına çuval geçirilmiş, uzun süreler kelepçeli tutulmuşlar, sert cisimlerle dövülmüşler, tokatlanmışlar, yumruklanmışlar, tekmelenmişler, uykusuz bırakılmışlar, cinsel aşağılanmaya maruz kalmışlar, kadın gardiyanların önünde mastürbasyon yapmaya, çıplak erkeklerin oluşturduğu piramide katılmaya zorlanmışlar, çeşitli ve sürekli psikolojik kötü davranışa muhatap olmuşlardır.[136]

ABD'li Tümgeneral George Fay'ın başkanlığındaki Ordu Paneli'nin yayınladığı raporda vahşi vakalar daha da ayrıntılandırılmış, tutuklular homoseksüel ilişkiye girmeye zorlanmış, aşırı sıcağa maruz bırakılmış, çıplak olarak birbirlerine bağlanmışlar ve cinsel organlarına elektrik kablolarıyla şoklar uygulanmıştır. Dövme ve aşağılamaların kanıtlandığı bu yüzlerce sayfalık belgeyi okurken, tarafsız bir okurun bunun bir gaddarlık *sistemi* olduğu ve tutukluları güçlü bir yalıtılmışlık ve çaresizlik (göz bağları ve kafaya geçirilen çuvalların temel işlevi bu) içine sokan işkence *mantığının* çalıştığı sonucuna varmaması imkânsızdır. Askeri sorgucular ve gardiyanlar, yaşamın en temel unsurlarının üstünde bütünüyle kontrollerini kurmuşlardır –yemek, giysi, uyku, işeme, kaka yapma, ışık, ısı, insan ilişkisi, haysiyet– her şey tutukluları "kırmak" çabası.

İstisnai ya da az sayıda "kötü elma" meselesi olmak şöyle dursun, bunlar CIA'nın ilk 1963'te yayınlanan *KUBARK Counterintelligence Interrogation* başlıklı elkitabında ortaya konan sistematik politikanın taktiklerinin bir parçasıdırlar. 40 yıldır ABD askeri sorgucularının kılavuzu olan bu metin Ebu Garip'te işlenen insan hakları ihlallerinde şablon niteliğindedir. Ve Ebu Garip, Afganistan'daki hapishaneleri ve gizli tutuklama merkezlerini, Küba'da Guantanamo'yu ve Doğu Avrupa'nın bazı bölümlerindeki uygulamaları kapsayan bir modelin sadece bir parçasıdır. Örneğin 2006 başında beş Birleşmiş Milletler delegesi yasadışı sorgulama metotlarının Irak'taki en yüksek ABD askeri yetkilisince onaylandığını rapor etmiştir. [137]

İşkencenin sistematik olarak kullanılması, Amerikan subaylarının ve CIA'nın on yıllarca, özellikle de Latin Amerika'da uyguladığı taktikler cephaneliğinin sadece bir parçasıdır. Irak'la personel ve politika bağlantısı açısından El Salvador örneğine bakmak yararlıdır. Ne de olsa Irak hükümetinin ayaklanmacılara karşı savaşındaki üst düzeydeki Amerikan askeri danışmanları, becerilerini 1980-1991 arasında ABD destekli acımasız sağcı hükümetin solcu isyancılara karşı yürüttüğü iç savaş sırasında

Salvador kontrgerillasında bilemişledir. El Salvador'daki kontrgerilla harekâtı sırasında Amerikan askeri grup komutanı olan James Steele, şimdi Irak'ta direnişçilere karşı yürütülen savaşa yardımcı olmaktadır.[138] Steele, özel görevle El Salvador'da hükümet birliklerini ve paramiliter ölüm mangalarını eğiten ve danışmanlık yapan ABD Özel Kuvvetleri'ni yönetmiştir. Ve Latin Amerika'da sıkça görüldüğü üzere işkence, vahim insan hakları ihlalleri ve sivillerin katledilmesi, ABD destekli güçlerin sıradan taktikleriydi. Uluslararası Af Örgütü'nün rapor ettiği gibi,

> 1980-1991 arasında El Salvador'da yaşanan silahlı çatışma büyük ve yaygın insan hakları ihlallerine yol açtı; bunların arasında hukuk dışı idamlar, diğer yasadışı öldürmeler, insanların "ortadan kaybolması" ve işkence de vardı. Kurbanlar, insan hakları savunucuları, sendikacılar, avukatlar, gazeteciler, (gerçek ya da farz edilen) hükümet muhalifleri ve çoğunlukla çatışmaya karışmamış olan masum sivillerdi. Silahlı güçler, köyleri bütün olarak hedefe koydu ve buralarda yaşayanları katletti. Çocuklar yasadışı öldürülmelerin kurbanıydı ya da "ortadan kaybedildiler".[139]

Af Örgütü, çatışmada toplam olarak 75.000 sivile işkence edildiğini ve öldürüldüğünü tahmin etmektedir. *United Nations Truth Commission Report* (1983) bulgularına göre ABD'nin eğittiği askerler, katliamların ve sivil ölümlerin çoğundan sorumluydular; bunların içinde başpiskopos Romero, dört ABD'li rahibe ve altı Cizvit papazı da vardı. Birleşmiş Milletler aynı zamanda en kötü hunharlıkları yapan 60 subayın 2/3'ten fazlasının Georgia, Ford Benning'deki Amerikalar Okulu'nda (SOA) eğitildiklerini saptadı. On SOA mezunu, El Salvador'un El Mozote köyünde 1.000 sivilin katledildiği dehşet verici olaya katılmıştı.[140]

Ama bunların hiçbiri ABD hükümetini, iç savaşta Salvador hükümetine ve askeri birliklerine 6 milyar dolar vermekten alıkoymadı. Gerçekten de birçoğu SOA, CIA elkitapları ve sahadaki ABD danışmanlarından öğrenilen bu vahşi taktikler, Washington'u cesaretlendirmiş gibi görünüyor. ABD danışmanları kötü şöhretli "Dr. Ölüm" diye tanınan Salvadorlu Dişçi Dr.

Hector Antonio Regalado'yla bile doğrudan çalıştılar; bu adam işkence edilenler topluca öldürülmeden önce işkence sırasında kargaburnu penselerle kurbanların dişlerini söküyordu.

Ve El Salvador istisnai bir vaka değildi. *Baltimore Sun*'un iki muhabirine göre 1995'te ABD hükümeti aynı zamanda Honduras'taki işkenceler ve ölüm mangalarıyla yakından ilişkiliydi, özellikle de ölüm mangalarını barındıran gizli askeri birim Tabur 316'yla. Burada Irak'la bir bağlantıyla daha karşılaşıyoruz ve "teröre karşı savaş" adına o zamanki Honduras ABD Elçisi John Negroponte, Irak'ta da merkezi bir rol üstleniyor ve 2005'te Bush tarafından ulusal istihbarat başkanı yapılıyor. Bütün bunlar *Baltimore Sun* muhabirlerinin Honduras'ta Negroponte'nin ABD'nin karıştığı "şüphelendiği huzur bozucuların gizlice kaçırılması, işkence edilmesi ve öldürülmesi" olaylarını örtbas etmeye çalıştığını yazmasına rağmen oluyor. Honduras-ABD pratiklerini tarif eden muhabirlerin dediği şu:

> Tabur 316 diye bilinen istihbarat birimi, sorgulamalarda şok ve boğarak öldürme aygıtları kullanmışlardır. Çıplak halde sorgulanan tutulan tutuklular, işlerine yaramaz duruma gelince öldürülüp yeri belli olmayan mezarlara gömülmüşlerdir. Yeni gizliliği kaldırılan belgeler ve diğer kaynaklar CIA ve Amerikan Elçiliği'nin sayısız suçtan, cinayet ve işkenceden haberdar olduklarını göstermektedir,buna rağmen Tabur 316'yı desteklemeye ve onun liderleriyle işbirliği yapmaya devam etmişlerdir.[141]

Dolayısıyla Ebu Garip de anormal bir durum değildi. O sadece Amerikan devletinin on yıllarca geliştirdiği, incelttiği ve uyguladığı vahşi, bazen ölümcül pratikler dizisinin bir parçasıydı. Bir askerin küstah kibriyle fotoğraf çekmesi sayesinde Ebu Garip'te, Amerikan imparatorluğunun gerçek yüzü sergilendi.

Haydut süper güç

Batı'nın son ironilerinden biri olan "terörizme karşı savaş", Bush ve öncüllerinin görünüşte hukukun üstünlüğünü tanımayan rejimleri suçlamalarının bir vesilesi oldu. Örneğin 2001 yı-

lındaki bir konuşmasında Bush, başka şeylerin yanında "haydut devletlere" saldırdı; başka şeyler arasında "terörist ajanların barındırılması, finanse edilmesi, eğitilmesi ya da teçhiz edilmesi" vardı.[142]

Ama ABD'nin uluslararası hukuka ve insan haklarına saygıdan ne anladığına dair garip bir kavramı vardı. Son yıllarda Washington

- Kara mayınlarının temizlenmesine ilişkin uluslararası bir antlaşmayı imzalamayı reddetti;
- Dünya çapında 18 yaşından küçük çocukların savaşçı olmalarının yasaklanmasını kabul etmedi – bunu yapan tek devletti;
- Savaş suçlularının yargılanması için uluslararası bir mahkemenin kurulmasını reddetti;
- Silahlanma yarışını sınırlandırmayı amaçlayan antibalistik füze antlaşmasını tek taraflı olarak bir yana attı.[143]

Uluslararası hukuka göre Amerika'nın Irak ve Afganistan savaşları da yasadışı. Savaşa Karşı Avukatlar'dan Michael Mandel'in dikkati çektiği gibi Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne göre uluslararası anlaşmazlıkları çözmek amacıyla savaşa başvurulması ancak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin onayı ile mümkün. Tek istisna kendini savunma hareketidir; bu da yalnızca Güvenlik Konseyi toplanıncaya kadar yasaldır. Ama Konsey hiçbir zaman Afganistan ya da Irak'ın adını geçirerek askeri gücün kullanılmasını onaylayan bir karar vermemiştir.[144] Elbette bunların hiçbiri Washington'un umurunda değil. 1991 Körfez Savaşı sırasında Birleşmiş Milletler'de temsilci olan Madeleine Albright, Güvenlik Konseyi'ne Amerika "yapabilirse çok taraflı, zorunlu olduğunda tek taraflı" olarak hareket edecektir demiştir.[145] Eğer çokuluslu kurumlar ABD saldırganlığına bir kılıf sağlayabiliyorlarsa ne ala; aksi takdirde ABD, güçlü haklıdır ilkesine göre hareket edecektir. Washington'un sürekli savaş doktrini, seçtiği herhangi bir yerde ve zamanda askeri güç

kullanmaya kendi kendini utanmazca yetkilendirmesidir. Eğer haydut devlet, uluslararası hukuku hiçe sayarak hukuku kendi eline alan devlet diye tanımlanırsa ABD açıkça bu tanıma girer. Ve ABD güdümlü küreselleşme çağında, hiç kime onu durduramayacaktır. Ne de olsa Amerikan hükümeti, silahlara ve askeri teçhizata bütün dünya toplamından daha fazla para harcamaktadır. Ve bu silahları bir çırpıda kullanmaya önemli başka herhangi bir güçten daha çok hazırdır – bunun soncunda insanlar ne kadar acı çekerse çeksin.

Sonuçta, kalıcı neoliberal küreselleşme adına dünya halklarının payına haydut süper güç tarafından sürdürülen bitmeyen savaş düşüyor. Yeryüzünde kapitalist hegemonya altında geçen her on yılda dünya barışının ve adaletinin kazanılması daha da ufkun ötesine gerileyip uzaklaşıyor. Ve dünya kapitalizminin yarattığı korkunç baskıların ve eşitsizliklerin anlamı, küresel düzen radikal bir dönüşüme uğramaksızın barış ve adaletin mümkün olmadığıdır. Yakın zamanda 100 Nobel kazanan insanın belirttiği gibi, "Önümüzdeki yıllarda dünya barışı için en büyük tehlike, devletlerin ya da bireylerin akıldışı hareketlerinden kaynaklanmayacak, dünyanın mülksüzlerinin meşru talepleriyle ortaya çıkacaktır (…) Onların durumu çaresiz ve açıkça hakkaniyetsiz olacaktır".[146] Gördüğümüz gibi ABD'nin onların hakkından gelmek için bir planı var – "barışı şiddet kullanarak korumak" için süresiz savaşmak.

Dünyanın mülksüzleri hakkında düşünen Nobel ödüllülere göre, "Her durumda, (…) zenginlerin yardımseverliğini bekleyecekleri beklenemez." Zaten beklemiyorlar. Ve onların sermayenin egemenliğine karşı küresel isyanlarında farklı bir dünya umudu yeşeriyor.

Notlar

1 Thomas Friedman, "A Manifesto for the Fast World", *New York Times Magazine*, 28 Mart 1999.

2 Platon, *The Republic*, çev. Francis MacDonald Cornford (Londra: Oxford University Press, 1981-2). Platon'un adalet anlayışını reddetsem de "güçlü haklıdır" doktrinine karşı güçlü bir saldırıda bulunmuştur.

3 Elisabeth Bumiller, "All Must Join Fight Against Terror, Bush tells U. N.", *New York Times*, 11 Kasım 2001; John Ibbitson, "Bush says U. S. winning 'war to save civilization", *Globe and Mail*, 9 Kasım 2001.

4 R. Kabbani, *Europe's Myth of Orient: Devise and Rule* (Londra: Macmillan, 1986), s. 5.

5 "In his own words", *Globe and Mail*, 9 Kasım 2001.

6 John Pilger, "War on Terror: False Victory", *The Mirror* (Londra) 16 Kasım 2001.

7 George Bush, 16 Eylül 2001, Pentagon muhabirleriyle konuşmasından.

8 Ed Vulliamy, "The Countdown to war", *The Observer* (Londra), 30 Eylül 2001.

9 "The myths about globalization", *Globe and Mail*, 12 Nisan 2001.

10 E. J. Hobsbawm, *The Age of Imperialism 1875-1914* (Londra: Sphere Books, 1989), s. 59.

11 Nikolai Bukharin, *Imperialism and World Economy* (New York, Monthly Review Press, 1973), s. 87.

12 Marc Ferro, *The Great War 1914-1918* (Londra: Routhledge, 1987), s. 127.

13 Irving M. Zeitlin, *Capitalism and Imperialism* (Chicago: Markham Publishing, 1972), s. 87.

14 Örneğin bkz. Merle Fainsod, *International Socialism and the World War* (New York: Anchor Books, 1969).

15 Eric Hobsbawm, *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century* (Londra: Abacus, 1995), s. 43, 49.

16 Aktaran Noam Chomsky, *Rethinking Camelot: JFK, the Vietnam War and US Political Culture* (Montreal: Black Rose Books, 1993), s. 20.

17 Philip Armstrong, Andrew Glyn ve John Harrison, *Capitalism Since World War II* (Londra: Fontana, 1984), s. 26.

18 Aktaran Joyce Kolko ve Gabriel Kolko, *The Limits of Power: The World and US Foreign Policy* (New York: Harper and Row, 1972), s. 338.

19 Robert Biel, *The New Imperialism: Crisis and Contradiction in North/South Relations* (Londra: Zed Books, 2000), s. 59; Armstrong, Glyn ve Harrison, s. 59.

20 Bu dönemin tarihi için Dee Brown'un klasik eserine bkz. *Bury My Heart at Wounded Knee: An Indian History of the American West* (1970; New York: Hnery Holt, 2000). Ayrıca bkz. Ward Churchill, *Struggle for the Land: Native North American Resistance to Genoside, Eocide and Colonization*, gözden geçirilmiş baskı. (Winnipeg: Arbeiter Ring Publishing, 1999); V. G. Kiernan, *America: The New Imperialism, Form White Settlement to World Hegemony* (1978; Londra: Verso Books, 2005). Birinci Kısım, 3. Bölüm ve Üçüncü Kısım 1. Bölüm.

21 Aktaran Kolko ve Kolko, s. 13.

22 Harry Magdoff, *The Age of Imperialism: The Economics of U.S. Foreign Policy* (New York: Monthly Review Press, 1969), s. 176-83.

23 Aktaran Gabriel Kolko, *The Politics of War: The World and United States Foreign Policy, 1943-45* (New York: Vintage Books, 1968), s, 367.

24 Aktaran George M. McCune, "Occupation Politics İn Korea", *Far Eastern Survey* 15 (1946), s. 36.

25 Kolko ve Kolko, s. 567. Kore olaylarıyla ilgili bilgilerimi büyük ölçüde bu önemli çalışmaya dayandırdım.

26 Aktaran Kolko ve Kolko, s. 571.

27 Michael Kidron, *Western Capitalism Since the War* (Harmonsworth: Penguin Books, 1968), s. 49.

28 Aktaran Chomsky, *Rethinking Camelot*, s. 14.

29 Eduardo Galeano, *Open Veins of Latin America: Five Centuries of the Pillage of a Continent* (New York: Monthly Review Press, 1973), s. 128.

30 Aktaran Leo Huberman, *Man's Worldly Goods* (New York: Monthly Review Press, 1952),s. 265.

31 Michael Laslett, "A Bitter Taste", *NACLA Report on the Americas* 34, 6 (Mayıs/Haziran 2001), s. 10.

32 Galeano, *Open Veins*, s. 128.

33 Galeano, *Open Veins*, s. 129.

34 Eduardo Galeano, "The Theatre of Good and Evil", *La Jornada*, 21 Eylül 2001, çev. Justin Podur.

35 Laslett, s. 9.

36 Galeano, *Open Veins*, s. 85-6.

37 Richard J. Walton, *Cold War and Counter-Revolution: The Foreign Policy of John F. Kennedy* (New York: Viking Press, 1972). Bu çalışmaya ilişkin sayfa referansları metnin içinde verilmiştir.

38 Noam Chomsky, *Rogue States: The Rule of Force in World Affairs* (Cambridge, Mass: South End Press, 2000), s. 82.

39 Aslında Castro rejimine ilişkin sivil ve insan hakları, meşru muhalefetin bastırılması ve benzeri alanlarda geçerli olan eleştiriler vardır. Ama eleştiriler bu ada devletine karşı Amerikan saldırganlığına muhalefet etme bağlamına oturtulmazsa samimiyetten uzak düşer.

40 Aktaran Chomsky, *Rogue State*, s. 89.

41 Bkz. Dan La Botz, *Made in Indonesia: Indonesian Workers Since Suharto* (Cambridge, Mass: South End Press, 2001), s. 103-9.

42 Aktaran Gabriel Kolko, *Confronting the Third World: United States Foreign Policy 1945-1980* (New York: Pantheon Books, 1988), s. 181.

43 Aktaran La Botz, s. 114.

44 Thomas Friedman, "A Manifesto for the Fast World".

45 Aktaran Chomsky, *Rethinking Camelot*, s. 41.

46 Chomsky, *Rethinking Camelot*, s. 49, 43.

47 Frances Fitzgerald, *Fire in the Lake: The Vietnamese and the Americans in Vietnam* (New York: Vintage Books, 1989), s. 491-2.

48 Fitzgerald, s. 537. Fitzgerald 1970'e kadar ölü sayısını 1,4 milyon olarak veriyor. Savaşın sonundaki 2 milyon ölü sayısını Aralık 1991'de özel görüşmemizde vermiştir. Öldürülen 600.000 Kamboçyalı tahmini için bkz. John Pilger, "A War in the American Tradition", *The Independent* (Londra), 15 Ekim 2001.

49 Fitzgerald, s. 537.

50 John Ibbitson, "Nixon told Kissinger to 'think big' on using A-bomb in Vietnam", *Globe and Mail*, 11 Mart 2002.

51 Aktaran Chomsky, *Rogue States,* s. 169.

52 Eric Toussaint, *Your Money or Your Life: The Tyranny of Global Finans,* çev.Raghu Krishnan (Londra: Pluto Press, 1999), s. 81.

53 Toussaint, s. 89.

54 Aktaran Morris Miller, *Debt and the Environment: Converging Crises* (New York: United Nations Publications, 1991), s. 215.

55 Bade Onimode, *A Political Economy of African Crisis* (Londra: Zed Books, 1988), s. 280.

56 Onimode, 12. Bölüm.

57 IMF Survey (Washington: Internatioanl Monetary Fund, 1987), s. 50.

58 Michel Chossoduvsky, *The Globalisation of Poverty: Impacts of IMF and World Bank Reforms* (Londra: Zed Books, 1997), s. 34-5.

59 Toussaint, s. 94.

60 Miller, s. 64.

61 Robert Wood, " The International Monetary Fund and the World Bank in a Changing World Economy", *Instability and Change in the World Economy,* içinde, ed. Arthur MacEwan ve William K. Tabb (New York: Monthly Review Press, 1989), s. 313.

62 Toussaint, s. 79.

63 Chossudovsky, s. 191, 202.

64 Reuters News Agency, "Raw Desire For Power Fed Rwandan Genocide: Study", *Toronto Star*, 1 Nisan 1999.

65 Bu konudaki çok iyi bir tartışma için bkz. Toussaint, s. 212-17.

66 Henry Rempel, "Bankrupting the Lower Income Classes in Sub-Saharan Africa", *Perspectives on Economic Development in Africa*, içinde, ed. Fidelis Ezeala-Harrison ve Senyo B-S-K. Adjibolosoo (Westport, Conn: Prager Publishers, 1994), s. 191-96.

67 Onimode, s. 152-3.

68 Rempel, s. 200.

69 "Kantor Says US to Fight Farm Trade Barriers", *USIS*, 23 Şubat 1996.

70 Waldon Bello, Shea Cunningham ve Bill Rau, *Dark Victory: The United States and Global Poverty*, 2. Basım (Londra: Pluto Press, 1999), s. 77.

71 Friedman.

72 Jacques Attali, *Millenium: Winners and Losers in the Coming World Order* (New York: Times Books, 1991), s. 73, 15.

73 Commission on Integrated Long-Term Strategy, *Discriminate Deterrence* (Washington: U. S. Government Printing Office, 1988), s. 13.

74 *Discriminate Deterrence*, s.14-15.

75 Strategic Advisory Group of the Joint Strategic Target Planning Staff, US Strategic Air Command, "The Role of Nuclear Wapons in the New World Order, *Navy News and Underseas Technology*, içinde, 13 Ocak 1992.

76 Paul Rogers, "A Jungle Full of Snakes? Poverty and International Security", *A World divided: Militarism and Development After the Cold War*, içinde, ed. Geoff Tansey vd. (Londra: Earthscan Publications, 1994), s. 18.

77 US Department of Defense, *Report on the Quadrennial Review* (Washington: U. S. Government Printing Office, 1997).

78 Rogers, s. 17.

79 Donald Rumsfeld, Pentagon briefing, 27 Eylül 2001.

80 Aktaran Stephen Shalom, "The Continuity of U. S. Imperialism", *New Politics* 7, 2 (Kış 1999), s. 37.

81 Friedman, "Manifesto".

82 Ellen Meiksins Wood, "Kosovo and the New Imperialism", *Masters of the Universe? NATOs Balkan Crusade*, içinde, ed. Tariq Ali (Londra: Verso Books, 2000), s. 192, 193. Wood bu tezini *Empire of Capital* (Londra: Verso Books, 2003) eserinde ayrıntılı bir biçimde geliştirmiştir.

83 Ellen Meiksins Wood, "War Without Boundries", *Canadian Dimension*, Kasım/Aralık 2001, s. 16.

84 Aijaz Ahmad, "'A TaskThat Never Ends': Bush Proposes Perpetual War", *Canadian Dimension*, Kasım/Aralık 2001, s. 34.

85 Tony Blair, "Doctrine of International Community", Chicago Ekonomi Kulübü'ndeki konuşma, 22 Nisan 1999.

86 Aktaran Peter Gowan, "The Euro-Atlantic Origins of NATO's Attack on Yugoslavia", *Masters of the Universe?*, içinde, s. 3.

87 Paul Knox, "Musharraf big loser in Afghan end game", *Globe and Mail*, 10 Aralık 2001.

88 Professor Amila Buturovic, aktaran Ingrid Peritz, "Letter to hijack suspects exalts joy of death," *Globe and Mail,* 29 Eylül 2001.

89 Bkz. *Crisis, Cultures and Colombia* (Toronto: Canadians for Peace in Colombia, 2001), s. 10.

90 Aktaran Noam Chomsky, *Rogue States*, s. 65.

91 Jenny Pearce, *Colombia: Inside the Labyrinth* (Londra: Latin American Bureau, 1990), s. 57.

92 Ricardo Vargas Meza, *The Revolutionary Armed Forces of Colombia (FARC) and the Illicit Drug Trade* (Washington: WOLA, 1999), aktaran Chomsky *Rogue States*, s. 74. Başlıca gerilla grubu olan Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri de

(FARC) yoksul ve Yerli halkların topraklarından olmasından suçludur; muhtemel insan hakları ihlallerinin yüzde 20'sinden FARC sorumludur. Bkz. Mario A. Murillo, *Colombia and the United States: War, Unrest and Destabilization* (New York: Seven Stories Press, 2004), s. 73-76.

93 Karl Marx, *Capital* v. 1, çev. Ben Fowkes (Harmondsworth: Penguin Books, 1976), s. 875.

94 Pearce, s. 65, 48.

95 James Petras, "The Geopolitica of Plan Colombia", *Monthly Review*, Mayıs 2001, s. 35.

96 *Crisis, Cultures and Colombia*, s. 4.

97 "Colombia's conflicts – Guerrillas or terrorists?", *The Economist*, 8-14 Aralık 2001.

98 Reports form Colombia Peace Association, 9, 12, 20 Kasım 2001. Barrancabermeja katliamının arka planı için bkz. Ana Carrigan, "An Invasion Foretold: Terror triumphs in Colombia", *In These Times*, 14 Mayıs 2001, s. 10-13.

99 Petras, s. 36-37.

100 Bkz. John Ryan, "Afghanistan: A Forgotten Chapter", *Canadian Dimension*, Kasım/Aralık 2001. Ryan'ın 1979-91 arasındaki hükümetleri "Marksist" olarak nitelemesine katılmıyorum.

101 Bkz Diana Johnstone, "Humanitarian War: Making the Crime Fit the Punishment", *Masters of the Universe?*, içinde, s. 153.

102 Ahmed Rashid, *Taliban: Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia* (Princeton: Yale University Press, 2001), s. 129-31.

103 Aktaran Eduardo Galeano, "The Theatre of Good and Evil".

104 Bkz. Rashid, 12.-13. bölümler.

105 Aktaran Rashid, s. 178, 166.

106 Rashid, s. 174.

107 Bkz. "US efforts to make peace summed up by 'oil'", *Irish Times*, 19 Kasım 2001.

108 En önemli istisnalar, önde gelen gazetecilerden John Pilger ve Robert Fisk'tir; yazıları düzenli olarak Britanya medyasında yayınlanmıştır.

109 Murray Campbell, "Bombing of farming village undermines U. S. credibility", *Globe and Mail*, 3 Kasım 2001.

110 Alan Freeman, "Afghans flee rain of bombs", *Globe and Mail*, 19 Kasım 2001.

111 Peter Cheny, "I have nothing to go back to", *Globe and Mail*, 29 Kasım 2001.

112 Tim Weiner, "U. S. Bombs Strike 3 Villages And Reportedly Kill Scores", *New York Times*, 2 Aralık 2001.

113 Barry Bearak, Eric Schmitt ve Craig S. Smith, "Unknown Toll in the Fog of War: Civilian Deaths in Afghanistan," *New York Times*, 10 Şubat 2002.

114 Marc W. Herold, "A Dossier on Civilian Victoms of United States' Aerial Bombing of Afghanistan: A Comprehensive Accounting (revised), Mart 2002, www.cursor.org/stories/civilian-death.htm.

115 Bkz. Nicholas Watt, Richard Norton Taylor ve Luke Harding," Allies justify mass killing of Taliban prisoners in fort", *Guardian* (Londra), 29 Kasım 2001 ve Robert Fisk, "Now, who are the war criminals?", *Globe and Mail*, 30 Kasım 2001.

116 John Pilger, "War on Terror: False Victory", *The Mirror* (Londra), 16 Kasım 2001.

117 Tim Golden, "In U. S. Report, Brytal Details of 2 Afghan Inmates' Deaths", *New York Times,* 20 Mayıs 2005.

118 Eduardo Galeano, Brecha (Urugay), 21 Eylül 2001, alıntılayan "The Americas React to Terror", *NACLA Report on the Americas*, 35, 3 (Kasım/Aralık 2001), s. 9.

119 *National Catholic Register*, Mayıs 1999.

120 Chomsky, *Rogue States*, s. 25-26

121 Aktaran *Guardian* (Londra), 12 Eylül 1990.

122 Aktaran Chomsky, *Rogue States*, s. 23.

123 Gregory Elich, "Iraq: A Flight Against the Blockade", *Canadian Dimension*, Eylül/Ekim 2001, s. 26.

124 "Ask the Globe", *Globe and Mail*, 29 Eylül 2001.

125 Elich, s. 25.

126 İlk alıntı Jeff Lindemyer, "Iraqi Sanctions: Myth and Fact", *Z Magazine*, Kasım 2001, s. 37-38.

127 Madeleine Albright to Lesley Stahl, 60 Minutes interview, 12 Mayıs 1996.

128 Aktaran Elich, s. 40.

129 Scott Ritter, "Don't blame Saddam for this one", *Guardian* (Londra), 19 Ekim 2001.

130 Aktaran John Pilger, "The truths they never tell us", *New Statesman*, 26 Kasım 2001.

131 CBS News, "Plans for Iraq Attack Began on 9/11", 4 Eylül 2002.

132 Sahte ABD hükümet istihbaratının sadece bir örneği ve Amerikan medyasının gerçeği sunma açısından suçluluğu için bkz. David E. Sanger ve David Barstow, "Report Leaked by Cheney Aide Was in Dispute", *New York Times*, 9 Nisan 2006.

133 Bkz. www.iraqbodycount.org.

134 Bkz. "Mortality before and after the 2003 invasion of Iraq: cluster sample survey", 29 Ekim 2004, http://image.thelancet.com/extras/04art10342web.pfd.

135 Sabrina Tavernise, "U. S. Quietly Issues Estimate of Iraqi Civilian Casualties", *New York Times*, 30 Ekim 2005. I

136 Mark Danner, "The Logic of Torture", *Abu Ghraib: The Politics of Torture*, içinde (Berkeley: North Atlantic Books, 2004), s. 27.

137 Michael Gawenda, "US rejects claims of torture", *The Age* (Melbourne), 18 Şubat 2006; "Top soldier in Iraq okayed illegal methods, ACLU says", *Globe and Mail* (Toronto), 30 Mart 2005. Daha yeni bir ABD incelemesinde de Guantanamo Körfezi'ndeki hapishanelerdeki yaygın kötü davranışlar belgelenmiştir bkz. Neil A. Lewi ve Eric Schmitt, "Inquiry Finds Abuses at Guantanamo Bay", *New York Times,* 1 Mayıs 2005.

138 Bkz. Peter Maass, "The Way of the Commandos", *New York Times Magazine*, 1 Mayıs 2005.

139 Amnesty International, *El Salvador: Peace Can Only be Achieved With Justice* (2001).

140 Bkz. Jack Nelson-Pallmeyer, *School of Assassins: Guns, Greed and Globalization* (New York: Orbis Books, 2000), s. 27, 11; Leslie Gill, *The School of the Americas: Military Training and Political Violence in the Americas* (Durham: Duke University Press, 2004), s. 137. Yükselen muhalefet nedeniyle SOA yakın zamanda ismini şöyle değiştirdi: Western Hemisphere Institute for Security Cooperation (Güvenlik İşbirliği İçin Batı Yarıküre Enstitüsü).

141 Gary Cohn ve Ginger Thompson, "Unearthed: Fatal Secrets", *Baltimore Sun*, 11 Haziran 1995, www.geocities/ravencrazy/Baltimore-Sun.html.

142 John Ibbitson, "U. S. to scrap ABM treaty, sources say", *Globe and Mail*, 12 Aralık 2001.

143 Bkz. Shalom, s. 38; Pilger, "War on Terror", Ibbitson.

144 Mihael Mandel, "This war is illegal and immoral, and it won't prevent terrorism", Toronto'da Barış için Bilim konferansında yapılan konuşma, 9 Aralık 2001, www.scienceforpeace.sa.utoronto.ca/Special_Activities/Dec9_Forum.html.

145 Aktaran Chomsky, *Rogue States*, s. 13.

146 "Our best point the way", *Globe and Mail*, 10 Aralık 2001.

6

Kapitalizme Karşı Demokrasi: Mülksüzlerin İsyanı

> Yaşam, piyasanın liberalleşmesini, özelleştirmeleri ve diğer önlemleri savunan seçilmiş Güney Amerikalı liderler için her zamankinden daha tehlikeli hale geliyor (…) Bolivya'nın Carlos Mesa'sı halk ayaklanmasının son kurbanı oldu (…)
>
> Bay Mesa, kıtada son yıllarda görev süresini tamamlamadan apar topar ayrılan yedi başkana katıldı.
>
> Başmakale, *Gobe and Mail* (Toronto), 11 Haziran, 2005.

Son yıllarda neoliberalizme karşı geniş kapsamlı halk ayaklanmaları başkanları deviriyor ve bütün dünyadaki sosyal hareketlerin esin kaynağı oluyor. Yerli halkların, işsizlerin, yoksul köylülerin ve sendikacıların öncülük ettiği kitle ayaklanmaları, neoliberal gündemde büyük delikler açıyor. Bu satırları yazarken yüzlerce topraksız işçi Brezilya parlamento binasını işgal ederek toprak reformu talep etti.[1] Tam da bu bölümü yazarken böyle bir hareketin olması tuhaf bir rastlantı değil. Siz bu sözleri okurken gezegenimizin başka bir yerinde benzer olaylar olmakta. Bu da küreselleşme çapının bir diğer özelliğidir. Neoliberalizmin, insanların hayatını yırtarak delik açtığı her defasında ardından ayaklanmalar olmaktadır. Seçkinler bunu bildiği için bu tür olaylar için "IMF İsyanı" terimini icat etmiştir.

Yöneticilerimiz bu isyanlara tam zamanında cevap verir. Birlikler ve çevik kuvvet kafaları kırmak, yüzlerce protestocuyu

tutuklamak için çağrılır; olağanüstü hal ilan edilir ve temel sivil haklar rafa kaldırılır. Sonra, sanki aynı metni okuyormuş gibi, yöneticilerimiz bütün bunları demokrasiyi savunmak için yaptıklarını söylerler. Başkan Mesa'yı deviren 2005 kitlesel Bolivya mücadeleleri için örneğin Kanada başbakanı protestoculara seslenerek, başkaldırılarına son vermelerini ve işleri "demokratik yollarla" çözmelerini önermiştir.[2] Tabii protestocular kendine hizmet eden bu "demokrasi" kavramını reddetmişlerdir. Her şeye rağmen Carlos Mesa, Bolivya tarihinin en büyük kitle protestosuyla devrilmişti; tek bir günde –9 milyonluk ülkede– en az 500.000 kişi başkent La Paz'ın sokaklarında gösteri yapmıştı. Gerçekten de iradelerini, halkın iradesine dayanarak Bolivyacı ayaklanmacılar tam da demokrasinin gerçek anlamına yeniden sahip çıkıyorlardı.

Barlow ve Clarke *Global Showdown*'da Eski Yunanistan'da demokrasi teriminin "demos" yani halk ve "kratos"un güç anlamına geldiğini hatırlatıyorlar. Klasik tanımının halkın gücü anlamına geldiğine işaret ediyorlar.[3] Bu formülasyon bile yeterince radikal olmayabilir. Çünkü Eski Yunanistan'da demokrasi kavramının daha derin bir anlamı vardı: Bu, belirli bir sosyal sınıfın gücüne yani yoksulların sözünün geçmesine atıfta bulunuyordu.

Bu anlam açıkça önemli eski siyasi düşünce metinlerinden biri olan Aristoteles'in *Politics* eserinde görülür. Metnin çeşitli yerlerinde Aristoteles, demokrasinin çoğunluğun yönetiminden daha fazla bir şey olduğuna dikkat çeker; daha kesin olarak "yoksulların yönetimde olduğu bir anayasa"ya göndermede bulunur.[4] Aristoteles'in tanımı zamanında hiç de tuhaf değildi. Gerçekten de herkesin bildiği şeye karşılık geliyordu: Yoksulların isyanının sonucu olarak ortaya çıkan demokrasi, baskı altındaki çoğunluğun siyasi yaşamı etkilemek üzere oluşan kolektif iradesiydi.

Demokrasinin kökeni: Yoksulun egemenliği

İÖ 6. yüzyılın başlarında Eski Yunan'da yoğun sosyal ve iktisadi eşitsizliklere karşı yoksulların isyanlarıyla demokrasi mücadelesi patladı. Genellikle topraklarını kaybetmelerine yol

açan ezici borçların altındaki yoksullar direndi, galeyana geldi ve harekete geçti. İstikrarı sağlama çabası içindeki egemen sınıf İÖ 594'te bir dizi reform yapma kararı aldı: Borçlar silindi; borç köleliği ve borç karşılığında insanların rehin alınması kaldırıldı; aristokrasinin yönettiği mahkemelerin yerine, demokratik seçimlerle oluşturulan yeni mahkemeler kuruldu. Bu reformların yanı sıra bütün erkek yurttaşlara meclise (yasa yapıcı kurum) katılma ve oy verme hakkı tanınarak, zenginlerin siyasi yaşamın üstündeki kontrolü kırıldı.[5] Yazılı tarihte ilk kez yoksul erkekler (kadınlar değil) yönetilecekleri yasaları yapmakla yetkili kılındı.[6]

Bu ana kadar yöneticiler ve yasa yapıcılar her zaman için imtiyazlı, çalışmayan, başkalarının emeğiyle boş zamanlarının tadına varan kişilerdi. Aristokrasiyle yoksullar arasındaki toplumsal ilişkiler öyle eşitsizdi ki, zamanın bir şiiri, *demos*'la baş etmenin yolunun onları "iyici pataklamaktan" geçtiğini dile getirir.[7] Eski Yunanistan'daki demokratik devrim bu dünyayı tepetaklak etti. Şimdi yoksullar –*demos*– kendi eylemleriyle, yönetilecekleri yasaları yapma gücünü kazanmışlardı. Halkın kendi kendini yönetmesi fikri, cinsiyetçi sınırlamalarla olsa da, insanın söz dağarcığına girdi. Ellen Meiksins Wood'un işaret ettiği gibi, bu gelişmenin en radikal ve şimdiye kadar görülmeyen tarafı "emek ve yurttaş" birliğini temsil etmesi, çalışanın yurttaş olarak görülmesi fikriydi.[8] Sınıflı toplumların ortaya çıkışından beri ilk kez elleriyle çalışan erkekler –çiftçiler, marangozlar, gemi yapım işçileri ve diğerleri– zenginlerle eşit haklara sahip oluyordu. Ve çalışan yoksullar çoğunluğu oluşturduğu için bunun anlamı, bu sınıfların egemenliğinin ilan edilmesiydi – Aristoteles'in demokrasiyi yoksulların idaresi olarak tanımlarken yaptığı gibi.

Sonraki 130 yıl boyunca yoksullar, aristokratların gücünü azaltan reformların yapılmasının peşinde oldu. Çünkü demokrasi uğruna mücadele etmişlerdi ve bunun yaşamlarına olan etkisi aşikârdı (özellikle borçların silinmesi ve borç köleliliğinin kaldırılması gibi); demokrasiyi savunmak ve hayata geçirmek konusunda uyanıklığı elden bırakmamışlardı. Gerçekten de ey-

lemleriyle kurdukları doğrudan demokrasi sistemi, zenginlerin siyasi hayatı manipüle etmesini çok zorlaştırmıştı. Bir tarihçi bunun nasıl işlediğini şöyle anlatır:

> Doğrudan katılım Atina demokrasisinin anahtarıydı: Burada ne temsiliyet, ne de herhangi anlamlı bir ölçüde memuriyet ya da bürokrasi vardı. Otoritesi tam olan egemen Meclis'e her yurttaş, istediği zaman katılabiliyor, tartışmalara girebiliyor, değişiklik önergeleri verebiliyor, savaş ve barış, vergi, ibadet düzenlemeleri, askere alma, savaş finansmanı, kamusal işler, anlaşmalar, diplomatik müzakereler gibi büyüklü küçüklü hükümet kararı gerektiren her konuda söz hakkı sahibiydi. Bu toplantılar için hazırlık çalışmaları, bir yıllığına seçilen bir konsey tarafından yapılıyordu – gene herkesin buraya, yaşamı boyunca iki kereden fazla olmamak kaydıyla, seçilme hakkı vardı. (…) Görevler arasında önemli olsun olmasın bir hiyerarşi yoktu, her görevli doğrudan ve yalnızca demosa karşı sorumluydu (…)[9]

Bütün sınırlamalarına rağmen günümüzdeki temsili demokrasi denen şeye göre eski demokrasi çok daha fazla etkin, anlamlı ve katılımcıydı. Aynı bilgin başka bir eserinde:

> Şimdiye kadar bildiğimiz ya da tahayyül edebildiğimiz herhangi bir şeyin ötesinde Atina'nın erkek yurttaşlarının önemli bir bölümünün (…) doğrudan hükümet deneyimi vardı. Doğumda her Atinalı oğlan, kumarda kazanmaktan daha fazla Meclis başkanı olma şansına sahipti; bu her gün değişen bir makamdı ve kurayla belirleniyordu. Bir ya da iki yıl (ama arka arkaya değil) piyasa delegesi, defalarca jüri ve istediği sıklıkta Meclis'in oy kullanan üyesi olabiliyordu.[10]

Son derece doğrudan ve katılımcı olmasına ek olarak eski demokrasi faaliyet alanı bakımından çok kapsamlıydı. Kamusal politikanın hiçbir alanı kapsam dışı değildi. Özellikle zenginleri çok rahatsız eden husus, Meclis'in mülkiyet haklarına karışabilmesi –borçların silinmesi ve yeniden toprak dağıtımı gibi– ve köylüleri sömürmelerine sınırlar getirilmesiydi. *Demos*'un egemenliğinin anlamı, yurttaşların sosyal ve politik hayatın bütün cephelerine egemen olmalarıydı. Manipülasyon yapmaları çok

zorlaştığı için, zenginler Yunan demokrasisine karşı komplolar kurmaya başladı ve birkaç kez de –yabancı işgalcilerin desteğiyle– devirebildiler ve bazen liderlerini katlettiler. 200 yıldan fazla bir zaman sonra Atina demokrasisini geri dönüşü olmayan biçimde yenilgiye uğrattıklarında, bir bilim insanın dikkati çektiği gibi bunun en dramatik etkisi "Yoksulların, güçlülerin sömürüsüne karşı (…) bütün savunma araçlarının ortadan kaldırılması oldu".[11]

Kapitalizm ve demokrasinin sulandırılması

Her ne kadar günümüzde Batılı siyasi sistemleri tarif etmek için "demokrasi" terimini kullanıyorsak da Wood'un işaret ettiği gibi demokrasiyi, liberalizmle birleştiriyoruz. Modern toplumda bireylerin hakları –özellikle sosyal zenginlik yaratma vasıtaları olarak özel mülkiyet hakları– "demokratik toplumun" nihai mihenk taşı haline geldi. Dolayısıyla liberal demokrasi iktidarı halka dayandırmak yerine, *demosun* haklarını kısıtlamak için ortaya çıkarılan radikal bir girişimdir.

Demokrasinin anlamının liberal dönüşümü, özel mülkiyet haklarının yeni bir din haline geldiği kapitalizmin yükselişiyle başladı. Gördüğümüz üzere kapitalizmden önce bireylerin mutlak mülkiyet hakkı yoktu. Feodal lordun toprağa sahip olması ve köylüyü sömürme hakkı, hükümdara askeri, iktisadi ve siyasi hizmet andı içmesinin karşılığı olarak emaneten verilmiş bir haktı. Mülkiyet hakları, siyasi makam ve görevler ağının içindeydi – geri alınabilirdi.

Kapitalizmin yükselişi bütün bunları değiştirdi. Kapitalistler, zenginliklerini hükümdarın ve hükümetlerin müdahalelerine karşı korumak için savaşırken, özel mülkiyeti, anayasalarla korunan, garanti altına alınan ve yaşam kadar kutsal olarak tanımlanan mutlak ve dokunulamaz bir duruma getirmenin peşinde oldular.[12] Bu tarihsel süreç, iktisadi yaşamın unsurlarının dramatik bir özelleştirilmesini içeriyordu: Kamusal alanın bir parçası olmasından ziyade, topraklar (özellikle eski ortak topraklar)

şimdi özel mülkler haline getirildi. Ekonomi siyasetten ve ortak hak ve sorumluluklardan koparıldı, bunlar halktan korunması gereken özel alan olarak yeniden tanımlandı.[13] Sosyal yaşamın muazzam alanları –toprak, üretim, fiyatlar, kârlar, gelirler vb.– kapatıldı, halktan çitlerle ayrıldı ve "Girmek Yasak" diye bölündü ki bunlar mülkiyet yasalarıdır.

Gene de mümkün olabilen her durumda kapitalist seçkinler oy hakkını tanımaya bile direndiler. 1640'ların İngiliz Devrimi'nden 200 yıl sonra örneğin Britanyalı işçi sınıfının oy hakkı hâlâ reddedilmekteydi – bu reddediş kısmen zamanın Chartist hareketinin doğmasında etkili oldu. 1860 gibi geç bir tarihte bile Birleşik Krallık'ın 27,5 milyon sakininden yalnızca bir milyonunun oy hakkı vardı. Kanada'nın ortaya çıkmasına yol açan 1866 tartışmalarında yakında başbakan olacak kişi açıkça Kanada egemen sınıfının görüşlerini açıkladı. Kanada devletinin yaratılması için toplanan konferansta ona göre, "temsilcilerin biri bile (…) genel oy hakkından yana değildir. Bu konuda herkes Britanya anayasası ilkesinin izlenmesini ve sayılar kadar sınıfların ve mülkiyetin temsil edilmesini istemektedir".[14] Britanya'da olduğu gibi "uygun" miktarda mülk sahipliği bir oy için gerekliydi ve servete dayanan, seçimle gelmeyen bir üst meclis yaratıldı – bütün bunlar, "sınıfların ve mülkiyetin temsil edilmesi", *demosa* karşı bir direnme barajı oluşturmak içindi.

Yüzlerce yıllık çatışmadan sonra kapitalist sınıf nihayet pes ederek (çoğu durumda 1890-1940 arasında) oy hakkının yoksulları da kapsamasına izin verdi – önce erkekler, sonra da kadınlar. Ama bunu yaparken ayaktakımının en azından *demosun* mülkiyetlerine zarar vermeyeceği bilgisiyle kendilerini güvende hissediyorlardı; şimdiki gibi özel mülkiyet hariç yasak bölgelerin kaldırıldığı yasalar barikatının arkasında korunaklı biçimde mevzilendiler. Yoksullar gönülsüzce, yani demokrasinin özel iktisadi güce karışması yasaklandıktan sonra, siyasi yaşama kabul edildiler. Bu, kapitalist "demokrasinin" sırrıdır: Kamusal alan ve kamusal güçlerin çeşitliliği dramatik biçimde küçültülmüş-

tür. Mülkiyet dağılımı, kaynakların sahipliği ve zenginliğin bölüşümü gibi temel sorular şimdi özel iktisadi yaşamın meseleleri olarak tanımlanır, bunlar piyasaya bırakılır (burada kişiler kamusal müdahale olmaksızın çıkarlarının peşinde koşarlar). Bu alanlardan "politikanın atılmasıyla" demokrasinin alanı radikal biçimde daraltılır. Dahası, demokrasinin orijinal içeriği de boşaltılır –ki bu halkın mutlak egemenliğidir– yerine (mülkiyet temelli) liberal bireysel haklar doktrinleri doldurulur.

Demokrasinin anlamındaki iki önemli değişim, kapitalizmin onu sulandırmasıyla ilgilidir. Birincisi, aktif olarak kendini yöneten halk kavramının (nasıl yaşayacaklarına ilişkin yasaları yapmaları) yerine pasif temsiliyet doktrinleri geçirilir. Büyük ölçüde 1776 devriminden sonra Amerikan seçkinlerinin geliştirdiği temsili sistemde, halk zaman zaman sadece yasa yapıcılarını seçme hakkına sahiptir – aynı zamanda seçtikleri temsilcilerin üstünde bütün kontrollerinden vazgeçmiş olurlar. Seçimler arasında temsilciler görünüşte egemen olan halkın üstünde neredeyse bütün güçlerini kullanma konumundadırlar. Dolayısıyla temsili demokrasi, hareketsizleştirilmiş ve politika dışına çıkarılmış *demos* idealine dayanır; halk kendini yönetmediği için, siyasi süreçten kopar ve ona yabancılaşır. Bu düzenlemeye uygun olarak, kapitalistler, siyaset hakkında konuşulanları manipüle etmek ve egemen olmak için çok para akıtılan ve muazzam reklam bütçeleri olan siyasi partiler kurarlar (bu duruma, kitle medyasının sahibi olan bir avuç kapitalist tekel de yardımcı olur).

İkincisi, iktisadi gücün özelleştirilmesinin bir parçası olarak iktisadi alandan "siyasetin atılmasıyla" insanların yaşamındaki en önemli olaylar –bir fabrikanın kapatılması, kira ödeme güçlüğü, işçi sınıfının yaşama standardının düşmesi, kiralanabilecek uygun evlerin bulunamaması vb.– politika alanının dışında ve piyasa sorunları olarak görülür. Bunlar da politikanın günlük hayatlarından çok uzak ve anlaşılmaz olduğunu düşünen insanların çoğunun pasifliğine ve kayıtsızlığına katkıda bulu-

nur. Günlük yaşam meselelerinden kopuk demokrasi tamamen şekilci bir şeye dönüşür –para ve gücün etkisindeki seçimlerde ara sıra oy vermek– insanların kendini yönetebileceği araçlardan yoksun bir içeriğe sahip olur. Wood'un tanımladığı gibi "demokrasinin liberalizmin içine büzülmesi", onun evcilleştirilmesini, insanların gerçek güç kaynaklarını kullanmasını engelleyen (ve acılara yol açan) kapitalist mülkiyet haklarıyla sınırlanmasını temsil eder.[15] Kapitalizm, demokrasinin tırnaklarını sökerek onu biçimsel bir sürece indirger; böylece çoğunluğunun zararı pahasına, güçlüler kendilerini zenginleştirmek için gerçek işlerini rahatça yürütür.

Bununla birlikte radikal toplumsal hareketler –özellikle şimdi Latin Amerika'daki küreselleşme karşıtı hareketler– düzenli olarak demokrasinin sınırlarına meydan okumaktadır. Protestocular sağlık, istihdam, suya erişim, eğitim ve barınma gibi konuları piyasalardaki özel aktörlere (ve onların küresel temsilcileri IMF ve Dünya Bankası'na) bırakmayı reddedince, zımni olarak kapitalizmin kalbinde yatan iktisadi gücün özelleşmesini de sorgulamış oluyorlar. Bu hareketler doğru biçimde, güçlü özel çıkarların milyonlarca insanın yaşam kalitesinin ne olacağını dikte etmesinin antidemokratik olduğunu iddia ediyorlar. Genellikle farkında olmadan bu eleştiriler demokrasinin eski anlamını gündeme getiriyor; demokrasiyi liberal bireyciliğe (her insanın oy hakkı olması, piyasa ekonomisine katılım ve mülkiyetin korunması) indirgeyen kapitalizme karşı baskı altındaki çoğunluğun iktidarı savunulmaktadır.

O halde bu radikal demokrasi mücadeleleri dolaylı olarak antikapitalisttir. Halka (modern toplumda nihai olarak anlamı kentsel ve kırsal işçi sınıfıdır) iktisadi ve sosyal politikayı kontrolleri altına almaları çağrısı yaparak, sosyal ve ekonomik yaşamın, zenginliğin ve kaynakların bölüşümünün özgürce, bütün olarak halk tarafından belirlenmesi, mülkü ve gücü olanların tekelinde olmaması gerektiğine dikkat çekerek, kapitalist mülkiyetin kutsallığını sorgulamaktadırlar.

Egemen sınıf bunun farkındadır. Bu nedenle ikiyüzlülükle her zaman demokrasi konusunda hassas olduklarını belirtirler. Son büyük toplumsal ve siyasal altüstlüğün –1960'ların sonu ve 1970'lerin başındaki kitlesel grevler, sivil haklar mücadeleleri, savaş karşıtı hareketler, feminist ve eşcinsel özgürlük mücadeleleri– sonuna doğru Üçlü Komisyon olarak bilinen konsorsiyum, modern toplumun "aşırı demokrasi" mağduru olduğunu iddia etmiştir.[16] Bununla iki şeyi kastetmiştir. Birincisi insanlar toplumu değiştirmek üzere harekete geçiyor (pasif olarak her şeyi seçilmiş temsilcilerine bırakmıyor). Böyle davranarak iktisadi karar vermede kapitalist tekelci durumu sorguluyorlar. Toplum "çok fazla demokrasiden" zarar görüyor iddiasının, diğer bir deyişle, gerçek anlamı *demosun* mülkiyet ve güç yapılarının kontrolü ile kâr elde etme işine karışmaya başlamasıdır.

1980'lerde ve 1990'larda, önceki mücadelelerin pek çok kazanımını geri aldığının farkında olan egemen sınıf, şimdi hem kazanımlarını yaygınlaştırmak, hem de sağlamlaştırmak istiyor. Bu nedenle DTÖ anlaşmaları, özel şirketlerin, kamu baskısıyla hükümetlerin özelleştirmeleri geri döndürmeleri, kamusal hizmetleri korumaları vb. uygulamaları karşısında cezalandırmaları mekanizmaları yaratıyor. Aynı zamanda neden giderek daha çok küresel ortak varlıkların –tohumlar, su, yaşam biçimleri, insan DNA'sı ve benzeri– metalaştırıldığını açıklıyor: Bir kere bunlar özel alana girdikten sonra çok sayıda cezalandırıcı yasayla ihlallere karşı korunuyorlar. Bu "ticaret" anlaşmalarının merkezinde herhangi bir ulusun halkının, sermayenin muazzam ve hesap vermeyen gücüne karşı demokratik karşı çıkışını önlemek üzere yapılan yasalar var.

Gerçekten de küreselleşmeciler, demokratik politikalardan etkilenmeyen bir "ekonomik" model tasarlamaya çalışıyorlar. Neoliberallerin amigosu Thomas Friedman, çağdaş iktisadi ortodoksluğun "altından yapılmış bir deli gömleği" olduğunu açıkça ilan ediyor. Bir kez ülke vergileri ve sosyal harcamaları düşürüp, özelleştirmelere, iş ve finans dünyasını kuralsız-

laştırmaya başladıktan sonra, politikaları fiilen etkisizleşir. Ona göre:

> İki şey olmaya başlar: Ekonominiz büyür ve politikalarınız küçülür (…) Altından deli gömleği, iktidardakilerin siyasi ve iktisadi seçeneklerini göreli olarak sıkı parametrelere daraltır. Bu nedenle altından deli gömleğini giymek zorunda kalan iktidardaki ve muhalefetteki partiler arasında herhangi bir gerçek fark bulmak çok zordur. Bir kere ülkeniz altından deli gömleğini giydikten sonra, siyasi seçenekleri Pepsi ya da Cola'ya –politikada önemsiz farklara – indirgenir. (…) Ama hiçbir zaman altın kuralların özünden herhangi bir sapma olmaz.[17]

Bütün bu nedenlerle çağdaş küreselleşme karşıtı mücadeleler (gerçek) demokrasi ile kapitalizm arasındaki temel çelişkiyi canlandırır – ve antikapitalist siyasi hareketlere ihtiyacı ortaya koyar.

Sivil toplum ya da tabandan isyan

Gördüğümüz üzere küresel adalet hareketi, antikapitalizm konusunda fikir birliğinden uzaktır. Kimi eleştirmenler küreselleşmeye sadece "insani bir yüz" getirilmesinden yanayken, başkaları da "mülksüzlerin destekçileridir", kapitalizm için "reform değil", onu "durdurmak" istemektedirler.[18] Bu şimdi dünyada "iki sol" olduğunun konuşulmasına yol açmıştır – birisi yararcı, sorumlu ve parlamentocu; diğeri, militan, radikal ve yıkıcı. Birincisi seçkinlerle birlikte güç masasında bir yer edinmek istemekte, ikincisi masayı devirip yeni türden halk gücü inşa etme peşindedir. *Newsweek*'teki bir makalede gözlemlendiği gibi bugün Latin Amerika'da "iki farklı sol" vardır. Birincisi "temel olarak ortodoks makroekonomi çerçevesini" –yani neoliberalizmi– kabul ederken, öbürü ona meydan okumaktadır.[19] Bu bakış açıları arasındaki fark birçok yıldan beri küresel adalet protestolarında görülmekteydi; genellikle bunun tezahürü, hükümet dışı örgütlere ve Kuzey'in işçi liderlerine karşı ihtiyatla yaklaşanlarla

genellikle gençlerin daha doğrudan zıtlaşan taktikleri arasındaki çatışmalarda ortaya çıkıyordu. "Doğrudan hareketten" yana Güneyli militanlar ve eylemciler, ticaret görüşmelerinde sokak protestoları düzenlemektedir. Gerçekten mesele çok daha büyük, ticaret toplantılarında olanları aşıyor ve nasıl radikal bir toplumsal değişimi başarabiliriz konusunun merkezine geliyor.

ABD iş dünyasının önemli yayını *Forbes* dergisi 2000 Kasım sayısında birkaç makaleyle küresel adalet hareketindeki görüş ayrılıkları konusuna girdi. Yüksek Mahkeme'nin, Monsanto şirketinin tarlalarda genetiği değiştirilmiş pamuk deneyini durdurmasına yol açan Hindistan'daki halk ayaklanmasının, Monsanto'yu "yıkıma uğratmasından" sorumlu olduğunu iddia ederek hareketi eleştirdi. *Forbes*, Uluslararası Oxfam gibi devlet dışı örgütleri sorumlu ve işbirlikçi tavırları nedeniyle övgüye boğdu. Dergi, bu grubun Britanya kampanya yöneticisinin şu iddiasını yansıttı: "Oxfam'ın görüşü küreselleşmenin kendi başına kötü olmadığıdır. Dünya Bankası ya da IMF'den kurtulmak istemiyoruz çünkü eğer bunlar olmasaydı durum çok daha kötü olurdu." Kibar ve saygın bir muhalefet olarak " kozları sokaklarda değil konferans odasında paylaşmayı tercih ediyoruz"; yazarlar Oxfam'ın, Dünya Bankası'nın uluslararası kalkınma raporuna katkıda bulunmaya davet edilerek ödüllendirildiğine de dikkati çeker.[20]

Gerçekten politikayı dönüştürmek yerine Oxfam gibi devlet dışı örgütler "aslında DTÖ'nün meşruiyet krizinden çıkışına yardımcı olmaktadırlar" demektedir emekçi araştırmacısı Gerard Greenfield.[21] Çok büyük halkla ilişkiler felaketleri yaşayan Dünya Bankası ve DTÖ, kendilerine dostane ve daha insani görünümler yaratmak için önemli makyaj tazeleme planları geliştirmişlerdir. Israrla hakikaten yoksulluğu önemsediklerini söylemektedirler. Bankanın web sitesinde şimdi şu slogan var, "Hayalimiz, yoksulluğun olmadığı bir dünya." Web sitesinde öne çıkan başka bir kutucukta, "Küreselleşme, yoksullar için çalışmalı" yazıyor. Ama sloganlar ucuzdur. İmajı değiştirmenin,

eleştirmenleri içine alarak politika ve arka plan raporları yazdırmaktan daha iyi bir yolu var mı? Ne yazık ki, pek çok devlet dışı örgüt, bu kurumların görüntüsüne çeki düzen vermek için yardımcı olmaya çoktan güle oynaya hazır durumda. Bağışçılara, özellikle hükümetlere çok büyük oranda muhtaç olan çoğu devlet dışı örgüt, seçkin çevrelerde belli bir saygınlık kazanmaya can atıyor. Sıkça küreselleşmecilerle "diyaloga" girerek onlara insani bir yüz kazandırmaya çalışıyorlar ve onların kimi kaynaklarını Güney'deki hayırsever operasyonlarında kullanıyorlar.

Böyle davranarak, elit politikanın kibar bir türünün içine girmiş oluyorlar; "sivil toplum" temsilcileri olarak kapalı kapılar ardında dünya yetkilileriyle buluşuyorlar. *Globe and Mail* editörleri, neoliberalizme muhalif hareketlerin karşı karşıya kaldığı stratejik seçimleri şöyle açıklıyorlar:

> Avrupa ve Kuzey Amerika'nın sosyal demokratları (…) küreselleşmeye insani bir yüz kazandırmak gerektiğini savunuyorlar. Dışarıda Seattle, Prag ya da Montreal sokaklarında (…) mülksüzlerin sözcülüğünü yapanlar var. Kapitalizmin kıtalar arası ilerlemesinde hiçbir yarar olmadığının farkındalar. Reform değil onu durdurmak istiyorlar.[22]

Ve bu iki stratejinin arasında –seçkinlerle uyum ya da halk direnişi– gerçek bir sosyal değişimin nasıl gerçekleşeceğine dair temel farklılıklar var.

Örneğin "sivil toplum" terimini ele alalım. Pek çok küreselleşme karşıtı eleştirmen bunu hareketlerini tanımlayan bir kategori olarak değerlendiriyor.[23] Ama bu kavram endişe verici sorunlarla dolu. "Sivil toplum" fikri, kapitalizmin yükselişi sırasında burjuva sosyal yaşamının yeni alanlarını tanımlamak üzere doğdu –borsa, ticaret fuarları, kahvehaneler ve üniversite– geleneksel olarak hükümdar ve aristokratlarla iç içe geçen kurumsal mahkeme ve saltanat alanlarına alternatifler olarak ortaya çıktılar.[24] Sivil toplum alanı, kültürel inceliğin, ticari alışverişin, siyasi örgütlenmenin ve entelektüel tartışmaların "kibar" bir alanı olarak inşa edildi.[25] Zamanla bu terimin anlamı değişik-

liğe uğradıysa da, günümüzde de bunun ana akım saygınlığına bir davetiye çabası, güruhun bir parçası olarak görünmemeye çalışmak olduğunu fark etmek hiç de zor değil.[26] Seçkinlerin tartışma ve pazarlık yaptığı en iç kutsal odalarına kabul edilmeyi uman pek çok devlet dışı örgüt ve işçi lideri, daha az kibar protestolara girenleri açıkça suçlayarak saygınlık kazanmaya çalışmaktadırlar. Örneğin Oxfam'ın küresel savunma direktörü, Prag'daki sokak protestocularını "kaba güç" kullanmakla suçlamıştır.[27] "Kaba" terimi son derece öğreticidir, özellikle bunu "sivil" ile karşılaştırdığımızda. Ne de olsa bütün kabalar, uygarlaşmamış ve kültürsüzdür –ve genellikle beyaz değildirler. Bu reformculara göre onlar kibar, eğitimli ve inceliklidirler– tek bir sözcükle sivildirler.

Diğerleri, mesele insan ve yaşam hakları için mücadele olunca, incelikli olmayla pek ilgilenmezler. Bu insanlar –yoksullar için toprağa el koyan, yapısal uyuma karşı genel greve katılan, çocuklarını beslemek için süpermarketleri yağmalayan, devasa barajların yapılmasını engellemek için barikat kuranlar, gösterilerini dağıtmaya çalışan çevik kuvvete taş atanlar– hiçbir zaman kapalı kapılar ardındaki toplantılara davet edilmeyeceklerdir. Köylü, Yerli halk, kentsel ve kırsal işçi hareketlerini örgütleyenlerin önceliği, halk stratejileri ve taktikleri için yaratıcı laboratuvarlar işlevi gören militan kitle örgütlerinin inşasıdır.

Latin Amerika solu hakkında yazan ve *Newsweek*'i yankılayan ama çok daha fazla kafa dengi siyasi görüşleri olan James Petras, " 'Sol' hakkında konuşmak (…) yanıltıcıdır çünkü birden çok sol vardır, daha eski sol, kuruyan bir asma gibidir, yeni sosyal ve politik hareketlerin doğuşunu görüş alanından çıkarmak ister".[28] Bu gözlem tek bir kıtanın dışına da genişletilmelidir. Bugün uluslararası Sol içinde de küresel ayrışmalar vardır; özellikle Güney'de neoliberalizme karşı artan militan protestolarda ve ayaklanmalarda, ana akım reformist devlet dışı örgütlerin ve bürokratik işçi liderlerinin izlediği lobici yollardan radikal biçimde ayrılan farklı stratejiler izlenmektedir. Dünya ticaret top-

lantıları sırasında ortaya çıkan ayrımlar, kurumsallaşmış sol ile direnişçi sosyal ve politik hareketler arasındaki daha geniş ve kalıcı stratejik farklılıkları gözler önüne sermiştir.

Bu radikal mücadeleler, köylü kitlelerince, işçiler ve marjinal insanlarca ve büyük ölçüde Güney'de tabandan sürdürüldüğü için nadiren Kuzey'in radar ekranı tarafından kaydedilir. Ama bunlar kaydedilmelidir çünkü daha iyi bir dünya hayalini içermektedirler.

Hindistan'da toprak için mücadeleler: Yeni sömürgeciliğe karşı savaş

31 Aralık 2001 sayısında önemli *Outlook India* haber dergisi ilginç bir karşılaştırma yayınladı. Ön plana çıkan hikâyenin başlığı "Yeni Sol", Bengal'i yöneten Sol Cephe'deki çarpıcı dönüşümü belgeliyordu. Yazarın raporuna göre Sol Cephe idaresi altında "Tolly kanal bölgesi yasadışı gaspçılardan temizlenirken, gecekonducular en az dört hükümet hastanesinden ve banliyö demiryolu hatlarından atıldılar". Cephe sözcüsü muhabire "kendini denetlemenin ve bütünleşmenin militanlıktan muhtemelen daha önemli" olduğunu söylerken başbakan "çalışma disiplinsizliğine ya da şiddete tahammül etmeyeceğini" açıklamıştır.[29]

Aynı sayının başka bir yerinde Uttaranchal eyaletinin Tehri kasabasındaki yürek parçalayıcı bir hikâye yer alır. 200 yıllık kasaba dünyanın en yüksek barajlarından birinin inşasıyla yükselen su seviyesinin altına yavaş yavaş gömülmektedir. Bu sırada Tehri barajına karşı mücadele 30 yılı aşmıştı. Barajın son ayaklarındaki son aileler yükselen sulardan kaçmaktadır. Etrafındaki ışıltılı suya bakan kasabanın öncü çevrecilerinden biri "Bizim suyumuz, bizi öldürmek için kullanılıyor, Meerut'ta şekerpancarı üretmek için yağmalanıyor ve Delhi'deki tuvaletlerin sifonuna gidiyor" diyordu.[30]

Hindistan'ın büyük bölümünde özellikle ülkeyi ikiye bölen devasa Narmada nehrinin kıyılarındaki köylerde ve kasabalarda

benzer mücadeleler yürütülmektedir. Hindistan'ın 4.000 büyük barajının ¾'ünden fazlası Narmada'nın geçtiği üç büyük eyalettedir. Son yarım yüzyılda muhtemelen 50 milyon insan büyük barajlar nedeniyle yerinden edilmiştir. Bu Avustralya'nın vahşice yerinden edilen insan sayısının üç katıdır. Ve bu sürülen insanların yüzde 40'ı *adivasis*, Yerli kabile halklarıdır. Bütün Hindistan'da büyük "kalkınma" projeleri nedeniyle sürülen insanların en az yarısı yoksulluğa düşmüştür. Son yıllarda çoğu Narmada'yı Kurtarma Hareketi (NBA) tarafından örgütlenen büyük sayıda insanın mücadeleye katılması hiç de şaşırtıcı değildir.[31]

Siyaset kurumu tarafından büyük ölçüde marjinalleştirilen, yerinden edilen insanlar hem çaresizliklerinden, hem de güçlü bir etki yaratacağından doğrudan eylemlere başvurmuşlardır. 1980'lerin sonundan itibaren Sardar Sarovar, Mashewar, Maan ve diğer pek çok yerde baraj inşaatlarını durdurmak üzere NBA oturma, yürüyüş, oruç ve işgal eylemleri örgütledi, mahkeme kararlarını sorguladı. 61 köyün tamamen ya da kısmen suyun altında kalacağı Mashewar barajı vakasında yörenin binlerce insanı çevik kuvvetin coplarına karşı durdu ve yüzlerce eylemci tutuklandı. Bölgenin kadınları direnişin en önündeydi, aylarca vardiyalar halinde inşaat malzemelerinin geçişini engellemek için yollara yattılar. Son derece olumsuz koşullar altında –sermayenin yıkıcı projelerine karşı yoksulların "şiddet ve hileye" başvurduğu suçlamaları dahil– yükselen direniş, dev barajlar çılgınlığına önemli engellemeler getirebildi, Dünya Bankası'nı en azından bir büyük projesinden vazgeçmek zorunda bıraktı.[32]

NBA aynı zamanda küreselleşmeye karşı halk örgütlenmelerinde de önemli bir rol oynamıştır. 30 Kasım 1999'da Kapitalizme ve DTÖ'ye Karşı Küresel Direnme Günü'nde, Hindistan Halkının Birleşik Eylem Forum'u ve Bütün Hindistan Halkları'nın Direniş Forum'u Hindistan'ın çeşitle yerlerinde büyük protestolar düzenlemiştir. Bu eylemlerin arasında Yerli halkların 1.500 köyü kateden 3.000 kilometrelik yürüyüşü de

vardı – bu eylemde toprak reformu talebi için dalgalar halinde gelişen toprak işgalleri yapılmıştır. Aynı zamanda Küresel Direnme Günü'nde Bangalore'de gösteri yapan binlerce çiftçi Mansanto'ya ya "Hindistan'ı Bırak" ya da tesislerine karşı doğrudan eylem kampanyasıyla karşılaşırsın, duyurusu yapmıştır; işte tam da bu kampanya için *Forbes* dergisi, şirketi "yıkıma" uğratma suçlamasında bulunmuştur. Birkaç gün önce de 30 Kasım hazırlıklarının bir parçası olarak 300.000'den fazla *adavisis* Delhi'deki Dünya Bankası duvarlarının üstünden atlayarak binayı ablukaya alıp duvarlarını afişlemiş, duvar yazıları yazmış, geri kalan yerlere inek pisliği ve çamur sürmüşlerdir. Dünya Bankası başkanına dokunaklı bir açık mektup yazan kabile halkları, yeni emperyalizme karşı sonu gelmeyecek olan direnişlerini sürdüreceklerini açıklamışlardır. Dünya Bankası tarafından desteklenen Madhya Pradesh Ormancılık Projesi'ni işaret ederek şöyle demişlerdir:

> Dünya Bankası ve DTÖ için ormanlarımız pazarlanabilir metadır. Ama bizim için ormanlarımız evimiz, yaşam kaynağımız, tanrılarımızın mekânı, atalarımızın mezarı, kültürümüzün esin kaynağıdır. (…) Ormanlarınızı satmanıza izin vermeyeceğiz.

Gösterilen inanılmaz cesaret ve ısrara rağmen, hareket olağanüstü zorluklarla karşı karşıyadır. 2006'ın başında Hindistan Yüksek Mahkemesi Narmada vadisindeki Sardar Sarovar barajını yükseltme planını onayladı – plana göre 220 köy daha suların altında kalacak ve 35.000 aile göç etmeye mecbur olacaktır. Romancı Arundhati Roy'un *The Greater Common Good*'da yazdığı gibi bu insanların çoğu "en sonunda büyük kentlerimizin çeperindeki gecekondu mahallerine gidecek ve inşaatlar için muazzam ucuz işgücü havuzuyla bütünleşeceklerdir". Bu kaçınılmaz bir sonuçtur diye sürdüren yazar, Hindistan'ın kaynaklarına el koymak için devleti kullanan egemen sınıf açısından "ülkenin toprağı, suyu, ormanı, balığı, eti, yumurtası, havası", "kayırılan azınlığın" yararı içindir. Narmada vadisi Yerli hal-

kının da bu tür post-kolonyalizmin, sömürgeciliğin devamı olduğunu düşünmesi şaşırtıcı değildir. Ve böyle egemenlik biçimlerinin hepsine karşı mücadelelerini sürdüreceklerine yemin etmişlerdir.

> Madhya Pradesh Ormancılık Projesi ve benzer projeler, ülkemiz Britanya egemenliği altındayken başlayan sömürgeci el koymaları sadece yoğunlaştıracaktır. Britanyalılara karşı dövüştük ve sizin temsil ettiğiniz yeni sömürgecilik biçimine karşı da savaşacağız.[33]

"İşgal harekettir": Latin Amerika topraksızlarının isyanı

Hindistan'a göre dünyanın öbür ucunda dev bir baraja karşı başlayan mücadele, dünyanın en güçlü ve dinamik kırsal işçi hareketinin doğuşunda önemli bir rol oynadı: Brezilya'nın Topraksız İşçiler Hareketi (MST). 1970'lerin sonunda Parana nehrinin civarında yaşayan 10.000 aile dev hidroelektrik barajı nedeniyle yerlerinden edildi. Birkaç yıl sonra bölge, toprakların işgali hareketinde ve MST'nin doğuşunda önemli bir rol oynadı.

Doğru biçimde gözlemlendiği gibi Latin Amerika'daki radikal hareketlerin yaygınlaşmasında en önemli hususlardan birisi "Sol'un yeniden güçlenme kalesi olan" kırsal kesim mücadelelerinin ortaya çıkışıdır.[34] Ve bu, sadece Brezilya için geçerli değildir.

Örneğin Bolivya'da solun öncü kolu olan kalay madencileri sendikasının ardından kırsal hareketler ön plana çıkmıştır. 1980'lerin ortasındaki IMF/Dünya Bankası yeniden yapılandırma sürecinde sendika ezilmiş ve 50.000 madenci işten atılmıştı. Yaşayabilmek için toprağa dönen on binlerce madenci şimdi özellikle koka üreticileri olarak radikal köylü hareketlerinde aktif roller üslenmekte ve harekete özgün bir antikapitalist bilinç aşılamaktadırlar. Bu hareketler Bolivya nüfusunun en az 2/3'ünü oluşturan iyi örgütlenmiş Yerli halkların hareketleriyle bütünleşmektedir.

2000 yılında köylü ve Yerli halk hareketleri öylesine etkili oldu ki, iki önemli Yerli isyanı Bolivya hükümetini sarstı. İsyanlardan ikincisinde Aymara halkı haftalarca anayolları bloke etti, ekonomi felç oldu; hükümet topraklarını ve sularını kontrol etme ve öğretmenlerine daha iyi ücret ödeme taleplerini kabul etmek zorunda kaldı.[35] Aymara kampanyası eski "altı taşın savaşı" efsanesinden yararlandı": Buna göre Yerli halklar sokaklara binlerce taş yığıp geçilmez hale getiriyordu. Ordu yolları açtıktan sonra yeniden taşla dolduruyorlardı.[36] Bu taktikler binlerce insanın eşgüdümünü gerektiriyordu ve militan direnişi için yeni sahalar açtılar. Aşağıda göreceğimiz gibi Bolivya'da yakın zamanlarda gerçekleşen önemli mücadeleler –özellikle "Su Savaşları" ve "Gaz Savaşları"– Yerli halkın, kent ve kır işçilerinin yarı isyancı başkaldırılarını içermekteydi ve neoliberalizme karşı dünyanın en güçlü meydan okumaları arasındaydı.

Ama en güçlü ve kitlesel kırsal işçi hareketini örgütleyen Brezilya Topraksız İşçiler Hareketi'nin (MST), Bolivya'daki kitlesel başkaldırılara siyasi etkisi henüz yoktu. MST, ülkenin toprak sahiplerinin toprakların yaklaşık yarısına sahip olduğu, kıtadaki en eşitsiz toprak dağılımına karşı meydan okumaktaydı. Üstelik bu toprak mücadeleleri, zengin toprak sahiplerinin ve ordunun olağanüstü vahşetiyle karşı karşıyaydı: Katolik Kilisesi Kırsal Toprak Komisyonu'na göre 1964-1991 arasında en az 1.684 kır işçisi suikasta uğramıştır.[37] MST aktivistleri de düzenli olarak askerler ve askeri polislerce katledilmişlerdir.

1984'te kurulan MST, Brezilya egemen sınıfına karşı büyük bir meydan okuyuşun öncüsü oldu. Örgüt 1.200'den fazla toprak işgali başlattı, 50.000 kilometre karelik toprağa el koyarak 100.000'den fazla aileyi buralara yerleştirdi.[38] Ve işgallerden sonra hareket, üretim ve toplumsal yapılanmaya girişti: Önde gelen sloganları "İşgal Et, Diren, Üret" idi. Mücadele yöntemleri de eşit derecede dikkate değerdi –anayolların bloke edilmesi, toprak işgalleri, Tarım Reformu Kurumları'nın (tarım reformundan sorumlu devlet kurumları) önünde oturma eylemleri– MST ör-

gütlenme biçimleriydi. Sadece bireysel toprak sahipliğini teşvik etmekten çok, tarımsal üretici kooperatiflerini, ortaklaşa sahip olunan et depolama, süt paketleme ve kahve kavurma tesislerini teşvik ettiler. Topraklar işgal edildikten sonra bir MST karargâhı kuruluyor ve demokratik biçimde örgütleniliyordu. Kararlar, en yüksek merci olan genel mecliste ortaklaşa alınıyordu. Hareket aynı zamanda kamusal eğitimi de üsleniyordu: 1.200 okul ve 30 radyo istasyonu kurdu. Özgürlük kültürünü inşa etmekte yetersiz gördükleri ana akım öğretmenlerin yerine kendi öğretmen yetiştirme merkezlerini kurdular. Hareketin örgütçülerinden birisi "Yıkmamız gereken üç çit var" der: "Büyük mülklerin çiti, cehalet çiti ve sermayenin çiti."[39] Kısaca MST'nin amacı sadece toprak kazanımları değil aynı zamanda radikal dönüşüm. Bir örgütçü şöyle açıklıyor: "Mücadelemiz yalnızca toprak kazanmak değil, yeni bir yaşam biçimi kurmaktayız."[40]

Yeni bir yaşam biçimi kampanyasının bir bölümü olarak hareket cinsiyetçi eşitsizliklere karşı da mücadele ediyor ve kadınların aktivist liderler olmasını destekliyor. Toplumları, her düzeyde eşit sayıda kadın seçmeye teşvik ediyor ve gerçekten de 2000 de ulusal liderliğe seçilenlerin yarısı kadındı. Enternasyonalizmi geliştirmek için MST sınır ötesi örgütlenmelere de girdi; Paraguay, Arjantin ve Uruguay köylü hareketleri arasında bağlantılar kurdu. Aynı zamanda kentlerdeki radikal işçi hareketleriyle de bağlar geliştirdi ve sürdürülebilir organik tarım denemelerinde yenilikler yaptı.[41]

Tabii bütün gerçek kitle hareketlerinde olduğu gibi MST mücadelesi de var olan toplumsal düzenin baskılarıyla karşı karşıya. Kapitalizme karşı konumunu gösterdikçe üyeleri piyasa toplumu çerçevesi içinde çalışmaya zorlandı. Ama MST pratikleri, eğitim ve diğer örgütlenme biçimleri radikal olmayı sürdürdü. Dahası, enternasyonalizmi, kooperatifçiliği ve demokrasiyi teşvik ederken MST doğrudan eylemi, militanlığı ve sınıf bilincini geliştirmenin temel anahtarı olduğunu vurguladı. Toprak işgalleri sadece etkili olmakla kalmadı aynı zamanda halkı yetkilendirdi

ve politikleştirdi. Bir aktivist "Kırsal işçiler, işgalde hayat boyu öğrendiklerinden daha çok şey öğrendiler" diyor. Hareketin örgütleyicilerinden birine göre de

> Topraksızlar için işgalin sembolik bir anlamı var. Bu eylem siyasi sosyalizasyona, direniş mücadelesine alan açmaktadır. İşçilerce açılan bu alan hareketin deney ve eğitim mekânı oldu. İşgal, harekettir.[42]

Doğrudan eylem vurgusunun, kentlerdeki işçileri ve öğrencileri hemen harekete geçirici bir etkisi olmuş; kapitalizmle uyuşmak üzere radikalizmi terk eden liderlere sahip İşçi Partisi'ne (PT) egemen olan pasif, seçimlere yönelik tavra karşı duruşu güçlendirmiştir. Militanlığı, direnişi, doğrudan eylemi ve antikapitalizmi vurgulayan MST, Brezilya işçi sınıfı hareketinin içinde önemli kesimlerin militanlaşmasında kritik bir rol oynamıştır. MST aynı zamanda kendi doğrudan eylem stratejisini benimseyen kent evsizlerinin hareketine de ilham kaynağı olmuştur. Bütün bu yollarla MST, kentsel ve kırsal yoksullar ve ezilmişler arasındaki ittifakların önemini de göstermiştir.

Dayanışmanın oluşturulması: Chiapas'ta direnişin açmazları

Chiapas'ta kahramanca mücadelenin karşı karşıya kaldığı zorluklar, eylemi geliştirirken kentsel ve kırsal işçi sınıfları hareketleri arasındaki bağlantıların kurulmasının stratejik öneminin altını çizmektedir. Bu mesele, Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun (EZLN) Ocak 1994 ayaklanmasından kısa süre sonra açıklığa kavuştu. Yorumcuların işaret ettiği gibi EZLN saldırısı askeri bir başarı değildi –kısa sürede bütün ele geçirilen alanlar bırakılmak zorunda kalındı– ama beklenmedik siyasi bir darbeydi. Zapatista başkaldırısı, Meksika nüfusunun büyük kesimleri arasında sempati uyandırdı. Ülke çapında işçilerin, köylülerin ve öğrencilerin gösterdiği dayanışma sayesinde Meksika ordusunun vahşice saldırısı kısmen önlenebildi.

Ordu, 1 Ocak 1994'ten hemen sonra terör uygulamaya başladı; 70'ten fazla Zapatista ve 275 sivil öldürüldü (13 de asker öldü). Ama hükümet, yüz binlerce sıradan Meksikalının sokaklara çıkarak Zapatista taleplerini desteklemesi ve ordunun vahşi saldırısını protesto etmesi üzerine geri adım attı. Sonra EZLN temsilcileri hükümetle müzakere etmek için Şubat 1994'te San Cristobal'e gelince on binlerce insan alkışlarla sokaklara dökülüp bir "barış kordonu" oluşturarak onları korumaya aldı. Sonuç, Zapatistalar bakımından da çok heyecan vericiydi. EZLN'nin Subcommandante'si Marcos kendisiyle mülakat yapanlara şöyle dedi:

> (…) o absürd ve muhteşem "barış kordonu" (…) bizim için tamamen sürprizdi. [1 Ocak'ta ele geçirdikten sonra] San Cristobal'i terk ettiğimiz zaman ölüme gittiğimizi hatırlayın; yol üstünde bir yerde öldürüleceğimizden hiç kuşku duymuyorduk. Sonra San Cristobal'e geri döndüğümüzü gördük ve insanlar bizi bekliyordu, alkışlıyordu, bizleri görmek için birbirleriyle itişip kakışıyorlardı. Hatta soğukta, yağmur altında bile o kordonu örgütlemişlerdi. Hiçbir parti ya da örgüte mensup olmayan, başkalarının emirlerini ya da çizgisini takip etmeyen ve orada olmakta hiçbir avantajları olmayan insanlardı bunlar. Açtılar, risk alıyorlardı, fotoğrafları çekiliyordu ve işlerini kaybedebilirlerdi. Bütün bunları inandıkları için göze aldılar. Bizim onlarla ilk karşılaşmamızdı ve bunu beklemiyorduk.[43]

Kentlerdeki militan işçi örgütlerinin tepkisi özellikle esin vericiydi: İlk ayaklanma sonrası 12 gün içinde enerji işçilerinin, öğretmenlerin, otomobil işçilerinin, sağlık çalışanlarının ve diğerlerinin kitlesel gösterilerinde hükümetten saldırılarını durdurması talep edildi. Birkaç gün içinde yüz binlerce işçi EZLN ile dayanışma için sokaklarda harekete geçti. Destek gösterileri öylesine güçlüydü ki, Puruaran, Michoacan şeker fabrikası işçileri Zapatistalarla birleşmek için oylama yaptı.[44] Geleceğinin büyük ölçüde Chiapas Yerli toplumlarının dışında ittifaklar kurmasına bağlı olduğunu hisseden EZLN yüksek komutası daha geniş bir siyasi strateji geliştirmeye başladı. 1994 Haziran'ında Ulusal

Demokratik Kongre yapılması önerisini getirdi. Gelecek yılın ocak ayında Meksika devletine karşı askeri mücadelenin ötesine geçmenin bir aracı olarak Ulusal Bağımsızlık Hareketi'nin kurulmasını istedi. Bir yıl sonra Marcos, Ulusal Bağımsızlık Zapatista Cephesi'ne (FZLN) ilaveten Zapatista ordusunun (EZLN) oluşturulmasını teşvik etti. Aynı zamanda EZLN, İki Uluslar arası Neoliberalizme Karşı İnsanlık İçin Karşılaşmalar toplantıları düzenleyerek dünya çapında ilişkilerin kurulmasını geliştirdi.[45]

Marcos'un kabul ettiği gibi Zapatista önderliği "doğaçlama" yaparak, yalıtılmışlıklarını kırmak amacıyla "özgürlük, demokrasi ve adalet" için ulusal bir siyasi cephe geliştirmek üzere siyasi bir strateji arayışına girdi. O zamana kadar bütün esin verici militanlıklarına ve Meksika toplumunun amaçlarına yoğun sempatisine rağmen Zapatistalar önemli bir örgütlü kitlesel hareketi seferber etmeyi başaramamışlardı – bu, Eylül 1997'de Meksiko kentinde kendilerini sevinçle karşılayan yüz binlerce insan olayında da açıkça görülmüştü. [46] Güçlü, birleşik bir hareketin yokluğunda hükümet defalarca askeri saldırılarda bulunabilmiştir. Aralık 1997'de başlayan vahşi saldırıda, Acteal'de yerli halktan 45, El Bosque'de 8, El Charco'da 11 kişi –hepsi Zapatista topluluklarından– olmak üzere katledilmiştir.[47] On binlerce Meksika askeri Chiapas'ta operasyonlarını sürdürmekte, düzenli aralıklarla Zapatista isyancıları olduğundan şüphelenilen insanları tutuklamakta, tecavüz etmekte ve öldürmektedir.

Sonra Meksika Kongresi aşikâr bir ihanetle, önceki hükümetin EZLN ile müzakereleri sonucunda çıkardığı Yerli Halklar yasasını oylayarak 2001 ilkbaharında geçersiz kıldı. Meksika'nın 57 bölgesinde Yerli halklara özgürlük verilebileceğine dair yasanın ana bölümlerinin kaldırıldığı yeni bir yasa öneren kongrenin teklifini ise Zapatistalar ve Ulusal Yerli Halklar Kongresi büyük bir çoğunlukla reddetti.[48]

2006'da Zapatista önderliği Meksika başkanlık seçimleriyle çakışacak biçimde "Öbür Kampanya"yı başlattı. Ulus çapın-

da yürütülen kampanya sol grupları antikapitalist bir ittifakta birleştirmek amacı güdüyordu. Subcommandante Marcos kampanyayla ilgili olarak "Ülkeyi tabandan sarsacağız, yukarı kaldıracağız ve mümkün olan her şeyi yapacağız" diyordu. Ama bu düşünce övgüye layık olsa da kampanya anlamlı kitle hareketi yaratmakta başarısız oldu ve EZLN'nin bir seferlik kampanyalar yerine uzun vadeli ittifaklar kurma ihtiyacını ortaya koydu.

Böylece Zapatista hareketi bir anlamda kavşağa gelmiş oldu. 12 yıllık seferberlik ve hükümetle belli aralıklarla yapılan görüşmeler henüz anlamlı kazançlar sağlamamıştı. Askeri baskılar ve kendi içindeki belirsizlikler karşısında EZLN "Yerlilerle, köylülerle, işçilerle, ev kadınlarıyla, gecekondu halkıyla, sendikacılarla, öğrencilerle ve öğretmenlerle" ortak mücadele için diğer kesimlerle birlikte kitleleri seferber edebilecek siyasi strateji arayışını sürdürdü.[49]

Halk ayaklanmaları ve genel grevler: Ekvador, Porto Riko ve Bolivya

Latin Amerika'da en dikkate değer anti-neoliberal başarılar köylülerin, Yerlilerin ve işçilerin birleşik cephesini içeren halk ayaklanmalarıyla sağlandı. Genç kadınlar giderek hareketlerde liderler ve Yerli eylemlerinde aktivistler olarak öne çıkmaya başladı ve sıkça hareketlerin sözcüleri oldular.[50] Genellikle ayaklanmaya yakın büyüklüğe ulaşan bu hareketler, ehlileştirilmiş, reformist, aşamalı yaklaşımı benimseyen solun ışık yılı uzağındadır. Özellikle dramatik bir örnekle Ocak 2001'de Ekvador'da karşılaşırız; bu olayda Yerli hareketler ve radikal askerler kısa süreliğine hükümetin kontrolünü ele geçirmişlerdi.

1997'den beri Ekvador derinleşen iktisadi ve toplumsal krizle sarsılmaktadır. Halk ayaklanmaları hükümetin sert neoliberal önlemler almasını engelledi: Böyle iki girişim 1997'de kitlesel toplumsal protestolarla yenilgiye uğratıldı. O yıl iktisadi kriz derinleştikçe –150.000 kişi işini kaybetti ve suyun fiyatı yüzde 400 arttı– Ekvador Yerli Halklar Konfederasyonu (CONAIE) ve

Sosyal Hareketler Koordinasyonu (CMS) hükümetin istifasını istedi. Ama Ocak 2000'de hükümet, büyük sermayenin çoğunu arkasında birleştirebildi. Ekonominin "dolarlaştırılması" için (ekonominin ABD dolarına bağlanması) burjuvazinin desteğini alan hükümet, halk hareketlerine karşı baskı uygulamaya başladı – üniversiteleri ele geçirdi, işçi ve köylü liderlerini tutukladı, orduyu Yerli halkların üstüne gönderdi.

Bu noktada, Yerlilerin öncülüğündeki ayaklanma hükümeti sarstı. Yerli halk yolları ve otoyolları bloke etti, Kongre binası sarıldı, on binlerce destekçi bütün ülkede sokaklara döküldü. 21 Ocak'ta CONAIE liderleri radikal askerlerle birlikte Kongre'yi ele geçirdi ve yeni bir hükümet ilan edildi. Ama nasıl ilerleyeceğinden emin olamayan ve kent işçi sınıfından yeterince destek görmeyen ayaklanmacılar egemen sınıflarca köşeye sıkıştırıldı.[51]

Ama Ekvador halk hareketinin önemli kazanımları da oldu. 2001 Şubat'ında Yerli halkları, sendikacıları ve öğrencileri kapsayan yeni bir toplumsal dalga hareketiyle yollar bloke edildi, örgütlü grevler gerçekleşti, üniversiteler işgal edildi ve polisle karşı karşıya gelindi.[52] Bunun sonucunda hükümet ekonominin dolarlaştırılma projesini terk etti ve Washington'un Plan Kolombiya'sına katılmayı reddetti. Sonra Nisan 2005'te bir diğer halk ayaklanması oldu –bütün gece boyunca 30.000 kişi polisle çatıştı ve ertesi gün 100.000 insan başkanlık sarayına aktı– neoliberal ve antidemokratik politikaları nedeniyle Başkan Lucio Guiterrez'i alaşağı etti. Bir yıl sonra ABD ile serbest ticaret anlaşmasına karşı Yerli protestoları yükseldi; aynı zamanda Amazon petrol bölgesinde grevler ve protestolar oldu ve Guiterrez'in halefi krize sürüklendi.

Ama başka yerlerde, Ekvador'un kent işçi sınıfı gibi pasif ve ürkek davranılmadı. Örneğin 1998 Yazında Porto Riko'da yüz binlerce işçi ABD kolonisinin telefon hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı çıktı. Mücadele 18 Haziran'da telefon işçilerinin işi bırakmasıyla başladı. Polis, grevcilerin üstüne yürümek için seferber edildiğinde –TV haberleri bu sahnelerle doluydu– binlerce

işçi ve öğrenci grev hatlarını desteklemek üzere harekete geçti. Elektrik, su ve ulaşım işçileri de hemen greve katıldılar.

Sonra 18 Haziran'da sendikalar ve toplumsal örgütlerden 5.000'den fazla delege, sendikalar, öğrenciler, çevre ve toplumsal örgütlerden oluşan Büyük İşçi Örgütü Organizasyonları toplantısına katılarak ülke çapında genel grev lehine oy kullandılar. Temmuz başında iki gün için 200.000 işçi özelleştirmeye karşı çıkarak, uluslararası havaalanını, bankaları, hükümet dairelerini ve bütün üniversite kampuslarını kapattı ve dramatik biçimde yıllarca uykuda olan işçi hareketini canlandırdı.[53]

Porto Riko'daki kitlesel grev, yeni radikal işçi örgütlenme biçimleri için bir ipucuydu. Sektörlere ve mesleklere göre –öğretmenler, telefon ya da ulaşım işçileri gibi– hareket etmekten ziyade İşçi Örgütleri Büyük Komitesi işçi sınıfı dayanışmasını ön plana aldı. Kadın, öğrenci ve çevre gruplarından aktivistleri toplantılarına kattı böylece *La huelga del pueblo* denen halkın grevini örgütledi. Bu yaklaşım en başarılı biçimde Bolivya'da geliştirildi ve neoliberalizme karşı en olağanüstü ayaklanmaya yol açtı.

Bolivya özellikle önemli bir örnek çünkü *Financial Times*'ın işaret ettiği gibi "Dünya Bankası ve IMF onu model olarak görüyorlardı."[54] Ülkenin hükümeti IMF/Dünya Bankası'nın özelleştirme saplantısını benimsedi, elektrik hizmetleri satıldı, havayolu ve ulusal tren hizmeti özelleştirildi. 1999'da Bolivya'nın ikinci büyük kenti Cochabamba'da su sistemi de buna eklendi. San Francisco merkezli yeni kurulan sübvansiyonla desteklenen Bechtel işletmeleri alıcı oldu. Bechtel anlaşması öyle kazançlıydı ki, şirket 40 yıllığına Cochabamba'nın suyunu kontrol etme hakkını ve ortalama yüzde 16 kâr garantisini aldı ve bu sözleşme ilerideki bütün yasal değişikliklerden muaf tutuldu. Kontratın ocakta imzalanmasından hemen sonra su fiyatı yüzde 100'den fazla artırıldı.[55]

Kamusal vaveyla çok yüksekti ve ocak ortasında genel grev kenti 4 gün felç etti. Yeni bir kitlesel koalisyon kuruldu, *La*

Coordinadora suyun özelleştirilmesine karşı mücadeleleri koordine etmek üzere doğdu. 4 Şubat'ta halkın gücü muhteşem biçimde grevlerle ve sokak gösterileriyle patladı. Bolivyalı gazeteciler olayları şöyle anlattı:

> Kent merkezine giden köprülerdeki polis kordonu saat 10'da kırıldı. Ana meydana ulaşan kalabalık polisin engel olma çabalarını gaz, kurşun ve coplara rağmen boşa çıkardı.
>
> Haklı taleplerinin tetiklediği kitlenin kararlı baskısı polisi geri püskürttü (…) Kentin bütün geri kalanı artık halkın elindeydi. Büyük bir dayanışma ruhu yükseldi, korku aşıldı, tereddütler yok oldu (…)
>
> Cochabamba halkı haysiyetini tekrar kazandı, öfkesini boşalttı, umudun, zaferin ve yükselmenin taşıyıcısı yeni bir dayanışma yaratıldı.
>
> 5 Şubat'ta Cochabamba tamamen belirsiz bir durumla karşılaştı (…) Gene sokaklar doldu, kavşaklar tutuldu ve kitle ana meydanı işgal etmek üzere geri geldi. Dayanışma örgütlendi. Yaralılara kapılalar açıldı; kavşaklarda ateşler yakıldı; insanlar konuştu, örgütlendi, gazın etkisini azaltıcı sirkeleri paylaştı; bütün aile fertleri sokaklara çıktı; ebeveynler çocuklarına nasıl savunma yapacaklarını öğretmek istiyorlardı; kantinler protestoculara yemek dağıtmak üzere yeniden dolduruldu.
>
> Bütün halk bu seferberliğe katıldı. [56]

Bu protestolar halk güçlerinin muazzam bir koordinasyonunu içeriyordu: Köylü örgütleri ve Yerli hareketleri merkezi önemdeydi. Ama Oscar Olivera liderliğindeki Cochabamba İşçileri Federasyonu da çok önemli oldu ve tipik olarak Bolivya ulusal işçi hareketinin (COB) aklına getirmediği bir şeyi kavradı: Eski tür işyeri merkezli örgütlenme hareketin görevleri bakımından yetersizdi. Böylece Cochabamba hareketine öncülük eden *La Coordinadora*, "köylünün, mahallelinin, üreticiler birliği örgütçüsünün, 'genç aktivistin' ya da kendini sorumlu hisseden vatandaşın, işçi sendikacısı kadar iyi karşılandığı" bir hareketi ortaya çıkardı.[57]

"Su savaşı" radikal bir halk hareketi haline geldi, bütün sömürülenler ve baskı altındakiler seferber oldular. Haftada 5 gün 5.000-10.000 kişinin katıldığı kent çapında meclisler toplandı. Cochabamba sokaklarında eski demokrasi –yoksulun idaresine dayanan katılımcı demokrasi– kimse dışlanmadan yeniden doğdu. Burada, bütün kararlar kitlesel meclislerde alındı, hareketin liderlerinin tamamen hesap verebilir konumda olmasında anlaşıldı. İki gözlemci durumu şöyle aktarıyor: "Bu insanlar kendilerini temsil etmek ve yönetmek istiyorlar. Caddeleri bloke ediyor, çocuklarıyla meydana gidiyor, sapanlarla ve sopalarla silahlanmış olarak meclislerde tartışıyor ve alınan kararları uyguluyorlar."[58]

4 Nisan tarihini hükümetin Bechtel kontratını feshetme tarihi olarak belirleyip işçiler genel bir grev örgütledi ve halk gene meydanı doldurdu. 8 Nisan'da hükümet misilleme yaparak olağanüstü hal ilan etti; Olivera ile hareketin diğer önderlerini tutukladı (hepsi ormandaki uzak bir hapishaneye uçuruldu). Beş protestocu sokakta öldürüldü. Ama halk duraksamadı. 10 Nisan'da genel grev yedinci gününe girdi ve halk ayaklanması yoğunlaştı. Otoyol blokajları yaygınlaştırıldı, binlerce insan meydana geldi, kadınlar kapı kapı dolaşıp sokak protestocuları için yiyecek topladı. Akşam olurken haberler geldi: Hükümet su kontratını iptal etmişti.

Bu önemli zafer, özelleştirme politikasının çokuluslu şirketler birliğinin yenilgisinden çok daha fazla şeyi temsil ediyordu. Daha önemlisi, halk gücünün yeni biçiminin doğuşunu temsil etmekteydi. Bir hafta, diye yazar Oscar Olivera, yoksul ve ezilmiş ayaklanmacıların gücü

> Yerini (…) devletin, bölgesel ve ülke çapında örgütlediği yeni tür halk hükümetinin dayanağı olan meclislere bıraktı. Sadece bir hafta için devlet yok olmuştu. Onun yerine yoksulların yerel ve bölgesel örgütsel yapılarına dayanan özyönetimi geçti.[59]

Ama bu esin verici halkın iktidar biçimi sadece bir kentte ya da bölgede sürdürülemezdi. Savaşın kazanıldığını ama

mücadelenin devam etmesi gerektiğinin farkında olan Oscar Olivera, Dünya Bankası ve IMF'ye karşı protestolara katılmak üzere Washington'a gider. Onu ve Bolivyalı yoldaşlarını Dünya Bankası Başkanı James Wolfensohn "isyancılar" diye suçlar. Bu yaftalamayı onurla taşırlar.

Su savaşlarından gaz savaşlarına: Bolivya'nın isyan döngüsü

Tek bir kentteki halk iktidarı eski düzeni yerinden edemese bile Cochabamba su savaşlarının başlattığı isyan döngüsü altı yıl sonra bile sona ermekten çok uzaktı. Ağustos 2001'de Yerli halkların toprak ve sosyal güvenlik için mücadelesi su savaşlarıyla çakıştı – bu ülkede nüfusun 2/3'ü kendini Aborijin olarak tanımlıyordu. Bir yıl sonra, büyük destek gören koka savaşı patladı; çoğu eski kalay madencisi olan koka üreticileri etkili protestolara giriştiler. Bu mücadelelerin ateşlemesiyle, Sosyalizme Doğru Hareket'i (MAS) temsil eden Evo Morales, başkanlık seçimlerinde yüzde 21 oy alarak, kazanan adaydan yalnızca yüzde 1 fark ile kaybetti. Ama çok daha büyük başkaldırılar gerçekleşecekti.

2003'te Bolivya tarihinin en büyük protestoları oldu; bunlar kesişen bir dizi ayaklanmaydı. Yılın başındaki yaygın yol kapatmalar koka savaşlarının bitmekten çok uzak olduğunun işaretiydi. Şubattaki IMF karşıtı protestolarda muazzam kalabalıklar meşalelerle belediye binasına, gümrük dairelerine ve başkentteki El Alto Coca Cola tesisine yürüdü. Sonra ekimde doğalgaz ve petrolün özelleştirilmesinden dönülüp kamu mülkiyetine geçmesi için başlatılan çok önemli bir kampanyayla gaz savaşları ön plana çıktı. Yarım milyon insan *altiplano*'dan (La Paz'ın üstünde büyük bir dağın yamacındaki yoksul mahalleleri) aşağı doğru aktı; bu, Latin Amerikan tarihindeki en büyük kitlesel hareketlerden biriydi; Sanchez de Lozada'nın (Goni) başkanlığının sona geldiği açıktı.

Goni'nin istifası önemli bir zaferi temsil etmekle birlikte ayaklanma hareketi başkanın yenilgisiyle neoliberalizmin yenilgisini birbirine karıştırmadı. Gaz savaşları 2004 boyunca sürdü ve kamusal mülkiyet talebi, kulakları sağır eden bir kükremeye dönüştü. 2005'in başında bu sefer El Alto'daki su ve kanalizasyon sisteminin özelleştirilmesine karşı ikinci gaz savaşı patladı. Mahalle hareketlerinin (FEJUVE-El Alto) çağrısıyla başlayan genel grev başkenti felç etti ve çok geçmeden ülkenin diğer kısımlarına yayıldı. Yol blokajları ve barikatlar ekonomiyi işleyemez hale getirdi. Gene 500.000 kişi El Alto'yu ele geçirince olağanüstü büyük ve militan hareketler haziran başında doruğa ulaştı. Bir kez daha kitle hareketleriyle başkan devrildi – bu sefer devrilen Carlos Mesa'ydı. Yıl sona ermeden Evo Morales ve Sosyalizme Doğru Hareket genel seçimleri kazandı.[60]

Önemli bir gazete Mesa'nın istifası üzerine şunları yazıyordu:

> Piyasa liberalizmini, özelleştirmeleri ve diğer önlemleri savunan seçilmiş Güney Amerikalı liderler için hayat giderek çok daha tehlikeli hale geliyor (…) Bolivya'nın Carlos Mesa'sı halk ayaklanmasının son kurbanıdır. (…)
>
> Mesa Bey de yakın zamanda kıtadaki görev süresini tamamlamadan apar topar ayrılan yedi lidere katıldı.

Ve editörler kimi suçlayacaklarını biliyorlardı: "Militan solcuların önderlik ettiği ve ABD müdahalesine öfke duyan koka yetiştiricilerinin desteklediği politikleşmiş Yerli halk (…) Protestocular yollara döküldü, tesisleri işgal etti, otoyolları bloke etti ve gaz siparişlerini engellemekle tehdit ettiler."[61]

Tabii pek çok sorun vardı. Aşağıda göreceğimiz gibi şimdi Bolivya halk güçleri önemli bir gerilimle karşı karşıyaydı: Bir tarafta toplumu değiştirmek için kitlelerin hareketliliğine ve öz örgütlerine dayanmak, öte tarafta seçim politikalarına bel bağlamak. Bu, tehlikelerle dolu bir süreçti. Ama şimdilik Bolivya halk hareketleri Latin Amerika'da neoliberalizmin kalbinde bir delik açmıştır. Ve bölgedeki halk hareketlerine esin kaynağı oldu. Bu durum muhtemelen en çok Venezüella için geçerlidir.

Venezüella ve "21. Yüzyıl Sosyalizmi"

Bugün Venezüella'nın fevkalade önemli bir mücadelenin ortasında olduğu yaygın biçimde kabul edilir. Ama pek çok yorumcu aşırı biçimde ülkenin ilk ateşli başkanı Hugo Chavez'e odaklanmıştır. Elbette Chavez bu hikâyenin kilit bölümüdür. Ancak Venezülla'da alttan alta gelişen "Bolivarcı Devrim"in (ismini, sömürge ordularını yenen ve Güney Amerika'yı demokratik bir çizgide birleştirmeyi amaçlayan19. yüzyılın büyük kurtarıcısı Simon Bolivar'dan almıştır) kökleri, Chavez'i başkanlığa taşıyan Aralık 1998'den çok önceye dayanır ve bu, çok daha büyük bir hikâyedir.

Önemli bir anlamda 1989 kritik bir yıl olarak öne çıkar. Bu yılda Venezüella hükümeti IMF programını topyekûn kabul ederek sosyal refah yapısını dağıttı, fiyat desteklerini ve ücretleri düzenleyen yönetmelikleri kaldırdı. Zaten yükselmekte olan yoksulluk düzeyinde bu kesintiler muhalefeti tetikledi. Mücadele anı, gaz ve ulaşım fiyatlarının yükselmesi karşısında üniversite öğrencilerinin bir otobüs terminalini işgal etmesi, işçilerin ve sokak satıcılarının bu eylemi desteklemesinden sonra geldi. Oto yolların bloke edilmesi, yiyecek kamyonları ve dükkânlarının yağmalanması başladı. Ayaklanma üçüncü gününe girerken Venezüella yöneticileri şiddete başvurdu. Ordu işçi sınıfının mahallelerini işgal etti, yüzlerce kişiye ateş açtı. En son ölü sayısı 1.000'in üstündeydi.

Baskı, ayaklanmayı durdurdu ama yoksulların öfkesini ve yabancılaşmasını artırdı. Ve yoksul topluluklarda (*barrios*) devrimci örgütlenmeleri durduramadı. Benzer hoşnutsuzluklar sıradan askerlerde de görüldü, bazıları o zaman adı duyulmamış bir subay olan Hugo Chavez'in başarısız darbe girişimini destekledi. Sonraki yıl yapılan başkanlık seçimlerinde ana akım partilere destek olağanüstü azaldı. Galeyana gelen halkın öfkesi ve egemen partilerin krizi Chavez'in 1998 seçimlerinin zeminin hazırladı.

İlkin Chavez ihtiyatlı bir biçimde yönetimini sürdürdü. Sosyalizmi reddetti ve iş dünyasının desteğini kazanmaya çalıştı. Aynı zamanda sol-halkçı eğilimi olan yeni bir anayasaya ön ayak oldu, yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadele edeceğini vaat etti. Hâlâ radikalizmi içerikten ziyade sözler düzeyindeydi. Sonra sağdan gelen bir dizi saldırının halkı harekete geçirmesi Chavez'in başkanlığını kurtardı. Ve Bolivarcı Devrim kesin olarak sola meyletti.

İlk saldırı, Nisan 2002'de ABD destekli askeri bir darbe oldu. Komplocular Chavez'i yakalayarak açık denizde uzak bir askeri üsse götürdüler. 100 destekçisi de tutuklandı. Sonra *barrios* halkı harekete geçti. Kulaktan kulağa ve toplum radyolarından çağrı yapıldı; binlerce kişi Caracas'ın tepelerinden başkanlık sarayına doğru aktı, sarayı kuşattı ve Chavez'in dönmesini talep etti. Aynı zamanda huzursuzluk orduyu da sarstı ve Venezüella seçkinlerine karşı düşmanca bir tavır içinde olan sıradan askerler Chavez'e bağlılıklarını ilan ettiler. Yükselen muhalefet karşısında darbe çöktü ve Chavez yeniden başkanlığa getirildi. Cesaretlenen işçi sınıfı örgütleri Chavez'e daha radikal olması için baskı yaptılar.

Yedi ay sonra Aralık 2002'de sağcılar yeniden harekete geçti. Bu kez, devlet petrol şirketinin (PDVSA) imtiyazlı yönetimi, Chavez'in şirketin ve petrol gelirlerinin üstündeki devlet kontrolünü artırma girişimine karşı "grev" çağrısı yaptı (aslında bu işletmenin lokavtıydı); amaç, devletin petrol gelirlerinden yararlanmamasıydı. Chavez karşıtı güçler sokaklara dökülüp istifasını istediler; sağcıların seferberliğini ve örgütlülüğünü aşan bir güçle halk hareketleri gene karşılık verdi. Sokaklarda savaşı kazanamayan Chavez karşıtları geri çekildi. Bir kez daha ezilmişlerin hareketleri seçkinleri yenilgiye uğratmıştı.

Chavez'i düşürmek için üçüncü çaba Ağustos 2004'teki referandum çağrısı oldu. Sağ, referandum çağrısı yaparak Chavez'in düşürülmesi için oylama istedi. Ama mahalle örgütleri, ilerici sendikalar ve solcu partiler inisiyatifi gene ele geçirdi. İşyerlerinde ve *barrios*'larda seferber olarak Venezüella tarihi-

nin en büyük oy sayısını gerçekleştirdiler. Geçerli seçmenlerin yüzde 70'i oylamaya katıldı ve Chavez oyların yüzde 58'ini aldı. Üçüncü kez halk hareketleri solcu başkanı kurtardı ve seçkinleri felce uğratan bir darbe vurdu.[62]

Bütün bu olaylar sırasında Hugo Chavez sola döndü. Venezüella egemen sınıfının yoksulluk ve toplumsal eşitsizlikle mücadeleye dönük her harekete karşı çıkacağını anlayan Chavez, reform programını hızlandırdı. Yakın zamanda daha kararlı biçimde petrol sanayisinde kamu denetimini artırmak için adımlar atmıştı; özellikle sağlık ve eğitimde yeni ve önemli programları başlattı; Washington'un iktisadi ve askeri politikalarına karşı durmakta daha cesur davrandı. Bolivarcı Devrimi sosyalist olarak tanımlaması da benzer önemdeydi.

Venezüella'nın sosyalist projesinin eski modellere uymadığını göstermek için "21. yüzyıl sosyalizmi" terimini kullandı. Burada alkışlanacak çok şey –özellikle Doğu Avrupa ve Çin'de egemen olan bürokratik, otoriter modellerden radikal biçimde ayrılan sosyalizmler olabileceği fikri– olmakla birlikte, bulanıklıklar da vardı. Özellikle Chavez ve destekçileri nadiren radikal demokrasi, sosyal mülkiyet ve özyönetim konularında net cevaplar verebildi.

Yedinci bölümde bu konuları ayrıntılarıyla ele alacağım. Ama özünde burada söz konusu olan sosyalist perspektifin, halk gücünün yeni biçimleri kapsayıp kapsamadığı; sömürülen kitlelerin, tabandaki mahalle ve işyeri kurumlarına dayanarak eski iktidar yapılarını yerinden ederek iktisadi ve siyasi hayatta demokratik bir denetin kurup kuramayacağıdır. Bunun olabilmesi için devrimci projede, yeni halk iktidarı biçimlerinin geliştirilmesinin merkezi bir önemi olması gerekir. Şimdiye kadar Venezüella'nın karnesi fazlasıyla inişli çıkışlı oldu.

Elbette yakın yıllarda yeni kitle örgütlerinin yaratılması için adımlar atıldı. "Bolivarcı Çevreler" ve "Yurtsever Çevreler" yaratıldı. Ama bu çevreleri yaratılmasında Başkan Chavez'e desteğin kurumsallaştırılması amacıyla inisiyatif tepeden geldi. Ancak

toplumsal düzeni tamamen yeniden yapılandırmayı öngören bir devrimin özyönetimle kitlesel halk örgütlenme biçimlerine gereksinimi vardır; bunlar ezilmişlerin yaşamlarının giderek daha çok yönlerini denetleyecekleri alanlar açar, katılımcı demokrasiyi ve *özyönetim* biçimlerini geliştirir. Ama en basiretli Venezülla yorumcularından solcu gazeteci Jonah Gindin'in belirttiği gibi şimdiye kadar Venezüelle'da "temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçiş acı verecek kadar yavaş olmuştur."[63]

Carracas'ın *barrios*'larında ve başka yerlerde polisle kahramanca mücadele geleneği olan ve yerel işlerde toplum denetimini artıran militan toplum örgütlenmeleri vardır. Ama şimdiye kadar bunlar son derece sınırlı bölgelerde kalmış, bölgesel ve ulusal ağlarla ilişki kurmak bakımından imkânları ve kaynakları olmadığından daha üst düzeyde ve kalıcı biçimlerde halk iktidarını kuramamışlardır.

En büyük ilerleme sendikalarda görülür. Buralarda Chavez'i destekleseler de militan aktivistler sadece başkanlık inisiyatiflerine dayanmaktan yana olmamış, yeni radikal işçi örgütleri yaratmak için mücadele etmişlerdir. Örneğin Mayıs 2003'te Venezüella İşçileri Ulusal Birliği (UNT) kurulmuş, Bolivarcı Devrimi daha ileriye götürmek ve bu süreçte örgütlü işçilerin radikal bir temsilcisi olmayı isteyen sendikalar bir araya gelmişlerdir. Enerjik ve coşkulu UNT, kendini Venezüella'nın en büyük işçi hareketi olarak kabul ettirmiştir. Bazı UNT aktivistleri kendisini sadece başkana sadık Chavezci olarak görse de, pek çoğu hızlı değişim için kitlesel baskı yaratmak, devrimci süreci derinleştirmek ve yaymak üzere özerk ve radikal bir işçi hareketinden yanadır. Bu gerilimler ara sıra Haziran 2006'da olduğu gibi UNT'yi felç etmektedir; Chavez'ci unsurlar, bütün güçlerin gelecek yıl yapılacak başkanlık seçimlerinde Chavez'in yeniden seçilmesine yoğunlaşması gerektiğini öne sürerek, ulusal koordinatörler (ve başka pozisyonlar için) seçim yapılmasına karşı çıkınca ikinci kongre ertelenmiştir. Chavez'in yeniden desteklenmesini isteyen daha bağımsız destekçiler UNT'nin inşasının

ve gelişmesinin Chavez yanlısı manevralar uğruna ikinci plana atılmaması gerektiğini savunmaktadırlar. Bütün bu iç gerginliklere rağmen UNT, daha radikal işçi politikalarına bir çerçeve sunmayı sürdürüyor.

Gerçekten de UNT öncülüğünde Nisan 2005'te toplanan çalıştayda, işyerinde işçi/hükümet ortak yönetimi grubu, mal ve hizmetlerin üretimi ve dağıtımında hem işçilerin, hem de toplumların daha çok katılımının gerektiği çağrısında bulunmuştur. Şimdiye kadar Venezüella'da işçilerin işyerlerinin denetimi (ya da en azından kısmen denetimi) için yapılan hareket küçük ama önemlidir. Küçük olmakla birlikte bu hareket belki de gelecekte olacakların habercisidir. UNT'nin solcu bir liderinin açıkladığı gibi "İşçilerin kontrolü deneyimleri üzerinde çok çalışıyoruz. Devrimci süreci ileriye doğru sıçratabilecek sıradan insanlara güç vermek gerekir".[64]

Venezüella'nın Amerikan Dayanışma Kolektifi Koordinatörü Carlos Gomez "Yüzeysel değişimlerin ötesine geçmeliyiz" der. "Bu hâlâ kapitalizmdir."[65] Hugo Chavez'le ilişkilendirilen Bolivarcı Devrim'in ciddi sosyal mücadelelerin verilebileceği önemli alanlar açtığı doğrudur – ve bu alanlar iç ve dış saldırılara karşı savunulmalıdır. Dahası milyonlarca Venezüellalı yoksulluğu ve sosyal dışlanmayı yok edebilecek yeni sosyalizm davasını benimsemiştir. Ama kapitalist mülkiyet ve güç yapıları hâlâ yerli yerinde durmaktadır. Eğer gerçek bir antikapitalist devrim başarılı olacaksa ezilenlerin iktisadi, toplumsal ve siyasi yaşamı kontrol edebilecekleri yeni halk iktidarı biçimleri ve radikal demokrasi gereklidir. Venezüella'nın esin verici deneyiminin geleceği buna bağlıdır.

İşçi sendikacılığının iki ruhu

Porto Riko, Cochabamba ve Venezüella'daki kitlesel mücadeleler yeni model işçi hareketinin olasılıklarını göstermektedir; bunlardan biri, çoğu ülkede egemen olan bürokratik, uzlaşma-

cı sendikacılıktan kesin biçimde kopuştur. Gerçekten de bu iki yaklaşım arasındaki zıtlık, sendikacılığın kendisi kadar eskidir.

Meselenin özü, kapitalist toplumdaki sendikacılığa içkin çelişkidir. Bir tarafta, sendikalar sermayeye karşı işçilerin kolektif bir örgütüdür. Ortaklaşa örgütlenme ve eylemi teşvik ederek dayanışmayı parçalayıcı eğilimlere karşı son derece ilerici bir rol oynarlar ve dayanışma bağlarını kurarlar. Diğer tarafta, sendikaların temel işlevi, işgücü için daha iyi koşulların sağlanmasının müzakere edilmesidir – kısaca kapitalizmin içinde işçilerin durumunun iyileştirilmesi. Bu, kapitalizmi kabul etme ve radikal değişimleri reddetme gibi sendikalarda muhafazakâr bir eğilim bir eğilim yaratır. Sonuç, çelişkili bir durumdur, "sendikalar diyalektik olarak hem kapitalizme karşı koyma, hem de onun bir parçası olma" konumundadırlar.[66]

Kapitalist sınıflar bir kere sendikalarla birlikte yaşamayı öğrenince –ki bu genellikle onları ezme çabaları başarısız olunca isteksizce olur– örgütlü işçileri sistemin bir parçası haline getirmeye çalışırlar. Örgütleri büyüdükçe ve daha karmaşık hale geldikçe sendika liderleri tipik olarak tam zamanlı görevliler haline geldiğinde onlarla "özel ilişkiler" geliştirilmeye çalışılır. Hemen her zaman kapitalistler, "sorumlu" ve "sağduyulu" davranmaları ve antikapitalist radikalizmi reddetmeleri karşılığında sendikalarını tanımaya ve pazarlık yapmaya hazır olduklarını vaat ederler. Ücretlerin ve çalışma koşullarının düzenli hale getirilmesi ve toplusözleşme yapılması, sendika liderlerinin üyelerini disipline etmesi, onaylanmamış grevlerin, iş yavaşlatmanın ve sabotajın önlenmesi koşuluna bağlanır. Bu koşullar altında sendikaların profesyonel müzakereciler ve ekiplerinin egemenliğinde bürokratik pazarlık makineleri haline gelmeleri, sıradan üyelerle bağlarını koparmaları açısından muazzam bir baskı söz konusudur. Üyelerini, sözleşmenin "satılması" gereken "habersiz" tipler olarak gören sendika bürokratları genellikle huzursuz işletmeci rolüne bürünürler; onlar, artık ortaya çıkan sorunları "yatıştırmak" için yönetimle işbirliği yapan işçi elitleridir.[67]

Bütün yoksul ve ezilmişleri kurtarmayı amaçlayan örgütler olmaktan ziyade –özellikle Kuzey Amerika'da ve Avrupa'da egemen olan– bürokratik, işletmeci zihniyetine sahip sendikalar, işçilerin küçük kesimlerinin koşullarını iyileştirmek için özel acenteler rolündedir. Örgütlerinin radikal değişim ve muhalefet potansiyellerini terk ederek statükonun bir parçası haline gelirler. Yakın dönemden bir örneğe bakarsak, Haziran 2001'de *New York Times*'in "Beyaz Saray ve Sendikalar Ortak Zemin Arayışında" başlığıyla yayınlanan öyküde Amerikan işçi liderlerinin Cumhuriyetçi yasa yapıcılarına önemli miktarlarda bağış yaptığı ve bir düzine sendika liderinin 17 Cumhuriyetçi siyasetçiyle akşam yemeğinde buluştuğu açıklanmaktadır.[68] Radikal bir muhalif hareket inşa etmekten çok Amerikan işçi liderlerinin büyük çoğunluğu, ABD egemen sınıfının küçük ortağı haline geldi, açıkça Bush'un "terörizme karşı savaşını" destekledi. Avrupa, Kanada, Avustralya ya da Japonya'daki işçi liderlerinin konumu da benzer durumda.[69]

Bu biçimde çalışan sendikalar, radikal toplumsal değişimle ilgili her hangi bir iddiada bulunmaktan vazgeçmişlerdir. Bunun yerine "özel çıkar grupları" temsilcileri olarak, yurtiçi ve dışındaki marjinalleşmişlerin ve örgütsüzlerin zor durumları onları hiç ilgilendirmemektedir. Taa 1865'te Marx bu tehlikeye karşı Britanyalı işçileri uyarmıştı; her yerde insanın kurtuluşu için mücadeleye çağırmış, "çabalarının dar, bencillikten uzak, tam tersine ezilen kitlelerin kurtuluşuna yönelmesi" gerektiğini söylemiştir.[70]

Ama ılımlı, işletmeci zihniyetli sendikalar istikrarlı olmaktan çok uzaktır. Şimdiki gibi dönemlerde, sermaye onların pasifliğinden ve uyuşukluğundan yararlanarak istihdamı azaltmakta, ücretleri düşürmekte, hatta grev kırıcıları kullanarak ve lokavt yaparak sendikaları mahvetmektedir (bu taktik ABD'de çok etkilidir). Sonuç olarak başlıca kapitalist uluslarda sendikalar gerileme halindedir ve işçilere karşı neoliberal saldırı karşısında ayakta kalamamaktadırlar.[71] Ama işletmeci sendikacılığının

başarısızlıkları, daha militan tür sınıf mücadelesi sendikacılığının doğması için fırsatlar yaratabilir. Gerçekten de 1930'lar ve 1940'lar Amerika'sında, Amerikan İşçi Federasyonu'nun (AFL) meslek sendikacılığı, militan oturma eylemleriyle hezimete uğrayınca tam da bu oldu; yeni tür radikal bir sanayi sendikacılığı yaratıldı.

15 yıl boyunca (1919-1934) sendikalara üye sayısının artmasına rağmen AFL sendikaları tamamen etkisizleşmişti. Dahası, beyaz adamların egemen olduğu vasıflı mesleklere yoğunlaştıkları için bu sendikalar kadınlara, siyah ve göçmen işçilere hiçbir şey veremiyorlardı. Ama 1934'ten başlayarak bu grupların öncülük ettiği grev dalgası işçi manzarasını değiştirdi ve Sanayi Örgütleri Kongresi (CIO) ile ilişkili yeni kitlesel sendikalar ortaya çıktı. 1937'ye gelindiğinde –işçilerin yönetimi dışarıya çıkardığı, işyerini işgal ederek, hep birlikte uyudukları, yemek yedikleri ve eğlenceler düzenledikleri bir yaşam alanına dönüştürdüğü– oturma grevleri, radikal işçilerin tercih ettiği yeni bir taktikti. Amerika'nın en büyük sanayi şirketi General Motors'da bu yılın Mart-Haziran ayları arasında 170 oturma grevi oldu; martta iki haftalık sürelerle Chicago'da işçiler yaklaşık 60 oturma eylemi gerçekleştirdi. Düşünülebilecek her türlü ezilmiş grup oturdu: New York Woolworth mağazalarının kadın işçileri, kentin Eklem Hastanesi'nin siyah ve beyaz çamaşırhane ve mutfak işçileri, Ilinois, Joliet devlet hapishanesinin mahkûmları, New York yardımcı öğretmenlerinin sözleşme anlaşmazlığını desteklemek üzere Mineville lise öğrencileri, (sahibinin, asıl film öncesi kısa metrajlı filmleri göstermeme kararı üzerine) Pittsburgh sineması için çocuklar.[72] Sonuçta, Amerikan sanayi kodamanlarının sendika karşıtı direnişi kırıldı, yeni bir sınıf dayanışması kültürü yaratıldı, işçi sınıfı bilinçliliğinin ve aktivizminin militan biçimleri ortaya çıktı.

Ama en sonunda Amerikan kapitalizmi, CIO'yu toplumsal dönüşümün aracı olarak gören işçi militanlarını yenilgiye uğrattı. Yurtiçindeki Soğuk Savaş'ta her türlü radikal tasfiye edildi,

işinden oldu ve rahat bırakılmadı; savaş sonrası iktisadi canlanma ise yeni sendikaların ehlileştirilebileceği ve evcilleştirilebileceği bir ortam yarattı.

Dolayısıyla sendikacılık tarihi, kapitalist toplumda işçi örgütlerine içkin gerilimi göstermektedir. Sendikalar kitlesel demokratik örgütler olma ve işçileri sermaye egemenliğine meydan okumaya çağırma kapasitesine de sahipken aynı zamanda uzlaşma, yaltaklanma, kabul etme ve ufuklarını sömürü yapısında parça başı değişimlere indirgeme eğilimlerini de içlerinde barındırmaktadırlar. Yakıcı ve yoğun baskı altındaki işçiler için iş adamı gibi davranan sendikacılığın fazla bir değeri yoktur. Bu koşullarda işçi sınıfı mücadelesinin militan biçimleri ve örgütleri, 1930'lar Amerika'sında olduğu gibi, ortaya çıkabilir. Bu durum, son on yılın büyük Fransız grevlerinin gösterdiği üzere Kuzey için de geçerlidir. Ama belki de hiçbir yerde son yıllarda militan sendikacılık yeni küreselleşen ülkelerde, özellikle Doğu Asya'daki kadar etkileyici olmamıştır.

Doğu Asya'nın yeni işçi hareketleri

Doğu Asya'nın yeni radikal işçi hareketlerinin sahnesi olması şaşırtıcı değildir çünkü merkez kapitalist ülkeler dışında bu bölgede yüzyılın son çeyreğinde birkaç ülke önemli sanayi malları üreticisi ve ihracatçısı olmuştur. Örneğin 1980-1991 arasında (Japonya hariç) Asya'nın dünya ticaretindeki payı yüzde 9'dan yüzde 15'e çıktı – bu sırada hemen hemen Güney'in bütün bölgeleri dramatik biçimde geriye gitti. 1994'e gelindiğinde "gelişmekte olan ülkelere" yapılan yabancı yatırımların yarısı Güney Kore, Endonezya, Tayland, Malezya ve Tayvan gibi Doğu Asya ülkelerine gitti.[73] Giyim ve ayakkabı ter atölyeleri, elektronik fabrikaları, çelik tesisleri ve otomobil fabrikalarının gelişmesinin yanı sıra uluslararası havaalanları, lüks oteller yapıldı ve modern telekomünikasyon sistemleri kuruldu. Bu süreçte toplum hayatını önemli ölçüde etkileyen yeni işçi sınıfları doğdu.

1980'lerde bölgenin çoğunda sendika üyeliğinde çarpıcı artışlar oldu. Örneğin 1987-1989 arasında sendika üyeliği Bangladeş'te yüzde 27, Filipinler'de yüzde 38 ve Kore'de yüzde 100 arttı.[74] Pek çok yerde yeni, militan sendika hareketleri doğdu. Bunlar –polis baskısı, sendika karşıtı yasalar ve işadamı zihniyetli sendikacılık eğilimleri gibi– birtakım zorluklarla karşılaşsalar da birçok durumda gerçek sınıf sendikacılığının umut veren örneklerini sergilediler. Bu açıdan, Kore ve Endonezya'daki yeni işçi hareketleri özel ilgiyi hak ediyor.

Endonezya: Suharto'nun devrilmesi ve işçi hakları için örgütlenme

Mayıs 1998'de militan öğrenciler Suharto'nın devrilmesinde kritik bir rol oynadılarsa da, rejimi istikrarsızlaştırmada işçi sınıfı aktivizminin rolünü görmezden gelmek yanlış olur. 1980'lerin sonunda askeriyenin ve devletin vahşi baskıları karşısında tabandan örgütlenen sendikalar ve grevler sosyal aktivizm bakımından küçük ama önemli bir alan açmıştı.

Suharto döneminde (1965-1998), bu Muz Cumhuriyeti'nde iktisadi büyümenin anahtarı, ülkenin yabancı yatırımlara açılması, petrol ve maden kaynaklarının sömürülmesi, Nike ve Gap gibi markalar için ter atölyelerinin kurulmasıydı. Kırsal kesimden gelen gençler yeni kent proletaryasını oluştururken, ter atölyelerindeki işgücünün çoğunluğu genç kadınlardı. 1980'lerin sonunda "işçi direnişinin yeni dönemi başladı", başkent Cakarta'nın etrafındaki sanayi merkezlerindeki yüz binlerce işçiyi kapsayan grevler yapıldı.[75] Nisan 1994'te yasadışı Endonezya Refah İşçileri Sendikası (SBSI), 200 fabrikadaki işçiyi ve 25.000 devlet dairesi işçisini örgütlediği bir aylık gösterilere çağırınca işçi hareketinde yüksek bir noktaya gelindi.

Bu arada radikal solcu öğrenciler de kendi başlarına Endonezya İşçi Mücadelesi Merkezi'ni (PPBI) kurdular. Temmuz 1995'te Merkez, Bogor'da 13.000 giysi işçisinin grevini örgütle-

di; Suharto'nun devrilmesinden kısa bir süre sonra Surabaya'da 20.000 işçiyle birlikte toplumsal bir grev gerçekleştirdi. Aktivistlerin arasındaki karizmatik lider Dita Sari PPBI'yı kurarken henüz 20'li yaşlardaydı. Halkın Demokratik Partisi'nin (PRD) de kurucusu olan Sari, Temmuz 1996'da tutuklanmadan önce 10.000 işçinin protestosunun örgütleyicilerindendi.

Endonezya'da, Batı'ya göre, sendika örgütlenmesi büyük ölçüde toplum temelliydi çünkü işyerlerinde açık siyasi aktivizm güvenli değildi. Tipik olarak sendikalar, işveren ve polisin gözünden uzakta, işçi sınıfı mahallerindeki gizli toplantılarda kuruldu. Mahalle örgütlenmesi sayesinde özgün bir dayanıklılık kazanan sendikalar, işçi sınıfı aktivistlerinin yaşadığı mahallerde kök saldılar. 1998'de Suharto'yu deviren altüstlükte küçük radikal öğrenci grupları, sokaklardaki öğrencilerin çevik kuvvetle çatışmalarına katıldı ve nihayetinde Suharto diktatörlüğü çatırdadı. O zamandan beri işçiler örgütlenmeleri için daha çok yasal ve siyasal alan kazandı ve sendikacılar önemli ölçüde gelişti.

Bugün Endonezya Refah İşçileri Sendikası'nın birkaç yüz bin örgütlü üyesi varken daha radikal Endonezya İşçi Mücadelesi Ulusal Cephesi (FNPBI, PPBI'nın halefidir) 1 Mayıs yürüyüşleri için on binlerce işçiyi bir araya getirebildi.[76] Ama bu yeni sendikalar genellikle radikal öğrenci ve profesyonellerin egemenliği altında olmaktan ve üyeler arasındaki demokratik yapının zayıflığından sıkıntı çekmektedirler. Temmuz 2000'de FNPBI ikinci kongresinde umut verici bir gelişmeyle yürütme kuruluna daha çok işçi getirildi, bunların çoğu şimdi kadın işçi.[77]

Devlet ve işveren şiddetine karşı başarıları açısından bağımsız Endonezya işçi hareketi özellikle etkileyicidir – ve etkilemeye devam ediyor. Yoksul ter atölyesi proletaryasının örgütlenmesini sağlayabildi, militan grevler yaptı, siyasi eyleme girdi ve hükümeti sendika karşıtı yasaların çoğundan vazgeçirebildi. Bu, hareketin karşılaştığı zorlukları, özellikle sağcı, dinci örgütlerin grev kırıcılığı ve sendika binalarını basmasını küçümsemek anlamına gelmiyor. Hükümet de sürekli olarak bağımsız sendi-

kacılığı engellemeye çalıştı. Örneğin Kasım 2001'de polis 1.000 alışveriş merkezinin grevdeki işçilerine saldırdı; Suharto döneminde tutuklanan ve Temmuz 1999'da yeni bırakılan Dita Sari dahil 8 FNPBI liderini tutukladı.

Bu baskılara rağmen, sendika eylemliliği sürdü ve önemli zaferler elde edildi. İşçilerin militanlığı, hükümeti, sendika örgütlenmelerine ve grevlere yasal koruma getiren İşgücü Yasası'nı 2003'te kabul etme zorunda bıraktı. Sonra 2006'da hükümet fiilen yasayı geçersiz hale getirmeye çalıştı, işverenlerin işçileri atmasını ve sendika dışı iş sözleşmeleri yapmalarını kolaylaştıran işçi "reformları" paketi yasa teklifini getirdi; bu, işverenlerin sağlık primi ve işten çıkarma tazminatı ödeme yükümlülüklerinin içini boşaltabilecekti. Ama *Asia Times*'in (25 Nisan 2006) bildirdiği gibi bu hükümet önerileri doğrudan "giderek cesaretlenen ve bazen de militanlaşan işçi sınıfının" tokadıyla karşılaştı. Düzinelerce sendika ve ilerici örgütün koalisyonu İşçi İtirazı İttifakı aracılığıyla, fabrikalarda genel grev dahil, kitlesel bir eylem kampanyası başlatıldı. Yükselen işçi sınıfı muhalefeti karşısında hükümet yasa teklifini geri çekti. İşçi haklarına karşı neoliberal saldırıyı yenilgiye uğratmakla, Endonezya'nın yeni işçi hareketleri, Batı'nın çok daha büyük ve zengin (ama aşırı ürkek ve bürokratik) sendikal hareketlerinin başaramadığı şeyi gerçekleştirdi. Bu başarılarıyla bütün sömürülenler ve ezilenler için umut bayrağını yükseltmeyi sürdürdüler.

Kore: Sınıf sendikacılığı laboratuvarı

Kuşkusuz en heyecanlandırıcı gelişmeler son 20 yılda Kore'de yaşandı; kitlesel grevler, dünyanın en güçlü işçi hareketlerinden birisini yarattı.

Kore'nin sanayi değişimi baş döndürücüydü. Büyük yıkım getiren Japon işgalinden, bunu izleyen Kore topraklarındaki ABD ve Rusya arasındaki savaştan sonra hızlı bir sanayileşme süreci başladı. 1990'ların başına gelindiğinde nüfusun ¾'ünden

fazlası kentlerde yaşıyordu (çoğu Güney'de böyle bir şey yoktu) ve ülke önemli çelik, otomobil, gemi yapımı ve elektronik sanayileriyle övünüyordu. İşgücünün yüzde 40'ını oluşturan kadınlar, sanayi işçi sınıfının ayrılmaz bir parçasıydı. Ve yeni sendikaların kurulmasına yol açan büyük işçi ayaklanmasının kıvılcımı oldular.

Kore demokratik sendika hareketi tarihini, sendika hakkı kazanmak için Dongil Tekstil'de kadınların 6 yıl boyunca (1972-78) yürüttüğü kahramanca mücadeleye dayandırır. Dayağa, tutuklamalara, işten atılmalara rağmen kadınlar ülkenin ilk kadın sendika başkanını seçtiler ve teslim olmayı reddettiler. Sonra Mayıs 1979'da polisin kadınlara saldırısı ölümle sonuçlanınca, birkaç kentte ayaklanmalar başladı. Bir yıl sonra diktatör Park'ın ölümünün ardından Kwangju kentindeki halk ayaklanmasını bastırmak üzere 40.000 asker gönderildi. Sıkıyönetim ilan edildi, işçi hakları askıya alındı ve Giyim İşçileri Sendikası'nın yasadışı olduğu ilan edildi.[78]

Ama Koreli işçiler boyun eğmedi. Seul'un eteklerindeki Kurodong sanayi bölgesinde kadın işçilerin öncülük ettiği patlayan grev dalgası on binlerce işçiyi bir araya getirdi. Sonra gelen 1987 patlamalarında Koreli Kadın İşçiler Birliği (KWWA) büyük sayıda ter atölyesi işçisini birleştirmeyi başardı. İşverenler, Masan ve Changwon'daki kadın grevcileri hırpalamak üzere canileri gönderince binlerce işçi ve öğrenci sokaklara döküldü. Masan-Changwon mücadeleleri sırasında 30 yeni sendika kuruldu. Bu sırada işçi patlaması ülke çapına yayıldı; ortak grevler yapıldı ve çevik polisle çatışmalar oldu. 1987'de 3.600 greve yaklaşık 1,3 milyon işçi katıldı, süreçte 1.200 yeni sendika kuruldu.[79] Ertesi yıl Masan-Changwon'da daha büyük grevler gerçekleşti; bazıları bu yöreyi "kurtarılmış bölge" olarak tanımladı. 1990'a gelindiğinde Kore'de sendikalı işçi sayısı sadece 3 yıl içinde bir iki milyon arttı.

Bütün bu işçi örgütlenmeleri ve sendikalar yasadışıydı. Bu durumu protesto etmek için (yasadışı) Kore Sendikalar

Konfederasyonu (KCTU) Aralık 1996'da bir milyonluk genel grev ilan etti. Sonraki yıl Doğu Asya'yı korkunç bir iktisadi kriz sardı, sendikalar savunmaya geçti; krizin doruğunda her gün 10.000 işçi çıkarıldı.[80] Asya krizinin bütün bölgede işçilerin üstünde moral bozucu ve kafa karıştırıcı etkileri oldu. KCTU da krize girdi, liderleri, sıradan üyeler onları devirmeden önce, işçi çıkarmalarını kabul etti. Bununla birlikte, kitlesel işçi çıkarmaların, işçilerin güvenini sarstığı görülünce planlanan genel grev durduruldu.[81] KCTU sendikaları, Hyundai Otomotiv, Mandano Makineleri ve Daewoo Otomotive ve pek çok başka işyerinde işçi çıkarmalarını önleyemedi. Şiddetli devlet baskısı da aktivizmi güçleştirdi; 2000-2001 yılları boyunca işten çıkarmaları protesto eden Daewoo işçilerine polis saldırdı; Seul'de grevdeki 1.000 Lotte Oteli'i işçisi de aynı şiddete maruz kaldı. 2001'de KCTU başkanı Dan Byuong-ho da dahil olmak üzere toplam 218 sendikacı tutuklandı.

Baskının bu boyutuna, stratejik zorlukların henüz çözülmemiş olmasına rağmen Koreli işçiler kararlı ve militanca örgütlenmelerine, Batı sendikalarını utandırarak, devam etti. Ağustos 1999'da ülke çapında, birçok sanayinin katıldığı Koreli kadın işçiler ilk Koreli Kadınların Sendikası'nı (KWTU) kurdu; restoranlarda ve kafelerde koşullu çalışan kadınları, TV için çalışan serbest yazarları, golf takımları taşıyıcıları gibi rastlantıyla iş bulanları örgütlemeye başladı.[82] Hükümetin sendikaları ezme politikasına karşı KCTU, 5 Temmuz 2001'de genel grev ilen etti, sendikacıların gözaltına alınmalarını ve hapsedilmelerini protesto etti.

KCTU uzlaşma ve bürokratlaşma eğilimlerine karşı mücadele ederken tamamen boyun eğmedi. Özellikle 2005'te Göçmen İşçiler Sendikası'nı (MTU) başlatması dikkate değerdir. 400.000 üyesi olan MTU, Kore işçi sınıfının en savunmasız ve ezilen kesiminin örgütlemesine öncülük ederek çok önemli bir girişimde bulunmuştur. Kore yasalarına göre göçmen işçiler 3 yıl için sadece bir işverene bağlı olarak çalışabilmekteydi. KCTU'nun işaret

ettiği gibi "bu işçiler, işverene köle gibi bağımlıydılar". Dahası, hükümet düzenli biçimde baskıcı koşullarına karşı çıkan göçmen işçileri "terörist" diye yaftalayarak sınır dışı etmekteydi. Bununla birlikte 2002'den beri protesto dalgaları, oturma eylemleri ve göçmen işçilerin açlık grevleri, onların kötü durumlarının siyaset sahnesine taşınmasına yardımcı oldu. Ve özellikle Batı'daki sendikaların çoğuyla kıyaslandığında KCTU göçmen işçilerin ve sendikalarının onurlu ve kararlı savunucusu olarak öne çıkar.

Aynı zamanda KCTU, dünya politikasının önemli meselelerinde radikal bir tavır almıştır. 11 Eylül 2001'den sonra örgüt, Amerika'nın "terörizme karşı savaş" politikasına güçlü bir biçimde muhalefet etmiş; bu konuda Güney'den gelen işçilerle "başka bir dünya, başka bir gelecek mümkün" konulu bir konferans düzenlemiştir. Başarısızlıkları ne olursa olsun, Koreli işçilerin cesur mücadelesi bunun kanıtıdır.[83]

Güney'deki yeni işçilerin hareketleri

Kore örneği en güçlüsü olmakla birlikte aşağıdaki örneklerin de gösterdiği gibi Güney'de esin veren birçok tabandan sendika örgütlenmesi ve kitlesel grev vardır.

- Nijerya'da 4 milyon Nijerya İşçi Kongresi (NLC) üyesi, yakıt fiyatlarının artışına karşı defalarca genel greve girerek neoliberalizme karşı kendi mücadelesini yürüttü. NCL, hükümetle uzlaşma arayışında olmakla birlikte, bürokratik biçimde kontrollü olsa da kitlesel protestolar yaptı. Haziran 2000'de sendika federasyonu, hükümet petrol ve gaz fiyatını yüzde 50 artırınca ulusal bir grev düzenledi – bu artış hemen otobüs ve yiyecek fiyat artışlarını tetiklemişti. Nijerya, dünyanın altıncı büyük ham petrol üreticisidir ama halk hiçbir şekilde bunun yararını görmedi. Aslında halkın yüzde 70'i günde bir dolardan az bir parayla yaşamaktadır. Ülkesinin çok büyük miktarda ürettiği bir ürünün kendilerini daha da yoksullaştıracağı fikri, yaygın muhalefetin nedeni oldu.

Dahası küfürle karşılanan petrol ve gaz fiyat artışlarının IMF kaynaklı yapısal uyum programlarının bir parçası olması öfkeyi körükledi. NLC'nin Haziran 2000 genel grevinde banka, postane, hastane ve kamu hizmetleri durdu. Lagos ve diğer kentlerde grevciler ve işsiz gençler, anayollarda barikatlar kurdular. Grevin birinci gününde hükümet fiyat artışlarını azaltmayı önerdi ama sendikalar bunu reddederek, fiyat artışlarından tamamen vazgeçilmesini istedi. Beş gün sonra fiyatlar yüzde 50'den yüzde 10'a indirildi – bu, sendikalar ve halk hareketleri için önemli bir kazanımdı.[84] Ama bir buçuk yıl sonra hükümet gene saldırıya geçti ve 1 Ocak 2002'de yeni fiyat artışlarını açıkladı. Bir kez daha NLC genel grev çağrısı yaptı ve bu da çok yoğun kitlesel destek buldu. Bir Lagos gazetesi, "İşçiler, işe gitmeyince Alausa hayalet kente döndü (…) Kaduna'da sendika aktivistleri merkezin anayollarını tutup, barikatlar kurunca araç trafiği durdu" diye yazdı.[85] Ekim 2004'te bir grev daha patladı; bu kez petrol fiyatının yüzde 25 artışına karşıydı; polis birkaç kişiyi öldürdü. NLC başkanı Adams Oshiomhole'un 16 Ocak 2002 ve 9 Ekim 2004'te tutuklanmasına rağmen grevcilerin militanlığı ve kararlılığı kırılamadı ki bu da bütün Afrika için esin kaynağı oldu.

- Bangladeş Ulusal Giyim İşçileri Sendikası (NGWU) büyük ölçüde genç kadınlardan oluşan ter atölyeleri proletaryasını örgütleyerek Dakka'da 20.000 işçiyi saflarına kattı. 1,2 milyonluk işgücü içinde bunlar mütevazı başarılar olmakla birlikte yaşamın ucuz olduğu bir sanayi için son derece önemliydiler –tedbirsizlikten kaynaklanan fabrika yangınlarının tanıklık ettiği gibi– buralarda işçiler haftada 80-100 saat çalışma karşılığında ayda 42 dolar alıyorlar; Tommy Hilfiger, Gap, J. C. Penney ve diğerleri için üretim yapıyorlar. Güçlenmelerinin bir işareti olarak NGWU Temmuz 2001'de mükemmel bir grevi örgütleyebildi. Şubat 2006'da yüzlerce işçinin öldüğü ya da yaralandığı dehşet verici bir yangının daha ardından 18.000 giysi işçisi yarım günlük protesto eylemi yaptı. Bunun gibi protestolar, ter atölyeleri işçilerinin

mücadeleci sendikalarını kurmak için aktivistlerin gösterdiği cesaretin ve kararlılığın tanıklığını yapmaktadır.[86]

- Hindistan'da işçiler, köylüler ve yoksullar bir yandan IMF, Dünya Bankası ve DTÖ saldırılarının sersemletici etkisi, diğer yandan aşırı sağcı hükümetin baskısı altındayken önemli mücadeleler gerçekleşti. Ocak 2000'de Uttar Pradesh'te 90.000 enerji işçisi, elektriğin özelleştirilmesini 12 ay erteletebildi. Sonra o yılın mayısında bir milyon işçi, fiyat artışlarına, özelleştirmelere, gübre sübvansiyonun azaltılmasına, Müslüman ve diğer azınlıklara yönelik saldırılara, IMF, Dünya Bankası ve DTÖ'ye karşı bir günlük genel greve katıldı. Aralıktaki grevlerde bir milyon banka işçisi özelleştirmelere karşı eyleme geçerken, 600.000 postane işçisi de yarı zamanlılara emeklilik hakkını talep etti. 2001 boyunca da ülke çapında kitlesel grevler sürdü; bunlardan birisi Maharashtra'da "küreselleşme, özelleştirme ve liberalleştirme saldırısına" karşı yapıldı. Büyük, kamusal protesto olaylarının yanı sıra küçük işyerlerinde de ilginç gelişmeler oldu. Sendikaların çoğu ev işçilerini dikkate almazken Andhra Pradesh, Hyderabad'da Navayuga Beedi Karmika Sangham Sendikası evlerde sigara (Hindistan sigarası/beedi) üreten binlerce işçiyi örgütlemeyi başardı. 1970'lere kadar Hindistan sigaraları büyük ölçüde fabrikalarda üretiliyordu ama sonra çoğu fabrika kapandı ve imalat evlerde kadınlarca yapılır oldu. 1980'lerde sendika kapı kapı dolaştığı bir kampanya yaptı ve 1994'e gelindiğinde 5.000 ev işçisi sendikalı oldu. Sendika grevlere giriştiyse de en etkili eylemleri kent çapında gösterileri oldu ve işçiler yalıtılmışlıklarının üstesinden gelerek, sorunlarını daha geniş bir kamuoyunun dikkatine getirebildiler. Çoğu işçi sendikasının ihmal ettiği işçileri örgütlemesine ilaveten sigara işçileri sendikası ücretleri artırabildi ve annelik yardımı, paralı tatil ve haftada bir gün tatil gibi yan yardımlar alabildi.[87]
- Yakın yıllarda Tayvan, 1988'de kurulan Bağımsız Sendikalar Federasyonu ile ilişkili olarak yeni sendikacılığın yükselişine tanık oldu. Tayvan işçiler arasında huzursuzluğun arttığı

"yeni sanayileşen" ülkelerin klasik bir örneğidir. 1975'te ülkede 485 grev yapılmışken on yıl içinde bu sayı üçe katlanarak 1.600'e çıktı; 1994'e gelindiğinde işçi anlaşmazlıkları 2.000'i aşmıştı. Bu yılın kasımında ülke çapında ilk grev, hükümetin işçilerin ödediği sağlık primlerini artırma girişimine karşı yapıldı; 200'den fazla sendikanın 30.000 işçisi bu eyleme katıldı. Bu hareketi, 1995'te ulusal telekomünikasyon şirketi dahil 14 devletin sahip olduğu şirketin özelleştirilmesine karşı yapılan kitlesel gösteriler izledi.[88] 1 Mayıs 2000'de, 20.000 işçi kitlesel bir gösteriyle sokaklarda Tayvan Sendikalar Konfederasyonu'nun kuruluşunu kutladı.[89]

- 1985'ten beri Meksiko kentini vuran depremin ardından 19 Eylül'de kurulan Giysi İşçileri Sendikası esin verici biçimde Meksika işçi sınıfını dönüştüren bağımsız sendikacılığın yükselişine yol açtı. Özellikle yüreklendirici bir girişim 1Mayıs'ta kurulan *Intersindical* idi; başlangıçta bu örgüt militan ve bağımsız 1 Mayıs yürüyüşü için 1995'te kurulmuştu. Yarım milyona yakın işçi Meksiko kenti sokaklarına çıktı, bir yıl sonra daha da kalabalıktılar. Hareket düzenli biçimde Zapatistaların desteğini de sağladı. Pek çok radikal işçi hareketi gibi *Intersindical* mahalle örgütlerinden, "resmi" sendikalara (tarihsel olarak egemen parti PRI ile bağlantılı) muhalefet eden sıradan üyelerden ve solcu partilerden oluşuyordu.[90] *Maquiladora* kuşağında yapılandan bile korkunç polis ve gangster baskısına karşı işçiler bağımsız sendikalar kurmaya başladılar. 2002'de bağımsız sendikalar, köylü grupları ve kent sosyal hareketleri bir araya gelerek Köylü, Toplum, Yerli Birliği ve Halk Cephesi'ni (FSCISP) kurarak ileriye doğru büyük bir adım attılar. 2004'te bu radikal işçi sınıfı koalisyonu önemli kitlesel protestolar düzenleyerek yeni radikal politikalar için potansiyel bir alan açtı.[91]
- Belki de çok az gelişme Kolombiya'daki sendikaların neoliberalizme karşı gerçekleştirdiği bir dizi genel grevden daha çok esin vericidir. Sendika liderlerinin suikasta uğramasının sıradanlaştığı bu ülkede, işçiler hükümete karşı kafa tutma cesaretini ve kararlılığını gösterdiler. 1999'da IMF kurtarma

paketinin yürürlüğe girmesinden beri Başkan Pastrana'nın koltuğu genel grevlerle üç kez sallandı. 7 Haziran 2001'de bir milyona yakın işçi ülkenin büyük bölümünü durma noktasına getirdi. Yaklaşık 300.000 öğretmen ve 125.000 sağlık işçisine Barrancabermeja'nın petrol işçileri dahil olmak üzere yüz binlerce işçi katıldı. Protestocular ülkenin birçok yerinde barikatlar kurdular. Öğretmenler federasyonu başkanı Gloria Ramirez'in açıkladığı gibi genel grev sadece bütçe kesintilerine değil aynı zamanda IMF'nin dayattığı "neoliberal modelin" tamamına karşı yapılmıştı.[92]

- Yıllarca süren sessizliğin ardından Güney Afrika Sendikaları Kongresi (COSATU) Ağustos 2001'de özelleştirmelere karşı üç günlük genel grev ilan etti; bunu 2006 Mayıs'ında başka bir kitlesel grev izledi. 1980'lerde dünyada en radikal işçi hareketlerinden biri olan COSATU, Afrika Ulusal Kongresi (ANC) iktidara gelince (önce Nelson Mandela sonra Thabo M'Beki) militanlığından vazgeçmişti. Ama ırk ayrımcılığı rejimi son bulmakla birlikte bütün Güney Afrika'da siyah işçilerin durumu kötüleşti: 1993'ten beri yarım milyon iş kaybedilince işgücünün 1/3'ü işsiz hale geldi. Yoksulların hayat standardı yüzde 20 düşerken su maliyeti yüzde 20, elektrik fiyatı yüzde 400 arttı. Sekiz milyon insan evsiz durumda. Eski ANC aktivisti Trevor Ngwane, "Irka dayalı ayrımcılığın yerine sınıfa dayalı ayrımcılık geçti" demektedir. COSATU'nun genel grevlerinin başlaması ve yaygınlaştırılması tabandan gelen baskı sayesinde oldu; bu, Afrika'nın en büyük işçi sınıfının sosyal adalet için hareketlenmesinin yeni döneminin başlangıcı olabilir.[93]

Çeyrek yüzyıldır Kuzey sendikaları geri çekilme ve gerileme içindeyken Güney'deki yeni işçilerin hareketleri güçlü bir şekilde Kuzey'de ve Güney'de işçilerin sınıf politikaları –en azından tabandan gelen militan ve demokratik sınıf politikaları– için bir gelecek olduğunu göstermektedir.

ABD'de beyaz olmayan işçiler ve sosyal hareket sendikacılığı

Güney, tabandan gelen sendikacılığın militan deneyimlerinin odağında olurken, dünya kapitalizmin merkezi ABD'de bile beyaz olmayan işçiler yeni mücadele silahları geliştirmektedir. Destekten yoksun ve bazen son 30 yıldır gerilemekte olan işadamı zihniyetli bürokratik sendikaların açık düşmanlığına rağmen siyah, Latin kökenli ve Asyalı-Amerikalı işçiler ABD'de radikal işçi sınıfı hareketlerinin bir geleceği olduğunun habercisidirler.

Şaşırtıcı olmayan biçimde bu gelişmelerden birisinin merkezi ABD'nin en fazla çok ırklı eyaleti olan Kaliforniya'dır. Çoğu Meksika ve Orta Amerika'dan gelen Latin kökenliler eyalet nüfusunun 1/3'ünü, Asyalı-Amerikalılar yüzde 12'sini oluşturur. Geleneksel "Anglolar" nüfusun yarısıdır. Latin kökenliler ve Asyalı-Amerikalılar ter atölyeleri, oteller ve temizlik proletaryasının çoğunluğudur. Gerçekten de göçmen vasıfsız işçilerin yüzde 70'ten fazlası Latin kökenlidir.[94] Bu gruplar Kaliforniya işçileri içinde en çok ezilenlerken –asgari ücretin altında çok uzun saatler çalışırlar ve "yasadışı" mülteci işçilerin yasal korunmaları yoktur– aynı zamanda büyüyen karşı koyma hareketinin liderleridirler.

İronik biçimde direniş, Reagan ve baba Bush yönetimlerinde sendika karşıtı politikalar doruktayken başladı. San Francisco otel işçilerinin cesur 1980 grevi, Otel ve Restoran İşverenleri (HERE) örgütü ikinci bölgesinin eski yönetiminin devrilmesine yol açtı ve militan, tabandan örgütlenen sendika olarak gelecekteki olayların habercisi durumuna geldi. Grev gözcülerinin yüzde 95'inin Filipinli ve Latin kökenli otel hizmetlilerinin oluşturduğu ikinci bölgede, önemli ücret artışları ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi sağlandı ve buradan kentteki büyük otellerin yüzde 80'inde örgütlenmeye girişildi.[95]

1990'ların başında Latin kökenlilerin en başarılı örgütlenme girişimlerinden birisi, Güney Kaliforniya inşaat sanayisini

sarstı. İyi hazırlanılmış beş aylık grev süresince –yüzlerce grevci tutuklandı ve birçoğu sınır dışı edilmekle tehdit edildi– binlerce işçi için ücret artışı sağlandı ve sendikaları tanındı.[96]

Belki de farklı bir sendikacılık için çok parlak bir iz bırakan Uluslararası Hizmetler Çalışanları Sendikası (SEIU) ile bağlantılı Los Angeles'teki temizlik işçilerinin adalet kampanyası oldu. Yıllardır SEIU Bölge 399, Los Angeles temizlik hizmetleri sanayisinde gerilemekteydi. 1980'lerde ve 1990'larda çok büyük ofis alanları hizmete girdiği halde sendika çoğu kadın olan Meksika ve Orta Amerika'dan gelen binlerce yeni temizlik işçisini örgütlemek için hiçbir şey yapmadı. Sonra Güney Kaliforniya'da 1988'de Temizlik İşçileri için Adalet (JfJ) örgütlenmesi başladı. Mütevazı ama önemli örgütlenme başarılarından sonra JfJ/Bölge 399, 1990 ilkbaharında greve girdi. Haziran 15'te polis, barışçı JfJ yürüyüşüne vahşice saldırınca, temizlik işçilerinin mücadelesi Los Angeles'te ses getiren sosyal adalet aktivizmine dönüştü. Büyük kamusal baskı sonucunda çok uluslu inşaat hizmetleri firması Uluslararası Hizmet Sistemleri bir sözleşme imzaladı. Bunu gören Amerikan İnşaat Bakım şirketi de sendikayla kontrat yaptı – böylece 5.000-6.000 göçmen işçi sendika korumasına girdi ve ücret artışı sağlandı.[97] Los Angeles temizlik işçileri sendikalaşması muazzam bir hamle yaparak 1987'de yüzde 10'dan 1995'te yüzde 90'a çıktı.[98]

İlk başarılarının saman alevi olmadığının dramatik kanıtı, ofis temizlik işçilerinin Nisan 2000'deki üç haftalık militan grevi oldu – üç yıl için yüzde 25 ücret artışı gerçekleşti. Yoksulluk ücretiyle çalışan işçileri için yaşam standartlarının iyileştirilmesi kadar JfJ'nin göçmen işçilerin insan hakları ve sosyal adalet için mücadelesini yüreklendirmesi de önemliydi. Gerçekten de 1999'da, 1930'lardan beri görülmeyen bir sendikalaşma atılımı oldu; çoğu Latin kökenli Los Angeles ev hizmetlileri işçileri 11 yıllık bir örgütlenme kampanyasından sonra SEIU'ya katılmak üzere oylama yaptılar.[99] Bu kampanyalar gibi eylemlerin sonucunda, geleneksel olarak sendika karşıtı bir kent olan Los

Angeles'teki işçi hareketi, Kuzey Amerika'nın en dinamik hareketi oldu. Bir gözlemcinin işaret ettiği gibi,

> Göçmen işçilere odaklanarak kentin işçi hareketi saflarına, ülkenin diğer yerlerine göre, en çok işçiyi katmaktadır. Yakın yıllarda sendikalar, yarı zamanlı 6.000 okul yardımcısını, uluslararası hava alanındaki yiyecek ve perakende hizmeti veren 2.000 işçiyi ve 2.000 Los Angeles park ve eğlence yerleri işçisini örgütlediler.[100]

Ama Los Angeles işçi hareketi atılımı, göçmen işçilere "odaklanmaktan" daha fazlasını içeriyordu; aynı zamanda yeni stratejiler ve örgütlenme biçimleri geliştirildi. Yeni stratejik yaklaşımın merkezinde topluluklara dayanarak göçmenlerin sivil ve insan hakları mücadelesi kadar, ücretlerin ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi de vardı. Bütün bunlar sosyal hareket sendikacılığı denen değişime yol açtı; sendikalar artık yalnızca toplusözleşme temsilcileri olmaktan çıkıp aynı zamanda bütün cephelerde ilerici değişimler için mücadele eden toplumsal hareketler oldular. Bu alanda sendika örgütçüleri, işçi merkezlerinin, göçmen işçilerin mağaza önlerinde buluşabileceği, yasal haklarını öğrenebileceği, sendika ve toplumsal örgütlenme kampanyalarını tartışabileceği bürolar açma gibi yenilikçi yaklaşımlardan dersler çıkardılar – bütün bunlar işveren ve hükümet yetkililerinin gözlerinden uzak biçimde yürütülüyordu.

Kentlerdeki büyük göçmen işçi toplulukları yeni işçi sınıfı örgütlenmeleri için elverişli bir zemin oluşturuyordu. Bu zeminlerde beyaz olmayan işçiler, tüketici boykotları, açlık grevleri, sendika girişimlerindebulunup, grev gözcülükleri yaparak, mahkeme kararlarını sorgulayarak ve grevler örgütleyerek işverenlere baskı yaptılar, göçmenlerin haklarını korudular, polisin ırkçılığına karşı çıktılar, daha iyi ücretler ve çalışma koşulları elde ettiler, daha iyi barınma ve kamusal hizmetler için kampanyalar yürüttüler ve göçmen karşıtı yasaları yendiler. Teksas, El Paso'daki *La Mujer Obrera* (Kadın İşçi); Oakland,

Kaliforniya'daki Asyalı Göçmen Kadınların Savunucuları (Giysi İşçileri Adalet Kampanyası'nı başlattı); Üçüncü Dünya Örgütlenmesi Merkezi; Los Angeles'teki Koreli Göçmen İşçilerin Savunucuları; San Francisco Latin kökenli ev işçilerini örgütleyen *Mujeres Unidas y Activas*; Teksas , San Antonio *Fuerza Unida* (Birleşik Güç); San Francisco Halkın Çalışma Hakkı Kazanma Örgütü (refah işçileri sendikası) ve Los Angeles İşçi/Toplum Strateji Merkezi gibi gruplar genellikle birkaç dil kullanan, yerel toplumlara dayanan işçi örgütlenmelerini gerçekleştirdiler.[101]

İşadamı zihniyetli kimi sendikanın açık düşmanlığına rağmen bu merkezler sendikalaşma girişimlerinin yolunu açmaktadır. Örneğin 1991'de *La Mujer Obrera* Teksas'ta üç fabrikanın ve bir çamaşırhanenin işçilerini sendikalaştırdı.[102] Ama odağı büyük ölçüde sözleşme müzakereleri olan Kuzey Amerikan sendikacılığından farklı olarak, işçi merkezleri yoksulları ve göçmen topluluklarını ilgilendiren bütün meselelere el atmaktadır –barınma sorunlarından, polisin ırkçı tutumuna, sendika haklarına ve zehirli maddelerin beyaz olmayan toplumların yaşadıkları yerlere dökülme tehlikesine kadar– bunları işçi sınıfı örgütlenmesinin alanı olarak kabul etmektedir. Birkaç yılda bir sözleşme müzakereleri sırasında ortaya çıkan sendika liderliğinden farklı olarak merkezler, yoksulların günlük yaşamı ve işçi sınıfı mahalleriyle tamamen bütünleşmiş yaşayan organizmalardır. Kuzey Carolina Adalet için Siyah İşçiler ve Birleşik Elektrik İşçileri'nin 150. Bölge aktivisti Saladin Muhammed'in belirttiği gibi görev "protesto kültürü" yaratarak sivil haklar ve sosyal adalet aktivizmini işçi eğitimi ve hareketiyle ilişkilendirmektir.[103]

Beyaz olmayan binlerce militan göçmen işçinin örgütlenmesinin etkisi bütün Kaliforniya işçi hareketinin radikalleştirilmesi oldu. David Bacon'un işaret ettiği gibi, sıradan aktivistler birkaç önemli sendikanın bölge liderliğini devirdi ve Kaliforniya işçi federasyonu ABD'de "belgesi olmayan işçilere karşı işveren yaptırımlarının kaldırılması" çağrısı yapan ilk örgüt oldu. Eyaletteki birkaç sendika da beyaz olmayan işçiler onları işçi

hakları savunusunun araçları yapmak için mücadele ederlerken önemli altüstlükler yaşadı.[104]

Ama militan, tabandan gelen, toplum temelli sendika aktivizmi sadece Kaliforniya ile sınırlı değildi. New York'ta Çinli İşçiler ve Personeli Birliği (CWSA) 1979'dan beri restoran ve giysi işçilerini örgütlemekte çok faaldi. Yakın yıllarda CWSA, Latin Kökenli İşçiler Merkezi ile yakın işbirliğine girdi; çok kültürlü işçi ittifakları kurdu ve önemli kazanımlar elde etti. Birkaç mil ötede Long Island İşyeri Projesi Çoğu Orta Amerika'dan gelen restoran, ter atölyesi ve temizlik işlerinde çalışan Latin kökenli işçileri örgütlemek için yenilikçi stratejiler geliştirdi.[105]

Bazen etkili işçi sınıfı aktivizmi, işyerinin tamamen dışındaki sosyal ve politik konulara yoğunlaştı. Bu büyük ölçüde Los Angeles İşçi/Toplum Strateji Merkezi ve onun ana dalı Otobüs Şoförleri Sendikası'nın (BRU) yaklaşımıydı. 1990'ların ortalarından başlayarak BRU, Los Angeles taşıma sistemindeki sınıfçı ve ırkçı önyargıları tanımladı: Bütün transit yolcuların yüzde 94'ü otobüs yolcularıyken, taşıma sistemi harcamalarının yalnızca yüzde 30'u otobüs hizmetine gidiyordu. Bu sırada kamusal transit fonlarının yüzde 70'i, banliyölerdeki daha zengin ve büyük ölçüde beyazların kullandığı raylı sisteme ayrılıyordu.[106] "Otobüsler İçin Milyarlar, Transit Irkçılığı ile Mücadele" sloganı altında BRU militan bir kampanya başlattı; çok ırklı örgütlenmelere girişti ve otobüs hizmetlerinin iyileştirilmesinde önemli zaferler kazandı.

BRU örgütlenmesini otobüslerde yaptı. Renkli BRU tişörtleri giyen aktivist grupları konuşma yapmak ve broşür dağıtmak için otobüslere biniyorlardı. Sendika, transit komisyonu ve kent meclisi toplantıları sırasında da protesto gösterileri düzenledi. BRU stratejisinin merkezinde, kamu taşımacılığının bir işçi sınıfı meselesi olduğu kabulü vardı:

> Otobüs, tekerlekleri olan bir fabrikadır: Koreli restoran, Tayvanlı kadın giysi, Latin kökenli otel işçilerini, siyah alışveriş merkezi işçisini, siyah ve Latin kökenli ev hizmetlilerini, liseli çocukları

> ve kasetçalarlarını, siyah ve Latin kökenli şartlı tahliye olmuş mahpusları taşır (…) Otobüs sistemi, ortak kadere çağrı yapılabilecek ve ortak düşmanın tanımlanabileceği çok ırklı bağlamlardan biridir (…) [107]

BRU her ay 50.000 transit yolcuya ulaşır, çok ırklı üyeleriyle her ay büyük toplantılar düzenler ve düzenli olarak iki dilli (İspanyolca/İngilizce) *Ahora Now* gazetesini çıkarır.[108] Demokratik, çok ırklı liderliğin gelişimini nasıl sağladığı çok açık olmamakla birlikte BRU etkili örgütlenme taktikleri geliştirmiştir. Buna ek olarak Afrikalı-Amerikalı otobüs şoförleri (ki bunların sendikasının liderleri BRU'ya düşmanca davranmaktadır) ve çoğu Latin kökenli yolcular arasında dayanışma sağlayan etkili çalışmalar yaptı. BRU, şoförlerin grevini destekleyen büyük mitingler düzenledi ve görülmemiş biçimde 850 şoförün, otobüs hizmetlerinde hiçbir kesintiye gidilmemesini isteyen imzalı mektuplar yollamasını sağladı – böyle bir talebi genellikle sendikalarının liderleri desteklemeyi reddederlerdi. Sonuç, Los Angeles transit otoritesine karşı şoförler ile yolcular arasında "yeni bir ittifak" yolunun açılması oldu.[109]

1980'lerde Carolina'da kurulan Adalet İçin Siyah İşçiler (BWFJ) bir diğer önemli topluma dayanan taban örgütlenmesiydi. Sendika karşıtlığı kötü şöhretini taşıyan bir eyalette BWFJ'nin toplumsal aktivizmi Kmart ve Shoney restoran zincirlerindeki siyah çalışanlara karşı ırkçı tutumlara karşı şaşırtıcı biçimde başarılı oldu. Sivil haklar taktiklerini –dilekçelerden, kilise gösterilerine, yürüyüş ve oturma eylemlerine kadar– kullanan BWFJ, militan, toplumsal işçi sınıfı aktivizminin öncülüğünü yaptı. Daha sonra Kmart'ta sendika hakları için başarılı bir mücadele yürüttü. İşçi sınıfı politikasını toplumsal mücadeleye bağlayan örgüt aynı zamanda kiracı hakları, çevresel ırkçılık ve savaş karşıtı kampanyalar gerçekleştirdi. 1990'ların sonunda BWFJ, Kuzey Carolina Üniversitesi'nin 15 yerleşkesinde 19.000 hizmetli personelin örgütlenmesine yardımcı oldu. Birleşik Elektrik İşçileri ile bağlantılı olarak yoksul işçiler için kitlesel bir eylem kampanyası-

nın sonucunda önemli kazanımlar elde etti. Böyle başarılı bir sicille BWFJ'nin 1990'ların ortasından itibaren Kuzey Carolina'nın sınırlarının ötesinde Virginia, Güney Carolina ve Georgia'da faaliyetlerini yürütmesi şaşırtıcı olmadı.[110]

BWFJ, Temizlik İşçileri İçin Adalet, işçi merkezleri ve benzer hareketler, işçi sınıfı politikasının yeni biçimlerini temsil ediyordu; ırk ve cinsiyet konuları toplumsal tabanlı örgütlenmelerin merkezindeydi. Elbette New York ve Kuzey Carolina bu tür stratejilerin geliştirildiği yegâne alanlar değildi: Teksas merkezli *La Mujer Obrera ve Mujeres Unidas* ile Connecticut, Hartford gibi kentlerde de büyük ölçüde Afro-Amerikalıları kapsayan etkileyici işçi/toplum kampanyaları yürütüldü.[111] Benzer biçimde Kanada'nın en büyük kenti Toronto'da Yoksulluğa Karşı Ontario Koalisyonu (OCAP), ülkenin en militan ve gösterişli yoksulluk karşıtı örgütü olarak özellikle göçmen taksi şoförlerini ve Çin mahallesindeki sokak satıcılarını örgütledi. OCAP aynı zamanda göçmen hakları konusunda, Kanada göçmen dairelerinin göçmenlere savunma hakkı tanımasının zorlanması dahil, militanca çalışmalar yürüttü. Bu çalışmaların sonucunda Afganistan, Somali ve başka yerlerden gelen kişiler ve aileler Kanada'da yasal haklar kazandılar. Mümkün olabilen her yerde OCAP, göçmen ve sığınmacı hakları savunusunun bir parçası olan kampanyalarına sol kanat sendika aktivistlerini de kattı.[112]

Ama genellikle militan toplumsal aktivizme sendikaları katmak güç oldu. En başarılı kampanyalar bile işadamı zihniyetli sendika liderlerinin bürokratik düşmanlığıyla karşılaştı. Örneğin Los Angeles'teki Uluslararası Hizmet İşçileri Sendikası (SEIU), Temizlik İşçileri İçin Adalet kampanyasını gerçekleştiren 399. Bölge'de, sıradan işçilerin yeni ve daha militan bir liderlik seçmek için yaptıkları 1995 kampanyasının sonucunda kendini bir vasiliğin altında buldu – ulusal sendika, yerel sendikanın temsilcilerini seçme ve işlerini yürütme yetkisini kaldırdı. O zamandan beri tabandan gelen girişimleri ezmek üzere SEIU 40'tan fazla yerel sendikasının sözü edilen yetkilerini kaldırdı.[113]

Gene de hükümet baskısına, işverenlerin ve bürokratik sendika liderlerin düşmanca tavırlarına rağmen göçmen ve beyaz olmayan işçiler büyük bir cesaret ve kararlılıkla seferber olmayı sürdürdü. Ekim 2004'te New York'ta en az 100.000 kişi üç haftalık Göçmen İşçiler Özgürlük Yolculuğu'nu desteklemek üzere bir araya geldi. Sonra 1 Mayıs 2006'da 1,5 milyon göçmen işçi ABD'de bu uluslararası günün gerçek anlamını yeniden canlandırdı. 200 kent ve kasabada sokaklara dökülerek belgeleri olmayan işçilere tam yasal haklar ve saygı talep eden bu işçiler ulusal *Un dia sin immigrante* (göçmenler olmadan bir gün) çağrısına cevap verdiler. Okula ve işe gitmeyen göçmen işçiler fabrikaları ve dükkânları kapatarak yürüyüşlere ve gösterilere, Chicago'daki 500.000 kişilik muazzam protestoya katıldılar. Ve o bir gün için, ABD tarihindeki en büyük çok ırklı sivil haklar/sosyal hareketinin içinde, göçmen işçiler pazılarını şişirdi, övünç ve cesaretle Kuzey Amerika'da örgütlü işçinin potansiyel geleceğini gösterdi.

Irkçılık karşıtı, feminist sınıf politikası

Bu bölümde anlatılan bütün örgütlenmeler yeni tür bir işçi sınıfı politikasına dikkat çekmektedir: Elbette bu sınıf mücadelesi politikasıdır ama aynı zamanda da ırkçılık karşıtı feminist politikadır. Hindistan'daki Narmada'yı Kurtarma Hareketi'ne, Brezilya'daki Topraksız İşçiler Hareketi'ne ya da Kore'deki yeni işçi hareketine baktığımızda kadın örgütçülerin merkezi rolünü; Ekvador ve Bolivya'da halk ayaklanmalarında Yerlilerin önemli roller oynadığını; göçmen ve beyaz olmayan işçilerin önemli temsilcileri olan Temizlik İşçileri İçin Adalet ya da işçi merkezleri gibi oluşumlarda küresel işçi sınıfının en ezilmiş kesimlerinin kendi eylemlerine dayanan işçi örgütlenmesinin taslağını görürüz.

Ve burada radikal biçimde farklı bir sınıf politikasının tohumlarını buluruz. Ne de olsa özellikle Kuzey'de ana akım sendikacılık sıkça beyaz erkek işçilerin egemenliği altına girmiştir.

Göçmenler, şans eseri işi olan işçiler, evlerde ve ter atölyelerinde çalışan beyaz olmayan kadın işçiler nadiren bu kurumlarda bir yer bulur. Saygınlık peşindeki imtiyazlı işçi liderleri, "süprüntüleri" ve marjinalleri dışlayan, "yüzüne bakarak dobra dobra konuşan" tür aktivizmi reddeden bir hareket yaratmışlardır. Evrensel kurtuluş, bütün yapıları, imtiyazları sorgulamak ve ezilenleri savunmak için bir hareket yaratmak yerine genellikle ana akım sendikacılığı Marx'ın sözleriyle "dar ve bencil" oldu. Irkçılığı ve cinsiyetçiliği bütün işçi hareketini ilgilendiren bir mesele olarak görmek yerine ana akım sendika memurları, sürekli olarak bu konularla ilgili mücadeleleri "bölücü" ve iktisadi amaçlar çerçevesindeki işçi "birliğini" tehdit edici olarak değerlendirip reddetmişlerdir.

Dördüncü bölümde gördüğümüz üzere başlangıcından beri kapitalizm ırkçı ve cinsiyetçi tahakkümün egemen olduğu bir sistemdir; sınıfsal sömürü he zaman için cinsiyetçi ve ırkçı biçimlerden oluşur ve bunlar aracılığıyla üstünlük kurar. Kanada hakkında yazan Himani Bannerji şunu hatırlatır: "Kanada'da kutsal olarak kabul edilen mülkiyet biçimleri ve çalışma, en baştaki toprakların yağmalanmasından sonra şimdi de tamamen 'ırk' ve ırkçılık farklılıkları üstünden örgütlenmiş ve tescil edilmiştir. Burada 'ırkı' olmayan hiçbir 'sınıf' yoktur."[114] Yerli halkın topraklarının ve hayat biçiminin çalınması, Afrikalıların köleleştirilmesi, yeryüzündeki çoğu halkın sömürgeleştirilmesi ve emperyal egemenlik olmasaydı bugün karşımızdaki fiili kapitalizm de olmazdı. Kapitalizmin bu tarihsel gerçekliği karşısında herhangi anlamlı bir biçimde karşı durmak ırkçılığa, kadınların ezilmesine ve emperyalizme karşı örgütlenmeden mümkün değildir.

Elbette sisteme karşı etkili bir örgütlenme, emeğini satan herkesin sömürülmesinin sonlandırılmasına adanmış bir sınıf politikası gerektirir. Ama emeğini satan işgücü sistem açısından ırk ve cinsiyet tahakkümüne göre örgütlendiği için, ırkçı ve cinsiyetçi baskılar temelden ve merkezi önemde sorgulanmadan

kapitalizmin köklerine saldırılamaz. Sınıf politikası bir soyutlama değildir; gökten düşen bir sosyal değişim programı da değildir. Sınıf politikası, ezilenlerin somut deneyimlerinden çıkan direniş, muhalefet ve dönüşüm politikalarıdır. Neticede bunlar gerçek insanlar gibi karmaşık ve çok boyutludur.

Sosyal sınıflara göre örgütlenen insanların deneyimleri aynı zamanda cinsiyet, ırk ve etnik-ırksal deneyimlerle çerçevelenmiştir. Bunlar, evlerde, okullarda, sokaklarda kadınların güvenliğini, hayatlarını etkileyen polis tacizi ve kamusal ulaşım gibi sorunların olduğu toplumlarda gerçekleşir; yaşamlarının değişik anlarında insanlar bu sorunların bir kısmı ya da hepsi için mücadele ederler. Neye karşı ve nasıl direndikleri, sosyal olasılıklar ufkunun algılanmasına bağlıdır. Amerika'daki siyah işçi sınıfı tarihçisi Robin Kelley'in belirttiği gibi, "Politika, yaşanan deneyimden ya da neyin mümkün olduğuna dair hayali dünyadan ayrı değildir; aksine politika bütün bu konular hakkındadır. Politika engelleri geriletmek, bunların üstünde kısmen etkili olmak ya da hayatlarımıza egemen olan kurumların ve sosyal ilişkilerin içinde bir alan yaratmaktır."[115]

Hakiki işçi sınıfı politikası, çalışma, oyun, yaşam, boş zaman ve kültür alanlarının kontrolünde yeni boyutlanmalar kazanarak yabancılaşmayı aşmakla ilgilidir. Ve üstünlüğe, ataerkilliğe, heteroseksüel düzenlemelere dayanan sınıflara bölünmüş bir toplumda bu, sadece bütün tahakküm biçimlerinin ve dışlanmanın üstesinden gelmek anlamını taşır.[116] İnsanın gerçek kurtuluşu –ki bu, yabancılaşmış çalışma hayatının ve yaşamın özgürleşmesini gerektirir– bütün tahakküm ve baskı biçimlerinden kurtulmakla sağlanır. Bunun daha azı, radikal politika değildir. Ve bu amaca uygun olan yegâne radikal politika, işçi sınıfı mücadelesinin ırkçılık karşıtı feminist politikalarıdır.

Elbette bu bölümde tartışılan hareketler böyle bir politikanın, yukarıda kullandığım terime göre söylersek sadece "tohumlarıdır". Bütün gerçek hareketlerin içinde direniş ve uyum, isyan ve anlaşma gerginlikleri tartışılır ve gene cinsiyetçi ve ırkçı

hiyerarşilere karşı içsel mücadeleler yürütülür. Bununla birlikte beyaz olmayan işçilerin, Yerli halkların ve ter atölyelerindeki kadınların öncü roller oynadığı yeni, militan mücadele ve örgütlenme biçimleri, ırkçılık karşıtı feminist sınıf politikalarının somut olasılığının yaşayan kanıtlarıdır. Radikal kapitalizm karşıtlarının görevi, bu tohumların gelişip serpilebileceği uygun bir siyasi iklim yaratmaktır.

Radikal demokrasi ve alternatifler arayışı

Günümüzde ırkçılık karşıtı feminist politika aynı zamanda radikal demokrasi politikasının yegâne anlamlı politikasıdır. Bu bölümün başında gördüğümüz üzere demokrasinin itici gücü her zaman tabandan, yoksulların ve sömürülenlerin yaşamlarını iyileştirme mücadelesinden gelmiştir. Tabii kapitalizm de demokrasiyi ehlileştirmek ve kontrol etmek için onu sosyal-iktisadi ilişkilerden dışlamaya çalışmıştır. Ama anlattığımız bütün hareketler, özel mülkiyetin izinsiz girilemez güvenlik çemberi işaretlerinin ötesine geçmeyi başarmışlardır. Brezilya'da topraklar işgal edilmiş; Hindistan'da dev baraj yolları bloke edilmiş; suyun özelleştirilme sözleşmesinin iptali için kent merkezine el konmuş ya da Los Angeles'te "bilet ücretine hayır" kampanyasının bir parçası olarak otobüslerde yolculuk edilmiştir. Bu hareketler, dünya nüfusunun küçücük bir bölümünün, dünyanın iktisadi kaynaklarının kullanımı, dağıtımı ve mülkiyetiyle ilgili bütün kararları kontrol etmesine karşı çıkmışlardır. Ve onlar, demokrasinin "ekonominin" başladığı yerde bittiğini, insanların toplumun zenginliğini etkileyen mülkiyet ve dağılımıyla ilgili haklarının olmamasını reddetmişlerdir. Bunun yerine hareketler, yaşamlarını ve yaşam haklarını etkileyen ilişkileri, insanların kontrol etmediği durumda hiçbir adil toplumun olamayacağında ısrar etmişlerdir. Böyle davranarak kapitalizme karşı radikal bir demokrasi seferberliğinin gerekliliğinin tümüyle farkında olduklarını göstermişlerdir.

Ama şimdiye kadar alaşağı etmek yerine direnmede daha etkili olan bu hareketler gerici önlemleri durdurma kapasiteleri olduğunu göstermişler ancak nadiren bütünüyle yeni bir girişimi başlatabilmişlerdir. 1995 Fransız grevleri ve gösterileri hakkında yazan merhum Daniel Singer'in zekice ifade ettiği gibi hareketin büyük başarısı hükümet işleyişini durdurarak neoliberal dogmanın "kaderci kabulünü" parçalamalarıydı. Ama Singer'in uyardığı üzere tek bir savaşı kazanmak yeterli değildi:

> Yönetenler bireysel önermelerden vazgeçer ama stratejilerinden değil. Protestocular bir savaşı kazanırlar ancak hedefleri olmadığı için karşı saldırıya geçemezler (…) Fransız protestocuların şimdi ezilmelerinin başka alternatifi yoktu fikridir bu (…) Ama onlar kendilerine ait bir alternatif, farklı bir proje ve farklı bir toplum tasavvuru ortaya koyamadılar.

Ama böyle bir tahayyül olmadan radikal hareketler toplumları değiştiremezler. Hiçbir net alternatif bakış açısı olmadan direnmek ve güçlü biçimde hayır demek mümkündür. Ama bu, mücadele kapasitesine güven inşa etmek bakımından çok önemli olmakla birlikte gelecek savaşı erteler. Çünkü kapitalizm gevşemez; bir fırsat bulduğunda genellikle çok yıkıcı etkilerle yeniden dener ve deneyecektir. Singer'in Fransız olayları hakkında dedikleri incelediğimiz mücadeleler için de, Cochabamba'daki güçlü ayaklanma dahil, geçerlidir:

> Yirmi küsur yıldır süren topyekûn ideolojik egemenlikten sonra reddetme, geri çevirme ve direnişler çok önemliydi (…) Can alıcı bir başlangıçtı. Ama sadece başlangıçtı. Olumsuzlayarak elde edilen başarılara dayanarak, radikal biçimde farklı bir toplum için gerçek arayış başlamalıdır.[117]

Notlar

1 Bu protesto Topraksızların Özgürlüğü Hareketi (MLST) ve sözünü ettiğim daha küçük bir örgütlenmeye sahip olan Topraksız İşçiler Hareketi (MST) tarafından düzenlendi.

2 Bkz. "Bolivia's turmoil has its roots in equality", *Globe and Mail*, 11 Haziran 2005.

3 Maude Barlow ve Tony Clarke, "*Global Showdown: How the New Activists are Fighting Global Corporate Rule* (Toronto: Stoddart, 2001), s. 207, 168.

4 Aristotle, *Politics*, çev. Ernest Barker (Londra: Oxford University Press, 1958), 8. Bölüm ve s. 115, 162-64.

5 İyi bir özet için bkz. W. G. Forrest, *The Emergence of Greek Democracy 800-400 BC* (New York: Mcgraw-Hill, 1966), 6. Bölüm.

6 Köleler siyasi yaşamdan dışlanmışlardı. Ama şunu vurgulamak önemli: "Yeni Dünya"daki köleciliğin tersine Yunan köleciliğinin etnik-ırkçı bir temeli yoktu. Köleler savaşlarda esir düşen Yunanlılardı. Dahası bunların bazen yüksek sosyal statüleri vardı (banka yöneticileri gibi) ve sıkça birkaç yıl hizmetten sonra azat ediliyorlardı. Bu kurumu gerekçelendirmek için değil daha sonraki biçimlerle karşılaştırmak için bunları söylüyorum.

7 G. E. M de Ste. Croix, *The Class Struggle in the Ancient Greek World* (Londra: Duckworth, 1983), s. 279.

8 Ellen Meiksins Wood, *Democracy Against Capitalism: Renewing Historical Materialism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s. 188. Ayrıca bkz. Meiksins Wood, *Peasant-Citizen and Slave: The Foundations of Athenian Democracy* (Londra: Verso Books).

9 M. I. Finley, *The Ancient Greeks* (Harmondsworth: Penguin Books, 1977), s. 75.

10 M. I. Finley, *Democracy Ancient and Modern* (Londra: Hogarth Press, 1985), s. 20.

11 De Ste. Croix, s. 317.

12 Özellikle bkz. Wood, 7. Bölüm. Bu sürecin kimi parçalarını, İngiliz siyasi düşüncesi bağlamında ele aldım: McNally, "Locke, Levellers and Liberty: Property and Democracy in the Thought of the First Whigs", *History of Political Thought* 10, 1 (İlkbahar 1989), s. 17-40.

13 Özellikle aydınlatıcı bir tartışma için bkz. Dennis Soron, "Economic Fatalism and Popular-Democratic Struggle", sosyal ve siyasi düşünce alanında doktora tezi, York University, Toronto, Aralık 2001.

14 Britanya'yla ilgili olarak bkz. Eric Hobsbawm, *The Age of Capital 1848-1875* (New York: Mentor Books, 1975), s. 111; John A. Macdonald, "Speech on the Quebec Resolutions", *Canadian Political Thought*, içinde, ed. H. D. Forbes (Toronto: Oxford University Press), s. 85.

15 Wood, s. 229. Wood "politikadan atılma" ifadesini iktisadi yaşamdan dışlanmak anlamında kullanmaktadır, s. 44.

16 Bkz. Michel Crozier, Samuel P. Huntington ve Joji Watanuki, *The Crisis of Democracy: Report on the Governability to the Trilateral Commission* (New York: New York University Press, 1975).

17 Thomas Friedman, *The Lexus and the Olive Tree*, aktaran "Globalisation and its critics", *The Economist*, 29 Eylül 2001.

18 "Capitalism, its critics and its global challenge", başmakale, *Globe and Mail*, 28 Ekim 2000.

19 Jorge Castaneda, "Latin America's Two Left Wings", *Newsweek*, 9 Ocak 2006.

20 Thomas Kellner, "Power Without Firebombs", *Forbes*, 27 Kasım 2000.

21 Gerard Greenfield, "The Success of Being Dangerous: Resisting Free Trade and Investment Regimes", *Studies in Political Economy* 64 (İlkbahar 2001), s. 86.

22 *Globe and Mail*, başmakale, 28 Ekim 2000.

23 Örneğin bkz. Barlow ve Clarke, s. 2, 5, 92, 125, 164-7, 169, 172, 180, 186-7, 194, 204-5, 220. Onlara haksızlık yapmamak için, kitaplarının sonuna doğru (s. 207) "Buna sadece sivil toplum hareketi demek pek de yeterli değil" dediklerini belirtelim.

24 Örneğin bkz. Jurgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, çev. Thomas Burger (Cambridge, MA: MIT Press, 1991). Burjuva sivil toplumunun sınıfsal, cinsiyetçi ve ırkçı dışlamalarının ilginç bir eleştirisi için Nancy Fraser'in makalelerine bakınız: Nancy Fraser, Mary P. Ryan ve Geoff Eley, *Habermas and the Public Sphere*, içinde, ed.Craig Calhoun (Cambridge, MA: MIT Press, 1992).

25 18. yüzyılın ortalarında, kibarlık ve inceliğin, İskoç orta sınıflarının nasıl temel bir meselesi haline geldiği konusunda bkz.David McNally, *Political Economy and the Rise of Capitalism* (Berkeley: University of California Press, 1988), s. 154-74, 192-208.

26 Bazı yorumcular "sivil toplum" teriminin kullanımının izini İtalyan Marksist Antonio Gramsci'ye götürür. Bunu yaparken, Gramsci'nin sivil toplum kurumlarının analizini, kapitalist sınıfın, alt sınıflar üstünde "hegemonyasını" kurmasının temel zemin olduğunu incelediğini unutma eğilimdeler.

27 Kellner.

28 James Petras, "Latin America: The Resurgence of the Left", *New Left Review* 223 (1997), s. 17.

29 Ashis K. Biswas, "The New Left", *Outlook India*, 31 Aralık 2001.

30 Soma Wadhwa, "Drown Town", *Outlook India*, 31 Aralık 2001.

31 NBA ve mücadelesi için bkz. Maggie Black, *New Internationalist* 336 (Temmuz 2001) ve www.narmada.org. Romancı Arundhati Roy, Narmada halkıyla dayanışma için "The Greater Common Good" makalesini yazmıştır, *The Cost of Living*, içinde (New York: Modern Library, 1999).

32 Bu belirli suçlamayı B. G. Verghese yapmıştır, "A Poetic License", *Outlook India*, 5 Temmuz 1999. Direnişin sürmesiyle ilgili olarak bkz. NBA basın bültenleri, 13-25 Aralık 2001, www.narmada.org.

33 "Open Letter to the President of the World Bank", Kasım 1999.

34 Petras, s. 18.

35 Bkz. Jimmy Langman, "Bolivian natives draw hope from the past", *Globe and Mail*, 4 Eylül 2001. Arka plan için bkz. Petras, s. 26-28.

36 Natalia Vinelli, "Interview with Felipe Quispe Huanca, 'We want to govern ourselves'", *International Viewpoint* 331 (Mayıs 2001), s. 27.

37 Alexander Norris, "Petroes and pistoleiros: Brazil's land barons refine tactics", *New Internatioanlist* 236, (Ekim 1992).

38 Bkz. Sue Branford ve Jan Rocha, *Cutting the Wire: The Story of the Landless Movement in Brazil* (Londra: Latin American Bureau, 2002), s. xii. Ayrıca bkz. Anders Corr, *No Trespassing: Squatting, Rent Strikes and Land Struggles Worldwide* (ambridge, M. A: South End Press), s. 146; Petras, s. 34.

39 Aktaran Branford ve Rocha, s. 67.

40 Kinnto Lucas, "Here we are all leaders", *International Viewpoint* 333 (Temmuz 2001), s. 34.

41 MST'deki kadınlar için bkz. Branford ve Rocha, s. 258-62. Bölgesel bağlantılar için bkz. Petras, s. 21. Tarımsal uygulamalar için bkz. Angus Wright ve Wendy Wolford, *To Inherit the Earth: The Landless Movement and the Struggle fora New Brazil* (Oakland: Food First Books, 2003), s. 293-300 ve Branford ve Rocha, s. 218-27.

42 Aktaran Branford ve Rocha, s. 65; alıntılayan Lucas, s. 33.

43 "Marcos's Reflections: Just Another Organization or Something Truly New? La Realidad, Ağustos 1996", *Rebellion in Chiapas: An Historical Reader*, içinde, ed. John Womack, Jr. (New York: New Press, 1999), s. 320.

44 Richard Roman ve Edur Velasco Arregui, "Worker Insurgency, Rural Revolt, and the Crisis of the Mexican Regime?", *Rising from the Ashes? Labor in the Age of 'Global' Capitalism", içinde, ed.* Ellen Meiksins Wood, Peter Meiksins ve Michael Yates (New York: Monthly Review Press, 1998), s. 132.

45 Ayrıntılar için bkz. Womack Jr., s. 278-339; ilgili bazı belgeler için: www.ezln.org.

46 Bu gösteriye katılanların sayısı, 80.000 (Womack Jr., s. 332) ile 500.000 (Roman ve Velasco Arregui, s. 132) arasında olduğu belirtilmektedir.

47 Paul Hill ve Karen Last, "Masks and Silences: the return of the subcommmandate", *New Socialist*, Ağustos/Eylül 1998, s. 12.

48 John Ross, "Rebel Silence", *Now*, 5-11 Temmuz 2001. Arka plan için bkz. Womack Jr., s. 304-15.

49 "Marcos and the Ark on the Mountain: San Cristobal, 15-16 Temmuz 1998", Wormack Jr., içinde, s. 359. Öbür Kampanya için bkz. Greg Brosnan, "Rebel leader touring Mexico", Reuters, 2 Ocak 2006 ve "Sixth Declaration of the Lacandon Jungle", www.narconews.org.

50 Bkz. James Petras, "The New Revolutionary Peasantry", *Z Magazine*, Ekim 1998; ve Petras, "Latin America", s. 27, 43.

51 Juan Adolfo Montenegro'nun muhteşem açıklamalarından fazlasıyla yararlandım: "No road but the struggle", *Internatioanl Viewpoint* 320 (Nisan 2000), s. 17-19.

52 Ernesto Herrera, "Ecuador: indigeneous mobilization defeats neoliberalism", *Internatioanl Viewpoint* 329 (Mart 2001), s. 10.

53 Cesar Ayala, "National Strike in Puerto Rico", *New Socialist*, Ağustos/Eylül 1998, s. 14-15 (*Green Left Weekly*'den yeniden basım).

54 Richard Lapper, "Anger in the Andes", *Financial Times*, 26 Nisan 2000.

55 Jim Shultz, "Just add water", *This Magazine*, Temmuz/Ağustos 2000, s. 13.

56 Raquel Gutierrez ve Alvaro Garcia Linera, "The rebirth of the multitude", *International Viewpoint* 323 (Temmuz-Ağustos 2000), s. 12-13.

57 Gutierrez ve Garcia Linera, s. 13-14.

58 Gutierrez ve Garcia Linera, s. 14.

59 Oscar Olivera, *Cochabamba! Water War in Bolivia* (Cambridge: South End Press, 2004), s. 125.

60 Oscar Olivera'nın harikulade kitabının yanı sıra Bolivya olayların çok iyi bir analizi için Jeffrey Webber haberleri ve içinde "Left Indigenous Struggles in Bolivia" makalesinin bulunduğu *Monthly Review* Eylül 2005 sayısına bakınız. Ayrıca: "Bolivia, the Second Gas War: The hopes and limitations of popular forces", *New Socialist* 52, Temmuz-Ağustos 2005; "We're not crazy: The days of May and June in Bolivia", *New Socialist* 53, Eylül-Ekim 2005.

61 "Bolivia's turmoil has its roots in inequity", *Globe and Mail*, 11 Haziran 2006. Bu mücadeleler sırasında dünyanın başka yerlerinde de ezilmişler kendi güçlü örgütlerini kurdular – Yerli halklar, işsizler, yoksul kır ve kent işçileri.

62 Bu olayları ve Chavez'i dengeli biçimde değerlendiren çok güzel bir çalışma için bkz. Michael McCaughan, *The Battle of Venezuela* (New York: Seven Stories Press). Ayrıca bkz. Carlos Torres, vd. *The Unexpected Revolution: The Venezuelan People Confront Neoliberalism* (Toronto: Socialist Project, 2005).

63 Jonah Gindin, "Possible Face of Venezuelan Democracy", Torres'in içinde, s. 34.

64 "Venezuela: The Party of Revolution and Socialism – Interview with Stalin Perez Borges", *IV Online Magazine: IV 371*, Ekim 2005. Günümüzde Venezüella işçi sınıfı için bkz. Jonah Gindin, "Maden in Venezuela: The Struggle to Reinvent Venezuelan Labor", *Monthly Review*, Haziran 2005, s. 73-87.

65 Alıntılayan Zachary Lown, "Life in a Stronghold of the 'Bolivarian Revolution'", *Znet*, 8 Mart 2008, www.zmag.org.

66 Perry Anderson, "The Limits and Possibiliies of Trade Union Action", *The Incompatibles*, içinde ed. Robin Blackburn ve Alexander Cockburn (Harmondsworth: Penguin Books, 1967), s. 264.

67 Bkz. Richard Hyman, *Industrial Relations: A Marxist Introduction* (Londra: MacMillan, 1975), s. 195.

68 Steven Greenhouse, "White House and Union Look for Common Ground", *New York Times*, 3 Haziran 2001.

69 Şu an itibariyle (Aralık 2001) Kanada İşçi Kongresi Bush'un savaşına karşı çıkmadı ama Ontario İşçi Kongresi Federasyonu Kasım 2001'de savaş karşıtı bir kararı onayladı.

70 Alıntılayan Richard Hyman, *Marxism and the Sociology of Trade Unionism* (Londra: Pluto Press, 1971), s. 10.

71 Amerikan işçi sendikacılığının yakın dönemdeki gerilemesinin kökleri açısından iyi bir analiz olan Kim Moody, *An Injury to All: The Decline of American Unionism* (Londra: Verso Books, 1988). Kanada için bkz. Bryan Palmer, *Working*

Class Experience: Rethinking the History of Canadian Labour, 1880-1991, 2. Basım, (Toronto: McClelland and Stewart), 7. Bölüm.

72 Jeremy Brecher, *Strike!* (San Francisco: Sraight Arrow Books, 1972), s. 206, 208, 209, 211.

73 Bkz. David McNally, "Globalization on Trial: Crisis and Class Struggle in East Asia", *Rising from the Ashes*, içinde, s. 143.

74 Kim Moody, *Workers in a Lean World: Unions in the International Economy* (Londra: Verso Books, 1997), s. 202.

75 Dan La Botz, *Made in Indonesia: Indonesain Workers since Suharto* (Cambridge, MA: South End Press, 2001), s. 125.

76 La Botz, s. 214, 237-40.

77 La Botz, s. 245. Gerard Greenfield orta sınıf aktivistlerinin bu yeni sendikaları egemenlikleri altına almalarının sorunlarına haklı olarak dikkat çekmekte ve bu örgütlerde sıradan üyelerin kontrolünün gerekliliğinde ısrarcı olmaktadır. (Greenfield, "Organizing, Protest and Working Class Self-Activity: Reflections on East Asia", *Socialist Register 2001*, içinde, ed. Leo Panich ve Colin Leys [Londra: Merlin Press, 2000]. Eğer bu sendikalar böyle bir değişimi gerçekleştirebilirse, o zaman bunlara öncülük eden öğrenci radikaller, bağımsız işçi sendikalarının kurulmasına yardımcı oldukları için övgüyü hak ederler. Kuşkusuz en önemli sorun SBSI'deki iç demokrasi eksikliğidir; başkan Muchtar Pakpahan, önemli başarılarına rağmen, tek elden kontrolünü sürdürmektedir (bkz. La Botz, s. 222-23).

78 Miriam Ching Yoon Louie, *Sweatshop Warriors: Immigrant Women Workers Take on the Global Factory* (Cambridge, MA: South End Press, 2001), s. 130.

79 Moody, s. 214; Louie, s. 131.

80 McNally, "Globalization on Trial", s. 142.

81 McNally, s. 151.

82 Louie, s. 135.

83 KCTU'nun savaş karşıtı görüşleri (ve diğer belgeler) için bkz. www.kctu.org.

84 Bkz. Joel Olatunde Agoi, "Business paralysed as strike in Nigeria continues", *Daily Mail and Guardian* (Johannesburg, South Africa), 9 Haziran 2000 ve imzasız, "Nigeria – General Strike", www.x21.org/s26/struggles/nigeria.

85 Gabriel Orok vd., "Lagos, abuja, Kaduna Shut Down", *P. M. News* (Lagos), 16 Ocak 2002; Funmi Omolafe vd., "Fuel: NLC defies FG, Begins Strike Nationwide", *Vanguard*(Lagos), 16 Ocak 2002.

86 Arka plan için bkz. Jeremy Seabrook, *In the Cities of the South: Scenes from a Developing World* (Londra: Verso Books, 1996), s. 115-26 ve Temmuz 2001 grevleri için: www.antiimperialista.com. Ayrıca bkz. Barry Bearka, ""Lives Held Cheap in Bangladesh Sweatshops", *New York Times*, 15 Nisan 2001. 2006 grevi için bkz. "Bangladesh: Garment Workers Unite for Struggle", 5 Nisan 2006, internet dergisi *Political affairs*.

87 Rohini Hensman, "Organizing Against the Odds: Women in India's Informal Sector", *Socialist Register 2001*, s. 250-51.

88 Moody, s. 217-18.

89 Trina Leung, "Taming the Tigers", *New Internationalist*, Aralık 2001, s. 17.

90 Bkz. Moody, s. 219; Roman ve Velasco Arregui, s. 137.

91 Maquiladora bölgelerindeki iş kayıpları için bkz. Ginger Thompson, "Fallout of U. S. Recession Drifts Into Mexico", *New York Times*, 26 Aralık 2001. Başarılı bir maquiladora sendikalaşma girişimi için bkz. "Kuk Dong Workers Form Union", *Against the Current* 92 (Mayıs-Haziran 2001), s. 19. FSCISP ve Meksika radikal işçi hareketi için bkz. Dan La Botz, "Mexico's Labor Movement in Transition", *Monthly Review*, Haziran 2005.

92 Krishna Lalbiharie, "General Strike Rocks Colombia", *Canadian Dimension*, Temmuz-Ağustos 2001, s. 10.

93 Jon Peter, "For South Africa's poor, a new power struggle", *Washington Post*, 6 Kasım 2001; Naomi Klein, "It's not enough to bring Soweto to Rosedale", *Globe and Mail*, 21 Kasım 2001; Mark MacKinnon, "Massive protests splinter Mandela's Grand coalition", *Globe and Mail*, 30 Ağustos 2001. Irk ayrımcılığı sonrasında Güney Afrika'da neoliberalizmin sürükleyici bir analizi için bkz. John Saul, "Cry for the Beloved Country", *Monthly Review*, Ocak 2001.

94 David Lopez ve Cynthia Feliciano, "Who Does What? California's Emerging Plural Workforce", *Organizing Immigrants: The Challange for Unions in Contemporary California*, içinde, ed. Ruth Milkman (Ithaca: Cornell University Press, 2000), s. 28, 25, 26.

95 Bkz. Miriam J. Wells, "Immigration and Unionization in the San Francisco Hotel Industry", içinde, *Organizing Immigrants*, s. 109-29; Louie, s. 205.

96 Ruth Milkman ve Kent Wong, "Organizing in the Wicked City: The 1992 Southern California Drywall Strike", içinde, *Organizing Immigrants*, s. 169-98.

97 Catherine L. Fisk, Daniel J. B. Mitchell ve Christopher L. Erickson, "Union Representation of Immigrant Janitors in Southern California: Economic and Legal Challanges", içinde, *Organizing Immigrants*, s. 202-6.

98 Robin D. G. Kelly, *YO'mama's disFUNKtional* (Boston: Beacon Press, 1997), s. 131.

99 Steven Greenhouse, "Los Angeles Warms to Labor Unions as Immigrants Look to Escape Poverty", *New York Times*, 9 Nisan 2001.

100 Greenhouse.

101 Bu merkezlere ilişkin arka plan için bkz. Louie, 5-6. Bölümler; Kelley, s. 149-50; John Anner, ed., *Beyond Identity Politics: Emerging Social Justice Movements in Communities of Color* (Cambridge, MA: South End Press, 1996).

102 Louie, s. 203.

103 Alıntı, Vanessa Tait, *Poor Workers Unions: Rebuilding Labor from Below*, içinde (Cambridge: South End Press, 2005), s. 150.

104 David Bacon, "Unions and the Fight for Multi-Racial Democracy", Berkeley, Kaliforniya Üniversitesi, Kaliforniya Araştırmaları Konferansı'na sunulan tebliğ, 6 Şubat 1999.

105 Bkz. Tait, 4. Bölüm ve Sarumathi Jayaraman ve Immanuel Ness, ed. *The New Urban Immigrant Workforce: Innovative Models for Labor Organizing* (Armonk, NY: M. E. Sharpe, 2005), 6. Bölüm.

106 Eric Mann, "Class, Community and Empire: Toward an Anti-Imperialist Strategy for Labor", içinde, *Rising From the Ashes*, s. 105.

107 Eric Mann, " 'A Race Struggle, A Class Struggle, A Women's Struggle All At Once': Organizing on the Buses of LA", *Socialist Register 2001*, s. 267.

108 Ahore Now aboneliği için adres: Labor/Community Strategy Center, The Wiltern Center, 3780 Wiltshire Blvd., suite 1200, Los Angeles, California 90010.

109 David Bacon, "Bus Strike Ends in Victory for Driver-Rider Alliance", *Labor Notes*, Aralık 2000.

110 Bkz. Tait, s. 145-51.

111 Bkz. Louise B. Simmons, *Organizing in Hard Times: Labor and Neighbourhoods in Halford* (Philadelphia: Temple University Press, 1994); Kelley, s. 135-37.

112 Bkz. www.ocap.ca.

113 Tait, s. 199-200. Sendika üyelerini demokratik haklarından yoksun bırakmaya başvurulması, taban ve çok ırklı örgütlenmenin bürokratik sendikacılığa ne kadar büyük bir tehdit oluşturduğunu göstermektedir.

114 Himani Bannerji, "*Thinking Through: Essays on Feminism, Marxism, and Anti-Racism* (Toronto: Women's Press, 1995), s. 33.

115 Robin D. G. Kelley, *Race Rebels: Culture, Politics and the Black Working Class* (New York: The Free Press, 1996), s. 9-10.

116 Bu kitapta karmaşık seksüel düzenlemeler ve kapitalizm konusunun tam hakkını veremedim. Bu konudaki önemli çalışmalar için bkz. Gary Kinsman, *The Regulation of Desire: Homo and Hetero Sexualities*, gözden geçirilmiş baskı (Montreal: Black Rose Books, 1996); Donald Morton, ed., *The Material Queer: A LesBiGay Cultural Studies Reader* (Boulder: Westview Press, 1996); Rosemary Hennessy, *Profit and Pleasur: Sexual Identities in Late Capitalism* (New York: Routhledge, 2000).

117 Daniel Singer, *Whose Millennium? Theirs or Ours?* (New York: Monthly Review Press, 1999), s. 148-49.

7

Özgürlük Şarkısı: Kurtuluş ve Antikapitalizm

> Kapitalizm hırsızların özgür olduğu, hayran kalındığı ve örnek alındığı bir sistemdir.
>
> Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu, "Altıncı Selva Lacandona Bildirisi"

> Kapitalizmi devirin – ve onun yerine daha güzel bir şey koyun!
>
> 1 Mayıs 2001 pankartı sloganı, Londra, İngiltere

Birkaç on yıldan beri öldüğü söylenegelen antikapitalizm geri geldi. Neoliberalizme karşı çok önemli mücadelelerin yürütüldüğü Latin Amerika'dan başka hiçbir yerde bu daha geçerli değil. Özellikle Bolivya ve Venezüella'da sosyal hareketler mücadelelerini açıkça kapitalizm karşıtlığı olarak ifade ediyorlar. Ve Meksika'da ilk bildirilerinde kapitalizmi problem olarak belirtmekten kaçınan Zapatista hareketi, 2005 bildirisinde kapitalizmi bir sosyal sistem olarak eleştirmeye sayfalar ayırdı. Küresel Kuzey'de bile antikapitalizm dolaptan çıktı. Egemen sınıfın görüşlerini yansıtan önemli *The Economist* dergisi sürekli olarak küresel adalet aktivistlerini "antikapitalistler" olarak tanımladı ve bu terim ana akım medyanın başka alanlarında da kullanılır oldu.[1] Antikapitalist tavırların ve radikal protesto politikasının popülerliğinin farkına varan şirketler bunu paraya çevirmenin peşine düştüler.

Seattle protestolarından bir buçuk yıl sonra Gap mağazaları yeni reklam kampanyasında, reklamların asıldığı pencerelerdeki kızıl bir bayrağın önüne kargacık burgacık sahte siyah püskürtme boyayla "bağımsızlık", "özgürlük" ve "biz halkız" yazdığı sözlerin altına rengi attırılmış siyah kot pantolonlar astı. Birkaç ay sonra Rockstar Games, Sony'nin oyun oynama gereci için "Olağanüstü Hal" video oyununu çıkardı. Bu oyundaki oyuncular kentin caddesinde yürüyor ve roket atıyor ya da mağazanın vitrinine tuğla fırlatıyor ya da çevik kuvvet polisini yumruklayordu – hepsi tempolu bir müzik eşliğinde oluyordu.[2] Daha da saçma olan Volkswagen'in gazete ilanındaki Passat 1999'un altında "Kapitalizmin yasalarına meydan okuyor" cümlesiydi. Wall Street aracı kurumları da harekete geçti. Bir TV reklamında sıradan insanlar itişip kakışarak borsaya giriyor, pencereleri kırıyorlar, cam parçaları borsada işlem yapanların üstüne yağmur gibi yağarken arka planda dünya listelerindeki melodiler çalıyordu. Sonra izleyiciler internet üzerinden satış yapan Datek şirketi aracılığıyla fon satın almaya davet ediliyordu.[3]

Artık gerçek antikapitalizmi netleştirmemizin zamanı geldi. Şimdi büyük sayıda insan için anlamlı bir siyasi alternatif olmaktan ziyade antikapitalizmin, özellikle Kuzey'de, cazip görüntüler ve bir tür radikal şık tasarımlarla meta satışlarını artırmaya dönüşme tehlikesiyle karşı karşıyayız.

Alternatifler arayışı

Bizi bekleyen zor görev, antikapitalizmin anlamını bir görüntü ya da slogan olarak değil manalı bir siyasi alternatif olarak araştırmaktır. Bu görev doğrudan neoliberalizme karşı yükselen hareketlerle ilgi olarak ortaya çıkmaktadır. Neticede kitlesel sosyal hareketlerin gösterdiği yaratıcılık ve dinamizm nefes kesicidir. Birkaç yıl içinde hareket, dayatılan "neoliberal uzlaşmanın" yol açtığı sessizliği parçalayarak Bolivya ve Ekvador gibi ülkelerde önemli başarılar elde etmiş ve açıkça başka bir dünyanın

mümkün olduğunu ilan etmiştir. Çeyrek yüzyıldır ilk defa insanlık için kapitalizm sonrası küresel bir tasavvur ciddi olarak gündeme gelmiştir.

Başarı kaçınılmaz biçimde özellikle radikal kitle hareketlerinde yeni sorgulamaları getirir. Sadece egemen sınıf geri çekilişlerinden ders almaz, aynı zamanda hareketin destekleyicileri de umutlarını ve beklentilerini genişletir. Bunun sonucunda savunmadan –basitçe karşı tarafın yaptığını bloke etmekten– nasıl saldırıya geçileceği –değişik bir gelecek için örgütlenme– sorusunun gelmesi kaçınılmaz olur. Dahası bu iki savunma ve saldırı durumu bütünsel biçimde birbiriyle ilişkilidir: Nereye gitmek istediğimiz, belirleyici biçimde ne tür bir hareketi inşa edeceğimize dair stratejilerimizi biçimlendirir.

Bolivya, Venezüella ve Nijerya örneklerinin gösterdiği gibi egemen sınıf ilk yenilgisinde pes etmez. Yeniden gruplaşır, güçlerini düzene sokar, muhalefeti zayıflatmaya çalışır ve yeniden saldırıya geçer. Ama sosyal hareketler aynı savaşı tekrar tekrar vermeyi deneyemezler. Bir noktada daha büyük amaçlar için harekete geçme kapasitelerinin olması gerekir. Bunu başaramazlarsa Daniel Singer'in sözleriyle "Protestocuların savaşı kazandıktan sonraki hedefleri yoksa karşı saldırıyı başlatamazlar" tehlikesiyle karşılaşılır.[4] Uzun vadede moraller bozulur, enerji tükenir – bu tam da eğer baskıları işe yaramazsa karşı tarafın istediği şeydir.

Bu nedenle Singer'in "alternatif bir proje, farklı bir dünya tasavvurunu" geliştirme ihtiyacına ilişkin hatırlatması çok önemlidir.[5] Elbette bu soruyu cevaplamaya çalışırken zorunlu olarak tartışmalar öne çıkacaktır. Ve böyle olması gerekir. Yaygın tartışmalar olmadan sosyal kitle hareketleri gelişemez. Tabanda çok sayıda insan birlikte çalışmadan, başarı ve başarısızlıkları hakkında düşünmeden ve nasıl ileri gidileceğini tartışmadan gerçek bir dönüşüm olamaz. İnsanların yaşamındaki gibi sosyal hareketler de edilgen kabullerle değil aktif keşiflerle gelişir. Gerçek gelişme diyalojiktir – dinamik, geliştirici, ucu açık di-

yaloglara girilmesini gerektirir. Harekete "sahiplik" iddia eden kimileri bunu bir tehdit olarak algılayabilir. Ama gerçek demokrasi ya tabandan gelir ya da hiç gelmez. Bunun için çok sesliliğin duyulabileceği siyasi alanların açılması ve hareketi biçimlendirmesi gerekir.

Diğer şeylerin arasında bunun anlamı, kapitalizmin alternatiflerine ilişkin tartışmaların teşvik edilmesidir. Aşağıda ileri süreceğim gibi bunun gereği, tabana dayanan sosyalizmin, radikal demokrasinin, yaşamın ve işgücünün metalaştırılmasının araştırılmasıdır. Hareketteki literatürün çoğu, özellikle Kuzey'de, bu konuları görmezden gelir. Örneğin küreselleşme karşıtı hareketin önemli bir incelemesini yapan yazarlar böyle konulardan uzak durmakta, "kapitalizmi dizginlemek ya da değiştirmek için mücadele" önermelerinde açıklık ya da ayrıntılar bulunmamaktadır. [6] Ancak iki seçenek arasında dünyalar kadar fark var: Eğer yapabileceğimiz en iyi şey kapitalizmi frenlemekse o zaman başka bir dünya, şirket değil insan ihtiyaçlarını tatmin edecek bir dünya yaratmak açıkça mümkün değildir.

Başka bir dünyanın mümkün olabilmesi için antikapitalizmle bilgilendirilmiş bir analiz ve stratejiye ihtiyacımız olacak. Bunu söylemek, insanların fiili mücadelelerinden ayrılmış soyut spekülasyona bir davetiye çıkarmak değildir. Elbette antikapitalizmde bazen insanların çoğunluğuyla hiçbir ortak şey paylaşmayan gibi görünen solcu marjinal gruplar varlığını sürdürür, onların kendilerine özgü bir inanç sistemi olması gibi kimi nitelikleri olabilir. Ama bugün antikapitalizmin böyle uçlardan uzaklaşmaya başladığı görülmekte ve yaşayan bir sosyal dava olma ihtimali güçlenmektedir. Bu özellikle kitlesel hareketlerin dünya kapitalizminin güçlü biçimde sorgulandığı Güney için geçerlidir ama aynı zamanda Fransa'daki kitlesel hareketlerin ya da ABD'deki göçmen işçi hareketlerinin hatırlattığı gibi Kuzey'in kimi bölümlerindeki sosyal adalet hareketleri için de geçerlidir. Anlamlı bir antikapitalizm bu gerçek

hareket zeminlerinden başlamalıdır. Gerçekten de antikapitalizmin gerçek hareketlerden kopuk, soyut bir dogma haline gelmesinin panzehiri buralardan başlamaktır.

Bu açıdan genç Karl Marx'ın yaklaşımı çok öğreticidir. Kafalarından uydurma eğilimleri olan meslektaşlarının sosyal reforma ilişkin bütünüyle entelektüel reçetelerine Marx şöyle karşı çıkar: "Dogmalarımızla bir dünya öngöremeyiz, bunun yerine eskinin eleştirisi vasıtasıyla yeni bir dünyayı keşfedebiliriz." Gerçekten de Marx bunun elitizmden kaçınmanın tek yolu olduğunda ısrar eder. "Şimdiye kadar filozoflar bütün bilmecelerin anahtarlarını masalarının çekmecesinde bıraktılar ve konudan bihaber aptal dünya sadece, mutlak bilimin enayilerin ağızlarından dökülmesini beklemek durumundaydı." Ama diye devam eder "Ben (…) dogma bayrağını yükseltmemizden yana değilim." Ama dogma bayraklarından kaçınmak, siyasi aktivizme ve eleştiriye girmeyi engellemez. Bunun anlamı böyle yaparak "dünyanın karşısına yeni kuramsal ilkelerle çıkıp: İşte gerçek ayaklarının dibinde diye açıklama yapmaktır!". Eleştirel, dogmatik olmayan bir yaklaşım aşağıdaki uyarıyla başlar:

> (…) Var olan ilkelerden dünya için yeni ilkeler geliştireceğiz. Mücadelenizi bırakın bunlar aptalca, size gerçek kampanya sloganları sunacağız demeyeceğiz; bunun yerine basitçe dünyanın neden mücadele ettiğini göstereceğiz. (…) Bilinç reformu bütünüyle dünyanın kendi bilincinin farkına varmasını sağlamaktır (…)[7]

Gerçek antikapitalizm yeni bir dünyanın ilkelerini, şimdinin fiili hareketlerinde bulur; mücadele edenlere direndikleri sistemin niteliğini ve peşinde oldukları seçenekleri netleştirir. Dünyaya "niçin mücadele ettiklerini göstermek", antikapitalistlerin de günün radikal mücadelesinin bir parçası olmasını (masa başı yorumcuları değil) ve önceliklerinin hareketin hedeflerinin netleştirilmesi olmasını gerektirir.

İnsan yaşamının metalaştırılmanın dışına çıkarılması

Dünya çapında geniş bir yelpazedeki toplumsal adalet mücadelelerini birbiriyle ilişkilendiren tek bir etmen söylemek gerekirse bu, metalaştırmaya karşı muhalefettir. Brezilya'da topraksızlar topraklara el koyduğunda, Latin Amerika'da yoksullar daha iyi otobüs hizmeti istediğinde, Hindistan'da Yerli halklar dev barajlarının yapımını durdurmak için yolları bloke ettiğinde, Bolivya'da işçiler suyun özelleştirilmesini önlemek için protestolar düzenlediğinde, Arjantin'de işsizler iş yaratılması için kamu harcamaları yapılmasını talep edip yolları bloke ettiğinde – bütün bu mücadeleler ve daha fazlasında insanlar, ekonominin özel kâr dürtüsüyle yönetilmesini değil, insan ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmesini istemektedirler.

Bu taleplerin altında metalaştırmanın eleştirisi yatmakta ve bunlar küreselleşme karşıtı hareketin içinde geliştirilmektedir. Örneğin *Global Showdown*'da Barlow ve Clarke "Belirli mallar ve servisler ticaret konusu olmamalı, metalaştırılmamalı, patenti alınmamalı ya da küresel ekonomide özelleştirilmemelidir" savını öne sürmektedirler. [8] Bunların arasında zehirli atıklar gibi tehlikeli olanlar; hava, su ve genler gibi yaşamın yapı taşları; hayvanlar, bitkiler ve tohumlar gibi miras kalanlar ile yiyecek, sağlık ve eğitim dahil demokratik haklar vardır. Bu, etkileyici bir listedir; küresel ortak varlıkların bir parçası olan sosyal ve iktisadi yaşamın önemli alanlarını tanımlamakta ve metalaştırılmaktan korumaktadır. Bununla birlikte burada apaçık, sosyal etkisi muazzam olan bir eksiklik vardır: İnsan emeği.[9]

Gördüğümüz gibi insan emeğini metalaştıran –herhangi bir mal gibi alınır satılır hale getiren– bir toplum, yaratıcı enerjimizi ve kapasitemizi sadece üretim faktörlerine indirger. Yabancılaştırılma, yetkisiz kılınma ve demokrasinin sulandırılması böyle bir düzene özgüdür. Dahası, işçilerin üretim araçları sahipliğinden ve kontrolünden yoksun bırakılmasıyla kapitalist

piyasa sistemine sahip olan kapitalist sınıfın, yabancılaşmış ücretli işçiyi sömürmesi kolaylaşır.

Bütün bu nedenlerle toplum metalaşmayı aşmaya çalışır ve insan emeğinin *metalaşma dışında* bırakılmasını, alınıp satılan bir mal statüsünden çıkarılmasını amaçlar. Ama bu, işin niteliğinde, mülkiyet ve kontrol ilişkilerinde bir devrimi ve radikal biçimde sınıf ilişkilerinin tersine döndürülmesini gerektirir. Bu, üreticilerin üretim araçlarından ayrılmasının üstesinden gelinmesi –iş sürecinde işçi kontrolünün kurulması ve üretim araçlarının ortak mülkiyeti– anlamına gelir. Ve bunun gereği de sosyal üretimin –toplumun istediği mal ve hizmetlerin üretilmesi– Marx'ın sözleriyle "ortak mülkiyetteki üretim araçlarıyla çalışan özgür insanların birliğinin olması ve birçok farklı işgücü biçiminin tam bilinçle tek bir sosyal işgücünün içinde harcanmasıdır."[10] Burada üç ilke açıkça ortaya konur: İşçilerin kendilerini yönetmesi ("özgür birlik"), ortak mülkiyet ve üretimin sosyal eşgüdümü. Her birisi üzerinde biraz duralım.

İşçilerin özyönetimi ilkesi –işin örgütlenmesi ve üretim koşulları üstünde işçilerin demokratik kontrolü– herhangi gerçek bir antikapitalizmde merkezi önemdedir. İşyeri demokrasisi olmazsa işçi metalaştırılmanın dışına çıkamaz ve statüsünü yaratıcı faaliyet biçimine getiremez. İşçilerin özyönetimi düzenli toplantılar ve üretim sürecinin (ister mal, isterse hizmetler olsun) örgütlenmesine ilişkin tartışmalar yapılmasını gerektirir; uzmanlaşmış görevlerin eşgüdümü için delegelerin seçilmesi de (çoğunluğun talebine göre geri çekilebilen ya da görevi bıraktırılabilen) lazımdır.

Elbette işçilerin özyönetimi üretim araçlarının ve işyerlerinin özel mülkiyette olduğu bir sistemde mümkün değildir. İş, özel mülk sahiplerinin azami kâr ihtiyacı ve önceliğine göre yapıldığı sürece işçiler, iş sürecini kendi ihtiyaçları ve öncelikleri doğrultusuna çekemeyeceklerdir. Kapitalizm öncesi ortak varlıklar ilkesinin –iktisadi kaynakların bütün topluma ait olması– kapitalizm sonrası bağlamda yeniden canlandırılmasına

ihtiyaç vardır. Bir zamanlar nasıl çok büyük miktarda topraklar, nehirler ve ormanlar topluma aitse, bunların kullanımının düzenlenmesine ortaklaşa karar verilmişse, aynı şey toprakların, doğal kaynakların, kamu hizmetlerinin, fabrikaların, büroların vb. mülkiyeti açısından da geçerli olmalıdır. Sadece ortak mülkiyet temeli, işçileri kârın azamileştirilme zorunluluğundan kurtarabilir, çalışma yaşamlarının idaresinde gerçek bir özgürlük sağlayabilir.

En son olarak, bazen demokratik sosyal planlama da denen iktisadi yaşamın toplumsal eşgüdümüne geliyoruz. Buradaki temel fikir, kârı azamileştirme düzeninin yerine üretimin, insanların öncelikli ihtiyaçlarına göre –yiyecek, ev, elektrik, su, sağlık hizmeti, eğitim, boş zaman, kültürel faktörler (kitap, müzik, tiyatro gibi), çocuk bakımı, kamu taşımacılığı vb.– demokratik ve katılımcı bir süreçle gerçekleştirilmesidir. Bu tür katılımcı bir planlama temelinde, toplanan sosyal ve iktisadi bilgilerle ne türden işler yapılacağına ve sosyal kaynakların dağıtımına karar verme süreci yönlendirilir. İşyerleri ve toplumlar arasında mal ve hizmet akışının eşgüdümü böylece demokratik biçimde oluşturulmuş bir çerçevenin içinde gerçekleşir. Burada bahsedilen tür katılımcı sosyal planlamanın eski Sovyetler Birliği'ndeki "güdümlü ekonomi" ile ilişkisi olmadığını hatırlatalım; burada devlet bürokratları, işçi ya da vatandaşı da dahil ettikleri iddiasında bulunmadan, merkezi olarak üretimi yönlendirmekteydi. İşçinin yabancılaşmasını üstesinden gelmekten ziyade Rus modeli bunu yeniden yarattı.[11]

İktisadi yaşamı metalaştırmaktan çıkarmanın tek bir anlamı vardır, o da bu yaşamı demokratikleştirmektir. Çoğunluğun, iktisadi-mülkiyet düzenlemesine karışmasını engelleyen çitlerin kırılması gerekmektedir. Metalaşmanın ötesine geçen bir toplum, yaşamın bütün yönlerinde radikal demokrasiyi benimsemiştir.

"21. Yüzyılda Sosyalizm?" Marksizm, anarşizm ve tabandan gelen sosyalizm

Tarihsel olarak kapitalizme alternatif olarak tarif ettiğim şey sosyalizm olarak anılır. Bu sözcük 1820'lerde Britanya ve Fransa'da doğdu; kitlesel yoksulluğun "sosyal problemine" çözüm bulmaya çalışan hareketleri işaret ediyordu. 1840'larda gelecekteki toplumun insanların işbirliğine dayanacağı ilkesini ifade etmeye başladı.[12]

1920'lerde umut var 1917 Devrimi'nin küllerinden Rusya'da Stalin diktatörlüğü doğarken, sosyalizm (ve komünizm) düşüncesine büyük zarar verildi. Pek çok insan için sosyalizm, temel sivil hakları çiğneyen bürokratik, tek-parti devleti anlamına geldi. Kendini "sosyalizm" maskesi altında gizleyen diktatörlüğün , askeri ve polis devletinin varlığı karşısında antikapitalist alternatifler zor günler yaşadı.

Her zaman için Stalinciliğe karşı olan alternatif sosyalist gelenekler olmuştur ama bunlar da Rusya modelinin sosyalizmle ilişkilendirilmesi nedeniyle hasar görmüştür. Bu durum özellikle 1980'lerin sonunda Stalinci rejimlerin Doğu Avrupa'da çöküşünden sonrası için geçerlidir çünkü bunlar yaygın biçimde sosyalizmin öldüğünün kanıtı olarak gösterilmiştir. *The Economist* dergisinin zekice belirttiği gibi "Her ne kadar Batı solu Sovyet komünizmini reddedip kınadıysa da onunla ilişkilendirilmesi nedeniyle aşağılanmış, değerlerine karşı şüphe uyanmış ve büyük bir güven krizinin içine girmiştir."[13]

Zor durumdaki sola iradesini dayatmak için ağzı sulanan Batı kapitalizmi tam gündemini ortaya koydu – bu, DTÖ, IMF ve Dünya Bankası tarafından teşvik edilen küresel metalaştırma modeliydi. Ve bu gündemin gerçekleri –Güney'de yapısal uyum, çevrenin yıkıma uğratılması, sosyal programların yok edilmesi, yoksulluğun artması– ters tepkiyle antikapitalizmi yeniden siyasi gündeme oturttu.

Ancak gördüğümüz gibi birçok solcu antikapitalizmle ilişkilendirilmekten çekindi ve kendilerini neoliberalizmi eleştirmekle

sınırladılar. Diğerleri bu bölümün başındaki bir sloganı bayrak yaparak mizahi bir biçimde kapitalizmin yerine "daha iyi bir şey" koymaktan bahsetmeye başladı – ama bunun ne olabileceğinin adını koymaya çalışmadılar. Bu "daha iyi bir şeyin" bir adının olmasına ihtiyaç var. Sosyal hareketler alternatif olasılıkların adını koyup tanımlamayı reddederlerse gelişemezler. Bu nedenle Stalincilikten çok uzak olan sosyalist geleneklerin ayağa kalkmaları ve yenilenmeleri hayati önemdedir; bu sosyalizmler için insanın kurtuluşu, özgürlüğü, özyönetim ve radikal demokrasi tanımlayıcı değerlerdir. Eğer sosyalizmin bir geleceği olacaksa demokratik, ortaklaşa ve baskıcı olmayan, kapitalizme alternatif bakış açısı, halka sevdirildiği ölçüde mümkün olacaktır.

Kuzey Amerika'nın çoğunda ve Avrupa'nın kimi bölgelerinde, Güney'de ise tipik olmayan bir ölçüde birçok genç aktivist radikal alternatifler ararken anarşizmi benimsedi.[14] Bir ölçüde anarşizmin cazibesi, sistemle barış yapan geleneksel solun bariz başarısızlıklarıyla ilgidir. Dahası bazı anarşist gruplar, protest politikasında fena halde eksik olan dinamizm, enerji ve yaratıcılığı ortaya koydular. Ama anarşizmi tanımlamak kolay değil. *Newsweek* dergisinin 1999 Seattle protestolarından sonra "yeni anarşizmin" haritasını çıkarmaya çalışırken yaptığı liste, önemli sosyal eleştirmen Noam Chomsky'den teknolojiden nefret eden bombacı Ted Kaczynski'ye kadar uzanıyordu.[15] Elbette anarşizmin içinde çok geniş bir yelpazede çeşitli damarlar ve eğilimler vardır – Chomsky'nin "radikal Marksizm" ile örtüştüğünü söylediği sol kanat sosyal anarşizmden gerçekten de liberal bireyciliğin en uç biçimlerine kadar.[16] Sosyalizm gibi anarşizmin de iki önemli geleneğinin olduğu söylenebilir. Chomsky'den sonra en çok anarşizmle ilişkilendirilen çok okunan Amerika yazarı Murray Bookchin şöyle demektedir:

> Bir uçta anarşizm son derece soyut bireye odaklanan liberal bir ideolojidir (genellikle burjuva ideolojilerinden yararlanır) (…) Bu tür anarşizm ne yapmak için özgürlük kavramını ayrıntılandırmaktan ziyade özgürlük kavramını kutsar.

> Anarşist tayfın öbür ucunda bütün insanlık için özgür bir toplum yaratmayı amaçlayan devrimci özgürlükçü sosyalizm yer alır –ve böylece birey de– özgür siyasi ve iktisadi kurumların avantajlarından yararlanır.[17]

Bu açıdan anarşizm özgün değildir. Hal Draper otuz beş yıl önceki öncü bir makalesinde sosyalizmin de "iki ruhu" olduğuna işaret eder. Birisi *tepeden inme sosyalizm* dediği seçkinci çekirdeğin toplumu tepeden düzenlemek üzere devlet bürokrasisini kullanmasıdır. Öbür damar, *tabandan gelen sosyalizm* " sosyalizmin, yalnızca harekete geçen kitlelerin kendi kurtuluşlarını sağladıkları, özgürlüğe kendi elleriyle ulaştıkları, "tabanda" mücadeleye girişmek üzere seferber oldukları ve tarih sahnesinde (sadece özneler olarak değil) kendi kaderlerini belirleyen aktörler olarak yer aldıklarında kurulabilir" görüşünü savunur.[18]

Tabandan gelen sosyalizm kavramı günümüzün antikapitalistleri için yararlı bir mihenk taşı işlevi görebilir. Sıklıkla değişik Marksist ve anarşist akımlar arasında geçmişteki anlaşmazlıklar şimdi gerçek anlaşma ve ayrılık zeminlerini belirlemek ve radikal hareketlerde birlikte çalışmak açısından engeller yaratmaktadır. Bu bakımlardan basit etiketlemeler yardımcı olmaz çünkü her akım benzer olmayan unsurlardan oluşur. Kendisine "Marksist" diyen bazıları devlete tapınan seçkinciler oldukları gibi sosyalizme, kolektif eyleme ve örgütlenmeye düşman olan umutsuzca bireyci "anarşistler" oldukları da şüphesiz doğrudur. Ama önemli Marksist şahsiyetlerin ve grupların tabandan kaynaklanan özgürlükçü sosyalizme bağlılıkları da eşit derecede doğrudur; benzer biçimde önemli anarşist hareketler de sosyalist özgürlük ve eylem biçimlerini yeğleyerek burjuva bireyciliğini reddetmişlerdir. Her duruşun karikatürleştirilmesi kolaydır ama bunun siyasi anlayışı, dayanışmayı ve sosyal aktivizmi geliştirmek açısından yararı yoktur. Dahası anarşistler ve Marksistler sıklıkla kendilerini önemli mücadelelerin aynı safında birlikte çalışırken bulurlar.[19]

Bütün bu nedenlerle başlangıç noktası olarak ortak bir siyasi tasavvuru tanımlamak –tabandan gelen sosyalizm ya da özgürlükçü sosyalizm gibi– "anarşist" ya da " Marksist" gibi yararsız, gevşek yaftalamalardan daha faydalı olabilir. Çoğunluğun kurtuluşuna, toplumda, ekonomide ve siyasi yaşamda radikal demokrasinin kontrolüne, tabandan gelen sosyalizme vurgu yapmak değişik geleneklerden gelen aktivistlerin ortak zemin arayışını teşvik edebilir.[20]

Draper tabandan gelen sosyalizmin özünü tespit ederken Marx ünlü "işçi sınıfının kurtuluşu, çalışan sınıfların kendilerince gerçekleştirilmeli" cümlesini söylemiştir; *ABC of Anarchism* kitabında Alexander Berkman'ın da temel ilkeyi "işçilerin kurtuluşu (…) işçilerin kendileri tarafından olacaktır" diye tanımlaması yol göstericidir.[21] Dahası saygıdeğer bir dayanışma ve tarafsızlıkla Berkman, Marksizmin ve anarşizmin birlikte sınıfsız bir toplum amacını paylaştıklarını söyler: "Sosyalizmin büyük hocaları –Karl Marx ve Friedrich Engels– anarşizmin, sosyalizmin içinden çıkacağını öğrettiler" diye yazar.[22] Anarşizm üstüne birkaç önemli eserin yazarı olan Daniel Guerin de benzer çizgide yazarak "anarşizmin kurucu fikirleri (…) Marksizmi zenginleştirmeye katkıda bulunabilir" demektedir.[23] Aynı yaklaşımla Murray Bookchin, yakınlarda Marx'ın *Communist Manifesto* ve *Capital* eserlerine övgüler yağdırırken Marksistleri ve sosyal anarşistleri "sosyalizmin her iki biçimini birleştirmeye ve ötesine geçmeye" teşvik eder.[24]

Böyle yazarak Bookchin zımnen birçok anarşistin farkında olduğu şeyi kabul ediyordu: Marksist gelenekte sürdürdükleri teorileri kapitalizmin ekonomi politiğini kavramakta ve emperyalizmin sistematik açıklanmasında çok yardımcı olmuştu. Dünyayı radikal biçimde değiştirmek isteyen hareketler için bunlar vazgeçilemez kazanımlardır. Dahası Marksist solun aktivistleri genellikle sendikalarda ilerici akımlar yaratmak ya da emperyalist savaşa karşı kitlesel örgütler kurmak açısından ya da kadınların oy hakkı mücadelelerinde daha derin deneyimlere

sahiptirler. Aynı zamanda pek çok Marksist, solun içinde bürokratik ve antidemokratik örgütlenme biçimlerinin tehlikelerine karşı anarşistlerin uyarılarını dikkate almak ihtiyacındadır.

1883'te Marx'ın ölümünden sonra Marksist geleneğin içinde devrimci demokrasiye ve tabandan kaynaklanan sosyalizme ilişkin en güçlü ve açık bağlılığı Rosa Luxemburg'un yaşamında ve eserlerinde görürüz. Genç kızken Polonya'yı terk eden Luxemburg, 20. yüzyılın ilk 20 yılında Alman sosyalist hareketinde radikal solun lideri oldu.[25] Bir dizi yazı ve konuşmasında özellikle de 1918-9 devrimci olayları sırasında (ki bu süreçte öldürülmüştür) kaleme aldığı yazılarında Luxemburg, alttan gelen sosyalizme bağlılığını çok güzel biçimde özetlemiştir:

> Sosyalist devrim, çoğunluğun çıkarları doğrultusunda ve ancak yalnızca çalışan insanların büyük çoğunluğunun kendisi tarafından zafere ulaştırılabilecek ilk devrimdir.
>
> İşçi sınıfı kitlesi (…) şahsi eylemleriyle sosyalizmi adım adım hayata geçirebilir.
>
> Sosyalist toplumun özü, büyük çalışan kitlenin, kitlenin egemenliğinden çıkıp bütün iktisadi ve siyasi yaşamı kendi yaşamı haline getirmesi ve bu hayatı bilinç, özgürlük ve özerklikle yönlendirmesidir.[26]

Başka bir yerde açıkça hükümetin tepeden inme sosyalizm getirebileceğini açıkça reddeder ve sosyalizmin tabandan kitlelerce yaratılması gerektiğini vurgular:

> Sosyalizm emirlerle yaratılamaz ve yaratılamayacaktır; ne de ne kadar sosyalist olursa olsun hükümet tarafından yaratılabilir. Sosyalizm kitlelerce, her bir proleter tarafından inşa edilmelidir. Kapitalizmin zincirlerinin olduğu yerlerde bunlar kırılmalıdır. Sadece bu sosyalizmdir ve sosyalizm sadece böylece yaratılabilir.[27]

Bu düşüncelerle tutarlı biçimde Luxemburg demokrasinin her an her zaman sosyalist projeye hayat veren kan olması gerektiğinde ısrarcı olmuştur. 1917'de Rusya'da devrimi güçlü bir şe-

kilde desteklerken Bolşevik Parti'nin önderlerinin sosyalist demokrasiyi çiğnemeye hazırlandıkları uyarısında bulunmuştur.

> Sosyalist demokrasi, yalnızca sosyalist ekonominin temelleri atıldıktan sonra vaat edilmiş topraklarda başlayabilecek bir şey değildir. Ara dönemde sadık biçimde bir avuç sosyalist diktatöre bağlı kalan saygın kişiler için bir tür yeni yıl hediyesi de değildir. Sosyalist demokrasi sınıf egemenliğinin yıkılması ve sosyalizmin inşasıyla eşzamanlı olarak başlar.[28]

Tabandan gelen sosyalizm: Küreselleşme çağında radikal demokrasi

Elbette sosyalizmin radikal gelenekleri şimdi ve geleceğin bir parçası olarak yeniden canlandırılmaya ve geliştirilmeye müsait olmasaydı o zaman sadece tarihsel bir ilgi alanı olarak kalırlardı. Neyse ki bunlar bürokratik ve otoriter sosyalist geleneklerle keskin bir karşıtlık örneği oluştururlarken aynı zamanda tabandan gelen sosyalizm, küreselleşme karşıtı birçok radikal hareketin bugün geliştirmeye çalıştığı özyönetim biçimlerine doğrudan hitap etmektedir.

Brezilya'daki Topraksız İşçi Hareketi (MST) örneğin el konulan topraklarda demokratik biçimde yaratılan özyönetimler gerçekleştirmektedir. Her mahallede 5-25 aileden oluşan ağlar toplumun özyönetiminin temeli olmakta, seçilen delegeler diğer toplumlarla yakacak odun meselesinden eğitime kadar değişik alanlarda işbirliğine girmektedir. Kural olarak toplumlar arasında her iki üç ayda bir genel meclisler toplanmakta ve en üst karar merkezi işlevi görmektedirler. Herkes "burada hepimiz önderiz" ilkesi uyarınca bir tür daha geniş toplumsal ve siyasi sorumluk üstlenmektedir.[29]

Benzer şeyler 2001'de Arjantin'in yoksul, işçi mahallelerinin bir bölümünde gerçekleşti. Halk mücadelesinin öncülüğünü, sendikalardan ve siyasi partilerden bağımsız olan İşsiz İşçiler Hareketi (MTD) taban örgütlenmesi yaptı. *Piqueteros* olarak bi-

linen bu hareketler son yıllarda parçalanıp bir kısmı hükümete bağlandıysa da hareketin zirvesinde birçoğunun esin verici radikal demokrasi deneyimleri oldu. James Petras'ın açıkladığı gibi:

> MTD'nin merkezi olmayan bir yapısı vardı. Her belediyedeki örgüt mahallelere [barrios] dayanıyordu. Mahallenin içinde çeşitli alanların resmi olmayan kendi önderleri ve aktivistleri vardı. Her belediye bütün üyelerin katıldığı genel meclis tarafından örgütlenmekteydi. Politikalara mecliste karar veriliyordu; değişik alanlardaki örgütlenmelerin talepleri mecliste kolektif olarak karara bağlanıyordu (…) Yüzlerce hatta binlerce kadın, erkek, çocuk yolun kenarında kurulan çadır ve çorba mutfakları blokajına katılıyordu (…) Eğer hükümet görüşme kararı verirse hareket ablukanın içindeki bütün *piqueteros*'un görüşmelere katılmasını talep ediyordu. Kararlar eylem mahalindeki kolektif mecliste alınıyordu.[30]

2001-2'de mücadelenin yükselişi sırasında MTD bazen katılımcı demokrasiyi kitlesel eylemlerin ötesine geçirip toplumların gündelik yaşayışına kadar genişletebiliyordu. Gerçekten de hareket, o zaman bazı işçi sınıfı mahallelerinde "kitlesel hareketin gücünün yerel görevlilerin otoritesinin üstüne çıkan ya da onları tarafsızlaştıran bir konuma geldiği yarı-kurtarılmış bölgeler yaratılmasına" yardımcı oldu. Böylece neoliberalizme karşı mücadelede yeni halk demokrasisi biçimleri –radikal, katılımcı ve doğrudan– yaratılmış oluyordu. Hareket kitle seferberliğini bu düzeylerde sürdürememekle birlikte en militan unsurlar yaratıcı kitle politikası pratiklerine devam ettiler.

Bütün bu örneklerin gösterdiği, küreselleşmeye karşı en etkili mücadeleleri radikal demokrasiyi uygulayanların yaptığıdır. Bolivya, Cochabamba halkı heyecanlı su savaşlarının içindeyken bir hafta içinde beş kez belediye meclislerini toplayıp 10.000 insanı mücadelenin yönü ve yöntemleri konusunda karar vermek için bir araya getirmişlerdi.[31] Bu örneklerde küresel sermayeye karşı mücadele etmekte ve ezilen toplumların örgütlenmesinde doğrudan demokrasinin yeni biçimlerinin geliştirilmesine tanık oluyoruz. Kendi kurtuluşu için tabandan kaynaklanan sosya-

lizme ve radikal demokrasiye bağlılık, bu heyecan verici gelişmelerle birleşmekte ve radikal demokrasi geçmişin bir kalıntısı olmaktan çok uzak biçimde başka bir dünya mücadelesinin itici gücü olmaktadır.

Antikapitalist politika için on yol gösterici ilke

Şimdi geçmişin ve günümüzün mücadelelerinden 21. yüzyılın antikapitalizmi için çıkarılabilecek yol gösterici ilkeleri açıklayalım. On ilke özellikle önemlidir.

1. İktisadi sömürüye karşı olduğu kadar cinsiyetçi, cinsel ve ırksal baskılara karşı direnmek

Gördüğümüz gibi kapitalist tahakküm sadece cinsel ve ırksal egemenlik kalıplarına göre örgütlenmedi; kadın işçiler, Yerli halklar, beyaz olmayan insanlar küresel adalet mücadelesinde öncü roller üstlendi. Gerçek özgürlük, bunları görmezden gelen dar "sınıf" politikasıyla değil kadınların, cinsel azınlıkların ve ırkı nedeniyle baskı görenlerin kendi kurtuluşlarıyla sağlanabilir. Ama eğer kapitalizme meydan okunacaksa sınıf politikası çok önemlidir. Dolayısıyla ırkçılık karşıtı, feminist sınıf politikasına ihtiyacımız vardır; diğer bir deyişle insanın tam kurtuluşu için feminizm ve ırkçılık karşıtlığının yapı taşları olduğu bir mücadele gerekir.

2. Radikal demokrasi ve halkın gücü

Antikapitalizm için demokrasinin iktisadi alana uzanması ve edilgen, temsili "demokrasinin" aktivistlerce aşılıp doğrudan demokrasiye geçilmesi gerekir. Radikal demokrasi –toplumsal yaşamın köklerine inen ve buradan gelişen demokrasi– yoksulların yönetimine dayanacaktır. Bunun anlamı, dünyanın bütün yoksullarının işyerlerinde ve toplumda yeni özyönetim biçimleri aracılığıyla örgütlenmesidir. Özgürleşmiş bir toplum, bürokratik yönetim biçimlerinin yerine özyönetime sahip halkların "özgür birliğini" geçirecektir.

3. Emperyalizme ve savaşa karşı direniş, ezilen halkların kendi kaderlerini belirlemelerine destek

Eğer adil ve barışçı bir dünya istiyorsak bir avuç emperyalist ülke seçkininin dünya halklarının çoğuna tahakküm etmesinin sona erdirilmesi gerekir. Bu, zorunlu olarak uluslararası borçların silinmesi ve dünyanın sosyal gelişimi için müşterek programların inşası demektir. Aynı zamanda silahsızlanma ve ezilen halkların haklarının –Yerli halklar ve ezilen ulusların– kendi kaderlerini belirlemesinin, ihtiyaçlarını karşılayan özyönetim biçimlerinin desteklenmesi anlamına gelir.

4. Sosyal ve iktisadi kaynakların ortak mülkiyeti

Dünya iktisadi kaynakları özel mülkiyette olduğu sürece kapitalizmi aşan bir hareket olamaz; insanın kurtuluşu yeni ortak mülkiyet biçimlerini gerektirir. Elbette ortak mülkiyetten kastedilen kişisel kullanımdaki eşyalar değil toprak, su, kaynaklar, teknolojiler, altyapı ve insanın kolektif bilgisidir. Bunlar kapitalistlerce değil insan toplumlarının iyiliği için kullanılmalıdır.

5. İşçilerin kontrolüne ve demokratik sosyal eşgüdüme dayanan ihtiyaç için üretim

Emeğin metalaştırılmaktan çıkarılması için iş sürecinin işçiler tarafından denetimi ve özyönetimi şarttır. Aynı zamanda insan ihtiyaçlarının karşılanması için toplumsal önceliklerin ve eşgüdümün işyerlerinde ve toplumlarda demokratik ve katılımcı bir süreçle belirlenmesi gerekir. Daha iyi bir toplumsal yaşam biçiminin asli öğeleri çalışan bir demokrasi ve eşgüdümün yaratılmasıdır.

6. Sosyal çevrebilim

Akılcı bir biçimde örgütlenen toplum, doğal çevreyi canlı ve kültürel yaşam dünyasının önemli ve ayrılmaz bir parçası olarak ele alacaktır. Üretim, biyolojik çeşitlilikle (yaşam biçimlerindeki çeşitliliğin korunması) tutarlı ve sürdürülebilir olmalıdır. Su ve toprağı yoksullaştırmayan ve bozmayan akılcı bir tarım, çevresel

olarak sağlıklı enerji kaynaklarının geliştirilmesi, güvenli, çevre dostu teknolojilere bağlılık temel sosyal hedefler olmalıdır.[32]

7. Enternasyonalizm

Özgürlükçü bir toplum sadece insanların milliyetçilik ufkunu aşıp insanlığın ortak yanlarını kucakladığı zaman var olabilir. Yerellik ve milliyetçilik özgürleşmiş halkların değerler sistemini oluşturamaz. Radikal hareketler, enternasyonalci bilinci geliştiren ve küresel adaletsizliği yok ederek eşitçi bir dünya düzenine doğru hareket etmeyi amaçlayan uygulanabilir programları teşvik etmelidir. Aynı zamanda şimdiki küreselleşmecilikten farklı olarak gerçek enternasyonalizm özgürlük mücadelelerini oluşturan zengin, farklı kültürel deneyimleri övgüyle karşılar ve onlara kendini ifade alanları açar.[33]

8. Özgürlük kültürü

Geçmişteki bazı radikal teoriler ve hareketler insan kurtuluşunu dar iktisadi terimlerle ifade etmişlerdir. Temel insan ihtiyaçlarının karşılanması kadar elzem olan insan hayatının içerdiği hayal gücü, oyun, kültür, cinsellik, sanat, müzik, mimari vb. alanlarda da tatminin sağlanmasıdır. Özgürlükçü bir kültür, insanın yaratıcı enerjisinin özgürce gelişimine ve ifade edilmesine bağlıdır; bütün alanlarda otoriter olmayan yeni ilişki biçimlerinin geliştirilmesini özgürlükçü olarak değerlendirir.[34]

9. Baskıya karşı bütün gerçek mücadelelere yapıcı biçimde katılmak

Anlamlı ve yaşayan bir hareket için antikapitalizm belirli küçük gruplarca vaaz edilen bir dogma olamaz. Bu, gerçek hareketlerin içinde dinamik ve gelişen bir akım olmalıdır. Antikapitalistlerin radikal demokrasinin geçerliliğini göstermek sorumluluğu vardır; bütün baskı biçimlerine karşı durularak tabanın öz örgütlenmesi ilkesiyle neoliberalizme ve kapitalizme karşı mücadele daha güçlü ve etkin kılınır. Bunun anlamı doğrudan hareketin, kitle seferberliğinin ve katılımcı demokrasinin

gücünün gösterilmesidir ve bunun gereği de baskıya karşı olan bütün gerçek hareketlerin yapıcı bir biçimde içinde olunmasıdır.

10. Öz-kurtuluş ve demokratik kitle hareketleri

Özgürlükçü bir toplum yalnızca ezilenlerin ve sömürülenlerin öz-kurtuluşlarıyla mümkün olduğuna göre yeni bir toplum için mücadele, dünyayı değiştirmek için insanların kapasitelerini geliştireceği demokratik biçimde örgütlenmiş kitle örgütlerinin yaratılmasını gerektirir. Özgürlük, insanlar *için* askeri ve siyasi seçkinlerce sağlanamaz; bu sadece tabandan, halkın kendi özgürlüğünü talep etmesiyle gerçekleşebilir.

Küresel Özgürlük İçin Hareketlerin İnşası

Şimdiye kadar söylenen her şeyden gerçek özgürlükçü hareketlerin ancak doğrudan siyasi eylemle, kitle seferberliğiyle ve katılımcı demokrasiyle ortaya çıkabileceği görülüyor. Bütün bunlar vazgeçilemez ve birbirleriyle ilişkili unsurlardır.

Doğrudan hareket

Doğrudan hareket kavramının merkezinde, eğer dünya radikal biçimde değişecekse ezilen insanların kendilerini de değiştirmesi ilkesi yatar. Dünyayı etkilemekte kendini çaresiz hisseden tahakküm altındaki kitlelerin, dünyayı kavrama ve değiştirme kapasitesine sahip tarih yapıcı insanlar olarak deneyimlere başlamaları gerekir. Genç Marx için "koşulları ve (…) kendini değiştirmenin çakışması devrimci pratiğin" tam da özüdür.[35] Bu tür kendini dönüştürme saf entelektüel bir süreç olmayıp daha ziyade temel deneyimsel bir olgudur. Ezilenlerin, farklılık yaratabileceklerini *hissetmesidir* – militan bir grevin parçası olarak, yol barikatında, toprak işgalinde yer alarak gerçekten etkileyici olayların içinde bulunarak.

Doğrudan hareket yaklaşımı *öz eylem* politikalarına dayanır. Politikacıların, bürokratların ya da seçkinlerin düşkünlere "yardım" çağrılarından uzak durarak çalışan insanların ve yoksulla-

rın kendileri için eylem seferberliğini talep ve teşvik eder. Bazen seçimlere katılım gerekirse de bu tür politikayı radikal olarak militan doğrudan eylemlerin –mitingler, grev gözcülüğü, gösteriler, grevler, işgaller– inşasına göre ikincil görüp, doğrudan eyleme tabi olmasını öngörür.[36]

Kitlenin harekete geçirilmesi

Doğrudan eylemi savunan kimileri, kitle hareketliliğinin inşasından çok, yararı az olan seçkinci politikalara düşmektedir. Dünyayı değiştirme mücadelesinin polis ve devletle çatışan küçük bir azınlığın kahramanca direnişine bağlı olduğuna inanan gruplar *ikameye* yönelmekte – az sayıda seçkin kişinin dünyayı değiştirme mücadelelerinde kitle mücadelesinin yerine geçebileceği fikri.

Radikal demokrasi, aktif ve etkili çoğunluk yönetimi doğrultusunda değişim, insanların dünyayı değiştirmekte *kolektif* güçlerini hissetmeye başlamasını gerektirir. Ve bu eğer çoğunluk sadece radikal seçkinlerin eylemlerinin gözlemcileri ve seyircileri olursa mümkün değildir. Binlerce hatta milyonlarca insanın katıldığı kitle hareketi ve seferberliği olmadan tabandan kaynaklanan sosyalizm gerçekleşemez ve değişimin sadece tepeden geleceği yanılgısı parçalanamaz. Kitle hareketliliği ve kolektif öz eylemlilik, yeni bir toplumu mümkün kılan öz dönüşüm için vazgeçilmezdir. Yalnızca bu koşullarda insanlar gerçekten 1789 Fransız Devrimi'nden çıkan özdeyişi anlamaya başlarlar.

> Büyük, bize büyük görünüyor
> Çünkü biz diz çökmüş durumdayız
> – Ayağa kalkalım![37]

Katılımcı demokrasi

Eğer başka bir dünyanın önkoşullarını yaratacaklarsa kitlesel toplumsal hareketler doğrudan demokrasinin laboratuvarı olmak zorunda. Kitlelerin harekete geçirilmesi, çok önemli olmakla birlikte yeterli değildir. Aynı derecede önemli olan, ta-

bandan gelen eylemcilerin hareketin stratejistleri ve taktisyenleri olmalarını sağlayan demokratik yapılar aracılığıyla hareketin tabandan kontrol edilmesidir.

2001-2'de Arjantin'de *piqueteros*'un benimsediği yaklaşım bir model olabilir. Bu gruplar sadece işçi mahallelerinde demokratik biçimde örgütlenmekle kalmadı aynı zamanda katılımcılar bütün temel kararları açık ve demokratik olarak sıcağı sıcağına eylem sırasında alırlardı. Eğer hükümet bir karayolu barikatı hakkında görüşmek isterse hareketin kararı katılımcılarca alınırdı. Bazı eylemcilerin hareketin bazı alanlarında daha çok deneyimi ya da eğitimi olurken demokratik kitle örgütleri Topraksız İşçi Hareketi'nin ortaya koyduğu gibi "burada hepimiz önderiz" ilkesine göre çalışmak ihtiyacındadır.[38]

* * *

Kitle hareketleri radikal örgütlenmelerinin bu üç alanında başarılı oldukça rahatlıkla eskiye karşı mücadelede yeni bir dünyanın tohumlarının atıldığını söyleyebiliriz.

Dünyayı değiştirmek: Seçimler, devlet ve "iktidarı Alma" sorunları

Birtakım stratejik sorunlar 150 yıldır dünyayı radikal biçimde değiştirmeye girişen ilerici hareketlerin kafasını karıştırmıştı. Toplum, seçimlerle mi dönüştürülecekti? Devlete el koyarak mı? Ya da John Holloway'in *Change the World Without Taking Power* kitabında kullandığı terimle bir tür "anti-iktidar" yaratarak mı? Solun seçim politikası deneyimleri bu sorunlara giriş bakımından iyi bir noktadır.

Latin Amerika'daki yakın dönem gelişmeleri, neoliberalizme karşı olduğunu açıklayan bir dizi hükümetin seçimle işbaşına gelmesi, seçim politikaları konusuna yeniden ilgiyi artırdı. 2002'de eski döküm işçisi Ignacio (Lula) Da Silva İşçi Partisi (PT) adayı olarak Brezilya başkanı seçildi. Sonraki yıl Nestor Kirchner Arjantin başkanı seçildi ve Yerli hareketlerinin destek-

lediği Lucio Guiterrez Ekvador başkanı oldu. 2005'te Sosyalizme Doğru Hareket'ten (MAS) Evo Morales Bolivya seçimlerinde büyük bir zafer kazanarak ülke tarihinin ilk Yerli başkanı oldu. Ve bu dönem içinde Hugo Chavez seçimleri ve referandumu kazanarak Venezüella başkanlığını sağlamlaştırdı.

Bütün bu gelişmeler Latin Amerika'nın büyük bir bölümünde seçim politikalarına heyecan duyulmasına yol açtı, seçimlere katılma oranı arttı. Ama seçimlere ilişkin gelişmeler son derece belirsiz. En azından şimdilik Venezüella'da Chavez'in, Bolivya'da Morales'in seçim desteği toplumsal mücadelelere önemli alanlar açarken, Brezilya'da Lula'nın ve Ekvador'da Guiterez'in seçimleri, göreceğimiz gibi radikal hareketler bakımından çok kötü sonuçlar doğurdu. Bu gelişmelere bir anlam verebilmek için önce seçim politikaları ve modern devlet konusuna bakmamız lazım.

Çok önemli bir noktanın kavranmasına yaklaşık 100 yıl önce Rosa Luxemburg katkıda bulunmuştu: Kapitalist bir toplumda her kim seçimi kazanırsa *siyasi makama* gelir *iktidara* değil. Ne de olsa modern toplumda güç mülkiyete iliştirilmiştir –üretim araçlarının mülkiyetinde, dağıtımın ve ticaretin içindedir– ve bunun sağladığı otorite söz konusudur. Paranın temsil ettiği bu güç başkalarının, özellikle de işçi sınıfının ve yaşamının üstündeki gücü kapsar.

Kapitalizm ekonomiyi, kamusal olan hükümet ve politika alanından ayırdığı için siyasi makam için yapılan seçimler zenginlik ve toplumsal güç yapısına dokunmaz. Bu nedenle makam ve güç arasındaki ayrıma ihtiyaç duyarız. Dahası sol bir hükümet bu yapıyı anlamlı biçimde değiştirmeye çalıştığında ya devrilir ya da iktisaden felç edilir Bunun ilk örneği Şili'de Sosyalist Parti Başkanı Salvador Allende'ydi; Şili ordusu ve Amerikan CIA'si tarafından hazırlanan darbede Allende ve yaklaşık 20.000 kişi öldürüldü. Alternatif olarak büyük sermaye beğenmediği hükümet politikalarına karşı "yatırım grevine" girişebilir, büyük bir işsizliğe ve hükümet gelirlerinin azalmasına yol açabilir. Bu, 1980lerin başında Fransa Başkanı François Mitterand'ın başına,

sadece mütevazı bir sosyal ve ekonomik reform paketi açmaya çalışırken geldi. Ekonomi sallanmaya başlayınca Mitterand hızlı bir U dönüşü yaparak kapitalist sınıfın planlarına hiçbir zaman karşı gelmeyeceğini gösterdi; aslında sadece sağın iktisadi programını benimsedi. Sermaye, ona o toplumda gerçek gücün nerede olduğunu göstermişti: Siyasi makamın değil ekonominin kontrolünü elinde tuttuğunu.

Egemen sınıfların şansına dünyadaki *reformcu* ya da sosyal demokrat partileri tarafına çekmek için –Britanya İşçi Partisi, Kanada Yeni Demokratları, Fransa Sosyalist Partisi– sermayenin fazla bir gayret göstermesi gerekmiyor. Bu profesyonel bürokratik partiler uzun zamandan beri sermaye ile barış yapmışlardır. Bunların sıradan üyeleri radikal değişim özlemi içindeyken profesyonel önderlik (milletvekilleri, işçi liderleri, avukatlar, siyasi danışmanlar) her ne kadar bankacılar ve sanayiciler gibi güç sahibi olmasa da geç kapitalizmin siyasi seçkinlerini oluşturmaktadır. Bu insanlar kendilerini kapitalizmin devlet yapılarıyla tanımlamakta ve bunların sorgulanmasını korkutucu bir anarşi olarak görmektedirler. 1973'te grevci demiryolu işçileri Kanada parlamentosunu işgal ettiğinde Kanada sosyal demokratlarının (NDP) lideri Devid Lewis, onları azarlamaya ve binayı terk etmelerini söylemeye gönderilmişti. Gerçekten de kapitalizm ne zaman ekonomiyi felç eden milyonlarca işçinin kitlesel grevi gibi gerçek bir meydan okumayla ve sosyal ilişkilerin yeniden düzenlenmesi tehlikesiyle karşılaşsa sosyal demokratlar her zaman kapitalizmi ve devleti kurtarmaya koşmuşlardır. Bunun klasik örneği Rosa Luxemburg ve yoldaşı Karl Liebknecht'in 1919'da, ülke bir halk devriminin sancıları içindeyken, Almanya sosyal demokratları tarafından katledilmesidir. Gerçek işçi devriminin görüntüsü öylesine korkutucuydu ki sosyal demokratlar eski düzenin bekçi köpekleri kesildiler. Gerçekten de sosyal demokrasinin reformcu partileri kapitalizmle öylesine bütünleşmişlerdir ki Britanya İşçi Partisi'nin Tony Blair'i ile George Bush ve savaş makinesini aynı saflarda görmek çok kolaydır; benzer

biçimde her yerde sosyal demokrat hükümetler eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik bütçelerini kesmektedirler.[39]

Reformculuğun büyük kusuru, toplum hükümet değişikliklerileriyle radikal biçimde dönüşürken, temel kurumların ve kapitalist mülkiyet ilişkilerinin zarar görmeyeceğine inanmasıdır. Ama gerçekte, reformcu partiler seçildikleri zaman gücü ele geçirmezler, güç tarafından *esir alınırlar.* Sermayenin buyruklarına itaat eden bürokratik ve anti demokratik yönetim sistemiyle bütünleşirler. Bu kapitalist güç makinesi, onları kendi görüntüsüne benzetmek için yeniden biçimlendirir. Başlangıç niyetleri ne olursa olsun reformcu politikacılar çok geçmeden sermayenin hizmetkârı olurlar. "Yeni bir toplumun kuruluşunun yanında olmak yerine" diye yazar Rosa Luxemburg, reformcular "eski toplumun yüzeysel değişikliklerinden yana olurlar."[40]

Bu terimlerle reformculuğu kavradıktan sonra Brezilya'daki Lula hükümetinin tuhaf sağ-kanat niteliği daha az şaşırtıcı gelir. Gene de pek çok insanın şoke olmasını anlamak da güç değildir. Ne de olsa Brezilya İşçi Partisi (PT), askeri diktatörlüğe karşı fabrika işçilerinin kahramanca mücadelesinden doğmuştu. Döküm işçisi olan Lula da işverenlerin ve devletin baskısına maruz kalmıştı. PT de kendisinin sosyalist olduğunu ilan edip dinamik Topraksız İşçi Hareketi (MST) ile ittifaka girmişti. Ancak 2002'de başkan olarak hükümeti kurduktan sonraki sicili ürkütücüdür. Aşağıdaki noktaları bir düşünelim:

- Lula büyük bir ABD yatırım bankasının eski başkanını Brezilya Merkez Bankası başkanı yaptı;
- Bir tarım şirketinin milyoner başkanını Ticaret ve Kalkınma Bakanlığı'nın başına getirdi;
- 2005 Amerikalar zirvesinde ABD Başkanı George W. Bush'u kucaklarken Venezüella Başkanı Hugo Chavez'i ABD karşıtı politikaları nedeniyle eleştirdi;
- Asgari ücreti düşürdü, eğitim, yiyecek ve sosyal güvenlik programlarının bütçelerinde kesinti yaptı;

- Dört devlet bankası dahil özelleştirme politikası güttü;
- Vaat ettiği gibi 10 milyon yeni iş yaratacağına bir milyon iş kaybını seyretti;
- Hükümeti aynı zamanda şirket vergilerini düşürdü ve yabancı yatırımcılar için yeni vergi kolaylıkları getirdi;
- Kamu çalışanlarının emeklilik aylıklarında kesinti yaptı;
- Binlerce ilaç ve eczacılıkla ilgili üründe fiyat denetimlerini kaldırdı.[41]

Bu politikalar çoğu insanı şaşırtsa da bunlar kapitalist toplumdaki *seçimcilik mantığına* uygundur. Seçimlerde başarılı olabilmek için partilerin, kapitalist sınıfın zengin üyelerince kontrol edilen kitle medyasında genellikle olumlu gösterilmeye gereksinimi vardır. Ve bu görüntüye ancak "sorumlu" davranıldığında, partinin var olan düzen için tehdit oluşturmadığı gösterildiğinde ulaşırlar. Benzer biçimde reformcu partileri reklam kampanyaları için milyonlarca dolara ihtiyaç duydukları kadar, seçkinleri ve askeriyeyi yabancılaştırma umudu da taşırlar. Bunun sonucunda seçimcilik mantığı, politikalarını sulandırmalarını gerektirir – örneğin PT 2002 kampanyasında sosyalizm ve antiemperyalizmle ilgili bütün söylemlerini terk etmiştir. Aynı mantık onları kapitalist sınıf için bir tehdit oluşturmadıklarına dair kamu önünde güvenceler vermeye götürür. Brezilya örneğinde Lula bunu, kamusal harcamaları azaltacağına, özelleştirmelere devam edeceğine vb. taahhüt ettiği bir IMF sözleşmesi imzalayarak göstermiştir.[42] PT giderek daha çok Brezilya egemen sınıfının bir maşası oldukça, geleneksel kapitalist partilerin bütün yoz alışkanlıklarını taklit etmeye başlamıştır. Lula'nın seçilmesinden hemen sonra PT görevlilerinin seçim kampanyasını yürütmek için yabancı bankalar aracılığıyla yasadışı rüşvet fonları oluşturduğuna dair muazzam bir skandal patladı. Neredeyse bütün PT önderliği rezil olarak istifa etmek zorunda kaldı ve binlerce hoşnutsuz üye partiden ayrıldı.[43]

Burada hiçbir anormalliğin olmadığını vurgulamak önemli. PT'nin dönüşümü reformcu partilerin her yerde gözlemlenen örneğine uygundur – Almanya sosyal demokratlarından, Britanya İşçi Partisi'ne, Kanada'nın Yeni Demokratik Partisi'ne kadar. Temelde, seçimci reformculuğun yanlışı, modern devlet kurumlarının yansız olduğuna, bunların ilericiliğe ve antikapitalist amaçlara uyum sağlayabileceğine dair düşünceleridir. Ama genç Marx'ın gösterdiği gibi kapitalist toplumda devlet, özgün bir tür siyasi yabancılaşmayı bünyesinde barındırır.[44] Hiyerarşik ve bürokratik örgütlenmesiyle yurttaş inisiyatifini boğar ve buna el koyar, onları bürokratik güç tarafından yönetilen edilgen varlıklara dönüştürür. Böylece yurttaşlar, devlet gücüne yabancılaştırılır, bu güç belirsiz bakanlıklar ve devlet dairelerinin elinde yoğunlaşır. Bütün bunlar Kafka'nın ünlü romanı *Dava*'da tarif ettiği gibi garip, sersemletici ve göz korkutucu bir kurallar ve düzenlemeler ağı oluşturur. Dolayısıyla reformcu bir hükümet işbaşına geldiğinde yurttaşlarla devlet arasındaki ilişkileri dönüştürmez. Bunun yerine sadece yabancılaştırıcı, gayri şahsi, antidemokratik devletin yüzü olur. Eski usul yönetmeye devam eder – çoğunluğu yetkisiz kılarken kapitalistlerin iktisadi ve toplumsal yaşamdaki egemenliklerini sürdürmelerine izin verir.

Parti bir kez ezilenlerin radikal özyönetimi projesi için mücadele etmek yerine gözünü iktidar olmaya odakladığında kendini var olan düzene bağlamış olur. Böyle yaparak halka, en çok oy vermeye yarayan ama kesinlikle kendilerini yönetmekten âciz edilgen araçlar olarak bakıp buna göre davranmaya başlar. Ama edilgen halk radikal demokrasinin insan unsurunu oluşturmaz. Devletten, geleneksel partilerden, kitle medyasından ve egemen sınıftan gelen her türlü reklam ve ideolojik aldatmacaya yatkın olur. Bunun sonucunda reformcu oy avcılığı giderek daha çok egemen kurumların baskın önyargıları ve varsayımlarıyla uyumlu hale gelir: Milliyetçilik, bürokratik otoriteye saygı vb. Her şeyi kısa dönemli seçim hesaplarına bağlayan reformcu liderler kapitalizmden bir sorun olarak bahsetmeyi keserler.

Sosyalizm sözcüğünü dağarcıklarından çıkarırlar. Herhangi bir seçkinci parti gibi olmaya ve davranmaya başlarlar. Ve bir kere iktidar olunca da aynen böyle davranırlar.

Tabii Venezüella ve Bolivya deneyimin bu kuralın istisnası olduğu söylenebilir. Ama gerçek bu kadar basit değildir. Venezüella'nın Hugo Chavez'i de defalarca büyük işadamlarının desteğini kazanmaya çalıştı.[45] Seçkinler sadece onu terslemekle kalmadı, devirmeye çalıştı. Gerçekten de gördüğümüz gibi Chavez büyük ölçüde *barrio* halkı tarafından kurtarıldı. Sağın manevraları sürerken halkın baskısı, Chavez'in geleneksel seçimci partilerin yolunu izlemesini engelledi. Böyle olduğu halde Venezülla'nın Bolivarcı devrimi övgüye değer sosyal programlarının finansmanını petrol gelirleriyle sınırlı tuttu. Venezüella'nın kapitalist sınıfının zenginliğine ve gücüne karşı herhangi bir gerçek harekette bulunmadı. Devrimin savunulmaya ihtiyacı olmakla birlikte henüz gerçek bir sosyalist projenin çok uzağındadır.

Bolivya'ya gelince Evo Morales yönetimindeki MAS hükümeti son derece temkinli adımlar atmaktadır. Örneğin başkan yardımcısı Alvaro Garcia Linera, hükümetin sadece bir tür "And-Amazon kapitalizmi" yaratma niyetinde olduğunu açıklamıştır. Eğer sosyalizm yolunda ilerlenecekse en az 50-100 yıl beklemek gerekecektir diye devam eder.[46] Gene de Evo Morales için Brezilya'da Lula'nın yaptığı gibi çılgınca sağa doğru koşu zordur. Ama bunun nedenleri Morales'in "Lula gibi" davranmasına izin vermeyen Latin Amerika'nın en güçlüsü olan ülkedeki halk hareketlerinde yatar. Kendi eğilimleriyle baş başa kalsalar Morales ve Gracia Linera hemen gözlemcilerin başını döndürecek ve onları hasta edecek bir hızla çokuluslu sermayeyle uzlaşırlardı. O halde kuralın istisnaları olmaktan çok, Venezüella ve Bolivya örnekleri radikal kitle hareketlerinin, seçimci politikacıların ihanetini önleyen yegâne güç olduğunu göstermektedir.

Seçimci reformculuğun sefaleti pek çok sosyal aktivisti bir tür *anti-politikaya* itmiştir. Bu tür aktivistlere göre radikallerin

görevi, iktidarı alabilecek hareketler inşa etmek değil sadece gücü bozmaya ve eritmeye çalışmaktır. Böyle bir bakış açısını John Holloway etkili biçimde ortaya koymuştur.[47] Holloway'in savlarının birkaç güçlü yanı vardır. Özellikle gerçek devrimci hareketlerin ister seçimle, isterse ayaklanarak var olan gücün kurumlarını devralmaya kalktıklarında, kendilerini yenilgiye uğrattıklarını açıklar. Holloway modern devletin yabancılaştırıcı, bürokratik ve halkı yetkisiz kılıcı niteliğini kavramaktadır. Savının aksadığı yön bir tür soyut *anti-gücü* savunmasıdır. Her şeye rağmen radikal, katılımcı demokrasinin kendisi de bir güç biçimidir – çoğunluğun, denetimi kontrol eden ve tabandan örgütlenen gücüdür.

Güç sözcüğünün en eski anlamlarından birinin *yapabilmek* olduğunu aklımızda tutmalıyız. Ve radikal sosyalistler ezilen çoğunluğun kendilerini kolektif ve demokratik bir biçimde yönetebilmeleri, sosyal ve iktisadi ilişkilerini kontrol edebilmeleri, toplumsal hayatlarını düzenleyebilmeleri için mücadele ederler. Bunların gerçekleşebilmesi, özgürlüğün yaşanabilmesi için işleri gerçekleştirme kapasitesinin ve gücün kullanılması gerekir. Bu, insanları *yetkilendirmek*, daha da iyisi halkın kendisini yetkilendirmesi anlamına gelir. Elbette burada sınıflı toplumlarda var olandan çok farklı türde bir güçten söz ediyoruz. Gücün tabandan kaynaklandığı ve uygulandığı, etkin insanların katılımcı özyönetiminden bahsediyoruz. Ama buna anti-güç demek yanıltıcıdır; radikal hareketlerin gerçekten toplumu değiştirmek için inşa ettikleri karşı gücün netleşmesini önlemektedir.

Son yılların en önemli halk mücadelelerinden biri olan Cochabamda'daki su savaşlarını bu noktayı açıklamak için ele alalım. Nisan 2000'de mücadelenin doruğunda kitle meclisleri halkın karar verme yerleriyken olanlarla ilgili Oscar Olivera kitle mücadelesi ağlarına dair şunlar yazmaktadır:

> Kendilerini, kendilerinden başka hiçbir otorite kaynağı tanımayan bir tür sosyal organizasyona dönüştürdüler. Yani meclisli, bilinçli, demokrasinin temsili pratiklerini uygulayan bir yapı-

> ya dayanan hükümet oldular (…) Halkın bu yoğun demokratik uygulamaları (…) hükümet mekanizması olarak devletin yerini aldı.[48]

Buradaki birkaç ifade biçimi önemlidir. Birincisi Olivera, karar verme yerleri olarak kitle meclislerinin hükümet haline geldiğine işaret eder. Bu açıdan yeni bir sosyal güç biçimi olurlar. Aynı zamanda bunlar tamamıyla demokratiktir, halkın kitle meclislerinden çıkmıştır. Ama sadece anti-güç olmadıkları vurgulanmalıdır. Yalnızca eski güç ilişkilerine son vermemekte, yenilerini kurmaktadırlar. Bunun yerine yoksullar ve ezilenler nihayetinde bürokratik yönetimi, halkın yönetimi ile değiştirmeyi amaçlayan karşı-güç inşa etmektedirler – Aristoteles'in değişik bir bağlamda farkında olduğu gibi sınıflı toplumda bu sadece yoksulların yönetimde olması anlamına gelir.

Kitlesel halk protestoları gizlice devrimci biçimlere ulaştığında, ikili güç ortaya çıkar. Eski düzene karşıt ve onunla çelişki içinde olan rakip halkın gücü doğar.[49] En sonunda biri ya da öteki üstün gelir. Tam devrimci bir durumda yeni güç biçimleri eski seçkinci biçimlerin yerini almaya başlar. Gene Oscar Olivera'nın su savaşları analizi burada geçerlidir. 2000'de Cochabamba hakkında şöyle yazar: "Bir hafta için devlet yıkılmıştı. Onun yerine yerel ve bölgesel örgütlenme yapılarına dayanan yoksulların *özyönetimi* geçmişti."[50] Kısaca, kitlesel ayaklanmalar zirveye ulaştıkça yeni özyönetim biçimleri ve halkın gücü eski düzene meydan okur. Ve bu bir güç mücadelesini içerir. Aynı zamanda bu, *gücü dönüştürme* ve yeniden biçimlendirme mücadelesidir – bu nokta Holloway ve diğerlerinin aklına gelmemektedir. Bu yazarlar gücü tek parçalı terimlerle tahayyül ederler; sanki dünyada bir şeylerin yapılabilmesinin tek bir yolu varmış gibi. Ama radikal ve devrimci hareketlerin deneyimlerinin gösterdiği gibi alternatif güç biçimleri vardır. Ve bunların en devrimcisi radikal, katılımcı, meclisli demokrasidir. Bu güç biçimi –halkın gücü– için mücadele etmeye değer.

Hareketin oluşturulması, reform ve devrim

O halde halkın gücü nasıl oluşturulacak? Devrimci değişim için kitle hareketleri birden bire ortaya çıkmıyor. Dolayısıyla onları neler var ediyor?

Gene burada gerçek kitle hareketlerinin tarihsel deneyimine başvurmak ihtiyacını duyarız. Bir kere daha Bolivya ile başlayalım. Keşfettiklerimiz son derece öğreticidir: Bolivya kitle hareketleri, kendi başına devrimci konular üstüne inşa edilmedi – suyunu özelleştirilmemesi, Yerli hakları, doğalgazda kamu mülkiyeti. Bu taleplerin güçlü bir neoliberalizm karşıtlığını ifade ettiği doğrudur. Ama kapitalizm ilkesel olarak bu taleplerden herhangi birini ya da hepsini kabul ettiğinde de, her ne kadar kapitalistler bunları kabul etmekte isteksiz olsalar da, yaşayabilir.

Kısaca mücadeleye giren insanlar belirli sosyal, iktisadi ve siyasi reformlar talep ederek başladı. Ama mücadele *yolları* – doğrudan kitlesel eylem, kitlesel grevler, halk meclisleri– kapitalist gücün dayandığı büyük kolonların birine karşı –ezilenlerin edilgenliği– büyük bir meydan okumaydı. Bir kez baskı görenler kitlesel çapta örgütlenip hareketlenince o zaman eski düzenin temelleri sarsılmaya başladı. Aynı şey toplumlarda bütün büyük devrimci altüstlükler sürecinde de oldu. 1917 Rus Devrimi sırasında –Çarların diktatörlüğüne son veren, Rusya'yı I. Dünya Savaşı katliamından uzaklaştıran ve işçi-köylü hükümeti umutlarını kabartan süreçte– yoksullar ve ezilenler üç talep etrafında hareketlendi: Toprak, ekmek ve barış. Bunların her biri bir reforma karşılık geliyordu. Bu arada ezilenler bu talepler için mücadele ederlerken –eski devletin yerine geçme kapasitesi olan işçi, köylü ve asker konseyleri ağı yaratıldığı için– bunlar devrimci talepler oluyordu. Ve Rusya'da kısa bir süre için esin verici devrimci deneyim yaşandı.[51] Aynı çapta olmasa da benzer dinamikler 1936-37 İspanya'sında işçi sınıfı sermayeye, kiliseye ve faşistlere karşı mücadele verirken de görülür.

Dolayısıyla kitle hareketlerinin belirli sosyal reform talepleriyle birlikte doğduğu açıktır – Brezilya'da MST hareketinin topraksızlara toprak talebi gibi.[52] Ama bu tür hareketler eğer tabanda demokratik biçimde örgütlenmişlerse, az da olsa, toplumun yeni bir biçimde örgütlenme potansiyeli olduğuna dair önceden bir fikir verebilir. Ve hareketleri bu terimlerle düşünmeye başladığımızda, reform ve devrimle ilgili geleneksel tartışmalar farklı görünür.

Çoğu zaman reform ve devrimin amaçları zıt kutuplarmış gibi gözükür. Bir tarafta, kapitalizmi hiçbir zaman bir sistem olarak sorgulamayan, sınırlı sosyal reformlar talep etme eğiliminde olan kitle sendikaları ve sosyal demokrat partiler vardır. Diğer tarafta, kapitalizme karşı çıkan radikal sol örgütler, devrimi savunurlar ama temel olarak önemli kitle desteği olmayan kenarda kalan gruplar halindedirler. Bunun sonucunda reform politikası büyük örgütlerin, devrim politikası küçük örgütlerin çevresinde kristalleşir.

Böylece reform ve devrim arasındaki tartışma bir koreografi gibi yaratılır. Kapitalizmi yerinden etmeye ilişkin bütün çabalara karşı çıkan reformcular onları "gerçekdışı" ve "mantıksız" biçimde antikapitalizme adanmışlıkla suçlarlar. Bu arada antikapitalizm savunucuları da kolaylıkla ve düşünmeden, ister evsizlere ev için, isterse düşük otobüs fiyatları için olsun bütün sosyal reform mücadelelerini reddederler. Amerikalar Zirvesi'ne (Nisan 2001) karşı yapılan Québec kent protestolarında örneğin bir anarşist grup, dağıttığı küçük boy gazetesinde " bütün reformların bizleri uyutan kloroform gibi" olduğu iddiasında bulunmuştu.[53]

Bu tür ifade ediş biçimlerinin temel sorunu, reformların nasıl örgütlenileceğine ve mücadele edileceğine dair tartışmalar olarak görmekten çok, soyut biçimde ele almalarıdır. Vurgu, amacın yarattığı sürece (mücadele) değil amaca (reform) yapılmaktadır. Bu yaklaşım önemli kitle mücadelelerinin "reformcu" diye ukalaca reddini getirir ki bu, eğer tabandan kaynaklanan

dönüşüme inanıyorsak, çok korkunç bir hatadır. Her şeye rağmen her anlamlı sosyal hareket –ister Kore radikal sendikası olsun, ister Brezilya Topraksız İşçi Hareketi olsun ya da Hindistan Narmada'yı Kurtar Harketi olsun– sendikal haklar ya da üstünde yaşanacak toprak için sosyal reform mücadelesine girer. Bunların hiçbiri kendi başına devrimi oluşturmaz. Ama bu hareketleri edilgen, seçkinci politikalardan ayıran kullandıkları mücadele *yöntemleridir*. Politikacılara kulis faaliyeti yapmaktan, onlara alt sınıflara "yardım" etmeleri için yalvarmaktan ya da bir adaya oy vermeye karar vermekten ziyade ezilen insanların kolektif öz eylemliliğini harekete geçirirler. Rosa Luxemburg'un savladığı gibi reformcularla devrimciler arasındaki fark hangi grupların sosyal reformları desteklediğiyle ilgili değildir (zaten bütün gruplar böyle yapmalıdır). Bu, daha ziyade reform mücadelesini nasıl inşa ettikleriyle, bunu ezilenlerin güvenini ve öz örgütlenmelerini geliştirip geliştirmedikleriyle ilgilidir.

Radikal değişimi inkâr eden klasik bir reformcu topraklara el koyan, yollara barikat kuran gürültülü ve kızgın kitlelerin seferberliğinin yerine seçkinler arasındaki kibar görüşmeleri tercih eder. Öte yandan militanca antikapitalizme gönül vermiş olan devrimci, insan kitlelerinin reformları, daha derin sosyal değişimlerin gerçekleşmesi için devrimci kapasitelerin artırılmasının bir parçası olarak görür, kendi çabaları ve eylemleriyle kazanacağı mücadeleleri inşa etmenin peşinde olur. Eşit derecede önemli olan, antikapitalistlerin, toprak ve fabrika işgalleri gibi eylemler yaparken ya da iş ve sosyal hizmetler talep ederken, bunların kâra göre gerçekleşip gerçekleşemeyeceğine bakmadan, kapitalist kârlılık konusuna saygı duymadan, kapitalist mülkiyet hakkını aşındıran mücadeleleri teşvik etme zorunluluğunun olmasıdır.

Tabandan kaynaklanan sosyalizme inanan insanlar, yoksulların ve ezilenlerin yaşamlarını iyileştirebilecek reformlar için girişilen hakiki mücadelelere arkalarını dönemezler. İnsanların büyük çoğunluğunun çaresizce ve haklı olarak yaşam koşulla-

rının iyileştirilmesini istediğinin farkında olan radikal antikapitalistler, insanların kapasitelerini hissedebileceği doğrudan eylem mücadelelerini geliştiren eylemlerin içinde olmalı ve direndikleri sistemin niteliğini açıklamalıdırlar. Tabandan gelen devrimci reformlar için mücadele yöntemlerini teşvik ederek kitlesel tabanı olan hareketleri inşa etmek mümkündür –bunların çoğu 6. Bölüm'de incelenmiştir– böylece reform için mücadeleler daha geniş devrimci amaçlarla ilişkilendirilebilir.

Devrimci sosyalist hareketler ve örgütler genellikle böyle çalışırlar; bazı önemli anarşist hareketler de büyük bir hayal gücü ve yaratıcılıkla bu yaklaşımı benimsemiştir. Bunun iyi bir örneği 1931'de anarko-sendikalist CNT'nin Barselona'da örgütlediği on binlerce işçi ailesinin katıldığı kira grevidir.[54] Nick Rider'in işaret ettiği gibi CNT radikalleri "çok yaygın olan ihtiyaçları ve duyguları tanımlayıp ifade etmeyi" başarmış ve büyük sayıda yoksulu harekete geçiren kira indirimi talebini somut biçimde ortaya koymuşlardı. CNT eylemcilerinin siyasi stratejilerini inceleyen Rider şu sonuca varır: "Reformculuk ile devrim arasındaki geleneksel karşıtlıkla yüz yüze geldiklerinde fiilen üçüncü bir seçeneği öne sürerek gerçek iyileştirmeler vasıtasıyla pratik iyileştirmelerin peşinde olmuşlar; pratikte özerk, özgürlükçü özyönetim biçimleriyle devletin gücünü aşıp bunları yeniden kazanmayı umut etmişlerdir."[55]

Gerçekten de Luxemburg'a göre bu, yegâne devrimci yaklaşımdır, çünkü kitle hareketleriyle kendi mücadele sahasında çalışırken farklı bir düzeni işaret eden halkın özyönetimini inşa edici eylem yöntemleri kullanır. Luxemburg'un sözleriyle tabandan kaynaklanan sosyalizm için hareketlerde "reformlar için mücadele ve onun araçları; sosyal devrimin de *amacıdır*."[56]

İşyerleri, sokaklar, toplumlar ve kitle hareketleri

Dolayısıyla görev, işyerlerinde ve toplumlarda büyük, demokratik antikapitalist hareketler ve örgütlenmeler inşa etmek-

tir. İşyerlerini ve toplumsal örgütlenmeleri birbirine bağlayan hareketlerden söz etmek geniş anlamda solun içindeki egemen bakış açısına bir meydan okumadır. Çünkü sendikaların arasında keskin ayrımlar vardır; kimi işyeri meselelerine yoğunlaşıp daha geniş toplumsal sorunları ihmal eder ve sıkça kendi arka bahçelerine yoğunlaşan toplumsal örgütlenmeler, işyeri mücadeleleri dünyasına ve sendika politikalarına uzak durur. Ama göreceğimiz üzere bu tür bir ayrım, radikal değişim için gerekli olan militan aktivizmi baltalar.

İşleri daha da karmaşıklaştıran, ne işyerlerine, ne de toplumlara yoğunlaşan, sadece sokaklara odaklanan güncel bir düşüncenin ortaya çıkmasıdır.

Genellikle gençlik hareketleri ve bazı tür anarşizmlerle ilişkili olan bu akım, militan sokak eylemlerini, işyeri ve toplum örgütlenmelerine alternatif olarak görür; bunların sıkça bürokratik âdetler bakımından bıktırıcı olduğu da kabul edilmelidir. Ateşli sokak eylemleri –Sokakları Geri Kazan hareketlerinden Seattle, Melbourne, Québec ya da Cenova sokaklarındaki çarpışmalara kadar– kolaylıkla en şenlikli ve yetkilendirici siyasi eylem biçimleri olarak gözükebilir.[57] Québec kent protestolarının ortasında örneğin, 21 yaşındaki üniversite öğrencisi bir gazeteciye şöyle der: "Eğer devrimi gerçekleştirirsek, sistemi değiştirebiliriz. Paranın gücü, sokakların gücü tarafından yenilgiye uğratılırsa, bu yalnızca Kanada'da değil bütün dünyada da böyle olmalıdır."[58]

Bu duygularda özellikle de radikalizm ve enternasyonalizm bakımından övgüye değer çok şey var. Ama "sokakların gücü" "paranın gücünü yenebilir" dendiğinde temel bir stratejik sorun ortaya çıkıyor. Sokak protestoları önemli olmakla birlikte tarihsel kanıtlar kapitalizmin sadece sokaklardaki isyanla devrilemeyeceğini gösteriyor. En sonunda hukuk ve düzen güçleri, işyerleri ve toplum mücadeleleriyle bağlantılı olmayan sokak hareketlerini ezebilmektedir. Her şeye rağmen kapitalist üretim, kâr, finans ve hizmetlerin akışını durdurma gücü işyerlerinde-

dir – otomobil fabrikaları, hamburger imalathaneleri, bankalar, bürolar, çelik fabrikaları, büyük çiftlikler, hastaneler, kahvehaneler, madenler, okullar, petrol sahaları vb. Sömürü makinesi kapatılınca, kâr akışı kurur ve sermaye derin bir krize sürüklenir. Bu özellikle işyeri mücadelelerinin işçi işgalleri biçimi için geçerlidir.

Dahası sömürünün niteliği ve yabancılaşmış işgücü nedeniyle işyerleri son derece önemli mücadele ve direnme alanlarıdır. Buralarda direniş inşa etmeyen bir hareket, kitlesel grev ve işyeri işgallerinin temsil ettiği sermayeye karşı gücü seferber etmekte başarısız olur ve başarısı imkânsız hale gelir. Dünya çapında 1968 isyan dalgasıyla ilgili olarak bir tarihçi, siyasi radikalizmin büyük sıçramalarının kitle grevleriyle yakından ilişkili olduğunu belirtir: "Modern dünyada bu sıçramaların temel göstergesi, bütün bir dönemin sınıf mücadelelerinin işareti olan genel grevdir. Böyle grevler (…) milyonlarca insanın kendiliğinden ve bilinçli eylemlerini içerir."[59]

Altıncı bölümde küreselleşmeye karşı en önemli ve güçlü mücadelelerin bazılarında –1995 Fransa, 1980'lerin sonundan itibaren Kore, yakın yıllarda Nijerya, Kolombiya, Porto Riko, Bolivya ya da Ağustos 2001 ve 2006'da Güney Afrika'da COSATU'nun örgütlediği genel grevler– kitlesel grevlerin mutlak olarak merkezi bir rol oynadığını gördük. Kitlesel ve kolektif niteliklerinden dolayı muazzam bir sosyal ve iktisadi etkileri oldu; herhangi bir devrimci sosyal değişim bakış açısından kitlesel grevler merkezi önemde olmalıdır.

Ama burada kitlesel grev ile tabanın militanlığından ve öz örgütlenmesinden yoksun bürokratik olarak kontrol edilen genel grev ayrımını yapmalıyız. Bazı durumlarda sendika görevlileri, tamamen tepeden idare edilen genel grevleri, hükümeti pazarlığa oturtabilmek için törensel bir baskı taktiği olarak kullanırlar. Bu sıkça yakın yıllarda hem Brezilya, hem de Arjantin'de görüldü.[60] Bunun tersine gerçek kitle grevleri, yeni öz örgütlenmeler yaratan kendiliğinden protesto ve eylemleri içerir. Kitle grevinin

en iyi kuramcılarından Rosa Luxemburg'un dediği gibi "Kitle grevi suni olarak 'yapılmaz', gelişigüzel 'kararlaştırılmaz' ve 'yayılmaz' ". Dahası gerçek bir kitlesel grev bir günlük iş bırakma gibi "bir hareket, yalıtılmış bir eylem" değildir.[61] Bunun yerine o, protestolar dalgasıdır –grevler, sokak çatışmaları, işyeri işgalleri, kitle gösterileri– ve bütün mücadele biçimleri "birbirinin içinden geçer, yan yana sürer, birbiriyle çakışır, diğerinin içine akar ve üstünden geçer."[62] Diğer bir deyişle gerçek bir işyeri mücadelesi temelli genel grev, toplumun içine ve sokaklara akar ve işyeri mücadelelerine yeniden can katar. Dolayısıyla gerçek kitlesel grevler işyeri, toplum ve sokaklar arasındaki engelleri yıkar, bütün bu alanlardaki protestoları ortak bir hareketin içinde birleştirir. Gerçekten de Luxemburg, yalnızca bu yolla kitlesel grevin "halkın gerçek hareketi haline geleceğinden", işsizleri, evlerdeki kadınları ve diğerlerini güce karşı birlikte yürütülen uyumlu bir gücün içine katabileceğinden bahseder.[63] Porto Riko'daki 1998 genel grevinde bunun nasıl olabileceğinin işaretini görürüz; *La huelga del pueblo* olarak bilinen –halkın grevine– dönüşmüştür.

Burada işyeri mücadelelerinin toplumun içine akmasının önemi vurgulanmalıdır. En çok ezilen bazı insanların genellikle para aldıkları bir işleri yoktur ve gerçekten katılımcı bir kitle hareketi onların öz eylemliliğine ve örgütlenmesine yer açmalıdır. Kitle hareketinin sahip çıkması gereken belirli şikâyetlere ilaveten işsizlerin ve evde oturan kadınların sahip olduğu güçlü iradeye ve özgün yeteneklere herhangi bir kitle hareketinin son derece büyük ihtiyacı vardır. Arjantin'de işsizler genellikle mücadelelere öncülük etmiştir – ve ev kadınlarının da bu bakımdan yol gösterici rolleri olmuştur.[64] İşyerine dayanmayan militanlık Arjantin'de olduğu gibi genellikle çalışanları ve sendikalıları radikalleştirmekte ilham verici olmuştur. Daha küçük çapta, ağırlıklı olarak gençliğin öncülüğündeki Seattle ve Québec kentlerindeki sokak eylemlerine katılan sıradan sendika üyeleri, protestocuların enerjisini, cesaretini ve kararlılığını heyecanla övmüşlerdir. Kanada Otomobil Sendikası görevlilerinden birisi

" Québec'e gelen birçok üyemiz şimdi sokaklardaki direnişe katılmak istediklerini söylemektedir. Çoğu doğrudan hareket eğitimi almak istiyor. Eylemcilerimiz daha radikalleşiyor" demektedir.[65] En son olarak sokak hareketliliği, kendi başına başarılı olamasa da çok yönlü bir hareketin parçası olarak, işçi sınıfıyla ezilenlerin bir araya gelmesinde ortak bir alan oluşturur – yüz binlerce, hatta milyonlarca insan – kendi potansiyel gücünü hisseder, yeni dayanışma bağları geliştirir, kamusal alanları otoritelerin denetiminden çıkarmanın kendilerini güçlendirici deneyimini yaşar.

Gerçek kitlesel grevler aynı zamanda halkın yeni öz örgütlenme biçimlerini yaratır. Örneğin 1919 Winnipeg genel grevinde de, kentin grev komitesi yoksulların ve işçi sınıfının zarar görmemesi için ekmek ve süt dağıtımını örgütlemiş, kârlı bir işin denetimini işadamlarına bırakmamıştı. Yalnızca "grev komitesinin izniyle" ibaresi taşıyan kamyonlar sokaklarda özgürce dolaşabilmişti.[66] Benzer bir biçimde 1934'te Minneapolis kitle grevine öncülük eden işçiler, çiftçilerin mallarını satabileceği, halkın da taze yiyecek bulabileceği sendikanın denetiminde bir çiftçi pazarı örgütlemişti. Bu, sadece grevcilerin mahalli kapitalistlerin işlerini sona erdirmelerine değil aynı zamanda çiftçi örgütlerinin de grev gözcülüğü yapmalarına yol açmıştı.[67] Daha yakın zamanlarda Şili'de kitle mücadeleleri sırasında (1970-73) *cordones* denen işyeri temelli komiteler işçi denetimi unsurlarını yerleştirmeye başlamış, bu olguyu daha üst düzeyde kentler ölçeğinde 1974-75 Portekiz'inde faşizmin yıkılmasına yol açan devrimci olayları, işçi konseylerinin gelişmesi izlemişti. Bu tür işçi konseyleri, radikal şekilde farklı bir toplum potansiyelini içeren alternatif güç biçimleri olmuştu. Dahası gelecek bölümde tartışacağım gibi, bu tür halk örgütleri insanların yeni bir toplumu biçimlendirmesi için gerekli olan kendi dönüşümlerini de gerçekleştirebileceği bir çerçeve yaratır.

Sokaklara, toplumlara ya da işyerlerine tek yanlı vurgu yapmaktan ziyade tabandan kaynaklanan sosyalizm, kapitalist kâr

akışını felce uğratan, işyerlerini işçi sınıfının özyönetim merkezleri haline getiren, toplumdaki ezilen grupları seferber eden, mahalli demokratik özyönetim yapılarını teşvik eden; sokaklara halkın gücünü göstermek, kutlamalar yapmak, yerel ve küresel otoritelere karşı çıkmak için girişilen kitle grevlerine bel bağlar. Bundan daha azına, işyerlerini, toplumdaki insanların seferber olma kapasitelerini, sokaklardaki hareketliliğin muazzam gücünü ihmal eden herhangi bir bakış açısına dayanan hareketler kesinlikle güçlerini kaybedeceklerdir.

Devrim ve öz dönüşüm olabilir mi?

Özetlediğim tabandan sosyal değişim görüşüne en yaygın itiraz, işçi sınıfının, yoksulların ve ezilenlerin bu görevi hiçbir zaman yerine getiremeyeceği iddiasıdır. Pek çok yorumcu kayıtsızlığı, rekabeti, kitle medyasının denetleyici gücünü ve egemen fikirlerin baskınlığını, sıradan insanların hiçbir zaman ortak çıkarlarının farkına varamayacağı, güçlü dayanışma bağları kuramayacağı, savaşmaya hazır olacakları paylaşılan bir yeni toplum görüşünü geliştiremeyeceklerinin kanıtı olarak öne sürmektedir.

Bu itirazların gücünü reddetmek gözü karalık olur. Modern kapitalist toplumlarda ideolojik egemenlik mekanizmaları geniş çaplı geliştirilmiştir ve bu, sürekli ikincil olma deneyimi ezilen ve sömürülen insanların arasında derin aşağılık duyguları ve dirençsizlik yaratabilir. Bir buçuk yüz yıldır kapitalizm her türlü isyan ve direnişten sonra ayakta kalmaktadır – genellikle düpedüz barbarca araçlarla. Emperyal savaşın, çevreyle ilgili yıkımın, günlük yaşamın bayağılaşmasının, milyarlarca insanı öğüten yoksulluğun ortasında, sosyalist bir geleceğin herhangi bir biçimde garantilenmiş olduğunu hayal etmek saflıktır.

Ama umut sürüyor. Baskı ve egemenliğe karşı her itirazda, sömürü ve ezilmeye karşı her direnişte kendini açık ediyor. Ve bu umudu beslemek, geliştirmek, dünyayı değiştirebilecek gerçek hareketlerin yakıtı haline getirmek son derece önemli. Eğer umut ölürse, kapitalizmin ötesinde herhangi bir olasılık da yok olur.

Neyse ki direniş hareketleri yok olmadı. Ve son yıllarda dünyanın bazı bölümlerinde daha da güçlendikleri söylenebilir. Bu çok önemli. Çünkü sermayeye karşı direniş canlılığını koruduğu sürece, gerçekten devrimci bir değişim beklentisi de sürecektir.

Bu durum kitlesel mücadelelerin öz dönüşüm güçleriyle ilgilidir. Radikal sosyal değişim tartışmalarının çoğunda Marx'ın devrim görüşünde merkezi önemde olan bu öngörü eksiktir. Marx'ın devrime ilişkin kararlılığı genellikle yanlış anlaşılmakta, antikapitalist dönüşümden çok, şiddetin gerekliliği üstünde durulmaktadır. Aslında Marx'ın sosyal devrime ilişkin görüşleri en iyi biçimde 1830'ların ve 1840'ların ilk kitlesel işçi hareketi olan Britanyalı Chartist'lerin sloganında özetlenir: "Eğer mümkünse barışla, eğer zorunluysak şiddetle". İşçi sınıfının özyönetime barışçıl geçişiyle ilgili bazı zayıf umutları olmakla birlikte Marx, genellikle egemen sınıfların kitlesel demokratik değişimlere şiddetle direneceğini beklemekteydi – ortaya koyduğu biçimiyle "bir köle sahipleri isyanını" sahneye koyarak. Ve "muazzam bir çoğunluk hareketinin", azınlığın şiddetini bastırmak için güç kullanmaya her türlü hakkının olduğuna inanmaktaydı. [68] Ama Marx'ın devrim anlayışı çoğunluğun, sömürücü sınıfı güç kullanarak dizginleme hakkından çok daha fazlasını içermektedir. Marx'ın devrim fikrinde daha temel ilke, anlamlı değişimlerin ancak tabandan kaynaklanan kitle hareketleriyle gerçekleşebileceğidir. Yalnızca kendileri için radikal demokrasiyi kazanıp, kendi özgürlüklerini sağlayan ezilenler kendilerini yeniden biçimlendirerek özgür özyönetimlerini kurma kapasitesine erişebilirler.

Gördüğümüz gibi bir önemli pasajda Marx, devrimci pratiği "koşulların değişimi" ile "insanların kendi değişimlerinin çakışması" olarak tanımlamıştır.[69] Dolayısıyla devrimin birbiriyle ilişkili iki bileşeni vardır: Toplumsal kuralların ve düzenlemelerin değişimi (sahiplik, mülkiyet, yönetim biçimi) ve öz dönüşüm. Başka bir yerde Marx antikapitalist devrimin mümkün olabilmesi için "insanların kitlesel ölçekte değişiminin gerekli

olduğu, bu değişimin de yalnızca pratik harekette, bir devrimde olabileceğini" söylemiştir. Devrim sadece egemen sınıfı devirmek için gerekli değil, diye sürdürür, "ama aynı zamanda bir sınıfın devrilmesi, yalnızca devrim kendini asırların pisliğinden arındırdığı ve yeniden bir toplumu kurmaya hazır olduğu zaman başarılı olur" demiştir.[70] Kısaca devrim süreci –kitlesel seferberlik, yeni demokrasi biçimlerine katılım, eski egemenlik biçimlerinin devrilmesi, işyerlerinin ve toplumların denetimini ele almak– katılımcıların kendilerini de dönüştürür. Aralık 1936'da İspanyol devriminin zirvesinde romancı George Orwell, Barselona'yı anlatırken bu duyguyu yakalamıştır:

> İlk kez işçi sınıfının eyerde oturduğu bir kentteyim. Herhangi bir büyüklükte olan neredeyse her bina işçi sınıfınca zapt edilmişti. (…) Her dükkânın ve kahvehanenin üstünde kolektifleştirilmiş ibaresi vardı. (…) Garsonlar ve mağaza görevlileri doğrudan yüzünüze bakıp size kendi eşitleriymiş gibi davranıyorlardı. Yaltakçı ve törensel konuşma tarzı geçici olarak yok olmuştu. Kimse "senyör", "bey" ya da "amirim" demiyordu; herkes birbirine "yoldaş" ya da "sen" diyordu (…) Hepsinden önemlisi devrime ve geleceğe inanç, birdenbire eşitlik ve özgürlük çağının doğduğuna dair bir duygu vardı. İnsanlar, kapitalist makinenin dişlileri gibi değil insan gibi davranmaya çalışıyorlardı.[71]

Çark dişlisi gibi değil de insan gibi davranma, eşitler toplumunun bir üyesi olma deneyimi hem neşelendirici, hem de dönüştürücüydü. Daha önce gerçekdışı gözüken olasılıklar açılmıştı. "Asırların pisliğinden" arınma akla uygun hale gelmişti çünkü kişinin davranışı hızla değişmekte, gelişmekte ve bu hissedilmekteydi. Toplumsal altüstlükler muazzam öğrenme süreçlerini içerir –her ne kadar kitaplar ve broşürler açgözlülükle okunuyor olsa da bunlar soyut kitap bilgileri değildi– uygulanabilir, derin deneyimsel bilgilerdi. [72] Çünkü bunlar yeni halk öz örgütlenme biçimlerine alan açıyor, radikal toplumsal ayaklanmalar da ezilen insanların kendilerini yeniden yaratmalarının çerçevesini oluşturuyor ve böylece toplumun gerçekten biçim-

lendirilme kapasitesinin olasılığı artıyor. 1968-1981 arasındaki beş önemli halk ayaklanmasının kanıtlarına dayanan Britanyalı sosyalist Colin Barker böyle durumlar için şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

> Yeni umutlar doğar. Önceki boyun eğme ve itaat âdetleri çöker. Yeni bir kişisel ve kolektif güç hissi gelişir. Sınıflı toplumun "sağduyusu" sarsılır. Tarihsel hiyerarşiler –işyerinde, devlette, okullarda ve üniversitelerde, ailelerde– tehdit edilir ya da fiilen çöker. Farklı işçi, milliyetçi, etnik gruplar, köylüler, erkekler ve kadınlar arasındaki eski ayrımlar çözüür ve yeni dayanışmaların gelişmesiyle ilişkiler yeniden biçimlenir. Sıradan insanlar, daha önce toplumda dışlandıkları görevleri ve sorumlulukları üstlenmeye başlarlar. Yeni tür beceri alanları, yeni bir işbölümü ve yeni güçler ortaya çıkar.
>
> Halkın güveni ve hayal gücü şaşırtıcı bir hızla artmaya başlar. Bunlarla birlikte pratik zekâ da artar: Hiçbir şey boyun eğme âdeti kadar zihni hissizleştiremez. "Ezilenlerin her şöleni" kolektif zevkin birdenbire ortaya çıkmasına vesile olur. Bakış açıları değişir, olasılıklar ufku genişler.
>
> (…) Yeni koşulları ifade edebilmek için yeni diller, semboller ve sanatsal biçimler ortaya çıkar; afişlerin, sembollerin, broşürlerin, gazetelerin, rozetlerin ve şakaların serpilmesi milyonların bilincindeki değişimlerin kanıtlarıdır (…)
>
> Önceki mülkiyet kurallarına meydan okundu. Binalar işgal edildi. Yerlerin ve şeylerin var olan kullanım biçimleri değişti. Topraklara ve işyerlerine el kondu. (…) İşçiler yönetim kurulu toplantı salonuna, kitleler saraya girdi, gizli dosyalar açıldı, işçi komisyonları depoları denetlemeye başladı. Eskiden kapalı olanlar açıldı (…)[73]

Günlük hayatın toplumsal ufuklarını genişlettikten sonra – yönetim kurulu odaları, bankalar ve devlet daireleri gibi daha önce yasak olan çevrelere girerek ve kolektif denetimlerinin altına alarak– ayaklanan kitleler aynı zamanda kendi entelektüel ve kültürel ufuklarını da genişlettiler. Kurumları ve toplumsal düzenlemeleri değiştirirken kendilerini yeniden biçimlendir-

diler. Muazzam sosyal ayaklanmalar ve halk devrimleri bize dramatik örnekler sunarken aynı zamanda bunlarda şimdiki süreçlerin başlangıçlarını görürüz; ister Cochabamba'daki on binlerin demokratik biçimde örgütlenen toplantıları olsun, isterse Brezilya'daki Topraksız İşçi Hareketi'nin toplantıları olsun, buralarda "herkes liderdir".

Bu nedenle gerçekten devrimci değişim, tabandan gelen radikal demokrasi umudu boş bir hayal değildir. Elbette hiçbir şekilde garanti edilmiş de değildir. Aslında önemli olasılıklarla karşı karşıyadır. Ama her büyük toplumsal protesto ve ayaklanmada başka bir dünya tasavvurunun belli belirsiz ana hatlarını sezeriz. Yeni özgürlük ve eşitlik toplumunun tohumları sokaklara ve grev hatlarına ekilir. Genellikle kırılgan da olsa buralarda umut yeşerir.

"Umut hareketin tarafındadır"

Şimdiye kadar küresel adalet mücadelesinin, özellikle Latin Amerika'da bir büyük kazanımı Washington Mutabakatını zedelemesi, IMF ve DTÖ gibi egemen sınıfın önemli kurumlarının meşruiyetine meydan okuması ve neoliberal küresel gündemin bazı bölümlerini tersine çevirmesi olmuştur.[74] Ama daha da önemlisi halk hareketlerinin olabilirliğini göstermeleri ve yeni bir umut yaratmalarıdır. İşçi ve halk hareketlerinin on yıllarca yaşadığı yenilgilerden, sosyal programlara ve hayat standartlarına karşı sermayenin vahşi saldırısından sonra kitle protestoları yeniden ortaya çıkmıştır.

Elbette işler hâlâ çok zordur, hatta dünyanın birçok bölgesinde eylemciler için acımasızdır. Batılı hükümetlerin, sivil hakları bastırmak ve muhalefete göz açtırmamak üzere tasarladıkları 9/11 saldırısının iğrenç manipülasyonundan beri Kuzey'in çoğunda direniş hareketleri gerilemiştir. Irak ve Afganistan'da Amerika'nın sıkıntılarına rağmen savaş karşıtı hareket ABD savaş makinesini durduramamıştır. İsrail, Filistin toprakları-

na tecavüz etmeyi ve halkını baskı altında tutmayı sürdürüyor; paramiliter güçler Kolombiya'da eylemcileri katletmeye devam ediyor.

Ancak bu sefalet ve çile çekilen durumların ortasında –ki bunların adları konmalı, hatırlanmalı ve yasları tutulmalıdır– başka bir şey canlanmaktadır. Bu, Cochabamba yorumcularının dediği gibi dayanışma ruhu ve korkunun yenilgiye uğratılmasıdır. Her yerde direniş hareketleri birbirlerine yakınlaşmakta, her yerde bu etkili birleşmeden bir şeyler görülmektedir. "Büyük hengâmenin ne olduğuna bakmak için kente gelen" ve kendini "sıkıcı bir normal" diye tanımlayan birisinin Nisan 2001'deki Québec kenti protestolarına katılmasının anlatımını ele alalım. Sokaklardaki deneyimini özetledikten sonra şöyle diyor: "Bütün uzuvlarım ve kişisel eşyalarım zarar görmeden oradan ayrıldım ama demokratik hükümet denen şeye bütün inancımı kökünden yitirdim. Bu sadece göz yaşartıcı bomba meselesi değildi. Çevik kuvvetin sıra sıra dizilmesi, bilinen protestocuların tedbir diye önceden tutuklanması, bütün amacıydı (…)". Ama daha fazlası vardı. "Öğrendiğim ikinci şey" diye yazar "göz yaşartıcı bombaların ve plastik mermilerin, protestoculardaki gördüğüm zekâ ve hayal gücünün üstesinden gelemediğiydi. Yaratıcılıkları karşısında şaşkına döndüm. (…)"[75]

Üç hafta sonra 21 Temmuz 2001'de en az çeyrek milyon insan Cenova sokaklarını doldurdu. Üç gün sonra polis vahşetinin ve protestocu Carlo Giuliani'nin öldürülmesinin ardından yarım milyon insan bir düzine İtalyan kenti ve kasabasında sokağa döküldü. Bu deneyimi bir yorumcu şöyle anlatır:

> Siyasi-ideolojik iklim değişiyor: sömürülenlerin ve ezilenlerin hareketinin yeni bir inşa dönemi açıldı (…) Umut hareketin tarafında.[76]

Bu yeni dönem iki aydan az bir süre sonra 11 Eylül 2001 sonrasında bir baskı dalgasıyla kesildi. Kuzey'de siyasi alan hareketler için kötüleşirken, umutlar söndürülemedi. Adını Paris'in sokaklarında ve La Paz'ı çevreleyen dağlarda haykırmayı sürdürdü.

1968'den ileriye doğru bakış: Fırsatlar ve zorlu görevler

Bu umudun yeniden uyanışına paha biçilemez. Ama umut ve ilham yeterli değildir. Bunların analiz ve örgütlenmeyle kaynaşması gerekir. Ve bu da güçlü ve zayıf tarafların dürüst bir değerlendirmesini gerektirir. Dünya çapında dönüştürücü gerçek bir hareketin gelişmesi sürmektedir; gene Rosa Luxemburg'dan bir alıntı yaparsak "Devrimci 'yaşasın' sloganının altındaki ruhunun yaratılması değil, tam tersine sadece bütün korkutucu ciddiyetiyle zorunlu görevlerin karmaşıklığının kavranması [gerekir]."[77]

Bu yaklaşımla bakıldığında şimdiki siyasi koşullarda önemli bir eksiklik göze çarpar: Küresel adalet mücadelesi yükselirken Kuzey'de işçi sınıfı örgütlerinin pasifliği çarpıcıdır. Örneğin, 1999-2001'in atak günlerinde bile on binlerce sendikacı Seattle ve Québec protestolarına katılırken bürokratik işçi önderliği üyelerini militan doğrudan eylem alanlarından –Seattle Kongre Merkezi ile Québec'teki "Utanç Duvarı" alanları– uzaklaştırmıştır. İşçi yürüyüşleri büyük, renkli ve festival görünümünde olmalarına rağmen son derece kontrol altındaydı ve küresel seçkinlerin toplantılarına zarar verecek taktiklerden kaçınılmıştır. Bunun sonucunda sendikacılar kendilerini mücadelenin tam ortasında bulan pek çoklarının deneyimlediği tür bir radikalleşmeyi yaşamamıştır. Québec'te duvarın önündeki protestolara katılan bir sendika üyesi deneyimini şöyle anlatır: "Bizler ön saflarda sadece haklarımızı talep eden ve zararlarımız protesto eden insanlardık. Herhangi bir bağlantımızın hiçbir önemi yoktu. İnsanlar özgürce birbirleriyle su, mendil, yiyecek ve diğer şeyleri takas ediyorlardı. Dayanışma inanılmazdı (…) İnsanlar açıkça 'devrim' ile ilgili konuşuyorlardı."[78] Bununla birlikte çok az sendika üyesi çıplak polis şiddetinden geçenlerin yaşadığı radikalleşmeyi yaşadı. Ne de devlet şiddetinin ürettiği ortak eylem ve muazzam dayanışmayı deneyimlediler – diğerlerinin yanı

sıra rengârenk punklarla, feministlerle, genç çevrecilerle, eşcinsel aktivistlerle, militan anarşistlerle ve sosyalistlerle birlikte.

Her şeyi göz önünde bulundurarak Kuzey'deki örgütlü işçi hareketlerinin küresel adalet aktivizminden önemli ölçüde etkilenmediği söylenebilir. Birçoğu küreselleşmeye karşı enternasyonal dayanışma ve küresel adalet yerine iktisadi korumacılığa odaklanmayı sürdürdü – sanki Amerika ya da Kanada'daki işler Koreli ya da Meksikalı işçilerinkinden daha değerliymiş gibi ülkelerinin pazarlarına "yabancı ithalatı" sınırlamaya çalıştılar.[79] Sıradan işçilerin arasında militan eylemler seyrek ve çok azdı. Cenova protestolarıyla ilgili iyimser değerlendirmelerin birinde bile sokakların hareketlenmesinin bir parçası olarak hiçbir grevin olmadığı kabul edilmektedir.[80] Dolayısıyla Kuzey'in radikalleri için yapacakları işler onlara göre biçilmiş kaftan gibi önlerine gelmektedir. Radikal işçi solunun inşasında –ana akım sendikalarda sıradan işçilerin muhalefet hareketlerinin oluşması, işçi merkezlerinden eylemcilerin ve mahalli sendikaların yoksulluk karşıtı gruplarının vb. bir araya getirilmesi– uzun dönemli çok önemli bir siyasi öncelik olmalıdır. Bu tür çalışmanın önemi ve böyle bir çalışmayı yapmamanın sonuçları, en son büyük küresel radikalleşme olan 1968 Fransa'sında öğrenci protestoları, kitle grevleri ve onun tepe noktası incelendiğinde açıkça görülür.

Kapitalizmin yükselişinden beri devrimin yayılmadığı, bir yerdeki kitle isyanının, devrimin kelimenin tam anlamıyla ülkelerin sınırlarını sanki hiç var olmamış gibi peş peşe aşarak halk patlamalarını tetiklemediği ancak bir avuç yıl vardır. 1848 böyle bir yıldı. Devrim, şubatta Fransa'da monarşiyi devirdi. Mart boyunca Güneybatı Almanya, Bavyera, Berlin'de esti üfürdü sonra Avusturya, Macaristan ve İtalya'ya geçti. "Haftalar içinde bugün on devletin tümünü ya da parçalarını kapsayan alanlarda hiçbir hükümet ayakta kalamadı." İsyan Avrupa'yla da sınırlı değildi. Brezilya ve Kolombiya'ya da yayıldı. "Bir anlamda bu, isyancıların bundan böyle hayal edecekleri 'dünya devriminin' örneğiydi."[81]

Dünya devriminin görüntüsü 1919'da geri geldi. I. Dünya Savaşı'nın son aylarının ve Rusya'daki ayaklanmaların etkisiyle işçiler, askerler ve denizciler, Almanya, Avusturya ve Macaristan'da hükümetleri devirdiler; İtalya ve İspanya'da da ayaklanmalar oldu; huzursuzluk Meksika'nın büyük bölümünü etkiledi; genel grevler Belfast, Glasgow, Seattle ve Winnipeg'i salladı; militan işçi hareketleri Güney Afrika, Çin, Arjantin, Şili ve pek çok ülkeyi salladı.[82] Marx'ın gün ışığına çıkmak üzere yerin altında gizlenen "deneyimli köstebeği", kafasını tekrar 1936'da çıkarırken (özellikle Fransa ve İspanya'da), 1968'de bir kez daha egemen güçleri büyük çapta sarstı.

1968'in boyutları kolayca unutulmuş ve bastırılmıştır. Ama bunlar gerçekten olağanüstüydü.[83] Aşağıdakiler kısaca aylara göre kuşbakışı kayıtlardır:

- Ocak: Japonya'da muazzam nükleer karşıtı gösteriler, bunlardan birinin sonucunda ABD elçiliği işgal edildi; Vietnam özgürlük güçleri ABD ordusuna karşı dudak uçuklatan bir saldırı başlattı, Güney'de ABD işgali altındaki kentler ele geçirildi; Saygon'da ABD elçiliği işgal edildi.
- Şubat: Almanya Sosyalist Öğrenci Hareketi'nin desteğiyle Vietnam'la ilgili Uluslararası Kongre ondan fazla ülkeden gelen 10.000 katılımcıyla Batı Berlin Özgür Üniversitesi'nde başladı. Bu sırada İspanya, Madrid Üniversitesi'nde faşist rejime karşı öğrenci protestoları çıktı.
- Mart: Demokrasi ve "insani yüzlü bir sosyalizm" için yürütülen dinamik ve büyüyen hareket Çekoslovakya'da açıkça Stalinci rejime karşı muhalefete başladı. Öğrenci oturma eylemleri ve polisle sokak çatışmaları İtalya'yı sarstı. Polonya'da 10.000 öğrenci ve destekçileri demokrasi ve insan hakları için sokaklara döküldü. 25.000 Vietnam karşıtı gösterici Londra, Trafalgar Meydanı'nda "NLF'ye Zafer" diye şarkılar söyledi.
- Nisan: Brezilya'daki askeri diktatörlüğe karşı öğrenci protestoları daha cesur hale geldi. Askerler bir göstericiyi öldürdükleri zaman protestolar daha da şiddetlendi, 15.000 ma-

den işçisi öğrencilere katıldı. Tennessee, Memphis'te Martin Luther King'in öldürülmesi New York, Chicago, Washington ve Baltimore dahil 40 kentte öfkeli Afro-Amerikalıların gösterilerine yol açtı.

- Mayıs: Fransa, Fransa ve gene Fransa: Polis şiddetine ve Vietnam Savaşı'na karşı öğrenci protestoları günlerce çevik kuvvet polisiyle sokak çatışmaları olarak sürdü. Barikatlar yükseldi, öğrenci grevleri yaygınlaştı ve sonra işçiler de kavgaya girdi. Hareketin tepe noktasında 10 milyon işçi grevdeydi, bir milyon kişi sokaklarda ve bir milyon kişi de işyerlerini işgal etti. Fransa Başkanı Charles De Gaulle, ayaklananların iktidarı ele geçirmeleri halinde yardım istemek üzere Almanya'ya kaçtı.
- Haziran: Son derece popüler olan öğrenci protesto hareketi Yugoslav hükümetini sarstı. Japon demiryolu işçileri Vietnam'daki ABD ordusuna silah taşıyan trenlerin bloke edilmesi için öğrencileri yardıma çağırdı. Çekoslovakya'da muhalefet hareketi ileriye doğru ani bir hamle yaptı.
- Temmuz: Çekoslovakya olayları bir heyecan kasırgası yarattı. Sovyetler Birliği liderleri açıkça muhalefet hareketini tehdit etmeye başladı. Stalinciliğe karşı olan ayaklanmacılar bir bildiri yayınlayarak "Uğruna savaştığımız her şey dört sözcükle özetlenebilir: Sosyalizm, Sosyal Birlik, Egemenlik ve Özgürlük" şiarlarını ortaya koydular.
- Ağustos: Rusya protesto hareketini ezmek için Çekoslovakya'yı işgal etti ve tanklarını Prag'a yolladı. Bu sırada öğrenciler ve Vietnam Savaşı karşıtları Demokratik Ulusal Toplantı'ya katılmak üzere Chicago'ya geldiler. Chicago valisi protestocuların üzerine çevik kuvveti, askerleri ve Ulusal Muhafızları gönderdi; dört gece kıran kırana bir mücadele yapıldı ve 30 milyon Amerikalı televizyonlarından gaz maskesiyle korunan muhabirlerin, gaz bulutları arasında olayları vermeye çalışmasını izledi. İronik biçimde her iki süper gücün barbarlığı eşanlı açık edildi.
- Eylül: Kadınların özgürlük hareketi New Jersey, Atlantic City'de yapılan Bayan Amerika güzellik yarışmasını en-

gelleyerek ikinci dalga feminizmin doğduğunu ilan etti. Meksikalı öğreniciler Meksiko kentinde Yaz Olimpiyatları sırasında demokrasi için gösteriler düzenlediler. Yüz binler sokağa çıktı, öğrenciler üniversiteyi işgal ettiler.

- Ekim: Meksika polisi 300 öğrenciyi katletti ama isyan ruhu ölmeyecekti. Olimpiyat madalya töreninde 200 metrede altın madalyayı kazanan Tommie Smith ve Bronz madalya sahibi John Carlos Siyah Güç selamıyla yumruklarını havaya kaldırdılar. İki atlet de ABD Olimpiyat takımından atıldı. İngiltere'de savaş karşıtı öğrenciler London School of Economics'i işgal ederek devrim sosyolojisi, burjuva kültürüyle mücadele, sömürge devrimi ve daha benzeri konularda seminerler düzenlediler. Birkaç gün önce Siyah Panter lideri Elridge Cleaver Kaliforniya, Berkeley yerleşkesinde öğrencilere bir konferans verdi.
- Kasım: Pakistan'da ABD destekli askeri diktatörlüğe karşı öğrencilerin tetiklediği kitle gösterileri yapıldı. Hükümet okulları ve üniversiteleri kapattı ama işçiler de kavgaya girdi, demiryollarını felç ettiler ve fabrikaları kapattılar. Hareket o kadar yaygın ve güçlüydü ki Mareşal Eyüp Han'ın diktatörlüğü dört ay içinde çöktü.
- Aralık: Avrupa'nın en iyi örgütlü işçi sınıfı muazzam grevlerle canlandı; bu, bütün ülkeyi kavuracak 1969 "Sıcak Yazı"nın başlangıcıydı. Brezilya hükümeti olağanüstü hal ilan etti ve kongreyi kapattı. Yılın sonuna yaklaşılırken aynı slogan Paris'in bütün duvarlarını doldurdu: "continuons le combat" – mücadeleye devam.

Bu özet ne 1968'in boyutlarını, ne de mücadelelerin çapını tam hakkıyla verebiliyor. Bununla birlikte havada ne kadar yaygın biçimde bir devrim ruhu olduğunu göstermelidir – ve ne kadar hızlı yayıldığını. Aynı zamanda öğrenci hareketlerinin ne derecede özellikle Brezilya, Çekoslovakya, Fransa, İtalya ve Pakistan'da işçilerin güçlü desteğiyle karşılandığını da göstermektedir.

Gene en patlamaya hazır örneği ele alırsak –Mayıs 1968 Fransa'sını– militan işçilerle radikal öğrenciler arasında güçlü

ittifak bağları kurma kapasitesinde olan örgütlü bir hareketin yokluğunun zayıflatıcı etkisi de açıktır. Sürdürülebilir, örgütlü bir ittifakın yokluğunda –uzun zamandır devrimi değil tepeden kibar reformların politikası güden– Komünist Parti (CP) mücadeleyi parçalayabilmiştir. Kitle gösterilerinde CP şefleri fiziksel olarak öğrencilerin işçilerle karışmasını engellediler. Sonra bir dizi gizli kapaklı manevrayla CP, ücret artışı karşılığında grevi sonlandırmak için pazarlığa girişti.[84] Fransız olaylarının acil bir devrim durumuna işaret ettiğini söylemek saflık olur ama fabrikalarda ve bürolarda işçi denetimini sağlayan kimi kazanımları içeren, devletten önemli sosyal ve politik tavizler koparan, egemen sınıfın saldırıya geçmesini kolaylaştıran değil de savunmada kalmasını sağlayan bir ara çözüm, radikal hareketin büyüyebilmesi için zaman ve alan kazandırırdı. Dahası halk hareketlerinin birkaç yıl daha sürebileceği göz önünde bulundurulduğunda –İtalya'da "sıcak yaz" (1969); Şili'de Halk Cephesi hükümeti seçimleriyle bağlantılı işçi-köylü ayaklanmaları (1970-73); Afrika sömürgelerinde Portekiz idaresinin devrilmesi, Portekiz faşizminin çöküşü ve buna paralel olarak Portekiz'de işçi ayaklanması (1974-75)– Fransa'da daha olumlu bir çözüm, enternasyonal radikalizmin sürdürülmesine katkıda bulunabilir ve daha yararlı olurdu. Bu, günümüzün küresel adalet radikalleri için faydalı bir uyarı olmalıdır. Şimdiki bürokratik ve reform kafalı sendika liderliği türlerinin ve devlet dışı örgütlerin, 1968'deki Fransız Komünist Partisi gibi, antikapitalist değişimi hedefleyen radikal kitle hareketlerini radikalizmden uzaklaştıracağının bilincinde olmalıyız. Ama radikaller, sıradan işçilerin ve sendikalarının desteğini kazanmak için uzun dönemde tutarlı bir biçimde çalışmazlarsa, bu etkilere meydan okumak mümkün olmayacaktır. Radikaller sıkça örgütlü işçi hareketinin bürokratik muhafazakârlığına bir tepki olarak sendikalara sırtlarını dönmüşlerdir. Bu yaklaşım sadece sendikalı işçilerle radikal aktivizm arasındaki kopukluğun sürmesini getirir. Sendikalardaki işçiler radikal biçimde kendilerini dönüştürebilme kapasitesine

sahip oldukları için –örneğin Kaliforniya'da beyaz olmayan sıradan işçilerin etkisiyle örgütlü işçi hareketinin içinde büyük değişiklikler gerçekleşmişti– antikapitalistlerin hem taban işyeri örgütlenmelerinden alacakları önemli dersler, hem de militan işçi sınıfı mücadelesini etkileme fırsatları vardır – eğer işçilerle sendikaları arasındaki sürdürülebilir dayanışma enerjisinin gelişmesine çalışılırsa. Eğer ileride 1968 ve sonrasının büyük hayal kırıklığını tekrar yaşamak istemiyorsak, böyle uzun dönemli çalışmalar çok önemlidir. Bundan sonraki kitlesel işçi sınıfı mücadelesi dalgası geldiğinde, tabandan devrimci değişime bağlı insanların işçi sınıfı örgütleriyle sürmekte olan ilişkileri, hareketi saptırmaya ve engellemeye çalışanlara karşı meydan okumalarına vesile olabilirse bu çok önemli bir kazanım olacaktır.

Uzun dönemli düşünmek, değişim için örgütlenme

Son yıllarda Arjantin'de ortaya çıkan olaylar, sosyalist değişim için örgütlenmenin önemine işaret eder.

Aralık 2001'den Temmuz 2002'ye kadar Arjantin dünyadaki en yüksek düzeydeki kitle seferberliğine tanık oldu. Aralığın sonlarına doğru üç gün süren şiddetli ve devamlı sokak savaşlarının ardından başkan devrildi. Sonra, yükselen protesto ve sokak savaşları dalgasının baskısıyla birbirini izleyen üç başkan adayı istifa etmek zorunda kaldı. Yaklaşık yarım milyon insan doğrudan sokak eylemlerine katıldı. İşçi sınıfı mahallelerinde, işsizler hareketi, *piqueteros*, otoritelerden tavizler koparmak için sokakları ele geçirdi ve ablukaya aldı. İşsizler hareketi en radikalleşmiş mahallelerde toplumsal yaşamın temel alanlarını kontrol eden halk örgütleri kurdu. Bu sırada iflas etmiş ya da boş duran fabrikalar ele geçirilerek, bir biçimde işçi kontrolünde olan en az yüz iş yaratıldı.[85]

Halk hareketleri o zaman bir açmazla karşılaştı. İkili iktidarın tohumlarını atıyorlardı – devletin toplum üstündeki ve kapitalistlerin işyerlerindeki denetimlerine tecavüz ediyorlardı. Ama

bu halk gücü biçimleri, gerçekten kapitalist devletin gücünün temelini çürütecekse, ulus çapında işyerlerini ve mahalle konseylerini kapsayan bir ağa dönüşmeliydi. Bu olmadığı zaman egemen sınıf kuşkusuz kendine yeniden çeki düzen verecek, baskı ve taviz politikalarıyla halkın gücünü geriletebilecekti. Ulusal halk gücü ağları gerçekleşmeyecekti çünkü eski devlet makinesinin yerinden edilmesi *fikrine* destek sağlamaya muktedir ve bunu fiilen *pratikte* gerçekleştirme kapasitesi olan büyük ve güvenilir devrimci bir hareket/örgütlenme yoktu. Arjantin'de böyle bir devrimci hareket bulunmuyordu ve hiçbir grup da mücadelenin ortasında böyle bir hareketi yaratma kapasitesine sahip değildi. Bunun sonucunda polis ele geçirilen fabrikaların çoğunu geri aldı, işsizler hareketi bastırıldı ve liderleri satın alındı. Bugün halk hareketleri sadece birkaç yıl öncesine göre çok daha zayıf durumda. Devletin ve egemen sınıfın otoritesi önemli ölçüde yeniden kuruldu. Esin verici, onurlu direniş adacıkları var olmakla birlikte –işgal edilen Zanon fabrikasında hâlâ işsizler tabandan örgütlenmelerini sürdürüyor– Arjantin'deki hareketler devlete karşı muhalefeti sürekli olarak yükseltmekte başarısız oldular.

Arjantin olayları, etkili siyasi örgütlenmeler olmadan dünyanın değiştirilemeyeceğine dair sosyalist öngörüyü vurgulamaktadır. Egemen sınıfların ve reformcuların hepsinin fikirlerini yaymak ve destekçilerini harekete geçirmek için etkili örgüt ağları var. Eğer bu etkilere karşı geleceklerse sosyalistlerin de böyle ağları olması gerekir, elbette bunlar bürokratik değil demokratik biçimde örgütler olmalıdır.

Tipik olarak kitlesel ayaklanmalarda çarpışan değişik siyasi bakış açıları ve yaklaşımlar bulunur. Yeni bir öz farkındalık ve toplum gelişir, eski dünya görüşleriyle neyin mümkün olabileceğine dair yeni bakış açılarının arasında şiddetli mücadeleler sürer. Tepeden reforma inananlar, patlayıcı militanlığı eski kibar pazarlıklar ve bürokratik düzenlemeler kanalına yönlendirmeye çalışırlar. Bu sırada genellikle değişik mücadeleler arasında eşgüdümün olmadığı bir ortamda radikaller çaresizce alternatif bir

bakış açısı sunmaya çalışırlar. Ama ilkesel olarak egemen bakış, kendi görüşünü en etkili biçimde yayabilen ve 1968 Fransa'sında CP'nin yaptığı gibi kitle örgütlerini etkileyebilendir. Tipik olarak bürokratik ve reformcu kafalı grupların en büyük etkiyi yaratabilecek kaynakları ve ağları vardır. Militanlar ve aktivistler tepeden inme bürokratik reformlara ne kadar isyan etseler de, kaynaklar ve eşgüdüm olmadan, kitlelere güvenilir bir alternatif sunamamaktadırlar. Bunun için toplantı yerlerine, iletişim ağlarına, eşgüdüme ve binlerce aktivistin demokratik biçimde karar verme mekanizmalarına ve hareket için öngördükleri görüşleri yaymak amacıyla kitlesel yayınlara ihtiyaçları vardır. Kısaca, ortak eğitim, örgütlenme ve hareketin inşası projelerini gerçekleştirebilecekleri siyasi bir örgütlerinin olması gerekir.

Duvarımda "Örgütlen, öğren ve diren" yazan bir afiş asılı. Toronto'daki belirli bir anti-neoliberal mücadelenin 1990'ların ortasından gelen bir afişi.[86] Ama mücadelenin belirli bir anında afişe yazılan üç sözcük yararlı bir kılavuz olmakla birlikte antikapitalistleri, deneyimlerini paylaşabilecekleri, işbirliği yapabilecekleri, kendilerini *eğitme* konusunda anlayışlarını derinleştirebilecekleri ve kapitalizme karşı daha etkili *direnebilecekleri* hareketleri yaratmak için *örgütlemek* ihtiyacındayız.

Tabii son derece kötü biçimde başarısız olan sosyalist örgütlenme modelleri vardır. En ağır bürokratik modeller parlamenter reformcularla eski tip komünist partileri tarafından geliştirilmiştir. Gerçekten inananların fanatikliğine dayanan eşit derecede sağlıksız modeller küçük, yalıtılmış grupçukların sekter iç kavgaları mirasını da bırakmıştır. Bunların çoğunun nedeni özellikle Kuzey'de radikal solun gerçek kitle hareketlerinden kopukluğudur; bu kopukluk hayal kırıklıkları ve öfke doğurur ve küçük farklılıkların büyütülmesine yol açmaktadır. Ama bütün bunlara rağmen eğer dünya gerçekten değiştirilecekse, ihtiyacımız olan antikapitalist örgütler ve hareketlerdir. Dahası eğer toplumun demokratik biçimde yönetilebileceğine inanıyorsak o zaman canlı, demokratik sosyalist hareketlerin inşası mümkün olabilmelidir.

Etkili antikapitalist örgütten söz edince elbette bir dizi soruya davetiye çıkarılıyor: Koalisyon mu, parti mi, ya da başka bir şey mi kastediyoruz? Açıkça koalisyondan daha fazlası amaçlanmalı çünkü burada belirli bir şikâyetin etrafında taraflar bir araya gelir, somut bir kampanya yapılır ve mücadele yapıldıktan sonra dağılınır. Toplumsal dönüşüm projesi ise kampanyaların ve mücadelelerin içinden geçen uzun vadeli bir amaçtır. Dolayısıyla bir hareket ve parti fikrine geliyoruz. Ama burada da terminoloji bir sorun olabilir. Örneğin sol bir parti kavramını ele alalım. Pek çok ülkede parti sözcüğü başlıca uğraşı parlamenter politika olan bürokratik, seçim makinesini akla getirir. Geçmiş bazı anlarda radikal solcular yorgun düşmüş reformcu modele karşı devrimci parti ya da "yeni tür bir parti" anlayışını ortaya atmışlardır. Ancak devrimci parti kavramı bile genellikle yozlaştırılmıştır – sadece bu terimi kullanan demokratik olmayan ve sekter gruplarca değil aynı zamanda garip biçimde Kurumsal Devrimci Parti (PRI) adını alan ve Meksika'da yaklaşık 60 yıl bir tür otoriter yönetim kuran kitle örgütlerince de yozlaştırılmıştır. Öte yandan Kore ve Brezilya gibi ülkelerde "işçilerin partisi" fikri olumlu anlamda işçi sınıfı militanlarına atıf noktası olmuş, bu konu geniş biçimde tartışılmış ve böyle bir parti kurulmaya çalışılmıştır.

"Hareket" terimi eşit derecede aldatıcı olabilir. Örneğin Bolivya'da 2005 seçimlerini kazanan partiyi ele alalım. Daha önce bahsettiğimiz gibi Sosyalizme Doğru Hareket (MAS) adı alsa da bu oluşum büyük ölçüde seçimlerle ilgili bir parti türüydü. Gene başka bağlamlarda da genellikle hareket sözcüğü gevşek, daha az dayanaklı ve varlığı fazla uzun ömürlü olmayan yapılara işaret eder.

Gelişimin bu aşamasında değişik politik kültürlerin ve geleneklerin ciddi antikapitalist örgütlerin hem dilini, hem de biçimini şekillendirmesi muhtemeldir. Bu nedenle tek bir antikapitalist örgütlenme modelini (ki bu en iyi zamanlarda bile belirsizdir) tarif etmekten ya da aynı terminolojiyi kullanma

önerisinde bulunmaktan ziyade belirli bir bağlama uygun düşen ortak hedefleri ve amaçları ayrıntılandırmak daha anlamlı olur. Kavrayışı güçlü bir sosyalist yazar şöyle der: " 'evrensel' genellemeler düzleminde sosyalist bir örgütün sorunlarıyla ilgili yararlı argümanlar ortaya atmak imkânsızdır. Örgütler boşlukta var olmuyor. Belirli tarihsel koşullarda gerçek insanların oluşturduğu örgütler karşılarındaki sınırlı sayıdaki seçeneğe göre gerçek sorunlarını çözmeye çalışırlar."[87] Halk mücadelelerinin ve kitle örgütlenmelerinin var olan durumu göz önünde bulundurulduğunda Venezüella ya da Bolivya'daki antikapitalist eylemcilere anlamlı gelen şeylerin Britanya, Kanada, Fransa ya da ABD'deki radikal solun karşısındaki görevler bakımından acil bir geçerliliği olmayacaktır. Her bir durumun kendine özgü zorlu görevleri ve fırsatları olacaktır.

Oyunun bu aşamasında muhtemelen radikal antikapitalistlerin solun en çok aşağıdakileri yapmaya ihtiyacı olacaktır. Birincisi, günümüzün önemli sosyal adalet mücadelelerinin bir parçası olarak birlikte iş ve eylem yapmak için ortak cepheler oluşturmaktır. İkincisi, dayanışma ruhu ile ortak çalışmaya kendilerini adayan sendikalardan antikapitalist eylemcileri, yoksulluk karşıtı grupları, feminist örgütleri, ırkçılık karşıtı hareketleri, çevreci koalisyonları, Yerli gruplarını, cinsel haklar hareketlerini, militan öğrenci gruplarını ve sekter olmayan siyasi akımları bir araya getirmektir. Bunun anlamı ortak bir kurtuluş projesinin açıkça dile getirildiği yaratıcı bir ırkçılık karşıtı, feminist, yeşil, sınıf politikasının geliştirilmesidir. Üçüncüsü, siyasi eğitim, tartışma ve karar verme için alanların –konferanslar, forumlar vb.– yaratılmasıdır. Egemen sınıfın, egemen düşüncelerini yaymak için nasıl kendi bilgi kurumları varsa antikapitalist hareketlerin de kendi eğitimlerini ve ezilenlerin bilgisini işleyecekleri forumlara ihtiyaçları vardır. Dördüncüsü, büyük, açık toplantılarda, sosyal, politik, eğitimsel ve kültürel olayları işleyen demokratik biçimde yürüyen, katılımcı, antikapitalist örgütlerin inşasına başlanmasıdır; kitaplar, videolar ve

CD'ler çıkarılmalı, dünyanın başka yerlerindeki benzer gruplar ve örgütlerle enternasyonal bir ağın kurulmasıdır. Beşincisi, bütün bunlar devrimci çoğulculuk ruhuyla gerçekleşmeli; tek bir devrimci görüşe bağlılığın zorlanmasının yerine, ortak antikapitalist projeye kendi zayıf ve güçlü yanlarını yansıtan çoğulcu radikal bakış açılarının sıcak karşılandığı bir dünya görüşüdür bu.[88]

Bazı ülkelerde radikal solun belirli kesimleri yeni türlerde antikapitalist ve sosyalist ittifaklar yaratmaya başlamışlardır. Bunlardan ne kadarının daha büyük, canlı sosyalist örgütlere ve hareketlere doğru bir yol haritası çizeceğini bekleyip görmek lazım. Bununla birlikte sosyalist solda büyük, militan, sekter olmayan ittifaklar yaratmaya doğru atılan adımlar övgüyle karşılanmalı ve desteklenmelidir.[89]

Bir açıdan bütün bu girişimler oldukça mütevazıdır. Ama kestirme ve acil çözüm peşinde olan kapitalist eğilimden kaçınmamız lazım. Kapitalizme karşı mücadeleyi yaşam boyu süren bir çalışma olarak düşünmek çok önemlidir. Eşit biçimde önemli olan doğru yönde ilerlemek, antikapitalizme bağlı örgütlenmeler yaratmak, radikal demokrasi ve tabandan devrimdir. Bunu kendimize ve daha iyi bir dünya yaratmak için mücadele edenlere borçlu olduğumuzu bilmeli, bu ilkelere bağlı bir hareket oluşturmak için elimizden geleni yapmalıyız. Ne de olsa küreselleşmenin etkilerinin insanların hayatını ve çevreyi yakıp yıktığını gördük. Daha da önemlisi bu tahribata karşı radikal kitle hareketlerinin yeniden canlandığını, Zapatistaların çağrısının "uluslararası umudun" doğmasına yol açtığını gördük. Bu, kendini Chiapas ormanlarından, Bangladeş ter atölyelerine, Kore'deki fabrikalara, Fransa'daki öğrenci ve işçi gösterilerine, Topraksız İşçiler Hareketine kadar diğer yüzlerce yerde ve mekânda gösterdi.[90] Bütün bunlar başka bir dünyanın gerçekten mümkün olabileceğini bize hatırlatırlar.

Notlar

1 Bkz. "The Case for globalisation", *The Economist*, 23 Eylül 2000, s. 19; "Anti Capitalist Protests", *The Economist*, 23 Eylül 2000, s. 85-87; "Globalisation and its critics: A survey of globalisation", *The Economist*, 29 Eylül 2001, s. 3, 20. Bu terimin yaygınlaşmasıyla ilgili: Alan Rugman ve Karl Moore, "Biting the hand that feeds us", *Globe and Mail,* 4 Ocak 2002. Zapatista bildirilerindeki değişim bkz. Zapatista Army of National Liberation, "Sixth Declaration of the Selva Lacanda (2005), III. Bölüm.

2 Gap'ın reklamı 18 Ağustos 2001'de başladı. Video oyununun piyasa çıkış tarihi Ekim 2001 olarak planlandı, bkz. The Associated Press, "Those Seattle WTO Riots? It's just a game now, folks", *Seattle Times*, 29 Mayıs 2001.

3 Bu reklamı anlatışımın kaynağı: Thomas Frank, *One Market Under God: Extreme Capitalism, Market Populism, and the End of Economic Democracy* (New York: Anchor Books, 2000), s. 90.

4 Daniel Singer, *Whose Millennium? Theirs or Ours?* (New York: Monthly Review Press, 1999), s. 148.

5 Singer, s. 149.

6 Jeremy Brecher, Tim Costello ve Brendan Smith, *Globalization from Below: The Power of Solidarity* (Cambridge, MA: South End Press, 2000), s. 17. Bu kitapta çok iyi şeyler bulunmakla birlikte, antikapitalist bir bakış açısı bunların arasında değildir.

7 Karl Marx, "Letters from the Franco-German Yearbooks: Marx to Ruge, Eylül 1843", içinde Marx, *Early Writings* (Harmondsworth: Penguin Books, 1992), s. 207, 208, 209.

8 Barlow ve Clarke, s. 182.

9 Bu eksiklik Walden Bello ve Nicola Bullard'ın yaklaşımında da göze çarpar: "The Global Conjuncture: Characteristics and Challenges", Hindistan, Yeni Delhi'de 21-23 Mart 2001'de Küreselleşmeye Karşı Ulusal Toplantı'nın açılış konuşması, www.focusweb.org. Bu konuda daha fazlası için bkz. benim makalem, "The Commodity Status of Labour: The Secret of Commodified Life", içinde *Not for Sale: Decommodifying Public Life*, ed. Gordon Laxer ve Dennis Soron (Toronto: Broadview Press and Garamond Press, 2006), s. 39-54.

10 Karl Marx, *Capital*, v. 1, çev. Ben Fowkes (Harmondsworth: Penguin Books, 1976), s. 171.

11 Stalinci toplumlarda yabancılaşmış işçinin güzel bir tanımı için (1960'lar ve 1970'ler Macaristan örneği açısından) bkz. Miklos Haraszti, *A Worker in a Worker's State*, çev. Michael Wright (Harmondsworth: Penguin Books, 1977). Demokratik sosyal planlamanın işleyebileceği bazı mekanizmaları ve süreçleri şu kitabımda tartıştım: *Against the Market: Political Economy, Market Socialism and the Marxist Critique* (Londra: Verso Books, 1993), 6. Bölüm.

12 Bkz. Georege Lichtheim, *The Origins of Socialism* (Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1969). Komünizm fikri de 1840'larda ortaya çıktı, genellikle militan işçi sınıfı sosyalistleri için kullanıldı; bunun karşısında yavaş bir değişim öngören

reformist orta sınıf sosyalistleri vardı. Genellikle bu kavramları –yeni demokratik özyönetim biçimlerine dayanan sınıfsız toplumlardan bahsederken– birbirinin yerine geçebilir biçimde kullandım.

13 "Globalisation and its critics: A survey of globalisation", *The Economist*, 29 Eylül 2001, s. 19.

14 Barbara Epstein, "Anarchism and the Anti-Globalization Movement", *Monthly Review* 53, 4 Eylül 2001.

15 "The New Anarchism", *Newsweek*, 13 Aralık 1999, s. 38. "Teknofobi"den kastım ilkesel olarak teknolojiden aşırı nefrettir. Her ne kadar belirli teknolojiler açıkça rasyonel insani ve çevresel amaçlarla uyumsuz olsa da buradaki temel meselenin teknolojilerin sosyal kullanımı olduğu, kendi başına teknoloji olmadığı açıktır. Kaczynski gibi birisini anarşist kampa dahil etme eğiliminde değilim. Ne yazık ki anarşist olduğunu iddia eden kimileri onu reddetmeye yanaşmamaktadır. Örneğin bkz. "Black Bloc Interview", *The Anarchist Papers,* içinde, ed. Dimitrios Roussopoulos (Montreal: Black Rose Books, 2002), s. 188.

16 Noam Chomsky, Daniel Guerin'in *Anarchism* kitabına "Giriş" (New York: Monthly Review Press, 1970), s. xv. Değişik anarşizm damarlarının tarafsız bir incelemesi için bkz. Ulrike Heider, *Anarchism: Left, Right, and Green*, çev. Danny Lewis ve Ulrike Bode (San Francisco: City Light Books, 1994).

17 Murray Bookchin, "Whither Anarchism?", Bookchin, *Anarchism, Marxism and the Future of the Left*, içinde (San Francisco: AK Press, 1999), s. 160. Bookchin daha önceki kitabı *Social Anarchism of Lifestyle Anarchism: An Unbridgeable Chasm* kitabında da aynı görüşü savunur (San Francisco: AK Press, 1995), s. 4-7.

18 Hal Draper, "The Two Souls of Socialism", Draper, *Socialism from Below,* içinde, ed. E. Harberkern (New Jersey: Humanities Press, 1992), s. 3. Aşağıda söyleyeceklerimden makaleyi bu açıdan beğenmekle birlikte, Draper'in anarşizmi tek taraflı eleştirisine katılmadığım anlaşılacaktır. Draper'in anarşizmin içinde bireyci ve komplocu eğilimlerle ilgili söyledikleri ilginç olmakla birlikte, sosyal anarşizmin içindeki kimi eğilimlere karşı adil davranmadığını düşünüyorum. *Socialism from Below* (Toronto: Worker's Action Books, 1980) kitabımın ilk baskısındaki, Draper'in yorumunu yeniden ifade ediş biçimimi de reddediyorum.

19 Bu, özellikle günümüzde yoksulluk karşıtı ve küresel adalet hareketleri için geçerlidir. Ama değişik tarihsel örnekler de vardır. Gerçekten de İspanya İç Savaşı'nda bile anarşistler ve İşçi Partisi'nin Marksist Birliği (POUM) Marksistleri sadece faşizme karşı birlikte çalışmadılar aynı zamanda İspanyol Komünist Partisi'nin politikalarına ve pratiklerine de karşı durdular.

20 Burada tabandan gelen sosyalizm kavramını kullanıyorum, başkaları özgürlükçü sosyalizm kavramını tercih edebilir. Niyetim, sadece antikapitalist radikalleri, anarşizm ya da Marksizm terimlerine bağlamaktan kaçınmaktı. Bu çizgideki yapıcı bir diyalogun geliştirilmesi için bkz. Todd Gordon ve Jerome Klassen, "Anarchism and Renewing Socialism from Below", *New Socialist* Ekim/Kasım 2001, s. 20-23. Bu makalenin yeniden basımı ve dostça bir cevap veilmesi için bkz. Wayne Price, *The Norteastern Anarchist*, No. 3, Sonbahar/Kış 2001, s. 44-46. Bundan çok fazla şey çıkarılmamalı ama en azından bunlar açık, yapıcı diyalog örnekleridir.

21 Karl Marx, "Provisional Rules", *The First International and After*, içinde, ed. David Fernbach (Harmondsworth: Penguin Books, 1974), s. 82; Alexander Berkman, *The ABC of Anarchism* (Londra: Freeedom Press, 1992), s. 44.

22 Berkman, s. 1.

23 Daniel Guerin, "Giriş", *Ni Dieu ni Maitre* (Lozan, 1969), aktaran Chomsky, Guerin'n *Anarchism* kitabına "Giriş", s. xvii.

24 Murrey Bookchin, *Anarchism, Marxism and the Future of the Left*, s. 290-91 ve "The Communist Manifesto: Insights and Problems", *New Politics* 6, 4 (Kış 1998), s. 69-77. Her iki geleneğin öngörülerinin birleştirilmesine dair bilgi sayfa 77'dedir.

25 1870'te doğan Luxemburg, 1919 devrimci kalkışmasının ortasında (Almanya'nın sosyal demokrat hükemetinin emirleri uyarınca) vahşice öldürüldü. İngilizcede Luxemburg ile ilgili en geniş ve bilimsel biyografiyi J. P. Nettl yazdı: *Rosa Luxemburg* (Londra: Oxford University Press, 1966), kısaltılmış baskısı 1969'da yayınlandı. Mükemmel bir sol siyasi biyografi için bkz. Paul Frolich, *Rosa Luxemburg: Her Life and Work*, çev. Joanna Hoornweg (New York: Monthly Review Press, 1972). Daha yakın zamanda Elzbieta Ettinger Luxemburg'un hayatına ilişkin bilgilerimize katkıda bulundu: *Rosa Luxemburg: A Life* (Boston: Beacon Press, 1986), burada Luxemburg'un politikaları üstünkörü ele alınmıştır. Luxemburg'un yaşamını kaybettiği başarısız devrim için bkz. Sebastian Haffner, *Failure of a Revolution: Germany 1918-19*, çev. Georg Rapp (New York: The Library Press, 1973) ve Chris Harman, *The Lost Revolution: Germany 1918 to 1923* (Londra: Bookmarks, 1982), 3-5. Bölümler.

26 Rosa Luxemburg, "What Does the Spartacus League Want?", *Selected Writings*, içinde, ed. Dick Howard (New York: Monthly Review Press, 1971), s. 368.

27 Rosa Luxemburg, "Our Program and the Political Situation", *Selected Writings*, içinde, s. 396-97.

28 Rosa Luxemburg, "The Russian Revolution", *Rosa Luxemburg Speaks*, içinde, ed. Mary-Alice Waters (New York: Pathfinder Press, 1970), s. 393-94.

29 Kintto Lucas, "Here we are all leaders", *International Viewpoint* 333 (Temmuz 2001), s. 31-32.

30 James Petras, "The Unemployed Workers Movement in Argentina", *Monthly Review* 53, 8 (Ocak 2002).

31 Raquel Gutierrez ve Alvaro Garcia Linera, "The rebirth of the multitude", *International Viewpoint* 323 (Temmuz-Ağustos 2000), s. 14.

32 Murray Bookchin'in – sosyal çevrebilim – terimini bu bakış açısını tanımlamak için benimsedim. Bookchin'in vurguları değişik yazılarında değişmekle birlikte (bkz. Heider, 2. Bölüm) bu konuları öne çıkarmakta önemli bir hizmeti olmuştur. Örneğin bkz. Bookchin, "Ecology and Revolutionary Thought" ve "Towards a Liberatory Technology", *Post Scarcity Anarchism* (San Francisco: Ramparts Press, 1971). Benzer alanları kapsayan Marksist yazılar için bkz. John Bellamy Foster, *The Vulnerable Planet: A Short Economic History of the Environment* (New York: Monthly Review Press, 1994) ve *Marx's Ecology: Materialism and Nature* (New York: Monthly Review Press, 2000); Elmar Altvater, *The Future of the Mar-*

ket, çev. Patrick Camiller (Londra: Verso Books, 1993), 5. Bölüm; "Towards an Ecological Critique of Political Economy" ve *The Greening of Marxism*, ed. Ted Benton (New York: Guilford Press, 1996).

33 Özgürlük vurgusu yaparak çoğu kültürün gerici, ırkçı, ataerkil ve homofobik yönlerini dışlıyorum.

34 Gene otoriter olmayan ilişkilere yapılan vurgu, baskı biçimlerine dayanabilen bireysel "yaratıcı" ifadele biçimlerini dışlar.

35 Karl Marx, "Theses on Feurbach", Marx, *Early Writings*, içinde, s. 422.

36 Bazı doğrudan eylem savunucuları, özellikle bazı anarşist akımlar seçim politikasına karışmamayı savunur. Ama diğerleri seçim çalışmalarına, hareketin inşasının odağı olmamak ve doğrudan eylemlere tabi olması kaydıyla bunlara sınırlı biçimde katılmaya cevaz verir. Bu eğilimler kimi Marksist akımlar ve İtalya'daki Ya Basta grubu gibi "otonomcular" için de geçerlidir.

37 Alıntılayan Hal Draper, *Karl Marx's Theory of Revolution*, v. 1 (New York: Monthly Review Press, 1977), s. 225.

38 Bu, hareketlerin örgütçülerini ve delegelerini belirli amaçlarla seçemeyeceği anlamına gelmez. Bunun anlamı aslında her seçilmiş delegenin üstünde tam demokratik kontrolün olmasında ısrar edilmesidir; bunların kitle meclislerine hesap verebilir durumda olmaları ve hareketin sürekli olarak yeni liderler yetiştirmeye çalışması hedeflenir.

39 Almanya'daki 1919 olayları için bkz. Haffner, *Failure of a Revolution;* Chris Harman, *The Lost Revolution.* Britanya İşçi Partisi'ni odağına alan klasik bir çalışma için bkz. Ralph Miliband, *Parliamentary Socialism* (Londra: Merlin Books, 1964). Batı Avrupa'daki sosyal demokrasinin durumu için: Ian Birchall, *Bailing Out the System: Reformist Socialism in Western Europe 1944-1985* (Londra: Bookmarks, 1986).

40 Rosa Luxemburg, "Reform or Revolution", *Rosa Luxemburg Speaks*, içinde, ed. Mary Alice Waters (New York: Pathfinder Press, 1970), s. 78.

41 James Petras ve Henry Veltmeyer, *Social Movements and State Power: Argentina, Brezil, Bolivia, Ecuador* (Londra: Pluto Press, 2005), s. 69-81.

42 *Ibid*., s. 63-64, 69.

43 Bkz. Thomas Maack, "The Worker's Party Self-Destructs", *NACLA Report on the Americas* 39, 3 (Kasım-Aralık 2005), s. 4, 41.

44 Bu meselelerin zor ama iyi bir ele alınışı için bkz. Stathis Kouvelakis, *Philosophy and Revolution: From Kant to Marx* (Londra: Verso, 2003), 5. Bölüm.

45 Bkz. McCaughan, s. 88.

46 Bkz. Tom Lewis, "Will Evo Morales end Neoliberalism?", *Internationalist Socialist Review 46* (Mart-Nisan 2006).

47 Bkz. John Holloway, *Change the World Without Taking Power: The Meaning of Revolution Today* (Londra: Pluto Press, 2002).

48 Oscar Olivera, *Cochabamba! Water Wars InBolivia* (Cambridge, MA: South End Press, 2004), s. 81.

49 İkili güç fikri bazen farklı anlamlara gelse de hem Marksistler, hem de anarşistler tarafından geliştirilmiştir.

50 Olivera, s. 125.

51 Rusya'nın fabrikalarındaki 1917 Devrimi için bkz.Daniel H. Kaiser, *The Workers' Revolution in Russia, 1917: The View from Below* (New York: Cambridge University Press, 1987) ve S. A. Smith, *Red Petrograd: Revolution in the Factories 1917-18* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983). Çok değerli bir eser: Victor Serge, *Year One of the Russian Revolution*, çev. Peter Sedwick (Chicago: Holt, Rinehart and Winston, 1972). Rusya'nın umut veren devrimi, 1920'lerin ortasında diktatörlüğünü kuran Josef Stalin tarafından bütünüyle tahrip edildi. Ama devrimin, Stalin'in gücünü sağlamlaştırmasında önce çürümekte ve yozlaşmakta olduğu da belirtilmelidir. Bu konu için bkz. Samuel Farber, *Before Stalinism: The Rise and Fall of Soviet Democracy* (Londra: Verso Bools, 1990). Diğer şeylerin yanında Farber 1921 Kronştadt isyanıyla ilgili Bolşevik politikası konusunda da son derece eleştireldir.

52 Daha fazlası için bkz. 6. Bölüm.

53 *Anarchists/Les Anarchistes*, Anarko-Komünistler Kuzeydoğu Federasyonu'nun (NEFAC) dağıttığı gazete.

54 Anarko-sendikacılık, kitlesel sendikalar kurup, isyancı genel grevler örgütleyerek kapitalizmi devirip yerine anarşist bir toplum getirmeyi amaçlayan bir siyasi akımdır (Fransızca sendika sözcüğünden sendikalizm sözcüğü türetilmiştir). Bu konuda kısa bir giriş için bkz. Guerin, s. 77-81.

55 Nick Rider, "The Practice of Direct Action: The Barcelona Rent Strike of 1931", *The Northeastern Anarchist* 3 (Sonbahar/Kış 2001), s. 42, 43. Bu makale *For Anarchism: History, Theory, and Practice*'te yeniden basılmıştır (Londra: Routhledge, 1989).

56 Rosa Luxemburg, "Social Reform or Revolution", *Selected Writings*, içinde, s. 52.

57 Sokakları Geri Kazan hareketleri için bkz. Naomi Klein, *No Logo: Taking on the Brand Bullies* (Toronto: Vintage Canada, 2000), s. 311-23.

58 Aktaran Zev Singer, "It's about giving him fear", *Ottowa Citizen*, 22 Nisan 2001.

59 George Katsiaficas, *The Imagination of the New Left: A Global Analysis of 1968* (Boston: South End Press, 1987), s. 9.

60 Bkz. James Petras, "Latin America: Resugence of the Left", *New Left Review* 223 (1997), s. 44 ve Petras, "You have to take action from below", *Socialist Worker* (US), 11 Ocak 2002.

61 Rosa Luxemburg, "The Mass Strike, the Political Party, and the Trade Unions", *Rosa Luxemburg Speaks*, içinde, s. 160-61.

62 *Ibid*., s. 182.

63 *Ibid*., s. 197.

64 Petras, "You have to take action from below".

65 CAW uluslararası işler müdürü Carol Phillips, aktaran Thomas Walkom, "Melange of Québec protestors United in rethinking strategy", *Toronto Star*, 28 Nisan 2001.

66 Bkz. D. C. Masters, *The Winnipeg General Strike* (Toronto: University of Toronto Press, 1973) ve Norman Penner, *Winnipeg 1919: The strikers' own history of the Winnipeg General Strike*, 2. Basım (Toronto: Lorimer, 1975).

67 Farrell Dobbs, *Teamster Rebellion* (New York: Pathfinder Books, 1972), s. 108-9.

68 Marx'ın "muazzam çoğunluk hareketine" ilişkin sözleri "The Communist Manifesto"dadır, Marx, *The Revolutions of 1848*, s. 78.

69 Marx, "Theses on Feurbach", *Early Writings,* içinde, 422.

70 Karl Marx ve Frederick Engels, *The German Ideology* (Moskova: Progress Publishers, 1976), s. 60. Cinsiyetçi dili değiştirmek için çeviriyi değiştirdim.

71 George Orwell, *Homage* to Catalonia *(*Harmondsworth: Penguin Books, 1966), s. 9-10.

72 Başka bir yerde "maddi bilgi" tanımını verdim. Bkz. David McNally, *Bodies of Meaning: Studies on Language, Labor and Liberation* (Albany: State University of New York Press, 2001), 5. Bölüm.

73 Colin Barker, "Perspectives", *Revolutionary Rehearsals*, içinde, ed. Colin Barker (Londra: Bookmarks, 1987), s. 225-26.

74 Bello ve Bullard tarafından belirtilen husus.

75 Kaisa Walker, "Radicalizing in Québec – a personal account", *The Varsity* (University of Toronto) 31 Mayıs 2001.

76 Vercammen, s. 5.

77 Luxemburg, "The Russian Revolution", s. 369.

78 David McNally, "Mass Protests in Québec City: From Anti-Globalization to Anti-Capitalism", *New Politics* 8, 3 (Yaz 2001), s. 79-80.

79 Bu, görünüşte daha "sol" olan Kanada Oto İşçileri Sendikası için de geçerlidir; başkanları sürekli olarak Kanadalı işçilerin işlerini korumanın bir yolu olarak Kore ve Japon otomobili ithalatının sınırlandırılmasını istemektedir. Bkz. Steven Chase ve Greg Keenan, "Couldn't stop Ford closing, Ottowa says", *Globe and Mail*, 12 Ocak 2001 ve Greg Keenan, "CAW urges Ottowa to act on import controls", ", *Globe and Mail*, 23 Şubat 2002.

80 Behan, s. 18.

81 Eric Hobsbawn, *The Age of Revolution, 1848-1875* (New York: Mentor Books, 1975), s. 4.

82 1919'la ilgili geniş bir literatür bulunmakla birlikte iyi bir başlangıç noktası için bkz. David Mitchell, 1919: Red Mirage (New York: Macmillan, 1970).

83 Verdiğim kronolojide şu eserlerden yararlandım: Tarıq Ali ve Susan Watkin, *1968: Marching in the Streets* (New York: The Free Press, 1968); Katsiaficas, *The Imagination of the New Left;* Daniel Singer, *Prelude to Revolution: France in May 1968* (New York: Hill and Wang, 1970); Chris Harman, *The Fire Last Time* (Londra: Bookmarks, 1988); Richard Johnson, *The French Communist Party Versus the Students* (New Haven: Yale University Press, 1972); Barbara ve John Ehrenreich, *Long March, Short Spring: The Student Uprising at Home and Abroad* (New York: Monthly Review Press, 1969); Seale ve Maureen McConville, *French Revolution 1968* (Harmondsworth: Penguin Books, 1968).

84 Özellikle bkz. Singer, *Prelude to Revolution* ve Johnson.

85 Arjantin olaylarının mükemmel bir analizi için bkz. James Petras ve Henry Veltmeyer, *Social Movements and State Power: Argentina, Brazil, Bolivia, Ecuador* (Londra: Pluto Press, 2005), 2. Bölüm.

86 Bağlamı, Mike Harris'in Ontorio Tory hükümetine karşı girişilen bir dizi grev ve kitlesel eylem. Bu direniş kampanyasının analizi için bkz. David Camfield, "Assessing Resistance in Harris's Ontario, 1995-1999", *Restructuring and Resistance: Canadian Public Policy in an Age of Global Capitalism*, içinde, ed. Mike Burke, Colin Mooers ve John Shields (Halifax: Fernwood Publishing, 2000), s. 306-17.

87 Duncan Hallas, "Towards a Revolutionary Party", içinde, Hallas vd., *Party and Class* (Londra: Pluto Press, 1971), s. 9.

88 Devrimci çoğulculuk terimini Gary Kinsman'dan aldım: *The Regulation of Desire*, 2. Basım (Montreal: Black Rose Books, 1996). Bu terim değişik devrimci bakış açılarının önemini vurgularken, antikapitalistlerin önemli konuları tartışmayacağı anlamına gelmez. Tersine bu terim tekçiliği reddeden bir dünya görüşünü savunurken tartışmalara demokratik ilkelerin yerleşmesini savunur ve bütün bir "temel olmayan" sorunlar yelpazesinde, alınan değişik tavırlara saygı göstermeyi vurgular (elbette ırkçılık karşıtlığı gibi temel ilkelerde anlaşmaya varmak önemlidir).

89 Bu denemelerin en ilginçlerinden biri birkaç yıl önce kurulan İskoç Sosyalist Partisi'dir.

90 Zapatistas, *Zapatista Encuentro*: Documents *from the 1996 Encounter for Humanity and Against Neoliberalism* (New York: Seven Stories Press, 1998), s. 13.

8

Sonuç: Yaşamaya Değer Bir Hayat

> Yaşam için bize bir özür borçları var: Yönetme hakkı ve kendimizi yönetmek, başkalarının esareti için kullanılmayan bir özgürlükle düşünmek ve davranmak, vermek ve doğru olanı alma hakkı.
>
> Zapatistalar, "İnsanlık için ve Neoliberalizme Karşı İlk Açıklama"

Zapatistaların San Cristobal ve başka kentleri ele geçirmesinden sonra 1994 yılbaşını izleyen günlerde Meksika ordusu en az 70 kişinin öldürüldüğü vahşi bir karşı saldırıya geçti. Pek çok insan yakalandı, bunların arasında 24 yaşındaki genç savaşçı José Pérez de vardı. Davranışının sebepleri konusu sorulduğunda, genç savaşçı basitçe şu yanıtı verdi: "Ben orada demokrasi istiyorum, artık daha fazla eşitsizlik istemiyorum – yaşamaya değer bir hayatı arıyorum."[1]

Hiç kimse meseleyi bu kadar açıkça ya da güçlü ve etkili biçimde ortaya koyamazdı. Emperyal savaşların, ezici yoksulluğun, cinsiyetçi, ırksal ve cinsel baskıların, korkunç bir sömürünün olduğu dünyada iki temel talep –"demokrasi ve eşitsizliğin olmaması"– devrim çağrısından farksızdır.

İçten gelen yaşamaya değer bir hayat talebinin muktedirler için bu kadar tehlikeli olabilmesi ürkütücüdür. Ama aşağılamak,

insanlıktan çıkarmak ve baskı kapitalizmin doğasıdır – her şeyi metalaştırmak, dünyanın zenginliğini elinde tutan küçücük bir azınlığın dışında herkesi sömürmek. Bu bir tesadüf değildir, bütün bunlar olmasaydı adil olabilecek bir sistemi ahlaksızca çarpıtmak, metalaştırmak ve sömürmek dürtüsü tam da canavarın doğasıdır. Kaynakların arsızca yağmalanması, toprak hırsızlığı ve ter atölyesi sömürüsüyle çağdaş küreselleşme sadece kapitalizmin özünü daha açıkça sergilemektedir. Ve böylece basit, dokunaklı yaşamaya değer bir hayat talebi fiilen savaş ilanına dönüşmektedir.

Yaşamaya değer bir hayat. Her kim bunu tadacak olursa dönüşür. George Orwell bunu 1936'da işçi kontrolündeki Barselona'da hissetti; "orada garsonlar ve mağaza görevlileri yüzünüze bakıyor ve size eşitleri gibi davranıyordu". "İnsanların, kapitalist makinenin dişlileri gibi değil insanca davrandıklarına" şahit olan Orwell sonsuza kadar değişmişti.[2] Hiçbir zaman bu görüntüyü unutmadı. Sonsuz metalaştırılma dünyasında yaşayan bizler de buna tutunmaya çalışırsak bilgece davranmış oluruz. Çünkü bu görüntü –insanların, makinenin dişlileri gibi değil, eşit insanlar olarak hoşgörüyle davranması– bizlere başka bir dünyanın mümkün olduğunu hatırlatır.

Her gün savaş uçakları tepemizde gürlerken, ölüm mangaları köylüleri ve Yerlileri öldürürken, fabrika yangınları genç kadın işçilerin hayatını alırken ve insanlar yaşam boyu günbegün yabancılaşmış emek güçlerinin sıkıntısının üstesinden gelmeye çalışırken, dünya liderleri "özgürlük", "ilerleme" ve "uygarlık" hakkında gevezelik etmektedirler. Yalan söylediklerini biliyorlar. Ama bunların kendilerinin ve koruduğu sınıfın çıkarına olduğunu bilirler. Sınıflarının seçkinciliğinin içine öyle gömülmüşlerdir ki gerçekten önemli olanının kendi çıkarları olduğuna inanırlar, onlar için insanlığın muazzam çoğunluğu sadece yük hayvanından daha fazla bir şey değildir. Bu sırada gösterişli "büyüklük" gözlüklerinin –milyarderler ve sinema yıldızları, bir ülkeyi çöplüğe döndürme emri verebilen generaller ve

politikacılar– eski Roma yöneticilerinin sirk gösterileriyle halkı uyuşturması gibi insanlığın çoğunluğunu büyülemesi için dua ederler. Ama bellek ve hayal gücü, unutulmanın ve umudun ölmesinin zafer kazanmasına karşı direnirler.

Bazı bilim adamlarının Albert Einstein'in beynini ölçmesi ve dikkatle incelemesine ilişkin garip saplantılarını tartışan evrimci biyolog Stephen Jay Gould şöyle yazmıştı, "Ben, eşit yetenekte olan kişilerin pamuk tarlalarında ve ter atölyelerinde kesinliğe yakın bir biçimde yaşayıp ölmelerine kıyasla her nedense Einstein'in beyninin biçimi ve kıvrımlarıyla çok daha az ilgileniyorum."[3] Gould'un sezgileri, egemen sınıf tarafından imal edilen büyüklük kültüyle hipnotize olmayı reddediyor. İnsanların çoğunun kendi özgün değerlerini elde etme vasıtalarından ebediyen yoksun bırakıldıklarını hatırlatıyor.

Bugün, bir kez daha, ezilen ve sömürülen insanlar ayaklanıyor. Yirmi yıllık kapitalist küreselleşme muazzam eşitsizliklere, pek çok umudun ve hayalin parçalanmasına ve inanılmaz mahrumiyetlere yol açtı; direniş kaçınılmaz oldu. Yirmi yıl önce Bolivya, Şili ile birlikte Latin Amerika'nın küreselleşme modelini körü körüne izleyen iki ülkesiydi. İktisat politikaları bütünüyle Dünya Bankası ve IMF tarafından biçimlendirilirken, ülke liderleri madenleri, doğalgaz yataklarını ve su kaynaklarını çokuluslu sermayeye sattı. Bugün Bolivya halkı ayaklanmış durumda. Suyun özelleştirilme sözleşmesini yırtıp attılar, peş peşe neoliberal başkanları devirdiler. Washington'un neoliberal modeli Bolivya'da alevler içinde kalırken, ezilenler alternatifler arayışı içindeler. Tehlike, tepeden tamirlerle yetinmeleri ve kandırılmalarıdır.

Olasılıkları çaresizce kendi lehlerine çevirmeye çalışan egemen sınıflar ve dalkavukları gerçek alternatif arayışlarını gözden düşürmek için fazla mesai yapmaktalar. Daha iyi bir dünya hayalini, bu düşsel fikri yıkmanın peşindeler. Ama Oscar Wilde'ın bir zamanlar yazdığı gibi, "Ütopya içermeyen bir dünya haritası, göz atılmaya bile değmez."[4] Ve bu tam da yöneticilerimizin

bize sunduğu bir haritadır – ütopyanın, daha iyi bir geleceğin yok edildiği bir dünya. Ama yoksullar ve ezilenler açısından bu hiçbir zaman bütünüyle yok edilemez. Şimdiki düzenin yol açtığı ıstıraplar sürekli olarak bunları aşma mücadelesini de üretir. Ve ütopya bu mücadele alanında yaşar; mücadele ona gerçeklik ve doğruluk kazandırır.[5] Ütopya bulunacak bir yeri işaret eder, gereksiz acıların yok edildiği, dayanışma ve mutluluğun olduğu bir yerdir bu. "Gerçek, var olan sosyal düzenin içinde ortaya çıkamıyorsa" diye yazar bir eleştirmen, "bu her zaman düzen açısından sadece ütopyadır". Ama her zaman sözcüklerin anlamını çarpıtan egemen sınıf, ütopyaya karşı konuşurken aslında, "ona karşı değil, ama onun doğru olduğundan" söz etmiş olur.[6] Yanlış olan şimdiki düzendir – sadece dünya liderlerinin dudaklarından dökülen sözleri dinleyin. Özgürlük gibi gerçek de ezilenlerin mücadeleyi sürdürdüğü yerdedir.

Bu yer, ortaklaşalık, özgürlük ve dayanışmadır. Bu yer, insanların metalaştırılmaktan kurtuldukları, özgürce kendileri olmak için yaşadıkları yerdir; artık azınlığın zenginleştirildiği yer değildir. Artık doğanın kötüleştirilip yıkıma uğramadığı, insanların farklılıklarının zenginliğini kutladıkları bir yerdir bu. Bu yaşanmaya değer bir hayatın olduğu, umudun var olduğu yerdir.

Bu yeri hiçbir resmi haritada bulamazsınız. Ama bu haritaları bir kenara koyup, dinlerseniz, sesleri duyarsınız. Gecekondulardan ve köylerden gelen sesleri dinleyin, *maquiladora* bölgelerinden ve gerilla kamplarından, fabrikalardan, kahve tarlalarından gelen sesleri dinleyin. Özgürlük sözcüğünü fısıldarlar. Dinleyin. Geleceğin şiirini duyun. Bir gün bu fısıltılar kükremeye dönüşecek ve dinlemeye hazır olan herkese başka bir dünyanın mümkün olduğunu açıklayacak.

Notlar

1 Aktaran John Womack, Jr., ed. *Rebellion in Chiapas: an historical reader* (New York: The New Press, 1999), s. 12.

2 George Orwell, *Homage to Catalonia* (Harmonsworth: Penguin Books, 1996), s. 9-10.

3 Stephen Jay Gould, "Wide Hats and Narrow Minds", içinde, Gould, *The Panda's Thumb: More Reflections in Natural History* (New York: W. W. Norton, 1982), s. 151.

4 Aktaran David Harvey, *Spaces of Hope* (Berkeley: University of California Press, 2000), s. 133.

5 Marksizmde ütopyanın anlamı budur. Marx ve Engels "ütopik sosyalizmi" eleştirdiklerinde kastettikleri ezilenlerin gerçek mücadelesi değil, kendi başına bir kuramcının zihninde yarattığı sosyalizmdi. Marksist ütopya somuttur çünkü başlangıç noktası olarak "şimdiki çağın mücadelelerini" alır. Somut ütopya için bkz. Ernest Bloch, *The Principle of Hope*, v. 3, çev. Neville Plaice ve Paul Knight (Cambridge, MA: MIT Press, 1995), s. 1373.

6 Herbert Marcuse, "Philosophy and Critical Theory" içinde, Marcus, *Negations: Essays in Critical Theory* (Boston: Beacon Press, 1968), s. 143.

Dizin

A

ABD 16, 17, 19, 20, 25, 31, 44, 45, 47, 48, 50-54, 57, 58, 67, 71-73, 75, 78, 82, 86, 88, 90, 94, 101, 110, 115, 122-124, 126, 130, 134, 139, 140, 142, 143, 151, 176, 178, 179, 181-183, 185, 195, 198, 200-205, 216, 218, 221-240, 243-271, 277, 289, 302, 307, 309, 314, 319, 327, 330, 334, 349, 369, 387, 391-393, 399
Ahmad, Aijaz 250, 275
Albright, Madeleine 263, 270, 277
Allen, Theodore W., 160, 164, 208, 209, 211, 230
Amerikalar Serbest Ticaret Bölgesi (FTAA) 45
Amerikan emperyalizmi 223, 229, 237
anarko-sendikalist 378, 405
anarşizm 354, 355, 356, 379, 402
Arjantin 34, 49, 50, 55, 56, 61, 67, 70-74, 140, 141, 297, 351, 359, 366, 380, 381, 391, 395, 39 6, 407
Asya 25-27, 44, 54, 55, 71, 93, 113, 126, 150, 180, 191, 195-197, 202, 204, 223, 227, 234, 235, 237, 246, 256,-258, 316, 321
Asya krizi 27, 93, 321
Avustralya 83, 86, 87, 101, 179, 180, 202, 234, 293, 314

B

Bangladeş 196, 197, 199, 214, 317, 323, 400
Bannerji, Himani 211, 212, 335, 345
Barker, Colin 339, 386, 406
Barlow, Maude 92, 144, 147, 280, 339, 340, 351, 401
Berkman, Alexander 357, 403
Bin Ladin, Usame 218
Blair, Tony 18, 251, 275, 368
Bolivya 15, 17, 34, 35, 61, 67, 127, 154, 279, 280, 295, 296, 301, 303, 304, 306, 307, 334, 342, 346-348, 351, 360, 367, 372, 375, 380, 398, 399, 410
Bookchin, Murray 355, 357, 402, 403
Brezilya 30, 31, 55, 68, 110, 111, 113, 124, 139, 141, 155, 164, 196, 244, 279, 295, 296, 298, 334, 337, 351, 359, 366, 367, 369, 370, 372, 376, 377, 380, 387, 390, 391, 393, 398
Buharin, Nikolay 219
Bush, George W. 33, 35, 47, 48, 82, 93, 126, 216-218, 243, 246, 248-251, 258, 265, 269, 270, 272, 275, 314, 327, 342, 368, 369

C

Castro, Fidel 232, 233, 273
Cenova protestoları 13, 17, 81, 82, 379, 388, 390
Chomsky, Noam 233, 272-275, 277, 278, 355, 402, 403
Churchill, Ward 151, 207, 272
Churchill, Winston 226
CIA (Amerika Merkezî Haberalma Teşkilâtı) 229, 230, 257, 265, 267, 268, 269, 367
Clarke, Tony 92, 144, 280, 339, 340, 351, 401
Clinton, Bill 31, 82, 235, 243, 247, 251, 255, 263

D

Da Silva, Lula 366, 367, 369, 370, 372
Debs, Eugene 88, 89, 95
De las Casas, Bartholome 153
devrimci çoğulculuk 400
Doğrudan Eylem Ağı (DAN) 29
Doğu Hindistan Şirketi 176
Draper, Hal 356, 357, 402, 404
Dubois, W.E.B. 181, 209, 211
Dünya Bankası 25, 26, 34, 35, 47, 65, 66, 68, 73, 74, 78, 79, 109, 113, 114, 115, 117, 118, 120, 126, 127, 135, 201, 202, 226, 239, 240, 241, 242, 244, 250, 254, 255, 286, 289, 293, 294, 295, 303, 306, 324, 354, 410
Dünya Sosyal Forumu 34
Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) 17, 18, 29, 30, 31, 35, 41, 45, 47, 48, 56, 59, 61, 79, 109, 110, 118, 122-124, 126, 127, 134, 139, 143, 243, 244, 250, 287, 289, 293, 294, 324, 354, 387

E

Ekvator 16
emperyalizm 114, 176, 179, 185, 190, 207, 216, 217, 219, 221, 223, 225, 227, 229, 231, 233, 235, 237, 239, 241, 243, 245, 247, 249-253, 255, 257, 259, 261, 263, 265, 267, 269, 271, 273, 275, 277
Endonezya 25-27, 55, 71, 72, 113, 119, 176, 196, 198, 223, 229, 234, 235, 244, 316, 317, 318, 319
enternasyonalizm 297, 363, 379
Eşitlikçiler 60, 92
EZLN *bkz.* Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu

F

Fanon, Frantz 184, 211
FARC *bkz.* Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri
Filipinler 25, 26, 50, 71, 118, 120, 178, 195-198, 201, 202, 224, 317
Friedman, Thomas 18, 62, 92, 216, 245, 249, 272, 273, 275, 287, 340
Fryer, Peter 173, 210

G

Gezi Parkı (Taksim) 9-11
Galeano, Eduardo 207, 257, 260, 273, 276, 277
Genel Ticaret Anlaşması (GATS) 244
Gould, Stephen Jay 210, 410, 412
Gramsci, Antonio 340
Greenfield, Gerard 289, 340, 343
Guantanamo 267, 277
Guatemala 67, 198, 225, 229-231
Guerin, Daniel 357, 402, 403, 405
Güney Afrika Sendikaları Kongresi (COSATU) 326
Güney Kore 25-28, 70-72, 228, 316

H

HIV-AIDS 69, 122, 123
Hindistan 31, 42, 43, 50, 61, 70, 76-79, 114-117, 120, 125-127, 146, 147, 163, 176-178, 192-194, 198, 206, 223, 244, 289, 292-295, 324, 334, 337, 351, 377, 401
Hitler, Adolf 220, 221, 250, 261
Hobsbawm, Eric 176, 210, 272, 339
hükümet-dışı örgütler 33
Hüseyin, Saddam 233, 250, 261, 262, 264, 265, 277

I

II. Dünya Savaşı 44, 52, 180, 195, 204, 220, 222, 225, 229, 235
İslam 16, 217, 252, 257, 258
işsizler hareketi (Arjantin) 395, 396

K

katılımcı demokrasi 38, 305
Kelley, Robin, 336, 344, 345

Kennedy, John E 222, 232, 233, 236, 273
Kinsman, Gary 345, 407
Klein, Naomi 38, 40, 91, 99, 145, 148, 208, 214, 344, 405
Kolomb, Christopher 151-156, 178, 207
Kolombiya 17, 49, 82, 111, 113, 119, 141, 193, 252-256, 275, 302, 325, 380, 388, 390
Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (FARC) 254, 275, 276
Kongo 114, 178
Kore Savaşı 228
köle isyanları 189
Kral, Leopold 177, 178, 210
Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) 19, 59
Küba 34, 224, 225, 229-234, 247, 267
küresel eşitsizlik 67
küresel işçi sınıfı 334
küresel metalaştırma 354
küresel proleterleşme 121

L

Linnaeus, Charles 174, 175
Luxemburg, Rosa 358, 367, 368, 369, 377, 378, 381, 389, 403-406

M

Malcolm X 150
Marcos, Başkumandan 32, 33, 299, 300, 301, 341
Marx, Karl 42, 80, 90, 103, 105, 120, 127, 129-132, 137, 138, 143, 145, 147-149, 158, 253, 276, 314, 335, 350, 352, 357, 358, 364, 371, 384, 391, 401, 403, 404, 406, 412
Meksika 15, 19-21, 31, 50, 55, 57, 70, 74-76, 82, 94, 111, 113, 119, 120, 126, 127, 139, 141, 155, 193, 196-198, 200, 201, 205, 224, 225, 230, 238, 241, 244, 298, 300, 325, 327, 328, 344, 346, 391, 393, 398, 408
Mies, Maria 192, 212, 213, 214
Morales, Evo 35, 306, 307, 367, 372, 404
MST *bkz.* Topraksız İşçiler Hareketi

N

NAFTA 19, 20, 39, 51, 56-59, 61, 74-76, 94, 119, 135, 214, 244
NATO 249, 251, 275
neoliberalizm 15, 21, 37, 38, 72, 74, 77, 81, 96, 117, 139, 201, 238, 375
Nixon, Richard 237, 274

O

Olivera, Oscar 304-306, 342, 373, 374, 404, 405
ortak topraklar 104-106, 108, 283
Orwell, George, 385, 406, 409, 412

P

Paine, Thomas 174, 210
Papua Yeni Gine 17, 120
Parenti, Christian 82, 94
Petras, James 91, 93, 120, 141, 147, 149, 276, 291, 340, 341, 360, 403-405, 407
Polanyi, Karl 100, 102, 121, 145
Porto Riko 16, 301, 302, 303, 312, 380, 381

Q

Québec kent protestoları 371, 376, 379, 381, 388, 389

R

radikal demokrasi 32, 286, 310, 312, 337, 355, 359-361, 387, 400
reform ve devrim 375, 376
Ritter, Scott 263, 264, 277
Roediger, David 185, 209, 211
Ruanda 241
Rumsfeld, Donald 248, 264, 265, 275

S

Sahra altı Afrika'sı 241, 242
Sari, Dita 318, 319
Seattle protestoları 15, 17, 18, 25, 29, 31, 32, 40, 41, 81, 290, 347, 355, 379, 381, 389, 391, 401

seks ticareti 193, 194, 195, 196
sendikalar 21, 33, 76, 200, 303, 309, 311, 313-315, 317, 318, 320, 321, 323, 325, 329, 343, 405
sendikalizm 405
Serbest Ticaret 19, 45, 59
Singer, Daniel 233
sivil toplum 288, 290, 340
Smith, Adam 97-99, 144, 208, 214, 276, 393, 401, 405
soğuk savaş 227, 229
sosyal demokrasi 368
sosyalizm 34, 38, 312, 354, 356-359, 365, 370, 372, 378, 382, 391, 402
Sovyetler Birliği 65, 226, 228, 232, 233, 244, 249, 257, 353, 392
sömürgecilik 151, 156, 157, 173, 175, 178, 223, 295
Stalin, Josef 226, 342, 354, 405
Suharto 27, 32, 235, 273, 317, 318, 319, 343
Su Savaşları 296

T

Taliban 190, 258, 276, 277
Tayland 25, 26, 49, 55, 71, 72, 110, 124, 195, 196, 198, 199, 244, 316
Topraksız İşçiler Hareketi (MST) 295, 296, 297, 298, 334, 339, 341, 359, 369, 376
Türkiye 9-11

U

Uluslaarası Para Fonu (IMF) 17, 25, 26, 28, 29, 35, 63, 69, 72-74, 91, 93, 96, 109, 113-115, 117, 118, 120, 127, 140, 147, 201, 202, 226, 239-242, 244, 245, 250, 274, 279, 286, 289, 295, 303, 306, 308, 323, 324, 325, 326, 354, 370, 387, 410
Üçüncü Dünya 50, 97, 109-112, 114-116, 118, 121, 123, 139, 140, 191, 193, 195, 196, 199, 200, 202, 203, 205, 223, 227, 238, 239, 240, 243, 246, 247, 248, 330
ütopya 59, 108, 410-412

V

Veltmeyer, Henry 93, 120, 141, 147, 149, 404, 407
Vietnam Savaşı 82, 195, 228, 235, 238, 250, 392

W

Wade, Robert 65, 92, 93
Wilde, Oscar 410
Williams, Eric 161, 162, 208, 209
Wood, Ellen Meiksins 39, 86, 93, 145, 172, 210, 249, 274, 275, 281, 283, 286, 339, 341

Y

yabancılaşmış emek 409
Yerli halklar 76, 81, 118, 119, 164, 296, 342, 351, 361, 362

Z

Zapatistalar 19-22, 32, 76, 299, 300, 325, 400, 408.
Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN) 15, 20, 298-301, 346. Ayrıca *bkz.* Zapatistalar